

MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNİ
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-SÖZLÜK)

Dr. Havva TOK YILDIZ

UMAY YAYINEVİ

YAYIN NU/No: 61

**T.C. KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI SERTİFİKA NU/Sertificate
Number:** 82658

ISBN: 978-625-93257-0-5

DOI:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18819111>

KAPAK/Cover:

Umay Yayınevi

Web Sitesi/ Web Page:

<https://umayyayinevi.com>

E-posta/Contact:

umayyayinevi@gmail.com
iletisim@umayyayinevi.com

Adres/Adress:

55200, Atakum/Samsun/Türkiye

MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNİ (İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-SÖZLÜK)

Dr. Havva TOK YILDIZ

ORCID NO: 0000-00021086-3921

Kütüphane Kartı/Catalog in Publication

1. Baskı, Umay Yayınevi, x+1150 sf., Dizin yok, kaynakça var, Samsun, 2026/ 1st Edition, Umay Publishing House, x+1150 pages, No index, bibliography included, Samsun, 2026

Anahtar Kelimeler/Key Words

1. Dîvân, 2. Dîvân şiiri, 3. Enderun, 4. Hazîne-i Hümayûn, 5. Es'ad Ağa

Kitabın bütün yayın hakları Umay Yayınevi'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Kitabın bütünü benzerlik tespit yazılımıyla taranmıştır. All publication rights to this book belong to Umay Publishing House. Without written permission from the publisher, except for academic studies and promotional activities where the source is clearly indicated, the book may not be quoted in part or in whole; it may not be copied, reproduced, or published in any printed or digital medium. The entire book has been scanned using similarity detection software.

Atıf/Cite: Tok Yıldız, H. (2026). *Mehmed Es'ad Ağa dîvânı (inceleme-çeviri yazılı metin-sözlük)*. Umay Yayınevi.

ÖNSÖZ

Mehmed Es'ad Ağa, 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başlarında yaşamış, Enderun'da yetişmiş ve devlet adamı kimliğinin yanı sıra üç dilde şiir yazacak kadar başarılı bir dîvân şairidir. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde görev almış ve birçok defa sürgüne gönderilmiş olan şair, çalkantılı bir hayat sürmüştür. Mehmed Es'ad Ağa hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler yer almaktadır. Hazîne-i Hümayûn şairleri arasında değerlendirilen Mehmed Es'ad Ağa'nın velûd bir şair olduğundan bahsedilse de dîvânı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Mehmed Es'ad Ağa'nın hayatını ve dîvânını tetkik etmektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dîvânın farklı bir müellif ismine kayıtlı olması meselesi açıklığa kavuşturulup Mehmed Es'ad Ağa'nın hayatı ve edebî şahsiyeti gibi bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölüm; dîvânın tür, şekil, vezin, kafiye, atasözleri, edebî sanatlar ve poetika gibi farklı açılardan bölümlere ayrılarak tahlil edildiği bölümdür. Yine bu bölümde dîvânın muhteva özellikleri, dinî ve tasavvufî muhteva, şahıslar, ülke ve şehirler, hayvanlar ve efsanevî varlıklar, kozmik âlem ve tabiat başlıkları bölümler hâlinde müstakil olarak incelenmiş ve tamamı alt başlıklara ayrılarak detaylandırılmıştır. Üçüncü bölüm nüsha tavsîfi kısmıdır. Bu bölümde imlâ özellikleri incelenmiş, metnin kuruluşunda takip edilen yöntem verilmiştir. Dördüncü bölümde çeviri yazılı metin verilmiş, beşinci bölüm olan sonuç başlığı altında çalışma genel hatlarıyla değerlendirilip öneriler sunulmuştur. Son olarak kaynakça kısmı eklenmiş, ekler bölümünde nüshanın vikâye sayfalarında bulunan ve farklı şairlerden alıntılanmış 26 müfred ile şairin farklı eserlerde yer alan şiirlerine yer verilmiştir. Sözlük bölümü eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

Her edebî metin, kurmaca bir yapı arz eder ve her okunduğunda yeniden kurulup yapılandırılır. Bu noktada yukarıda yer alan başlıklarla sınırlandırılan Es'ad Dîvânı, birçok açıdan daha

araştırmaya ve tetkik edilmeye muhtaçtır. Bu çalışmanın nihai amacı, bundan sonra eser üzerinde yapılacak olan çalışmalara zemin hazırlamak ve Es'ad Dîvânı'nın edebî değerinin anlaşılıp Türk edebiyatındaki yerini almasına katkı sağlamaktır.

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme, eşime, özellikle bu yoğun çalışma sürecinde her ne kadar yansıtılmaya çalışsam da tam zamanlı annelik yapamadığım kızıma önce özrümü sunuyorum, sonrasında kalben teşekkür ediyorum. Lisans dönemimden bu aşamaya kadar ilmî yolculuğumda yanımda olan ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Yavuz Bayram'a, metin okumalarımda, özellikle Arapça ile olan kısımlarda yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Haksever'e, ilmî bilgimin yetemediği yerlerde destek aldığım Rika Arşiv Belgeleri ve Akademik Osmanlıca platformlarındaki değerli hocalarıma, Farsça şiirleri okumamda yardımcı olan Meryem Sarkanat ve Muhammed Nabi hocama ve bugüne kadar her anlamda desteğini esirgemeyen, bazen bir baba genelde hemdem gibi hissettiğim canım hocam Prof. Dr. Yakup Poyraz'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu aşamaya kadar gelmemde yardımcı olan ve isimlerini burada zikredemediğim, unuttuğum birçok kıymetli hocama teşekkür ediyorum. Özel bir teşekkürü ise hem ilmî hem amelî yetkinliğiyle yanımda olan ve her nazımı çeken yeğenim Zeynep Larien'e sunuyorum.

En son ve en derin teşekkürümü ise her ne olursa olsun yolumdan dönmediğim için kendime ediyorum. Es'ad'ın da dediği gibi

Râst-fehm ol ol vezîrâ şanma Hâk ihmâl ider

Zât-ı pâki 'ârîdir ihmâlden imhâl ider...

Bu çalışmayı minnet borcum olan kızıma ithaf ediyorum.

Havva TOK YILDIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
Kısaltmalar	viii
Şekiller Dizini	ix
Tablolar Dizini	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Müellif	5
1.1.1. Mehmed Es'ad Ağa'nın Hayatı	7
1.1.2. Mehmed Es'ad Ağa'nın Görevleri	13
1.1.3. Tarikatı	23
1.1.4. Nazire Yazdığı ve Etkilendiği Şairler	25
1.1.5. Poetika	28
2. MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ	33
2.1. Nazım Şekilleri	33
2.1.1. Tertip Şekli	34
2.1.2. Kaside	36
2.1.3. Gazel	54
2.1.1. Kıt'alar	70
2.1.2. Mesnevî	76
2.1.3. Muhammes	78
2.1.4. Tahmîs	79
2.1.5. Müseddes	83
2.1.6. Tesdîs	84
2.1.7. Terkîb- i Bend	85
2.1.8. Tercî-i Bend	88
2.2. Nazım Türleri	92
2.2.1. Bahâriyye	93
2.2.2. Bilâdiyye/Şehrengiz	95
2.2.3. İdiyye/Iydiye	98
2.2.4. Dâriyye	101
2.2.5. Mi'râciyye	103
2.2.6. Nasîhat-nâme/Pend-nâme	104
2.2.7. Na't	107

2.2.8. Mersiye.....	110
2.2.9. Ramazâniyye.....	113
2.2.10. Sâliyye.....	118
2.2.11. Tevbe-nâme.....	120
2.3. Âhenk Unsurları, Dil ve Üslup	121
2.3.1. Kâfiye ve Redif.....	122
2.3.2. Vezin	130
2.3.3. İkilemeler	132
2.3.4. Ses Tekrarları	133
2.3.5. Söz Tekrarları.....	135
2.3.6. Atasözleri, Deyimler ve Vecizeler	139
2.4. Edebî Sanatlar	146
2.4.1. Mecâz-ı Mürsel	147
2.4.2. Teşbîh.....	149
2.4.3. İstiâre.....	157
2.4.4. Tenâsüp	162
2.4.5. İhâm	164
2.4.6. Leff ü neşr	165
2.4.7. Hüsn-i Ta‘lîl.....	166
2.4.8. Tecâhül-i Ârif.....	167
2.4.9. Mübâlağa.....	168
2.4.10. Telmîh.....	169
2.4.11. Teşhîs	170
2.4.12. İntâk	170
2.4.13. Tevriye	172
2.4.14. Tezâd.....	173
2.4.15. Cinâs.....	174
2.4.16. İştikâk.....	175
2.5. Muhtevâ Özellikleri	177
2.5.1. Dinî Muhteva	179
2.5.2. Tasavvufî Muhteva	224
2.6. Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar	253
2.6.1. Padişahlar	253
2.6.2. Devlet Erkânı	258
2.6.3. Şairler, Âlimler.....	276
2.6.4. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar	302

2.6.5. Dinî ve Tasavvufî Şahıslar	328
2.6.6. Meşhur Aşk Kahramanları	335
2.7. Yer Adları	339
2.7.1. Şehirler ve Ülkeler	340
2.7.2. Dağlar ve Nehirler.....	363
2.8. Hayvanlar ve Efsânevi Varlıklar.....	366
2.8.1. Âhû (Ceylân, Cîrân, Gazâl, Geyik, Karaca, Maral)	366
2.8.2. Ankâ (Simurg, Zümrüdüankâ)	367
2.8.3. Aslan (Esed, Gazanfer, Haydar, Hizebr, Şîr)	369
2.8.4. At (Eşheb, Feres, Kümeyt, Semend, Rahş, Tevsen)	370
2.8.5. Baykuş (Bûm, Cuğd, Yapalak)	371
2.8.6. Bülbül (Andelîb, Hezâr).....	372
2.8.7. Deve (Baîr, Şütür)	373
2.8.8. Domuz (Hinzır).....	373
2.8.9. Eşek (Har, Himâr).....	374
2.8.10. Kartal (Nesr, Ukâb).....	375
2.8.11. Kaplan (Peleng).....	375
2.8.12. Katır (Ester).....	376
2.8.13. Kedi (Gürbe, Hirre).....	376
2.8.14. Köpek (Kelb, Seg).....	377
2.8.15. Hümâ	378
2.8.16. Koyun (Bere, Gûsfend, Gûspend).....	378
2.8.17. Papağan (Tûfî).....	379
2.8.18. Sivrisinek (Peşe, Peşşe).....	379
2.8.19. Tâvûs	380
2.8.20. Yarasa (Huffâş).....	381
2.8.21. Yılan (Ejder, Hayye, Sübân).....	381
2.9. Kozmik Âlem ve Tabîat.....	384
2.9.1. Felek/Âsumân	385
2.9.2. Gezegenler (Seyyâreler).....	388
2.9.3. Yıldızlar	396
3. NÜSHA TAVSÎFÎ	400
3.1. İmla Özellikleri	406
3.1.1. Ünlü Harfler	406
3.1.2. Elif-i Maksûre Kullanımı	407
3.1.3. Elif-i Memdûde Kullanımı.....	407

3.1.4. Vâv-ı Ma‘dûle Kullanımı.....	407
3.1.5. İkili Kullanımlar.....	408
3.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem.....	410
3.2.1. Mehmed Çeviri Yazı Alfabesi	415
4. ÇEVİRİ YAZILI METİN	416
5. SONUÇ	1056
KAYNAKÇA.....	1060
EKLER	1079
Ek 1	1079
Ek 2	1086
Ek 3	1091
SÖZLÜK.....	1094

KISALTMALAR

Ar.	:	Arapça
bk.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
DABOA	:	Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
dk.	:	Derkenar
F.	:	Farsça
h.	:	Hicri
haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
K.	:	Kaside
M.	:	Mersiye
m.	:	Metin
ö.	:	Ölümü
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfa Sayısı
T.	:	Tarih
Tah.	:	Tahmîs
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TEABD	:	Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı
TEBDİZ	:	Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü
Ter.	:	Terciiibent
Terk.	:	Terkibibent
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Ü.	:	Üniversite
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
yy.	:	Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Es'ad Dîvânı'nda kullanılan nazım şekilleri	34
Şekil 2.2. Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin vezin sıklığı	55
Şekil 2.3. Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin tür olarak dağılımları	68
Şekil 2.4. Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin beyit sayıları	70
Şekil 2.5. Es'ad Dîvânı'ndaki tarihlerin yazıldıkları olaylar bakımından tasnifi	74
Şekil 2.6. Es'ad Dîvânı'nda yer alan musammatlar	92
Şekil 2.7. Es'ad Dîvânı'nda yer alan nazım türleri.....	93

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Es'ad Dîvânı'ndaki kasidelerin içerik bilgileri	49
Tablo 2.2. Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin şiir numaraları ve beyit sayıları	69
Tablo 2.3. Es'ad Dîvânı'ndaki kıt'aların içerik bilgileri	75
Tablo 2.5. Es'ad Dîvânı'ndaki mesnevîlerin içerik bilgileri	77
Tablo 2.4. Es'ad Dîvânı'ndaki muhammeslerin içerik bilgileri	79
Tablo 2.6. Es'ad Dîvânı'ndaki tahmîslerin içerik bilgileri	82
Tablo 2.7. Es'ad Dîvânı'ndaki müseddeslerin içerik bilgileri	84
Tablo 2.8. Es'ad Dîvânı'ndaki tesdîslerin içerik bilgileri	85
Tablo 2.10. Es'ad Dîvânı'ndaki terkîb-i bendlerin içerik bilgileri	87
Tablo 2.11. Es'ad Dîvânı'ndaki tercî-i bendlerin içerik bilgileri	91
Tablo 2.12. Es'ad Dîvânı'ndaki bahâriyyelerin içerik bilgileri	95
Tablo 2.13. Es'ad Dîvânı'ndaki îdiyyelerin içerik bilgileri	101
Tablo 2.14. Es'ad Dîvânı'ndaki dâriyyelerin içerik bilgileri	103
Tablo 2.15. Es'ad Dîvânı'ndaki mi'râciyyelerin içerik bilgileri	104
Tablo 2.16. Es'ad Dîvânı'ndaki nasîhat-nâmelerin içerik bilgileri	106
Tablo 2.17. Es'ad Dîvânı'ndaki na'tların içerik bilgileri	108
Tablo 2.18. Es'ad Dîvânı'ndaki mersiyelerin içerik bilgileri	113
Tablo 2.19. Es'ad Dîvânı'ndaki ramazâniyyelerin içerik bilgileri	118
Tablo 2.20. Es'ad Dîvânı'ndaki sâliyyelerin içerik bilgileri	120
Tablo 2.21. Es'ad Dîvânı'ndaki tevbe-nâmelerin içerik bilgileri	121
Tablo 2.22. Es'ad Dîvânı'ndaki manzumelerin kafiye, redif ve mısra sayıları	122
Tablo 2.23. Es'ad Dîvânı'nda kullanılan vezinlerle ilgili veriler	131
Tablo 2.24. Es'ad Dîvânı'ndaki benzetme edatları	150
Tablo 3.1. Türkçe kelimelerin yazımı	406
Tablo 3.2. Arapça kelimelerde ünlülerin yazımı	406
Tablo 3.3. Farsça kelimelerde ünlülerin yazımı	407
Tablo 3.4. Es'ad Dîvânı'nda yer alan elif-i maksûre örnekleri	407
Tablo 3.5. Es'ad Dîvânı'nda yer alan vâv-ı ma'dûle örnekleri	408
Tablo 3.6. Es'ad Dîvânı'nda yer alan ikili kullanım örnekleri	408

1. GİRİŞ

Altı asır boyunca varlığını koruyan ve birçok kıtaya hükmetmiş Osmanlı medeniyetini siyasî ve idarî teşkilat sistemi, hukuk, edebiyat ve sanat dalları gibi her cihetten araştırmak ve tetkik etmek, geleceğe yön vermesi açısından her zaman elzem olmuştur. Hiçbir dönem yoktur ki başlarken diğerini tamamen yok saysın. Her yeni dönem geçmişin izlerini bünyesinde taşır. Bu izleri takip edebilmek ve geçmişin tecrübelerinden faydalanabilmek için bu dönemde verilen eserleri bütün yönleriyle ele alıp tetkik etmek gereklidir. Edebiyat bağlamında değerlendirildiğinde de keşfedilen her yeni eser, geçmişin izlerini sürmede birer meşale gibiiken geleceğe yön verip şekillendirebilmek açısından da birer rehber konumundadır. Keşfedilmemiş nice eserler vardır ki her biri Osmanlı medeniyet tarihine yeni kapılar aralayacak tarihî birer vesika mahiyetindedir. Bu noktada henüz yayımlanmamış olduğu tespit edilmiş bulunan Enderunlu Mehmed Es'ad Ağa Dîvânı çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

18. yüzyılda sosyal, kültürel ve hatta siyasî hayatta kendini göstermeye başlayan zihniyet çözülüşü, edebiyat sahasına da sirayet etmiş ve geleneksel şiirin yapısında birtakım değişiklik denemeleri görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyılda başlayan ve yenilenme isteğiyle oluşan bu değişiklikler, geleneğin yapı taşlarını yerinden oynatmadığı için çok farkedilmemiş olsa da 19. yüzyıla gelindiğinde yaşadıkları dönemin kendilerine sunduğu imkânlardan yararlanan şairler, yine geleneksel şiirin özüne dokunmadan şekil ve muhtevada dikkat çeken yenilikler yapmaya başlamışlardır.

Çalışmaya konu olan eser de 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında kaleme alınmıştır. Şair, manzumelerini kaleme alırken yaşadığı dönemin değişim ve gelişimine paralel bir çizgi takip etmiş, dönemin kendisine sunduğu imkânlardan faydalanmıştır. Bu dönemde çekirdeğe dokunulmadan şekil ve muhtevada yapılan değişimlerin izlerini Es'ad'ın manzumelerinde de görmek mümkündür. Örneğin bazen kafiye ve redifi şiirin konu bütünlüğünü sağlamada kullanan şair, bazen takır takır, şıkır şıkır, fıkır

fikir gibi alışmadık rediflere yer vermiştir. Gazelleri, şekilleri yerine muhtevalarına göre isimlendirmek ve uzun uzun başlıklandırmak, dönemde yaygınlaşmaya başlayan 5-11 beyitlik kaside-i beççeler yazmak, ilk beyti musarra kıt'a yazmak, kaside tarzı tarih düşürmek ve gazel nazım şekliyle şarkı kaleme almak gibi birçok şekilsel deneme, Es'ad Dîvânı'nda görülen diğer değişimlerdir.

Es'ad Dîvânı'nın muhtevasında ise yine birçok değişim teşebbüslerini görmek mümkündür. Örneğin şair, “Ben hikmet gelininin mana eşiyim, fikir kalemim daima bîkr-i mazmun vadilerinde gezer ve olgunlaşır.” diyerek geleneğin mevcut mazmunları yerine el değmemiş yeni mazmunlar üretmeyi tercih etmiştir. Bir diğer örnek ise dîvân şiirinde âşkın maşuka hitap etmesi geleneğidir. Kalıplaşmış olan bu gelenekte kadın şairler dahi gazellerini erkek ağzından kaleme almışlardır. Şairin maşuk ağzından hitap ettiği dedim-dedi tarzındaki müseddesinde ve birkaç şiirinde bu kalıbın dışına çıktığı görülmektedir. Muhtevada yaşanan bir diğer çözülme de dîvân şiirinin temelini oluşturan aşk kavramında yaşanmıştır. Altı yüz yıllık bir geçmişe sahip olan dîvân şiiri estetiği aşk etrafında şekillenmiş ve şairler çoğunlukla aşkı ilahî boyutuyla yorumlarken beşerî aşkı da ilahî aşka ulaşmada bir merhale olarak tanımlamışlardır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık aşk ve sevgi anlayışı ulvîleştirilmekten ziyade daha somut bir şekilde işlenmeye başlanmıştır. Aşkın mahiyetindeki bu değişimin akisleri, Es'ad'ın manzumelerinde de dikkat çekmektedir. O, Hristiyan güzellerine ya da Morali rakkaselere yazdığı manzumelerinde aşk teâmülünün değişim örneklerini sergiler.

Es'ad'ın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında elimizde sınırlı bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri; Enderun'da yetişmiş, önemli görevlerde yer almış ve bir dîvân meydana getirmiş olan Es'ad Ağa'nın hayatını ve eserini ilgililerin istifâdesine sunmak ve aynı zamanda 19. yüzyıl literatürüne kaynak teşkil edecek bir veriyi daha gün ışığına çıkarmak olmuştur.

Çalışmada edebiyat eleştirisi yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan metin tahlili, içerik ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma beş ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık olan “Giriş” kısmında, Mehmed Es’ad Ağa’nın künyesi tespit edilmiş, literatür taraması sonucunda edinilen bulgular doğrultusunda hayatı ve edebî şahsiyeti tetkik edilmiş; mensubu olduğu tarikat, etkilendiği şairler ve şairin poetikasına yer verilmiştir. İkinci ana başlık olan “Mehmed Es’ad Ağa Dîvânı’nın Tahlili” kısmı dokuz alt başlıkta, bu başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

“Nazım Şekilleri ve Nazım Türleri” alt başlığında, dîvânın şekil ve tür özellikleri sistematik ve tematik bir şekilde ele alınırken manzumelerden örnekler verilerek tetkikler yapılmış, dîvândaki şiirlerin niteliğine ve niceliğine dair veriler tablolar ve şekiller yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Âhenk Unsurları Dil ve Üslup” alt başlığında kafiye ve redif, vezin, ses ve söz tekrarları, atasözleri, deyimler, vecizeler ve edebî sanatlar gibi bölümler ait oldukları alanların kaynakları yardımıyla incelenmiş ve dîvândaki manzumelerden örnekler verilerek tetkik edilmiştir. Bu noktada şairin üslubu, hayal dünyası, şiir ve şair hakkındaki düşünceleri gibi özellikleri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

“Muhteva Özellikleri” alt başlığında dinî ve tasavvufî muhteva kısımlarının kaynakları incelenmiş ve bu alanların ıstılahında yer alan kavramlar dîvândaki örnek beyitler ile karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle dîvân şiirinin bu alanlardan nasıl faydalandığı gibi sorular kaynaklar incelenerek cevaplanmış ve dîvânda yer alan manzumelerin bu noktadaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Edebî Sanatlar” alt başlığında dîvânda yaygın olarak kullanılan on altı sanat manzumeler yardımıyla açıklanırken ilgili sanatlar detaylı bir şekilde incelenmiş ve geleneğin mevcut kullanımlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

“Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar” alt başlığında şairin yaşadığı dönemdeki *padişahlar ve devlet erkânı, şairler ve âlimler, tarihî ve mitolojik şahıslar, tasavvufî ve dinî şahıslar ve meşhur aşk kahramanları* alt başlıkları sistematik şekilde tasnif edilmiştir. *Tarihî ve mitolojik şahıslar, tasavvufî ve dinî şahıslar, meşhur aşk kahramanları* gibi kısımlarda bu kavramların dîvân şiirine nasıl yansıdığı kaynaklar yardımıyla açıklanarak dîvânda yer alan manzumelerden örnekler verilmiştir.

“Yer Adları” alt başlığı altında dîvânda yer alan şehirler, ülkeler, dağlar ve nehirler sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Dîvân şiirinde benzetme unsuru olarak kullanılan bu yerlerin şiirlerde nasıl yer aldığı, çalışılan dîvândaki şiirlerde nasıl kullanıldığı gibi sorular dîvânda yer alan manzumelerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

“Hayvanlar ve Efsanevî Varlıklar” alt başlığı altında dîvânda geçen kavramlar tespit edilerek sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Efsanevî varlıklar noktasında bu kavramların dîvân şiirine nasıl yansıdığı gibi sorular, kaynaklar aracılığıyla açıklanmaya çalışılmış ve dîvânda yer alan manzumeler bu bağlamda değerlendirilmiştir.

“Kozmik Âlem ve Tabiat” alt başlığında gezegenler ve yıldızlar, kaynaklar yardımıyla hem gerçek anlamlarında hem dîvân şiirindeki mecaz kullanımları bağlamında manzumeler üzerinden tespit edilmiştir. Dîvânda tespit edilen bu kavramların, şairin muhayyilesi doğrultusunda manzumelerine nasıl yansıttığı tespit çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ana başlığı olan “Nüsha Tavsîfî” kısmında dîvânın ulaşılabilen tek nüshası olan Berlin Kraliyet Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler kataloğu, 5. bölümdeki nüshanın tavsîfî tanıtılmıştır. Metnin imlâ özellikleri tahlil edilmiş, metnin hazırlanmasında esas alınan ölçütler, çeviri yazı alfabesi ilgili bölümlerde açıkça belirtilmiştir. Dördüncü ana başlık olan “Çeviri Yazılı Metin” kısmı hazırlanırken nüshanın dizilişi esas alınmış ve manzumelerin sıralanışı hususunda tarafımızdan herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Beşinci ana başlık olan “Sonuç” kısmında çalışmanın

öneminden bahsedilmiş ve öneriler sunulmuştur. “Kaynakça” kısmında şair ve divânı tetkik edilirken istifade edilen bütün kaynaklar alfabetik tasnif sistemiyle verilmiştir. “Ekler” ana başlığının Ek 1 alt başlığında, yazma nüshanın vikâye sayfalarında farklı şairlerden alıntılanmış 26 müfrede yer verilmiş, Ek 2’de müellifin farklı eserlerde yayımlanmış manzumelerine yer verilmiştir. “Sözlük” bölümü sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Eserde yer alan ve yaygın olarak kullanılmayan kelimeler önce Arap harfli sonra çeviri yazılı, son olarak kelimelerin birinci, ikinci ve varsa diğer anlamları verilmiştir.

1.1. Müellif

Çalışmaya konu olan yazma nüsha Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu’nda, *Es’ad Mehmed Muhlis Paşa: Külliyyât-ı Dîvân-ı Es’ad* başlığıyla kayıtlıdır.¹ Yapılan araştırmalar sonucunda nüshanın kütüphane kaydına yanlış müellif adına kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Muhlis Paşa’nın daha önce çalışılmış olan divânçesi ile üzerinde çalışılan yazma nüsha tetkik edilmiş, ihtilafa ve tereddüte düşülen bazı hususlar ortaya çıkmıştır. Bu hususlardan ilki tezkire ve biyografi kitaplarında Muhlis Paşa’nın tek eserinin “*Dîvânçe*”si olduğu bilgisinin yer almasıdır.² İkinci husus ise şairin mahlas kullanımıdır. Muhlis Paşa’nın oğlu Nusret Bey tarafından babasının mezar taşına yazılması için kaleme aldığı tarih kıt’asında

¹ Çalışılan yazma nüsha, VOHD (Almanya’daki Doğu El Yazmalarının Katologlanması) projesi kapsamında Hs.or.1051 yer numarasıyla Hanna Sohrweide editörlüğünde, Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu, Bölüm: 5, Cilt: 13.5’te yer almaktadır. https://digital.staatsbibliothek.berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN1683870131&PHYSID=PHYS_0006

² Gülçin Serdaroğlu, *Es’ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe’sindeki Tasavvufî Remizler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, ss. 10-17.; M. Sadi Çöğenli, vd., *Dîvânçe-i Es’ad Paşa*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992, s.1.

şairin “*Muhlis*” mahlasını kullandığı belirtilmiştir.³ Ayrıca çalışmaya konu olan dîvândaki tarih kıt’aları ile Muhlis Paşa’nın doğum tarihi karşılaştırıldığında görülen birtakım tutarsızlıklar, müellifin kütüphane kayıtlarında adı geçen kişi olamayacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Örneğin kaynaklarda Es’ad Mehmed Muhlis Paşa’nın doğum tarihi 1780 olarak verilmiştir. Çalışılan yazma nüshada Hüseyin Bey adlı bir zâtın oğlunun velâdetine kayıt düşülen ilk tarih manzumesi ise 1778 yılına aittir. Sadece bu bilgi dahi Muhlis Paşa’nın çalışılan dîvânın müellifi olamayacağını kanıtlar mahiyettedir. Bununla birlikte kaynaklarda Muhlis Paşa’nın 1806⁴ yılında kapıcıbaşı ünvanı aldığı bilgisi yer almaktadır. Es’ad Ağa ise 1789 yılında kapıcıbaşı ünvanını almıştır. Bu bilgi, gerek III. Selim’e yazdığı “*Kaşîde-i Sâliyye Der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür-i Kapucıbaşılık*” başlıklı manzumesinde gerekse DABOA’da yer alan belgelerde⁵ kanıtlanmıştır.

Öncelikle kütüphane kaydında dîvânın müellifi olarak hatalı kaydedilen Es’ad Mehmed Muhlis Paşa hakkında kısaca bilgi verilecektir. Sonrasında çalışılan dîvânın asıl sahibi olduğu tespit edilen Erzurum gümrükçüsü Enderunlu Mehmed Es’ad Ağa’nın hayatına yer verilecektir. Es’ad Mehmed Muhlis Paşa ile Mehmed Es’ad Ağa’nın yakın dönemlerde yaşamış, benzer görevlerde ve yerlerde bulunmuş olması, aynı ismi ve aynı mahlası kullanmış olmaları gibi birçok etken, kütüphane kaydındaki hatanın kaynağı olarak düşünülmektedir. Mehmed Es’ad Ağa hakkında literatürde sınırlı bilgiler yer almaktadır. Bu noktada dîvânında yer alan manzumelerden ve belgelerden edinilen bilgiler yardımıyla müellifin hayatı hakkında çıkarımlar yapılırken ulaşılan veriler yardımıyla dîvânın asıl müellifinin Erzurum gümrükçüsü olarak bilinen Enderunlu Mehmet Es’ad Ağa olduğu ortaya konulacaktır.

³ Es’ad Muhlis Paşa, dîvânçesinde yer alan manzumelerinde “*Muhlis*” mahlasının yanı sıra üç man-zumesinde *Es’ad* mahlasını kullanmıştır. Gülçin Serdaroğlu, *Es’ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe’sindeki Tasavvufî Remizler*, s.11.

⁴ Serdaroğlu, *Es’ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe’sindeki Tasavvufî Remizler*, s.1.

⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri HAT. 202.10393.

Es'ad Mehmed Muhlis Paşa, 1780 Ayaş doğumludur ve Melâmiye tarikatı önderlerinden Bünyâmin Ayâşî'nin soyundan geldiği bilinmektedir.

Ayaş voyvodası ve silâhşorluk ardından 1806'da kapıcıbaşı, 1821'de başbâki kulu ünvanlarını almış, 1823'te Sultan Mahmûd'un emriyle kendisine Edirne vezirliği, Çermen mutasarraflığı gibi görevler verilmiştir. 1828'de mevcut görevine son verilerek Bursa'ya azledilmiştir. 1829'da Karaman, 1830'da Erzurum valiliğine getirilmiştir. 1836'da Redif Mansure Müşirliği ünvanı verilen paşa, 1837'de yine mevcut görevinden azledilerek Gelibolu'ya gönderilmiştir. 1839'dan sonra Bahr-i Sefîd Boğazı muhafızlığına sonrasında sırasıyla Sivas, Haleb, Sayda, Erzurum, Sivas, Musul ve Diyarbakır valiliklerine tayin olmuş, son olarak da Kürdistan eyaletine memur olarak görevlendirilmiştir. 1851'de zâtü'l-cenbe (akciğer iltihabı) yakalanmış ve aynı tarihte vefat etmiştir.⁶

Şairliğinin yanı sıra iyi bir hattat olan Muhlis Paşa'nın görev aldığı yerlerdeki birçok cami, sebil, çeşme ve binada imzası bulunmaktadır.⁷ Muhlis Paşa, dîvânçesinde intisab ettiği Melâmiye tarikatının şeyhlerinden Bünyâmin Ayâşî, Osmanlı-Rus savaşı, Yeniçeri Ocağı'nın ilgâsı, Şehzade Sultan Mehmed, Sultan Nizameddîn, Reşid Mustafa Paşa, Vakanüvis Es'ad Efendi, Edirne, Kâğıthane, Sayda, Beyrut ve Çanakkale gibi birçok başlık altında tarih kıt'aları ve manzumeler kaleme almıştır.

1.1.1. Mehmed Es'ad Ağa'nın Hayatı

Çalışılan dîvânın müellifi, Erzurum gümrükçüsü olarak bilinen Mehmed Es'ad Ağa'dır. Es'ad Ağa hakkında literatürde sınırlı bilgiler yer

⁶ Gülçin Serdaroğlu, *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul 1994; M. Sadi Çöğenli, vd., *Dîvânçe-i Es'ad Paşa*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992.

⁷ Hüsrev Subaşı, "Esad Muhlis, Sadullah ve Kemâl İsmail Sâdık Paşaların Hattatlığı ve Ayaş'taki Hatların Sanat Değeri", *Ayaş ve Bünyamin Ayâşî Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara Ayaş Belediyesi 1993, s. 177.

almaktadır. Ondan bahseden kaynaklar özellikle tezkireler, genel olarak birkaç benzer bilgi etrafında şekillenmiştir. Tezkirelerde Es'ad Ağa'nın doğum tarihi 1757-58 olarak verilmiş, vefatına ise kesin bir tarih verilmeyerek "22 Aralık 1816'dan sonraki bir tarihte ansızın vefat etmiştir."⁸ ibaresi düşülmüştür.⁹ Şairin ismi konusunda ise tezkireler farklılık göstermiş; *Es'ad Beg*, *Es'ad (Enderunlu)*, *Es'ad Mehmed Ağa*, *Mehmed Es'ad Ağa*¹⁰ gibi isimlerle anılmıştır.¹¹ Sadrazam kethüdası İbrahim Ağa adlı bir zatın oğlu olan Es'ad Ağa 1762 yılında Hazîne-i Hümâyûn'a alınmış ve I. Abdülhamîd zamanında kendisine silâhşorluk payesi verilmiştir. Sonrasında ise kapıcıbaşılık, rikâbdârlık, Erzurum gümrükçülüğü gibi birçok göreve getirilmiştir. Es'ad Ağa'nın aile hayatıyla alâkalı bilgiler ise kaleme aldığı manzumelerinden ve birkaç belgeden edinilmiştir. Es'ad'ın, Fâtıma adında bir eşi olduğunu ve doğum sırasında vefat ettiğini, "*Terkîb-i Bend berâ-yı Merşiyeye-i Cârîye-i Kâ'il in Suhan Rahmetullâhi 'Aleyhimâ*" başlıklı mersiyyeden öğrenmekteyiz. Şairin İbrahim Yakub ve Mehmed Şemseddin adında iki oğlu olduğu¹² bilgisi ile Saîd Ağa adında ve padişah rikabdârı olan

⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî II*, haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.2, İstanbul 1996, s.488.

⁹ Dîvânda, 1818-19 yılına tarih kaydı düşüren şairin, bu tarihlerde hâlâ hayatta olduğu bilinmektedir.

¹⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmanî II*, s.488., Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1944, C. 4, s. 1316.; Es'ad Mehmed Efendi, *Bâğçe-i Safâ-Endûz*, haz. Rıza Oğraş, Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Ankara 2018, s. 46.; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1944, C. 4, s. 1316.; Şefkat-i Bağdâdî, "*Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*", haz. Filiz Kılıç, Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 46. <https://docplayer.biz.tr/52894910-Sefkat-tezkire-i-su-ara-yi-sefkat-i-bagdadi-prof-dr-filiz-kilic.html> (20.09.2021).; Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin)*, haz. Ramazan Duran, Halil Çeçen, Kesit Yayınları, İstanbul 2016. s. 36.

¹¹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında karışıklığa sebep olmaması açısından, çalışılan yazma nüsha-nın müellifinden *Es'ad Ağa* olarak bahsedilmiştir.

¹² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, AE.SMDH.II. 122-10073.

bir kardeşi olduğu¹³ bilgilerine de DABOA’da yer alan belgelerden ulaşmaktayız. Aynı zamanda şair, Saîd Ağa’nın vefatı üzerine yazdığı “*Tercî-i Bend berâ-yı Mersîyye-i Erzurûmî Kırmacı-zâde Sa’îd Ağa Erzurûm Goftem*” başlıklı mersiyyede ona *birâderim* diye hitap ederek belgelerde yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Aşağıda Es’ad Ağa’nın künyesiyle alâkalı kaynaklardan edinilen bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda ulaşılan bu bilgilerle dîvânın asıl müellifin Mehmed Es’ad Ağa olduğu da ortaya konulmuştur.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* adlı tezkiresinde müellifi “*Es’ad Mehmed Ağa*” olarak kaydetmiştir. Mehmed Süreyya’ya göre Enderunlu olan şair, yetişerek peşkir ağası, rikâbdâr ve 1815’te çuhadâr olmuş, 1816’da mevcut görevinden azledildikten sonra ansızın vefat etmiştir.¹⁴ Süreyya, Es’ad’ın şiirlerinden örnek vermemiştir.

Enderunlu Mehmed Âkif, *Mir’at-ı Şi’r* adlı tezkiresinde müellifi “*Es’ad*” başlığıyla Hazîne-i Hümayûn şairleri bölümünde değerlendirmiştir. Âkif, müellifin 1757-58 yıllarında doğduğu, İbrahim Ağa adlı bir zâtın oğlu olduğu, Abdülhamîd Han’ın cülûsunda silâhşorluk payesi aldığı ve giderek rütbelerinin arttığı gibi bilgilere yer vermiştir. Es’ad’ın üslubu hakkında ise *nadide sözler söyleyen ve inci yağdıran bir kalemi olduğundan* bahseden Âkif, onun “-dan” redifli¹⁵ bir gazeline yer verse de bu gazel çalışılan nüshada bulunmamaktadır.

Es’ad Mehmed Efendi, *Bâğçe-i Safâ-Endûz* adlı tezkiresinde müellifi “*Es’ad*” *İbrâhîm Ağa-zâde Enderûnî* başlığı altında tetkik etmiştir. Es’ad Efendi, müellifin 1762 yılında Hazîne-i Hümayûn’a alındığını, sonrasında Abdülhamîd Han’ın 1774 yılındaki cülûsunda silâhşorluk payesi, ardından

¹³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.İKTS. 6-274./HAT. 264-15327.

¹⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmanî II*, s.488.

¹⁵ Kılıcı, *Enderunlu Mehmet Âkif-Mir’ât-ı Şi’r*, s. 79-80.

kapıcıbaşı ünvanı aldığını ve hâlen hayatta olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Ayrıca tezkirenin der-kenarında “...saraya... katılan yalı sahibi Erzurum gümrükçüsü denmekte maruf kapucubaşı Es'ad Ağa'dır.”¹⁷ bilgisi verilmiş, şiirlerinden örnek verilmemiştir.

Es'ad Ağa hakkında en kapsamlı bilgiler Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde bulunmaktadır. Ergun, diğer tezkirelerdeki bilgilerin yanı sıra müellifin 18. Asrın son yarısında yetişen şairlerden olduğunu söyleyerek bu yönüne dikkat çekmiştir. Ergun, Sadullah Ağa'ya ait mühim bir mecmûada, Sadık Ağa tarafından bestelenmiş “*edeyim*” redifli şarkının, “*Güfte: İbrahim Paşazâde Mîr Es'ad*” başlığını taşıdığını ve bu şarkının Enderunlu Es'ad'a ait olduğunu iddia etmiştir.¹⁸ Adı geçen “*edeyim*” redifli şarkı, çalışılan nüshada yer almamaktadır.

Şefkat Tezkiresi'nde “*Es'ad Beg*” olarak kaydedilen müellifin “*Kethudâ-yı sadr-ı Âlî İbrâhim Efendi'nin oğlu ve müderrîsîn-i kirâmdan*”¹⁹ olduğu bilgisi ile yalnızca “*-i var*” redifli bir gazeline yer verilmiştir.²⁰ Verilen bu gazel de çalışılan nüshada yer almamaktadır.²¹

Silâhdâr-zâde Tezkiresi'nde Es'ad hakkında verilen bilgiler, Şefkat Tezkiresi'nde yer alan bilgilerle aynıdır.²²

¹⁶ Es'ad Efendi'nin tezkiresinin yazılış tarihi olarak kayıtlarda 1835 yılı yer almaktadır. Fakat şairin 'Es'ad' maddesini kaleme aldığı tarih tespit edilemediğinden, Es'ad Ağa'nın hangi tarihlerde hayatta olduğu bilgisi tespit edilememiştir.

¹⁷ Es'ad Mehmed Efendi, *Bâğçe-i Safâ-Endüz*, s. 46.

¹⁸ Ergun, *Türk Şairleri*, s. 1316.

¹⁹ Ergun, şairin müderris olduğu bilgisinin doğru olmadığını iddia etmekte; fakat kaynak belirtme-mektedir.

²⁰ Şefkat-i Bağdâdî, “*Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*”, s. 46.

²¹ Çalışılan nüshada eksik varaklar vardır. Bu eksikliklerden biri, revî harfî “*ج*” ile biten gazeller kısmındadır. Şefkat tezkiresinde müellife ait olduğu belirtilen “*-i var*” redifli gazelin revî harfinin de “*ج*” olması, bu gazelin müellife ait olup olmadığını tespit etmemizi olanaksız kılmıştır.

²² Silâhdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin)*, s. 36.

Bir diğerk önemli kaynak da Sinan Çuluk tarafından hazırlanmış olan “*Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu*” başlıklı makaledir. Çuluk, Es'ad Ağa hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

Mehmed Es'ad Ağa'nın nereli ve kimin oğlu olduğuna dair esaslı bir bilgi yoktur. Kendisinin kapıcıbaşı unvanı yanında kardeşi Mehmed Said Ağa'nın da Üçüncü Selim'in rikâbdârı oluşu, babalarının önemli bir Osmanlı şahsiyeti olduğunu akla getirmektedir. Kız kardeşiyle alâkalı bir vesikadan babalarının adının İbrahim olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Es'ad Ağa, Erzurum Gümrük Eminliği'nde bulunmuş ve “*Gümrükçü*” lakâbıyla tanınmış bir şahsiyettir. Gümüşhane Eminliği görevinde iken III. Selim'in kız kardeşiyle evli Erzurum Valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızlıkta bulunduğu gerekçesi ile Padişah III. Selim'e şikâyet edilmiş; bunun üzerine Mehmed Es'ad Ağa Gümüşhane Eminliği'nden azledilerek kapıcıbaşılık unvanı elinden alınmış ve Samsun kalesinde kalebent cezasına çarptırılmıştır (Evail-i Receb 1214-Aralık 1799). Bazı anlaşmazlıklar yüzünden Erzurum kalesinde kalebent olduğu bilgisi mevcuttur. Kardeşiyle yaptığı bir yazışmada ise kapıcıbaşı unvanının iade edildiği ve 1227'de (1812-13) bu unvanı kullandığı anlaşılmaktadır. 1802-3 yıllarında tarafından yazıldığı anlaşılmakta olan bir telhisde kapıcıbaşılardan esbak Erzurum Gümrükçüsü Es'ad Ağa'nın Surre Emîni olmak için bir talebi olduğu, Padişah tarafından uygun bulunursa nasbedileceği bildirilmektedir. 1214-1227 yılları arasındaki görevleri, şimdilik tespit edilemeyen Es'ad Ağa, İkinci Mahmûd'un 1812-13 tarihli hatt-ı hümayûnu ile Kıbrıs'ta Magosa kalesinde ikamete memur edilmiştir. Evail-i Zilkade 1227 (5-15 Kasım 1812) tarihli Çavuşbaşı Ali Bey ve Magosa kalesi dizdarına hitaben yazılan bir hükümle emir uygulanmıştır. 11 Muharrem 1228'de (14 Ocak 1813) kalebent cezasını çekmek üzere Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'ne konulmuştur. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1229'da (1-9 Haziran 1814) Magosa Kalesi'ndeki kalebentlik cezası affedilerek tahliye edilmiştir. Mehmed Esad Ağa'nın hayatının bundan sonraki safhası bizim için şimdilik meçhuldür. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud'un bizzat hatt-ı

hümayunlarına muhatap olan, kardeşi de Üçüncü Selim'in en yakın görevlilerinden olan, gümrükçülükten azledildikten on beş sene sonra bile "Gümrükçü" lakabı ile tanınan böyle bir şahsiyetin, tarihte izinin sürülememesi ilginç bir keyfiyettir.”²³

Yine aynı makalede Es'ad tarafından, kimliğine ulaşlamayan Halil Ağa'ya hitaben kaleme alınmış 1798 tarihli bir mektuba yer verilmiştir. Bu mektupta yer alan “*Vezîr olur yine farmasonların canlarına limon sıkarım.*”, “*Kör Efendimiz*” (Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa) “*Trabzon iskelesinden kahve taşımak*”, “*sammur kürkün Erzurum için daha elverişli olduğu*” gibi birçok ifadeyle çalışılan dîvânda yer alan manzumelerde geçen bu kavramlar örtüşmektedir.

Müellifin künyesi hakkında erişilen önemli kaynaklardan biri de Mehmet Doğan tarafından hazırlanmış olan “*Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*” adlı yayımlanmamış doktora tezidir. Doğan'ın çalışmasının Ek:5²⁴ kısmında Ra'ûf Paşa adına kaleme alınmış bir tarih kıt'ası bulunmaktadır.²⁵ Kıt'anın müellifi olarak “*Dergâh-ı âlî Kapucu başlarından Es'ad Ağa'nın takdim eylediği tarihtir ki bervech-i âtî zikr olunur.*” ibaresi düşüldükten sonra tarafımızdan çalışılan yazma nüshada yer alan 62b varâğındaki “*Târîh-i Şadâret-i Defterdâr Ra'ûf Paşa*” başlıklı manzume verilmiştir.²⁶

Tayyâr-zâde Atâ Bey, “*Osmanlı Saray Târîhi*” adlı eserinin “*Târîh-i Enderûn*” adlı dördüncü cildinde müellifi “*Es'ad Bey*” adıyla *Hazîne-i*

²³ Sinan Çuluk, “*Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu*” Tarih Yazıları, 2012. <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html> (10.11.2021)

²⁴ Mehmet Doğan, *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 329- 331.

²⁵ Bu belge için kaynakça olarak “*Rauf Paşa'nın Sadaretine Dâir Tevarih-i Manzume*, TY 02976 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)” bilgisi verilmiştir. Sözü edilen manzume tarafımızdan çalışılan tezde Ek 3'te gösterilmiştir.638

²⁶ Aynı zamanda dîvânda Rauf Paşa adına, farklı nazım şekilleri ve türlerinde kaleme alınmış dört manzume daha yer almaktadır.

Hümâyûn şairleri arasında değerlendirmiş ve “*Mevkufâtî ‘Abdu’l-Kerîm Beg-zâde Kîlâr Kethudâsı Haftânîsi Es’ad Beg*”²⁷ başlığı altında tarafımızdan çalışılan dîvânda,

Zerredir bu ‘âlem-i tekvîn şems-i kudrete

Peşşedir nisbetle ‘arş u kürsî şun’-ı vahdete

mısrarıyla başlayan 96. gazele yer vermiştir. Atâ Bey’in *velehû* başlığı altında verdiği,

Hallâk-ı ezel ‘aleme kıldıkda tecelli

Her şahsı birer hâl ile kılmış müteselli

şeklinde yer alan bir beyitlik bu manzume ise üzerinde çalışılan dîvânda yer almamaktadır.

Osmanlı Saray Târîhi’nde yer alan bu son bilgiyle Mehmed Doğan’ın “*Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*” adlı çalışmasından ulaşılan bilgiler, dîvânın müellifinin Es’ad Muhlis Paşa değil Erzurum gümrükçüsü olarak da bilinen Enderunlu Mehmed Es’ad Ağa olduğunu açıkça kanıtlamaktadır.

1.1.2. Mehmed Es’ad Ağa’nın Görevleri

Es’ad Ağa’nın hayatı hakkında sınırlı kaynaklar ve bu kaynaklarda sınırlı bilgiler mevcuttur. Onun hakkında tezkirelerde kesin olarak doğum tarihi, babasının adı, Enderûnda yetiştiği ve Hazine-i Hümayûn’a alınma tarihi ile ifâ ettiği birkaç görev bilgisine ulaşılır. Bu noktada yapılan literatür taramasında DABOA’da yer alan belgeler şairin hayatına ışık tutmada yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Es’ad’ın geleneğin sınırlarını zorlayan hasb-i hâl tarzı kasideleri, hayatı hakkında birçok ipucu barındırır. Çözölmeye başlayan geleneğin kendisine sunduğu imkânlardan faydalananarak 30 beyti aşan kaside nazım şekliyle hasb-i hâl veya arz-i hâl türünde kaleme aldığı tarih kayıtlarından şairin

²⁷ Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.411.

hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Aşağıda yer alan manzumelerdeki gerek bilgiler gerek tarih kayıtları ile şairin görev hayatıyla alâkalı bilgiler kronolojik olarak tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tarih kayıtları ve belgeler haricindeki çıkarımlar tarafımızca yapılmış olup kesinliği tartışılabilir ve güncellenebilir bilgilerdir.

Şair “*Kaşîde berây-ı Taleb-i Rütbe Der-Sitâyîş-i Sultân Selîm-i Şaliş ve Bâ'de'l-'Arz-ı Dergâh-ı Mu'allâ Kapucıbaşılığı İlşân-Şode*” başlıklı kasidesinde III. Selîm'den kapıcıbaşılık payesi talep eder ve “*Kullarının nicesini terfî ettirdin beni de onlar gibi terfî ettir.*” diyerek görevini layığıyla yerine getireceğini ifade eder:

Bendegânıñ nicesin şânını terfî itdiñ

Ben de olsam n'ola anlar gibi bir dîvânî

'Uhdесinden gelemesem o zamân tarh eyle

Yohsa lâyıķ mı bu günlerde қalam 'üryânî (K.19/47-48)

Es'ad, “*Kaşîde-i Sâliyye Der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür-i Kapucıbaşılık*” başlığıyla III. Selîm'in hem yeni yılını kutlamak hem hükümdarlık liyâkatini tebrik etmek maksadıyla kaleme aldığı kasidesinde kapıcıbaşılık görevi için teşekkür eder. III. Selîm'in 1789 yılındaki tahta çıkış tarihi değerlendirildiğinde, Es'ad'ın bu tarihten sonraki bir yılda, tahminen otuzlu yaşlarının başında, kapıcıbaşı ünvanı aldığını söylemek mümkündür:

Müjde kim pâdişeh-i sâl-i nümāyān oldu

Taht-ı eflâke cülûs ittigi şāyān oldu (K.20/1)

Ya'ni mahz-ı keremi kıldı ser-bevvâbı

Gerçi bu lutf-ı hümayûnı baña şān oldu (K.20/16)

Es'ad'ın “*Tārīḥ berāy-ı Kaşr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Trīpoliçe Der-Cezīre-i Mora*” başlıklı tarih kaydında 1788-89 yıllarında Mora’da olduğu bilinir. Ayrıca 1789-91 yılları arasında Mora valiliği²⁸ yapmış Seyyid Ahmed Paşa’ya yazılan “*Kaşīde berāy-ı Maşlāḥat-ı Māder-i Sitāyiş-i Vālī-i Mora Dāmād-ı Şehrīyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa*” başlıklı kaside ile DABOA’da yer alan “*Mora ceziresinde Kalvrita Kocabaşısı maktul Androçaki’nin muhalefatına memur Silāḥşor Es’ad Bey’in azline...*”²⁹ adlı 9 Eylül 1790 tarihli belgede yer alan bilgiler de Es’ad’ın 1788-90 yılları arasında Mora’da olduğunu doğrulamaktadır.

Es’ad’ın “*Kaşīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥemmed Şerīf Paşa der-Çıldır be-Me’mūriyyet Güftem*” başlıklı manzumesinde, III. Selīm’in emriyle Çıldır’da memur olduğu bilgisi mevcuttur. Mehmed Şerif Paşa’nın 1792-1796 yılları arasında Çıldır’da valilik yaptığı bilgisiyle³⁰ manzumede yer alan bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, şairin kırklı yaşlarının başında Çıldır’da memur olduğu anlaşılmaktadır:

Didi fermān-ı Selīm Hān ile meb’ûş oldum

Bu yolūñ zaḥmetini rah̄met idindim cāna (K.61/12)

Es’ad, Erzurum valisi Yūsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı terkīb-i bendde, paşanın sıtabl-ı hassında (saray ahır) görev yapmaktan utanmadığını dile getirir. Manzumede yer alan bu bilgi ve Yūsuf Ziyâ Paşa’nın 1798 yılına kadar Erzurum valiliği yaptığı bilgisi kıyaslandığında Es’ad’ın bu yıllarda rikâbdâr olarak görev yaptığını söylemek mümkündür:

²⁸ Seydi Vakkas Toprak, “Boğazların Güvenliğiyle İlgili Bir Belge: Seyyid Ahmed Paşa’nın Hazırladığı Boğaz Kaleleri Yoklama Defteri.” *Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II*, Gaziantep 2020, s.293.

²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 229-127.56.

³⁰ Seydi Vakkas Toprak, “Mehmed Şerif Paşa’nın Çıldır Valiliği” *Belleten Dergisi*, 83/296, 2019, s.158-159.

Şıtabl-ı hâşşınıñ bir bendesi olmakda 'arım yok

Bu 'abd-i müstmendin senden özge bir ararım yok (Terc.24/6:5-6)

“*Kaşîde der-Sitâyîş-i Selîm Hân der-Ta'rîf-i Mâ-beynciyân-ı Havâşş*” başlıklı manzumesinde “*Virilsün Es'ad'a gümrük diyü fermân idüp virdiñ*” diyen şair, III. Selîm'den bu buyruğunun yerine getirilmesini talep eder:

Virilsün Es'ad'a gümrük diyü fermân idüp virdiñ

İde zîb-âver-i dest-i emel fermânıñ bāri (K.22/47)

“*Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i be-Cānib-i Selîm Hân Der-Su'âl-i Maṭlab*” başlıklı manzumesinde “başbâki kulu”³¹ olduğu bilgisini veren şair, başbâki kulu olmanın da oldukça iyi olduğunu fakat daha yüksek bir mevki olan *ocak ağalı* mansıbını talep eder:

Şehriyārā bendeñe bir manşıb îhsân eylesen

Şem'-i bahtım bezm-i devletde fîrûzân eylesen

³¹ Bazı kaynak ve vesikalarda “ser-gulâm-ı bâki” de denen başbâki kulu devlete ait gelirlerin toplanmasında önde gelen bir memurdu ve emrinde çalışanlara “bâki kulları” denirdi. Bu dairenin tam olarak teşekkül ettiği XVII. yüzyılda Başbâki Kulluğu, doğrudan doğruya defterdara bağlı beş daireden biriydi. Emrinde çalışanların sayısı ise altmış kadardı. Bunlar hazineye borcu olup da vermeyenleri, zimmetlerinde devlete ait mal bulunanları soruşturarak tahsilâtı yaparlardı. Başbâki kulunun emrindeki bâki kulları zaman zaman diğer maliye memurlarının işlerine ve hesaplarına baktıkları gibi yoklama ve teftiş için taşraya da gönderilirdi. Başbâki kulu, defterdarlık ile halk arasındaki vergi anlaşmazlıkları davalara bakan maliye mahkemesinde, vergi baştahsildarı sıfatıyla maliye namına iddia makamı olarak bulunurdu. Bu mahkemelerde daha çok ölen mültezimlerin zimmetlerinde kalan mallar ve müsâdere sebebiyle malları alınanların davaları görüldü. Ayrıca vefat eden bazı zengin şahısların geride bıraktıkları malların tesbiti ve gizlenenlerin buldurulma işinde de başbâki kulu görevlendirilebilirdi. Yine Rumeli kazaskerinin defterdar nezdindeki mîrî kâtibi denilen memuru ile birlikte istînaf ve temyize tâbi olmayan malî davaları da hallederdi. Feridun Emecen, “Başbâki Kulu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 126-127.

Bendeñe hem mîrîye haylî fevâ'id fehm olur
 Bir emânetle beni mümtâz-ı akrân eylesen
 Bir de sâ'ir bendegânâsâ beni kıl tecrübe
 Lâyık-ı hizmet isem lutf-ı ferāvân eylesen
 Kethudâ-yı devlet olmak gibidir her hizmetîñ
 Tek beni bâb-ı felek sâyeñde der-bâb eylesen
 Gerçi **başbâkî kulu** olmakda haylî dideye
 Lîk efendim bir cesîm emre nighbân eylesen
 Bak ne vādîlerdedir Es'ad be-tevfîk-i Hudâ
 Eşheb-i ikbâlîme bir kerre meydân eylesen
 Hâşılı şevketli hüinkârım **ocağ ağalığın**
 Şân için bir bende-i nâ-çîze ihsân eylesen
 Şübhesiz ser-levha-i iflâsa zînet-sâz olur
 Kesb-i sāmân eylemez bir dalı hâkân eylesen (Terk.26/4)

Es'ad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı tahmiste paşayı istediği gibi övemediğini söyler ve bunun sebebini seferle görevlendirilmiş bir paşa olmasına bağlar. Bu bilgi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın 1798 yılına kadar Erzurum valiliği yaptığı bilgisiyle kıyaslandığında, Es'ad'ın *rikâbdârlık* görevinden hemen sonra *gümrükçü* olarak görev yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Kaynaklarda onun Erzurum gümrükçüsü olarak görev yaptığı ve bu lakla bilindiği bilgileri mevcuttur. DABOA'da yer alan "Hüccacın avdetine binaen sene-i atıyye için Surre Emaneti'ne Kapıcıbaşlarından Erzurum Gümrükçüsü esbak Esad Ağa'nın talib olduğu..."³² adlı 5 Temmuz 1796

³² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 202.10393.

tarihli belge ile “Erzurum Gümrükçüsü Es'ad Ağa'nın gönderdiği 1795-1798 tarihli hazine ve polişe belgeleri”³³ adlı belgede onun 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçülüğü görevini îfâ ettiği görülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde bazı paşaların *gümrükçü* lakabıyla anılması bu memurluğun önemini de gösterir niteliktedir:

Olmasam meşgale-i 'azm-i seferle bir paşa

Vaşfını eyler idim zîver-i 'arş-ı a'lâ

Hâk bu kim olmadı kâim üzre bu nazm-ı ra'nâ

Böyle mi eyler idim medh-i şerîfîñ ammâ

Erzurûm 'in bu havâsı ğam-ı cismânîdir (Tahm.36/43)

Es'ad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı “*Kaşîde der-Sitâyîş-i Valî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm Goftem berây-ı Teşekkür-i Muşâfât der-Emânet-i Gümrük-i Erzurûm der-żımneş yek Esb-i Ciyâd be-cânib-i mâ İrsâl Kerd*” başlıklı kasidesinde Erzurum gümrük emînliği için kendisine teşekkür eder. Bu kasidesiyle de rikâbdârlık görevinden hemen sonra 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçüsü olarak görev yaptığı bilgisi doğrulanmaktadır.

“Gümüşhane emînliği görevinde iken III. Selîm'in kız kardeşiyle evli Erzurum Valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızca davrandığı gerekçesiyle III. Selîm'e şikâyet edilmiş, bunun üzerine Mehmed Es'ad Ağa Gümüşhane Emînliği'nden azledilerek kapıcıbaşılık ünvanı elinden alınmış ve 27 Aralık 1799 tarihinde Samsun Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılmıştır.”³⁴ Bu tarihlerde DABOA'da³⁵ yer alan belgelerle de Samsun'da olduğu bilinen şairin, Samsun'da yetişen Tayyâr Mahmûd

³³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.ML.74-3396.

³⁴ <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahsed-en-eski-ar-siv.html> (09.11.2022); Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.DRB.28-1398.

³⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.ZB. 87-4324.

Paşa'nın Canik valiliği sırasında kaleme aldığı tanziri de bu bilgiyi doğrular mahiyettedir:

İde Hakk Hâzret-i Tayyâr-ı kerimü 'ş-şânî

Seyf-i meslûlini hûn-hâr-ı karîn-i fitne (G.103/8)

Aşağıda yer alan tercî-i bendde Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın himayesinde memur olduğunu ifade eden şair, paşa adına kaleme aldığı diğer tarih kayıtlarından da tespit edildiği üzere 1808-09 yıllarında Yanya'da görev-dedir. II. Mahmûd'un emriyle burada bulunduğunu ve on bir aydır erzakının mahsur bırakıldığını dile getiren şair, bu ifadelerden anlaşıldığı üzere mevcut görevinden azledilerek Yanya'ya görevlendirilmiştir:

Haft-ı şâhenşeh ile gelmege oldum mecbûr

'Alî Paşa'ya olup sevğ-i cihânda me'mûr

Hikmet-i bâliğa-i Hâzret-i Hallâk-ı hâkîm

On bir ay eyledi erzâkımu anda mahşûr

Resm-i erkânı 'aceb memleket-i nâdânı

Kimseyi itmeye Bârî o mekânda memkûr

Zâtım olmakda iken cinsime fermân-fermâ

Virmek ister felek-i sifle-nazar özge fûtûr

'Ayn-ı im'ân ile bakdım revîş-i gerdişine

Har-ı nâdâna ider lutf-ı sahîfin maşşûr

Men ne ânem ki zebûni kesem ez-çarh-ı felek

Görinür çeşmime ecrâm-ı felek şekl-i kelek (Terc. 63/4)

II. Mahmûd'un kerimesi Fâtıma Sultan'ın velâdetine düşürdüğü 1808-09 tarihli manzumede Enderun dışında olduğunu ve geri dönmeyi dilediğini

söyleyen şair, aynı zamanda padişahın eski bir kölesi olduğunu ifade ederken rikâb hizmeti talebini de dile getirmektedir:

Çünkü bende-zâdeyim hem enderün-ı taşrada

Yâ n'ola bir kerre mümtâz eyleseñ akrândan

Hayli eski bendeyim bâb-ı mu'allâ-pâyede

Devletiñde bir şeref kesb eylesem dîvândan (Tar. 69/9-10)

II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Murâd'ın velâdetine düşürdüğü 1811-12 tarihli manzumede on aydır Yanya'da vatan hasreti çektiğini belirten şair, ikinci beyitteki *Abdülhamîd'in seçilmiş bir kuluydum* ifadesiyle de I. Abdülhamîd zamanında silâhşorluk payesi aldığı bilgisini doğrular:

Ben de on aydır çekerken hüzn-i dehri Yanya'da

Müjde-i şehzâde geldikde ğama virdim küşâd

Vâlid-i cennet-mekânıñ ben çerâğ-ı hûşıyam

Bir güler yüz görmemek lâyıķ mıdır devrândan (Tar.70/6-8)

II. Mahmûd'un şehzadesi Sultan Bâyezîd'in velâdetine düşürdüğü 1812-13 tarihli manzumede şairin hâlâ Yanya'da olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde elli beş-elli altı yaşlarında olduğu tespit edilen şair, Yanya'da yalnız olduğunu ifade eder ve bir an önce Bâbîâlî'ye geri dönmeyi arzular:

Pâdişâhum bir yıl oldı Yanya'ya me'mûr idim

Emrini infâz ile sāyeñde olmuşdım vahîd (Tar.72/8)

Es'ad, 5 Aralık 1812 ile 21 Ocak 1814 tarihleri arasında vazifesi olmayan sözler söylediği gerekçesiyle Magosa Kalesi'ne gönderilerek kalebend edilmiştir.³⁶ İki yıla yakın Magosa'da sürgünde olan şair, Magosa başlıklı beş manzume kaleme almıştır. Şairin burada kaleme aldığı manzumeleri

³⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C. ZB. 46-2294/ C..ML.. 75-3443.

genellikle tasavvufî-hikemî tarzda olup bazıları da sitem ve şikâyet içeriklidir.

Şair, “Der-Mağosa Goftem” başlıklı gazelinde Magosa’da emniyette olduğu söylese de burada bulunmaktan memnuniyetsizliğini dile getirir:

Ka’l’a-i hıfza emîn oldum recâ bilmem nedir

Bâb-ı Hâk’dan gayrıya ben ilticâ bilmem nedir (G.36/1)

Es’ad, Mehmed Emin Ra’ûf Paşa’nın 1814’ten başlayarak sırasıyla defterdâr, sadrazam ve vezir olmasına tarih kaydı düşürmüştür. Ra’ûf Paşa’nın sadrazam olduğu 1815 yılında Es’ad’ın da paşanın hizmetinde bir “*silâhdâr*” olduğu paşa adına kaleme aldığı “*Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i ‘Îd-i Ağhâ Der-Sitâyiş-i Şadr-ı A’zam Ra’ûf Paşa*” başlıklı manzumeden anlaşılmaktadır. Arz-ı hâl tarzı kaleme aldığı bu manzumede Ra’ûf Paşa’nın Kurban Bayramı’nı tebrik eden şair, paşadan kendisine ihsanda bulunmasını talep eder:

Görmez aşlâ sen gibi dānâ-dil-i pür-intibâh

‘Aynûñ olsa benî-i pîr-i sipihre mîhr ü mâh

Hâk-i râhuñ ‘âleme kuhlü’l-başardır kim olur

Nakş-ı pâyiñ dāde-i dünyāya çün mevc-i nigâh

Düşmeniñçün her gice kaçd-ı şebîhün olmasa

Başına encümden itmezdi felek cem’-i sipâh

Sāye-bağş olsa silâhdârına da bir himmetiñ

Gün görür ‘âlemde hemçün şeb-pere baht-ı siyâh

Toğrılaldan nev-civân-ı eţba’ıñla kadd-i çarç

Sensiz imrâr itdiği eyyâm-ı ‘adl eyler tebâh

Bezm-i evşâfında ey şâhib-şadır ‘âlî-cenâb

Kilk-i abdālüm kapundan olmak ister behre-yâb (Terk.43/3)

1818-20 yılları arasında sadrazamlık yapan Burdurlu Mehmed Paşa adına sekiz manzume kaleme alan şair, aşağıda yer alan beyitlerde mevcut görevinden azledildiğini, bu sebeple paşayı yeterince övemediğini dile getirerek af dileyip kendisine bir mansıp verilmesini talep eder:

‘Azlimin hâtırâsı olmasa manşıbdan eger

Böyle mi vaşf ider evşâfıñı hāmem taştır

Dil-i mecrûh ile eyyām-güzārım çokdan

Bāri ibkāmı ‘ināyet ile ol baña zahîr

Sen veliyyü’ n-ni’amım herkese lutf eylersin

Baña da himmeti kaç⁶ itme olursa takdîr (K.48/23-25)

DABOA’da yer alan 16 Ağustos 1819 tarihli “Erzurum Gümrükçüsü olup Silâhdâr Ağası iken vefat eden Dergah-ı Ali kapıcıbaşılarından Mehmed Es’ad Ağa’nın mal ve emvali tahkik olunduktan sonra yetimleri İbrahim Yakub ve Mehmed Şemseddin’e maaş tahsisi” adlı belgede³⁷ yer alan bilgilerden hareketle aşağıda yer alan beyitler şairin yazdığı son manzumeleridir. Burdurlu Mehmed Paşa adına kaleme aldığı “Tārîh-i Sâl-i Cedîd berây-ı Şadr-ı a’zam-ı Bedr-i Eflâm Hâzret-i Dervîş Mehemmed Paşa” başlıklı tarih manzumesi 1818-19 tarihini gösterir. Es’ad bu tarihlerde vefat etmiştir. Ömrünün son yıllarını sıkıntı ve yokluk içinde geçirdiği anlaşılan şair, bir kır beygir alacak kadar dahi malî durumunun olmadığını söyleyerek Mehmed Paşa’dan inayet diler:

Sāye-i devletde üç beş esbe mālîkdir kulîñ

Lîk bir kır bârgîr almak değil imkânda

Bârgîr ihsân iderseñ şânıña lâayk ola

Âharıñ makbûlî olmak şartıdır ihsânda (K.45/21-25)

³⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, AE.SMHD.II.

Bütün bu bulgular derlendiğinde I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd devrinde yaşayan Es'ad Ağa'nın görevleri ve bulunduğu şehirler kronolojik olarak şu şekilde tasnif edilebilir: 1762'de Hazîne-i Hûmâyûn'a alınan şair, 1774-79 yılları arasında silâhşorluk, 1789'dan sonra kapıcıbaşılik, 1788-90 yılları arasında Mora'da silâhşor ünvanıyla muhallefat³⁸ memurluğu, 1792'den sonra Çıldır'da memurluk, 1792'den sonra Erzurum'da rikâbdârlık ve başbâki kulluğu, 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçülüğü ve Gümüşhane eminliği yapmış, 1799'da Samsun Kalesi'nde kalebend edilen şair, 1808-12 yılları arasında Yanya'daki memuriyet görevinin ardından 1812-14 yılları arasında Magosa Kalesi'nde tekrar kalebend edilmiş, 1814-15'te çuhadârlık ve 1815-19 yılları arasında da silâhdâr ağalığı yapmıştır. Es'ad Ağa 1819 yılında silâhdâr ağalığı görevindeyken altmış üç yaşında vefat etmiştir.

1.1.3. Tarîkatı

Tasavvuf, dîvân şiirinin beslendiği kaynaklar içerisinde önemli bir yer teşkil eder. İlk dönem mutasavvıfları ve tarîkat önderlerinin İslam toplulukları üzerindeki etkileri kadar dîvân şiiri üzerinde de büyük ölçüde etkileri bulunmaktadır. Şairler etkilendikleri veya intisab ettikleri bu önderlere şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu yolla kendi bağlılıklarını ifade eden şairler, intisab ettikleri tarîkatın öğretilerini de manzumeleri aracılığıyla ilân edip tebliğde bulunmuşlardır. Es'ad, dîvânında Abdülkâdir-i Geylânî adına gazel nazım şekliyle iki na't kaleme almıştır. Bu manzumelerde yer alan bilgiler doğrultusunda onun Kâdirî tarîkatına mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Kâdirî tarîkatının kurucusu ve önderi kabul edilen Abdülkâdir-i Geylânî 1077 yılında Gîlân eyaletine bağlı Neyf köyünde doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesi ve dedesi Savmaî ile birlikte büyümüştür. Sonrasında Bağdat'a giderek Ebü'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs aracılığıyla tasavvuf yolculuğuna başlamış ve Şâfiî mezhebine intisab

³⁸ Geride mîrâsına sâhip çıkacak kimse bırakmadan ölenlerin mallarını kaydetmek, paraya çevirmek gibi işlerle görevli memur. <http://www.lugatim.com/s/MUHALLEFAT> (Erişim Tarihi: 06.01.2023)

etmiştir. Geylânî Bağdat'a gittiği zaman mensubu bulunduğu Şâfiî mezhebinden ayrılarak mizacına daha uygun bulunduğu Hanbelî mezhebine intisab etmiş ve ömrünün sonuna kadar her iki mezhebe göre fetva vermiştir. Hanbelî'lerin isteği üzerine mezhebi canlandırıp ihya eden Geylânî'ye bu sebeple *Muhyiddîn* ünvanı verilmiştir. "Geylânî'nin tasavvuf anlayışı, şeriata ve dinin zâhirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O, her an Kur'an ve hadislerle uygun hareket etmeyi şart koşar. Gerek vaazlarında gerekse eserlerinde son derece sade bir üslup kullanan Geylânî, kendisinden önceki sûfilerden nakiller yaparken bunları herkesin anlayacağı örneklerle açıklar. Bu sebeple eserleri tasavvuf edebiyatının güzel örneklerinden sayılır. Tema olarak ağılatıcı ve ürpertici konuları tercih eder. Konuşmalarında samimî yakarışlarını dile getiren dua ve niyazlara yer verir. Cemaate cenneti müjdeleyerek onlara ümit ve şevk verir, nefsin zayıf taraflarını başarılı bir şekilde tasvir eder, şeytanın insana nüfuz etme yollarını canlı örneklerle anlatır."³⁹

Aşağıda yer alan beyitlerde Es'ad'ın Geylânî'ye intisap ettiği açıkça görülmektedir. Şair, onun *sırlarına gönlüm bağlıdır, onu mukaddes bir zat olarak biliyorum* dediği Geylânî'yi ulvî bir mertebeye koyarak metheder:

Sırrına dil-bestedir 'irfânım 'Abdu'l-ķâdir' iñ

Bildi zât-ı akdesin iz'ânım 'Abdu'l-ķâdir' iñ (G.51/1)

Beyitte, onun *cömertlik kapısına ezelden beri bağlılığım var* diyen şair, *şanımun bereket ve irfan kazanması onun sayesinde* diyerek Geylânî'ye bağlılığının onda yarattığı etkileri dile getirir:

³⁹ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s.234-235.

İntisābım var ezelden bârgāh-ı lutfiña

Sāyesidür kesb-i feyz-i şānım ‘Abdu ‘l-ķādir ‘iñ (G.58/7)

Geylânî hakkında birçok rivayet bulunur. Bu rivayetlerden biri de onun bütün velilerin şahı olduğuna inanılmasıdır. “*Kutb-ı A’zâm*” olarak kabul edilen Geylânî bu vasfıyla da Es’ad’ın manzumelerine konu olur. Şair, Geylânî’yi birçok yönüyle kutuplaştırarak manevî mertebelerin en yükseğine koyar. Aşağıda yer alan ilk beyitte onun dergahını *himmet kutbu* olarak gören şair, ikinci beyitte ise onu *âlem mülkünün şahı* olarak nitelendirir:

Bendesidir Es’ad ol dergāh-ı kutb-ı himmetiñ

Hānķāh-ı sırrı bir cennetdir ‘Abdu ‘l-ķādir ‘iñ (G.57/7)

Hıtta-i Geylān ‘ı kıldı zīver-i zıkr-i cihān

Nāmı şāh-ı mülk-i ķutbiyyettür ‘Abdu ‘l-ķādir ‘iñ (G.57/5)

Şair, Geylânî’yi bütün memleketlerin şahı olarak görürken onun dinine âşık olduğu da belirtir. Geylânî’nin her bir kıssası Es’ad’a ruhanî bir keyif verirken onun hoşuna giden her şey şairin benliğinde can bulur:

Şāh-ı evreng-i velāyet cilvegāh-ı sırr-ı Hāk

Dīnine üftādeyim ĩmānım ‘Abdu ‘l-ķādir ‘iñ

Cismime rūhānī keyfiyyet virür her fıkrası

Neş’esiyle cān bulur vicdānım ‘Abdu ‘l-ķādir ‘iñ (G.58/6-7)

1.1.4. Nazire Yazdığı ve Etkilendiği Şairler

Es’ad’ın şiirleri tetkik edildiğinde onun bir nazire şairi olduğunu söylemek mümkündür. Nazirelerinde çoğunlukla çağdaşı olan şairleri tercih eden şair, 31 dīvân şairine nazire yazmıştır. Fuzûlî, Bâkî, Bağdatlı Rûhî, Nâbî, Nâilî, Enderunlu Fâzıl ve Koca Ragıp Paşa gibi dīvân şiirinin mihenk taşı olan şairlere de nazire yazan şair, onları üstâdı olarak nitelendirmiştir. Örneğin Bağdatlı Rûhî’ye yazdığı “*Tahmīs-i li-cenāb-ı Hāzret-i Üstād-ı Gül Rûhî*”

başlıklı tazminde onu üstadı olarak nitelendirirken Rûhî'nin üslubunu da yalamaya gayret gösterir.

Nazire meydanında Mukîm'in takipçisi olduğunu ifade eden şair, kalemiyle bu tarzın takipçisi olduğunu söylerken kendisinin bir nazire şairi olduğunu da ortaya koyar:

*Dil **Mukîm**'e pey-rev oldu 'arşa-i tanzîrde*

Gayrı hâmem böyle vâdîlerde reftâr eylesün (G.80/10)

Bitlisli Müştâk'a yazdığı tanzirde kendini tecrit eden şair, Müştâk'ın yolundan gitmesi gerektiğini söylerken kafiye'nin yetersiz olduğu durumlarda saf şiirin elde edilemeyeceğinin de altını çizer:

*Es'ad cenâb-ı Hazret-i **Müştaş**'a pey-rev ol*

Şanma bu teng kâfiyede nazm pâk olur (G.27/7)

Es'ad'ın en çok nazire yazdığı ve etkilendiği şairlerden biri de Enderrunlu Fâzıl'dır. Dîvânda yer alan birçok şiir Fâzıl'ın şiirlerine nazire olarak kaleme alınmıştır. Aynı dönemlerde Erzurum ve Çıldır'da görevde bulunmaları iki şairin arasında bir yakınlık olma ihtimalini de güçlendirir. Es'ad, Fâzıl'ın Erzurum'un soğuşundan şikâyet ettiği ramazâniyye-şitâiyye türü kaside'ne 52 bendlik bir tahmîs kaleme alır. Şair, aşağıda yer alan beyitte de Fâzıl'ın takipçisi olup onun izinden gitmeyi diğer şairleri takip etmekten daha evlâ görür:

Fâzıl yiñe 'arz eyleyelim bu gâzeli kim

Pey-revliğini cümleden a'lâ bilürüz biz (G.42/10)

Es'ad'ın etkilendiği ve takipçisi olduğu şairlerden biri de Yümnî Bey'dir. Yümnî'yi gönül ehli olarak nitelendiren şair, topluma aldırış etmeden onun mazmunlarının takipçisi olmayı kendisine tavsiye eder:

Es'adā Yūmnī-i ehl-i dil bu nazmı nazm idüp

Pey-rev ol mazmūnına cem'iyet olmuş olmamış (G.46/7)

Es'ad, takipçisi olduğu şairlerin üsluplarını methederken aslında kendisini de metheder. O, takibe değer bulduğu şairleri özenle seçer çünkü kendisi de onlar gibi şiir yazma kabiliyetine sahiptir. Hasīb'in bir manzumesini tanzir ettiği gazelde, onun tarzını hoş olarak nitelendiren şair, eserinin tarzını ona gösterip onun onayını almayı kendine tavsiye eder. Hasīb, şiir meclislerinin korkusuz şairidir. Bu yüzden geleneğin mazmun ve şekillerinin dışına çıkarak denemeler yaptığı eserini ancak o anlar:

Hasīb-i hoş edāya göster Es'ad resm-i āsārı

O zīrā bezm-i nazmıñ haylī bī-pervālarındandır (G.16/9)

Es'ad her ne kadar bir nazire şairi gibi görünse de onun özgün kaleme aldığı manzumelerinde gerek vezin gerek tasavvuf ve dil açısından iyi bir tedrisattan geçtiği gözlemlenir. Şair, etkilendiği şairlerin yanı sıra bazen de kendisine üstat olarak ulvî bir öge olan feleği seçer ve bu yolla kendi değerini yüceltirken aynı zamanda farkını da ortaya koymaya çalışır:

Yedi iklîmi gezüp nazmımı üstād-ı felek

Oğudur mülk-i 'Acem'de varup Eşref Hân'a (K.61/51)

1.1.5. Poetika⁴⁰

“Dîvân şâirleri, tüm varlıklara edebî bir dikkatle yaklaştıkları gibi kendilerine, şâirlik tabiatlarına, şiir, sanat ve edebiyat olgusuna da aynı dikkat nazarıyla bakmış; şiirlerinde, edebî yazılarında, şiir ve sanata ilişkin görüşlerini, doğrudan veya dolaylı bir şekilde şiir diliyle ifade etmiştir. Bu bağlamda dîvân şâirlerinin söz ve hayâle, lafız ve mânâ münâsebetine, şâirin şiir ve edebiyattaki yerine, sanata, sanatın bir şûbesi olarak edebiyat ve şiire ilişkin estetik veya daha doğru bir ifadeyle poetik değerlendirmelerine, mesnevîlerin müstakil bölümlerinde, dîvânların dibâcelerinde, kasidelerin fahriye bölümlerinde ve gazellerin özellikle makta beyitlerinde rastlamak mümkündür.”⁴¹

⁴⁰ Dîvân şiirinde poetika için bk: Berat Açıl, “Osmanlı’da Estetik ve Poetika: Kelam, Mucize ve Zorunluluk”, *İLEM- İlmi Etüdler Derneği*, İstanbul 2018, ss.5-31.; Emine Tuğcu, *Osmanlı’nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi Bir Tarihselleştirme Yaklaşımı*. (ed. Berna Akkıyal) İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2013.; F. Gülşen Çulhaoğlu, *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.; Harun Tolasa, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.1, İzmir 1982, ss.15-46.; Merve Mutlu, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderrunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet, Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2021.; Menderes Coşkun, “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.56, ss.57- 80, 2011.; Muhammed Nur Doğan, Fuzûlî’nin Poetikası/Fuzûlî Kitabı: 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2009.; Yavuz Bayram, “16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerine Göre “Şiirde Gâye”, *Mavi Atlas*, S. 3, Ekim 2014, ss. 1-21.; Yavuz Bayram, *16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Samsun 1995.; Zafer Topak, *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası (Arpaemînzâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlib, Vahîd Mahtumî)*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2020.

⁴¹ Muhammed Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2011, s. 99-100.

Es'ad'ın şiir, şair ve söz hakkındaki yorumları genellikle kasidelerin fahriye bölümlerinde sık olmasa da gazel, tarih ve mesnevîlerinde yer alır.

Es'ad, divânında özellikle kendini methettiği şiirlerinde kusursuz olduğunu ve diğer şairlerin de kusursuz olması gerektiğini, en azından kusursuz olana yaklaşmaları gerektiğini ifade eder. Ona göre şair sade sözlerden kaçınmalı ve fark yaratmalıdır:

Hāme-i mu'ciz-beyânı aldım Es'ad destime

Sāde elfāz u fîrûka tarh ile çekdim resîd (T.72/21)

Es'ad için şiir renkli olmalı, manaları süsleyip renk vermelidir. O, kalemle manaların özüne renk verirken *garip sözlerini* de girilmesi yasak olan tecellî yerine benzetir:

Cilvegâh-ı haremimdir benim elfâz-ı garîb

Reng-i ma'nâ-yı ma'ânîye virür hâmem zîb (M.25/62)

Es'ad'a göre söz orijinal olmalıdır. Eğer kişide şairlik istidadı varsa Allah'tan gelen ilham ile sözleri zaten eşsiz olacaktır. Bu minvalde şair, şiirlerinin şerh edildiğinde *el değmemiş taze bir genç* gibi olduğunu çünkü sözlerine güç ve kuvvet verenin Allah'ın lütfu olduğunu dile getirir:

Lutf-ı Hâk'dır ki virür her sözime tâb u tüvân

*Şerh olunsa suhanım her biri bir **bikr-i civân** (M.25/58)*

Tasavvufta hikmet, “Eşyânın hakikatini, vasıflarını, husûsiyetlerini, hükümlerini nasılsa öyle bilmek; sebeblerin müsebbibleriyle irtibâtını, mevcûdâtta intizâmın sırlarını ve onun muktezâsına göre amel etmeyi bilmektir.”⁴² Dîvân şiirinde, akılla elde edilemeyen bu bilginin şairlik istidadı olanlara ilham yoluyla verildiği kabul edilir ve şairler bunu her fırsatta

⁴² Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006, s. 374.

övünerek dile getirirler. Bu bağlamda Es'ad da kendisini *hakikat gelininin mana eşi* olarak görür ve bu istidadının Allah tarafından verildiğini bilir. Aynı zamanda *söylenmemiş sözleri meydana çıkarıp olgunlaştıranın fikir kalemi* olduğunu, kendisinin de *hakikatleri ortaya çıkaran mana rehberi* olduğunu iddia eder:

Benim ol şevher-i ma'nā-yı 'arūs-ı hikmet

Bikr-i mazmûna ider hâme-i fikrim ekmel (K.66/35)

Es'ad için şair, bir nakkaş gibi olmalı, sözleri tıpkı bir resim gibi okuyanın zihninde rengarenk suretler bırakmalıdır. Kendisinde bu vasıfların bulunduğuna inanan şair, *kalemiyle nakşettiği bu renkli ve üstün nitelikleri ne meşhur ressam Mânî'nin ne de Behzâd'ın yapacağını* iddia eder:

Benim nakş itdiğim hâmemle elvân-ı mezâyâyı

Ne Mânî nakş ider bu reng-i şüretle ne hod Bihzâd (T.76/15)

Es'ad kendine ve şiirine o kadar güvenir ki diğer şairlere sürekli bir meydan okuma içindedir. Mana onun için ön plandadır ve bunu yapmak herkesin kârı değildir. Aşağıda yer alan iki beyitte de rakibi olmadığını ifade eden şair, *eğer kendisine güvenen varsa söz meydanında karşısına çıkmasını* söyleyerek onlara meydan okur:

Ma'nî-i nazm içre Es'ad hâşılı böyle suhan

Herkesiñ kârı değil işte tıbâ'-ı şeyh u şâb (Kıt.10/19)

Şeh-süvâr-ı 'arşa-i nazmım tekellüf eylemem

İşte meydân-ı suhan merdim diyen gelsün beri (K.24/50)

Aşağıda yer alan beyitte tarih kıt'aları hakkında görüşünü açıklayan şair, *kaside tarzında tarih olmayacağını* fakat kaleminin yaşadığı devirde sınıktan uzak olmayı dilediğini, bu nedenle kaside tarzında bir tarih kıtası kaleme aldığını söyler. Bu noktada şairin yaşadığı dönemde kaside tarzı manzumelerin revaçta olduğu yorumunu yapmak mümkündür:

Kaşîde-güne târîh olmaz ammâ n'eylesün hâmem

O da 'ahdiñde ister ğamdan olmak her nefes âzâd (Tar.76/19)

Beyitte şair, sözü çok uzattığını, kasideyi sonra söylemesi gerektiğini ifade eder. Tarih şiirlerinin nasıl olması gerektiği hakkında da bilgi vererek şairler tarih şiirlerini genellikle 9 beyit yazarlar diyen şairin buna rağmen bu kaideye uymadığı görülür. Zira yazdığı tarih kıt'ası 25 beyitlik bir kasidedir:

Çok uzatdın suhanı sonra kaşîde söyle

Nazm-ı târîhi toköz beyt ider ekşer şu'arâ (Tar.77/12)

Dîvân şiirinin en önemli nazım şekillerinden olan gazel, şairlerin özgün fikir ve hayallerini herhangi bir sınırlama, imtina etme ya da memduhu memnun etme gibi unsurları içermediğinden çok fazla rağbet görmüştür. En güzel aşk şiirleri, tasavvuf yorumları ve felsefi düşünceler gazeller aracılığıyla muhatabına aktarılmıştır. Es'ad Dîvânı'nda da önemli bir yer ihtiva eden gazeller, şairin fikirlerini en güzel biçimde yansıttığı nazım şekillerindendir. Aşağıda tegazzülden alınan beyitte bir tahkiyelendirme yapan şair, nazmı bir kadına, gazeli de onun eşine benzetir ve aynı zamanda nazımın can dostu olduğunu ifade eder:

Yeter ey dil bu rütbe zîr ü bâlâ bir gazel söyle

Ġazel bânü-yı nazmıñ şevheri hem yâr-ı cânıdır (K.60/47)

Es'ad'ın şairler hakkındaki görüşleri de dikkat çeker. Aşağıda yer alan iki beyitte de devlet kademelerinde çalışan kişilerin şair olması gerektiği yönündeki fikirlerini beyan eder. Onun bu görüşü, kendisinin de şair olup devletin çeşitli kademelerinde çalışmış olmasına yorumlanabilir. Diğer taraftan bakıldığında ise şairlerin okuma-yazma bilmeleri, işlerini titizlikle ve bilinçli yapmaları, ileri görüşlü olmaları, özünde liyakat sahibi olmaları gibi vasıfları da onun bu fikriyle desteklenebilir. *Cahillerin kadir kıymet bilmediklerini* söyleyen şair, *devlete ışık tutanların şairler olduğunu* ifade eder:

Şu'arâ lâzıme-i da'ire-i devletdir

Ne bilür qadr-i hudâvendî gürûh-ı cühelâ (K.34/26)

Şu'arâ olmasa 'atıldır 'arûs-ı devlet

Şu'arâdır viren iqbâle bu şüretle ziyâ' (K.34/28)

Es'ad, şairlik istidadı hakkında diğer tüm şairlere meydan okuyup kendini bu konuda eşsiz sayar. Şiirini ve ona verdiği manayı bir gelin gibi süsleyip diğer şairlerin ulaşamayacağı bir mertebeye koyan şair, kendisinden daha üstün bir şair tanımadığını söyler. Şair, dîvânda 166 yerde “*ben*” zamirini kullanmıştır. Bu durum ilk değerlendirmeye benlik psikolojisi ya da enaniyetle açıklanabilir, çünkü bu tefâhur örneği fahriye geleneği içinde yetişen şair için yadsınacak bir durum değildir. İkinci bir değerlendirme ise şairlik istidadının Allah tarafından şaire bahşedilen üstün bir vasıf olduğu yönündedir. Allah'ın *halk* sıfatı, şairler için de şiir ve manada tecellî eder. Onlar kendilerini şiir ve mananın yaratıcısı olarak görür fakat bunun Allah'ın lütfu olduğunu bildiği için tevazu göstermez, tefâhur eder:

Ne ma'la'dır ne hâverdir benim kudsî nihâdımdır

Ki mürde nazmı ihyâ itmede 'ayn-ı Mesîhâ'dır (K.56/7)

Añla şu lutf-ı hudâvend-i cenâb-ı Ehadı

Ben gibi şâ'ir-i pâkîze-i nâ-yâb-edâ (K.54/39)

Şair, bu istidadı ile övündükten sonra hasletleri için aynı övüncü duymaz. Acz ve fakr kültürünü de idrak eden şair için enaniyetten uzaklaşma vakti gelmiştir. Beyitte *Mesela Hz. Âdem'den bu yana benim gibi alçak huylu bir kul yaratılmamış* diyen şair, memduhunun hasletlerini yüceltirken kendini böyle aciz ve aşağı görmesi, onun enaniyetten sıyrılması olarak yorumlanabilir:

Meşelâ ben gibi bir 'abd-i le 'îmü'l-ahlâk

Halk olunmuş değil Âdemde ilâ-hâze'l-ân (K.33/28)

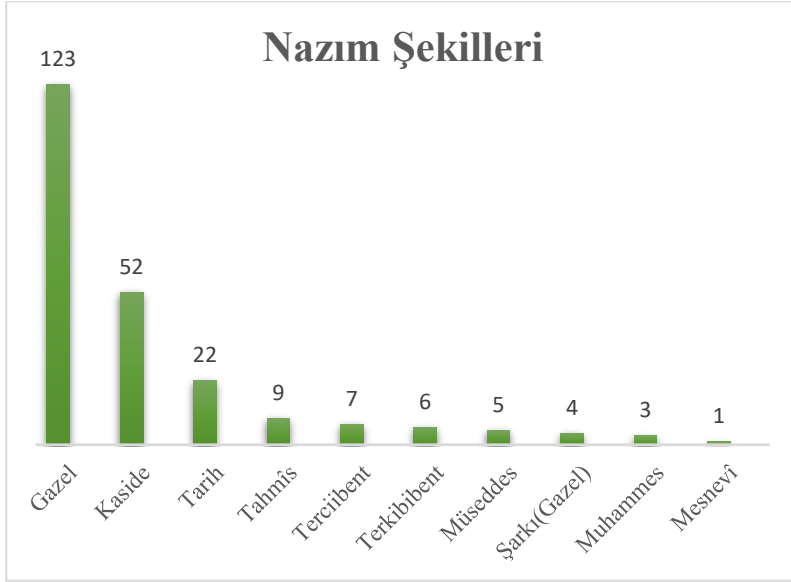
2. MEHMED ES'AD AĞA DÎVÂNÎ'NİN TAHLÎLÎ

2.1. Nazım Şekilleri⁴³

Nazım şekilleri eserlerin şekil/biçim özellikleri bakımından tasnif edilmesiyle meydana gelen unsurlardır. Şiirlerin biçimsel farklılıkları, onları birçok gruba ayırmış ve bu gruplar çeşitli isimlerle anılmıştır. “Biçimde gösterdikleri bu farklılıklara göre birbirinden ayrılarak çeşitli adlar alan bu grupların hepsine birden nazım biçimleri (=eşkâl-i nazm, nazım şekilleri) denir. Bu gruplandırmada şiirlerin yazıldıkları nazım birimleri ve kâfiye düzenleri esas alınmış ve dîvân edebiyatı nazım biçimleri, “beyitlerden oluşan nazım biçimleri”, “dört mısralı nazım biçimleri” ve “bendlerden oluşan nazım biçimleri” olmak üzere üçe ayrılmıştır.”⁴⁴ Beyitlerden oluşan nazım şekillerinden öncelikle kaside, gazel ve mesnevî nazım şekilleri tetkik edilmiş, bendlerden oluşan nazım şekillerinde ise birinci ve ikinci grup musammatlar tetkik edilmiştir. Dîvânda, dört mısralı nazım şekillerinden rubâî ve tuyug yer almadığı için bu gruba yer verilmemiştir.

⁴³ Nazım şekilleri ve türlerinin incelenmesinde aşağıda adı geçen eserlerden istifade edilmiştir: M. A.Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365, Eskişehir, 2018.; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Biçim- Ölçü -Kafiye-*, Gökkuşbu, İstanbul 2015.; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.; Nurullah Çetin *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Akçağ, Ankara 2015.; Rıdvan Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.; Komisyon, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

⁴⁴ M. A. Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365, Eskişehir 2018, s. 45.

Şekil 2.1. Es'ad Dîvânı'nda kullanılan nazım şekilleri

2.1.1. Tertip Şekli

Dîvân şiiri geleneğinde yazılan manzumeler belli bir sıralamaya tâbi tutularak tasnif edilir. Bu tasnife göre sıralanmış dîvânlar *mürettep dîvân*, bunun haricinde olan dîvânlar ise *gayr-ı mürettep dîvân* olarak adlandırılır. Mürettep bir dîvân tevhid, münâcât, na't, çâr-yâr ile ehl-i beyt için yazılan na'tlar, miraciyye, medhiyeler, terkîb-i bend ve tercî-i bendler, mesnevîler, tarih manzumeleri, musammatlar, şarkılar, gazeller, mukatta'ât şeklinde bir tasnife tâbi tutulur. Es'ad Dîvânı bu tertibe göre değerlendirildiğinde mürettep bir dîvân niteliğinde istinsah edildiği görülür.

Es'ad Dîvânı'ndaki manzumeler dört bölümde değerlendirilmiştir. “*Kasâ'id*” bölümünde kaside, tercî-i bend, terkîb-i bend, müseddes, muhammes, tahmîs gibi muhtelif nazım şekillerinde kaleme alınmış na't, münâcât, mi'râciyye ve ramazâniyye gibi dinî içerikli 30 manzume yer alır. Bu manzumelerin neredeyse tamamı dinî içerikli olup ilk sırada Hz. Muhammed,

sonrasında din büyükleri adına kaleme alınan manzumelerdir. Devamında yine muhtelif nazım şekillerinde kaleme alınmış medhiye ve bayram tebriği maksadıyla 25 manzume yer alır. Bu kısımda dikkat çeken taraf 53. manzumeden sonra “*temmet’ül kaside*” yazmasına rağmen 68. manzumeyle başlayan tevârih bölümüne kadar kaside, terkîb-i bend, tercî-i bend gibi muhtelif şekillerde ve devlet erkânı adına yazılmış medhiye ve tebrik maksadıyla 13 manzumenin daha yer almasıdır.

“*Tevârih*” bölümünde dönemin padişahları, sadrazamları, vezirleri ve devlet erkânından birçok kişinin cülûs, velâdet, mansıb alma vb. gibi olaylarına tarih kaydı düşürülmüş 22 tarih manzumesi yer alır.

“*Musammat*” bölümünde terkîb-i bend, tercî-i bend, tahmîs, muhammes, müseddes ve tazmin gibi nazım şekilleriyle kaleme alınmış farklı türlerde 16 manzume yer alır.

“*Gazeliyât*” bölümünde 123 gazel yer alır. Bunlardan dördü şarkı edasında yazılmış olup 10 tanesi Farsça⁴⁵ kaleme alınmıştır. Yazma nüshanın ilk iki vikâye varağında dîvânın devamındaki yazı stilinden farklı tarzda ve çeşitli dîvân şairlerinin şiirlerinden alınmış 26 müfret yer alır. Bunlar dîvâna dâhil edilmeyip Ek: 2 kısmında verilmiştir.

⁴⁵ Farsça gazeller sırasıyla: G.5, G.6, G.7, G.10, G.12, G.13, G.15, G.85, G.108, G.120.

2.1.2. Kaside⁴⁶

Es'ad Dîvânı'nda 57 kaside tespit edilmiştir.⁴⁷ Bunlar muhtelif nazım türlerinde olup Hz. Muhammed, çâr-yâr-ı güzîn, ehl-i beyt, dinî şahsiyetler ve devlet erkânı adına kaleme alınmıştır. Kasideler Es'ad'ın gazellerden sonra en çok tercih ettiği nazım şekillerindendir. Konuları itibarıyla yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyâsî hayatı hakkında birçok bilgiyi barındıran kasideler, müellifin hayatı, fikirleri ve poetikası hakkında da bilgi edinilen önemli nazım şekilleri arasındadır. Bu özellikleri dikkate alınarak kasidelerin nesib, teşbib, girizgâh, tegazzül, medhiye ve fahriye gibi bölümleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Dîvânda önemli bir yer teşkil eden kasideler, genel anlamda geleneğe uygun olarak kaleme alınsa da bazı manzumelerin kaside olup olmadığını tespit etmek güçleşmiştir. Örneğin “*Vezîr-i Müşârun İleyh Hâzretleriniñ Beyti Şerîf Güyân Olduğı Budur*” başlıklı 10. şiir xa xa xa xa (...) şeklinde kafiyelenmiş 21 beyitlik bir na'ttır. Kafiye örgüsü yönüyle bir kıt'a görüntüsü çizen manzume, mahlas beyti bulundurması yönüyle de teâmülün dışına çıkar. Bu şiir, nesib, medhiye, fahriye ve dua bölümleri bulundurması yönüyle kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

⁴⁶ “Kasîde kelimesinin asıl anlamı kast etmek, bir şeye yönelmek, doğru yolda bulunmaktır. Bir edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içinde, diğer beyitleri ilk beyitle kafiyeli olmak üzere en az 15 beyit uzunluğunda ve aynı vezinde söylenilmiş nazım biçiminin adıdır. Genellikle 31 beyitten 99 beyte kadar uzunlukta yazılsa da beyit sayısı konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Tanımlarda geçen “uzun şiir” ise görece bir niteleme olup terkîb-i bend, tercî-i bend dışındaki nazım şekillerine göre daha uzun yazılmasındandır.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi - Biçim- Ölçü - Kafiye-*, s. 21.

⁴⁷ Kasidelerden 9'u tarih kaydı şeklinde kaleme alınmış olup *Kasideler* başlığı altında değerlendirilmiştir. 29 ve 31 numaralı tarihler kasideler bölümünde yer aldığı için tabloda kasâ'id bölümünde, diğerleri kasidelerden sonra yer aldıkları için tevârih bölümünde tasnif edilmiştir.

Kasidelerin en az 9 veya 15 beyit oldukları bilinse de dîvânda bu kurala uymayan kasideler vardır. *Kaside-i beççe*⁴⁸ olarak bilinen ve bazen beş beyitle sınırlandırılan bu manzumeler na't ya da medhiye nazım türünde yazılmışlardır. Bu manzumelerin kafiye düzeninin aa xa xa xa (...) olmaları, mahlas beyti bulundurmaları, nesib, medhiye, fahriye ve dua gibi bölümleri içermeleri, onların kaside özelliği taşıdıklarını gösterdiği için bu manzumeler kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin çoğunluğu kaside nazım şekliyle yazılmış olsa da musammat nazım şekilleriyle de yazılmış manzumeler bulunmaktadır. Dîvânın muhteva tasnifi göz önünde bulundurulmuş ve tarafımızca da bu sıralama esas alınmıştır. Tarihlerle kadar olan ve dinî içerik taşıyan bu manzumeler nazım şekli ayırt edilmeksizin kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra her manzume kendi nazım şekli başlığı altında değerlendirilmiş olup tabloların bölüm sütununda detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

1b'de yer alan 1. şiir “Na't-ı Şerîfî'l-Ḥazret-i Resûlî 'ş-şekâleyn” başlığıyla Hz. Muhammed adına yazılmış 12 beyitlik na't türünde bir kaside-i beççedir. Aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlû/fâ 'ilâtü/mefâ 'ilû/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

1b-2b arasında yer alan 2. şiir “Na't-ı Şerîf-i Ḥazret-i Kâfile-i Enbiyâ” başlığıyla Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin adının yer aldığı 49 beyitlik na't türünde yazılmış bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/ fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

2b-3a arasında yer alan 3. şiir “Sâlim Efendi Ḥazretleriniñ cenâb-ı Seyyidü 'ş-şekâleyn Şall'allâhu 'Aleyhi ve Sellemde Ḥame-i Hassân-ı 'Ubûdiyyet Oldığı Na't-ı Şerîf-i Muḥammediyyeniñ Serâr-ı Şerm ü Hicâb İle Gûyân Oldığım Nazîresidir” başlığıyla Hz. Muhammed adına na't nazım türünde

⁴⁸ Osman Ünlü, “Müzeyyel Gazellerde Fahriye”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31/39, 2012, s. 333-53.

kaleme alınmış 12 beyitlik bir kaside-i beççedir. Sâlim Efendi'nin bir manzumesini tazmin ettiği kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3a'da yer alan 4. şiir "*Velehû Na't-ı Şerîf-i Dîğır*" başlığıyla Hz. Muhammed adına na't nazım türünde kaleme alınmış 5 beyitlik kaside-i beççe, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3a'da yer alan 5. şiir "*Velehû Na't-ı Şerîf-i Dîğır*" başlığıyla Hz. Muhammed adına na't nazım türünde kaleme alınmış 7 beyitlik kaside-i beççe, aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

3b-4b arasında yer alan 6. şiir "*Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ der-Qal'a-i Mağosa Goftem bi-'inâyet-i Kibriyâ be-üslûb-ı Arz-ı Hâl-i bâ-sitem-dâd-ı Hâk-i Pâk-i Akdesî*" başlığıyla Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin adının yer aldığı na't nazım türünde kaleme alınmış 51 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

4b-5a arasında yer alan 7. şiir "*Na't-ı Şerîf-i Ğarrâ be-üslûb-ı Taşavvuf-ı bî-hemtâ be-kenâr-ı Şehr-i Yânya der-hâne-i Tersâ Goftem*" başlığıyla na't nazım türünde kaleme alınmış tasavvuf içerikli 32 beyitlik bir kasidedir. İçerisinde şairin tasavvufi düşüncelerini barındıran kaside, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

6a'da yer alan 9. şiir "*Yûsuf Ziyâ Paşa Hâzretleriniñ Erzurûm Vâlîliği Hengâmında Na't-ı Resûl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfahham Şallallâhu 'Aleyhi ve Selemda Silk-i Nazma Çekdikleri Mürvarîd-i Sühândân Bir Beyt-i Berceste-i Ğarrâ 'Alâ-çarîkı't-tazammun Bir Kaşîde-i Na'ta Terşîh Olmağ Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşârun İleyh Hâzretleriniñ Sitâyîşidir*" başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Erzurum valiliği zamanında kaleme

alınmış na't nazım türünde 10 beyitlik bir kaside-i beççedir. Aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

6b-7a arasında yer alan 11. şiir “Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i Ebâ Bekr-i Şiddîk Rağıyallâhu ‘Anhu” başlığıyla Hz. Ebûbekir adına na't nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7a'da yer alan 12. şiir “Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Ömer Rağıyallâhu ‘Anhu” başlığıyla Hz. Ömer adına na't nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7a-7b arasında yer alan 13. şiir “Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Osmân Rağıyallâhu ‘Anhu” başlığıyla Hz. Osman adına na't nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

7b'de yer alan 14. şiir “Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Alî Rağıyallâhu ‘Anhu” başlığıyla Hz. Ali adına na't nazım türünde kaleme alınmış 11 beyitlik kaside-i beççe, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

12b-13a arasında yer alan 19. şiir “Kaşîde berây-ı Taleb-i Rütbe der-Sitâyîş-i Sulţân Selîm-i Şalîş ve Ba'de'l-'arz Dergâh-ı Mu'allâ Kapucıbaşılığı İhsân-Şode” başlığıyla III. Selîm'i övmek ve kapıcıbaşılık rütbesi talep etmek için kaleme alınmış 55 beyitlik bir kasidedir. Nesib kısmında padişahın üstün vasıfları methedildikten sonra maksat dile getirilen kaside, aruzun remel bahri *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezni ile yazılmıştır.

13b-14a arasında yer alan 20. şiir “Kaşîde -i Sâliyye der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür-i Kapucıbaşılık” başlığıyla III. Selîm'in yeni yılını kutlamak ve kapıcıbaşılık görevi için teşekkür etmek maksadıyla sâliyye nazım türünde kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 7

beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün* vezni ile yazılmıştır.

14b-15a arasında yer alan 21. şiir “*Kaşîde berây-ı Tebrîk-i Ramazân der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şalîş Bin-Muştafâ Hân*” başlığıyla III. Selîm’i övmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 38 beyitlik musammat bir kasidedir. Aruzun recez bahrinden *müstef’îlün/müstef’îlün/müstef’îlün/müstef’îlün* vezniyle yazılmıştır. Beyitlerdeki iç kâfiyeler ve tef’ilelerdeki uyumlu sözcük seçimi kasideyi âhenk değeri yüksek bir manzume hâline getirmiştir.

15b-16b arasında yer alan 22. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Selîm Hân der-Ta’rîf-i Mâ-beynciyân-ı Havâşş*” başlığıyla III. Selîm’i övmek ve onun tarafından fermanla verilen gümrük eminliği mansıbının yerine getirilmesini talep etmek maksadıyla kaleme alınmış 59 beyitlik bir kasidedir. Muhatabın ilgisini sürekli kılmak amaçlı medhiye kısmından sonra musarra bir beyitle başlayan 7 beyitlik bir tegazzül eklenmiştir. Aruzun hezec bahrinden *mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

16b-18a arasında yer alan 23. şiir “*Kaşîde berây-ı Bahâriyye der-Sitâyiş-i Selîm-i Şalîş Bin Muştafâ Hân*” başlığıyla III. Selîm’i övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 68 beyitlik bir kasidedir. Teşbib kısmında baharın gelişini tasvir eden bu bahâriyye, aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlû/fâ’îlâtü/mefâ’îlû/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

18a-19b arasında yer alan 24. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şalîş berây-ı Tesliyet-i Ahvâl-i Sefer*” başlığıyla III. Selîm’i övmek ve sefere çıkışını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 56 beyitlik bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.⁴⁹

⁴⁹ Kasidelerin sıralı gitmemesinin sebebi aralarda farklı nazım şekillerinde manzumelerin yer almasıdır. Örneğin 24-27 arasında mesnevî, terkîb-i bend gibi nazım şekillerinde manzumeler yer almaktadır. Sözü edilen manzumeler kasâid

22a-22b arasında yer alan 27. şiir “*Kaşîde-i Sâliyye berây-ı Sitâyiş-i Maḥmūd Ḥān Eyyedehullāhu Naşşarallāhu ilā-Yevmi'l -Qarār*” başlığıyla II. Mahmūd’u övmek ve yeni yılını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış sâliyye nazım türünde 36 beyitlik bir kasidedir. Aruzun müctes bahrinden *mefâ’ilün/fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

22b-23a arasında yer alan 28. şiir “*Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Maḥmūd Ḥān Eyyedehullāhu Emāne Devletihi Āmīn*” başlığıyla II. Mahmūd’u övmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 26 beyitlik bir kasidedir. Aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

23a-23b arasında yer alan 29. şiir “*Kaşîde berây-ı Sâl-ı Cedîd der-Sitâyiş-i Maḥmūd Ḥān Eyyede-hullāh Āmīn yâ Mu’în*” başlığıyla II. Mahmūd’un 1808 yılında tahta çıkışını ve yeni yılını kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 17 beyitlik mücevver tarih kaydı, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

24a-25b arasında yer alan 31. şiir “*Kaşîde-i Otağ-ı Hümayûn der-Sitâyiş-i Ḥān-ı Maḥmūd berây-ı Tārîḫ*” başlığıyla II. Mahmūd’u övmek, seferinin önemine değinmek ve seferde kullandığı çadırının ihtişamını dile getirmek maksadıyla kaside nazım şeklinde kaleme alınmış bir tarih kaydıdır. 27 beyit 1 mısra olan bu kasidede müşirden sonraki bölüm eksiktir. Kasidede eksik olan mısra da tarih bilgisi mevcut olduğundan, II. Mahmūd’un çıktığı seferin tarihi hakkında net verilere ulaşılamamaktadır. Kaside, aruzun remel bahrinden *fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

bölümünde tasnif edilmiş, ait oldukları nazım şekilleri başlığı altında değerlendirilmiştir.

25a sayfasında yer alan 32. şiir 2 beyitlik eksik bir kasidedir.⁵⁰ Aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlû/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Önceki sayfanın eksik olması sebebiyle şiirin başlığı ya da kime yazıldığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Mevcut olan 2 beytin muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla devlet erkânından bir zata övgü maksadıyla kaleme alınmıştır. Hem bu bilgi hem de 31. ve 33. şiirin kaside olması bu şiirin de kaside olabileceği yönünde bir değerlendirmeye tâbi tutulmuş ve 2 beyitlik bu manzume kasâ'id bölümünde değerlendirilmiştir.

25a-25b arasında yer alan 33. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa berây-ı Tebrîk-i Ramazân*” başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’yı övmek ve ramazânını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenmiş kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

25b-27a arasında yer alan 34. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm Goftem berây-ı Teşekkür-i Muşâfât der-Emânet-i Gümrük-i Erzurûm der-zımneş yek Esb-i Ciyâd be-cânib-i mâ İrsâl Kerd*” başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’yı övmek ve Erzurum gümrük emniyeti görevi için teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 39 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

31a-31b arasında yer alan 37. şiir “*Kaşîde berây-ı Teşekkür-i Manşib der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Defterdâr Ra'ûf Paşa*” başlığıyla Defterdâr Ra'ûf Paşa'yı övmek ve teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 38 beyitlik

⁵⁰ 24b sayfasında yer alan müşirde “*sâyebandır*” ibaresi yer almaktadır. 25a olarak numaralandırılmış sayfa ise “*saña hıyânet eyleyeñin..*” mısraıyla başlamaktadır. Manzumeler revî harfine göre sıralı olmadığından sözü edilen varak numaralarının arasında kaç sayfanın/varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

kaside, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

31b-32b arasında yer alan 38. şiir “*Kaşîde berây-ı ‘İd-i Adhâ der-Sitâyiş-i Vezîr-i A‘zam Memdûh-ı ‘Âlem Ra’ûf Paşa*” başlığıyla vezir Ra’ûf Paşa’yı övmek ve Kurban Bayramı’nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

32b-33a arasında yer alan 39. şiir “*İdiyye berây-ı Şadr-ı A‘zam Ra’ûf Paşa*” başlığıyla sadrazam Ra’ûf Paşa’yı övmek ve bayramını tebrik etmek maksadıyla ıydiye nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

35a-36a arasında yer alan 42. şiir “*Kaşîde berây-ı Teşekkür-i ‘Arz-ı Hâl der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam û Bedr-i Eflham Devletlü ‘İnâyetlü Merhametlü Râ’uf Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ Âmin*” başlığıyla Ra’ûf Paşa’nın hasletleri ile eşkâlini övmek ve Ra’ûf Paşa tarafından şaire bağışlanan beş bin kuruşa teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

36b-37b arasında yer alan 44. şiir “*Kaşîde-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Dervîş Mehmed Paşa*” başlığıyla Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 40 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

37b-38a arasında yer alan 45. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Diğer Şadr-ı Eflham Dervîş Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ Âmin*” başlığıyla vezir Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve bir beygir talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 27 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

38a-38b arasında yer alan 46. şiir “*Kaşîde-i İdiyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Hâzret-i Dervîş Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ*” başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve bayramını kutlamak maksadıyla kaleme alınmış 19 beyitlik bir kasidedir. Enderunlu Fâzıl’ın “*yapar*” redifli kasidesine tanzir olarak kaleme alınan kaside, aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

38b-39a arasında yer alan 47. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Dervîş Mehmed Paşa Eyvedllâhu Âmîn*” başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa’yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 43 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 5 beyitlik tegazzül eklenen “*kerem*” redifli kaside, aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

39b-40b arasında yer alan 48. şiir “*Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Hâzret-i Dervîş Paşa*” başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve ramazânını kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 45 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

40b-41b arasında yer alan 49. şiir “*Kaşîde berây-ı Teşekkür-i İhsân der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Dervîş Mehmed Paşa*” başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve teşekkür etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. 28. beyitten sonra 7 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

41b-42a arasında yer alan 50. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Kâ'im-makâm Silâhdâr Muştafâ Paşa*” başlığıyla kaymakam Silâhdâr Mustafa Paşa’nın hasletlerini övmek maksadıyla kaleme alınmış 36 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 6 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün* vezni ile yazılmıştır.

42a-43a arasında yer alan 51. şiir “*Civān Hüseyn Paşa Ol Ġazā-yı Devlet-Fezā Zımnında ‘Arz Eyledigim Kaşīde-i Ġazādır*” başlığıyla Küçük Hüseyn Paşa’nın 1801 yılında Mısır üzerine yaptığı gaza ve akabinde kazandığı zaferi övmek maksadıyla kaleme alınmış 49 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/fe ‘ilâtün/ mefâ ‘ilün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

43a-44b arasında yer alan 52. şiir “*Bahâriyye der-Sitâyiş-i Ġapudân-ı Deryâ Hazret-i Hüsrev Paşa*” başlığıyla Koca Hüsrev Mehmed Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 46 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

44a-45a arasında yer alan 53. şiir “*Kaşīde-i Tebrîkiyye der-Hakk-ı Ġapudân-ı Deryâ İçelli Hasīs Ahmed Paşa*” başlığıyla Seyyid Ahmed Paşa’nın kaptan-ı deryâ oluşunu tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 27 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

45a-46a yer alan 54. şiir “*Kaşīde der-Sitâyiş-i Hakkı Mehemmed Paşa be-Me’mûriyyet-i ũ ber-Eşkâ-yı Tağlı İn-Kaşīde-râ der-Erzurüm Goftem vü be-Cānib v’ey İrsāl Kerdem*” başlığıyla Rumeli valisi Hakkı Mehmed Paşa’yı ve icraatlarını övmek ve Erzurum’a görevlendirilmesini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 44 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 6 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

46a-47a arasında yer alan 55. şiir “*Kaşīde berāy-ı Maşlāhat-ı Māder-i Sitâyiş-i Valī-i Mora Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Ahmed Paşa*” Mora valisi Seyyid Ahmed Paşa’yı ve icraatlarını övmek maksadıyla kaleme alınmış 45 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 8 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

47a-47b arasında yer alan 56. şiir “*Kaşîde berây-ı Tebrîk-i Manşib-ı Erzurûm der-Def'a-i Şâlişe der-Sitâyiş-i Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Seyyid Ahmed Paşa der-Erzurûm Goftem*” başlığıyla Mora valisi Seyyid Ahmet Paşa’nın üçüncü defa Erzurum’a görevlendirilmesini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 36 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 10 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

48b-49b arasında yer alan 58. şiir “*Kaşîde-i Garra der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Sāmî Ebûbekir Paşa Bin Mehemmed Paşa*” başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Paşa’yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 47 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun müzari bahrinden *mef’ûlû/fâ’ilâtü/ mefâ’ilû/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

49b-50b arasında yer alan 59. şiir “*Bahâriyye der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Hazret-i Sāmî Ebûbekir Paşa Bin Mehemmed Paşa*” başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 48 beyitlik kaside, aruzun rezece bahrinden *müs-tef’ilün/müstef’ilün/ müstef’ilün/müstef’ilün* vezniyle yazılmıştır.

50b-52a arasında yer alan 60. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Mehemmed Şerîf Paşa ki İn Kaşîde-râ be-Ta’rîz-i İstahîyye Goftem*” başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa’yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 59 beyitlik bir kasidedir. Medhiye kısmından sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

52a-53a arasında yer alan 61. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Mehemmed Şerîf Paşa der-Çıldır be-Me’mûriyyet Goftem*” başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa’yı övmek ve onun Çıldır valiliğine gelişinin tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 55 beyitlik bir kasidedir. Medhiye bölümünden sonra 9 beyitlik bir tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

52a-54b arasında yer alan 62. şiir “*Kaşîde-i Nâ-Refte-i Zemîn berây-ı Taleb-i Cârîye ez-Vâlî-i Çıldır Mehemmed Şerîf Paşa ki Dîğer Kaşîdedir*” başlığıyla Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa’dan talepte bulunulmak maksadıyla kaleme alınmış 51 beyitlik bir kasidedir. 38. beyitteki bir matla-ı garradan sonra tekdüzeliği kırmak adına 6 beyitlik tegazzül eklenen kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

56b-57a arasında yer alan 65. şiir “*İdiyye be-cenâb-ı Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Mazhar Muştafâ Efendi*” başlığıyla kethüda Mazhar Mustafa Efendi’yi övmek ve Ramazân Bayramı’nı tebrik etmek maksadıyla îdiyye nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

57a-58a arasında yer alan 66. şiir “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Kethudâ-yı Şadr-ı A’zam Mazhar Muştafâ Efendi*” başlığıyla sadrazam kethüdası Mazhar Mustafa Efendi’yi övmek ve ramazânını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 41 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

58a-58b arasında yer alan 67. şiir “*În Medhiyye der-Hakk-ı Kethudâ-yı Vâlî-i Yanya Depedelenli ‘Alî Paşa Odur Hakk Men Yek Medhiyye-i Güftebûd Ba’dez-ân ez-Men Taleb-Kerd berây-ı Hâtîreş der-Yanya Goftem*” başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 31 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

58b-59a arasında yer alan 68. şiir “*Târîh-i Cülûs-ı Sultân Selîm-i Şalîş bin Muştafâ Hân ‘Aleyhîme ‘r-raḥmeti ve ‘l-Ġufrân*” başlığıyla III. Selîm’in 1789 yılında tahta çıkışını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 9 beyitlik mücevher tarih kaydı, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

60a-61a arasında yer alan 73. şiir “*Târîh berây-ı Şehzâde Sultân Süleymân Bin Hâkânü ‘l-berreyn ve ‘l-bahreyn Mahmûd Hân Eyyedehullâh*”

Naşarahullāh Āmīn” başlığıyla kaside nazım şekliyle yazılmış 28 beyitlik cevher tarihtir. II. Mahmûd’un şehzadesi Sultan Süleyman’ın doğum tarihi olan 1816 yılına tarih kaydı düşürülen bu manzume, aruzun rezec bahrinden *müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün* vezniyle yazılmıştır.

63a-63b arasında yer alan 80. şiir “*Tārîh-i Sâl-ı Cedîd berây-ı Şadr-ı a‘zam Bedr-i Eflham-ı Hazret-i Dervîş Mehmed Paşa*” başlığıyla Derviş Mehmed Paşa’yı övmek ve yeni yılını tebrik etmek maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 10 beyitlik bir tarihtir. 1819 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

63b-64a arasında yer alan 81. şiir “*Yanya Vâlîsi Depedelenli ‘Alî Paşa Hazretleri-niñ Yanya’da Tarh-ı Zîbâ ile Binâ Eylediği Köşk-i Zîbâ vü Şadırvân-ı Ra’nânıñ Tārîhidir*” başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya’da yaptırmış olduğu köşk ve şadırvanı övmek maksadıyla kaside nazım türünde kaleme alınmış 33 beyitlik tarih kayıdır. 1809 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

64a-64b arasında yer alan 82. şiir “*Tārîh-i Kethüdâ-yı ‘Osmân Efendi der-def’a-i Şânîye*” başlığıyla Osman Efendi’nin 1811 yılında ikinci defa kethüda oluşuna, kaside nazım şekliyle kayıt düşürülmüş 20 beyitlik cevher tarih, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

65b-66a arasında yer alan 86. şiir “*Tārîh-i Lafz berây-ı Maḥdûm-ı Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Mehmed Sa’îd Efendi*” başlığıyla baş defterdâr Mehmed Sa’îd Efendi’nin oğlu Kamil Mehmed Bey’in doğum tarihi olan 1816 yılına, kaside nazım şekliyle düşürmüş bir tarih kayıdır. 16 beyitlik manzume, aruzun rezec bahrinden *müstef’ilün/ müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün* vezniyle yazılmıştır.

67a’da yer alan 89. şiir “*Tārīḫ berāy-ı Kaşr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭri-poliçe der-Cezāre-i Mora*” başlığıyla İshak Efendi’nin 1789 yılında Mora’da yaptırdığı mahkeme köşkünün yapılış tarihine kaside nazım şekliyle kayıt düşürülmüş 11 beyitlik tarih manzumesi, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.1. *Es’ad Dîvânı*’ndaki kasidelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Tür/İçerik	Manzume Başlığı	Be-yit
1	Kasâ’id	Na’t	<i>Na’t-ı Şerîfü’l-Ḥazret-i Resûlû ‘ş-şekāleyn</i>	12
2	Kasâ’id	Na’t	<i>Na’t-ı Şerîf-i Ḥazret-i Kafile-i Enbiyâ</i>	49
3	Kasâ’id	Na’t	<i>Sâlim Efendi Ḥazretleriniñ cenâb-ı Sey-yidü ‘ş-şekāleyn Şall’allāhu ‘Aleyhi ve Sel-lemde Ḥame-i Ḥassân-ı ‘Ubūdiy-yet Ol-dığı Na’t-ı Şerîf-i Muḥammediyyeniñ Serâr-ı Şerm ü Ḥicâb ile Gūyân Oldığım Nazîresidir</i>	12
4	Kasâ’id	Na’t	<i>Velehû Na’t-ı Şerîf-i Diğer</i>	5
5	Kasâ’id	Na’t	<i>Velehû Na’t-ı Şerîf-i Diğer</i>	7
6	Kasâ’id	Na’t	<i>Na’t-ı Şerîf-i Ḥazret-i Sultân-ı Enbiyâ der-Kal’a-i Mağosa Goftem bi-‘ināyet-i Kibriyâ be-üslûb-ı ‘Arz-ı Ḥâl-i bâ-sitem-dâd-ı Ḥāk-i Pāk-i Akdesî</i>	51
7	Kasâ’id	Na’t	<i>Na’t-ı Şerîf-i Ğarrâ be-üslûb-ı Taşavvuf-ı bî-hemtâ be-kenâr-ı Şehr-i Yānya der-ḥâne-i Tersâ Goftem</i>	32

Es’ad Dîvânı’nda tablolar ve şekiller oluşturulurken Esra Beyhan tarafından hazırlanmış “*Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*” başlıklı basılmamış doktora tezinden esinlenilmiştir.

9	Kasâ'id	Na't	Yûsuf Zîyâ Paşa Hazretlerinin Erzurum Valîliği Hengâmında Na't-ı Resûl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfahham Şallal 'lâhu 'Aleyhi ve Selemde Silk-i Nazma Çekdikleri Mîr-varîd-i Sulhandân Bir Beyt-i Berceste-i Garrâ 'Alâ- tarîkı 't-tazammun Bir Kaşîde-i Na'ta Terşîh Olmak Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşârun İleyh Hazretlerinin Sitâyişidir	10
11	Kasâ'id	Na't	Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Ebâbekir-i Şiddîk Rağiyal-lâhu 'Anhu	11
12	Kasâ'id	Na't	Na't-ı Şerîf-i Hazret-i 'Ömer Rağiyallâhu 'Anhu	11
13	Kasâ'id	Na't	Na't-ı Şerîf-i Hazret-i 'Osman Rağiyallâhu 'Anhu	11
14	Kasâ'id	Na't	Na't-ı Şerîf-i Hazret-i 'Alî Rağiyallâhu 'Anhu	11
19	Kasâ'id	Sâliyye	Kaşîde berây-ı Taleb-i Rütbe der-Sitâyiş-i Sulţân Selîm-i Şaliş vü Bâ'de'l-'Arz-ı Dergâh-ı Mu'allâ Kapucubaşılığı İhsân-Şode	55
20	Kasâ'id	Sâliyye	Kaşîde-i Sâliyye der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür Kapucubaşılık	44
21	Kasâ'id	Ramazâniyye	Kaşîde berây-ı Tebrîk-i Ramazân der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şaliş Bin-Muştafâ Hân	38
22	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Selîm Hân der-Ta'rîf-i Mâ-beynciyân-ı Havâşş	59
23	Kasâ'id	Bahâriyye	Kaşîde berây-ı Bahâriyye der-Sitâyiş-i Selîm-i Şaliş Bin-Muştafâ Hân	68
24	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şaliş berây-ı Tesliyet-i Ahvâl-i Sefer	56
27	Kasâ'id	Sâliyye	Kaşîde-i Sâliyye berây-ı Sitâyiş-i Mahmûd Hân Eyyedehullâhu Naşşarallâhu İlâ-Yev-mi'l-Karâr	26
28	Kasâ'id	Ramazâniyye	Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Mahmûd Hân Eyyedehullâhu Emâne Devletihi Âmîn	26

29	Kasâ'id	Tarih	<i>Kaşîde berây-ı Sâl-i Cedîd der-Sitâyiş-i Maḥmûd Ḥân Eyyedehullâh Âmin yâ Mu'în</i>	17
31	Kasâ'id	Tarih	<i>Kaşîde-i Otağ-ı Hümayûn der-Sitâyiş-i Ḥân-ı Maḥmûd berây-ı Târîḥ</i>	27+1
32	Kasâ'id	Sitâyiş	[eksik manzume]	2
33	Kasâ'id	Sitâyiş	<i>Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa berây-ı Tebrîk-i Ramazân</i>	43
34	Kasâ'id	Teşekkür	<i>Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm Goftem berây-ı Teşekkür-i Muşâfât der-Emânet-i Güm-rük-i Erzurûm der-ẓimneş yek Esb-i Ciyâd be-cânib-i mâ İrsâl Kerd</i>	39
37	Kasâ'id	Sitâyiş	<i>Kaşîde berây-ı Teşekkür-i Manşib der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Defterdâr Ra'ûf Paşa</i>	38
38	Kasâ'id	İdiyye	<i>Kaşîde berây-ı 'Îd-i Adhâ der-Sitâyiş-i Vezîr-i A'zam Memdûḥ-ı 'Âlem Ra'ûf Paşa</i>	43
39	Kasâ'id	İdiyye	<i>'İdiyye berây-ı Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa</i>	15
42	Kasâ'id	Teşekkür	<i>Kaşîde berây-ı Teşekkür-i 'Arz-ı Hâl der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam ü Bedr-i Eflâm Devletlî İnâyetlî Merḥametlî Râ'uf Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ Âmin</i>	44
44	Kasâ'id	Bahâriyye	<i>Kaşîde-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş Mehmed Paşa</i>	40
45	Kasâ'id	Sitâyiş	<i>Kaşîde der-Sitâyiş-i Dîger Şadr-ı Eflâm Dervîş Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ Âmin</i>	27
46	Kasâ'id	İdiyye	<i>Kaşîde-i 'İdiyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ḥazret-i Devîş Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ</i>	19
47	Kasâ'id	Sitâyiş	<i>Kaşîde der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş Mehmed Paşa Eyyedallâhu Âmin</i>	43
48	Kasâ'id	Ramazâniyye	<i>Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ḥazret-i Dervîş Paşa</i>	45
49	Kasâ'id	Teşekkür	<i>Kaşîde berây-ı Teşekkür-i İhsân der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş Mehmed Paşa</i>	44

50	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Ka'im-makâm Silâhdâr Muştafâ Paşa	36
51	Kasâ'id	Zafernâme	Civân Hüseyin Paşa Ol Gazâ-yı Devlet-Fezâ Zîmnında 'Arz Eyledigim Kaşîde-i Gazâdır	49
52	Kasâ'id	Bahâriyye	Bahâriyye der-Sitâyiş-i Kapudân-ı Deryâ Hazret-i Hüsrev Paşa	46
53	Kasâ'id	Tebrik-nâme	Kaşîde-i Tebrikiyye der-Hakk-ı Kapudân-ı Deryâ İçelli Hasîs Ahmed Paşa	27
54	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Hakkı Mehmed Paşa be-Me'mûriy-yet-i û ber-Eşkâ-yı Tağlı İn-Kaşîde-râ der-Erzurûm Goftem vü be-Cânib v'ey İrsâl Kerdem	44
55	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde berây-ı Maşlâhat-ı Mâder-i Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Seyyid Ahmed Paşa	45
56	Kasâ'id	Tebrik-nâme	Kaşîde berây-ı Tebrîk-i Mansıb-ı Erzurûm der-Def'a-i Şâlişe der-Sitâyiş-i Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Seyyid Ahmed Paşa der-Erzurûm Goftem	36
58	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde-i Garra der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Sâmi Ebûbekir Paşa Bin Mehmed Paşa	47
59	Kasâ'id	Bahâriyye	Bahâriyye der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Hazret-i Sâmi Ebûbekir Paşa Bin Mehmed Paşa	48
60	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Mehmed Şerîf Paşa ki İn Kaşîde-râ be-Ta'rîz-i İstahîyye Goftem	59
61	Kasâ'id	Sitâyiş	Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Mehmed Şerîf Paşa der-Çıldır be-Me'mûriyyet Goftem	55
62	Kasâ'id	Arzuhâl	Kaşîde-i Nâ-Refte-i Zemîn berây-ı Taleb-i Cârîye ez-Vâlî-i Çıldır Mehmed Şerîf Paşa ki Diğer Kaşîdedir	51
65	Kasâ'id	İdiyye	İdiyye be-cenâb-ı Kethüdâ-yı Şadr-ı 'Âlî Mazhar Muştafâ Efendi	15

66	Kasâ'id	Sitâyiş	<i>Kaşîde der-Sitâyiş-i Kethüdâ-yı Şadr-ı A'zam Mazhar Muştafâ Efendi</i>	41
67	Kasâ'id	Medhiye	<i>În Medhiyye der-Hakk-ı Kethüdâ-yı Vâlî-i Yanya Depe-delenli 'Alî Paşa Odur Hakk Men Yek Medhiyye-i Güfte-bûd Ba'dez-ân ez-Men Taleb-Kerd berây-ı Hâfîreş der-Yanya Goftem</i>	31
68	Tevârih	Tarih	<i>Târîh-i Cülûs-ı Sultân Selîm-i Şalîş bin Muştafâ Hân 'Aleyhime'r-raḥmeti ve'l-Ğufrân</i>	9
73	Tevârih	Tarih	<i>Târîh berây-ı Şehzâde Sultân Süleymân Bin Hâkânü'l-berreyn ve'l-bahreyn Mahmûd Hân Eyyedehullâh Naşarahullâh Âmîn</i>	28
80	Tevârih	Tarih	<i>Târîh-i Sâl-i Cedîd berây-ı Şadr-ı a'zam Bedr-i Eflâm Hâzret-i Dervîş Meḥammed Paşa</i>	10
81	Tevârih	Tarih	<i>Yanya Vâlîsi Depedelenli 'Alî Paşa Hâzretle-riniñ Yanya'da Tarḥ-ı Zibâ ile Binâ Eyledigi Köşk-i Zibâ vü Şâdırvân-ı Ra'nânüñ Târîhidir</i>	33
82	Tevârih	Tarih	<i>Târîh-i Kethüdâ-yı 'Osmân Efendi der-def'a-i Şânîye</i>	20
86	Tevârih	Tarih	<i>Târîh-i Lafz berây-ı Maḥdûm-ı Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Meḥammed Sa'îd Efendi</i>	16
89	Tevârih	Tarih	<i>Târîh berây-ı Kaşr-ı Cedîd-i Maḥkeme-i Tripoliçe der-Cezîre-i Mora</i>	11

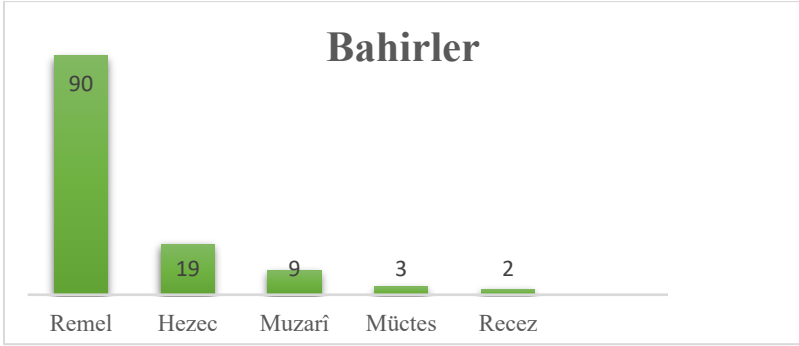

2.1.3. Gazel⁵¹

Dîvânda muhtelif şekillerde başlıklandırılmış 123 gazel tespit edilmiştir. Bunların içerisinde sadece *gazel* olarak başlıklandırılmış 37, *velehu* başlıklı iki ve *Fârisî* başlıklı yedi gazel yer almaktadır. Gazellerin birçoğu şairin çağdaşı olan veya meşhur dîvân şairlerinin manzumelerine nazire olarak kaleme alınmıştır. Şairin özgün nitelikli gazelleri ise ağırlıklı olarak hikemî tarzda olup rindâne ve âşıkâne tarzda yazılmış gazelleri de mevcuttur. Es'ad'ın gazel nazım şekliyle kaleme aldığı şarkıları da dikkat çekmektedir. Şairin *şarkı-edâ* olarak tanımladığı bu manzumelerini, teâmülün aksine rubai nazım şekliyle değil gazel nazım şekliyle kaleme almayı tercih etmesi şekilsel bir denememe yaptığıını gösterir mahiyettedir.

Dîvânın tamamında 5 bahir ve 14 vezin kullanılmıştır. Bu bahirlerden en sık kullanılanı remel bahridir. Gazelerde de en çok tercih edilen remel bahri 123 gazelden doksanında kullanılmış, ikinci sırada ise hezec bahri tercih edilmiştir. Şair, gazelerde remel bahrinden en çok *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* veznini kullanmış, ikinci sırada yine remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* veznini tercih etmiştir. Şairin hem dîvânın genelinde hem gazelerde en az tercih ettiği vezinler ise recez bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün* vezni ile müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezni olmuştur.

⁵¹ “Gazel kelimesinin asıl anlamı aşktan bahsetmek, kadınlarla âşıkâne konuşmak, onlarla bu tarzda dostluk ve sohbetle bulunmaktır. Edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içinde, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafyeli olmak üzere genellikle beş ile dokuz beyit arasında yazılan nazım biçimidir. Bununla birlikte 15 beyte kadar yazılmış gazeller de bulunur. Dört beyittli gazellere ise nadir olarak rastlanır.” Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim- Ölçü -Kafiye-, s.47.

Şekil 2.2. *Es'ad Dîvânî* 'ndaki gazellerin vezin sıklığı

Şairin Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti gazellerinde daha belirgin hâldedir. Gazel haricindeki şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri söz öbekleri, vecize ya da tamlama şeklinde kullanmayı tercih eden şair, gazellerde bu ihtiyatının dışına çıkarak neredeyse tamamı Farsça olan yedi gazel kaleme almıştır. Aynı zamanda şairin, Hâfız'ın bir gazeline yaptığı tahmîste kullandığı Arapça söz öbekleri ve tamlamalar ile gazellerinde kullandığı Arapça ifadeler onun Farsçanın yanı sıra Arapçaya olan hâkimiyetini de gösterir niteliktedir.

Şairin, gazellerinin yüzde yetmişinden fazlasını muhtelif şekillerde başlıklandırarak teâmülün dışına çıktığı gözlemlenir. Esasında 17. yüzyılın sonlarına doğru dîvân şiirinde içerikte başlayan çözümler, 18. yüzyıla gelindiğinde şekle de yansımaya başlamıştır. Şairin yaşadığı dönem göz önünde tutulduğunda, diğer şairlerin manzumelerinde yaptıkları şekil ve muhteva denemelerini Es'ad'ın manzumelerinde de görmek mümkündür. Es'ad'ın manzumeleri tetkik edildiğinde yaşadığı dönemde görülen esneklik onun da bu imkândan faydalandığını gösterir. Manzumelerinin muhtevasında çok fazla değişimler görülme de şekilsel denemeler yaptığı görülmektedir. Örneğin genel olarak murabba nazım şekliyle oluşturulan şarkı, şair tarafından gazel nazım şekliyle kaleme alınmış ve *şarkı-edâ* olarak adlandırılmıştır.

Bunların yanı sıra içerikteki çözümleri ve artık benimsenmeye başlanan şehirler ve şehirlerin konuşma dilinin şiire yansımalarını Es'ad'ın

şiiirlerinde görmek mümkündür. İstanbul ve İstanbul'un semtleri onun şiiirlerinde canlı bir resim gibi tasvir edilmeye çalışılmış, sokağın dili ve müstehcen içerik manzumelerde az da olsa kendini göstermiştir. Aşağıda yer alan gazeller dîvândaki varak sırasına göre tetkik edilmiş, sadece "Gazel" başlıklı olanlara değinilmemiştir. Bu gazeller çoğunlukla hikemî ve rindâne tarzda yazılmış olup şiiir numaraları ve beyit sayıları Tablo 2.2'de belirtilmiştir.

80b'de yer alan 1. şiiir "İbtidâ-yı Ğazeliyyât der-Ĥarf-i Elif" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/ fâ 'ilâtün/fâ 'ilün vezni ile yazılmıştır.

80b-81a arasında yer alan 3. şiiir "Ğazel der-Ĥarf-i Bâ" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/ fâ 'ilün vezniyle yazılmıştır.

81b'de yer alan 5. şiiir "Ğazel-i Fârisî der-Ĥarf-i Tâ" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/ fâ 'ilün vezniyle yazılmıştır.

81b'de yer alan 6. şiiir "Ğazel-i Fârisî Nazîre-i cenâb-ı 'İzzet Beg Âmed-i Dîvân-ı Hümayûn" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir manzumesine tanzir olup aruzun remel bahrinden fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/ fâ 'ilâtün/fâ 'ilün vezniyle yazılmıştır.

81b-82a arasında yer alan 7. şiiir "Velehû Nazîre li-cenâb-ı 'İzzet Beg" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden mefâ 'ilün/fe 'ilâtün/mefâ 'ilün/fe 'ilün vezniyle yazılmıştır.

82a'da yer alan 8. şiiir "Ğazel-i Nazîre Şâlih Paşa-Zâde Hüseyin Hasib Beg" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 15 beyitlik gazel-i mutavvel, Hüseyin Hasib Bey'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/fe 'ülün vezniyle yazılmıştır.

82b’de yer alan 10. şiir “*Ġazel-i Fārisī der-Ĥarf-i Dāl*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlû/fâ’îlâtü/mefâ’îlû/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

83a’da yer alan 12. şiir “*Ġazel-i Fārisī*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

83a’da yer alan 13. şiir “*Ġazel-i Fārisī li-cenāb-ı Müştāk-ı Bidlis*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Bitlisli Müştāk’ın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün* vezniyle yazılmıştır.

83b’de yer alan 15. şiir “*Ġazel-i Fārisī*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun hezec bahrinden *mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

84a-84b arasında yer alan 18. şiir “*Ġazel-i Zü’l-Kāfiyeteyn-i Nazîre-i Ġazel-i ‘İzzet Beg*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey’in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün* vezniyle yazılmıştır. İç kafiye kullanarak hem lafzî hem anlam olarak şiirine âhenk katan şair, Beylikçi İzzet’in takipçisi olduğunu da ifade eder.

85a’da yer alan 21. şiir “*Ġazel-i Nazîre-i Āgāh-ı Diyārbekrī*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Diyarbakırlı Āgāh Bey’in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

85a-85b arasında yer alan 22. şiir “*În Ġazel Rā der-Bārūt-hāne-i Goftem bā-Ṭaleb-i Defter-dār-ı Şerîf Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda ve medhiye unsurları içeren 12 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

85b'de yer alan 23. şiir “*Nazîre lî-Ġazel-i Yûsuf Ziyâ Paşa Vâlî-i Erzurûm*” başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

85b'de yer alan 24. şiir “*Nazîre lî-Ġazel-i ‘Âşım Efendi ‘An-Hücegân*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 3 beyitlik eksik gazel, Âşım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

86a'da yer alan 26. şiir “*Ġazel-i Şarkı-Edâ*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

86a-86b arasında yer alan 26. şiir “*Nazîre lî-cenâb-ı Bidlisî Müştâk Efendi*” başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Bitlisli Müştâk'ın bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

86b-87a arasında yer alan 29. şiir “*Ġazel berây-ı Raqqâşe-i İnâş-Tasula der-Mora*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

88a'da yer alan 35. şiir “*Ġazel der-Mağosa Goftem*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

88a-88b arasında yer alan 36. şiir “*Der-Mağosa Goftem*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

88b'de yer alan 37. şiir “*Ġazel der-Mağosa Goftem*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/ fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

88b-89a arasında yer alan 38. gazel “*Ġazel der-Ĥarf-i Zā*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a’da yer alan 39. şiir “*Ġazel der-Menfā-yı Erzurüm*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a’da yer alan 40. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Sâlim Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Sâlim Efendi’nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

89a-89b arasında yer alan 41. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Hanîf Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hanîf Efendi’nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

89b-90a arasında yer alan 43. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Hamdî Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Hamdî Efendi’ye tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

90a-90b arasında yer alan 44. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i Sîn*” başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

90b’de yer alan 45. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i Şîn*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Yümnî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

90b-91a arasında yer alan 47. şiir “*Ġazel-i Hasb-i Hâl Naşîhat-ı Ma’il der-Ķal’a-ı Mağosa Goftem der-Ĥarf-i Fâ*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun hezec bahrinden *mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fe’ülün* vezniyle yazılmıştır.

91a'da yer alan 48. şiir "*Ġazel-i Nazîre-i Mâhir Efendi*" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Mâhir Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *meġ'ûlû/fâ 'ilâtû/meġâ 'ilû/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

91a-91b arasında yer alan 49. şiir "*Gazel-i Nazîre-i Hanîf Efendi der-Ĥarf-i Kâf*" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Hanîf Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

92a'da yer alan 52. şiir "*Ġazel-i Nazîre li-Ĥazret-i 'Osman Efendi*" başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Osman Efendi'nin bir gazeline nazire olup aruzun muzârî bahrinden *meġ'ûlû/fâ 'ilâtû/meġâ 'ilû/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

92b'de yer alan 54. şiir "*Der-Na't-ı Ser-Mezheb-i Eġham Ĥazret-i İmâm-ı A'zam*" başlığıyla İmâm-ı Âzam adına, na't türünde kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93a'da yer alan 56. şiir "*Ġazel-i Ĥayâliye*" başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93a-93b arasında yer alan 57. şiir "*Ġazel der-Na't-ı Ĥazret-i Şeyh Kadesellâhu Sırrahu 'l-'Azîz*" başlığıyla Abdülkâdir Geylânî adına, na't türünde kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93b'de yer alan 58. şiir "*Na't Fî-Ĥakkı 'n-Nûri 'ş-Şamedânî Mevlânâ Eş-Şeyh 'Abdu'l -Kâdir Geylânî Ĥuddise Sırrihu 'l-'Azîz*" başlığıyla Abdülkâdir Geylânî adına, na't türünde kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

93b-94a arasında yer alan 59. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i Lām*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

94a’da yer alan 60. şiir “*Ġazel der-Ṭrabzon Goftem*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

94a’da yer alan 61. şiir “*Ġazel-i Nazîre-i cenâb-ı ‘Âşım Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 8 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

94b-95a arasında yer alan 64. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i Mīm Nazîre-i Ġazel-i Mollâ Şeyh İbrâhim El-Hakkı El-Erzurûmî Kıddese Sırrahu*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, İbrâhim Hakkı Erzurûmî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun rezec bahrinden *müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün* vezniyle yazılmıştır.

95a-95b arasında yer alan 65. şiir “*Ġazel-i Şarkı-Edâ*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

95b’de yer alan 67. şiir “*Ġazel berây-ı Nazîre-i ‘İzzet Beg*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet Bey’in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

95b-96a arasında yer alan 68. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i ‘Âşım Efendi*” başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âşım Efendi’nin bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden *mefâ ‘ilün/fe ‘ilâtün/mefâ ‘ilün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

96a’da yer alan 69. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Vâlî-i Erzurûm Yūsuf Ziyâ Paşa*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurum

valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96a-96b arasında yer alan 70. şiir "*Nazîre-i Ġazel-i Hasîb*" başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hasîb'in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96b'de yer alan 71. şiir "*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i 'Âşım Efendi*" başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âşım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

96b'de yer alan 72. şiir "*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Tâhir Efendi Erzurûm*" başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurumlu Tâhir Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

97a-97b arasında yer alan 75. şiir "*Ġazel der-Harf-i Nün-ı Müzeyyel der-Sitâyiş-i Yûsuf Ziyâ Paşa*" başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek adına medhiye tarzında kaleme alınmış 18 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98a'da yer alan 77. şiir "*Ġazel-i Şarkı-Edâ*" başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98a'da yer alan 78. şiir "*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Hengâm-ı 'Azîmet-i ü ez-ma'den be-Erzurûm*" başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

98b’de yer alan 80. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Mukîmî*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Mukîmî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

98b-99a arasında yer alan 81. şiir “*Ġazel der-Erzurûm Goftem*” başlığıyla bahâriyye tarzında kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Nâbî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

99a-99b arasında yer alan 83. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Sâmi Merhûm*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Arpa Emîni-zâde Mustafa Sâmi Efendi’nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/ mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

99b’de yer alan 85. şiir “*Nazîre-i Nev’î Ġazel-i Fârisî der-Erzurûm Goftem*” başlığıyla rindâne tarzda kaleme alınmış 8 beyitlik gazel, Nev’î’nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

99b-100a arasında yer alan 86. şiir “*Ġazel-i Laîf*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

100a’da yer alan 87. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i cenâb-ı Hâce Nâbî Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda yazılmış 9 beyitlik gazel, Nâbî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef‘ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

100a-100b arasında yer alan 88. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Hasîb Beg*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 10 beyitlik gazel, Hasîb’in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mef‘ûlü/mefâ ‘ilü/mefâ ‘ilü/fe ‘ülün* vezniyle yazılmıştır.

100b'de 89. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel Nev-zemîn-i ‘İzzet Beg Beg-likci*” başlığıyla âşıkâne tarzda yazılmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet’in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

100b'de yer alan 90. şiir “*Ġazel-i Latîf*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

101a'da yer alan 91. şiir “*Ġazel-i Letâfet-i Me’âl*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Bâkî'nin “*Sünbül*” kasidesine tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

101b'de yer alan 94. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i Vāv Nazîre-i Ġazel-i Erzurûmî Tursın Beg-zâde Fâ’ik Efendi*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Fâik’in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ülü/mefâ ‘ilü/mefâ ‘ilü/fe ‘ülün* vezniyle yazılmıştır.

102a-102b arasında yer alan 97. şiir “*Ġazel der-Ĥarf-i He Nazîre-i Ġazel-i Ĥasîb Beg*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Hasîb’in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

102b'de yer alan 98. şiir “*Ġazel-i Letâfet-i Me’âl*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

102b-103a arasında yer alan 100. şiir “*Ġazel-i Letâfet-i Me’âl*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

103a'da yer alan 101. şiir “*Ġazel Nazîre-i Mîr ‘Âmir Ĥvâce Tezkire-i Mâliyye*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Mîr

Âmir'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103a-103b arasında yer alan 102. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i ‘Âşım Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Âşım Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103'b de yer alan 103. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel Tayyâr Paşa Müşârun İleyh der-Hen-gâm-ı Me'mûriyyet Taġlı ez-Men bâ-mektün-ı Nazîre-i ẖvostem mî-Goftem*” başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 12 beyitlik gazel, Tayyâr Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

103b-104a arasında yer alan 104. şiir “*Ġazel-i Müzeyyel-i Nazîre-i Vâlî-i Erzurûm Ziyâ Yûsuf Paşa*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 14 beyitlik gazel, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104a'da yer alan 105. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Latîf Aġa*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 8 beyitlik gazel, Latîf Aġa'nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104b sayfasında yer alan 107. şiir “*Ġazel-i Şarkı-Edâ*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104b'de yer alan 108. şiir “*Ġazel-i Fârisî Nazîre-i 'İzzet Beg*” başlığıyla âşıkâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Beylikçi İzzet'in bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

104b-105a arasında yer alan 109. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel Erzurûmî Tahir Efendi Kâtib*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Erzurumlu Tâhir’in bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/ mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

105a’da yer alan 110. şiir “*Ġazel Nazîre-i Râğıb Paşa ’yî Şânî be-ṭalebeş Goftem*” başlığıyla medhiye tarzında kaleme alınmış 11 beyitlik gazel, Râğıb Paşa’nın bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

105a-105b arasında yer alan 111. şiir “*Ġazel der-Vaşf-ı Hengâm-ı Şubḥgâh*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

105b’de yer alan 112. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Kâtib*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/ fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

106a’da yer alan 115. şiir “*Der-Ḥarf-i Yâ Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Merḥûm Sāmî Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Arpa Emîni-zâde Mustafa Sāmî Efendi’nin bir gazeline tanzir olup aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

106a-106b yer alan 116. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Yümnî İbrâhîm Beg İsfanâkçı Hâfız Muştafâ Paşa-Zâde*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Yümnî’nin bir gazeline tanzir olup aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/ mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

106b’de yer alan 117. şiir “*Ġazel Nazîre-i Âṭîf Efendi Merḥûm*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 5 beyitlik gazel, Âṭîf’in bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

106b-107a arasında yer alan 118. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Sāmî Bekir Paşa*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, Arpa

Emîni-zâde Mustafa Sâmi Efendi'nin bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/ mefâ'ilü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

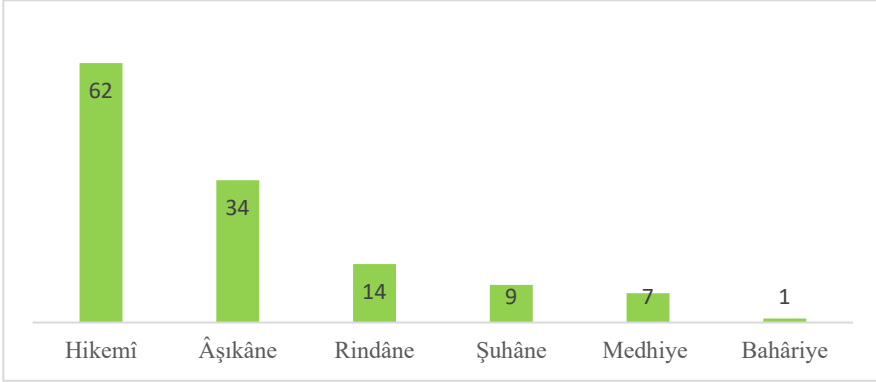
107a'da yer alan 119. şiir “*Ġazel Naşîhat-ı Maẓmûn*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

107a-107b arasında yer alan 120. şiir “*Ġazel-i Fârisî*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

107b'de yer alan 121. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Tursın Beg-zâde Fâ'ik Erzurûmî*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, Fâik'in bir gazeline tanzir olup aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

107b'de yer alan 122. şiir “*Ġazel Letâfet-edâ berây-ı Rakķāşe-i Duĥter-i Tersâ der-Mora*” başlığıyla şuhâne tarzda kaleme alınmış 9 beyitlik gazel, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

107b-108a arasında yer alan 123. şiir “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i 'Âşım Efendi*” başlığıyla hikemî tarzda kaleme alınmış 6 beyitlik gazel, Âşım'ın bir gazeline tanzir olup aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ûlâtün/mefâ'ilün/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır.

Şekil 2.3. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki gazellerin tür olarak dağılımları⁵²

Nâbî ekolü olarak bilinen hikemî üslup Es'ad'ın gazellerinin büyük çoğunluğunu oluşturur. Şairin gazellerinin ana teması hikmetli sözler ve kendi tasavvufî düşünceleridir. Bu tarz kaleme aldığı gazelleri onun ruhanî tarafını ve dünyayı algılayış biçimini de yansıtır mahiyettedir. Es'ad'ın Nâbî'nin manzumelerine yaptığı tanzir ve tazminlerde ondan *üstâd*, *mîr* gibi sıfatlarla bahsetmesi, Nâbî'nin düşünce ve hikmet içerikli tarzını benimsediğini gösterir. Es'ad, gazellerinin birçoğunu nazire olarak kaleme almıştır. Seçtiği bu şiirlerin neredeyse tamamının hikemî tarzda yazılmış şiirler olması aynı zamanda onun Nâbî ekolü takipçisi olduğunun da gösterir. Şairin özgün kaleme aldığı gazellerinde de Nâbî'nin etkileri açıkça hissedilir.

Es'ad'ın diğer manzumelerinde de gazellerinde de yer yer samimî bir söyleyiş hâkimdir. Bu üslubu kasidelerinde daha ön planda olsa da gazellerinde de dikkat çeker niteliktedir. Hikemî tarzda kaleme aldığı gazellerin aksine günlük konuşma diline yakın bu samimî söyleyiş, özellikle âşıkâne ve şuhâne gazellerinde daha fazla hissedilir. Aynı zamanda sosyal hayatın

⁵² Şekil 2.3'te yer alan ve tarafımızca oluşturulan tasnifte gazellerin tür olarak dağılımı gösterilmiştir. Şüphesiz bu türlerin arasında keskin sınırlar olmaması, bazen bir gazelin iki türü aynı anda kapsaması gibi özellikleri, bu tasnifin değiştirilebilir ve güncellenebilir olabileceğini gösterir.

akislerini, şairin yaşadığı sıkıntıları, onun aşka ve güzele olan hayranlığını bu tarz yazılmış gazellerinde görmek mümkündür.

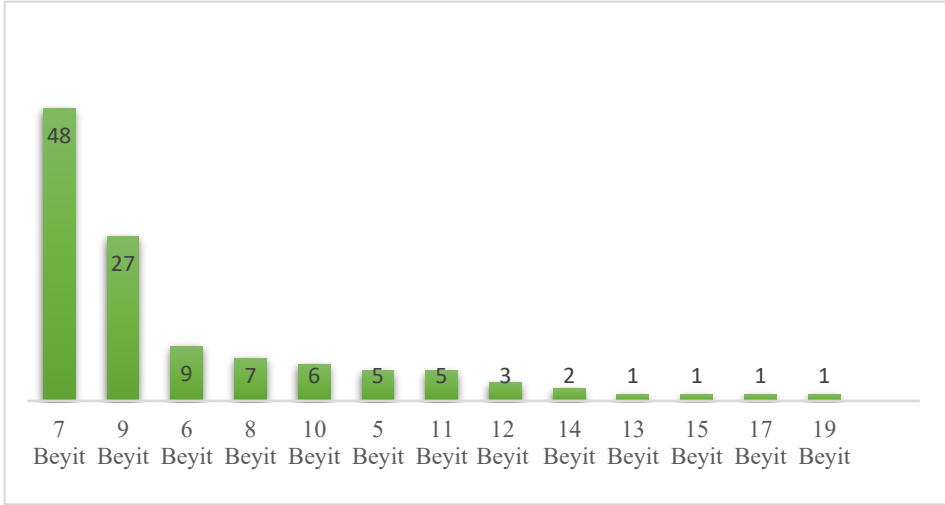
Tablo 2.2. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki gazellerin şiir numaraları ve beyit sayıları

Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı
1	7	32	7	63	7	94	7
2	7	33	7	64	17	95	8
3	7	34	8	65	5	96	9
4	9	35	7	66	8	97	7
5	5	36	9	67	7	98	6
6	7	37	9	68	7	99	9
7	7	38	10	69	7	100	7
8	15	39	7	70	9	101	9
9	13	40	7	71	7	102	7
10	5	41	7	72	7	103	12
11	10	42	10	73	7	104	14
12	5	43	9	74	12	105	8
13	7	44	9	75	19	106	7
14	9	45	7	76	6	107	5
15	6	46	7	77	7	108	7
16	9	47	17	78	7	109	9
17	7	48	7	79	7	110	11
18	12	49	11	80	11	111	9
19	9	50	9	81	9	112	6
20	8	51	11	82	7	113	7
21	9	52	7	83	5	114	6
22	7	53	11	84	7	115	7
23	14	54	10	85	8	116	7
24	3	55	7	86	5	117	9
25	10	56	9	87	9	118	7

26	7	57	7	88	10	119	7
27	7	58	9	89	7	120	7
28	11	59	9	90	6	121	9
29	9	60	9	91	9	122	9
30	7	61	8	92	9	123	6
31	6	62	7	93	6		

Es'ad, gazellerini sıklıkla 7-9 beyit arasında tercih etmiştir. Teâmülün dışına çok fazla rağbet etmeyen şair, en az 5 en çok 19 beyit uzunluğunda gazeller kaleme almıştır. Şekil 2.4'te görüldüğü üzere bu gazeller çok az sayıdadır.

Şekil 2.4. Es'ad Dîvânı'ndaki gazellerin beyit sayıları

2.1.1. Kıt'alar

Genellikle 2-10 beyit arasında kaleme alınan, matla ve mahlas beyti olmayan nazım şekilleri kıt'a olarak adlandırılır. Kıt'anın beyitlerle yazılan nazım şekillerinden ayrılmasını sağlayan en belirgin özelliği musarra bir beyitle

başlamaması ve mahlas kullanılmamasıdır. Aynı zamanda kıt'aların konu bütünlüğünün olması, her konuda yazılabilme imkânı gibi birtakım hususlar, şairler tarafından övgü, yergi ve tarih düşürme konularda tercih edilmesine sebep olmuştur. Es'ad Dîvânı'nda, 1-25 beyit arasında yazılmış 16 kıt'a tespit edilmiştir. Bunlar tetkik edildiğinde, 15 kıt'anın tarih kaydı olduğu görülmektedir.

Tarih manzumeleri, şairlerin hem edebî hünerlerini göstermesi hem manzumeyi yazdığı kişi tarafından caize alması hem de önemli tarihlerin kayıt altına alınması gibi önemli birer misyon taşırlar.⁵³ Hüner, estetik ve faydanın iç içe olduğu bu nazım şekli Es'ad tarafından rağbet edilen türler arasındadır. Genellikle kıt'a nazım şekliyle kaleme alınan tarihler, Es'ad Dîvânı'nda kaside nazım şekliyle de tercih edilmiştir.⁵⁴

6a-6b arasında yer alan 10. şiir “*Vezîr-i Müşârun İleyh Hazretlerinin Beyt-i Şerîf Güyân Olduğu Budur*” başlığıyla na't türünde kaleme alınmış manzume aynı zamanda Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya da övgü içerir. xa, xa, xa... kafiye örgüsüyle yazılmış ve mahlas içeren bu manzume 21 beyitlik bir kıt'a-i kebiredir. 16. beyitten sonra 5 beyitlik bir tegazzül eklenen kıt'a şekilsel teâmülden bir sapma örneğidir. Kıt'a aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

⁵³ “Ebced hesabıyla bir kişinin doğumunu, vefâtını veya hayatındaki önemli bir olayı, padişahların tahta çıkışlarını, bir yerin fethedilişini, bir binanın yapılışını, bir eserin tamamlanışını, bir mısra veya ibare ile anlatmaya tarih düşürme denilmiştir. Dolayısıyla tarihin temeli ebced hesabına dayanmak-tadır. Ebced, Arap Edebiyatı'nda doğmuştur ve bir olayın Hicrî olarak meydana gelişini, harflerin belirli değerlerine göre hesaplanmış bir kelime, söz, mısra veya beyit ile ifâde ederken kullanılan bir çeşit hesap alfabesidir. Ebced, astroloji, astronomi, cifer, fizik, geometri, mimari, tasavvuf gibi alanlarda ve bazı eserlerin tasnif ve tertibinde kullanılmıştır.” Yavuz Bayram, *Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı- Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klâsik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)*-, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları, Ankara 2009, s. 298.

⁵⁴ Kaside nazım şekliyle kaleme alınmış tarih kayıtları, “Kasideler” bölümünde değerlendirilmiştir.

59a-59b arasında yer alan 69. şiir “*Tārîḫ-i Velâdet-i Fâtıma Sultân Ev-vel-i Bint-i Maḥmûd Ḥân-ı Şânî*” başlığıyla II. Maḥmûd’un kızı Fatıma Sul-tan’ın doğum tarihine düşürülmüş 21 beyitlik tarih kayıdır. 1809 yılına kayıt düşülen bu manzume, aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

59b’de yer alan 70. şiir “*Tārîḫ-i Velâdet-i Ḥazret-i Sultân Murâd Bin Ḥazret-i Sultân Maḥmûd-ı Şânî Tâle Bekâ Hümmâ*” başlığıyla II. Maḥmûd’un şehzadesi Sultan Murâd’ın doğum tarihine düşürülmüş 12 beyitlik tam tarih kıt’asıdır. 1911 yılına kayıt düşülen bu manzume aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

59b’de yer alan 71. şiir “*Tārîḫ-i Kerîme-i Hüseyin Beg*” başlığıyla Hüseyin Bey adlı bir zatın kızı Aişe Hanım’ın doğum tarihine düşürülmüş 1 beyitlik cevher tarih kıt’asıdır. 1778 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

59b-60a arasında yer alan 72. şiir “*Tārîḫ-i Velâdet-i Ḥazret-i Sultân Bâyezîd Bin Ḥazret-i Sultân Maḥmûd Ḥân-ı Şânî der-Yanya Goftem*” başlığıyla II. Maḥmûd’un şehzadesi Sultan Bâyezîd’in doğum tarihine düşürülmüş 22 beyitlik cevher tarih kıt’asıdır. 1812 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

61a’da yer alan 74. şiir “*Tārîḫ-i Velâdet-i Ebû-Bekir Reşîd Veled-i Seferli Ağası İnâyetlü Mehmedmed Ağa*” başlığıyla seferli ağası Mehmed Ağa’nın oğlu Ebûbekir Reşid’in doğum tarihine düşürülmüş 11 beyitlik bir tarih kıt’asıdır. 1801 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

61a-61b arasında yer alan 75. şiir “*Tārîḫ berây-ı Şadâret-i İzzet Mehmedmed Paşa*” başlığıyla İzzet Mehmed Paşa’nın 1794 yılında sadrazam oluşuna kayıt düşülen 9 beyitlik cevher tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

61b-62a arasında yer alan 76. şiir “*Tārīḥ berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Vālī-i Erzurūm Yūsuf Ziyā Paşa*” başlığıyla Erzurum valisi Yūsuf Ziyā Paşa’nın yeni yılını tebrik etmek ve onun hasletlerini övmek maksadıyla kaleme alınmış 21 beyitlik bir tarih kıt’asıdır. 1796 yılına kayıt düşülen bu manzume, aruzun hezec bahrinden *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

62a-62b arasında yer alan 77. şiir “*Tārīḥ-i Şadāret-i Hāzret-i Yūsuf Ziyā Paşa der-Def’a-i Şānīye*” başlığıyla Erzurum valisi Yūsuf Ziyā Paşa’nın 1809 yılında ikinci defa sadrazam oluş tarihine kayıt düşürülen 25 beyitlik tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden *fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün* vezniyle yazılmıştır.

62b-63a arasında yer alan 78. şiir “*Tārīḥ-i Şadāret-i Defterdār Ra’ûf Paşa*” başlığıyla defterdār Ra’ûf Paşa’nın 1815 yılında sadrazam oluş tarihine kayıt düşülen 15 beyitlik cevher tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

63a’da yer alan 79. şiir “*Kaşīde-Güne Tārīḥ der-Haḫ Dervīş Mehemmed Paşa Şadra Geldigini Mübeyyen*” başlığıyla Derviş Mehmed Paşa’nın 1818 yılında sadrazamlık makamına gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım türünde kaleme alınmış 15 beyitlik tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

64b-65a arasında yer alan 83. şiir “*Tārīḥ berāy-ı Kethūdā-yı Şadr-ı a’lā Devletlū Muştafā Mazhar Efendi*” başlığıyla Mustafa Mazhar Efendi’nin 1815 yılında sadrazam kethüdası oluş tarihine kayıt düşürülmüş 16 beyitlik tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

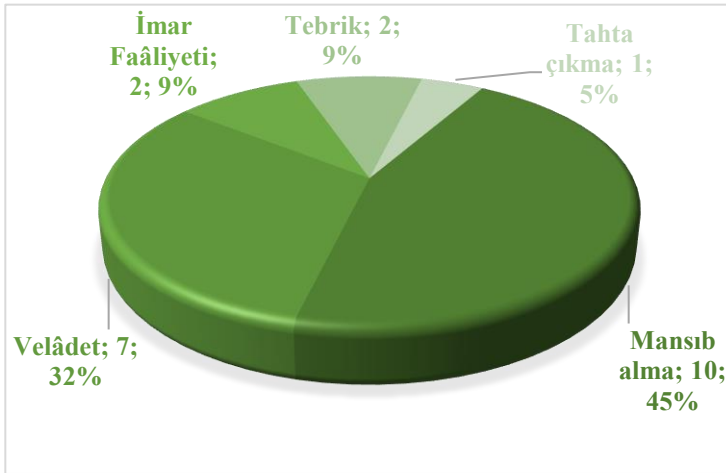
65a-65b arasında yer alan 84. şiir “*Kethūdā-yı Şadr-ı A’zama*” başlığıyla dönemin sadrazam kethüdasının göreve geliş tarihine kayıt düşürülmüş 12 beyitlik cevher tarih kıt’asıdır. 1818 yılına kayıt düşülen manzume, aruzun remel bahrinden *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

65b'de yer alan 85. şiir “*Tārîḫ-i Defterdâr ‘Oṣmân Efendi*” başlığıyla Osman Efendi’nin 1794 yılında defterdâr oluş tarihine kayıt düşürülmüş 11 beyitlik cevher tarih kıt’ası, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

66a-66b arasında yer alan 87. şiir “*Tārîḫ berāy-ı Defterdâr Devletlî Sa’îd Efendi*” başlığıyla Saîd Efendi’nin 1815 yılında defterdâr oluş tarihine kayıt düşürülmüş 18 beyitlik cevher tarih kıt’ası, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/ mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

66b-67a arasında yer alan 88. şiir “*Tārîḫ berāy-ı Riyâset-i Dürri Efendi*” başlığıyla Dürri Efendi’nin 1795 yılında riyâset makamına geliş tarihine kayıt düşürülmüş 12 beyitlik cevher tarih kıt’ası, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/ fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

Şekil 2.5. Es'ad Dîvânı'ndaki tarihlerin yazıldıkları olaylar bakımından tasnifi⁵⁵

⁵⁵ Tarih kayıtları ile ilgili veriler bu bölüm başlığı altında değerlendirilmiştir.

Dîvânda yer alan tarihlerin şiir numarası, bölümü, nazım şekli, başlığı, tarihi ve beyit sayısı ile ilgili veriler Tablo 2.1 ve 2.3'te gösterilmiştir. “*Kaşîde-i Otağ-ı Hümayûn der-Sitâyiş-i Hân-ı Maḥmūd berây-ı Tārîḥ*” başlıklı tarih manzumesinin, dîvânın bu kısmındaki eksiklikten dolayı tarih bilgisi tespit edilememiştir. 1778-1818 tarihleri arasındaki 40 yıllık zaman diliminde 24 tarih manzumesi kaleme alan şair bunları genellikle cevher ve tam tarih olarak kaleme almıştır. Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerde ebced yöntemiyle tarih düşüren şair, tarihler bölümündeki manzumelerde hem ebced yöntemiyle hem manzumelerin altına Hicrî takvimle tarih kaydı düşürmüştür. Bu tarihler Miladî takvime dönüştürülerek metinde ve tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2.3. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki kıt'aların içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Nazım şekli	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
10	Kasâ'id	Kıt'a	<i>Vezîr-i Müşârun İleyh Ḥazretleriniñ Beyt-i Şerîf Güyân Olduğı Budur</i>	21
69	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Velâdet-i Fâtıma Sultân Evvel-i Bint-i Maḥmūd Hân-ı Şânî</i>	21
70	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Velâdet-i Ḥazret-i Sultân Murâd Bin Ḥazret-i Sultân Maḥmūd-ı Şânî Tâle Bekâ-Hümâ</i>	12
71	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Kerîme-i Hüseyin Beg</i>	1
72	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Velâdet-i Ḥazret-i Sultân Bâyezîd Bin Ḥazret-i Sultân Maḥmūd Hân-ı Şânî der-Yanya Goftem</i>	22
74	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Velâdet-i Ebû-Bekir Reşîd Veled-i Seferli Ağası 'Înâyetlü Meḥmed Ağa</i>	11
75	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ berây-ı Şadâret-i 'İzzet Meḥmed Paşa</i>	9

76	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ berāy-ı Sāl-i Cedîd der-Sitâyiş-i Vālî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa</i>	21
77	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Şadâret-i Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Def'a-i Şânîye</i>	25
78	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Şadâret-i Defterdâr Ra'ûf Paşa</i>	15
79	Tevârih	Kıt'a	<i>Kaşîde-Güne Tārîḥ der-Hâk Dervîş Mehmed Paşa Şadra Geldigini Mûbeyyen</i>	15
83	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ berāy-ı Kethudâ-yı Şadr-ı a'lâ Devletlû Muştafâ Mazhar Efendi</i>	16
84	Tevârih	Kıt'a	<i>Kethudâ-yı Şadr-ı A'zama</i>	12
85	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ-i Defterdâr 'Osmân Efendi</i>	11
87	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ berāy-ı Defterdâr Devletlû Sa'îd Efendi</i>	18
88	Tevârih	Kıt'a	<i>Tārîḥ berāy-ı Riyâset-i Dürri Efendi</i>	12

2.1.2. Mesnevî⁵⁶

Tahkiye tarzının hâkim olduğu mesnevî “Genellikle dinî, tasavvufî, destanî, menkıbevî, tarihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, çeşitli aşk hikâyelerinin nazma çekilmesinde, şairlerin yaşadıklarının dile getirilmesinde kullanılan bir nazım şeklidir.”⁵⁷

⁵⁶ “Mesnevi kelimesinin asıl anlamı ikili, ikişer ikişer demektir. Bir edebiyat terimi olarak aynı vezinde ve her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi arasında kafiyeli bir nazım biçiminin adıdır. Mesnevi adının verilışı kafiyenin iki mısra da aynı kafiyede olması dolayısıyladır. Türk edebiyatına İran edebiyatından geçen mesnevinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. İki beyitten 30 beyte kadar olan kısa mesnevilere dîvânlarda rastlanmakla birlikte bu nazım biçimiyle daha çok, uzun hacimli ve konulu hikâyeler işlenmiştir.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 79.

⁵⁷ Mustafa Çiçekler, “Mesnevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.321.

Es'ad Dîvânî'nda mesnevî nazım şeklinde kaleme alınmış bir manzume yer alır. 19a-20b arasında yer alan 25. şiir “*Meşnevî der-Şuret-i ‘Arz-ı Hâl be-Cānib-i Selīm Hān-ı Şālîş Bin Muştafā Hān*” başlığıyla aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/ fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır. III. Selîm’e arz-ı hâl etmek için kaleme alınan mesnevînin giriş kısmına kısa bir na’t ile başlayan şair, padişaha övgü dolu sözlerle devam eder. Sebeb-i telîf kısmında mesnevîyi yazma sebebinin padişahın himayesi altında bir mansıb alabilmek olduğunu dile getiren şair daha önce bu isteğini 2-3 kasideyle daha dile getirdiğini fakat sonuç alamadığını ifade eder. Âgâz-ı dâstân kısmında devletin işlerinde ve padişahın himayesi altında, bulunduğu konumu hak etmeyen birçok devlet erkânı olduğundan dert yanan şair, üstün vasıflarıyla asıl kendisinin orada olmayı hak ettiğini fakat o görevlerde olabilmek için hıyanet ehli olmak gerektiğini, kendisinin ise bu davranışı yapamadığı için istediği yere gelemediğini ifade eder ve padişahın inâyet bekler. 57. beyitten 64. beyte kadar bir tefâhur örneği sergileyen şair 65. beyitte duaya başlayarak mesnevîsini tamamlar.

Tablo 2.5. *Es'ad Dîvânî'ndaki mesnevîlerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
25	Kasâ'id	<i>Meşnevî der-Şuret-i ‘Arz-ı Hâl be-Cānib-i Selīm Hān-ı Şālîş Bin Muştafā Hān</i>	68

2.1.3. Muhammes⁵⁸

Musammatlar arasında değerlendirilen muhammes beş mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. “Aynı vezinde ve genellikle dört-sekiz bend hâlinde yazılır. Konuları çeşitli olmakla birlikte felsefî, tasavvufî düşünceleri, aşkı ve övgüyü ele alan muhammesler çoğunluktadır.”⁵⁹ Dîvânda üç muhammes tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi nazire olarak biri de özgün şekilde kaleme alınmıştır. Es'ad'ın tasavvufî fikirlerinin akislerini daha çok muhammes ve tahmîs gibi nazım şekliyle kaleme aldığı manzumelerinde görmek mümkündür.

76a-76b arasında yer alan 99. şiir “Yâ Feyyâz” başlığıyla Nâbî'nin “*Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var*” mısralı mütekerrir muhammesine tanzir olarak kaleme alınan 8 bendlik mütekerrir muhammes, aruzun müctes bahrinden *mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden -em ile yazılmıştır.

77a-77b arasında yer alan 101. şiir “*Muhammes der-Tevaşşuf*” başlığıyla aruzun hezec bahrinden *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* vezniyle yazılmış 7 bendlik bir muhammestir. Şairin mutasavvıf yönünü ortaya koyduğu dikkate değer manzumelerden biridir. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli, diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden -â ile yazılmıştır.

⁵⁸ “Muhammes kelimesinin asıl anlamı beşli, beş köşeli alandır. Bir edebiyat terimi olarak beş mısralı bendlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. İlk bendin mısraları birbirleriyle kafyelidir. Diğer bendlerin ise ilk dört mısrası kendi arasında, son mısrası ilk bendie kafyelidir. Bendlerin son mısraları aynen tekrarlanıyorsa bu tarz muhammesler, muhammes-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa muhammes-i müzdevic adını alır.” Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 81.

⁵⁹ İskender Pala, vd., “Musammat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 234.

77b-7ba arasında yer alan 103. şiir “*Muḥammes Nazîre li-cenāb-ı Nevāyî*” başlığıyla Çağatay şairi Ali Şîr Nevâî’nin bir manzumesine tanzir olarak kaleme alınan 6 bendlik muhammes, aruzun hezec bahrinden *mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fe’ûlün* vezniyle yazılmıştır. Muhammesin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden -â ile yazılmıştır.

Tablo 2.4. *Es ‘ad Dîvânı’ndaki muhammeslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
99	Mu-sammât	<i>Yâ Feyyâz</i>	8
101	Mu-sammât	<i>Muḥammes der-Tevaşşuf</i>	7
103	Mu-sammât	<i>Muḥammes Nazîre li-cenāb-ı Nevāyî</i>	6

2.1.4. Tahmîs⁶⁰

Musammatlar arasında değerlendirilen tahmîs beş mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. “Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde üç mısra ilâve edilerek yazılır. Tahmîsin başarısı, esas alınan beyitlerle ilâve edilen mısralar arasındaki anlam bütünlüğünün derecesine göre ölçülür. Tahmîsler genellikle beş-yedi bend arasında tertiplenir ve son bendle her iki şairin

⁶⁰ “Tahmis kelimesinin asıl anlamı beşleme, beş köşeli kılma demektir. Edebiyat terimi olarak olarak bir gazel ya da kasîdenin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiye de üçer mısra ilave edilmesiyle meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Tahmis genellikle bir başka şairin şiiri üzerinde yapılmakla birlikte bir şair kendi şiirine de tahmis yapabilir.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.130.

de mahlası yer alır.”⁶¹ Dîvânda sekiz adet tespit edilen bu nazım şekli, şairin musammatlar arasında en çok tercih ettiği nazım şekillerindendir.

5a-6a arasında yer alan 8. şiir “*Tahmîs-i Es'ad Resûl-i Raḥîm be-cenâb-ı Ğazel Kelîm-ü'l-Beyân-ı Naẓîm*” başlığıyla aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmış 12 bendlik bir tahmîstir. Nazîm'in “*Fahr-i âlem mahrem-i râz olduğu şebdir bu şeb*” mısra'ı ile başlayan meşhur mi'râciyyesinin tazmini olan tahmîs, muhtevası yönünden kasâî'd bölümünde değerlendirilmiştir. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden -*eb* ile yazılmıştır.

10a-12a arasında yer alan 18. şiir “*Tahmîs-i Mev'izü'l-cenâb-ı Nahîfî*” başlığıyla Nahîfî'nin 57 beyitlik kasidesinin tazmini olan 30 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli, diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden -*ân* ile yazılmıştır.

27b-31a arasında yer alan 36. şiir “*Tahmîs-i Kaşîde be-cenâb-ı Fâzıl Beg Tahîr 'Ömer-zâde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Ziyâ Yûsuf Paşa*” başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmış 52 bendlik bir tahmîstir. Enderunlu Fâzıl'ın bir kasidesinin tazmini olan tahmîs, aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türü -*ân* ile yazılmıştır.

75a-75b arasında yer alan 97. şiir “*Tahmîs berây-ı Ğazel-i Sâmi Bekir Paşa*” başlığıyla Ebûbekir Sâmi Paşa'nın bir gazelinin tazmini olan 9 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin

⁶¹ İskender Pala, vd., “Musammat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s.233.

son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-el* ile yazılmıştır.

7b-76a arasında yer alan 98. şiir “*Tahmîs-i be-Ġazel-i cenâb-ı Ĥazret-i Nâbî*” başlığıyla Nâbî’nin bir gazelinin tazmini olan 8 bendlik tahmîs, aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlü/fâ ‘ilâtü/mefâ ‘ilü/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden *-âr* ile yazılmıştır.

76b-77a arasında yer alan 100. şiir “*Tahmîs-i li-cenâb-ı Ĥazret-i Üstâd-ı Gül Rûhî*” başlığıyla Bağdatlı Rûhî’nin bir gazelinin tazmini olan 5 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mef’ûlü/mefâ ‘ilü/mefâ ‘ilü/fe ‘ülün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-il* ile yazılmıştır.

77b’de yer alan 102. şiir “*Tahmîs-i Es’ad be-Fâzıl Mîr*” başlığıyla Enderunlu Fâzıl’ın bir gazelinin tazmini olan 5 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mef’ûlü/mefâ ‘ilü/mefâ ‘ilü/fe ‘ülün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mürdef kâfiye türünden *-ût* ile yazılmıştır.

78a-78b arasında yer alan 104. şiir “*Tahmîs-i Ġazel-i Ĥâfız-ı Şîrâzî Yâ Metâli’-i Şalişe*” başlığıyla Hâfız Dîvânı’nda yer alan ilk gazelin tazmini olan 9 bendlik tahmîs, aruzun hezec bahrinden *mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün/mefâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı olan mücerred kâfiye türünden *-il* ile yazılmıştır.

79a-79b arasında yer alan 106. şiir “*Tahmîs berây-ı Latîfe be-cenâb-ı Tevķîî-i Şecî Efendi*” başlığıyla latîfe tarzında Fokşan Vakası(Osmanlı-Rus savaşı)nı anlattığı 9 bendlik tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır. Tahmîsin ilk bendi kendi arasında kafiyeli olup diğer bendlerin son mısraları da ilk bendle aynı

olan mücerred kâfiye türünden -er ile yazılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan yiğit bir gencin başından geçenlerin tahkiye üslubuyla anlatıldığı bu tahmîs, şairin dikkat çeken manzumelerindendir.

Tablo 2.6. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki tahmîslerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
8	Kasâ'id	<i>Tahmîs-i Es'ad Resûl-i Rahîm be-cenâb-ı Ğazel Kelîm-ü'l-Beyân-ı Naẓîm</i>	12
18	Kasâ'id	<i>Tahmîs-i Mev'izü'l-cenâb-ı Nahîfî</i>	30
36	Kasâ'id	<i>Tahmîs-i Kaşîde be-cenâb-ı Fâzıl Beg Tâhir 'Ömer-zâde der-Sitâyîş-i Vâlî-i Erzurûm Ziyâ Yûsuf Paşa</i>	52
97	Mu-sammât	<i>Tahmîs berây-ı Ğazel Sâmi Bekir Paşa</i>	9
98	Mu-sammât	<i>Tahmîs-i be-Ğazel-i cenâb-ı Hâzret-i Nâbî</i>	8
100	Mu-sammât	<i>Tahmîs-i li-cenâb-ı Hâzret-i Üstâd-ı Gül Rûhî</i>	5
101	Mu-sammât	<i>Tahmîs-i Es'ad be-Fâzıl Mîr</i>	5
104	Mu-sammât	<i>Tahmîs-i Ğazel-i Hâfız-ı Şîrâzî Yâ Meţâlî'-i Şalişe</i>	9
106	Mu-sammât	<i>Tahmîs berây-ı Latîfe be-cenâb-ı Tevķîî-i Şecî Efendi</i>	9

2.1.5. Müseddes⁶²

Musammatlar arasında değerlendirilen müseddes altı mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. “Aynı vezinde ve genellikle beş-yedi bend hâlinde tertiplenir. Bazen 12 bende kadar uzatılmış müseddeslere de rastlanır. Müseddesin mütekerrir şekli yaygın olup terkîb-i bend gibi son iki mısra’ı kendi arasında kafiyeli olanlar daha çok tercih edilmiştir. Hemen her konuda yazılabilirse de tasavvufî düşünceleri işleyen müseddesler daha fazla itibar görmüştür.”⁶³ Es’ad Dîvânı’nda dört müseddes tespit edilmiştir. Es’ad mutasavvıf yönünü genellikle bu nazım şekliyle aksettirmiştir.

8a-9a arasında yer alan 16. şiir “*Müseddes berây-ı Şikâyet-i Rûzîgâr*” başlığıyla Nâ’îli-i Kâdim’in “*Mersiye-i terci’-i bend berây-ı Birâder-i Hod Ba’d ez-vefât*” başlıklı mersiyesinin tanziridir. 10 bendlik bu müzdevîç müseddes, aruzun muzârî bahrinden *mef’ûlû/fâ’îlâtü/mefâ’îlû/fâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

9b-10a arasında yer alan 17. şiir “*Müseddes berây-ı Tevblîh-i Nefs-i Le’îm*” başlığıyla tasavvufî içerikli 11 bendlik müzdevîç müseddes, aruzun hezec bahrinden *mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

73b-74b arasında yer alan 95. şiir “*Müseddes-i Şevkiyye berây-ı İtlâk ez-Menfâ*” başlığıyla felekten şikâyet maksadıyla kaleme alınmış 12 bendlik mütekerrir müseddes, aruzun hezec bahrinden *mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün* vezniyle yazılmıştır.

⁶² “Müseddes kelimesinin asıl anlamı altılı, altı köşeli demektir. Bir edebiyat terimi olarak altı mısralı bendlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. Genellikle 5-7 bend arasında yazılır. Bendlerin sonundaki bir veya iki mısrası aynen tekrarlanıyorsa bu tarz müseddeslere, müseddes-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa müseddes-i müzdevîç denir.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.135.

⁶³ İskender Pala, vd., “Musammat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 235.

74b-75a arasında yer alan 96. şiir “Müseddes-i Nazîre li-cenâb-ı Fuzûlî” başlıklı manzume, Fuzûlî’nin “dedim-dedi” redifli müseddesinin tan-ziri olan 7 bendlik mütekerrir müseddes, aruzun muzârî bahrinden mef’ûlû/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.7. Es'ad Dîvânı'ndaki müseddeslerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
16	Kasâ'id	<i>Müseddes berây-ı Şikâyet-i Rûzigâr</i>	10
17	Kasâ'id	<i>Müseddes berây-ı Tevblî-i Nefs-i Le'îm</i>	11
95	Mu-sammât	<i>Müseddes-i Şevkiyye berây-ı İtlâk ez-Menfâ</i>	12
96	Mu-sammât	<i>Müseddes-i Nazîre li-cenâb-ı Fuzûlî</i>	7

2.1.6. Tesdîs⁶⁴

Musammatlar arasında değerlendirilen tesdîs altı mısralı bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır. Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde dört mısra ilâvesiyle oluşturulan bu nazım şekliyle Es'ad Dîvânı'nda iki adet manzume kaleme alınmıştır.

7b-8a arasında yer alan 15. şiir “Müseddes-i Muẓammen” başlığıyla kaleme alınmış olsa da Su'âlî⁶⁵ adlı bir şairin “Kimini sevdi Hudâ kimini sev-dâda kodı, Güli ârayîş idüp bülbüli gavğâda kodı” beyitli meşhur manzumesi tazmin edilmiştir. Bu sebeple bu manzume tesdîs başlığı altında

⁶⁴ “Tesdîs kelimesinin asıl anlamı altılama, altı köşeli kılma demektir. Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiye dörder mısra ilave-siyle oluşan nazım biçiminin adıdır.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.141.

⁶⁵ Suat Donuk, “Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri”, *Journal of Turkish Studies*, 8/9, 2013, s. 1240.

değerlendirilmiştir. Aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmış dinî içerikli bu manzume, 6 bendlik bir mütekerrir tesdîsdir.

78b-79a arasında yer alan 105. şiir “*Tazmîn be-Mışra‘-ı Hâsib Nâdire-Gû*” başlığıyla Hâsib’in “*meşreb bu yâ*” redifli manzumesi tazmin edilerek kaleme alınmış 5 bendlik mütekerrir tesdîs, aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.8. *Es’ad Dîvânı’ndaki tesdîslerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Şiir Bö-lüm	Manzume Başlığı	Bend sayısı
15	Kasâ’id	<i>Müseddes-i Mużammen</i>	6
105	Mu-sammât	<i>Tazmîn be-Mışra‘-ı Hâsib Nâdire-Gû</i>	5

2.1.7. Terkîb- i Bend⁶⁶

II. grup musammatlar arasında değerlendirilen terkîb-i bendler çok mısralı nazım şekillerindendir. “Terkîb-i bendlerde münâcât, na‘t, medhiye, hicviye gibi türler yanında içtimaî, dinî, tasavvufî ve felsefî konular da ele alınmaktadır; ancak başlıca konunun mersiye olduğu söylenebilir. Bunun yanında cemiyet hayatının aksaklıklarına, türlü dertlerine temas eden şiirler de yazılmıştır. Terkîb-i bend, bölümlerden ibaret kuruluşu ile eski Türk edebiyatındaki diğer nazım şekillerine göre şairin dünyaya, olaylara, hayata bakışını

⁶⁶ “Terkîb-i bend, bir edebiyat terimi olarak genellikle 6-10 beyit arası yazılmış en az üç bendden meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Bütün bendlerde aynı vezin takip edilir. Mersiye, övgü, yergi, sosyal tenkit gibi çok farkir konularda yazılır. Sakinâmeler gibi bazı türlerde de kullanılmıştır. Terkîb-i bendlerde her bende hâne, terkîb-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsita, bendiye adları verilir. Bunların her ikisinin bütününe bend adının verildiği de görülür. Son bendde genellikle mahlas yer alır.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 177.

aksettirmeye, onun zihniyetini ortaya koymaya en uygun şiir türüdür. Bütün bu özellikleri Bağdatlı Rûhî'nin terkîb-i bendinde bulmak mümkündür.”⁶⁷ Dîvânda padişah ve devlet erkânına ithafen kaleme alınmış bayram, mersiye, arz-ı hâl gibi çeşitli konularda altı adet terkîb-i bend tespit edilmiştir.

20b-21b arasında yer alan 26. şiir “*Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i be-Cânib-i Selîm Hân der-Su'âl-i Ma'flab*” başlığıyla III. Selim'i övmek ve ocak ağalığı talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 18 mısra 6 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa xa xa xa ... yy; bb xb xb ... zz ;... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

33a-34a arasında yer alan 40. şiir “*Terkîb-i Bend-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa*” başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla bahâriyye nazım türünde kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa aa aa... yy; bb bb bb...zz; cc cc cc... xx;... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

34a-35a arasında yer alan 41. şiir “*Kaşîde-i Terkîb-i Bend berây-ı 'Arz-ı Hâl-i İ'tâ-yı Miftâh-ı Konağ der-Meydâncık*” başlığıyla Ra'ûf Paşa'yı övmek, yeni yılını tebrik etmek ve bir konak talebinde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış 14 mısra 7 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. İkinci bend 16 mısra yazılmıştır. Her hanenin vâsita beyti müzdevic olup birinci vâsita beyti ilk bendle musarradır. aa aa aa... aa; bb bb bb... yy; cc cc cc...zz; ... kafiye örgüsü ile aruzun hezec bahrinden *mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

36a-36b arasında yer alan 43. şiir “*Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i 'İd-i Adhâ der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa*” başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla îdiyye nazım

⁶⁷ Mustafa İsmet Uzun, “Tercüibend” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 235.

türünde kaleme alınmış 12 mısra 5 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa xa xa... aa; bb xb xb...yy; cc xc xc...zz;... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

47b-48b arasında yer alan 57. şiir “*Terkîb-i Bend berây-ı Taleb-i Mürûr der-Cezîre-i Mora be-Cânib-i Dâmâd-ı Şehriyârî Seyyid Ahmed Paşa Mürûr Dâd u Hezâr Dînâr İn'âm-kerd*” başlığıyla Mora valisi Ahmet Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Aynı zamanda manzumede yer alan bilgilerden hareketle Mora'da sürgünde olduğu anlaşılan Es'ad, Ahmed Paşa'dan bağışlanma ve Mora Adası'ndan geçiş izni talep etmektedir. 16 mısra 5 bendden müteşekkil terkîb-i bend aa xa xa xa...yy; bb xb xb xb...zz;... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mef'ûlü/fâ 'ilâtü/mefâ 'ilü/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

71b-73b arasında yer alan 94. şiir “*Terkîb-i Bend berây-ı Merşiyeye-i Cârîye-i Kâ'il İn Suhan Rahmetullâhi 'Aleyhimâ*” başlığıyla mersiye nazım türünde, 12 mısra 12 bendden müteşekkil bir terkîb-i benddir. aa ax ax...yy; bb xb xb...zz;...kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.10. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki terkîb-i bendlerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Mısra Sa-yısı	Bend Sa-yısı
26	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i be-Cânib-i Selîm Hân der-Su'âl-i Maṭṭab</i>	18	6
40	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa</i>	12	7
41	Kasâ'id	<i>Kaşîde-i Terkîb-i Bend berây-ı Arz-ı Hâl-i İ'tâ-yı Miftâh-ı Konak der-Meydâncık</i>	16	7

43	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i 'Îd-i Adhâ der-Sitâyîş-i Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa</i>	12	5
57	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Taleb-i Mürûr der-Cezîre-i Mora be-Cânib-i Dâmâd-ı Şeh-riyârî Seyyid Ahmed Paşa Mürûr Dâd u Hezâr Dînâr İn'am-kerd</i>	16	5
91	Mu-sammât	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Mersîyye-i Cârîye-i Kâ'il İn Suhan Rahmetullâhi 'Aleyhimâ</i>	8	14

2.1.8. Tercî-i Bend⁶⁸

“Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında tercî-i bendlerde tevhid, münâcât, na't, medhiye, mersiye yanında kâinatın sonsuzluğu, bunun karşısında insanın aczi, hayatın zorlukları, felekten ve dünyadan şikâyet, varlık-yokluk-ölüm hakkında hikmetli düşüncelerle tasavvufî meseleler gibi soyut konuların işlendiği görülmektedir.”⁶⁹ Dîvânda padişah ve devlet erkânına ithafen kaleme alınmış bayram tebriği, nasihat-nâme, arz-ı hâl, tasavvuf gibi çeşitli konularda sekiz tercî-i bend tespit edilmiştir.

23b-24a arasında yer alan 30. şiir “*Tercî-i Bend-i Ramazâniyye berây-ı 'Arz-ı Hâl be-cenâb-ı Şehenşâh-ı Cihân Hazret-i Mahmûd Hân*” başlığıyla II. Mahmûd'u övmek ve ramazânın gelişini tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 10 mısra 5 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa...AA; bb xb xb...AA;...kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün vezniyle yazılmıştır.

⁶⁸ “Her bendindeki beyit sayısı genellikle 4 ile 10 arasında olan ve en az üç bendden meydana gelen bir nazım biçimidir. Tercî’-i bendde de terkîb-i bendde olduğu gibi bendlere hâne ya da tercî’-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsita yahut bendiyye denir. Bu terimlerin yerine yalnızca bendin kullanıldığı da görülmektedir.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 189.

⁶⁹ Mustafa İsmet Uzun, “Tercüibend” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 487.

26b-27b arasında yer alan 35. şiir “*Tercî-i bend berây-ı ‘İdiyye der-Du‘â vü Sitâyîş-i Vâlî-i Erzurûm Devoletlü Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm ‘Arz-Kerdem*” başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’yı övmek ve ramazânını kutlamak maksadıyla ramazânîyye nazım türünde kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa aa aa...AA; bb bb bb...AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun muzarî bahrinden *mef‘ûlü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

54b-55b arasında yer alan 63. şiir “*Depedelenli ‘Alî Paşa‘ya bâ-Hatt-ı Hümayûn-ı Sevķ-i Sefere Me‘mûriyyetim Sâlinde Yânya‘da İķâmet Üzre İken Bi‘l-İktizâ ber-Nehc-i Fahriyye Nazm Olunan Tercî-i Benddir*” başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın idaresine memur olarak gönderilen şairin paşayı methetmek maksadıyla kaleme aldığı 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa... AA; bb xb xb...AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

55b-56b arasında yer alan 64. şiir “*Yanya Vâlîsi Depedelenli ‘Alî Paşa‘nın Tecellîsi Şiddet-i Zâtîna Ğâlib Olup Hâl ü Şanı Bu Tercî-i Bendden Müstebân Olsun İçün Yanya‘da İnşâd İtdiğim Tercî-i Bend-i ‘Acibedir*” başlığıyla Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’yı ve onun Meçova dağında yaptırdığı imar faaliyetlerini övmek adına kaleme alınmış 12 mısra (2. bend 14 mısradır.) 9 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa... AA; bb xb xb... AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

67a-68b arasında yer alan 90. şiir “*Tercî-i Bend be-üslûb-ı Tevbe-nâme der-Ķal‘a-ı Mağosa Goftem*” başlığıyla 14 mısra 8 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa...AA; bb xb xb...AA; ... kafiye örgüsü ile aruzun remel bahrinden *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezniyle yazılmıştır. Muhteva yönüyle bir tevbe-nâme olarak kaleme alınan manzumede Es‘ad nefs-i emmâreye tamah edip günaha girdiğini ifade eder. Ama artık ibret

aynasına bakıp yeter diyen şair gönlüne ve bütün nefsi arzularına da dur demeyi emreder.

68b-69b arasında yer alan 91. şiir “*Tercî-i Bend berây-ı Naşîhat-ı Velled in Kâ'il-i Suhan-ârâ*” başlığıyla nasihat-nâme nazım türünde kaleme alınmış 8 mısra 14 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa aa aa...AA; bb bb bb... AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır.

70a-70b arasında yer alan 92. şiir “*Tercî-i Bend berây-ı Merşiiyye-i Beñli 'Ârif Beg Dâmâd-ı Şeyhü'l-İslâm İvâz Paşa-Zâde*” başlığıyla Arif Bey'in vefatı üzerine mersiye nazım türünde kaleme alınmış 14 mısra 6 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa.. AA; bb xb xb...AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

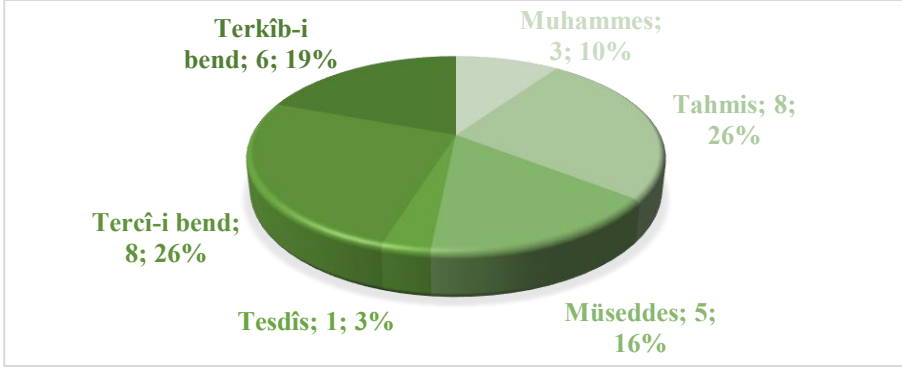
70b-71b arasında yer alan 93. şiir “*Tercî-i Bend berây-ı Merşiiyye-i Erzurûmî Kırmacı-zâde Sa'îd Ağa Erzurûm Goftem*” başlığıyla manzumelerden hareketle şairin kardeşi olduğu düşünülen Saîd Ağa'nın vefatı üzerine mersiye nazım türünde kaleme alınmış 14 mısra 7 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. aa xa xa... AA; bb xb xb... AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.11. *Es'ad Divânı*'ndaki *tercî-i bendlerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Mısra Sayısı	Bend Sayısı
30	Kasâ'id	<i>Tercî-i Bend-i Ramazâniyye berây-ı 'Arz-ı Hâl be-cenâb-ı Şehenşâh-ı Cihân Hazret-i Maḥmūd Hân</i>	12	5
35	Kasâ'id	<i>Tercî-i bend berây-ı 'İdiyye der-Du'a vü Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Devletlû Hazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm 'Arz-Kerdem</i>	12	7
63	Musammat	<i>Depedelenli 'Alî Paşa'ya bâ-Haṭṭ-ı Hümayûn-ı Sevķ-i Sefere Me'mûriyyetim Sâlinde Yânya'da İķâmet Üzre İken Bi'l-İķtizâ ber-Nehc-i Fahriyye Nazm Olunan Tercî-i Benddir</i>	12	7
64	Musammat	<i>Yanya Vâlîsi Depedelenli 'Alî Paşa'nın Tecellîsi Şiddet-i Zâtıñda Ğâlib Olup Hâl ü Şânı Bu Tercî-i Bendden Müstebân Olsun İçün Yanya'da İnşâd İtdiğim Tercî-i Bend-i 'Acibedir</i>	12	9
90	Musammat	<i>Tercî-i Bend be-üslûb-ı Tevbe-nâme der-Kal'a-ı Mağosa Goftem</i>	14	8
91	Musammat	<i>Tercî-i Bend berây-ı Naşîhat-ı Veled in Kâ'il-i Suḥan-ārâ</i>	8	14
92	Musammat	<i>Tercî-i Bend berây-ı Merşiyye-i Beñli 'Ârif Beg Dāmâd-ı Şeyḥü'l-İslâm İvâz Paşa-Zâde</i>	14	6

93	Musam- mat	Tercî-i Erzurûmî	Bend Kırmacı-zâde	berây-ı Sa'îd Ağa	Merşiyeye-i Erzurûm Goftem	14	7

Şekil 2.6. Es'ad Dîvânı'nda yer alan musammatlar

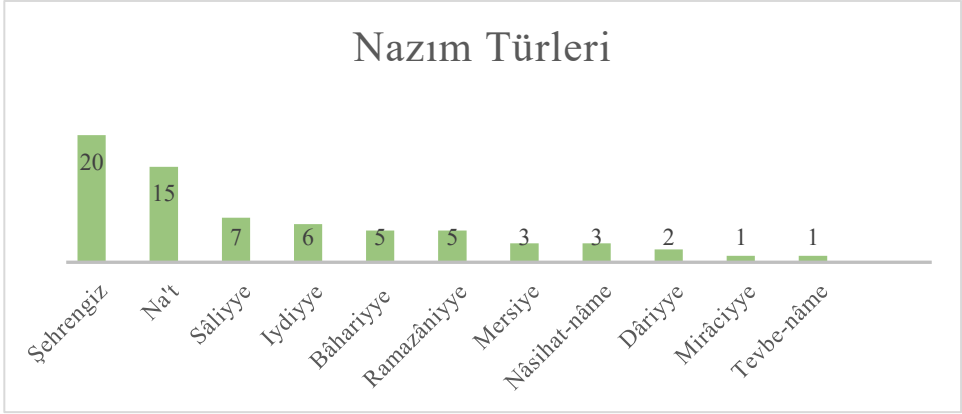
2.2. Nazım Türleri

Dîvân edebiyatında türlerin tasnifi söz konusu olduğu etrafı kesin çizgilerle belirlenmiş bir tasnif görülmemektedir. Bunun sebebi türlerin göstermiş olduğu çeşitlilik ve bazen de birkaç türün mümtezic bir şekilde kaleme alınmasıdır. Türlerin tasniflenmesi konusunda birçok görüş mevcut olsa da ortak görüş, içeriklerine göre tasnifin sağlıklı olacağı şeklindedir.

Es'ad Dîvânı'nda nazım şekilleri ve türlerini tasnif etmek oldukça güçtür. Yaşadığı dönemin imkânlarından faydalanan şair birçok şekil ve tür denemesi yapmış, bu da geleneksel tasnif sisteminin dışına çıkmasına sebep olmuştur. Onun manzumelerinde türler çeşitlilik gösterir. Örneğin *ramazâniyye* olarak başlıklandırılan manzume bir ramazâniyye-şitâiyye özelliği gösterirken aynı zamanda içerisinde arz-ı hâl, hasb-i hâl gibi türleri de barındırır. Yine *îdiyye* olarak başlıklandırılan manzume bir îdiyye-bahâriyye örneği olup medhiye, nasîhat-nâme gibi türlerle de mümtezic hâldedir. Bu noktada önceliğimiz

şairin manzumelerinde yer alan başlıklardan yola çıkarak içerikleri değerlendirmek olmuştur.

Aynı zamanda çalışmada bütün nazım türlerine yer vermek itnâba gireceği için sadece Dîvânda yer alan ve tarafımızca tespit edilmiş türlere yer verilmiştir. Türler belirlenirken tabloda alfabetik sıra gözetilmiş ve genel kabul görmüş tasniflerde türlerin hangi kategoriye dâhil olduğu belirtilmiştir.

Şekil 2.7. *Es'ad Dîvânı* 'nda yer alan nazım türleri

2.2.1. Bahâriyye

Genellikle kaside nazım şekliyle kaleme alınan, teşbip kısmında bahâr tasviriyle başlayan manzumelere *bahâriyye* denir. “Baharın müjdelenmesi amacıyla yazılan medhiye tarzındaki bahâriyyelerde bahar bir bayram coşkusuyla değerlendirilir. Bu tür manzumelerin medhiye kısmında şair memduhla konu arasında ilgi kurarak onları kutlar. Medhiye bölümünde uzaklaşılan konuya, kasidelerin dua bölümlerinde yeniden bahar ve memduh arasında ilgi kurularak dönülür; baharın memduha yani övülen kişiye uğurlu gelmesi, mutluluk getirmesi ve benzeri dualar edilir.”⁷⁰ *Es'ad Dîvânı* 'nda *bahâriyye* başlığı ile beş manzume tespit edilmiştir. Bunlar padişahlar ve devlet erkânı adına,

⁷⁰ Rıdvan Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2020, s. 19.

genellikle kaside nazım şekliyle kaleme alınmış manzumelerdir. Ayrıca bahâriyye adı altında başlıklandırılmayıp bahar konusunun işlendiği muhtelif manzumeler de tespit edilmiştir. Örneğin “*velehû*” başlıklı 19. gazelde konu bütünlüğü olmamasına rağmen gazel boyunca bahar tasviri yapılmıştır.

16b-18a arasında yer alan 23. şiir “*Kaşîde berây-ı Bahâriyye der-Sitâyiş-i Selîm-i Şâliş Bin-Muştafâ Hân*” başlığıyla III. Selîm’i övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 62 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

33a-34a arasında yer alan 40. şiir “*Terkîb-i Bend-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Ra‘ûf Paşa*” başlığıyla Sadrazam Ra‘ûf Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla terkîb-i bend nazım şekliyle kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil bir bahâriyyedir. aa aa aa zz...; bb bb bb... xx;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

36b-37b arasında yer alan 44. şiir “*Kaşîde-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A‘zam Dervîş Mehemmed Paşa*” başlığıyla Dervîş Mehmed Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 40 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

43a-44a arasında yer alan 52. şiir “*Bahâriyye der-Sitâyiş-i Kapudân-ı Deryâ Hazret-i Hüsrev Paşa*” başlığıyla kaptan-ı deryâ Hüsrev Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside nazım şekliyle kaleme alınmış 46 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun remel bahrinden *fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilâtün/fe ‘ilün* vezniyle yazılmıştır.

49b-50b arasında yer alan 59. şiir “*Bahâriyye der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Hazret-i Sâmi Ebû-bekir Paşa Bin Mehemmed Paşa*” başlığıyla Mora valisi Ebûbekir Sâmi Paşa’yı övmek ve baharın gelişini kutlamak maksadıyla kaside

nazım şekliyle kaleme alınmış 48 beyitlik bir bahâriyyedir. Aruzun recez bahrinden *müstef'ilün/müstef'ilün/ müstef'ilün/müstef'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.12. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki bahâriyyelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Be-yit Sa-yısı	Bend Sa-yısı
23	Kasâ'id	<i>Kaşîde berây-ı Bahâriyye der-Sitâyiş-i Selîm-i Şâliş Bin-Muştafâ Hân</i>	62	
40	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı Azam Ra'ûf Paşa</i>		7
44	Kasâ'id	<i>Kaşîde-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş Mehmed Paşa</i>	40	
52	Kasâ'id	<i>Bahâriyye der-Sitâyiş-i Kapudân-ı Deryâ Hazret-i Hüseyin Paşa</i>	46	
59	Kasâ'id	<i>Bahâriyye der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Hazret-i Sâmi Ebû-bekir Paşa Bin Mehmed Paşa</i>	48	

2.2.2. Bilâdiyye/Şehrengiz

Şehrengiz, *şehrâşûb* veya *bilâdiyye* gibi isimlerle anılan, şehirlerin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren, tabiat güzellikleri, şehrin problemleri veya yaşam şekli, toplumun örf, ahlâk kuralları ve kişilik özellikleri gibi gözlemlere dayanan bu nazım türü edebiyatımızda sıklıkla kullanılan türler arasındadır. “Şehrengizler, şairin kendi çevresindeki insanlardan ve içinde yaşadığı toplumdan kesitler vermesi bakımından Osmanlı şiirinin en özgün

türleri arasında sayılır.”⁷¹ Şairin yaşam şekli ve gözlem istidadını da yansıtan bu tür, görev vb. sebeplerle birçok şehirde yaşamış olan Es'ad'ın da şiirlerine konu olmuştur. Dîvânda Erzurum, İstanbul, Çıldır, Gürcistan, İçel, Magosa, Meçova, Mora, Trabzon, Yanya gibi birçok yerleşim yeri hakkında muhtelif manzumeler yazılsa da hakkında en çok bilgi verilen şehir Erzurum'dur. Bu manzumeleri kesin bir ayırımla bilâdiyye olarak tasnif etmek mümkün olmasa da manzumelerde yer alan şehirler hakkında kayda değer bilgilere ulaşılmıştır.

Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme alınan tahmîste Erzurum'un coğrafi şartları hakkında birçok bilgi veren şair, Erzurum'un sert geçen kış şartlarından dert yanar. Mizahî ve istihza yollu *Erzurum'un ay gibi güzel kızları olmasa da bu soğuk havalarda bir eşin şart olduğunu* dile getirir:

Erzurum' iñ ne kadar olmasa şûhı mehveş

Herkese lâzım olur kıзмаğa lâ-büd bir eş

Kim lihâfından olur böyle havâda serkeş

Şiddet -i berd-i şitâsı o kadar kim âteş

Dest-i sükkânına bir sübhâ-i mercânîdir (Tahm. 36/17)

Erzurum'un havasının yanan odunları dahi buz parçasında çevirdiğini söyleyen şair *bu soğukta insanda can mı kalır* diyerek şikâyet eder:

Hâtabı şu'le-i cevvalê gibi külhanda

Yanmadan kâhimi yah-pâre olur ol anda

Bu bürüdetle 'aceb cân mı kalur insânda

Yed-i hâdimde iken kahve tonar filcânda

Olmadan vâşıl-ı dest-i kef-i mihmânîdir (Tahm. 36/16)

⁷¹ Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, s.344.

Şair bir nevi kent sosyolojisi yaparak Erzurum'un havasının her ne kadar soğuk olduğundan yakınsa da halkının yumuşak huylu olmasını över ve her memleketin halkında olduğu gibi Erzurum halkının da hoş olmayan bazı davranışları olduğunu belirtir:

‘Unşur-ı beldesi saht ise de halkı leyyin

Memleketdir var ise ba‘zı fi‘âl-i çirkin

Zemm olunmaz hele pek âb-ı havâsı bu yerin

Hilkâtinde belî var cümle ‘anâşır lâkin

‘Unşur-ı âteş-i yok hikmet-i Rabbânîdir (Tahm. 36/18)

Zenginlik içinde olan Erzurum halkının zor geçen kış şartlarından şikâyetlerini dile getiren şair, bu durumun genç-yaşlı herkesin belini büktüğü bu sebeple de güzellerinin selvi boylu olamadığı ifade eder:

Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhûr

Gelür a‘şâbına aşhâbının elbette fütûr

Ne kadar servet ile olsa da hâli ma‘mûr

Zûr-ı sermâ ile pîr ü civâne kanbûr

Diyemem dil-berine serv-i hürâmanîdir (Tahm. 36/20)

Manzumelerinden elde edilen bilgilere göre Yanya’da görevde olduğu anlaşılan şair buranın birçok özelliği hakkında bilgi verir. Hâmîsi olan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa ile aralarında bir ünsiyet olduğu anlaşılan şair birçok manzumesinde ondan övgüyle bahseder ve Yanya’ı nasıl mâmur hâle getirdiğini anlatır. Paşanın Meçova dağında yaptırdığı kaldırımların sağlamlığına da şahitlik ettiğini ifade eder:

Şimdi oldur kuvvet-i kalb-i bilâd-ı müslimîn

Feyz-i nuşret cebhe-i pertev-nümâsında mübîn

Bezv ihsân eylemek sermâyedir iqbâline
Şarkdan ta ğarba dek âsâr-ı vaşfı müstebîn
Bunca âsârının ez-cümle bir on sâ'at yere
Meçova tağında yapmış kaldırım gördüm metîn
Yânya mülkiñde nihâyet yok binâ-yı hayrına
Kal'alar palanğalar eṭrâf-ı kuṭrında hemîn
Pâdişâh-ı dîn-i İslâma bu rütbe hizmeti
Cümlesi meşhûdum oldu Hâk bilür 'ayne'l-yaḳîn
Ḥabbezâ bu ṭâlî'-i baḥt-ı bülend-i Hüsrev'i
Ey olan feyz-i rubûbiyyetle her-dem kâm-bîn (Terc.64/2)

Yunanistan'a bağlı Mora yarımadasında muhallefat memurluğu göreviyle bulunan şair Mora başlıklı birçok manzume kaleme alır. Dîvânda yer alan müstehcen içerikli üç manzumeden ikisi Moralı Hristiyan güzelleri için kaleme alınmıştır. Mora'nın güzellerini tasvir ettiği gazellerinde onları şuh ve edâlî olarak nitelendiren şair, başka diyarlarda onlar kadar güzelini görmediğini, bu güzellik karşında büyülediğini ve aklının başından gittiğini ifade eder:

Aqlım aldı rakş iderken bir civân kâfir kıızı
Fikrimi târâca virdi bir zamân kâfir kıızı (G.122/1)

2.2.3. İdiye/Iydiye

Bayram anlamına gelen îd/ıyd kelimesi kasidelerinin nesîb veya teşbîb bölümlerinde bayramdan bahsedilmesi, kelimenin îdiye/ıydiye adında bir nazım türüne dönüşmesine yol açmıştır. Şairler memduhunu övmek ve ona kaside sunmak için özel günlerden ve bayramlardan istifade etmiştir. Ramazân Bayramı (*îd-i fitır*), Kurban Bayramı (*îd-i adha*) ve nevruz, şairler

tarafından bayram tebriği ve caize almak için bir vesile olmuştur. “Şairler böylece çok defa hâmileleri olan büyüklerin bayramlarını manzum birer tebrik-nâme ile kutlar karşılığında da câize alarak bayram harçlıklarını çıkarırlardı. Çoğunlukla kaside hâlinde yazıldıkları için bu şekle ait bütün genel özellikleri taşıyan îdiyyeler, muhteva itibariyle teşbîb (doğrudan bayramı konu alan ilk bölüm), medhiye ve dua olmak üzere üç bölümden meydana gelir ve dîvânların baş tarafındaki “kasâid” kısmında yer alırlar.”⁷²

Es’ad Dîvânı’nda da *îdiyye* başlığı adı altında ve muhtelif nazım şekillerinde yazılmış altı manzume tespit edilmiştir ve bu manzumeler kasâid bölümünde değerlendirilmiştir. Dîvânda yer alan birçok manzumede bayramlarla alâkalı unsurlar veya bayramın gelişi ile ilgili tebrik içeren sözler bulunsa da bunlar mümtazic şekilde olup *bahâriyye-îdiyye*, *tebrikiyye-îdiyye* şeklinde mümtazic hâlde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla müstakil bir şekilde *îdiyye* başlığıyla kaleme alınmış altı manzume tespit edilmiştir. Bu manzumeler dönemin padişahı veya devlet erkânını övmek, bayramın gelişini kutlamak, karşılığında ise caize almak veya bir mansıbın yerine getirilmesini talep etmek maksadıyla kaleme alınmıştır.

26b-27b arasında yer alan 35. şiir “*Tercî-i bend berây-ı ‘Îdiyye der-Du’â vü Sitâyış-i Vâlî-i Erzurûm Devletlû Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm ‘Arz-Kerdem*” başlığıyla Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’yı övmek ve Ramazân Bayramı’nı tebrik etmek için kaleme alınmış 12 mısra 7 bendden müteşekkil tercî-i bend, aa aa aa... AA; bb bb bb...AA; ... kafiye örgüsüyle aruzun muzarî bahrinden *mef’ûlû/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır.

31b-32b arasında yer alan 38. şiir “*Kaşîde berây-ı ‘Îd-i Ağhâ der-Sitâyış-i Vezîr-i A’zâm Memdûh-ı ‘Âlem Ra’ûf Paşa*” başlığıyla vezir Ra’ûf Paşa’yı övmek ve Kurban Bayramı’nı tebrik etmek maksadıyla kaleme

⁷² Mustafa İsmet Uzun, “İydiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 223.

alınmış 43 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

32b-33a arasında yer alan 39. şiir “*İdiyye berây-ı Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa*” başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve bayramını tebrik maksadıyla kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun hezec bahrinden *mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/ mefâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

36a-36b arasında yer alan 43. şiir “*Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i 'İd-i Adhâ der-Sitâyiş-i şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa*” başlığıyla sadrazam Ra'ûf Paşa'yı övmek ve Kurban Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 12 mısra 5 bendden müteşekkil tekîb-i bend, aa xa xa... yy; bb xb xb...zz;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

38a-38b arasında yer alan 46. şiir “*Kaşîde-i 'İdiyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Hâzret-i Dervîş Paşa Yesserallâhu mâ-yeşâ*” başlığıyla sadrazam Derviş Mehmed Paşa'yı övmek ve bayramını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 19 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

56b-57a arasında yer alan 65. şiir “*İdiyye be-cenâb-ı Kethüdâ-yı Şadr-ı 'Âlî Mazhar Muştâfâ Efendi*” başlığıyla kethüda Mazhar Mustafa Efendi'yi övmek ve Ramazân Bayramı'nı tebrik etmek maksadıyla kaleme alınmış 15 beyitlik kaside, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Tablo 2.13. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki îdiyyelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Be-yit Sa-yısı	Bend Sa-yısı
35	Kasâ'id	<i>Tercî-i bend berây-ı 'İdiyye der-Du'ā vü Sitāyiş-i Vālî-i Erzurûm Devletlû Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm 'Arz-Ker-dem</i>		12/7
38	Kasâ'id	<i>Kaşîde berây-ı 'İd-i Adhâ der-Sitāyiş-i Vezîr-i A'zâm Memdûh-ı 'Âlem Ra'ûf Paşa</i>	43	
39	Kasâ'id	<i>'İdiyye berây-ı Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa</i>	15	
43	Kasâ'id	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i 'İd-i Adhâ der-Sitāyiş-i şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa</i>		12/5
46	Kasâ'id	<i>Kaşîde-i 'İdiyye der-Sitāyiş-i Şadr-ı A'zam Hâzret-i Dervîş Paşa Yesserallāhu mâ-yeşā</i>	19	
65	Kasâ'id	<i>'İdiyye be-cenâb-ı Kethudâ-yı Şadr-ı 'Âlî Mazhar Muştafâ Efendi</i>	15	

2.2.4. Dâriyye

Dîvân şairleri memduhlarını överken onların yaptırdığı köşk, saray, ev gibi yapıları da övmüşlerdir. “Kasidelerde memduhın inşa ettirdiği herhangi bir yapı, şairlerce hem bu yapının tavsifi, hem de övülen kimseye kaside sunmanın bir aracı olarak değerlendirilir.”⁷³ Özellikle devlet erkânı tarafından

⁷³ Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”. *Bilgi Yaz.* 22, 2002, s. 148.

yaptırılan bu tür yerleri överek yaptıran kişinin yüceliğini anlatmak ve caize almak isteyen şairler, kasidelerin nesib bölümünde ya da tarih kıt'alarında burarlardan övgüyle bahsetmişlerdir. Es'ad memduhlarına yazdığı kaside ve tarih kıt'alarında genellikle onların imar faâliyetlerine de yer verir. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa adına kaleme aldığı kasidesinde onun Meçova dağında yaptırmış olduğu kaldırımların sağlamlığından bahseden şair, paşanın birçok icraatından da bahseder. Dîvânda bu tarz kaleme alınmış dâriyyelerin yanı sıra müstakil olarak dâriyye türünde iki manzume tespit edilmiştir.

Es'ad “Yanya Vâlîsi Depedelenli ‘Alî Paşa Hazretlerinin Yanya’da Tarh-ı Zîbâ ile Binâ Eylediği Köşk-i Zîbâ vü Şadırvân-ı Ra’nânîñ Târîhîdir” başlıklı tarih kıt’asında, Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya’da yaptırdığı köşk ve şadırvanı methederek 1809 yılına tarih kaydı düşer. Aynı zamanda geleneğin sınırlarına da riâyet eden şair paşanın vasıflarını daha çok uzatmaması gerektiğini ifade ederken tarih ile kaside arasındaki farkı da dile getirir:

Bu târîhe kaşîde-güne başt-ı mâ-cerâ olmaz

Anıñçün itmedim ey şems-i devlet vaşfıñı ıtrâ

Hemân gördikde şadırvân-ı kaşrı bî-çarâr oldum

Elimde hâme şevkinden idüp bu nazm-ı nev-peydâ

Felek ne tâciñ itdi söyledi Es'ad bu târîhi

Ne zîbâ tarh ile yaptı bu nev kaşrı ‘Alî Paşa (Tar.81/30-33)

İshak Efendi’nin 1789 yılında Mora’da yaptırdığı yeni mahkeme köşküne “Târîh berây-ı Kaşr-ı Cedîd-i Mahkeme-i Trîpoliçe der-Cezîre-i Mora” başlığıyla tarih kaydı düşüren şair, paşanın icraatlarını överken manzumesine tarihî bir belge niteliği kazandırmıştır:

İşitdim nâgehân Es'ad o kaşr-ı dil-keş endâmı

Görümlük virdi hâmem böyle târîh-i şevk-efzâ

İki āvīze tākđım dil-ber-i tārīhe söylendim

Zihī kaşr-ı dil-ārā oldı bu cāy-ı hayātāsā (Tar. 89/9-10)

Tablo 2.14. *Es 'ad Dîvânı'ndaki dâriyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
81	Tevârih	<i>Yanya Vâlîsi Depedelenli 'Alî Paşa Hazretleriniñ Yanya'da Tarh-ı Zibâ ile Binâ Eylediği Köşk-i Zibâ vü Şadırvân-ı Ra'nânıñ Tārîhidir</i>	33
89	Tevârih	<i>Tārîh berây-ı Kaşr-ı Cedîd-i Maḥkeme-i Trîpoliçe der-Cezîre-i Mora</i>	11

2.2.5. Mi'râciyye

Hız. Muhammed'in Mi'râc hadisesini konu alan eserlere mi'râc-nâme veya mi'râciyye denilir. "Mi'râc Türkçe eserlerde çokça işlenmiştir. Müstakil olanların dışında siyer ve mevlidlerle mu'cizât-ı nebî gibi eserlerin, *Muhammediyye* ve *Garibnâme* gibi kitapların birer bölümü de mi'râc'a ayrılmıştır. Ayrıca dîvânlarla din dışı mesnevîlerde bu konuda şiirlere yer verilmesi bir gelenek hâlini almış, zamanla kasidelerin mi'râciyye, mesnevîlerin ise mi'râc-nâme adıyla anıldığı zengin bir edebî tür oluşmuştur. Konunun genellikle dinî kaynaklara dayanarak didaktik bir şekilde ele alındığı eserlerde müellifin sanatkâr yönünün ikinci planda kaldığı, tasavvufî açıdan işlenen mesnevî ve kasidelerde ise daha lirik ve sanatkârane bir üslubun ön plana çıktığı, şairlerin hayal dünyalarının zenginliğine göre olaya şahsî yorumlar getirdiği görülmektedir."⁷⁴ Dîvânda mi'râc hadisesi muhtelif manzumelere sıklıkla konu olmuştur. *Mi'râc, leyle-i isrâ gibi* kavramlarla işaret edilen hadiseye bazen mazmun yoluyla da yer verilmiş ve genellikle teşbih unsuru yapılmıştır. Bunu yanı sıra

⁷⁴ Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 135.

dîvânda, müstakil *mi'râciyye* başlığıyla kaleme alınmış bir manzume tespit edilmiştir. Şairin, Nazîm'in en çok nazire yazılan “*bu şeb*” redifli *mi'râciyye*yesini tazmin ettiği bu tahmîs, onun mutasavvıf yönünü de ortaya koyduğu dikkatte değer manzumelerindendir.

5a-6a arasında yer alan 8. şiir “*Tahmîs-i Es'ad Resûl-i Raḥîm be-cenâb-ı Ğazel Kelîm-ü 'l-Beyân-ı Nazîm*” başlıklı tahmîs, aruzun remel bahrinden *fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/ fâ 'ilâtün/fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır:

‘Arş-ı kürs ol şâh-ı kevnîne muḳarrebdir bu şeb

Lâ-mekân şahrâsına da’vet mürettebdir bu şeb

Bezm-i ḥaşa üdnü emriyle muḥâtabdır bu şeb

Faḫr-i ‘âlem mahrem-i râz olduğu şebdir bu şeb

Kâ'inât envâr-ı rahmetle leb-â-lebdir bu şeb (Tah.8/1)

Tablo 2.15. *Es'ad Dîvânı*’ndaki *mi'râciyyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
8	Kasâ'id	<i>Tahmîs-i Es'ad Resûl-i Raḥîm be-cenâb-ı Ğazel Kelîm-ü 'l-Beyân-ı Nazîm</i>	12

2.2.6. Nasîhat-nâme/Pend-nâme

Sözlüklerde öğüt, nasihat anlamına gelen Farsça *pend* sözcüğü, yazılı şey anlamında kullanılan *nâme* sözcüğüyle terkip yapılarak *pend-nâme* şeklinde, öğüt kitabı, nasihat risalesi, öğüt kitapçığı gibi anlamlarda kullanılmıştır. “Okuyanları ahlâkî ve sosyal açıdan kemâle ulaştırmayı amaçlayan ve böylece örnek şahıs, olgun insan tipini yetiştirmeyi gaye edinen *pend-nâmeler*, *didaktik* eserler arasında yer alırlar. Bu nedenle de açık, sade, anlaşılır bir dilde kaleme alınmışlardır. İfade formu olarak mesnevî nazım şeklini kullanan *pend-nâmeler* nasîhat-nâmeler veya bu isim altında görülmesi bile *pend-nâme*

niteliğindeki bu eserlerin en önemli vasıfları dinî, tasavvufî, ahlâkî ve didaktik karakterler arz etmesidir.”⁷⁵ Es’ad Dîvânî’nda nasihat içerikli muhtelif manzumeler görmek mümkündür. Özellikle dinî-tasavvufî içerikli birçok manzumesinde nefis-i leîmden uzak durmayı, dünyanın aldâtıcılığına kanmamayı, tamahkâr olmamayı vb. konularda nasihat veren şair müstakil olarak *nasihat* başlığı adı altında üç manzume kaleme almıştır.

68b-69b arasında yer alan 91. şiir “*Tercî-i Bend berây-ı Naşîhat-ı Velled in Kâ’il-i Suhan-ârâ*” başlığıyla nasihat-nâme nazım türünde tercî-i bend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. 8 mısra 14 bendden müteşekkil manzume aa aa aa... AA; bb bb bb... AA;... kafiye örgüsüyle aruzun remel bahrinden *fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün* vezniyle yazılmıştır. Bendde *iki gözümün nuru* diyerek evladına seslenen şair, ona verdiği öğütlerle savaşmamasını dileyerek toplumsal bir çıkarım da yapar. Gençlerin tecrübe sahibi kişilerden öğüt almayı istemediklerinin farkında olan şair, günümüze kadar ulaşan bu tespiti ile dikkat çeker:

Eyle gel iki gözüm nûrî bu **nuşh**ımla ‘amel

Emel izhâr iderek nâşih ile itme cedel

Gelmesün şavv-ı şütür-gürbeden ervâha kesel

Virme nâdânlık ile meclis-i âdâba hâlel

Bâkire ma‘rifet el n‘eylemeli müsta‘mel

Dilde ‘îrfân u kemâlat ile ol çarb-ı meşel

‘Âkıl ol **pend**imi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider (Terc.91/8)

90b-91a arasında yer alan 153. şiir “*Ğazel-i Hasb-i Hâl-i Naşîhat-ı Ma’il der-Çal’a-ı Mağosa Goftem der-Çarf-i Fâ*” başlığıyla nasihat-nâme

⁷⁵ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 224-225.

türünde kaleme alınmış 17 beyitlik gazel-i mutavvel, aruzun hezec bahrinden *mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Beyitte dünyaya geliş sebebinin farkında olmayanlara seslenen şair *boşa geçen ömre, anlayışsızlığa yazık* diyerek ikazda bulunur:

Dünyāya niçün geldigini bilmesē ādem

Ḥayf aña geĉen 'ömrine iz'ânına hep yuf (G.47/4)

107a'da yer alan 225. şiir "*Ġazel-i Naşîḥat-ı Maẓmûn*" başlığıyla nasîhat-nâme türünde kaleme alınmış 7 beyitlik gazel, aruzun muzârî bahrinden *mef'ûlü/mefâ'ilü/ mefâ'ilü/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Şair beyitte *elde kadehle körkütük sarhoş olan rindler, kıyamet günü mahvolana kadar ayılmazlar* diyerek dünyanın aldatıcılığına kanan gafillere seslenir:

Tâ ḥaşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Es'ad

Ol rind-i siyeh-mest ide peymâne be-desti (G.119/7)

Tablo 2.16. Es'ad Dîvânı'ndaki nasîhat-nâmelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Be-yit Sa-yısı	Bend Sa-yısı
91	Mu-sammât	Tercî'-i Bend berây-ı Naşîḥat-ı Veled in Kâ'il-i Suḥan-ārā		8/14
153	Gaze-liyât	Ġazel-i Ḥasb-i Ḥâl-i Naşîḥat-ı Ma'il der-Ḳal'a-ı Mağosa Goftem der-Ḥarf-i Fâ	17	
225	Gaze-liyât	Ġazel-i Naşîḥat-ı Maẓmûn	7	

2.2.7. Na't

Sözlüklerde *bir şeyi methederek överek anlatma, vasıflandırma, medh ve senâ ile tarif ve tavsif* anlamlarına gelen na't kelimesi, edebî terim olarak özellikle Hz. Muhammed'i, Hz. Ali ve dört halîfeyi övmek için yazılan manzum türün adıdır. "Na't, vâsf olunan bir şeyde, kötü tarafları söylemeyip sadece iyi ve güzel olanı dile getirmektir. Edebiyatta Hz. Peygamber (a.s.)'i övmek amacıyla yazılan ve Na'at-ı şerif şekliyle de kullanılan bu manzumeler genellikle kaside nazım şekliyle yazılmışlardır. Eğer şair, kasidenin nesib veya teşbib bölümünde Hz. Muhammed'i över ve ona olan sevgisini dile getirirse bu çeşit kasidelere de na't adı verilmiştir. Na'tlar, esasen kaside içinde şekillenip vücut bulduklarından, doğal olarak tarihi gelişimi bakımından da kaside ile paralellik arz eder."⁷⁶

Es'ad Dîvânı'nda 17 na't tespit edilmiştir. Bu na'tların kasâ'id bölümündeki tasnifi yukarıdan aşağıya doğru kronolojik bir tasnife tâbi tutulmuştur. Dîvânda yer alan ilk manzume Hz. Muhammed adına kaleme alınmış bir na'ttır. Bunu enbiyâ kâfilesi, Hulefâ-yi Raşidîn ve sırasıyla din büyüklerine yazılmış na'tlar takip eder. Aynı tasnif gazeliyât bölümünde yer alan üç na't için söz konusu değildir. Buradaki gazel nazım şekliyle kaleme alınmış bu üç na't, teâmülün aksine bir sıralamaya tâbi tutulmadan verilmiştir. Bu tercihin müellife mi yoksa müstensih mi ait olduğu ise tespit edilememiştir.

Dîvândaki 17 na'tın üçü gazeliyât, diğerleri ise kasâ'id kısmında yer alır. Na'tların tamamına kasideler ve gazeller kısmında detaylı bir şekilde değinildiği için burada tekrar başlıklar hâlinde verilmemiş, tablo olarak gösterilmiştir.

⁷⁶ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 216.

Tablo 2.17. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki *na't*ların içerik bilgileri

Şiir No.	Bölümü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Kasâ'id	<i>Na't-ı Şerîf-i l-Ḥazret-i Resûlî 'ş-şekâleyn</i>	17
2	Kasâ'id	<i>Na't-ı Şerîf-i Ḥazret-i Kâfile-i Enbiyâ</i>	49
3	Kasâ'id	<i>Sâlim Efendi Ḥazretleriniñ cenâb-ı Seyyidü 'ş-şekâleyn Şall'allâhu 'Aleyhi ve Sellemde Ḥame-i Ḥassân-ı 'Ubûdiyyet Oldığı Na't-ı Şerîf-i Muḥammediyyeniñ Serâr-ı Şerm ü Hicâb ile Gûyân Oldığım Nazîresidir</i>	12
4	Kasâ'id	<i>Velehü Na't-ı Şerîf-i Dîger</i>	5
5	Kasâ'id	<i>Velehü Na't-ı Şerîf-i Dîger</i>	7
6	Kasâ'id	<i>Na't-ı Şerîf-i Ḥazret-i Sultân-ı Enbiyâ der-Ḳal'a-i Mağosa Goftem bi-'inâyet-i Kibriyâ be-üslûb-ı 'Arz-ı Ḥâl-i bâ-sitem-dâd-ı Ḥâk-i Pâk-i Aḳdesî</i>	51
7	Kasâ'id	<i>Na't-ı Şerîf-i Ğarrâ be-üslûb-ı Taşavvuf-ı bî-hemtâ be-kenâr-ı Şehr-i Yânya der-ḥâne-i Tersâ Goftem</i>	32

9	Kasâ'id	Yûsuf Ziyâ Paşa Hâzretleriniñ Erzurûm Valîliği Hengâmında Na't-ı Resûl-i Ekrem ü Nebiyy-i Müfahham Şallallâhu 'Aleyhi ve Selemde Silk-i Nazma Çekdikleri Mürvarîd-i Sülhandân Bir Beyt-i Berceste-i Ğarrâ 'Alâ-tarîkı't-tazammun Bir Kaşîde-i Na'ta Terşîh Olmak Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Müşârun İleyh Hâzretleriniñ Sitâyîşidir	10
10	Kasâ'id	Vezîr-i Müşârun İleyh Hâzretleriniñ Beyt-i Şerîf Güyân Olduğu Budur	21
11	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i Ebâ Bekr-i Şiddîk Radıyallâhu 'Anhu	11
12	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Ömer Radıyallâhu 'Anhu	11
13	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Osman Radıyallâhu 'Anhu	11
14	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Alî Radıyallâhu 'Anhu	11
54	Gazel- liyât	Der-Na't-ı Ser-Mezheb-i Eflham Hâzret-i İmâm-ı A'zam	10
57	Gazel- liyât	Ğazel der-Na't-ı Hâzret-i Şeyh Kaddesellâhu Sırrahu'l-'Azîz	7
58	Gazel- liyât	Na't Fî-Hakkı'n-Nûri's-Şamedânî Mevlânâ Eş-Şeyh 'Abdu'l -Kâdir Geylânî Kıddise Sırrahu'l-'Azîz	9

2.2.8. Mersiye

Ölen kişilerin acılarına dayanmak, onların cömertliklerini anlatmak ve adlarını bâkî kılmak vb. maksatlarla kaleme alınan mersiyeler, bazen sevilen kişinin yitirilmesinden duyulan acıyla feleğe sitem ve şikâyet maksadıyla da kaleme alınmıştır. “Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bunlar ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nedb, nevh), erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (te'bîn) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür (sabır, azâ'). Öldürülen kardeşleri için ağlamaktan gözleri kör olan Arap kadın şairlerinin en büyüğü Hansâ'nın mersiyesinin ilk bölümünde yer alan ağlama ve göz yaşı tasvirleri bu alandaki en başarılı örneklerdir. Geleneğe göre mersiyelerde ölenin cömertlik, konuk severlik, güçsüzleri koruma, cesaret ve kahramanlık gibi meziyetleri, ilim ve irfanı yanında dünya hayatının fânîliği anlatılarak geride kalanlar sabra davet edilir ve konu hikmetli sözlerle desteklenirdi.”⁷⁷ Es'ad Dîvânı'nda yer alan birçok manzumede mersiye içeriğine rastlanılsa da müstakil mersiye başlığı adı altında üç mersiye tespit edilmiştir. Bu mersiyeler, kaleme alındıkları nazım şekillerinin başlıkları altında tetkik edildiği için bu kısımda şekilsel özelliklerine değil muhteva bilgilerine yer verilmiştir.

Tercî-i Bend berây-ı Mersiyye-i Beñli 'Arif Beg Dâmâd-ı Şeyhü'l-İslâm İvâz Paşa-Zâde başlıklı mersiyesinde 1798 yılında vefat eden Arif Bey için üzüntüsünü dile getiren şair onun vasıflarını methederek feleğe serzenişte bulunur. Onun için yas tuttuğunu ifade eden şair mekânının cennet olması için Allah'a yalvarır. Lirizmin ön planda olduğu manzumede klasik mersiye öğelerinin tamamı görülmektedir. Bu mersiyede dikkat çeken taraf Arif Bey ile şairin arasındaki ünsiyetin derecesidir. Arif Bey'den *biraderim* diye bahseden şairin derin üzüntüsü aralarındaki yakınlığın derecesinin yüksek olduğunu gösterir.

⁷⁷ M. Faruk Toprak, “Mersiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 215.

Aşağıda yer alan bendde ölümünün en güzel vaiz olabileceğine işaret eden şair bu minvalde nasihat eder. Aynı zamanda bu zamansız ayrılık için feleğe serzenişte bulunan şair dünyada murâdına eremeyenlerin ahirete şen gideceğini söyleyerek bir nebze de olsun acısının hafiflediğini dile getirir:

Ey nûr-ı ‘aynım ‘âleme elbet gelen gider
 Biñ yıl bu dehri kendiye mesken tutan gider
 Dil-bend olan nuķûş-ı cihânıñ şafâsına
 Semt-i beķāya ‘azm idicek pür-miñen gider
 Yokdur beķâsı ‘âlem-i lâhûta râğıb ol
 Dārâ gibi bu ‘âleme hüküm eyleyen gider
 Ben bildiğim gelenleri hep gördüm ‘âķıbet
 Bu ‘âlem-i fenāyı bilen bilmeyen gider
 Gerçi şikāyet eyledim ammâ firāķıñā
 Dünyāda nā-murād olan ‘uķbāya şen gider
 Zātıñ hemîşe ‘arîf-i billāh idi seniñ
 Şanma civār-ı rahmete her isteyen gider
 Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
 Ey māye-i hayāt-ı dil-i derd-perverim (Terc. 92/5)

*Tercî-i Bend berāy-ı Merşiyeye-i Erzurümî Kırmacı-zāde Sa‘îd Ağa Erzurüm Gofte*m başlıklı mersiye Sâid Ağa’nın vefatı üzerine kaleme alınmıştır. DABOA’daki⁷⁸ belgelerden ve divânda yer alan manzumelerden edinilen bilgiler doğrultusunda şairin Sâid adında bir kardeşi vardır. Mersiyede

⁷⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 264-15327/ C..İKTS. 6-274.

biraderim diye bahsettiği Sâid Ağa'nın Es'ad'ın kardeşi olması kuvvetle muhtemeldir. Onu yitirmenin verdiği acıyla feleğe sitem eden ve bu ayrılığın zamansız olduğunu ifade eden şair mersiye boyunca onun vasıflarının eşsiz olduğunu dile getirir. Ömrünün sonuna kadar bu dayanılmaz acıyla yanıp duracağını söyleyen şair ömrü yettikçe Sâid Ağa için dua edeceğini ifade eder:

Zâtiñ virdi Erzurûm'a revnağ-ı dîger

Böyle Sa'îd görmedi hiç mâder ü peder

Bir hânedân idiñ hele ol kişver içre sen

İtdiñ kebâb-ı âteş-i firkatle biñ ciger

Peygâm-ı mevtiñ işidüp aḥbâb u aşdıkâ

Yakdı binâ-yı şabr u dili âteş-i keder

Ya kim taḥammül eyler 'aceb iftirākıña

Olmaya sînede meger imândan eṣer

Toğırmamışdı mâder-i devrân seniñ gibi

Böyle melek-hışâl-i vücûd emlahü'l-beşer

Ey vây ey birâder-i bâ-cân berâberim

Aldurdım 'âkıbet seni ey verd-perverim (Terc.93/2)

Terkîb-i Bend berây-ı Mersiyeye-i Cârîye-i Kâ'il ĩn Suḥan Raḥmetullâhi 'Aleyhimâ başlıklı manzume Es'ad'ın, eşi Fâtıma Hanım'ın vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'dir. Şair, muhtemelen doğum esnasında vefat eden ve murâdına nail olamayan eşi için feleğe serzenişte bulunur:

Ḥançer-i merg ile ıskât-ı cenîn itdigini

Nâ-murâd öldigini maḥşere iş'âr eyle (Terc.94/12:9-10)

Acı ve keder dolu duygularla kaleme aldığı mersiyesinde tek tesellisinin eşinin Hz. Fatıma'ya adaş olduğunu dile getiren şair, eşinin bu vesileyle Allah'ın inâyetinden nasip alacağını umarak şükreder:

Ḥazret-i Fâtıma Sultân'a semîyy olduğunu

Şükr idüp Ḥazret-i Allâh'a şenâ eyleyelim (Terc.94/10:5-6)

Tablo 2.18. *Es'ad Dîvânı'ndaki mersiyelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
92	Mu-sammât	<i>Tercî-i Bend berây-ı Merşîyye-i Beñli 'Ârif Beg Dâmâd-ı Şeyhü'l-İslâm İvâz Paşa-Zâde</i>	14/6
93	Mu-sammât	<i>Tercî-i Bend berây-ı Merşîyye-i Erzurûmî Kırmacı-zâde Sa'îd Ağa Erzurûm Goftem</i>	14/7
94	Mu-sammât	<i>Terkîb-i Bend berây-ı Merşîyye-i Cârîye-i Kâ'il in Suhan Rahmetullâhi 'Aleyhimâ</i>	12/12

2.2.9. Ramazâniyye

Ramazân, İslâm dini gereğinde kutsal kabul edilen ayların en önemlisidir. Ramazân ayının önemi ve onun insan ruhunda yarattığı eşsiz duygular dîvân şiirinin de konusu olmuştur. Şairler özellikle ramazân aylarında memduhun ramazânını kutlamak ve ondan caize almak adına kaside veya mesnevî tarzında *ramazâniyyeler* yazarak memduhlarına sunmuşlardır. Zamanla yaygınlık kazanan bu tür neredeyse her şair tarafından denenmiştir. Sıklıkla mesnevî, gazel ve kaside⁷⁹ nazım şekilleriyle yazılan ramazâniyyeler, yaygın olmamakla birlikte musammat nazım şekilleriyle de yazılmıştır. Dîvânda muhtelif manzumelerin içerisinde ramazânla ilgili birçok unsur yer alsa da müstakil olarak *ramazâniyye* başlığı adı altında dört manzume tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi II. Mahmûd'a, biri Erzurum valisi Yûsuf Paşa'ya, diğeri de Derviş Mehmed Paşa'ya sunulmak üzere kaleme alınmıştır.

⁷⁹ Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, ss. 240-245.

22b-23a arasında yer alan 28. şiir “*Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Maḥmūd Ḥān Eyyedehullāhu Emāne Devletehi Āmīn*” başlığıyla II. Mahmūd’u övmek ve ramazânın gelişini kutlamak için ramazâniyye nazım türünde kaleme alınmış 26 beyitlik bir kasidedir. Kasidede ramazân tebriğinin yanı sıra farklı konulara da değinen şair kasidesine bir hasb-i hâl özelliği katmıştır. Bulunduğu mevkide kalmak için II. Mahmūd’dan bir yıl daha mühlet isteyen şair İstanbul’da kalmayı ya da başka bir göreve nakledilmeyi talep eder. Hasta hâliyle çok zahmet çektiğini dile getirip padişah’tan merhamet diler:

Ey şehenşâh-ı zamân faḥr-ı cihânıñ ‘aşkına
Manşıbım bir yıl daḥı medd eyle raḥm eyle emân
Yâḥûd âḥir manşıba naḳl itmege fermân idüp
Āsitânıñda olam bende müşārün-bi'l-benân
Ḥaste ḥâlim çok sitem çekdim veliyyü'n-ni‘metim
Merḥamet eyle baña iḥsânıñ olsun cāvidân (K.28/19-21)

23b-24a arasında yer alan 30. şiir “*Tercî-i Bend-i Ramazâniyye berây-ı Arz-ı Ḥâl be-cenâb-ı Şehenşâh-ı Cihân Ḥâzret-i Maḥmūd Ḥān*” başlığıyla 10 mısra 5 bendden müteşekkil bir tercî-i benddir. Manzumede medhiye, arz-ı hâl, ramazâniyye gibi birçok tür mümtezic hâldedir. Şairin II. Mahmūd’dan talepleri genellikle aynı yöndedir. İlk bendlerde padişahın üstün vasıflarını öven şair sonrasında onun ramazânını kutlar ve ramazân hürmetine taleplerini yerine getirmesini diler:

Zerreyim dūr olamam mihr-i kerāmâtıñdan
Bî-kesim ayrılamam bâb-ı inâyâtıñdan
Görmesem rûy-ı kerem farz idelim ye’simden

‘Aks ider bendeye luṭfıñ dil-i mir’âtıñdan
Ben bu dergâh-ı felek-pâyede başeski kulum
Kula ihsân gerekdir kerem-i zâtıñdan
Ced-be-ced dâ’ire-i devletiniñ bendesiyim
Kâm alam ben de şehâ hizmet-i t̃â’âtıñdan
Sâye-i devlet-i ‘ulyâ-yı cihân-giriñde
Manşib ehli olayım ben de muzâfâtıñdan
Ey şehenşâh-ı cihân bende-nevâz-ı zu‘afâ
Beni bir manşiba kayd eyle kerâmet-pîrâ (Terc. 30/4)

27b-31a arasında yer alan 36. şiir “*Tahmîs-i Kaşîde be-cenâb-ı Fâzıl Beg Tâhir ‘Ömer-zâde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Ziyâ Yûsuf Paşa*” başlığıyla Enderunlu Fâzıl’ın Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı kasidesinin tazmin edildiği bir tahmîstir. Bir ramazânîyye ve şitâiyye örneği olan 52 bendlik tahmîs, Ramazân ayı tasvirleri ve övgüsü ile başlar. Aynı zamanda bir şehir panoraması da tasavvur eden şair çetin geçen kış şartlarından şikâyet eder. Öyle ki ateşte yanan odun bile Erzurum’un sert soğuğunda bir anda buz parçası olur:

Erzurûm’ıñ olur elbetde şitâda dârı
Olmasa böyle metânetle der-i dîvârı
Külhanî olmak idi berd ile halkıñ kârı
Lezge itdiñ de rifâ’î gibi âteş-ıvârı
Şanasın dil-şude-i cezbe-i rahmânîdir
Haṭabı şu’le-i cevvalê gibi külhanda
Yanmadan kâhimi yah-pâre olur ol anda

Bu bürüdetle ‘aceb cân mı kalur insânda

Yed-i hâdimde iken kahve tonar filcânda

Olmadan vâşıl-ı dest-i kef-i mihmânîdir (Tah.36/15-16)

Şairin dikkat çeken manzumelerinden olan bu tahmîs Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’yı övmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Birçok yönden değerlendirilebilen tahmîste bir hiciv örneği de sergileyen şair, kasidesindeki yergi unsurlarının sebebini Erzurum’un sert geçen kışına bağlar. Hem soğuk hem de mübarek ramazân ayının zor geçmesiyle zatüre olan şair çareyi hicvetmekte bulur:

Bu kaşîdemde eger var ise de zemîyye

Erzurûm itdi beni şâhib-i zâtü'r-riyye

O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye

Hâk-i pâye ramazâniyye dalı bir kıyye

‘Arzı bir dâşte-i şâ’ir-i sultânîdir (Terc.36/42)

Es’ad da tıpkı Fâzıl gibi memduhunu yeterince överemediğinden dert yazar. Memduh her kim olursa olsun yapılan övgü daima yetersizdir ve bu durumun muhakkak engelleyici bir unsuru mevcuttur. Bu durum tasavvufî bakış açısıyla değerlendirildiğinde *enâniyete kapılmamak* olarak da yorumlanabilir. Aşağıda yer alan ramazâniyyede memduhu lâıyığıyla methodemediğini söyleyen şair, bunun sebebini sefer ile görevlendirilmiş meşgul bir paşa olmasına, aynı zamanda soğuk yüzünden bedeninin ve şuurunun bozulmasına bağlar. Aksi durumda memduhın yüce vasıflarını göğün en yüksek katına kadar süsleyeceğini söyleyerek mübâlağa yapar:

Olmasam meşgale-i ‘azm-i seferle bir paşa

Vaşfını eyler idim zîver-i ‘arş-ı a‘lâ

Hâk bu kim olmadı kâm üzre bu nazm-ı ra’nâ

*Böyle mi eyler idim medh-i şerîfîñ ammā
Erzurūm 'ıñ bu havāsi ğam-ı cismānîdir
Beni muhtell-i dimāğ itdi havāsi vallāh
Zāhir ü bāṭnımı itdi bürüdetle tebāh
Olmasa hāme-i ter rāh-ı suḥandan gümrāh
Anı da böyle mi vaşf eyler idim n'eyleyim āh
Şimdi zātıñ ile ol belde şeref-kānîdir (Tah.36/43-44)*

39b-40b arasında yer alan 48. şiir “*Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Hâzret-i Dervîş Paşa*” başlığıyla dönemin sadrazamı Derviş Mehmed Paşa'yı methetmek ve ramazânın gelişini kutlamak maksadıyla ramazâniyye nazım türünde yazılmış 45 beyitlik bir kasidedir. Es'ad birçok manzumesinde tekdüzeliği kırmak, anlatımı renklendirip âhengi artırmak adına aynı kalıp ve bâbda türetilmiş sözcükleri kullanmaya çalışmıştır. Bu manzume de bunlardan biridir. Kaside boyunca aynı bâbda türetilmiş *takdir*, *ta'tîr*, *tâkrîr*, *takrîr*, *teshîr*, *kadîr*, *zahîr* gibi kavramları kullanmaya gayret gösteren şair ramazânın feyzine ve faziletine yakışan bir manzume meydana getirmeye çalışmıştır:

*Merḥabā ey 'alem-efrāz-ı meh-i 'ālem-gîr
Eylediñ 'āleme şehr-i Ramazānı tebşîr
Bārekallāh zihî ğurre-i māh-ı devlet
Levḥaşallāh ḥudāvend-i kerem-baḥş-i naşîr
Çalınup nevbet-i nev ğurre-i māh-ı Ramazān
Eyledi rûze ile ḥalk du'ā vü tekbîr
Öyle bir şehr-i mübârek ki simât-ı cüdîñ*

Halka-i maḥz-ı kerem mağfiret-i Rabb-i Qadîr

Kerem-i luṭf-ı 'ināyât İlāhîdir hep

Bu şeh-i şehre ne deñlü olunursa tevķîr (K.48/1-5)

Tablo 2.19. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki ramazâniyyelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı	Bend Sayısı
28	Kasâ'id	<i>Qaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Maḥmūd Hân Eyyedehullāhu Emāne Devletiḥi Āmîn</i>	26	
30	Kasâ'id	<i>Tercî-i Bend-i Ramazâniyye berâ-yı 'Arz-ı Hāl be-cenāb-ı Şehenşāh-ı Cihān Ḥazret-i Maḥmūd Hân</i>		10/5
36	Kasâ'id	<i>Tahmîs-i Qaşîde be-cenāb-ı Fāzıl Beg Ṭāhir 'Ömer-zāde der-Sitâyiş-i Vālî-i Erzurūm Žiyā Yūsuf Paşa</i>	52	
48	Kasâ'id	<i>Qaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ḥazret-i Dervîş Paşa</i>	45	

2.2.10. Sâliyye

Konu itibariyle padişah veya devlet erkânının Hicrî yılbaşını tebrik etmek maksadıyla kaleme alınan sâliyye nazım türü genellikle kaside nazım şekliyle oluşturulmuştur. Konu bakımından medhiye tarzına yaklaşan sâliyyeler kaleme alındıkları kişiye sunularak karşılığında caize alınmıştır. Yeni yılın getireceği bolluk, bereket ve güzelliklerle methedilen kişi arasında doğrudan bazı alâkalar kurulan türde bazen içtimaî düzen hakkında da birtakım bilgiler aktarılmıştır. Şairin üslubu doğrultusunda sâliyyelerin sonunda giren yeni yılın tarihi, tarih düşürmelerde yapıldığı gibi ebced hesabı ile bulunabilecek

şekilde mısra veya beyit içinde verilmiştir. Es'ad Dîvânı'nda muhtelif manzumelerde, özellikle tarih kıt'alarında yeni yıl tebriklerine rastlamak mümkündür. Müstakil olarak sâliyye başlığı adı altında ise biri III. Selîm'e, biri II. Mahmûd'a sunulmak üzere iki sâliyye kaleme alınmıştır.

Şair, *Kaşîde-i Sâliyye der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür-i Kapucıbaşılık* başlığıyla III. Selîm'in tahta çıkışını tebrik etmek ve yeni yılını kutlamak adına kaleme aldığı kasidesinde padişahın üstün vasıflarını da tasvir eder. Yeni yılın gelmesiyle eski olan her şeyin geride kalıp yenilenmesi gibi padişahın gelişiyile de köhne olan her şeyin geride kalıp yenilendiğini ifade eder:

Müjde kim pâdişeh-i sâl-i nümâyân oldu

Taht-ı eflâke cülûs ittigi şâyân oldu

Giydi bâlâ-yı kad-i mâh-ı muharrem hil'at

Manşib-ı sâlye-i eyyâmına ihsân oldu

Köhne eyyâmını tecdîde bezendi devrân

Bu şu'ûnâta felekler dahı rakşân oldu (K.20/1-3)

Kaşîde-i Sâliyye berây-ı Sitâyîş-i Mahmûd Hân Eyyedehullâhu Naşşarallâhu ilâ-Yevmi'l-Çarâr başlıklı manzumesine II. Mahmûd'un yeni yılını tebrik ile başlayan şair onun üstün vasıflarını överek devam eder. Medhiye kısmından sonra taleplerini dile getiren şair *eski bir kölenim* dediği padişahın kendisini yeniden hizmetine dâhil etmesini diler:

Zemîn-i tâlî'ime lağam açdı hükm-i kader

Fitîli virmedi destimden aldı baht-ı derem

Benim tarîkime revnak-tırâz olur hünerim

İdersen ez-ser-i nev hizmetiñde müstağdem

Şehâ n'ola kuluñ Es'ad 'atîk-i bendeñdir

Çapunda eylese lâıykdır iddi'â-yı kıdem (K.27/26-28)

Tablo 2.20. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki sâliyyelerin içerik bilgileri

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
20	Kasâ'id	<i>Kaşîde-i Sâliyye der-Vaşf-ı Selîm Hân berây-ı Teşekkür-i Çapucıbaşılık</i>	44
27	Kasâ'id	<i>Kaşîde-i Sâliyye berây-ı Sitâyiş-i Mahmûd Hân Eyyedehullâhu Naşşarallâhu ilâ-Yev-mi'l-Karâr</i>	36

2.2.11. Tevbe-nâme

Edebî türlerin tasnifinde müstakil bir başlıkta yer almayan tevbe-nâmeler Allah'a yakarış cümleleri içermesi bakımından münacatlara benzese de⁸⁰ asıl amacın tövbe etme olması bakımından bu türden ayrılır. Dinî nazım türlerinin genellikle mümtaz bir şekilde olması türlerin tasnifi konusunda ihtilafa sebep olmuştur. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Es'ad Dîvânı'ndaki manzumelerin başlıklandırılması türlerin tasnifi konusunda kolaylık sağlamıştır. Dîvânda sûfiyâne tarzda kaleme alınmış birçok manzumede tövbe içerikli cümleler yer alır. Ancak müstakil *tevbe-nâme* başlığı altında bir manzume tespit edilmiştir.

Tercî-i Bend be-üslûb-ı Tevbe-nâme der-Çal'a-ı Mağosa Goftem başlıklı manzume muhteva yönüyle bir tevbe-nâme olsa da aynı zamanda bir nasihat-nâme özelliği de gösterir. Şair bütün günahlarından tövbe ederek başladığı manzumede nefis-i emmârenin cezbediciliğine aldanmamayı da öğütler. *Tevbe* kelimesini bütün manzume boyunca cümle başı tekrarı yaparak

⁸⁰ Sedat Kardaş, "Edebî Tür Ve Tarz Açısından Tevbe-Nâmeler ve Lebîb Divanı'nda Yer Alan Tevbe-Nâme Örneği Üzerine Değerlendirme". *Journal of Turkish Studies*, 8/13, ss. 1178-1179.

anlatıma âhenk katan şair, manzume boyunca yaptığı farklı kelime tekrarlarıyla da müzikal bir ritim meydana getirir:

Tevbe yâ Rabbi geçen cürm-i günâh itdigime

Fikrimi ‘aşk-ı mecâzide tebâh itdigime

Tevbe yâ Rabbi seniñ hubb-ı rubûbiyyetiñi

Gayrı sevdâlara şarf eyleyüp âh itdigime

Şacı Leylâ'lara dil-beste olup Kaysâsâ

Şûret-i zâhireye şarf-ı nigâh itdigime

Çeşmime zînet idi kuhl-ı cilâ-sâz-ı sivâ

Tevbe yâ Rabbi nazar-ı zülf-i siyâh itdigime

Beni ağıl-ı mükâfât ile der-bend itme

Nefsimi sırr-ı ‘alem cürm-i siyâh itdigime

Sâhil-i mağfireti Es‘ad’a rûzî eyle

Tevbe deryâ-yı me‘âşide şinâh itdigime

Yeter itdiñ dil-i âzâdeyi Es‘ad sersâm

Bâri şimden girü hâlin bula hüsn-i encâm (Terc.90/5)

Tablo 2.21. *Es‘ad Dîvânı’ndaki tevbe-nâmelerin içerik bilgileri*

Şiir No.	Bölüm	Manzume Başlığı	Bend Sayısı
90	Mu-sammât	<i>Tercî-i Bend be-üslûb-ı Tevbe-nâme der- Kal’a-ı Mağosa Goftem</i>	8/14

2.3. Âhenk Unsurları, Dil ve Üslup

Şiir, kelime seçimi, bağlamı ve iç yapısının sağlamlığıyla bir bakıma düz yazı gibidir. Onu nesirden ve diğer türlerden ayıran şey muhatabını ruhsal yönden etkilemesidir. Bunu yapmanın en etkili yollarından biri de âhenk unsurlarıdır. Bu noktada şiir dil malzemesini kullanması açısından zengin bir malzemeye sahiptir. Arapların “*Ulûm-ı edebîyye*” dedikleri sekiz maddelik dil malzemesinin ilk iki kolu şiirde kullanılan kâfiye ve vezin/ölçüdür. Aşağıda âhenk unsuru olarak öncelikle kâfiye ve redif tablo şeklinde verilmiş, sonrasında diğer âhenk unsurlarına değinilmiştir.

2.3.1. Kâfiye⁸¹ ve Redif⁸²

Es'ad Dîvânı'nda yer alan manzumelerin kâfiye ve redifleri dîvânda tarafımızca verilen şiir numaraları dikkate alınarak mısra sayılarıyla birlikte tablo şeklinde verilmiştir. Musammatların şiir numaraları tabloda gösterilmiş fakat her musammatın bendinde kafiye ve redif değiştiği için tabloda gösterilmemiştir. Adı geçen bu manzumelerin kafiye ve redif bilgileri, nazım şekilleri bölümünde ilgili bölümlerin başlıkları altında verilmiştir.

Tablo 2.22. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki manzumelerin kafiye, redif ve mısra sayıları

Şiir No.	Kâfiye	Redif	Mısra Sayısı

⁸¹ “Kafiye kısaca, en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir. Kafiye, klâsik edebiyat anlayışımızda vezin ile birlikte şiirin bulundurulması gereken iki şartından birisidir. Kafiye kelime sonundaki en az bir sesin tekrarı ile olur. Bazen de bu sesi gösteren harfen önceki harflerin tekrar ettiği de görülür.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 217.

⁸² “Redif revîden sonra gelen anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime yahut kelime topluluklarıdır. Ek dışındaki redifler şiiri belli bir düşünce etrafında toplar, ortak bir zemine oturtur, ona bütünlük kazandırır. Redifler bazen tek kelime olur, bazen de birden fazla, hatta mısranın neredeyse çoğuna yayılır bir durumda görülür. Bu takdirde redif, ahenk bakımından metne kafiyeyle daha fazla katkı sağlar. Redif aslında ilk başta şair için bir kolaylık olarak görülebilir ise de aslında başarılı şiir ile başarısız şiiri belirleyen ölçütlerden birisi olarak kabul edilmektedir.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 260.

1	-ā	saña	28
2	-ān	eyleyen	98
3	-āyet	yā Resūlallāh	24
4	-ā	dır yā Resūlallāh	10
5	-ān	sın yā Resūlallāh	14
6	-et	i	102
7	-ā	yoğidi	64
8	-eb	dir bu şeb	60
9	-āb	-	20
10	-āb	-	44
11	-ā	-	24
12	-et	i	24
13	-ār	-	24
14	-īn	-	24
15	-ā	da qodı	30
16	müseddes		60
17	müseddes		66
18	-ān	ıñ	150
19	-ān	ı	110
20	-ān	oldı	88
21	-ān	eyledi	76
22	-ā	rı	118
23	-ār	olur	124
24	-er	i	112
25	mesnevî	-	136
26	terkîb-i-bend	-	108
27	-em	-	72
28	-ān	-	54
29	-ūr	-	34
30	-ā	-	48
31	-ūd	-	55
32	-ām	-	4

33	-ān	-	86
34	-ā	-	78
35	-īd	olsun	84
36	-ī	dir	260
37	-ān	da	76
38	-ūd	-	86
39	-īd	olsun	30
40	terkîb-i bend	-	84
41	terkîb-i bend	-	112
42	-ā	mıdır	88
43	terkîb-i bend	-	70
44	-em	-	80
45	-ān	da	54
46	-āt	yapar	38
47	-ā	yı kerem	82
48	-īr	-	90
49	-ā	yı hüner	88
50	-er	-	72
51	-em	-	98
52	-ār	-	92
53	-ā	dır	54
54	-ā	-	88
55	-ān	a	90
56	-ā	dır	72
57	terkîb-i bend	-	80
58	-em	-	94
59	-ā	gibi	96
60	-ān	ıdır	118
61	-ān	a	110
62	-ām	-	102
63	-lek	-	84
64	-kār	-	110

65	-āş	ina	30
66	-el	-	82
67	-el	-	62
68	-īm	-	18
69	-ān	dan	42
70	-ād	-	14
71	-āz	ile	2
72	-īd	-	44
73	-ān	-	56
74	-īd	-	14
75	-et	i	18
76	-ād	-	42
77	-ā	-	50
78	-et	i	30
79	-ān	-	30
80	-īm	-	20
81	-ā	-	66
82	-ā	oldı	40
83	-ā	-	32
84	-īn	-	14
85	-ār	-	12
86	-ān	-	32
87	-ā	ya	38
88	-et	i	14
89	-ā	-	24
90	tercî-i bend	-	112
91	tercî-i bend	-	88
92	tercî-i bend	-	84
93	tercî-i bend	-	84
94	tercî-i bend	-	144
95	-āde	mle kām aldım	74
96	-ān	uñ durur seniñ	42

97	-el	-	45
98	-ār	olanlarıñ	40
99	-	Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var	40
100	-il	imizdir	25
101	-ā	yım	35
102	-ūt	ı elestiz	25
103	-ā	dır	30
104	-hā	-	45
105	-er	im meşreb bu yā	30
106	-er	i	45
1	-ām	oldı baña	14
2	-ā	da ta'ab	14
3	-eb	-	14
4	-ān	ım āftāb	18
5	-de	est	10
6	-em	nā-maḥremest	14
7	-ün	ı menest	14
8	-ār	ı muḥabbet	30
9	-en	im şāh-ı nebāt	26
10	-īn	şevēd	10
11	-ū	koymuş ad	20
12	-em	zened	10
13	-en	būd	14
14	-ed	-	18
15	-ān	āyed	12
16	-ā	larındandır	18
17	-er	toğurur	14
18	-er	de de var	24
19	-ā	gelür	18
20	-ā	sı bir	16
21	-āb	dadır	18
22	-et	dedir	14

23	-ān	olmaktadır	28
24	-il	birdir	6
25	-ām	işidir	20
26	-ān	imrenür	14
27	-āk	olur	14
28	-şık	dır	22
29	-ır	-	18
30	-ül	midir nedir	14
31	-ām	çeker	12
32	-ül	cidir	14
33	-ā	ider	14
34	-ān	ıdır	16
35	-ār	ıñ kandedir	14
36	-ā	bilmem nedir	18
37	-ür	nedir	18
38	-et	iz	20
39	-et	bekleriz	14
40	-āk	ız biz	14
41	-āğ	ımız	14
42	-ā	bilürüz biz	20
43	-āl	ın bilürüz	18
44	-ār	dır sensiz	18
45	-es	-	14
46	-et	olmuş olmamış	14
47	-ān	ına hep yuf	34
48	-ef	-	14
49	-er	de kodı cilve-i ‘aşk	22
50	-ā	yı ‘aşk	18
51	-ā	yı ‘aşk	22
52	-āh	a ki bir var bir de yok	14
53	-ā	yı ‘aşk	22
54	-ān	dır İmām-ı a‘zam’ın	20

55	-ā	bu efkârıñ seniñ	14
56	-ān	ım saçlarıñ	18
57	-et	dir 'Abdu'l-kâdir' iñ	14
58	-ān	ım 'Abdu'l-kâdir' iñ	18
59	-ā	dır hayâl	18
60	-ān	ol degil	18
61	-il	-	16
62	-em	dir gönül	14
63	-ān	ıdır nışfu'l-leyâl	14
64	-ān	ı n'eylerim	34
65	-et	itdim sevdiğim	10
66	-ān	iñ oldığım	16
67	-er	mi disem	14
68	-ār	dan içelim	14
69	-āb	idelim	14
70	-ār	itdim	18
71	-ar	ayım	14
72	-ār	hasretim	14
73	-ān	i n'eylem	14
74	-	in ben bilürim	24
75	-ā	reşk itmesün de n'eyle- sün	36
76	-em	den	12
77	-ān	isteyen	14
78	-āl	i oldığımdır bu gelen	14
79	-āh	eylesün	14
80	-ār	eylesün	22
81	-ār	dan	18
82	-īr	den	14
83	-en	diken	10
84	-āy	dan	14
85	-ā	yı men	16

86	-ül	i misin	10
87	-et	in	18
88	-er	imden	20
89	-aş	makdan	14
90	-ân	ım mısın	12
91	-âr	ından	18
92	-â	dan	18
93	-il	söylesün	12
94	-ü	-	14
95	-îr	de	16
96	-et	e	18
97	-âm	bir yerde	14
98	-âğ	ına	12
99	-üy	ına	18
100	-âr	ına	14
101	-ân	altına	18
102	-ün	mı olduñ ya'ni ne	14
103	-în	i fitne	24
104	-âr	a	28
105	-em	de	18
106	-âb	ı şubḡgāh	14
107	-eng	ola	10
108	-ân	ı ke-î	14
109	-în	inde	18
110	-âl	e	22
111	-â	ya şubḡgāh	18
112	-â	koynına	12
113	-et	e	14
114	-er	rengden reнге	12
115	-â	iki	14
116	-em	olmaz mı	14
117	-âr	ını	18

118	-āni ^c	i	14
119	-estī	-	14
120	-yelelli	-	14
121	-elli	-	18
122	-ān	kāfir kıızı	18
123	-āl	gelmedi mi	12
Toplam		4.346 beyit	8.693 mısra

2.3.2. Vezin⁸³

Arap edebiyatında ortaya çıkıp İran ve Türk edebiyatında kullanılmaya başlayan aruz şiire ritim katan önemli bir âhenk unsurudur. Türkçenin ses yapısına uyumda yaşanan birtakım zorluklar ilk dönem eserlerinde aruz hatası olarak sıklıkla görülse de zamanla geliştirilerek bu hatalar en aza indirgenmiştir. Şairin yaşadığı dönem olan 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde şairler aruzu ustalıklı kullanmaya başlamışlar ve kusurlar neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Genel olarak Es'ad Dîvânındaki manzumeler tetkik edildiğinde, *imâle-i memdûde*, *imâle-i maksure* ve *zihâf* gibi aruz kusurları dönemin kullanımına paralel olarak az da olsa görülmektedir. *Vasl-ı ayn* ve *vasl* gibi aruz işlemleri yaygın olarak manzumelerde görülürken *hadd*, *dürr*, *hatt* gibi sonu çift ünsüzle biten birkaç kelimedede de tahfif yapılmıştır. Manzumelerde

⁸³ “Aruz, Arap edebiyatında doğmuş ve diğer İslamî edebiyatlara geçmiş bir ölçüdür. Aruz kelimesi-nin lugat anlamları arasında ikisi öne çıkar. Bunlardan birisi çadırın orta direği, diğeri kendisiyle bir şeyin karşılaştırıldığı ölçü ve örnektir. Aruz kelimesinin terim anlamının şiirin doğru veya bozuk olanını birbirinden ayırmayı sağlayan bir ölçü, bir terazi şeklinde tarif edilmesi kelimenin bu ikinci asıl anlamı dolayısıyladır. En yaygın açıklaması ise bir çadırın orta direği çadırı nasıl ayakta tutuyorsa aruzun da nazımı öyle ayakta tutuyor olmasıdır. Aruz kelimesinin terim olarak ikinci anlamı bir beytin ilk mısrasındaki son tefilesinin adıdır. Beytin iki mısrasını bir satır olarak düşündüğümüzde bu ilk mısranın son kısmı beytin -çadırın orta direği gibi- ortasında bulunur.” Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 101.

teşdide rastlanılmamıştır. Bazı yerlerde ise eksik yazılmış kelimelerden kaynaklı vezin hataları mevcuttur. Tespit edilen bu hatalar dipnotlarda verilmiştir.

Bahirler yani asıl vezinler kendilerini oluşturan kelimelerin hareke ve sükunlarına göre beş şekilde gruplanır. *Dâire* denilen her grup farklı isimlendirilmiştir. Türk edebiyatında en fazla ilgi gören *Dâire-i müctelibe* de denilen 2. daire Es'ad Dîvânı'nda da en çok kullanılan grup olmuştur. Bu daire içinde yer alan hezec, recez ve remel bahirlerinden en çok *remel* ve *hezec* bahrini kullanan şair *recez* bahriyle de beş manzume kaleme almıştır. 4. daire denilen *Dâire-i müştebihe*'de yer alan serî', münserih, hafif, muzârî, muktedab ve müctes bahirlerinden *muzârî* bahrini 30 manzumede kullanan şair, çok sık olmamakla birlikte *müctes* bahrini de kullanılmıştır. Aşağıda yer alan tabloda önceliğimiz vezinlerin kullanım sıklığı olmuş, vezin tasnifi bu bağlamda oluşturulmuştur.

Tablo 2.23. *Es'ad Dîvânı* 'nda kullanılan vezinlerle ilgili veriler

Bahir	Vezin	Kullanımı	Yüzdesi
remel	<i>fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün</i>	93	%39
remel	<i>fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün</i>	46	%23
hezec	<i>mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/mefâ 'ilün</i>	36	%17
muzârî	<i>mef'ûlü/fâ 'ilâtü/mefâ 'ilü/fâ 'ilün</i>	29	%12
hezec	<i>mef'ûlü/mefâ 'ilü/mefâ 'ilü/fe 'ülün</i>	11	%4
recez	<i>müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün</i>	5	%2
müctes	<i>mefâ 'ilün/fe 'ilâtün/mefâ 'ilün/fe 'ilün</i>	5	%2
remel	<i>fâ 'ilâtün/fâ 'ilâtün/fâ 'ilün</i>	2	%1
remel	<i>fe 'ilâtün/fe 'ilâtün/fe 'ilün</i>	1	%0

hezec	mefâ 'ilün/mefâ 'ilün/fe 'ülün	1	%0
Toplam		229	

2.3.3. İkilemeler⁸⁴

Bir âhenk unsuru olarak ikilemeler anlatımı canlandırmak, istenilen kavramı vurgulamak ve dikkat çekmek gibi özelliklerinin yanı sıra bazen de şairin vezin sıkıntısına düştüğü yerde bir kurtarıcı öge olarak önemli bir işleve sahiptir. Hatiboğlu'nun da ifadesine göre "İkileme, aslında anlam gücü sağlamak için yaratılan bir psikoloji ve müzik olayıdır. Türkçede ikileme, şiire, düzyazıya, anlam, aydınlık katan, güzellik, âhenk sağlayan ve ancak başarılı ozanlarca, yazarlarca sezilmiş bir sırdır."⁸⁵ Es'ad Dîvânı'nda ikilemeler çok fazla kullanılmıştır. Bu sebeple ikilemelerin tamamına yer vermek çalışmanın sınırlarını aşacağı için sık kullanılan ikilemeler değerlendirilmiştir.

Dîvânda en sık tekrarlanan ikileme *Allah* lafzı ile yapılmıştır. Allah lafzı bedeninde var olan tözdür ve insanı sembollerin arkasındaki cevhere götürür. Diğer bir açıdan insanın özüne dönmesi yani bu özle yaratıldığı için lafzın sonradan dile dökülmesidir. Bu noktada din ve tasavvuf bağlamında geleneğin takipçisi olan şairler sıklıkla Allah lafzını kullanmışlardır. Bu bağlamların haricinde de neredeyse her duygu durumunda kullanılan Allah lafzı şiirde heyecan ve coşkuyu dile getirmek, bir fikri desteklemek veya şiire âhenk katmak amacıyla genellikle ikileme şeklinde tercih edilmiştir:

Yâhûd bir gonce-i zîbâdır ol kim bâğ-ı kudretde

Açılmış **Allâh Allâh** cümle 'âlem aña şeydâdır (K.56/29)

⁸⁴ "İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karışık olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 9.

⁸⁵ Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, s. 9.

Bây u ‘â’il hılķat-i aşliyyesi üzre meşâb

Allâh Allâh hep müsâvât üzre dünyâda ta‘ab (G.2/6)

Allah lafzı dışında kullanılan birçok ikilemede ise mahallî ve günlük konuşma dili ikilemelere yansımıştır. Şair 9 beyitlik “*Ġazel berâ-yı Raķķâşe-i İnâş-Ṭasula der-Mora*” başlıklı gazelinde *şakır şakır, takır takır, çıkır çıkır* gibi yansıma kelimeleri kullanarak ikilemeler meydana getirmiştir:

Reftâre gelse ol ķad-i bâlâ **şakır şakır**

Oynar nezâresiyle yürekler **takır takır**

Başdan çıkar feleklere ‘aķl u şekîb ü cân

Mânend-i zühre başlasa rakşa **çıkır çıkır**

Ṭâķat-fürüz-ı nâzişi cân-dâde büsesi

Āġûş-ı mübtelâda gezerken **pıtır pıtır** (G. 29/1-3)

Aşağıda yer alan beyitlerde anlamlı kelimeleri bir araya getirerek ikilemeler oluşturan şair bu yolla anlatıma coşku ve âhenk katmıştır:

Ziyâretde egerçi var ķuşûrım ‘afv-ı ihsân it

Baña **ķış ķış** idelden gelmedim bâb-ı mu‘allâya (Tar.87/13)

Ṭop ṭop açmış zülf-i sünbülġâmı rûy-ı nâzda

‘Āşık-ı dil-ķaste seyr-i feslegen zâr eylesün (G.80/9)

Baķ ne şüretle ten-i şâbırda oldu cilveger

Cismini **sūrâķ sūrâķ** itdi ķikmet-zâ-yı ‘aşķ (G.50/8)

2.3.4. Ses Tekrarları

Şiir, musîķî gibi insana haz veren türlerden biridir. “Musîķîde notaların birbirleriyle uyumu ile sağlanan armoni şiirde de seslerin tekrarıyla sağlanmaktadır. Şiirde ünsüz seslerin bir âhenk meydana getirecek tarzda

kullanılması aliterasyon, ünlü seslerin aynı amaçla kullanılması ise asonans olarak isimlendirilir.”⁸⁶ Asonans ve aliterasyon gibi ses tekrarları ile yapılan bu sanatlar dîvân şairleri tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. En güzel örneğini Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nde gördüğümüz *aliterasyon* sanatı Es'ad Dîvânı'nda da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Manzumelerde en sık tekrarlanan sesler -s, -ş ve -k sesleridir. Aşağıda yer alan beyitlerde -ş ve -s seslerinin tekrarıyla anlatıma müzikal bir ritim ve âhenk katılmıştır:

Ne nâz u **ş**îveler me**ş**ķ eyleyem ben saña seyr eyle

Ola ecsâmına erbâb-ı 'a**ş**kın rûhveş-i cârî (K.22/53)

Neşr ü inşâsına meftûn 'u**ş**ûl-i 'a**ş**ere

Naẓm-ı Hâssân'ına dil-dâde ş**u**'ûr-ı ş**u**'arâ (K.34/8)

Her ser-i kebşi olur gönce gibi bügsiste

N'ola bismîliñe ĩd olsa gülistân-ı ş**u**hûd (K.38/9)

Resm-i medhîñ Es'ad'a ser-levha-i dîvân olur

Besdir ol **sermâye** besdir hâme-i na**ş**kâşına (K.65/10)

Ses, söylendiğinde kalıcılığı olmayan bir mefhumdur. Bu sebeple onu akılda tutacak, okuyanın ya da dinleyenin zihninde hoş bir sadâ bırakacak âhenk unsurları geliştirilmiştir. En etkili âhenk unsurlarından biri de ünlü seslerin sık tekrarlanmasıyla meydana gelen *asonans* sanatıdır. Es'ad Dîvânı'nda sıklıkla tercih edilen bu sanat en fazla -a ve -e seslerinin tekrarıyla yapılmıştır. Aşağıda yer alan beyitlerin ilkinde -a sesinin tekrarıyla ikincisinde ise -e sesinin tekrarıyla anlatıma âhenk ve akıcılık katılmıştır:

Yapdı şevkinden o dānā baña bir medhiyye

Ben de yapdım aña ma**h**bûbe-i naẓm-ı ekme**l** (K.67/17)

⁸⁶ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 229.

Ey veliyyü'n-ni'am ey melce'-i 'aql-ı 'uqalā

Sencer' i bende ider sende olan rüşd ü zekā (K.34/22)

2.3.5. Söz Tekrarları

Dîvân şiirinin âhenk unsurlarından bir diğeri de söz tekrarlarıdır. “Bu tekrar bazen tek bir sözün tekrarıyla bazen de birden fazla söz grubun tekrarıyla oluşturulur. Bu âhenk anlam ile bütünleştiği zaman poetik bir işlev icra eder ve maksadın etkili bir biçimde sunulmasını sağlar.”⁸⁷ Söz ve söz grupları tekrarı neredeyse her şair tarafından kullanılan, şiiri canlı tutan, anlamı bazen genişletip bazen ona vurgu yapan âhenk unsurudur. Bunlar mısra başı, mısra ortası ve mısra sonu söz tekrarları olarak kullanılabildiği gibi tamamen şairin inisiyatifli ölçüsünde gerçekleşir.

Aşağıda yer alan beyitlerde *menem* kelimesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma akıcılık katarak bir âhenk meydana getirmiştir:

Menem ol Mehdî-i ma'nâ-yı ma'ânî-i zuhûr

Gelemez semtime Deccâl-ı ğalaṭ bî-pervā

Menem ol ma'şer-i iḥrâb-ı füyûzât-ı hüner

Nâşiru'd-dîn-i ma'ânî-i fûnûna şenā

Menem ol ğābe-i elfāza hizebr-i ḳudret

Mîşezâr-ı hünere ḥāmem olur şavlet-zā

Menem ol pertev-i ḥurşîd-i cihân-gîr-i fûnûn

Zerredir zâtıma nisbetle kemâl-i dünyā (K.54/31-34)

⁸⁷ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, (II. Baskı), İstanbul 2005, s. 12.

Aşağıda yer alan beyitlerde *aşkdır* ifadesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair *eyleyen* redifi ile de mısra sonu söz tekrarı yaparak anlatımı akıcı bir hâle getirmiş ve şiire hoş bir âhenk katmıştır:

‘**Aşkdır** Âdem'le evvel ‘ahd-i peymân **eyleyen**

‘**Aşkdır** Havvâ'ya re'y-i nefsi şeytân **eyleyen**

‘**Aşkdır** Âdem'de nakş-ı ‘ahde ruhşat gösteren

‘**Aşkdır** cennetde ol sırrı nümâyân **eyleyen**

‘**Aşkdır** Âdem'le Havvâ beynine fırkat viren

Eşk-i hasret dökdürüp dillerde destân **eyleyen** (K.2/1-3)

Bendde yer alan *yeter* emrini cümle başı söz tekrarı yaparak anlatıma bir coşku ve âhenk katan şair cümle sonlarında da aynı ifadeyi tekrar ederek müzikal bir ritim yakalamıştır:

Yeter ey dil nazar-ı zülf-i siyehfâm **yeter**

Yeter ey cân-ı belâ-dîde bu âşâm **yeter**

Yeter oldıñ heves-i nefis ile der-bend-i emel

Yeter itdiñ dil-i bî-çâreye bed-nâm **yeter**

Yeter âyîne-i âmâle cilâ virdiñ hayf

Yeter itdiñ nazar-ı seyr-i gül-endâm **yeter**

Yeter aldatdı seni kaḥbe-i devrân **yeter**

Yeter ol mekr ile bu çekdigin âlâm **yeter** (Terc.90/1:1-8)

Beyitlerde yer alan *merhabâ* kelimesiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma ve anlama âhenk katmış, aynı zamanda Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı eserinin *merhabâ* bahrini anımsatmıştır:

Merhabā ey māh-ı rahmet **merhabā** ey feyz-i cān

Merhabā ey şehir-i ni‘met luṭf-ı Rabb-i Müste‘ān

Merhabā revnaḳ-tırāz ḡurre-i ḡarra-yı Hāḳ

Rūṣenā oldı ḳudūmıñla zemīn ü āsumān (K.28/1-2)

Aşağıda yer alan bendde *habbezā* (ne güzel, ne hoş) ünlemiyle mısra başı söz tekrarı yapan şair anlatıma müzikal bir ritim katmıştır:

Habbezā māh-ı şehensāh-ı şühūr-ı devrān

Habbezā māh-ı Hudāvend-i kerīm-i ekvān

Habbezā māh-ı ‘aṭā-baḡş-ı zemīn ü ezmān

Habbezā māh-ı ziyāfet-keş-i ‘ālem ki cihān

Ni‘met-ālūd-ı simāt-ı kefi-i ihsānīdir (Tah.36/5)

Dīvānda en çok yer alan *mısra sonu söz tekrarları* redifle meydana getirilen tekrarlardır. Bu tekrarlar dīvānda çok fazla sayıda olduğundan tamamına yer verilmemiş birkaç örnek vermekle yetinilmiştir:

Hilḳat-i vuşlatına perde **ḳodı cilve-i ‘aşḳ**

Herkesi böylece bir derde **ḳodı cilve-i ‘aşḳ**

Bāliş-i derde nice dilleri ser-dāde ḳılup

Cism-i nā-ḳābili pisterde **ḳodı cilve-i ‘aşḳ** (G.49/1-2)

‘Arş-ı kürs ol şāh-ı kevnīne muḳarrebdir **bu şeb**

Lā-mekān şahrāsına da‘vet mürettebdir **bu şeb**

Bezm-i ḡaşa *üdnü* emriyle muḡāṭabdır **bu şeb**

Faḫr-i ‘ālem maḡrem-i rāz oldığı şebdir **bu şeb**

Kā’ināt envār-ı rahmetle leb-ā-lebdir **bu şeb**

Bir muhayyel nûrdan âh ebruvân **olsa n'ola**

Zînet-i hüsn ü kemâl-i kıdsiyân **olsa n'ola**

Қudret-i reng-i muşavverden 'ayân **olsa n'ola**

Vesme-i ebrû-yı havrâ-yı cinân **olsa n'ola**

Sürme-i çeşm-i sürüşân-ı muқarrebdir bu şeb (Tah.8/1-5)

Aşağıda yer alan beyitlerde *hem*, *gâh*, *ne*, *yâ* gibi bağlaçlarla yapılan tekrarlarda, mısra başı ya da mısra sonu fark etmeksizin tamamen şairin inisiyatifi söz konusudur:

Görmedim mekkâre böyle âfet-i cân dil-rübâ

Hem civân **hem** dil-sitân şîrîn-zebân kâfir kıızı (G.122/2)

Hem seferde **hem** hâzarda haylî zahmetler çeküp

At kıopardıkda girü kıalmaz idim meydândan (Tar.69/13)

Ki yanup yakılarak **gâh** ğîribân açarak

Gülerek oynayarak **gâh** virüp kıadd-i hırâm (K.62/18)

Olmaz âsûde gönül zevkı-i hayâl-i ğamdan

Gâh olur sîneye ğamm **gâh** gül-endâm çeker (G.31/2)

Ne hüner mâye-i aşliyye gerekdir zâta

Ne kıadar şâf ise de cevherî-i insânı (K.19/3)

Yâ kıamer midir müşâhid şafha-i ruhsârda

Yâ şeb-i zülf içre mehtâb-ı şafâ sîmâ mıdır (K.42/3)

2.3.6. Atasözleri, Deyimler ve Vecizeler⁸⁸

Atasözleri ve deyimler bir ülkenin kültür öğelerini içerisinde barındıran az ve öz söylenmiş anlamsal derinliği olan sözlerdir. Yüzyıllar öncesinde söylenmiş günümüze gelene kadar anlamsal olarak genişleme ve daralmalara uğramış olsa da mahiyeti açısından aynı kalmıştır. Genellikle bir olay ya da durum karşısında bilge kişiler tarafından söylenmiş bu sözler görünenin ardındaki

⁸⁸ Atasözleri ve deyimler hakkında istifade edilebilecek kaynaklar: A. Karahan, “Trabzonlu Figani’de Atasözleri ve Deyimler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23/1977-1979, İstanbul 1981, s.165-174.; C. Ak ve M. Akkaya, “Balıkesirli Zati’nin Şiirlerinde Gecen Atasözü ve Halk Deyimleri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/2, 1988, s.41-49.; C. Kurnaz, “Taslıcalı Yahya Beg Divanında Atasözleri ve Deyimler”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş’ın Hâtırasına Armağan, 1983, ss.195-207.; D. Erenoğlu, “Güvâhî’den Günümüze Atasözleri ve Deyimler” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/4, 2007, s. 1150-1167.; D. Aksan, *Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe*, TDAY Belleten 1961, s. 214.; D. Kalaycı Sevinç, *18.Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzâde Vehbî (Lutfiyye)*, Bosnalı Sâbit, Enderunlu Vâsıf ve Nedîm’in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler, Edirne 2007.; H. D. Batislam, “Nedîm’in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler”, *Türkoloji Araştırmaları*, Adana 1997, ss.107-125.; H. Ersoylu, “Fatih’in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 1983, S.24, ss.173-183.; İ. Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler-I*, Yargı Yayınevi, Ankara 2007.; İ. Çeneli, “Zati Divanı’nda Atasözleri ve Deyimler”, *Türk Kültürü*, Ocak 1973, S.123, s.153-158.; K. Eyüboğlu, *13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiir ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973.; L. Subaşı Uzun, *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, C.2, 1991, ss. 29-39.; M. Mengi, “Necati’nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı”, *Erdem Dergisi*, C.2,5,4, Ocak 1986, ss.47-57.; M. E. Saraçbaşı, *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Eko Matbaası, İstanbul 1978.; Ö. A. Aksoy, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2007.; S. Öge, *15.Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhî’nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler*, Edirne 2011.; Y. Kaplan, “Sabit’in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/4, 2009, ss. 599-635.; Y. Poyraz, vd., “18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim’in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/15, s.188-202.

mecaz anlama işaret eder. Öğüt verici yanı sıra didaktik ve pedagojik olarak da faydalanılan atasözleri her alanda kullanılmıştır.

2.3.6.1. Atasözleri

Mesel, *darb-ı mesel* gibi adlarla anılan ve tarihte ilk kullanımını peygamberler öncülüğünde yapıldığı bilinen atasözleri⁸⁹, Dîvânı Lugatî't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi edebiyat dünyasına yön veren eserlerde “sav” olarak anılmış ve ilk atasözü örneklerine de bu eserlerde rastlanılmıştır. Bir kültür elçisi görevini üstlenen atasözleri genellikle öğüt vermek amaçlı kullanılan, içinde yüzlerce yılın tecrübesini barındıran ve yargı içeren cümlelerdir. Bu bağlamda muhatabına az sözle çok şey anlatmak isteyen şair de atasözünün formunu vezine uydurarak şiirine adapte eder. Kullanım sıklığı şairin üslubuna göre değişiklik arz eden atasözleri neredeyse bütün dîvân şairleri tarafından tercih edilip kullanılmıştır. Atasözleri Es'ad Dîvânı'nda az da olsa kullanılmıştır.

Aşağıda verilen beyitte geçen “a'tî'l-ķavse bārîhā” terkihi Arapça bir atasözü olup “Yayı ustasına ver.”⁹⁰ anlamına gelir. Yaptırılması gereken bir işi o işin erbabına vermenin önemine değinen Es'ad beyitte yer alan a'tî'l-ķavse bārîhā cümlesinin açıkça bir yemin olduğunu da belirtmiştir. Günümüz problemlerinin de en büyük kaynağı olan iş bilmezlere verilen yetkilerden dem vuran şair, yüzyıllar öncesinde de benzer problemlerin çözümüne yönelik atasözü kullanarak az sözle çok şey anlatmak istemiştir. Bu noktada denilebilir ki; gücünü daha üst mevkilerden alan devlet yöneticisinin karşısında Es'ad da fikrini açıkça dile getirmekten imtina etmiş ve bunu atasözü kullanarak ihsas etmiştir:

⁸⁹ İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 293-296.

⁹⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü Cemhereti'l-Emsâl*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Abdül-Mecid Katamiş, Dârü'l-Cil-Dâru'l-Fikr), Beyrut 1988. c.1, s.66.

Zamān-ı devletiñde ehl-i manşib mesnediñ buldı

Ki a‘tî’l-**ķavse bārīhā** kelāmu and-ı peydādır (K.53/3)

Divānda yer alan “*Tīr atıldıkda girü dönmez yaydan*” atasözü günümüzde de sıklıkla kullanılan bir atasözü olup “*atılan ok geri dönmez*” şeklinde kullanılır. Es‘ad mizacı kibirli kişilere seslenerek *garibanların kalbini yakma çünkü misaldir, ok yaydan atıldıktan sora geri dönmez* der. Şairin gönül kırmamanın önemine dikkat çekmek için kullandığı bu atasözü, birçok açıdan incelenmeye müsaittir. Onun bu seçimindeki isabet ise demek istediği her ayrıntıyı muhtasar bir şekilde muhatabına aktarmasıdır. Bu atasözünün işlevi ve benzetme öğeleri öylesine güçlüdür ki tıpkı bir tablo çizer gibi verilmek istenen mesaj somutlaştırmıştır. İnsanın ağzından çıkan her acı ve kırıcı söz yaydan fırlamış bir ok gibi deler, geçer. Onu geri döndürmenin ne yolu ne de telafisi vardır:

Āh dil-düz-ı ġarībān olma ey naḥvet-mizāc

Tīr atıldıkda girü dönmez mişāldir **yaydan** (G.84/5)

“*Yapı taşı yapıdan kalmaz*” atasözü, *değerli olan bir şeyin asla ziyan olmayacağı, bir gün muhakkak değerinin anlaşılacağı* gibi anlamlarda kullanılır. Beyitte bu atasözüne yer veren şair bunun eski bir söz olduğunu belirtirken *kalbin duvarını şimdi iki kat yapar* diyerek memduhunun inâyetine dikkat çeker:

Yapu taşı yapıdan ķalmış imiş eski suḥan

Hā’iṭ-i ķalb-i şadr şimdi iki ķat yapar (K.46/4)

2.3.6.2. Deyimler ve Veciz İfâdeler

“Genellikle gerçek anlamları dışında kullanılan ve çekici bir anlatım kılığı taşıyan kalıplaşmış sözcük toplulukları” olarak tanımlanan deyimler her dilde yaygındır ve kullanım sıklığı o dilin zenginliğini ifade eder. Bazen bir söz bazen deyimde yer alan her kelime gerçek anlamları dışında kullanılarak

mecaz anlam kazanır. Deyimler kullanıldıkları kültürün yapı taşları gibidir ve bünyesinde kullanıldıkları sosyal yapının izlerini taşır. Deyimleri anlayabilmek için kullanıldıkları kültürün bağlamına vâkıf olmak gerekir. Osmanlı coğrafyasındaki kozmopolitlik birçok milletin kültürleşmesini sağlarken deyim ve atasözleri de buarada ortak kullanım alanı bulmuştur. Es'ad Dîvânı'nda yer alan deyimler de yaşanan coğrafyanın izlerini taşır. Arapça ve Farsça deyimleri de kullanan şair bu üç kültürün ortak malzemesini harmanlayarak manzumelerine yansıtmıştır.

Aşağıda yer alan mısra bir tercî-i bendin 5. bendinden alınmıştır. Mısra sözlük anlamı *şütür*: kedi ve *gürbe*: deve anlamına gelen bu kelimeler bir araya geldiklerinde “birbirleriyle uyumsuz, münasebetsiz”⁹¹ her türlü olay için kullanılan Farsça bir deyime dönüşmektedir:

Feleğin vaz'-ı **şütür-gürbesi**ni çünkü görür (Terc.63/5:3)

Arapça “*Dağı yerinden oynatmak, zor işi başarmak.*” anlamına gelen gelen *kal'-ı cebel* terkihi aşağıda yer alan beyitte de aynı anlamda kullanılmıştır. Şair memduhundan bir mansıb istediği beyitte, çalışma ve gayret ile zor işlerin başarılabileceğine vurgu yaparak kendisinin de bütün zorlukların üstesinden gelebileceğini ihsas eder:

Ben çerâğın olayım sâye-i devletde seniñ

Bu meşeldir ki olur himmet ile **kal'-ı cebel** (K.66/33)

Sözlüklerde “*At koşturmak*” deyimini “*Bir alanda istediği gibi davranmak, çok serbest hareket etmek.*”⁹² anlamlarına gelir. Es'ad Dîvânı'nda da benzer şekilde kullanılan bu deyim *at koparmak* şeklinde yakın anlamıyla kullanılmıştır. *Hem savaştta hem barışta çok zahmet çektim yine de meydanlarda*

⁹¹ Kubbealtıluğatı, “*Şütür*” maddesi. <http://www.lugatim.com/s/%C5%9F%C3%BCT%C3%BCr> (15.06.2022).

⁹² *Tarama Sözlüğü*, Cilt I-VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1995, s. 275.

at koşturmaktan geri kalmadım diyen şair savaş meydanında da şiir meydanında da yetenekli olduğunu ifade ederek kendini metheder:

Hem seferde hem h azarda h ayl  zahmetler  ek  p

At  opard  da girü  almaz idim meyd ndan (Tar.69/13)

Günümüzde “*kara  almak*” olarak kullanılan bu deyim Es’ad D v n ’nda “*kara saçmak*” olarak kullan lm   ve *birinin toplum nezdinde itibar n  d    rmek, yok yere suçlamak* anlamında kullan lm  tır. Es’ad, Derv   Mehmed Paşa’nın sadrazaml  a gelişini kutlamak maksadıyla kaleme ald  ı kasidede onun yapt  ı i leri   verken *haksız yere kara  almay  hüner saymad   n * ifade eder ve bu durumu sosyal bir tenkit  rne i olarak dile getirir:

Yok yere s de-ruh -  k rt  s 

Eylemem ben ** ara sa may ** hüner (K.49/33)

“*P     a a su katmak*” deyim  sözlüklerde, “*Yoluna girm   bir i i bozmak.*”, “*Tamamlanmak üzere olan bir i i çeşitli sebepler  ne sürerek bozmaya çalışmak.*” gibi anlamlara gelir. Bu deyim Es’ad D v n ’nda da anlam de i ikli ine uğramadan kullan lm  tır. Şair aşağıda yer alan beyitte Mustafa Mazhar Paşa’ya seslenerek *onun sayesinde olmuş bir içine başkalarının m n  ol-mamas n * diler:

Ey m r vv t k n  s lt n m  u  abb  -  felek

Es’ad’ n ** u  atmasun** s ye de **p     a  na** (K.65/7)

“*L net etmek, eziyet içinde bulundurmak, me akkat çektirmek.*”⁹³ anlamlarında kullanılan “*cana okumak*” deyim  aşağıda yer alan beyitte de aynı anlamlarda kullan lm   fakat atasözü olarak adlandır lm  tır. Es’ad gönlünün amacının yazd  ı taze gazelden anla  laca  n  dile getirirken bunu bir atasözü olarak bilinen *cana okumak* deyim yle ifade ederek  tnabdan ka  n r:

⁹³ Mehmet Zeki Pakal n, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 256.

Bilinüp maşşad-ı dil bu ğazel-i nev-resden

Bu meşeldir ki dinür **oķuma** deñdi **cāna** (K.61/43)

Veciz ifade ya da vecize genel anlamıyla okuyanın etkilendiğı kısa ve özlü sözlerdir. Tâhir-ül Mevlevî tarafından kaleme alınmış Edebiyat Lügati'nda vecize için "İcaz tarikiyle söylenilmiş söz; elfazı az, mânâsı çok kelam"⁹⁴ denilmiştir. Es'ad Dîvânı'nda da birçok veciz ifade geçmektedir. Aşağıda yer alan beyitte sosyal bir çözümleme yapan şair *ihanet ehlinin muazzam bir şekilde kibar olduklarını ve bu durumun da eskiden beri böyle olduğunu* dile getirir:

Ammā felekde 'âdet-i dîrîne böyledir

Ekşer **hıyānet ehli mu'azzam kibār** olur (K.23/56)

"el-umûr-ı merhûnetün bi-evkâtihâ: İşler vakti zamanı gelmeden yapılmaz." anlamına gelen Arapça deyim, günümüzde sıklıkla kullanılan ve veciz bir ifade hâlini almaya başlayan "*Allah her işi vaktine esir etmiş.*" sözü olarak da Es'ad tarafından birkaç asır öncesinde kullanılmış olup *kazâ* ve *kader* inancına dikkat çekilmiştir:

Her umûrî Hâķ Ta'ālā vaktine itmiş rehîn

Bu sürür eyyâmı ammā kalmayım ihsāndan (Tar.69/11)

Gün yüzü görmek deyimini "*güneş ışığından uzakta kalmak, ışık görmemek*", mecaz olarak da "*hiç kullanılmamak, yeni kalmak*" anlamlarında kullanılır. Beyitte yer alan bu deyim tevriyeli kullanılmıştır. İlk anlamda sevgilinin kafir saçlarının gün yüzü ve ışık görememesini dileyen şair, ikinci anlamda ise onun rahat edememesini diler. Aynı zamanda gece gibi siyah saçlarına ay gibi ışık verenin de yanağının parlaklığı olmasını diler:

⁹⁴ Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Enderun, İstanbul 1994, s.179.

Zülf-i kâfir **görmesün** tek **gün yüziñ** bâri Hüdâ

Leyl-i zülfiñde ziyâ'-ı 'ârızıñ mâh eylesün (G.79/3)

Günümüzde de sıklıkla kullanılan ve vecîze hâline gelen “Allah imhâl eder (mühlet verir) ama ihmâl (aldırmazlık) etmez.” sözü Es’ad tarafından da bir beytinde kullanılmıştır. Sadrazam Ra’ûf Paşa’ya yazdığı manzumede ona iyi dileklerde bulunan şair, Allah’ın ihmâl eder gibi göründüğünü ancak bu ihmâlin ardında sadece bir imhâl (mühlet) olduğunu söyleyerek gönlünü ferah tutup anlayışlı olmasını ve bu mühletin ardında yatan sebebi idrak etmesi gerektiğini söyler:

Râst-fehm ol ol vezîrâ şanma Hâk **ihmâl** ider

Zât-ı pâki ‘ârîdir ihmâlden **imhâl** ider (Terk.40/5:1-2)

Kuş kondurmak deyiimi, “o ana kadar görülmemiş bir şey yapmak, olağanüstü güzellikte şeyler yapmak, kişiyi mest edecek güzellikte işler yapmak” anlamında kullanılmıştır. Müzik, resim ve şiir gibi alanlarda sıklıkla kullanılan deyim, yapılan işin güzelliği karşında hayrete düşmeyi de ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte nazım yeteneğini öven şair, eğer *ümit fidanı sulanırsa tabiatının nazım dallarına kuş konduracağını* söylerken ikinci beyitte de benzer ifadeleri kullanır. Şairin maksat fidanı memduh tarafından cömertlikle sulandığı takdirde şair onun vasıflarını bir nakkaş gibi resmeder ki; onları izlemek için vasıf ağacının dallarına kuşlar konar. Bu beyitlerde tahayyül sınırlarını zorlayan şair, manzumelerini tıpkı bir ressam gibi tasvir eder:

Kuş kondurur tabî‘atım ağşân-ı nazmıma

İrvâ iderse nahl-ı ümidim yed-i kerem (K.58/41)

Nahl-i makşûdı şuvardıkda yed-i elţafıñ

Nice **kuş kondururım** vaşfıñ olan ağşâna (K.61/45)

2.4. Edebî Sanatlar⁹⁵

Sanat eserlerinin birincil amacı estetik bir kaygı güderek yaşamı yeniden tasarlamak ve onu açıklamaktır. Yazar/şair, sanat eserini meydana getirirken kavramları değiştirerek ya da bozup yeniden tasarlayarak yeni bir yapı sunar. Tıpkı bir oyun hamuru gibi kavramları yoğurup yeniden şekillendirir. Bu şekillendirme aşamasında kendi ruhsal yapısını ve muhayyilesini de harmanlayarak tasarladığı bu yeni kavramlar aynı zamanda sanatının gücünü de belirler. Yeniden tasarlama noktasında düşünsel ve heyecana dayalı bir anlatım tarzını benimseyen yazar/şair öncelikle edebî sanatlardan faydalanır. Yaşamın her alanına sirayet eden bu sanatlar, manzum türlerde nesirde olduğundan daha fazla yer alır. Sözün etkileyiciliğinin ön planda olduğu bu sanatlar mecaz, anlam ve sözle ilintili olarak sınıflandırılabilir.⁹⁶ Aşağıda Es'ad Dîvânı'nda yer alan edebî sanatlar genel kabul görmüş tasnife göre tetkik edilmiştir.

⁹⁵ Edebî sanatlarla alâkalı istifade edilebilecek bazı kaynaklar: Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981.; Ahmet Mermer, vd., *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2005.; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1992.; Hasan Aktaş, vd., *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul 1992.; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, İstanbul 2007.; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul 2007.; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belagat)*, 2. baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.; M. Orhan Soysal, *Edebî San'atlar ve Tanınması*, İstanbul 1998.; Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kağı Yayınları, İstanbul 2005.; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Ankara 1995.; Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, İstanbul 2010.; Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati* haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Enderun, İstanbul 1999.; Şahin Baranoğlu, "Dil, Mecaz ve Gramer", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, S. 24 Harvard Üniversitesi ABD 2000, ss. 65-76.; Yavuz Bayram, "Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar/Eski Türk Edebiyatına Giriş, Akçağ yayınları, Ankara 2006, ss. 156-158.

⁹⁶ Kaynaklarda edebî sanatlar genellikle bir tasnif sistemine göre verilmiş, bunlardan bazıları ise karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bk. Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, s.18-29; Yavuz Bayram, "Eski Türk Edebiyatına Giriş-Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar", ss.156-158.

2.4.1. Mecâz-ı Mürsel⁹⁷

“Bir sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılmasını sağlayan alâka, yani zihnin gerçek anlamdan mecazî anlama geçişini sağlayan ilişki benzerlikse o mecaz, isti’âre; benzerlik dışında bir alâkaysa mecâz-ı mürsel adını alır. Mutlak anlamda mecazdan mecâz-ı mürsel anlaşılır.”⁹⁸ Düz değişmece olarak da adlandırılan bu sanat üç şart ile gerçekleşir. Birincisi kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlamı kastetmesi, ikincisi gerçek anlam ile mecâzî anlam dışında bir ilgi olması ve son olarak da gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel yani *karîne-i mâni*’a bulunması. Kelime gerçek anlamıyla düşünüldüğünde ortaya mantık dışı bir anlam çıkar. Aynı zamanda kelimenin gerçek anlamı göz önünde bulundurulduğunda isti’âre sanatı meydana geleceği için bu durum söz konusu olamaz.⁹⁹ Mecâz-ı mürselde gerçek anlamdan mecazî anlama geçişi sağlayan unsurlardan bazıları şunlardır; parça-bütün, genel-özel, sebep-sonuç sanatçı-eser vb.

Recaizade M. Ekrem, “*Kelâmi, envâ-i mecaz gibi hiçbir şey takviye ve tahsin edemez.*”¹⁰⁰ derken lisanın süsünün mecaz olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda değerlendirildiğinde mecaz-ı mürsel tekdüzelikten kurtulmak,

⁹⁷ “Mecâz, bir kelimenin gerçek (=temel) anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecâzda kelimenin temel anlamı ile karşıladığı yeni anlam arasındaki ilişki gerçek dışıdır. Bir kelimenin hakiki (=gerçek, temel) anlamı değil de mecazî anlamının kastedilmesi için bu iki anlam arasında bir ilişki bulunması gerekir. Kelimenin hakiki anlamının anlaşılmasına *karîne-i mâni*’a (=engelleyici ipucu) adı verilen akla dayalı (=aklî) bir engel vardır. Bu, sözü söyleyenin, sözü gerçek anlamda kullanmadığının delilidir. Bu delil (=karine) bazen ibarenin içinde yer alır; bazen de ibare içinde yer almamakla birlikte sözün öncesi ve sonrasında, yani ibarenin kendisinden anlaşılır. Bazı durumlarda da bu karine söz değil; hisse, akla dayalı bir olgu ya da bizzat hayattan kaynaklanan, ortak kültüre dayanan bir husus olabilir.” Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.13.

⁹⁸ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s.14.

⁹⁹ Bayram, *Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar/Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s. 157.

¹⁰⁰ Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 292.

okuyanın zihninde farklı kapılar açabilmek ve etkileyiciliği arttırmak için kullanılan en yaygın edebî sanatlardandır. Yine Ekrem, “*Ale'l-umûm mecâz tabîatda meknûzdur.*”¹⁰¹ derken mecazın tabiattaki her şeyin içinde saklı olduğu söyler. Güncel yaşamdan edebî türlere, tasavvuftan felsefeye her alana sirayet eden bu sanat, atasözü ve deyimlerde de yaygın olarak kullanılmıştır.

Bayitte yer alan *çeşm-i suhan-gû* terkihi *konusan göz* anlamına gelir. Burada bir parça-bütün (cüz'iyet-külliyet) ilişkisinden söz edilebilir. *Konusan gözden* kasıt gözün ait olduğu bedendir ve bu yolla mecaz-ı mürsel sanatı yapılmıştır. Bu terkipte ikinci bir sanattan daha söz etmek mümkündür. *Konusan göz* terkihiyle insana ait bir özellik olan konuşma yeteneğinin göze aktarılmasıyla teşhis sanatı meydana gelmiştir:

İfşâ mı ider râzımı ağyâr-ı yehûda

Bilmem ne ki kâfirlik ider **çeşm-i suhan-gû** (G.94/2)

Bayitte, *câme* (elbise) kavramı, doğurganlığı yönüyle bir rahme benzetilmiş ve gerçek anlamı dışında bir anlam kastedilerek mecaz-ı mürsel sanatı meydana getirilmiştir. *Elbisenin ejder doğurması* ile kastedilen anlam, şairin ilham yoluyla söylediği şiirleridir. Aynı zamanda bu ifade ile Hz. Mûsâ'nın asa mucizesine de telmihte bulunan şair, şiirlerinin birer mucize olduğunu ve bu mucizenin Allah tarafından kendisine bahşedildiğini ihsas eder:

Ğâbe-i mücrime-i vaż'-ı binâ itdikçe

Câmem âhû gibi her lahzada **ejder ٲoğurur** (G.17/2)

Bayitte *gönül* kelimesi parça-bütün (cüz'iyet-külliyet) ilgisi yoluyla *âşık* anlamında kullanılmıştır. Gönülden kasıt uzuv-beden ilişkisidir. Herhangi bir benzetme ilişkisinin bulunmadığı bu münasebet, dîvân şiirinde yaygın olarak karşılaşılan bir mecaz-ı mürsele işaret etmektedir:

¹⁰¹ Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, s. 292.

Ey **göñül** bilsem nedir āyā bu efkārın seniñ

Derd-i ‘aşk ĩmā ider zīrā bu efkārın seniñ (G.55/1)

Aşağıdaki beyitte yer alan *mürde-i elfâz* terkihi *ölü sözler* anlamında kullanılarak mecaz-ı mürsel sanatı meydana getirilmiştir. Şairin *ölü sözlerden* kastı, sıradanlaşan mazmun ve anlamlardır. Hz. İsâ’nın nefesiyle ölümlere can verme mucizesine telmihte bulunan şair, kendisinin de hayal gücüyle ölü söz- lere hayat verip canlandırdığını iddia eder:

Mürde-i elfāza nefh-i rūh idüp ihyā ider

Her nefes ma’nā-yı cān-bağş-ı Mesihā’dır hayāl (G.59/5)

2.4.2. Teşbih

Şibh kökünden türetilen teşbih kavramı sözlük anlamıyla *benzetme*, *benzetilme* anlamına gelir. Bir belagât terimi olarak ise belirli bir maksat için aralarında ortak yönler bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek olarak tanımlanır. Recâizâde Mahmud Ekrem Talim-i Edebiyat adlı eserinde teşbihi, güçlü olan kavramın zayıf olan kavramı aydınlatması yönünde tanımlanmıştır. “Teşbih, aralarındaki uygunluktan dolayı biri diğerinin aydınlanıp bezenmesine sebep olacak iki fikrin yüzleşmesinden oluşan sûrettir. Teşbih hiçbir zamân teorik bir delil kuvvetinde sayılamaz. Fakat bir belâgat kandilidir ki parlaklık verdiği şeyler hayale daha renkli bir şekilde vücut verir. Bu sebeple şiir ürünlerinin en zengin kaynaklarından sayılır. Hayal kuvvetinin icat ettiği garip şekilleri tasvire güzel bir vasıtaadır.”¹⁰²

Bir benzetmenin tam teşbih olabilmesi için dört unsur gereklidir. Bunlar, *benzeyen* (müşebbeh), *kendisine benzetilen* (müşebbehün-bih), *benzetme yönü* (vech-i şebah) ve *benzetme edatı* (vasıta-i teşbih/teşbih edatı)dir. Teşbih, bünyesinde bu dört unsuru bulundurup bulundurmamasına göre farklı isimlerle anılır. Teşbihin dört unsurunu da bulunduran benzetmelere *teşbih-i*

¹⁰² Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 247.

mufasssal, benzetme edatı ve benzetme yönünün bulunmadığı benzetmelere *teşbih-i belîğ*, benzetme yönünün bulunmadığı benzetmelere *teşbih-i mücmel* ve benzetme edatının bulunmadığı benzetmelere ise *teşbih-i müekked* adı verilir.

Teşbihin en önemli amaçlarından biri muhatabın hayal dünyasını harekete geçirip düşünce gücünü arttırmaktır. Recâizâde bu konuda, sanki-gûyâ gibi edatların teşbihi parlak bir hayâl şekline sokarak müellifin tasvîrini parlak gösterdiğini ifade eder.¹⁰³ Teşbihin önemli bir unsuru olan benzetme edatlarından *sanki* ve *gûyâ* edatları haricinde birçok fiil ve fiilimsi de benzetme edatı olarak kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: gibi, tek, âsâ, -veş, çün, -vâr, mânend, gûne, gûnâ, sıfat, misâl, misl, nitekim, andırmak, benzemek, demek, sanmak, -casına, -cesine, -cılâyın, -cileyin, -layın, -leyin ...¹⁰⁴

Aşağıda Es'ad Dîvânı'nda en sık kullanılan teşbih edatlarıyla yapılan terkiplere yer verilmiştir. Geleneğin mevcut kullanımına paralel bir çizgi takip eden şairin bu edatlardan en çok *gibi* edatını, ikinci sırada ise *-veş* edatını tercih ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.24. *Es'ad Dîvânı* 'ndaki benzetme edatları

-veş	gibi	-āsā	-vār	māne nd	mişāl	şifat	gūyā	şanki
'ālem- tābveş	bülbül gibi	cen- netāsā	sezāvā r	mānen d-i bāğ-ı cennet	mişāl-i şafağ-ı sîne	Mecnū n-şifat	gūyā mu- raşşa' şem'dā n,	şanki tavhān e

¹⁰³ Recâizâde Mahmūd Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*, s. 247.

¹⁰⁴ Bayram, Yavuz, *Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı-Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klasik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)*-, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları, Ankara 2009, s. 351.

nāyveş	dil-i şāfī gibi	fik- rimāsā	şehvār	mānen d-i lālezār	mişāl-i sūzen	dīvāne -şifat	gūyā im- tiḥān	şanki 'Ankā'
muşkal aveş	Mecnū n gibi	āftābās ā	meş- şātevār	mānen d-i me- sel	mişāl-i şā'ika,	jāle-şı- fat,	gūyā tev'em	şanki Yaḥyā
si- pend- veş	mey gibi	Muşḥa fāsā	gür- bevār	mānen d-i yūḥ	mişāl- i ḥurşī d	melā'ik -şifat	gūyā bahār	şanki Rūzī- dih

Tabloda yer verilen edatlarının yanı sıra *añdırur*, *ancılayın*, *adetâ*, *beñzer*, *misl*, *mesîl*, *nisbet*, *şibh* gibi lafızlar az da olsa dīvânda benzetme edatı olarak kullanılmıştır.

Es'ad, manzumelerinde kullanılagelen teşbih ögelerine sıklıkla yer verir. “O, gülü âşıkā bülbülü maşûka, dikenî de ağyâra benzetirken geleneğin çizgisini devam ettirir. Bu benzetmelerin yanı sıra muhayyilesi ölçüsünde yeni teşbih ve mazmun arayışına da girer. Manzumelerinde sıklıkla dile getirdiği yenilik arayışı hakkında şair, şiir ve söz hakkındaki poetikasını da ortaya koyan şair, söylenmemiş sözler ve benzetmeler ile el değmemiş mazmunlar üretmenin şairin kalıcılığını arttırıp fark yaratacağını ifade eder. Aşağıda Es'ad'ın muhayyilesinin akisleri, manzumeleri üzerinden tetkik edilirken mevcut kullanımının neresinde olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır.”¹⁰⁵

Es'ad aşağıda yer alan beyitte benzetmenin dört unsuru da kullanarak bir *teşbih-i mufassal* örneği vermiştir. Kurban Bayramı tebriği için yazılan kasideye, kurban maksadıyla kesilmiş koçun kafası (*ser-i keş*) koparılmış bir goncaya benzetilmiştir. Benzeyen unsur *ser-i keş*, benzetilen unsur *gonca*, benzetme yönü *bügsiste* (koparılmış) ve benzetme edatı olarak da *gibi* kullanılmıştır. Bu benzetme tasavvur edildiğinde ortaya ilginç bir görüntü

¹⁰⁵ Havva Tok Yıldız, “Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar Bağlamında Mehmed Es'Ad Ağa Dīvânı”, *Edebiyat Fakültesi III. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*, Sivas, Mayıs 2023. s.1-19.

çıkılmaktadır. Şair, kurbanın önemine de değindiği beyitte *bismîl* kelimesini tevriyeli kullanır ve Hz. İbrahîm'e mazmun düşürür. *Bismîl* hem besmele kelimesinin kısaltılmışı hem de kurban kesilen yer anlamına gelmektedir. *Bismîl* kavramı besmele anlamında değerlendirildiğinde, *gül bahçesinde şahitlik edenler Allah'ın adıyla kurban olsa ne olur, her koç başı gonca gibi koparılır* anlamına ulaşılabilirken kurban kesilen yer anlamında değerlendirildiğinde, *gül bahçesinde şahitlik edenler kurban kesilen yerde kurban edilse ne olur, her koç başı gonca gibi koparılır* anlamına ulaşmak mümkündür:

Her **ser-i kebşi** olur **gonce** gibi bügsiste

N'ola **bismîliñe** Ğid olsa gülistân-ı şühüd (K.38/9)

Gönül levhası kirpik okuna nişan olmaktadır, ey kaşı keman [gibi olan sevgiliye] gönül yaram âşikâr olmaktadır şeklinde düz yazıya aktarılan beyit, şairin hayal dünyasının tasviri gibidir. Anlam katmanları tetkik edildiğinde ise içerisinde birden fazla *teşbîh-i belîğ* örneği bulunan beytin birinci mısra'ında *cân* kavramı okçulukta nişan levhası olarak kullanılan tablaya benzetilmiş, benzetme edatı ve benzetme yönü verilmemiştir. Yine *tîr-i müjgân* terkihiyle bir *teşbîh-i belîğ* örneği veren şair, sevgilinin kirpiklerini oka benzetmiş fakat benzetme edatını ve bezetme yönünü vermemiştir. İkinci mısrada da *ey kaşı yâ* diyerek sevgiliye hitap eden şair, sevgilinin kaşlarını yaya benzeterek üçüncü bir *teşbîh-i belîğ* örneği vermiştir. Aynı zamanda birçok edebî sanatı da içerisinde barındıran beyitte, *tabla-tîr-nişân* ve *müjgân-kaş-yâ* kavramları arasında hem tenasüb hem de leff ü neşr örnekleri görülmektedir:

Tabla-i cân tîr-i müjgâna nişân olmağdadır

Ey kaşı **yâ** yâre-i sînem 'ayân olmağdadır (G.23/1)

Es'ad aşağıda yer alan beyitte geleneğin mevcut teşbihlerine paralel bir benzetme yapmış görünse de beyit tetkik edildiğinde orijinal bir benzetmeyle karşılaşılacaktır. Dîvân şiiri geleneğinde sevgilinin benleri siyah olması nedeniyle genellikle *fûlful* (karabiber), *hindû* gibi birçok kavrama benzetilmiştir. Esasında şair istifham yoluyla sevgilinin beyaz boynundakilerin siyah ben mi

karabiber mi olduğunu sorarken geleneğin mevcut kullanımına paralel bir benzetme yapmaktadır. Beyitte asıl dikkat çeken benzetme ise sevgilinin boyunda yer alan siyah benlerin şairin göz bebeklerinin yansıması mı olduğunu sormasıdır. Şair sevgilinin benlerini siyah göz bebeklerinin yansımasına benzetmiş ancak benzetme edatı ve benzetme yönünü vermeyerek bir *teşbih-i belîğ* örneği vermiştir:

Hâl-i siyeh mi **merdümek-i çeşmim** ‘aksi mi

Kâfûr-ı gerdeniñde ki **fûlfül** midir nedir (G.30/3)

Aşağıda yer alan beyitte de bir *teşbih-i mücmel* örneği veren şair, soyut bir kavram olan *aşk yarasını laleye* benzeterек somutlaştırmıştır. Benzetme edatı olarak *-veş* (gibi) edatını kullanan şair, benzetme yönünü vermeyerek bu özelliği muhatabanın hayal gücüne bırakmıştır. Yara, görüntü itibarıyla kırmızı veya lalenin yaprakları gibi kat kat olarak düşünülebileceğinden burada benzetme yönü hayalî ve müphemdir denilebilir. Şair aynı zamanda ruhsâr-çeşm-sîne ve hûn-âb-figâr-dâğ kavramları arasında da tenasüp yapmıştır:

Eylesün ruhsârına hûn-âb-ı çeşmimdür figâr

Dâğ-ı ‘aşkıñ lâleves sînemde izhâr eylesün (G.80/2)

Beyitte *lu‘betgâh-ı çarh* terkibi *oyun yeri olan dünya* anlamına gelir. Teşbihin ana unsurları olan benzeyen ve kendisine benzetilen ile benzetme yönünün zikredildiği teşbihler *teşbih-i müekked* olarak adlandırılır. Benzetme edatının bulunmadığı bu teşbih türünde dünya bir oyun yerine benzetilmiştir. Benzetme yönüne ise müphem bir şekilde değinen şair, *san‘at-ı lu‘be* (oyun sanatı) terkibiyle sezdirerek de olsa benzetme yönünü muhatabanın hayal gücüne bırakmayı tercih etmiştir:

Bu **lu‘betgâh-ı çarhın** devr-i dâ‘im **san‘at-ı lu‘be**

Ne buldıñ ey gönül devrât ile dâ‘im yaraşmağdan (G.89/5)

Mısrada yer alan *âhen-dil* terkihi sözlük anlamıyla *demir gönül*, mecaz anlamda ise *merhametsiz* anlamına gelir. Kendi içinde bir *teşbîh-i belîğ* örneği olan bu terkipte mecaz anlamın anlaşılmasına engel olan *Dâvûd* kelimesidir. Mısrada, bir demirci ustası olan ve sesinin güzelliğiyle şiirlere konu olan Hz. Dâvûd'un bu iki vasfına da telmihte bulunulmuştur. Demir dövmesi yönüyle değerlendirildiğinde, *demir gibi olan gönlü döverek muma çevirir* yorumu yapılabilirken sesinin güzelliği yönüyle değerlendirildiğinde, *merhametsiz olan o kalbi sesinin güzelliğiyle mum gibi yumuşatır* yorumunu yapmak mümkündür:

Nice **âhen-dili** mûm eyledi Dâvûd dilim (Terc.63/2:9)

Beyitte vatanından uzun zamandır ayrı olduğunu belirten şair, *hasret ateşiyle canımın kebaba dönmesi reva mı?* diye sorarken *teşbîh-i müekked* örneği verir. Benzetme edatının kullanılmadığı teşbihde benzeyen öge *can*, kendisine benzetilen öge *kebab*, benzetme yönü olarak da *hasret ateşi* verilebilir. Bu kavramlar gerçek anlamında düşünüldüğünde meydana mantık dışı bir tablo gelmektedir. Es'ad, söylemek istediği kavramı doğrudan ifade etmenin sanatsal ve edebî bir metin oluşturmayaacağı düşüncesi ile sıklıkla teşbihlerden yararlanır. Aynı zamanda metonimik gönderimlerden de yararlanan şair, bunu genellikle beden-uzuv arasında yapar. Beyitte geleneğin mevcut teşbih kullanımına paralel bir örnek veren şair, hasret ateşiyle canının kebaba dönmesinden şikâyet ederken *dil-i zâr* terkihiyle de bir metonimi örneği verir:

Vaţandan haylî eyyâm oldu ayrıldı **dil-i zârım**

Döne cânım revâ mı **âteş-i hasretle püryâna** (K.55/36)

Aşağıda yer alan beyit bir resim gibi tasvir edilmiştir. Es'ad, iki yanı ağaçlı bir yolda kuvvetli kollarıyla alaca atını sürerken elinde tuttuğu çevgan kalemiyle dağları önünde yuvarlamaktadır. Cirit oyunundan alınmış bir sahne gibi tasavvur edilen beyitte birçok benzetme ögesi yer almaktadır. Öncelikle cirit oyunu at üzerinde değneklerle yerdeki topa vurmak suretiyle oynanan çok eski ve cesaret gerektiren bir oyundur. Şair kendisini bir cirit oyuncusu gibi

hayal etmiş, kalemini ise cirit sopasına benzetmiştir. Cesareti karşısında dağlar onun önünde yuvarlanan bir cirit topudur ve hayalinin gücüyle onlarla istediği gibi oynayabilir. *Çevgân-ı kalem* terkihiyle kalem, cirit sopası olarak kullanılan çevgâna benzetilmiş, benzetme yönü olarak *galtide* (yuvarlanmış) fiili kullanılmıştır. Benzetme edatının kullanılmadığı bu *müekked teşbihte*, *kûhsâr* (dağlık yer) kavramı da topa benzetilmiş fakat top kavramı kullanılmayarak bir *istiâre-i mekniye* (kapalı istiâre) örneği verilmiştir. Aynı zamanda kendisini de kahraman bir at binicisine benzeten şair, bu benzetmesiyle de bir *teşbih-i belîğ* örneği vermiştir:

Ben ol **eblağ-süvâr-ı** zür-ı bāzū-yı hıyābānım

İder **ğaltide çevgân-ı kalem** destimde **kûhsârı** (K.22/33-34)

Beyitte orijinal bir benzetme yapan şair, kendisini hikmet gelinin mana eşine benzetir. Esasında birinci mısrada iki benzetme bulunmaktadır. Hikmeti bir geline benzetirken manayı da onun eşine benzeten şair, iki *belîğ teşbih* örneği verir. İkinci mısrada ise *düşünce kaleminin el değmemiş mazmunlara olgunluk verdiğini* ifade eder. Teşbihte benzetilen tarafın hayalî olduğu teşbihlere *tahyîli teşbih* denilmektedir. Dolayısıyla hikmet gelininin mana eşi olan şairin bu birliktelikten meydana getirdiği ve fikirleriyle ona olgunluk verdiği *bikr-i mazmun*, bir çocuk gibi tahayyül edilebileceği için burada bir *tahyîli teşbihten* de söz etmek mümkündür:

Benim ol **şevher-i ma'nâ-yı 'arûs-ı hikmet**

Bikr-i mazmûna ider hâme-i fikrim ekmel (K.66/35)

Beytin ilk mısra'ında benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmeden sevgilinin yanağı güle, saçı sümbüle ve dudakları da şaraba benzetilmiştir. Teşbihin belîğ olması için öncelikle *vech-i şebihin* (benzetme yönü) hangi yönden benzediğinin kolayca anlaşılması şartı aranmıştır. Esasında geleneksel divân şiiri estetiğinde sıklıkla kullanılan bu benzetme yukarıda verilen şartı sağlamaktadır. Şairin muhayyilesi doğrultusunda meydana getirilen bu benzetmede yanak güle benzetilmiştir fakat hangi yönden benzetildiği

zikredilmemiştir. Vech-i şebihin açıkça ifade edilmediği bu tarz teşbihlere *teşbih-i ba'id-i garîb* denilmektedir. Şair, gül kavramını rengi, kokusu, hassaslığı ve kadifemsi dokusu gibi birçok vasfıyla sevgilinin yanağına benzetmiştir yorumunu yapmak mümkündür. Aynı şekilde sümbül ve şarap da hangi yönleriyle sevgilinin uzuvlarına benzetilmiştir açıkça belli edilmediğinden bu benzetmelere de *teşbih-i ba'id-i garîb* örneği demek mümkündür:

Ruḥı gül saçları sünbül lebin şorsan mül

Böyle cānā ne gerek bezm-i dil-i tālāna (K.61.39)

Sihir yaratan kaleminin hokkasını *cāh-ı Nahşeb'e* (Nahşeb kuyusu) benzeten şair, bir *teşbih-i belîğ* örneği verir. Mitolojiye göre “Nahşeb civarında Siyam Dağı eteğinde sihir ve büyü ile uğraşan İbn Mukannâ adlı bir hakîmin yaptığı sun'î ay, ay battıktan sonra cāh-ı Nahşeb adlı bir kuyudan doğar ve dört fersah mesafeyi aydınlatırmış.” Arapçada “mürekkep hokkası” karşılığında kullanılan *devât* kavramı ise görüntü itibarıyla bir kuyuyu andırır. Tıpkı İbn Mukannâ'nın yarattığı ve etrafı sihirle aydınlatan kuyudaki sun'î ay gibi şair de kalem ile mürekkep aldığı hokkasından etrafı aydınlatan hikmetli ve sihirli sözler meydana getirir:

Devâtım **cāh-ı Nahşeb** ḥāme-i sihr-āferinimden

Zuhūrât-ı şuver itdikce şevķim ḥikmet-efzâdır (K.56/9)

Aşağıda yer alan beyit bir *teşbih-i cem* örneğidir. Şair, gazeli şiir sultanına benzetmiş aynı zamanda şiiri de kadına benzeterek soyut bir kavramı somutlaştırarak iki benzetmeyi aynı anda kullanmıştır. Gazeli şiir sultanının hem kocası hem de can dostuna benzeten şair, benzetilen tarafı birden fazla seçerek bir *teşbih-i cem* örneği vermiştir:

Yeter ey dil bu rütbe zîr ü bālā bir ğazel söyle

Ğazel bānū-yı naẓmıñ şevheri hem yār-ı cānıdır (K.60/47)

2.4.3. İstiâre

Teşbihin temel unsurları olan *benzeyen* (müşebbeh) veya *kendisine benzetilenden* (müşebbehün bih) biri ile yapılan benzetmelere *istiâre* adı verilir. Sözlük anlamı “ödünç istemek, ödünç almak” olan istiare kavramı bir edebiyat terimi olarak “bir kelime veya terkinin, teşbihe mübâlağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme alâkasıyla ve bir karîneye bağlı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” olarak tanımlanmıştır. Terminolojide metafor olarak da adlandırılan fakat metaforun istiâre kavramını karşılayıp karşılamayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülen istiârenin temelinde teşbih olduğu açıktır. Saraç’ın da ifadesiyle “Teşbihin iki temel unsurundan müşebbeh ve müşebbehün bihten birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenerek kaldırılan kısmının kastedilmesiyle istiâre meydana gelir. Diğer bir deyişle istiâre, kısaltılmış bir teşbihtir.”¹⁰⁶ Teşbihe konu olan kavramların arasındaki benzerlik genellikle açıkça ifade edilirken istiaredede bu benzerlik ihsas etme, hissettirme gibi yollarla yapılmaktadır. Yanı sıra istiareye konu olan kavramın gerçek anlamının anlaşılmasına engel teşkil edecek bir *karîne-i mânia* içermesi gerekmektedir.

Belâgat kitaplarında istiare üç ana başlık altında incelenmiştir. Teşbihin taraflarından yalnızca benzetilenle yapılan ve benzetilen unsurun açıkça zikredildiği istiareler *açık istiâre* (istiâre-i musarraha), yalnızca benzeyenle yapılan istiareler *kapalı istiâre* (istiâre-i mekniyye), bir kavramın değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılması ise *mürekkebb istiâre* (istiâre-i temsîliyye) olarak tanımlanmıştır.

Bir kelimenin gerçek anlamını akla getirmeden kullanmanın ifadeyi güzelleştireceği düşüncesi ve bu yöntemin mana derinliği arttırmada etkili bir yol olarak görülmesi, istiarenin önemini arttırmış ve şairlerin sık kullandığı sanatların başında gelmiştir. İstiârenin kullanım amaçlarından bir diğeri de

¹⁰⁶ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 24.

aklın sınırlarını aşan soyut kavramları somutlaştırmak ve kavrama muhatap olan kişinin tahayyül ve tasavvur kabiliyetini canlı tutmak olmuştur.

Akıl ve duygular arasında bağlantı kurup kişinin muhayyilesini kuvvetlendiren aynı zamanda anlatımı daha da etkili kılarak manaya zenginlik katan istiare sanatı, Es'ad Dîvânı'nda da sıklıkla tercih edilen sanatların başında gelmiştir. Es'ad, kendi ifadesiyle el değmemiş fikir ve hayallerini alegori ve semboller aracılığıyla muhatabına aktarır. O, bu yolla kendi hayal dünyasının akislerini manzumelerine yansıtırken aynı zamanda muhatabının hayal dünyasındaki kıvılcımların da alevlenmesine olanak tanır.

Beyitte yer alan *peşe-i nâ-çîz* terkihi sözlük anlamıyla *değersiz sivrisinek* anlamına gelir. Şairin burada kastettiği anlam ise değersiz, dost görünümlü, dedikoducu ve zarar veren insan tipidir. *Sivrisinek* insana benzetilmiş fakat insan lafzı söylenmeyerek sadece benzeyen unsura yer verilmiştir. Teşbihin taraflarından yalnızca benzeyen unsurla yapılan istiarelere *kapalı istiâre* (istiâre-i mekniye) denilmektedir. Dolayısıyla burada bir *kapalı istiâreden* söz etmek mümkündür. İkinci mısradaki bir teşhisten de söz edilebilir. İnsan dışı bir varlığa insana ait bir özellik olan *dost olmak* vasfını aktaran şair bu yolla *sivrisinek* lafzının gerçek anlamda düşünülmesine engel bir karîne oluşturmuştur. Şairin gözlem istidadının ürünü olan bu benzetmeler, onun durumlar ve olaylar karşısındaki imgelemenin dışı vurumlarıdır. *Bazen gönül devamlı olarak uygunsuz bir durumunun içinde olurken bazen de değersiz biriyle dost olur* diyen şair, aynı zamanda sosyal bir çıkarımda bulunur:

Vaqt olur bir **vaż'-ı nâ-hemvâra** meyl eyler müdâm

Ba'zı olur bir **peşe-i nâ-çîze** hem-demdür gönül (G.62/3)

“Açık istiârede söylenilmeyen unsurun, yani benzeyenin anlaşılabilmesinin mümkün olması gerekir. Aksi takdirde zihin ona intikal edemez ve istiâreden umulan yarar da gerçekleşmemiş olur.”¹⁰⁷ Beyitte yer alan *meh* (ay)

¹⁰⁷ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 24.

kavramı memduha benzetilmiştir. Benzeyen unsur olan memduh söylenmemiş, sadece benzetilen unsur olan *meh* kavramı zikredilerek *açık istiâre* meydana getirilmiştir. Beyitte benzeyen tarafın anlaşılmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Dîvân şiiiri teâmülünde sevgilinin ya da memduhun yüzü, parlaklığı dolayısıyla genellikle aya benzetilmiştir:

O **mehîñ** de hele evşâfına yokdur imkân

İtmiş Allâh anı mazhar-ı nazm-ı Kır'ân (K.33/39)

Dîvân şiiiri geleneğinde sevgili yerine büt, nigâr, âfet; boy yerine şimşâd, nihâl, servi, ar'ar; yüz yerine mâh, nûr, billûr, şems; dudak ve ağız yerine gonca, la'l, kadeh, hokka, nokta, gül; kaş yerine kemân, yay, hilâl gibi kullanılan lafızlar istiâre esasına istinat edilmiştir. İstiâreye konu olan bu gibi kavramların benzetme yönünün herkes tarafından kolayca anlaşıldığı istiarelere ise *alışılmış istiâre* (istiâre-i mübtezile) denilmektedir. Beyitte yer alan *şüküfte* (açılmış çiçek) ve 'ar'ar (dağ servisi) gibi kavramlarla sadece benzeyen unsurlara yer veren şair, kendisine benzetilen öge olan *sevgili* ve *hizmetçi* kavramlarını zikretmeyerek birer *kapalı istiâre* örneği vermiştir. Aynı zamanda *naz yapma* ve *hizmet etme* gibi insana ait olan özellikleri insan dışı varlıklara aktararak *teşhis* meydana getiren şair, benzetme yönü olarak herkes tarafından kolayca anlaşılan bu ifadeleri seçerek de birer *alışılmış istiâre* örneği vermiştir:

Her bir **şüküfte nâz ider** açdıķa gülşene

'Ar'ar ayakda şevk ile **hizmet-güzâr** olur (K.23/8)

Aşağıda yer alan beyit, Es'ad'ın eşinin vefatı üzerine yazdığı bir mersiye-den alınmıştır. “O gül bedeni ölümün pençelerine düşürdü ve yokluk rüzgarının fırtınası gül bahçesine sonbahar verdi” diyen şair, beyitte yer alan *pençe-i merg* (ölümün pençesi) terkiibiyle ölümü insanı alt etmesi yahut onu parçalayıp canını alması gibi yönlerden yırtıcı bir hayvana benzetmiştir. Burada ölümün pençesinden kasıt Azrail olarak da düşünülebilir. “Ölüm pençelerini geçirdiğinde hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün.” örneğinde

yer alan “ölüm pençeleri”, klasik olsun modern olsun bütün belâgat kitaplarında *kapalı istiâre* olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁸ Beyitte yer alan *sarsar-ı bâd-ı fenâ* (yokluk rüzgarının fırtınası) terkibi ise ölüm anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki ifadenin de gerçek bir karşılığı vardır. Bu tarz oluşturulan istiarelere *temsîlî istiâre* de denilmektedir. Yine aynı mısra da *gül-beden* terki-biyle bedeni güle benzeten şair, *teşbih-i belîğ* örneği vermiştir. Aynı zamanda gül-beden terkibi için bir *açık istiâre* örneği demek de mümkündür. Kendisine benzetilen öge olan *gül-beden* zikredilmiş ancak benzeyen öge olan *sevgili* zikredilmeyerek bir *açık istiâre* meydana getirilmiştir:

Pençe-i merge giriftâr idüp ol gül-bedeni

Şarşar-ı bâd-ı fenâ gülşenine virdi hâzân (Terk.94/1:9-10)

Şair, *kırmızı şaraba kavuşma hayâlinin sarhoşu olmuşken ey sâkî ayağım la düşüp meyhâneyi ne yapayım?* dediği beyitte sevgilinin dudağını şaraba benzetmiştir. Teşbihin taraflarından kendisine benzetilen unsur *mül-i la'l* (kırmızı şarap) söylenmiş, ancak benzeyen öge olan *dudak* zikredilmemiştir. Dolayısıyla bu benzerliğin edebî sanatlardaki karşılığı *açık istiâredir*. Sözlüklerde kırmızı anlamına gelen *la'l*, dîvân şiiri geleneğinde mecâz-i örfî yoluyla genellikle sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Sevgilinin dudağını kırmızı olarak tahayyül eden şairler, aynı zamanda o dudaklardan dökülen her sözün de sarhoş edici etkisi ile şarap, *la'l* ve dudak arasında alâka kurmuşlardır:

Mül-i la'li'le ser-mest-i hayâl-i vuşlat olmuşken

Ben ey sâkî ayağım la düşüp mey-hâneyi n'eylem (G.73/6)

Aşağıda yer alan bend Es'ad'ın kardeşinin vefatı üzerine tercî-i bend nazım şekliyle kaleme aldığı bir mersiye den alınmıştır. Şair, bend boyunca ölüm, ahiret vb. kavramları kullanmak yerine teşbih ve istiarelerden faydalanmıştır. Birinci mısra da *gözümün nûru* terki-biyle herkesçe bilinen bir

¹⁰⁸ Sedat Sağdıç, “Farklı Bir İstiare Mekniyye Tanımı Denemesi” *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık/ 2022, s. 164.

benzetme kullanan şair hem *alışılmış istiâre* hem de *açık istiâre* örneği vermiştir. İkinci mısra da yer alan *nâr-ı fırkat* (ayrılık ateşi) terkihiyle *ölüm* ateşe benzetilmiştir. Dolayısıyla benzeyen öge olan *ayrılık ateşi* zikredilmiş fakat ölümden bahsedilmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Yine üçüncü mısra da yer alan *cây-ı ‘ademde câh* (yokluk mevkisinde makam) terkihiyle benzeyen unsur söylenmiş fakat *ahiret* kavramı söylenmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Dördüncü mısra da yer alan *ecel düğünü kapıda davul çaldı* benzetmesinde yine bir kapalı istiâreden söz etmek mümkündür. Kapalı istiâreye konu olan kavram Azrail’dir, ancak benzetilen bu öge zikredilmemiş ve Azrail’in can alma vasfına karîne düşürülmüştür. Karîne ile meydana getirilen kapalı istiâreler muhatabın hayal gücüne dayanır ve *istiâre-i mekniye* olarak adlandırılır, dolayısıyla bu mısra da aynı zamanda bir *istiâre-i mekniyeden* de söz etmek mümkündür. Beşinci mısra da yer alan *teng-nâ-yı fenâ* (yokluk ve sıkıntı yeri) terkihiyle benzeyen öge zikredilmiş fakat benzetilen öge olan *dünya* kavramı zikredilmeyerek *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir. Son olarak altıncı mısra da yer alan *kabâil* (kabileler) kavramıyla da bir benzetme yapan şairin kabilelerden kastı dünyadır. Burada da benzetilen öge olan *dünya* zikredilmeyerek bir *kapalı istiâre* meydana getirilmiştir:

Hayfâ ki eylediñ **gözimiñ nûr** rıhleti

Yağdıñ derûn-ı sînemize **nâr-ı fırkatı**

Gençlikde virdi Hâk saña **cây-ı ‘ademde câh**

Çaldı kapunda **sûr-ı ecel** tabl-ı nevbeti

Bildiñ bu **teng-nâ-yı fenâya** gelan gider

Terk eylediñ **ķabâ’ili** kıldıñ ‘azîmeti

Mevlâ şabır vire seni cümle bilenlere

Göz görmemişdi sendeki kerrübî haşleti

Şimden girü saña olunan hep du'â budur

Kılsun cenâb-ı Hâk saña ihsân-ı cenneti (Terc.93/5)

2.4.4. Tenâsüp¹⁰⁹

Tenâsübün sözlük anlamı “aralarında uygunluk bulunma, birbirine uyma, yakışma, uygun ve güzel oranda olma”dır. Birbirleriyle aynı anlam da-iresi içinde en az iki kavramı bir arada kullanarak oluşturulan bu sanatın Es'ad Dîvânı'nda da birçok örneğini görmek mümkündür.

Beyitte yer alan *ruh-gül*, *leb-mül* ve *saç-sümbül* arasında hem teşbih hem tenâsüp sanatı yapılmıştır. Yanak güle, dudak şaraba, saçlar sümbüle benzetilerek teşbih sanatı yapılırken birbiriyle ilişkili olan *gül-sümbül-yasemin* ve *ruh-leb-saç* sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir. Aynı zamanda sözcüklerin arasındaki düzenli anlam ilişkisi *mürettep leff ü neşr* sanatına da işaret etmektedir:

Toğurmuş mı 'aceb vaşfım gibi düşîze bir mâder

Ruḥı **gül** lebleri **mül** saç **sünbül** yâseminden ter (K.50/20)

Beyitte yer alan *târ u pûd* (enine ve boyuna dokuma), *mensûc* (dokunmuş), *kumaş* ve *kâlâ* (kumaş) kavramlarının bir arada zikredilmesiyle tenâsüp sanatı meydana getirilmiştir:

Târ [u] **pûd**ı 'aşk ile **mensûc**dur

Bir **kumâş**-ı nûrdur **kâlâ**-yı 'aşk (G.51/9)

¹⁰⁹ “Tenâsüb, aralarında anlam bakımından tezdad (=karşıtlık) dışında bir ilişki bulunan iki ya da daha fazla sözcüğü bir ibarede toplamaktır: “Gül”, “bülbul” ve “gül bahçesi” sözcüklerinin aynı ibare içinde toplanması gibi. Bu ifade özelliğinin birbiriyle ilişkili sözcüklerin kavram alanlarını belirginleştirmek, söylenmeyen diğer öğeleri de hatırlatmak ve metnin ana fikrini hissettirmek, yazarın ya da şairin üslubunu belirlemek gibi işlevleri vardır.” Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s. 36.

Beyitte geçen *göl, sâk* (sap), *göl-i gülşen* ve *hâr* (diken) gibi bir anlam dairesi oluşturan sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir. Aynı zamanda *hârın* (diken) *gölün şahına hizmet etmesi* benzetmesiyle de teşhisten söz etmek mümkündür:

Çağayım diyü **gölün** şahına itdi hizmet

Sâkına sakınarak girdi **göl-i gülşene** hâr (G.52/5)

Göl, gül bahçesinde [sevgilinin] gül gibi güzel yanağını görünce utanıp elini dikenden çekti şeklinde düz yazıya aktarılan beyitte, *göl, gül-i zibâ* (güzel gül=sevgili), *gülşen* (gül bahçesi) ve *hâr* (diken) gibi sözcükler, birbirleriyle aynı anlam dairesi içerisinde. Bu kelimelerin bir arada kullanılmasıyla tenâsüp sanatı örneği verilmiştir:

Göl-i zibâ-yı ‘izârın göribeñ **gülşende**

Göl kızardı utanup çekdi elin **hârından** (G.91/2)

Beyitte yer alan *şâh-ı gölbün* (gül fidanının dalı), *göl, ezhâr* (çiçekler) ve *bâğ* kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi bulunur. Şair bu kelimeleri bir arada kullanarak tenâsüp sanatı meydana getirmiştir:

Şol dem ki şâh-ı **gölbün-i** maşşûd **göl** virür

Ezhâr-ı bâğ-ı mülk-i cihân âşikâr olur (K.23/2)

Aşağıda yer alan tahmîsin 4. mısra’ında geçen “müşteri” sözcüğü ihâm-ı tenâsüb sanatına işaret etmektedir. Mısra, *ihtiyar felek hilâl kaşına müşteri olmuştur* şeklinde yorumlandığında müşteri kelimesinin akla gelen ilk anlamı talip veya alıcıdır. Üst mısra da yer alan *nakd* sözcüğü de bu yoruma işaret etmektedir. İkinci ve söylenmeyen anlam ise ihâma konu olan ve tenâsübü meydana getiren *hilâl, çarh-ı kühen, süreyyâ* gibi kelimelerdir. Bu kelimelerin bir arada kullanılması müşterinin yıldız anlamına çağrışım yaparak *ihtiyar felek sevgilinin ay gibi kaşlarına yıldız olmuştur* yorumunu yapmak mümkündür:

Bağ ne hikmet reng-i rûy-ı gül ser-â-pâ yâsemen

Reng alur zülf ü ruḥından gülşen-i meşk-i Ḥoten

Nağd-ı cān virmek o meh-rûya 'aceb mi her gün

Müşterî olmuş *hilâl ebrûsına çarḥ-ı kühen*

Her şeb 'arz itmekdedir 'ağd-i Süreyyâ-yı bedel (Tah.97/2)

2.4.5. İhâm

Sözlükte ihâm, “vehme ve şüpheyi düşürme, yanıltma, hayale kaptırma” gibi anlamlara gelir. Kelimenin, muhatabı tarafından bütün anlamlara gelecek şekilde yorumlanabilmesine imkân tanıyan bu sanatın ihâm-ı kalb, ihâm-ı tashîf, ihâm-ı tahrîf, ihâm-ı tenâsüb, ihâm-ı tezâd, ihâm-ı tevkîd gibi birçok çeşidi vardır. Dîvân şiirinde en sık kullanılan çeşidi ise ihâm-ı tenâsüb ve ihâm-ı tezâddır.

Aşağıda yer alan beyit, Bitlisli Müştâk'a nazire olarak kaleme alınmış bir gazelden alınmıştır. İhâma konu olan *hâver* kelimesinin ilk akla gelen anlamı *güneşin doğduğu taraf, doğudur*. Bu anlamın akla gelmesine *mihr* sözcüğü de işaret eder. Aynı zamanda Bitlisli Müştâk'ın ruh hastalıklarını müzikle tedavi etme yöntemi düşünüldüğünde *hâver* sözcüğünün mûsikîde bir makamın adı olması, muhatabı vehme düşürerek ihâma sebebiyet verir:

Müştaş olan o mihr-i ruḥıñ seyr-i ḥüsnine

Ḥâver gibi vişâli için sîne-çâk olur (G.27/6)

Aşağıdaki beyitte ihâma konu olan *ayak üzre* kavramıdır. Beyit ilk akla gelen anlamıyla yorumlandığında *sevgili, rakibe ayak üstü iki testi [şarap] içirmiş* anlamına ulaşılabilir. Vehme düşüren ise *ayağ* sözcüğünün *kadeh* anlamıdır ki kadeh ince bir ayağın üzerindedir. Bu anlama *meclis, testi* ve *içirmek* sözcükleri işaret etmektedir. Beyit, bu sözcüklerle birlikte değerlendirildiğinde bir ihâm-ı tenâsüb örneğidir:

Meclisde görenler didiler âh o âfet

Ağyāra **ayağ üzre** içürmiş iki destî (G.119/2)

2.4.6. Leff ü neşr

Sözlük anlamı *bitiştirme, toplama* ve *yayma* olan leff ü neşir, “...bir ibare (beyit, bent, cümle vb.) içinde birden fazla söz söyledikten sonra onlarla aralarında benzerlik, çağrışım veya aitlik ilgisi bulunan aynı sayıda sözü, aradaki ilgiyi açıkça belirtmeden söyleme sanatıdır.”¹¹⁰ Es’ad Dîvânı’nda az da olsa kullanılan bu sanatı genellikle teşbih sanatıyla kaynaşmış olarak görmek mümkündür.

Beyitte yer alan ve lef öbeği olarak adlandırılan *ruh* (yanak), *leb* (dudak) ve *saç* ile neşir öbeği olarak adlandırılan *gül*, *mül* (şarap) ve *sünbül* arasında bir aitlik ilgisi kurulmuş ve leff ü neşr örneği verilmiştir. Sıralı bir dizi-lişin hâkim olduğu ve sözcükleri arasında bir teşabüh ilgisi de bulunan bu mısra’a, mısra düzeyinde leff ü neşr örneği demek mümkündür:

Toğurmuş mı ‘aceb vaşfım gibi dūşīze bir māder

Ruhū **gül** *lebleri* **mül** *saçı* **sünbül** yāseminden ter (K.50/20)

Beyitte mürettep leff ü neşirden söz etmek mümkündür. Lef öbeği *pîçīde-i zūlf* (kıvrımlı saç), *ruh-ı al* (kırmızı yanak) ile neşir öbeği *sünbül* ve *gül* arasında bir çağrışım yapılarak mürettep leff ü neşr örneği verilmiştir:

Pîçīde-i zūlfīn *ruh-ı āla* şarışıkdır

Sünbül ile *gül* bāğ-ı hūs(ü)nde qarışıkdır (G.28/1)

Beyitte lef öbeği olarak adlandırılabilen *sūziş* (yanma), *gül-i şem’* (kıvılcıklar), *derûn-ı lāle* (lalenin gönlü-içi) ile neşir öbeği *bülbül*, *dâğ-ı bedel*

¹¹⁰ M. Fatih Köksal, “Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşir Sanatı ve Problemler” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, İstanbul 2020, s. 368.

(bedel yarası) ve *çerağân* (kandiller) arasında bir aitlik ilgisi kurularak müşevveş lef ü neşr yapılmıştır:

Sûzişinden gül-i şem' oldu derûn-ı lâle

Bülbül dâğ-ı bedel itdi çerağân-ı kerem (K.44/7)

2.4.7. Hüsn-i Ta'lîl¹¹¹

Heyecana bağlı anlam sanatları arasında değerlendirilen hüsn-i ta'lîl, olağan seyrindeki bir tabiat olayını gerçek sebebi dışında hayâlî ve şairâne sebebe bağlayarak anlatıma güzellik ve nahiflik katmak adına yapılan bir sanattır.

Yanağının güneşi dünyayı aydınlattığından beri o cihânı süsleyenden [sevgiliden] ay utanıp lekелendi olarak düz yazıya aktarılan beyitte, hüsn-i ta'lîle konu olan durum ayın yüzeyindeki lekelerdir. Ayın yüzeyinde bulunan ve *maria* adı verilen koyu renkli bölgeler bir tabiat olayıdır. Fakat şair bu olağan durumu farklı bir sebebe dayandırır. Sevgilinin yüzünün parlaklığı karşısında utanan ayın, bu utançtan dolayı yüzünün lekелendiği iddia eder. Bu tabiat olayını şairâne bir üslupla güzel nedene bağlayan şair, bir hüsn-i ta'lîl örneği verir:

Şems-i ruhsârı münevver ideli dünyâyı

Utanup meh lekелendi o cihân-ârâdan (G.92/6)

¹¹¹ “Hüsn-i ta'lîl, bir olaya ya da duruma, ifadeye güzellik katacak tarzda, kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir. Bu ifade özelliği “olup bitenin, akıl ve bilgiye dayanan bir açıklamasının yapılması yerine, içinde bulunulan ruh hâlinin etkisi altında hayâlî bir nedenle açıklanması” olarak da tanımlanabilir. Bir hüsn-i ta'lîlin başarısı o hüsn-i ta'lîldeki hayâlî nedenin yarattığı heyecan ve duygu ortamına şairi ya da yazarı sürüklediği kadar, okuyanı ya da dinleyeni de sürükleyebilmesiyle ölçülür. Gösterilen sebepte kuşku duyulduğunu gösteren “gûyâ”, “sanki”, “aceb” gibi sözcükler, yapılan sanatı hüsn-i ta'lîl olmaktan çıkarır ve onu şibh-i hüsn-i ta'lîl(=hüsn-i ta'lîl benzeri)e dönüştürerek sanat değerini düşürür. Hüsn-i ta'lîl, çoğu zaman bir benzetme olgusunu da içinde bulundurur.” Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.50.

Beyitte dünyanın güneşin etrafında olağan seyrinde dönmesini hayâlî ve güzel bir nedene bağlayan şair *dünya, mahbubun ayağının tozunu sürme gibi çekmek için onun yolunda dolanır* diyerek bir hüsn-i ta'lîl örneği verir:

Dolanur rāhını gerdūn ki ğubār-ı qademiñ

Eyleye dīde-i dünyāya anı kuhl-ı ğuşūd (K.38/17)

2.4.8. Tecāhül-i Ârif¹¹²

Bilmiyormuş gibi görünmek ve genellikle soru sormak (istifhām) yoluyla yapı-lan bu sanat, Es'ad Dîvânı'nda da sık kullanılan sanatlardandır.

Beyitte sevgiliye, *gördüğünün sine mi yoksa tecellî nuru mu* olduğunu soran şair, bu sorunun cevabını beklemez. İkinci mısrada yer alan *meğer* bağlacı bunun kanıtıdır. Bildiği bir durumu bilmezden gelerek medihte mübâlağa yapan şair, bu beyitte bir tecahül-i ârif örneği verir:

Nedir kırbân olam ol sîne **mi** nūr-ı tecellî **mi**

Beyâz-ı şubh-ı pîrâhende gizlenmiş **meğer** hâver (K.50/22)

Genellikle bilmek fiili, nedir soru zamiri, yoksa, acaba gibi soru edatları ya da *-mı* soru ekiyle oluşturulan bu sanat, Es'ad'ın manzumelerinde tanımlanan şekilde yer almıştır. Dîvânda en çok *-mı* soru ekiyle yapılan sanat, genellikle sevgilinin vasıflarını anlatırken mübâlağalı bir biçimde kullanılır. Beyitte sevgiliye *hoş sözlerinin kaynağı şeker mi şarap keyfi mi* diye soran şair, bu sorunun cevabını beklemez. Çok değerli bir yakut olan, aynı zamanda şarap anlamında da kullanılan *yakut-ı rümmâna rengini verenin acaba sevgilinin*

¹¹² “Tecâhül-i ârif, nazımda ve nesirde bilinen bir hususun bir nükteye bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir. Bu ifade şekline tecâhül ya da tecâhül-i ârifâne de denir. Tecâhül-i ârif genellikle *istifâm* (=sorma) yolu ile yapılır. Belâğatin konusuna giren istifamda sorulan soruya cevap beklenmez. Tecâhül-i ârifin olduğu yerde çoğu zaman *teşbih* ve *mübâlağa* da vardır. Bu sanatı teşbih ve mübâlağadan ayıran ve bir sanat hâline getiren şey, onun şairin heyecanı ile ilgili olmasıdır.” Savaş, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.49.

dudakları mı olduğunu mübâlağalı bir şekilde soran şair, istifhâm sanatı örneği de verir:

Şeker **mi** keyf-i şahbâ **mı nedir** nuṭḡ-ı laṭîfinle

‘**Aceb** la’liñ **midir** reng eyleyen yâḡût-ı rümmâna (K.55/29)

Ölümsüzlük suyu musun, hurilerin yanağının rengi misin ve emsalsiz bir nur musun diyen şair, bu soruların cevabını almak için değil, sevgiliye mübâlağalı bir şekilde iltifat etmek ve övmek için kullanmıştır. Bu yolla istifhâm sanatı örneği veren şair, aynı zamanda kendisinin bildiği bu soruları sorarak tecahül-i ârif örneği de verir:

Âb-ı ḡayât-efzâ **musın** reng-i ruḡ-ı ḡavvrâ **musın**

Pür-nûr-ı müsteşnâ **musın** cennetdeki ṭübâ gibi (B.59/37)

2.4.9. Mübâlağa¹¹³

Edebî bir üslupla yapıldığında muhatabında bir heyecan uyandıran bu sanat, Es'ad Dîvânı'nda da sık kullanılan sanatlardan biridir. Bu sanat, dîvânda yer alan birçok sanatın içerisinde mümtaz bir şekilde yer alır ve ilgili başlıklar tetkik edilirken mübâlağanın varlığından da söz edilir. Bu nedenle mübâlağa başlığı altında iki örnek verilmiştir.

Aşağıda yer alan beyitlerde bir cariyeyi öven şair, onun vasıflarını öylesine yüceltir ki iğrak derecesinde bir mübâlağa yapar. Mahbubun şeklini meleğe benzetirken aynı zamanda onu emsalsiz bir *hûrî kızı* olarak tanımlar. Geleceğe uygun olan bu benzetme akla uygun olmadığı için *iğrak* olarak

¹¹³ “Mübâlağa, bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta imkânsız dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. “Bir durumu olumlu ya da olumsuz olarak nitelemeye aşırılığa kaçmak” şeklinde de tanımlanabilecek olan mübâlağa bazen bir gerçeğin ifadesi de olabilir. Mübâlağanın tebliğ, iğrâk ve gulüvv olmak üzere üç derecesi vardır.” Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.47.

tanımlanır. Yine ikinci beyitte mahbubunu melek cinsinden daha üstün tutan şair, akla ve geleneğe uygun olmayan bu benzetmeyle bir *guliv* örneği verir:

Ne kız ol belki kudret beslemiş bir şekl-i **hūrīde**

Ola kim her gören bilsün bu müsteşnâ-yı **havrâdır**

Anı şöña bezet evşâf-ı şıhr-ı hâş-ı ekremle

Disünler işte bu **nev'-i melekden daļu a'lâdır** (K.56/13-14)

2.4.10. Telmîh¹¹⁴

Telmih sanatına, âyet ve hadisler başlığı altında detaylı bir şekilde değinildiği için bu başlık altında bir örnek vermekle yetinilmiştir.

Beyitte yer alan *kelîm* tabiri, Hz. Mûsâ için kullanılmıştır. Tûr dağında Allah ile aracısız konuştuğu için *Kelîmullah* olarak da anılan peygamber, dîvân şiirine bu lakapla mazmun olarak yansımıştır. Beyitte geçen bir diğer telmih ögesi de *habîb*dir. Hz. Muhammed için kullanılan *Habîbullah* nitelemesi *Allah'ın sevgili kulu* anlamına gelip şiirlerde mazmun olarak kullanılmıştır. Şair, bu iki kavramı da kullanarak Hz. Mûsâ ve Hz. Muhammed'e telmihte bulunmuştur:

Hâk buyurdı sen **kelîmim** ol **habîbimdir** diyü

Âşikâr oldı şerâfet firâtiñ müceddeti (K.6/18)

¹¹⁴ “Manzum veya mensur bir metinde âyet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatı için kullanılan telmih Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatlarından intikal etmiştir. Özellikle malzeme ve konular, bu edebiyatların İslâm öncesi ve sonrasına ait kültürel ve dinî unsurlarından meydana gelmektedir.” Mustafa İsmet Uzun “Telmih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 408.

2.4.11. Teşhîs

Şahıs kökünden türeyen teşhis, *bir şeyi belirlemek, diğerlerinden ayırt etmek* demektir. Sanat anlamında kullanıldığında *insan dışında kalan varlıklara insan vasıfları isnad etme, eşyâya şahsiyet verme* gibi anlamlara gelen teşhis sanatı, tahayyülî bir sanat olup amacı genellikle bir mesaj vermek veya anlatımın etkileyciliğini arttırmak olmuştur. Dîvân şiirinde oldukça rağbet gören bu sanatın Es'ad Dîvânı'nda da pek çok örneğini görmek mümkündür. Dîvânda hemen her türde rastlanılan teşhis sanatı, özellikle âşıkâne ve tasavvufî tarzda yazılmış manzumelerde daha sık kullanılmıştır.

Beyitte *lale* sözcüğüne insanî vasıflar isnat eden şair, öncelikle onu *çaresiz* olarak nitelendirmiştir. Çaresizlik insana ait bir duygu durumudur. Sonrasında *şebboy* çiçeğinin yaptıkları yüzünden kıskançlık duygusuna kapılan lale, çok üzülp yaralanır. *Kıskançlık* ve *üzülmek* gibi duygu durumları da insana ait birer özelliktir. Şair bu duyguları insan dışında bir varlığa isnat ederek teşhis sanatı örneği vermiştir:

Şebbû şikenc-i kâkuli dil-berde yüz bulur

Bî-çâre lâle reşk ile pür-dâğdâr olur (K.23/9)

Beyitte yer alan *şüküfte* (açılmış çiçek) ve 'ar'ar (servi) insan dışı varlıklardır. Şair bu iki varlığa da insanî özellikler niteleyerek teşhis sanatı örneği verir. Şüküfteye *naz etme* niteliğini, 'ar'ara *hizmet etme* niteliğini isnat eden şair, aynı zamanda 'ar'ar sözcüğünü mahbuba benzeterек teşbih örneği de meydana getirmiştir:

Her bir **şüküfte nâz ider** açdıkça gülşene

'Ar'ar ayakda şevk ile **hizmet-güzâr olur** (K.23/8)

2.4.12. İntâk

İnsan dışında kalan canlı ve cansız varlıkları insan gibi konuşturmak anlamına gelen intak sanatının arka planında benzetme olduğu için teşhis sanatıyla iç içedir. İntâk sanatının olduğu her yerde teşhisten bahsedilebilir fakat

tersi bir durum her zaman söz konusu değildir. Es'ad Dîvânı'nda da birçok örneğini görmenin mümkün olduğu bu sanat, özellikle tasavvufî ve bahâriyye tarzında kaleme alınmış manzumelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

Beyitte yer alan *hâme* (kalem) sözcüğüne insana ait bir özellik olan konuşma yeteneği isnat eden şair, aynı zamanda *kalemin şevk ile bir kıt'a söylemek istediğini* belirtirken yine insana ait bir duygu olan *şevk* sözcüğünü de kaleme aktararak intak sanatı örneği verir:

Şol rûtbe geldi tâb u ʔarâvet ziyânıma

Hâmem o şevk ile **didi** bir kıt'a söyleyem (K.58/37)

Şair aşağıda yer alan müseddeste, teşbih ve intak sanatını iç içe kullanır. Mahbubun *yanağının parlaklığı gün ışığına fesatlık verdi, o utanç ile yüzünü güneşin ayağına sürdü* ve *saçını gören sünbül, "Ocağına düşdüm."* dedi şeklinde düz yazıya aktarılan ilk üç mısradan insana ait birçok özelliğin insan dışındaki varlıklara aktarıldığı görülür. Birinci mısradan gün ışığına insana ait olan *fesatlık* duygusunu, ikinci mısradan utanma duygusunu isnat eden şair, üçüncü mısradan ise sadece insana ait olan konuşma yeteneğini sümbüle aktararak intak örneği verir:

Virdi **halel** şu'â'-ı ruhıñ gün çerâğına

Sürdi o **şerm** ile yüzini şems ayağına

Sünbül saçın görüp **didi** düşdüm ocağına

Cân atdı bûy-ı reng benefşe kucağına

Hüsniñ cihân-fürüz nedendir didim didi

Âşâr-ı hâlet-i nigeraniñ durur seniñ (Müs.96/2)

2.4.13. Tevriye¹¹⁵

Verâ kökünden türeyen tevriye sözlüklerde *merâmını gizli tutma, mânâsını gizleme* anlamına gelir. Edebiyat terimi olarak da *birçok anlamı olan bir kelimeyi en uzak anlamını kastederek kullanma sanatı* demektir. Tevriyeyi oluşturan kelimenin yakın anlamı ilk akla gelen anlamdır ve kelimenin uzak anlamı işaretlerle ortaya çıkar. Söyleyişe zenginlik katan bu sanat, Es'ad Dîvânı'nda genellikle mahlas beyitlerinde yer alır.

Mukîmî'in bir gazelinin tanziri olarak kaleme alınan gazelde *Mukîm* sözcüğü iki defa geçer. Birincide sadece şairin mahlası olarak kullanılan *Mukîm*, ikinci defa kullanıldığında tevriyeli bir şekilde kullanılır. Bu ikinci kullanımda, okunduğunda ilk akla gelen anlam yine şairin mahlasıdır. Kelimenin sözlük anlamı ise *bir yere yerleşen, bir yerde oturan, kalıcı olan, ikâmet eden (kimse)* demektir. Bu noktada uzak anlamını düşündüren işaretler *serây* ve *tarh* sözcükleridir:

Hağ bu kim böyle serây-ı nazm-ı nev-bünyâdda

Dil **Mukîm** oldıkca bâri tarh-ı eş'âr eylesün (G.80/11)

Dîvânda tevriye sanatının en fazla görüldüğü sözcük şairin mahlasıdır. Şairlerin kendilerini en çok var ettiği yerler olarak bilinen mahlas beyitleri, onların poetikalarını ve diğer düşüncelerini mahlas üzerinden idealize ederek okuyucuya aktardıkları yerlerdir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sözlük anlamı *çok (daha, en, pek) hayırlı, çok saâdetli, pek mutlu* anlamına gelen

¹¹⁵ “Sözlük anlamı *bir haberi gizleyerek bir başka söz ve haberi öne çıkarmak* olan tevriye, şiir ve nesirde yakın ve uzak iki anlamı olan bir sözün zihne hemen gelen yakın anlamını değil, uzak anlamını kastetmektir. Bu ifade özelliğini “iki anlamı olan bir sözcüğün kastedilen anlamını yakın anlam ile gizlemek” şeklinde de tanımlamak mümkündür. Tevriyede her iki anlam da sözcüğün gerçek anlamları olabileceği gibi, bu anlamlardan biri gerçek diğeri mecazî de olabilir. Tevriyede sözün yakın anlamı açık, uzak anlamı ise gizlidir. Söze muhatap olan ilk anda sözü yakın anlamıyla anlar. Tevriyeli sözcüğün her iki anlamı da tanınıyor ve kullanılıyor olmalıdır.” Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, s.45.

Es'ad sözcüğü, şairin bu minvaldeki fikirlerini aktarmasında yardımcı olabilecek bir isimdir. Bu durumu değerlendiren şair, çoğu manzumesinde ismini tevriyeli olarak kullanır. Aşağıda yer alan iki beyitte de bunun örneği görülür:

İd-ber-İd ola her-dem fîrûz-ı müdâm

Her günüñ **Es'ad** ola düşmeniñ olsun merdûd (K.38/43)

Sâye-i devletde **Es'ad** olmadan maşşad baña

İmtiyâzım bendegân içre hemân ihşâ mıdır (K.42/36)

Mazhar Efendi'nin kethüda oluş tarihine düşürülen tarih kıt'asında, şairin mahlası *mazhar* tevriyeye konu olan kelimedir. Sözlüklerde *bir şeyin görünür duruma geldiği, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri* gibi anlamlara gelen kelime, beyitte bu anlamlarının yanı sıra şairin mahlası olacak şekilde kullanılarak tevriye yapılmıştır:

Biñde bir **Mazhar** düşer Es'ad bu târih-i neve

Ver du'âyı mesned-i revnağ efendim Muştafâ (Tar. 83/16)

2.4.14. Tezâd

Tıbâk, mutâbaka, tenâkuz gibi isimlerle de anılan tezâd sanatı, zıt anlamlı sözcükleri bir arada kullanarak oluşturulur. Zıtlıkların arasındaki uyumu esas alan bu sanatın *Es'ad Dîvânı*'nda da pek çok örneğini görmek mümkündür.

Aşağıda yer alan beyitte *harâbât-mamûr* sözcükleriyle isimler arasında, *mahzûn-mesrûr* sözcükleriyle de sıfatlar arasında tezâd yapılmıştır:

Bu cihân içre **harâbât** ne **ma'mûr** nedir

Bilmedim farkını **mahzûn** ile **mesrûr** nedir (G.37/1)

Beyitte *ışık ve karanlık* anlamlarına gelen *tenvîr* ve *zulmet* sözcükleri isimler arasında yapılmış bir tezâd örneğidir:

Herkesiñ **zulmet**-serây-ı kalbini **tenvîr** ider

Maşrık-ı dilden toğunca âftâb-ı şubhğâh (G.106/2)

Yine *cehl* ve *kâmil* sözcükleriyle isimler arasında bir tezâd örneği veren şair, kökteş olan *cehl* ve *cehâlet* sözcüklerini bir arada kullanarak da iştikak örneği verir:

Cehl ile hükmini idrâke kişi yol bulamaz

Züll-i maḥzununa **kâmil**de **cehâlet** olamaz (Terc.91/5:1-2)

Gel ve *git* fiilleriyle tezâd oluşturan şair, aynı beyitte *var* ve *yok* sıfatlarını kullanarak da ikinci bir tezâd örneği verir:

Bu ‘âlem-i fenâya gelenler **gelür gider**

Bak ol tārî giyâha ki bir **var** bir de **yok** (G.52/2)

2.4.15. Cinâs

“Sözlükte *iki şeyin birbirine benzemesi* anlamında mastar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna tecnîs de denir.”¹¹⁶ *Cinâs-ı tām* ve *cinâs-ı gayr-ı tām* gibi birçok çeşidi olan cinas, ses tekrarına dayanan söz sanatları içerisinde değerlendirilmiştir. Cinası meydana getiren harfler Arap alfabesinin ses sistemine dayalıdır. Bazen cinası meydana getiren harfler aynıken hareketlerinden dolayı okunuşları farklı olmaktadır. Bu farkı Latin harfleri ile karşılamak mümkün olmadığı için gerekli olan yerlerde Arap harfli alfabeden yararlanılmıştır.

Beyitte yer alan *hutâ* “خطاء” ve *hatâ* “خطا” yazılışları aynı anlamları farklı kelimelerdir. Bu iki kelimenin aynı beyitte kullanılmasıyla *mürekkeb*

¹¹⁶ Hulusi Kılıç, vd., “Cinas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.

cinâs meydana gelmiştir. Aynı zamanda cinası meydana getiren kelimelerdeki farklılık harekeden kaynaklı olduğu için bu şekilde oluşturulan cinaslara *cinâs-ı muharref* de denilmektedir:

Müşk-i **Hıṭā** 'yı yâda getirseñ **ḥaṭā** olur

‘Anber-şemîm-i zülf ile pürdür dimâğımız (G.41/4)

Cinası meydana getiren *zemîn* “زمین” ve *zamân* “زمان” kelimeleri arasındaki farklılık uzun ünlülerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde oluşturulan cinaslara *cinâs-ı muharref* denir:

Görüp **zemîn** ü **zamân** zâtıñı bu ḥaşletde

Bu beyti söylediler saña ey sütüde-şiyem (K.53/43)

Cinası meydana getiren sözcüklerden birinin müstakil bir sözcük olmayıp başka bir sözcüğün parçası olduğu cinas türüne *Cinâs-ı merfû*’ denir. Beyitte yer alan *dünyâda* sözcüğü bulunma hâl durum eki almış, *yâda* sözcüğü ise yönelme hâl durum eki almıştır. *Yadâ* sözcüğü bu hâliyle *dünyâda* sözcüğünün bir parçası olarak cinâs-ı merfû meydana getirmiştir. İkinci beyitte yer alan *haccâm* ve *câm* sözcükleri de aynı şekilde oluşturulmuştur:

Her nefis der-kâr olur dānāya dünyāda ta‘ab

Fikr-i lāhūta iren elbet çeker yāda ta‘ab (G.2/1)

Rind-i mey derd-i ḥumār ile ne dem cām çeker

Def‘ine ḥūn-ı diliñ şīşe-i ḥaccām çeker (G.31/1)

2.4.16. İştikâk

Yarmak, belirlemek anlamlarına gelen *şakk* kelimesinden türetilen *iştikâk* sözcüğü edebî sanat olarak *aralarında mana ilişkisi bulunan iki kelimeden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi* anlamına gelir. “Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştâk (me’hûz) minh, ondan türeyen fer‘î (tâli)

kelimeye de müştâk (me'hûz) veya iştikâk adı verilir.”¹¹⁷ Dîvân şiirinde sıklıkla kullanılan bu sanatın Es'ad Dîvânı'nda da birçok örneğine rastlamak mümkündür.

Beyitte yer alan *uşşâk* “عشق” ve *aşk* “عشق” sözcükleri kökteştir. Bu iki sözcüğün aynı beyit içinde kullanılmasıyla iştikak sanatı meydana gelmiştir:

Râz-ı 'aşk-ı dil-i 'uşşâkını ifşâya sebeb

Çekeyim hâne-i tenhâya lebinden şorayım (G.71/2)

Kökteş olan *vahdaniyyet* ve *vahdet* sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla iştikak sanatı meydana getiren şair, aynı zamanda *esrâr* ve *estâr* sözcüklerini bir arada kullanarak *cinâs-ı lâhık* örneği vermiştir:

Rûhdur *esrâr*-ı **vâhdaniyyet**in mâhiyyeti

Rûhdur *estâr*-ı kevneyniñ vücûd-ı **vaḥdeti** (K.6/1)

Şair, aşağıda yer alan ilk beyitte aynı kökten türeyen *râ'î* (çoban), *merâ'î* (otlak) ile *sâ'î* (çalışan), *mesâ'î* (çalışmalar) arasında, ikinci beyitte *nâzım* (şiir yazar), *menâzım* (diziler) ile *muhsin* (iyilik eden), *mehâsin* (iyilikler) arasında aynı kökten türeyen kelimeleri kullanarak iştikak sanatının güzel bir örneğini sergiler:

Ey **râ'î**-i **merâ'î**-yi iklîm-i terbiyet

V'ey **sa'î**-i **mesâ'î**-yi eyyâm-ı muhterem

Ey **nâzım**-ı **menâzım**-ı yek-tâ-yı ma'rifet

V'ey **muhsin**-i **mehâsin**-i ahlâk-ı mevc-i yem (K.58/3-4)

¹¹⁷ Hulusi Kılıç, “İştikak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 439.

Birinci beyitte *zâbih* ve *zebîh* sözcükleri, ikinci beyitte *kâmil* ve *ekmel* sözcükleri, üçüncü beyitte *ikbâl* ve *mukbil* sözcükleri aynı kökten türetilmiş sözcüklerdir. Şair, bu sözcükleri bir arada kullanarak iştikak örneği verir:

İd-i adhâ demidir şükr-i hudâvend-i vedûd

Sa'd-ı **zâbih** hamel-i şevri ider **zebîh**-i sücûd (K.38/1)

Kerîm ü a'çal u **ekmel** selîmü'l-hulûk-ı İskender

Rahîm ü **kâmil** ü ecmel 'azîmü'ş-şân-ı Dârâ'dır (K.56/19)

Mâni'-i devlet olur şanma zamân-ı ta'tîl

Ân-ı **ikbâlde** her **mukbil** ü 'âtl birdir (K.24/3)

2.5. Muhtevâ Özellikleri

Dîvân şairleri eserlerini meydana getirirken gelenek hâline gelmiş bir tertibi esas alırlar. Bu tertibe göre dîvânlar, şiirlerin kronolojik değil türlerine göre tasnif edilmesiyle oluşturulur. Dîvânların tamamı olmasa da mürettep bir dîvân öncelikle tevhid veya münâcât ile başlar, na't ve medh-i çâryâr gibi peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn ve ehl-i beyt için yazılan şiirlerle devam eder. Ardından din ve devlet büyüklerini metheden şiirler yer alır. Genellikle kaside nazım şekli ile yazılan bu şiirlerin ardından bendlerden müteşekkil şiirler, gazeller ve müfredler eklenerek mürettep bir Dîvân oluşturulur. Akün, dîvân tasnifini kişiler ve nazım şekillerine göre şu şekilde tanımlamıştır;

Hiyerarşiye göre şair konu bakımından, cemiyetçe benimsenmiş değerler sisteminde en önce zirveyi teşkil eden ulûhiyyet makamından başlayarak diğer üst makamlardan kendisine doğru kademe kademe gelen bir sırayı takip eder. Şairin şahsının merkez olduğu manzumelere gelmeden önceki şiirler muhteva bakımından kendisinden üst makamları temsil eden şahsiyetler etrafında ve dışa yöneliktir. Şair divanında değerler silsilesinin en üst makamı olarak ilk önce tevhid ve münâcât manzumeleriyle Tanrı'ya yönelir. O'nu ululayış ve O'na karşı yakarışlarını ifadeden sonra na't ve mi'râciyyeleriyle şiirini Hz.

Muhammed üzerine çevirir ve onu yüceltir. Bunun ardından dört halife ile İslâm ve tarikat büyükleri hakkındaki manzumeleri sırada yerlerini alırlar. Daha sonra ise bu defa dünyevî makamların en üstününü temsil eden hükümdara ve onu takiben de sırasıyla sadrazam, vezir, şeyhülislâm ve diğer yüksek mevki sahiplerine yönelik şiirlere geçilir. Arada bazan “hasb-i hâl”, “arz-ı hâl” tarzında manzumelerde bazı dilekleri, bir kısım hayat ârızaralarıyla ilgili ifadeleri yer alsa bile esasında hep kendi dışında bulunanı konu edinen bu şiirler dizisinde bunların peşinden kazanılmış zaferlere, bir savaş gemisinin denize indirilmesi, bir çeşmenin açılışı, bir saray veya yalının tamamlanışı, bir cami veya kışanının tamiri gibi hadiseler; erkândan ve dostlardan kimselerin getirildikleri vazifelere, buradaki terfilerine, tanıdık, dost ve kendi aile çevresindeki şahıslardan bazı kimselerin evlenmelerine, yahut doğum ve ölümler gibi günlük hayatın içinden birtakım hadiselerle dair söylenmiş tarih manzumeleri gelir. Bir kısmı kaside tarzında olmakla beraber diğerleri daha çok kıta şeklinde olduklarından bunlar divanın gazellerden sonraki küçük hacimli şiirler kısmına da gidebilmektedir. Araya bazan manzum kırk hadîs tercümesi, manzum mektup, sıhhatnâme, arz-ı hâl, hasb-i hâl, sâkînâme (sahbânâme, iş-retnâme), şehrengiz nevinden manzumeler de katabilen şair, belirtildiği üzere, son kısma da nakledilebilen kısa çerçevesi tarih manzumeleri istisna edilirse büyük hacimli nazım şekillerinin hâkim olduğu ve konuları dışa dönük mahiyetteki manzumeler grubunun yer aldığı bu ön kısma, kendilerine saygı ve takdir duyduğu şairlerin şiirlerine yaptığı terbî‘, tahmîs ve tesdîslerin yanı sıra doğrudan doğruya kendi musammatları ile son verir.¹¹⁸

Dîvânlar büyük ölçüde bu hiyerarşiye uyularak meydana getirilse de mürettep olmayan dîvânlar da azımsanmayacak derece mevcuttur. Çalışmamıza konu olan Es'ad Dîvânı mürettep bir dîvân görüntüsü çizmektedir. Öncelikle Hz. Muhammed adına kaleme alınmış bir na't ile başlayan dîvân, çâr-yâr ve ehl-i beyt için yazılmış na'tlarla devam eder. Kasidelerden sonra

¹¹⁸ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 397.

tarihlerin yer aldığı dîvân, gazeller ile tamamlanır. Dîvânda yer alan kasideler bölümünde karışık şekilde bendlerden oluşan değişik nazım şekilleri ve türlerinde manzumeler yer almaktadır. Bu manzumelerin çoğu dinî mahiyette olup diğerleri ise övgü maksadıyla kaleme alınmıştır. Dîvân, konu itibarıyla tarih, din, tasavvuf ve beşerî aşk gibi konular etrafında şekillenmiştir. 17. ve 18. yüzyılda dîvân edebiyatında yaşanan şekil ve içerikteki çözümler 19. yüzyıla gelindiğinde artarak devam eder. Yaşadığı dönemin kendisine sunduğu bu imkânları değerlendiren Es'ad da manzumelerinde birçok denemeler yapmıştır. Örneğin günlük konuşma dili ve müstehcen ifadeleri, sokağın dilini kullanarak manzumelerine yansıtan şair, İstanbul'da yer alan birçok semt ve mekânı da konu edinmiştir. Özellikle kaside ve tarih manzumelerinde kullandığı hasb-i hâl tarzı yaşadığı zor durumları ifade etmek için bir araç gibi olmuştur. O, başından geçen her tür durum ve olayı memduhuna arz etmede bir beis görmemiş, bu da geleneksel dîvân şiirinin dışına çıkmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda farklı şekilsel değişimler de deneyen şair, geleneğin kendisine sunduğu bu imkânlardan faydalanırken teâmülün dışına çıktığını da manzumelerinde dile getirmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde muhteva ve şekilde değişimler görülen ve her türde konuya yer verilen dîvân, bir geçiş dönemi eseri özelliği taşır.

2.5.1. Dinî Muhteva

Dîvân şiirinin yararlandığı kaynaklar arasında ilk sırada din ve tasavvuf yer alır. Bunun en önemli sebeplerinden biri İslâm dini inanışında olan şairin, dinî öğelerin tamamından yararlanma ihtiyacı hissetmesidir. Âyet ve hadislerden iktibaslar yaparak manaya, söyleyişe, fikirlerine güzellik ve derinlik katan şairler aynı zamanda Allah, melekler, peygamberler, kutsal kitaplar gibi birçok dinî öğeden de faydalanırlar. Es'ad Dîvânı'nda ağırlıklı olarak kullanılan bu öğelerin başında öncelikle Allah lafzı yer alır. Allah lafzının akabinde Kur'an-ı Kerim, sûre, âyet ve hadisler, melekler, peygamberler, dört halife, ehl-i beyt ve tasavvufî öğeler manzumelerin birincil kaynaklarıdır.

2.5.1.1. Allah

Dîvân şairlerinin ilham kaynakları arasında ilk sırada Allah lafzı ve Esmâ-i Hüsnâ'yı meydana getiren diğer isimler yer alır. Bu isimler Müslüman milletlerin dinî hayatında önemli bir yer tutmuş ve onların kültür, edebiyat ve sanat hayatına da büyük ölçüde tesir etmiştir. “Türk kültür ve edebiyatında Allah’ın varlığını, birliğini, isim ve sıfatlarını, bunların çeşitli tecellilerini, O’nun yüceliğini ve övgüsünü konu edinen çeşitli edebî türler meydana gelmiş ve bu alanda çok zengin örnekler edebiyat tarihindeki müstesna yerini almıştır.”¹¹⁹ Dîvân edebiyatında neredeyse her şair, manzumelerinde Allah lafzına yer vermiş, O’nun yüceliği anlatmaya gayret etmiş ve O’na yakarışlarda bulunmuştur.

Allah lafzı Es’ad Dîvânı’nda doksan üç yerde geçer. Bununla birlikte Allah’ın zatî ve subûtî sıfatları ile Esmâ-i Hüsnâ’da geçen isimlerden birçoğu manzumelerde yer almıştır. Aşağıda yer alan beyitlerde Allah’ın yüceliği, sonsuzluğu, yaratıcılığı, rızık vermesi, cömertliği gibi birçok vasfı şiirlere konu olmuştur. Örneklerin çok fazla olması ve her birinin ayrı şerhe gereksinim duyması araştırmanın sınırlarını genişleteceği için sadece örnek beyit vermekle yetinilmiştir:

Allāh iken ma'būdumuz **Rezzāk** iken maḫṣūdumuz

Hallāk iken meṣhūdumuz ḥākāniyānı n'eylerim (G.64/8)

Vaḥdet-i zāt ile kā'imdir şifāt **Allāh** ebed

Ol şifātdan bu maḥlūkātı kıldı lā-yu'add (G.14/1)

Kāfidir **Allāh** her kula elbet bu cān anı bula

Değmez bu 'ālem bir pula fānī cihānı n'eylerim (G.64/15)

¹¹⁹ Mustafa İsmet Uzun, “Allah (Musikî)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 500.

O mehiñ de hele evşâfına yokdur imkân

İtmiş **Allâh** anı mazhar-ı nazm-ı Qur'ân (K.33/39)

Allah lafzı ikilemelerde de sıklıkla kullanılmış, bazen bir heyecanı dile getirmek bazen anlama ve söyleyişe vurgu yapmak ya da güzellik katmak adına yapılmıştır.¹²⁰

Yâhûd bir gonce-i zîbâdır ol kim bâğ-ı kudretde

Açılmış **Allâh Allâh** cümle 'âlem aña şeydâdır (K.56/29)

Dîvânda en çok kullanılan diğer Allah lafızları *Hudâ*, *Mevlâ*, *Hakk* ve *Rab*'dir. Şair, bu mefhumları genellikle O'nun yüceliğini vurgulamak ya da memduhu için Allah'tan inâyet ve bağışlanma dilemek için kullanmıştır:

Vahdete mâni' degildir mebhas-ı şirk-i **Şamed**

Satr-ı tevîd-i **Hudâ** 'nın Lâ ile İllâ'sı bir (G.20/4)

Cihânda şîr ü şeker gibi memzûc eyleyüp **Mevlâ**

Bağışlasun seni tevfiķ gül yüzli sulţâna (K.55/45)

Hak ziyâret itmegi taķdîr itmişse eger

Yüz sürem dergâhına hâķânım 'Abdu'l-kâdir'iñ (K.164/2)

Rab kelimesi hem tek başına hem birçok sıfatla terkip yapılarak kullanılmıştır. *Rabb-i Gayûr* (Gayret sahibi olan Allah), *Rabb-i Mecîd* (Çok büyük Allah), *Rabb-i Müste'ân* (Kendisinden yardım istenen Allah), *Rabbü'l-enâm* (Bütün yaratılmışların Rabbi) ve *Rabb-i Rahîm* (Rahmet sahibi olan Allah) terkiplerine aşağıdaki beyitlerde yer verilmiştir:

Ol kadar nuşretle mesrûr eyleye **Rabb-i Ğayûr**

Hükmiñe râm eyleye tevfiķ ile baħr u beri (K.24/54)

¹²⁰ Detaylı bilgi için bk. *ikilemeler* madde başı.

Maḥmidet-küster Süleymân-fer Ferîdûn menzilet
Devlet-i zâtıñla tâbîr eyleye **Rabb-i Mecîd** (Tar.72/7)
Merḥabâ ey mâh-ı raḥmet merḥabâ ey feyż-i cân
Merḥabâ ey şehr-i ni'met luṭf-ı **Rabb-i Müste'ân** (K.28/1)
Saña tevfiķiñ vedî'a eylemiş **Rabbü'l-Enâm**
Dürr şadef gevher nice maḥzûn ise 'ummânda (K.37/12)
Böyle bir 'ahd-i hümayûna idüp imdâd-ı dîn
Şeş cihâta bildürür iḥsânını **Rabb-i Raḥîm** (Tar.68/3)

Arapça *sahip* anlamına gelen “zü” ve harf-i tarif ekiyle meydana getirilen birçok sıfat da şiirlerde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *zü'l-celâl* (Celal sahibi Allah), *zü'l-kibriyâ* (Büyüklik, azamet sahibi Allah), *zü'l-kerem* (Kerem, merhamet sahibi Allah) ve *zü'l-ihsân* (İhsan, lütuf sahibi Allah). Bu terkipler aşağıdaki beytilerde örneklendirilmiştir:

Ḥuṭbe-i levlâki ḥaḳḳında buyırdı **Zü'l-celâl**
Evvelîn ü âḥirîn içre bilindi ḥürmeti (K.6/20)
Sensin şefî'-i 'arşa-i maḥşerde ümmete
Va'd eyledi bu devleti **Zü'l-kibriyâ** saña (K.1/8)
Ḥayrândır kemâline cümle cihâniyân
Meftûndur cemâliñe tevfiķ-i **Zü'l-kerem** (K.58/12)
Ağladursa gice firḳatde seni **Zü'l-iḥsân**
Gösterür şubḥ-ı vişâl-i keremin ben bilürim (G.74/8)

Aşağıda verilen beyitlerde Allah lafzının diğer kullanım örnekleri gösterilmiştir. İlk beyitte yer alan *İsm-i A'zam*, Allah'ın Kur'an ve Hadîs-i Şeriflerde zikredilen yüz isminin manaca en câmi' olanıdır. İsm-i A'zam, diğer

isimlerin de manalarını kendi içinde toplar. *Bârî* (Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan), *Rezzâk* (Bütün varlıkların rızkını veren Allah), *Cenab-ı Kirdgâr* (Bütün varlıkların rızkını veren Allah), *Rahîmâ* (Ey Rahim olan Allah) *Hazret-i Yezdân* (Yüce Allah), *Sübhân* (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaatlardan uzak olan Allah), *Sıbgatâllah* (Allah'ın boyası; Allah'ın yaratıcı gücü) beyitlerde sıralısıyla yer alan diğer lafızlardır:

İsm-i A'zam bilmeye hâcet değil ey derd-mend

Bir açık dergâhdır bây u gedâya şubhâğâh (G.111/2)

İrdi söz pâyâna Es'ad şöyle kıl hayır du'â

Tâ ola Dergâh-ı **Bârî**'de kabûlîñ mazharı (K.24/53)

Allâh iken ma'bûdumuz **Rezzâk** iken ma'şûdumuz

Hallâk iken meşhûdumuz hâkâniyânı n'eylerim (G.64/8)

Muşhaf-ı dînin odur şîrâze-bend-i himmeti

Câmi'ü'l-*Qur'ân* ma'kbûl-ı cenâb-ı **Kirdigâr** (K.13/4)

Hüner erbâbını talîfe **Rahîmâ** sa'yîñ

Zâtîña mevhîbe-i **Hazret-i Yezdân** oldu (K.20/33)

Ramazânı saña hem sâye-i 'adliñde bize

Zevk u şîhhatle mübârek ide **Hayy-ı Sübhân** (K.33/42)

İki dünyâ da umûrîñda mu'în ü yâver

Meded-i 'ârifet-i Hazret-i **Sübhânî**'dir (Tah.36/50:4-5)

Reng-i gün-â-gün ile pürdür ham-ı çarh Es'ad

Şıbgatallâhıñ güzel elvânıdır nısfu'l-leyâl (G.169/7)

Aşağıdaki beyitlerde Allah lafzıyla oluşturulan terkipler günümüzde de sıklıkla kullanılan beğeni, temenni, övgü ve dua bildiren kalıp ifadelerdir. *Bârekallâh* (Allah mübarek etsin, hayırlı uğurlu olsun, Maşallah), *Sânekallâh* (Allah seni korusun, muhafaza etsin), *Levhaşallâh* (Allah uzaklaştırmasın, aferin, maşallah), *Hasbiyâllah* (Allah bana yeter/yetiştir.), *Hamdu lillâh* (Allah'a şükür, Allah'a hamd olsun.) ve *Tea'lallâh* (Allah ne yücedir, Allah yüceltsin, maşallah.) bunlardan bazılarıdır:

Bârekallâh ey cihânın Hüsrev-i Cem-çakeri

Şânekallâh ey zamânın şehriyâr-ı serveri

Levhaşallâh ey fûrûğ-ı zıll-ı **Rabbü'l-'âlemîn**

Ey hilâfet tahtının sulţân-ı şevket-güsteri (K.24/1-2)

Hasbiyallâh ile meşgûl idim ey Dârâ-der

Hamdü lillâh ki Cenâb'ın gibi naqqâd-ı başîr (K.48/28)

Ta'alallâh zihî kaşr-ı Havernağ tāk-ı bî-hemtâ

Bunın ressam-ı kudret resmin itmiş bî-bedel Hakkâ (Tar.81/1)

2.5.1.2. Kur'an-ı Kerîm¹²¹

Dîvân şiirinin yararlandığı en önemli kaynakların başında Allah lafzından sonra Kur'an-ı Kerîm gelir. Kur'an-ı Kerîm yerine kullanılan isim ve sıfatlarda tam bir birliktelik olmasa da "Kitâb, kur'an, kelâm, nûr, hüdâ, rahmet, furkân, şifâ, mev'iza, zikir, kerîm, alî, hikmet, hakîm, müheymîn, mübarek, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, kayyim, fasl, en-nebeü'l-azîm, ahsenü'l-hadîs, tenzîl, rûh, vahy, mesânî, Arabî, kavî, besâir, beyân, ilm, hak, hedy [hâdî], aceb, tezkire, el-urvetü'l-vüskâ, müteşâbih, sıdk, adl, îmân, emr, büsrâ, münâdî, nezîr, mecîd, zebûr, mübîn, beşîr, azîz, belâğ, kasas, suhuf,

¹²¹ Başlığın kutsal kitaplar değil de Kur'an-ı Kerîm olmasının sebebi; taranılan dîvânda Kur'an'dan başka diğer kutsal kitaplara yer verilmemiş olmasıdır.

mükerreme, merfûa, mutahhera” kelimeleri Kur’ân-ı Kerîm yerine kullanılan isimlerdir. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de kendi kitabını *el-kur’ân, el-furkân, el-kitâb, ez-zikir* isimleriyle adlandırmıştır. Kur’ân-ı Kerîm yerine kullanılan tüm bu isimlerin en meşhurları ise *Kur’ân, Tenzîl, Kitâb, Furkân, Zikr, Vahy, Kelâmullah* kelimelerdir.”¹²² Birçok isimle dîvân şiirine ilham olan Kur’an-ı Kerim, Es’ad Dîvânı’nda bu isimlerden birkaçıyla yer almıştır. Aşağıdaki beyitlerde farklı isimlerle alınan Kur’an-ı Kerîm, bazen şair için bir rehber olarak bazen manaların membaı olarak bazen de memduhunu överken onun cömertliğinin tartışılmaz olduğunu vurgulamak için kullanılır:

İden **Ḳur’ân**’ı tefsîr ‘aql ile dîniñ yaman eyler

O gûne nev-heves nazm-ı kerîmi hep yalan eyler (Terc.34/4:7:8)

Muşhaf-ı dînin odur şîrâze-bend-i himmeti

Câmi’u’l-**Ḳur’ân** maḳbûl-ı cenâb-ı Kirdigâr (K.13/4)

Sensin ol şâhenşeh-i Peyğâm-ber-i âhîr zamân

Gevher-i na’tiñ sezâ-yı gerdene **Ümmü’l-Kitâb** (K.10/4)

Her emânet ehline tākîd ile tevfiḳ olur

Zâhir olmuşdur bu ma’nâlar bütün **Furkân**’dan (Tar.69/16)

Zerre-i ni’metiniñ şükrüne yokdur imkân

‘İzam-ı devletiñiñ ḳadrini bilse insân

İki ‘âlem idemez vaşfını Hâḳ üzre beyân

Öyle bir mâh-ı mükerrem ki Hudâ-yı zî-şân

Naşş-ı **Tenzîl**-i kerîminde şenâ-ḥvânîdir (Tah.36/7)

¹²² Abdülhamid Birışık, “Kur’an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 385.

Aşağıda yer alan beyitte yaşanan coğrafyanın kültürel bir ögesine dikkat çeken şair, geçmişten günümüze kadar uzanan *Kur'an'a el basmak* ifadesini yemin etmek anlamında kullanmıştır. Kutsal bir kavramın üzerine el basılarak yapılan bu eylem dîvân şiirinin toplum, sosyal hayat, kültür gibi öğelerle bağıını da ortaya koyar:

El urup **Muşhaf'** a biñ kere yemîn itsem eger

Hâniş olmam yine ey âyet-i nûr-ı Settâr (Bah.52/24)

2.5.1.3. Âyet ve Hadîsler

Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine ilham kaynağı olarak gören şair, âyet ve hadisleri kendisine bir mana rehberi edinir. Şair, ihtiyaç duyduğu noktada yararlanmak istediği âyet ya da hadislerin bazen bir kısmını bazen tamamını bazen de onları delalet yoluyla sezdirerek kullanır. Âyet ve hadislerin yanı sıra yine kaynağını Kur'ân'dan alan kısâs-ı enbiyâlar da dîvân şiirinin yararlandığı önemli kaynaklardan olmuştur. Es'ad da manzumelerinde sıklıkla yer verdiği âyet ve hadisleri kendisine rehber edinmiş, bunun yanı sıra kısâs-ı enbiyâlar, Arapça ibareler ve veciz ifadelerden de faydalanmıştır. Manzumelerinde âyet ve hadislerin bazılarını kısmen ya da tamamen iktibas yoluyla kullanan şair, bazılarını da işaret yoluyla kullanmıştır.

Beytin ilk mısra'ında İhlas sûresi 3. âyetten iktibas yapılmıştır. Şair, *lem yelid* (doğurmamıştır) sırrının ve *lem yûled* (doğurulmamıştır) kavramında ortaya çıktığını ifade ederken ikinci mısradaki O'nun bir ortağının olmadığını yine İhlas sûresi 1. âyet olan *kul-hüva 'l-lâhu ahad* (De ki: O Allah birdir.) âyetinden iktibas yaparak kanıtlar:

Lem yelid sırrı ve **lem yûled** de oldu âşikâr

Birdir anıñ yok şerîki **kul-hüva 'l-lâhu ahad** (G.14/3)

Beyitte Zümer sûresi 53. âyetten iktibas yapılmıştır. Şair, suç işleyen kimselere *lâ-taknetû* (ümit kesmeyin) âyetini dayanak göstererek Allah'tan ümit kesmemeleri gerektiğini ifade eder:

Âyet-i **lâ-takneṭ**üdan mücrimân aldık haber

Saña hürmetdir ğaraż yoḥsa bu ma'nā yoğidi (K.7/27)

Hiz. Muhammed'in yaratılış sebebine telmihte bulunulan beyitte, onun âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, Enbiyâ sûresi 107. âyette geçen *rahmeten 'lil-âlemîn* (âlemlere rahmet olarak) ibaresi düşürölerek kanıt gösterilmiştir:

Ol kadar fahr-i cihânı eylemişdi iltizâm

Dâ'imā vaşfın iderdi **rahmeten li 'l-'âlemîn** (K.14/9)

Aşağıda yer alan iki beyitte de Hiz. Muhammed'in Mi'râc hadisesine telmihte bulunulmuştur. Peygamberin *Sidretü'l-Müntehâ'da* Allah'a iki yay ucu aralığı mesafede yaklaştığı ve O'nu görüp görmediği hadisesine Necm sûresi 9. âyetten iktibas yapılarak kanıt gösterilmiştir:

Ṭür-ı Sinâ'yı tecellîzâr-ı 'aşk itdi aña

Ḳâbe kavseyn bu maḥbûbîñ geçüp ḳurbiyyeti (K.6/19)

Ḳâbe kavseyn'i geçince qaldı Cibrîl-i Hüdâ

Mürselîn itdi ḳudûmîñ ḥâk-i pâyiñden recâ (Tah.8/5:1-2)

Hiz. Muhammed'in Mi'râc hadisesinde Cebrâil'le Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar gitmesi ve Allah'a iki yay ucu kadar mesafede yaklaştığında (kâbe kavseyn) Cebrâil'in buraya yaklaşmaması, bu nedenle önce Burak¹²³ ile en son da Refret¹²⁴ adlı binekle buraya çıktığı rivayet edilir. Mekân ve zamandan münezzeḥ olan bu yerde Allah'ın Hiz. Muhammed'e "*Üdnü minnî*"¹²⁵ (bana

¹²³ bk. Hiz. Muhammed maddesi.

¹²⁴ bk. Hiz. Muhammed maddesi.

¹²⁵ "üdnü minnî yâ Muhammed: "Ey Muhammed bana yaklaş!" Mir'aç hadisesinde Allah'ın, Hiz. Muhammed'e hitabı olarak geçen bu söz Kütüb-i Sitte'deki Miraç'a dair Hadis'lerde yer almamaktadır." Bünyamin Ayçiçek, "*Büsîrî* (ö. 696/1297?)'nin *Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa* (ö.

yaklaş) diye hitap ettiği kaydedilir. Beyitte yer alan “üdnü” (yaklaş) ifadesiyle bu olaya telmihte bulunan şair, buranın sadece seçkinler meclisi olduğunu da ifade eder:

‘Arş-ı kürs ol şâh-ı kevnîne muḳarrebdir bu şeb

Lâ-mekân şahrâsına da’vet mürettebdir bu şeb

Bezm-i ḥaşa üdnü emriyle muḥâtabdır bu şeb

Faḫr-i ‘âlem maḫrem-i râz olduğu şebdir bu şeb

Kâ’inât envâr-ı rahmetle leb-â-lebdir bu şeb (Tah.8/1)

Beyitte geçen *lâ* (yok) ve *illâ* (ne olursa olsun, ancak) kelimeleri bir arada kullanılarak işaret yoluyla *kelime-i tevhîde* telmih yapılmıştır. Vahdet ve tevhîd kelimeleriyle de desteklenen beyitte *Allah’a ortak koşma bahsi, birliğe mâni değildir* diyen şair, bunu kelime-i tevhîde işaret ederek kanıtlar:

Vaḫdete mâni’ değildir mebhâş-ı şirk-i şamed

Satır-ı tevhîd-i Ḥudâ’nın **Lâ** ile **İllâ**’sı bir (G.20/4)

Aşağıda yer alan beyitte *her emanetin o işte usta olanlara verilmesinin uygun olacağını, bu manaların Kur’an’da açıkça bildirildiğini* söyleyen şair Nisâ sûresi 58. âyetten iktibas yapar. “Allah size, mutlaka emanetleri (işleri) ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle davranmanızı emreder.” âyetinde geçen *emânet* ve *ehil* kelimeleri işaret yoluyla iktibas yapılır:

1308/1892) *Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi*” Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 15, İstanbul 2015, ss. 27-102.; “Üdnü, denâ (yaklaştı) kelimesinin emridir. Üdnü minnî, bana yaklaş anlamına gelir. Hz. Peygamber’in Mi’râc’da Ulu Allah’a yaklaşması, aralarındaki mesafenin iki yay kadar, hattâ ondan daha azkalması...” Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 158.

Her **emānet ehline** tākīd ile tevfiķ olur

Zāhir olmuşdur bu ma'nālar bütün Furkān'dan (Tar.69/16)

Beyitte geçen *Seb'ü'l-mesânî* terkibi Kur'ân-ı Kerim'de Hicr sûresi 87. âyette şöyle geçer: “Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'ân'ı verdik.” Burada geçen “tekrarlanan yedi âyet”, müfessirler tarafından birçok şekilde yorumlanmıştır. Yaygın görüş ise bu yedi âyetten kastın Fatihâ sûresi olduğu ve onun da Kur'ân'ın özü olduğu yönündedir.¹²⁶ Seb'ü'l-mesânî'nin Fâtiha sûresi olduğu yönündeki görüşler aynı zamanda bir hadîse de dayanmaktadır. “Hz. Peygamber'in bu hususa açıklık getiren ifadeleri, Buhârî'nin “Kitâbü't-Tefsîr” bölümünün ilk hadîsinde şu şekilde geçmektedir: “...‘Ey Sa'd, sen bu mescidden çıkmadan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, o Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür.’ buyurdu. Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sırada ben: ‘Sana bir sûre öğreteceğim ki o, Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür demedin mi, dedim.’ Rasûlullah: O Sûre el-hamdülillahi Rabbi'l-âlemîn'dir ki, namazlarda tekrar olunan yedi âyet ve bana ihsan olunan Büyük Kur'ân'dır, buyurdu.”¹²⁷ Şair, adı geçen âyet ve hadîsten iktibas yaparak şiirinin yüceliğini vurgular ve onu ilahî âlemde bir *Seb'ü'l-mesânî* gibi görür. Melekler gönül levhasından onun şiirini âyet gibi okurlar:

Oğurlar âyetāsā levh-i dilden rūh-ı kıdsiler

Bu nazmım 'âlem-i lâ-hûta bir **seb'ü'l-meşânî**dir (K.60/41)

Tasavvufa göre yaratılışın sebebi “*Küntü kenzen mahfiyyen*” ifadesiyle başlayan “*Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım.*” anlamındaki hadîs-i kudsiye bağlanır. “Bu görüşe göre vücûd-ı

¹²⁶ Geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birişik, “es-Seb'ü'l-Mesânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.261-262.

¹²⁷ Bünyamin Ayçiçeği, “Divan Şiirinde Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi” *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 2018, s. 495.

mutlak olan Allah, aynı zamanda mutlak kemâl ve cemâle sahiptir. Mutlak güzellik ise doğal olarak gizli kalmayıp görünmek, beğenilmek ve sevilmek ister. Allah, mutlak vücûd sahibi olarak kendi gizliliğindeyken, daha zaman ve mekân yokken onun güzelliğini göreceğ göz ve seveceğ gönül yoktu. İşte bundan dolayı, Allah, gizli bir hazineyken, kendi güzelliğini görmek ve göstermek için kainatı yaratmıştır.”¹²⁸ Beyitte *küntü kenzen* sırrına nail olan kişinin masum olacağını belirten şair, *ben yaratılmış isem ne olursa olsun yok nedir bilmem* der. Zîra yaratılışın sebebinin aşk olduğunu bilen şair, bu bağlamda Allah’ın varlık ve birliğine tam teslimiyet gösterir:

Küntü kenzen sırrına mazhar olan ma’şûm olur

Ben mezâhirden isem **illâda lâ** bilmem nedir (G.36/3)

Aşağıda yer alan beyitte geçen “*levlâke*” ibaresi işaret yoluyla *levlâke levlâk lemâ halâktü'l-eflâk* “Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım.”¹²⁹ meâline gelen hadîs-i kudsîye işarettir. Şair, Hz. Muhammed’i överken halkı için feleğin ona aydınlık kıldığını bu hadîs-i kudsîden iktibas yaparak kanıtlar:

Ey pâdişâh-ı mazhar-ı **levlâke** Muhammedî

Eflâkı itdi halkıñ içün rüşenâ saña (K.1/5)

“*Utlub ’ül hayr*” hayır talep ediniz, güzellik dileyiniz anlamlarına gelen ve sahih olmadığı rivayet edilen bu¹³⁰ ve bunun gibi hadîsler tasavvuf ehli ve şairler tarafından halkı irşad etmek için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şair, memduhunu övdüğü beyitte, *Utlub ’ül hayr hadîsini Hz. Muhammed’in söylediğini* ifade eder ve bunun manasının memduhun yüz güzelliğine şahit olduğunu dile getirir:

¹²⁸ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.89.

¹²⁹ Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, s.113.

¹³⁰ Celaleddin Suyûtî, *Câmiul-Ehâdis*, (thk. Emin Lafızcı) C.1, Rayiha Yayıncılık, Ankara 2010, s.76-77.

Uṭlub'ül-ḥayr ḥadīsiñ didi Faḥr-ı 'ālem

Ḥüsñ ü vechiñde seniñ oldı bu ma'nā meşhūd (K.38/21)

Şair yukarıda geçen beyitlerde âyet ve hadîslerin ya tamamını ya da bir kısmını alarak iktibas yapmıştır. Aşağıda yer alan beyitlerde ise yalnızca sûre isimlerini vererek ya bir fikrini desteklemek veya anlamı kuvvetlendirmek istemiştir. İlk beyitte Yûsuf sûresinden iktibas yapan şair, ikinci bendde dünyanın gelip geçiciliğine değinir ve nefis-i emmâreye kapılmamayı öğütler. *Dünyanın aldaticılığına kanan kişi, Nûh'un gemisinin neden inşa edildiğini idrak edemez* diyen şair, bu iddialarını Tûr sûresinden iktibas yaparak kanıtlar:

Züleyhâ-yı vişâliñ perveriş buldı hüviyyetden

Anıñcün **sûre-i Yûsuf** hikâyet yâ Resûlallâh (K.3/5)

Derk eylemeyen seyr-i serî' meh u yûhı

Bilmez niçün inşâ olunup keşti-i Nûh'ı

Es'ad **sûre-i Tûr**-ı yâr ile da'vâ-yı sünûhi

Ağyâr elemin çekme yapış zülfine Rûhî

Men' eylemege cânımı vâR kâtilimizdir (Tah.100/5)

2.5.1.4. Dünya, Ahiret, Kıyamet ve Mahşer

Dîvân edebiyatının ana omurgasını oluşturan yapılardan en önemlisi İslâm dinidir. Şairler şiirlerini oluştururken İslâm'ın her ögesinden her öğretisinden faydalanır. Lâ-dinî denilen eserler dahi tetkik edildiğinde içinde İslâm dini esasına dayanan birçok unsur bulunur. Bu bağlamda dünya, ahiret, kıyamet ve mahşer gibi dinî birçok unsur ve öğreti şiirlerde sıklıkla kullanılır.

Dünya, dîvân şiirinde gelip geçici bir han, nefis-i emmârenin mekânı, aldaticı, aşağılık, hilekâr ve düzenbâz gibi süflî vasıflarıyla konu olmuş, nadir de olsa bazen Allah'ın tecellîgâhı, ahiretin tarlası gibi iyi vasıflarıyla ele alınmıştır. Şiirlerde genellikle bir kıyas içinde olunmuş, dünyanın kötü

özelliklerine karşın ahiret üstün tutulmuştur. Es'ad da şiirlerde dünya ve ahiret kavramlarını genellikle birlikte kullanmıştır. Şiirlerde *dünya ve ukbâ*, *dünya ve mâfihâ*, *dünya ve ahiret* gibi sürekli bir kıyaslama yapan şair, ahiret kavramını ise hakikati yansıtmaya yönüyle kullanır:

Vücūdındur sebep ibdâ'ına **dünyâ** vü '**uḳbānıñ**

Anıñcün ḳāleb-i kevnîne cānsın yâ Resûlallâh (K.5/5)

Baḳ şu ḥayālîm şengine raḳḳâs-ı nazm-ı cengine

Bir neş'e ḳatmış bengine **dünyâ** vü **mâ-fihâ** gibi (Bah.59/43)

Ey pâdişeh-i devlet-i **dünyâ** vü **âhiret**

Virdi dü kevn ḥükmüne fermân-revâ saña (K.1/3)

Ahiret kavramının yanı sıra *ukbâ* ve *mâfihâ* gibi kavramları da kullanan şair, bu dünyanın karşılığı olarak ahiretin olduğunu hatırlatır ve gaflet uykusundan uyanmanın gereğini vurgular:

Âdem oldur ki gözi görmeye ḥvâb-ı ḡaflet

İtmeye her sözünü beste-i lehv-i ülfet

Geçmeden 'ömr-i civâniyyede vâḳt-ı furşat

İrmeden ḡüşîña âvâze-i ṭabl-ı **riḥlet**

Çâresin eyle yûri zâd-ı reh-i '**uḳbānıñ** (Tah.18/11)

Mülk-i beḳâyâ raḡbet idüp **riḥlet** eylediñ

Terk-i cihâna râḡıb olup ḡurbet eylediñ (Terc.92/3:1-2)

Kıyâmet, *rûz-ı mahşer* gibi kavramlarla öte dünya fikrine telmihte bulunan şair, genellikle memduhunu överken onun mahşer gününe kadar sağlık ve sıhhatle yaşamasını diler. Bazen de kıyamet kavramını kavuşma günü olarak niteleyerek kalbini ferahlatır:

Tā **kıyāmet** ola bünyād-ı vücūdın muhkem

Ka'be-i sīnede dil böyle münacāt yapar (K.46/19)

Eger peymāne gelse rûz-ı ferdâ-yı **kıyāmet**de

Yine fikr-i vişâli nev-be-nev kalbe feraḥ-zâdır (K.56/26)

Aşağıda yer alan na'tlarda Hz. Muhammed'in mahşer gününde günahkâr olan ümmetine şefâat ve yardım edeceğine telmihte bulunan şair, onun inâyetinden nasip almayı diler:

Benim sensin mu'înim 'arşagâh-ı **rûz-ı mahşer**de

Saña Es'ad gibi biñ kul fedâdır yâ Resûlallâh (K.4/5)

Yâ Resûlallâh sensin mücrimîn-i **maḥşeri**

Ümmet-i eslâfdan mümtâz-ı akrân eyleyen (K.2/44)

2.5.1.5. Melekler

Haberci, elçi, güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten gibi anlamlara gelen *melek* kavramı, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmekle yükümlü, farklı suretlere girebilen, yemeyen içmeyen, bir cinsiyeti olmayan, duyularla algılanamayan, çok güzel oldukları bilinen nuranî varlıklardır. Dîvân şiirinde bu özellikleri yönüyle özellikle sevgiliye teşbih edilen melekler, görevleri bakımından da farklı benzetmelere konu olmuştur. Dîvân şiirine en fazla konu olan Cebrâil, Mikaîl, İsrâfil ve Azraîl adı ile bilinen dört büyük melektir. Bunların yanı sıra Hârût ve Mârût, Münker ve Nekîr, Rıdvân, Kirâmen Kâtibin gibi melekler de büyük meleklerden sayılmış ve görevleri hasebiyle şiirlere konu olmuşlardır. Yaratılışı itibarıyla melekler arasında yer alan fakat Hz.

Âdem'e secde etmediği için kafirlerden sayılan Şeytân da Azâzîl, Hannâs, Vesvâs, İblîs gibi farklı isimlerle şiirlere konu olmuştur.¹³¹

Es'ad Dîvânı'nda *melek* kavramı ya sadece “*melek*” olarak ya da meleklerin özel adları verilerek yer alır. Dîvânda 32 yerde geçen *melek* kavramı terkipler şeklinde oluşturulmuş ve genellikle sevgiliye teşbih edilmiştir. Bu terkiplerden bazıları şunlardır: *melek sîmâ- melek-peyker-melek-rû* (melek yüzlü), *melek-hısâl-melek-hû-melek-şiyem* (melek huylu), *cins-i melek* (melek sınıfı), *ahlâk-ı melek* (melek ahlâklı), *tavr-ı melek* (melek davranışlı). Bu terkiplerin yanı sıra meleklerin çoğulu olarak kullanılan *kudsiyân* ve *melâik* gibi kavramlar da şiirlerde sıklıkla yer alır:

Cebre'îl-i hünere feyzim ider ilhâmı

Ḳudsiyân meclis-i nazımından okurlar inşâ (Tar.77/17)

Nu'ûṭñ tâ-be-maḥşer cümle 'âlem dâsitân itsün

Hemişe feyzin ins ü **melâ'ik** hırz-ı cân itsün (Terc.35/7:3-4)

Yine dört büyük melek anlamına gelen *kerrûbîyân* kavramı da memduhu överken kullanılan kavramlar arasındadır:

Pîş-i ğarrâsında ber-pâ şaf-nişînân-ı felek

Pertev-i nûrînda pervâz itmede **kerrûbiyân** (K.28/5)

Beyitte yer alan *rûh-ı kudsîler* terkibi *kutsal ruhlar* anlamına gelip melekleri tanımlamak için kullanılan ifadelerden biridir. Es'ad bu beyitte, şiirlerinin melekler tarafından âyet gibi okunduğunu iddia eder:

Okurlar âyetâsâ levḥ-i dilden **rûḥ-ı ḳudsîler**

Bu nazımım 'âlem-i lâ-hûta bir seb'ü'l-meşânî' dir (K.60/41)

¹³¹ Melekler madde başında; yalnızca dîvânda tespit edilen melek isimlerine yer verilmiştir. Diğer türlü araştırmanın sınırları genişleyeceği için bu durum tercih edilmemiştir.

Dîvânda en çok adı geçen melek Cebrâîl'dir. Dört büyük melekten biri olan ve Allah ile Hz. Peygamber arasında vahiy tebliğ etmekle vazifeli olan Cebrâîl'den şairlere ilham vermesi, sevgiliden haber getirmesi gibi konularda bahsedilmiş, bunun yanı sıra Allah ve Hz. Peygamber arasındaki sırâ vâkîf olması ve akl-i küll kabul edilmesi gibi vasıflarıyla da şiirlere konu olmuştur. Es'ad, manzumelerinde hem Cebreîl hem Cibrîl yazımını tercih etmiş, aynı zamanda Cebrâîl'e benzetilen ve *cennet kuşu* olarak da adlandırılan *Tâvûs kuşu* kavramına yer vermiştir:

Leyle-i İsrâya mazhar zât-ı pāk-i akdesî

Cebre'îl'i hizmet-i mi'râca şâyân eyleyen (K.2/23)

Hayâlim tercemân-ı **Cibrîl**-i 'arş-ı vahdetdir

Mâ'îlim bağ-ı hikmet semtiniñ **ṭâvûs**-ı esrârı (K.22/31)

“Cebrâîl'in bir diğer özelliği de 600 kanadı olmasıdır.”¹³² Dîvân şiirinde bu kanatlar memduha yardım ve inâyet etmesi anlamında ele alınır. Bazen de kanatlarının güzelliği sevgilinin uzuvlarına teşbih yapılır. Aşağıdaki beyitte geçen *şehper* kelimesi Farsça kanat anlamına gelip *Cebrâîl'in kanadı* anlamında kullanılmıştır:

O şehensâh-ı mükerrerem ki per-i tîri anıñ

Şehper-i Hâzret-i Cibrîl'e virür cevânı (K.19/20)

Ateşten yaratıldığı için kendisini Hz. Âdem'den üstün tutan ve ona secde etmediği için cennetten kovulan şeytan da yaratılış itibarıyla bir melektir. Dîvân şiirinde genellikle rakip için benzetme unsuru olarak ele alınan şeytan nefis, kıskançlık, kötülük, şirk koşma süflî durumlara teşbih edilmiştir. Aşağıda yer alan beyitte kıskançlığın çok kötü bir davranış olduğuna dikkat

¹³² Yusuf Şevki Yavuz, vd., “Cebrâîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 202.

çekmek isteyen şair, İblis'in bir melekken hasetliği sebebiyle şeytana dönüşmesine telmihte bulur ve Allah'a ortak koşmamayı öğütler:

Vahdete zâhirde teşrîk itme mahlûkiyyeti

Ser-bülend-i cân olan şeytâna gör n'itdi hased (G.14/6)

Hadislerde, berzâh âleminde insanları sorguya çekeceği rivayet edilen *Münker* ve *Nekir* melekleri dîvân şiirinde de sıklıkla adı geçen meleklerden olup genellikle insanların iyi ve kötü amellerine teşbih unsuru olarak şiirlerde yer alırlar. Şair, III. Selîm'i övme maksadıyla kaleme aldığı kasidede, onun insanlara yardım etmesini Münker'e teşbih eder ve *sultan olanların kerameti münker midir* diye sorarken *onlardaki velilik hâlinin de böyle sayısız olduğunu* ifade eder:

Münker midir kerâmeti sultân olanlarıñ

Anlar da böyle hâl velî bî-şumâr olur (K.23/19)

2.5.1.6. Peygamberler¹³³

Dîvân şiirinin yararlandığı en önemli kaynaklardan bir diğeri de peygamberlerdir. Sözlüklerde Farsça bir kelime olan *peyâm* haber, *-ber* eki ise getiren anlamına gelir. “Vahiy yoluyla peygamberler tarafından getirilen haber tanrısal bir ilhamı da beraberinde getirir. Bu noktada Platon gibi bazı

¹³³ Peygamberler madde başı hazırlanırken aşağıda adı geçen kaynaklardan istifade edilmiştir: İsmail Güleç, “Hz. Peygamber'in Şiire Karşı Tutumu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2017.; Mehmet Ünal, vd, “Divan Şiirinde Peygamberlerin Ele Alınışı: Ömer Hulûsî Dîvânî Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/73, 2020, ss. 1001-1112.; Mahmut Kaplan, “Divân Şiirinde Hazret-i Muhammed”, *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*, İstanbul, S.74, 2021, ss.106-117.; Saadet Arzı, *On Altıncı Yüzyıl Divân Şiirinde Ulû'l-'Azam Peygamberler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.; Selvi Güz, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû'l-'Azam Peygamberler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Konya 2019.; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

filozoflar tarafından şairler de şiirlerini tanrısal bir ilham ile söylediklerinden peygamberlere benzetilmiştir.”¹³⁴ Güzeli ve estetiği arayan şair, şiirini oluşturken Tanrısal bir ilham ile donatıldığının farkındadır. Bu bağlamda şairlerin peygamberler ile bir ünsiyet kurması ve şiirlerini meydana getirirken yararlandıkları en önemli kaynağın da peygamberler olması kaçınılmazdır. Onların hayatları, mucizeleri, gazaları, kıssaları, yaşadıkları dönemdeki olaylar gibi birçok hadise şairler tarafından şiirlerde sıklıkla işlenmiştir.¹³⁵

2.5.1.6.1. Hz. Âdem

Semavî kitaplarda ilk insan ve ilk peygamber olarak yer alan Hz. Âdem insanlığın atası olması yönüyle *ebül'l-beşer*, Allah'ın seçilmiş kişilerinden sayıldığı için de *safiyullah* olarak anılmıştır. Dîvân şiirinde özellikle ilk insan olması, topraktan yaratılması, meleklerin ona secde edip şeytanın etmemesi, Hz. Havva ile cennetten çıkarılmaları ve Âdem'in Serendip adasına gönderilmesi, yüzlerce ismi bilmesi ve uzun yaşaması gibi birçok özelliğiyle anılmıştır. Es'ad Dîvânı'nda yer alan manzumelerde adı geçen özellikleriyle yer alan Hz. Âdem genellikle Hz. Havva ile anılmıştır.

Beyitte aşkın tarifini yapan şair, Hz. Âdem'in verdiği ilk sözün ve Havva'ya nefis fikrini şeytan edenin aşk olduğunu iddia eder:

‘Aşkdır Âdem’le evvel ‘ahd-i peymân eyleyen

‘Aşkdır Havvâ’ya re’y-i nefsi şeytân eyleyen (K.2/1)

Beyit, Hz. Peygamber için yazılan bir na‘ttan alınmıştır. Şair, Hz. Peygamber’e seslenerek *cihânın hükümdarının sevgilisisin, Hz. Âdem’i Hz. Havva’ya can eyleyen senin yaratılışıdır* der ve ilk yaratılan nurun Hz. Muhammed’in nuru olduğuna telmihte bulunur:

¹³⁴ Eflatun, *İon*, çev. İhsan Bozkurt, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s.534.

¹³⁵ *Peygamberler* maddesi hazırlanırken kronolojik tasnif esas alınmıştır.

Sen o maḥbûb-ı ḥudâvend-i cihânsın kim seniñ

Ḥilkatîñdir Âdem-i Havvâ'yı bâ-cân eyleyen (K.1/28)

III. Selîm için yazılan kasidede *devlet işleri aciz ve zayıf olanlarla bitmez, bu ta Âdem'in zamanından beri imkânsızdır* diyen şair, siyasî bir nasihat verirken Âdem'in zamanı terkibiyle onun ilk insan olduğuna da telmihte bulunur:

Yoḥsa ehl-i 'aciz ile bitmek umûr-ı saltanat

Mümteni'dir 'âdetâ tâ **devr-i Âdem**'den beri (K.24/14)

2.5.1.6.2. Hz. Nûh

Hz. Nûh, Kur'an-ı Kerîm'de ve hadîslerde diğer peygamberlere nisbetle detaylı bir şekilde tanıtılan ve “*ülû'l-azm*” olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. “Kur'an'da yirmi sekiz sûrede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci sûresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhit mücadelesini anlatır. Ancak Kur'an, Nûh'un hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Kendisine inanmayan kavmi tûfanla cezalandırıldığından tûfan hadisesi de ona nisbetle Nûh tûfanı diye anılmaktadır.”¹³⁶ 950 ilâ 1050 yıl yaşadığı rivayet edilen Hz. Nûh, dîvân şiirinde uzun ömürlü olması, Tûr-ı Sinâ adıyla bilinen dağda Allah ile konuşması, inşa ettiği gemi, halkının helâk olması, eşi ve oğlunun ona inanmaması gibi birçok yönüyle ele alınmıştır.

Beyitte Hz. Nûh'un dîvân şiirine yansıyan yönlerinden uzun ömürlü olmasına telmihte bulunan şair, memduhun Hz. Nûh'un ömrü kadar uzun ömürlü olması temenni eder:

'Ömr-i Nûh'ı Ḥaḫ Ta'âlâ 'ömriñe zamm eylesün

¹³⁶ Ömer Faruk Harman, “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 225.

Sāye-i ‘adliñde āsāyiş bula cümle ‘ibād (Tar.70/4)

Aşağıda yer alan tahmîste tasavvufî bir yorum yapan şair, dünyanın gelip geçici olduğunu, onun hilelerine kanmamayı öğütlerken Nûh’un gemisinin neden inşa edildiğini idrak etmeyi ve asıl davayı hatırlamak gerektiğini ifade eder. Bu ifadelerini kuvvetlendirmek için hem Tûr sûresine hem Nûh’un gemisine telmihte bulunur:

Derk eylemeyen seyr-i serî‘ meh u yûhı

Bilmez niçün inşâ olunup keştî-i Nûh’ı

Es‘ad sûre-i Tûr-ı yâr ile da‘vâ-yı sünûhı

Ağyâr elemin çekme yapış zülfine Rûhî

Men‘ eylemege cânımı vār kâtilimizdir (Tahm.100/5)

2.5.1.6.3. Hz. İbrâhîm

“Hz. İbrâhim Kur’an’da adı müteaddit defa geçen ulü’l-azm peygamberlerden biri olup Hz. Nûh’un neslinden gelmektedir. O, inananların örnek alacağı bağlanacağı ve peşinden gideceği büyük bir önderdir. Aynı zamanda o, Allah’ın halîli, sırdaşı ve dostudur. O, insanlar içerisinde ağır başlı, yufka yürekli, yumuşak huylu, misafirperver ve dürüst bir kimsedir. O Allah’ın dostu olduğu gibi Peygamber (s.a.s.) Efendimiz’in de dostudur.”¹³⁷ Dîvân şii- rinde de hakkındaki kıssalar ile en çok konu olan peygamberlerden olan Hz. İbrâhim, doğumu, mağarada büyümesi, Nemrûd’la tartışması, putları kırması, ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması, oğluyla birlikte Kâbe’yi inşa etmesi, oğlunu kurban etmek istemesi ve bu teslimiyet karşısında bir koçun ona nazil olması gibi birçok yönüyle şiirlere konu olmuş, aynı zamanda *Halîhullâl* (Allah’ın dostu) lakabıyla da şiirlerde mazmun olarak yer almıştır.

¹³⁷ Mahmud Esad Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2000, s.52.

Beyitte, Hz. İbrâhim'in putperestlik inancının olduğu bir memlekette putlara tapmayı reddetmesi ve onları kırarak meşhur olması hadisesine telmih yapılmıştır:

‘Aşkdır ma'būdı istidlâl iden **İbrâhîm**'e

Büt-şikenlikle anı meşhûr-ı devrân eyleyen (K.2/8)

Şair, bu beyitte de Hz. İbrâhim'in putları kırdıktan sonra ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması hadisesine işaret ederek onun bu olay ile meşhur olduğunu ifade eder:

Ol Muhammed kim anıñ nûr-ı mu'an'an geldiği

Hâzret-i **İbrâhîm**'e âteşde virdi şöhreti (K.6/14)

2.5.1.6.4. Hz. İsmâil

Kendisi gibi peygamber olan Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İsmâil, insanlara verdiği sözlere sadâkatiyle bilinen ve Allah'ın rızasını kazanması ile övülen bir peygamberdir. “Hz. İsmâil Türk edebiyatında doğumundan başlayarak çocukluğu, gençliği ve peygamberliği gibi yönleriyle ele alınmış, özellikle anesi Hâcer'le birlikte Mekke'de bırakılması, burada zemzemin fişkırması, babası İbrâhim tarafından Allah'a kurban edilmek istenmesi, buna razı olup sabır göstermesi ve Kâbe'nin inşaatında babası ile beraber çalışmasından bahsedilmiştir.”¹³⁸ Hz. İsmâil'in yukarıda yer alan özelliklerinden öncelikle kurban hadisesine telmihte bulunan şair, onun haktan gelen her şeye rıza göstermesini sabır kavramıyla kullanıp teşbih unsuru yapmıştır.

Beyitte aşkın vasıflarını anlatan şair, Hz. İsmâil'in verilen emre boyun eğip canını hayvan kesilen meydanda kurban edişini ilahî aşka yorumlayarak aşk hakkında dikkate değer bir tespit yapar:

¹³⁸ Mustafa İsmet Uzun, “İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 82.

‘Aşkdır İsmâ‘îl’i münkâd-ı fermân eyleyüp

Cânını meydân-ı bismilgehde kırbân eyleyen (K.2/9)

Beyitte yine Hz. İsmâil’in kurban hadisesine telmihte bulunulur. *Mâsivâdan vazgeçmeyip Allah’a yakınlık duymasaydı Hz.İsmâil’e kurban gelmezdi* diyen şair, vahdet anlayışına da telmihte bulunur:

Ân-ı zebh olmasa sermâye-i kırb-ı Yezdân

Zebh İsmâ‘îl’e gelmezdi fedâ-yı maşşûd (K.38/3)

2.5.1.6.5. Hz. Yakûb

“İshak’ın oğlu Ya’kûb, Kur’ân-ı Kerîm’e göre peygamber, Yahudi inancına göre İsrâil’in ataları diye adlandırılan üç kişiden biridir ve aynı zamanda İsrailoğulları’nı da atasıdır. Hz. Ya’kûb Müslüman milletlerin kültür ve edebiyatında, halk inanışlarında adı çokça geçen ve hayatına dair bilgi verilen peygamberlerden biridir. Kaynaklarda duasının bereketiyle bir koyunun tek batında dört kuzu doğurması, sesinin üç konak mesafeden duyulacak kadar gür olması, attığı okun çok uzaklara gitmesi, duasıyla dağları yerinden oynatması, oğlu Yûsuf hakkında kurtlarla konuşması, çok uzak mesafeden Yûsuf’un kokusunu alması gibi mucizeleri nakledilir. Edebiyatta daha çok etkili duasıyla anılan Hz. Ya’kûb’la ilgili bilgiler Kur’an’da Yûsuf sûresinde yer alır.”¹³⁹ Aynı zamanda gam, hüzn ve sabrın sembolü olan Hz. Yakûb’un hüzn içinde kapandığı evi de (külbe-i ahzân/külbe-i hüzn/beytü’l-ahzân/beytü’l-hazen) dîvân şairlerinin en çok kullandığı benzetme unsurlarından olmuştur.

Beyitte yer alan *külbe-i hüzn* (hüzn kulübesi) terkihi, Hz. Yakûb’un hem evlat acısı hem evlat ihanetiyle kendisini kapattığı, yıllarca acı çekip ağlamaktan kör olduğu eve teşbihtir. Şair, gönlü bu hüzn kulübesine benzetirken bir gün Yûsuf gibi müjdeli bir haberin geleceğine de işaret eder:

¹³⁹ Mustafa İsmet Uzun, “Ya’kûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 276.

Dil külbe-i hüzünde çü **Ya'kûb** ağlasun

Bir gün beşîr-i müjde-i Yûsuf-nümâ gelür (G.19/4)

Beyitte Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'a telmihte bulunan şair, mahbubundan *Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf aşkına ayrılık vaktini uzatmayıp merhamet etmesini* dilerken aynı zamanda Hz. Yakûb'un uzun bekleyişine de telmihte bulunur:

İftirāk-ı Hâzret-i **Ya'kûb Yûsuf** 'aşkına

Merhamet eyle dirâz itme zamân-ı firâti (K.6/44)

2.5.1.6.6. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Kur'an'da adına *ahsen'ül-kasas* (en güzel anlatış) olarak anılan Yûsuf sûresi vahyedilmiş 11. peygamberdir. Hakkında en fazla konuşulan, en fazla örnek verilen Hz. Yûsuf, dîvân şiirinde de en fazla konu edini-len peygamberlerdendir. Gördüğü rüya, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, köle olarak satılması, rüya tabirleri, zindana atılması, Mısır'a sultan olması, vezirin eşi Züleyha tarafından kendisine atılan iftira, kanlı gömleğiyle kör olan babası Hz. Yakûb'un gözlerinin açılması gibi daha birçok özelliğiyle dîvân şiirine konu olurken en çok da güzel ahlâkı ve eşsiz güzelliğiyle teşbih unsuru yapılmıştır.

Hz. Yûsuf, manzumelerde adı en sık geçen peygamberlerdendir. Şiirlerde genellikle güzel ahlâkı ve yüz güzelliğiyle ele alınan peygamber, şairin şiirlerine ve tabiatına teşbih edilir:

Yusûf-ı tab'ıma dil-beste Züleyhâ-yı himem

Taht-ı ikbâlîme bir cây-ı feraḥ Mısr-ı kerem (M. 25/64)

Bazen de şair görevinden azledildiğinde kendisiyle Hz. Yûsuf arasında bir ünsiyet kurar ve vatanını terk etmek zorunda kalmasını ona benzetir:

Yûsufâsâ eyledim ihvân ile terk-i vaṭan

Soñra bildim Mısr-ı ünsiyyetde ihvân ol degil (G.60/6)

Hz. Yûsuf beyitlerde genellikle babası Hz. Yakûb ile anılır. Onun, evladını yitirmenin onulmaz acısı, bu acıyla görme yetisini kaybetmesi ve bir gün oğlunun gelişiyile dünyasının aydınlanması, şair tarafından manzumelerde sıklıkla konu edinilmiştir:

Dil külbe-i hüzünde çü **Ya'kûb** ağlasun

Bir gün beşîr-i müjde-i Yûsuf-nümâ gelür (G.19/4)

Meşhur aşk hikâyelerinin de kahramanı olan Yûsuf ile Züleyhâ, şairin sıklıkla yer verdiği konulardandır. Manzumelerde genellikle âşık ve mâşuk arasındaki imkânsız aşka teşbih edilen Züleyhâ, bazen de imkânsız aşkının perişanlığıyla insanın çaresizlik karşında yapabileceği hainliklere teşbih edilmiştir:

'Aşkdır aşk-ı **Züleyhâ**'ya o gadri itdüren

'Aşkdır mahbûbıñı der-bend-i zindân eyleyen (K.2/14)

2.5.1.6.7. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, diğer ilâhî dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de sabır ve tahammül timsali olup manzum eserlerde daha çok bu özelliğiyle ele alınmıştır. Çocuklarıyla bağ ve bahçelerinin zenginliğiyle bilinen Hz. Eyyûb, kendisine verilen imtihanla bunların hepsini kaybeder ve vücudunda onulmaz yaralar çıkar. Allah'tan geldiğini bildiği bu acılardan asla şikâyet etmeyen ve tahammül gösteren Hz. Eyyûb, dîvân şiirinde de sabrın en güzel timsali olarak ele alınır. Onun belâ karşısında gösterdiği sabır genellikle âşığa teşbih edilir.

Aşağıda yer alan beyitlerde Hz. Eyyûb'un sabrına telmihte bulunan şair, aşkın tanımını yaparken onu *sabır tahtına sultan edenin aşk olduğunu* iddia eder:

'Aşkdır **Eyyûb**'i şabır tahtına sultân iden

Vaşfını ârâyış-i manşûş-ı fermân eyleyen (K.2/11)

Beyitte yine Hz. Eyyûb'un sabrına telmihte bulunan şair, *perişan ümmeti onun sabrına şahitlik etmeseydi, Hz. Eyyûb'e hakikat sırrı verilmezdi* der:

Şabra işhâd itmeyeydi ümmet-i âşüfteyi

Eylemezdi **Hâzret-i Eyyûb**'i hikmet intihâb (Kıt.10/3)

2.5.1.6.8. Hz. Mûsâ

“Hz. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'in otuz dört sûresinde 136 yerde zikredilmektedir ve Kur'an ile sahih hadîslerde geçmiş peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir.”¹⁴⁰ “Allah'ın seçilmiş bir kulu olan Hz. Mûsâ'nın doğumundan nübüvveti sonrasında yaşanan hâdiselere varıncaya kadar hayatından önemli sahneler bir ibret nişanesi olarak Kur'an'da, defalarca anlatılır.”¹⁴¹ O, fısıltıyla konuşabilecek kadar rabbine yaklaşma şerefine nail olmasının yanında güvenilir, sözüne itimat edilen, şerefli ve çok değerli bir kişiliğe sahiptir. Hz. Mûsâ dîvân şiirinde Tûr-ı Sinâ'da Allah'ın tecellisine mazhar olup kendinden geçmesi, Kızıldeniz'i ikiye ayırıp Fırvun'un askerlerini yok etmesi, Hızır (as) ile yolculuğu, asası ve yed-i beyzâ (beyaz el) gibi birçok hadisesiyle yer alır. Kendisine vahyedilen kutsal kitaplardan Tevrat ile de zikredilen Hz. Mûsâ, Tûr-ı Sinâ'da Allah ile aracısız konuşmasından dolayı *kelîmullâh* olarak da anılır.

Şair, beyitte Hz. Mûsâ'nın Tûr-ı Sinâ'da Allah'ın tecellisine mazhar olmasının aşkına, en kısa zamanda zevk ve kavuşma gününü nasip eyle diyerek bu mucizevî olaya telmihte bulunur:

Hâzret-i Mûsâ 'ya **Tûr** üzre tecellî 'aşkına

'An-çarîb eyle müyesser zevk u rûz-ı vuşlatı (K.6/45)

Beyitte Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden olan *Yed-i Beyzâ* (beyaz el) hadisesine telmihte bulunan şair, *Hz. Muhammed'in nuru yaratıldığında Mûsâ'nın*

¹⁴⁰ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 207.

¹⁴¹ Erkaya, *Peygamber Kissaları*, s. 109.

beyaz eli yoktu derken ilk yaratılan nurun onun olduğunu ifade eder ve Bezm-i Elest meclisine de işaret yoluyla telmihte bulunur:

İtmeyeydi zâtını Peyğām-ber-i āhîr zamān

Hikmet-i Hâk'da **yed-i beyzā**-yı **Mūsā** yoğidi (K.7/18)

2.5.1.6.9. Hz. Davûd

Kendisine Zebûr adlı kutsal kitap indirilmiş Hz. Dâvûd, zırh yapma sanatında mâhir, hikmet ve ilim sahibi bir hükümdardır. “İslâmî kaynaklarda özellikle onun güzel ahlâkı ve ibadet hayatı üzerinde durulmuş olması dikkat çekicidir.”¹⁴² “İsrâiloğulları’nın tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd’un şahsında bir araya gelmiştir.”¹⁴³ Hz. Davûd dîvân şiirinde bu özelliklerinin yanı sıra demiri işlemesi, sesinin güzelliği, hayvanların onunla birlikte Allah’ı tesbih etmesi gibi unsurlarıyla ele alınmıştır. Hem peygamber hem hükümdar olması yönüyle de bazen memduha teşbih edilmiştir.

Beyitte aşkın mahiyetini anlatan şair, *Hz. Davûd’u hilâfet hükmüyle yerenin, seçilmiş neslini dünyaya Süleymân eyleyenin aşk olduğunu* söyler ve onun hükümdarlık vasfına da telmihte bulunur:

‘Aşkdır **Davûd**’ı ahkâm-ı hilâfetle yeren

İntihâb-ı neslini dehre Süleymân eyleyen (K.2/10)

2.5.1.6.10. Hz. Süleymân

Babası Hz. Dâvud’un vefatından sonra küçük yaşlarda ülkesine hükümdar olan ve kısa bir süre sonra peygamberlik ile müjdelenen Hz. Süleymân, dîvân şiirinde birçok vasfı ve hadisesiyle adından çokça bahsedilen peygamberlerdendir. “Hz. Süleyman, göz yumup açma süresinde Belkıs’ın tahtını Sebe ülkesinden Kudüs’e getiren ve ism-i a‘zamı bildiği rivayet edilen veziri

¹⁴² Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, s.141.

¹⁴³ Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 21.

Âsaf b. Berahyâ ile birlikte anılmış, dönemin sultanıyla vezirleri de onlara benzetilmiş, sahip olduğu kudret ve saltanat ise (mülk-i Süleyman) mutlak bir ihtişamın sembolü sayılmıştır. Sarayı güçsüzlerin sığınağı, davaların adaletle halledildiği yerdir, kendisi aynı zamanda adaletin sembolüdür.”¹⁴⁴ Bunların yanı sıra Hz. Süleymân kuşların dilini bilmesi, karınca ile konuşması, üzerinde İsm-i A‘zam’ın yazılı olduğu mühürlü yüzüğü gibi daha birçok özelliğiyle dîvân şiirini konusu olmuştur.

Es'ad, Hz. Süleymân'ın verilen bu özelliklerinden öncelikle adaletine, meşhur tahtına ve mührünene telmih yaparak bahsetmiştir. Beyitte *sevgilinin kırmızı dudaklarının mührü* Hz. Süleymân'ın yüzüğüne teşbih edilirken onun *insanları ve perileri etkisi altına almasına* telmihte bulunulmuştur:

Ĥâtem-i la‘l-i lebiñ teşhîr ider ins ü perî

Devr-i ĥükm-i ĥüsnîne cânâ **Süleymân** imrenür (G.26/4)

Yine Hz. Süleyman'ın tahtına telmihte bulunulan beyitte *dünyanın gelip geçici oluşuna, olağanüstü zenginliğe sahip olan peygamberin dahi bu dünyadan göçtüğüne* işaret eden şair, *o tahtın tek sahibinin Allah olduğunu* ifade eder:

Degildir kimseye bâkî cihân taht-ı **Süleymân**'dır

O tahtıñ şâhibi ancak cenâb-ı lâ-mekânîdir (K.60/8)

2.5.1.6.11. Hz. Yahyâ

Yahyâ kelimesi, kök anlamı itibariyle hayatı ifade eder. Onun vesilesiyle kısır olan annesinin yeniden doğurgan hâle gelmesi dolayısıyla bu ismi aldığı belirtilir. “Kur'an-ı Kerim'de bahsedildiği kadarıyla Hz. Yahyâ idrak ve anlayış sahibi, iffetli, güzel ahlâka sahip, anne babasına hürmeti elden bırakmayan hata ve günahlardan gücü nispetinde uzak durmaya çalışan örnek

¹⁴⁴ Hüseyin Akkaya, “Süleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

bir şahsiyettir. Onun hakkı savunup her zaman zalimin karşısında durması genç yaşta şehid edilmesine yol açmıştır.”¹⁴⁵ Bazı tefsircilere göre Hz. Yahyâ’nın başının kesilmesinden sonra yere bir damla kan dökülmüş, dökülen bu kanın kaynamaya başladığı ve Kûdüs’ün işgaline kadar kaynamaya devam edeceği rivayet edilmiştir.”¹⁴⁶ Dîvân şiirinde onun güzel ahlâkına, iffetli oluşuna, özellikle genç yaşta şehit edilmesine ve kan hadisesine telmihte bulunmuş ve teşbih yapılmıştır.

Beyitte, Hz. Yahyâ’nın başının kesilerek şehit edilmesi hadisesine telmihte bulunan şair, onun aşkına başındaki gamın defedilmesini diler:

Yâ İlâhî **Hazret-i Yahyâ**-yı mezbûh ‘aşkına

Kıl sebîlim taḥliye def‘ eyle benden kürbeti (K.6/41)

Şair, memduhun cömertliğini bolluk denizinde Hz. Yahyâ’nın cömertliğine teşbih yapar:

Hudâvend-i mu‘azzam şehriyâr-ı hıṭṭa-i Âdem

Kef-i cûdı mişâl yemm-i keremde şanki **Yahyâ**’dır (K.56/20)

2.5.1.6.12. Hz. Îsâ

“İsrailoğulları peygamberlerinin sonuncusu olan Hz. Îsâ, annesi Hz. Meryem’e Cebrâil tarafından müjdelenmiş ve babasız olarak dünyaya gelmiştir.”¹⁴⁷ “Kutsal kitap olan İncil’i tebliğ etmesi için ona indirilmesi, Hz. Muhammed’in peygamberliğini müjdelemesi (Saff 61/6), Allah’tan bir kelime ve ruh olduğu vurgulanan bir peygamber olması, onun ayrıcalıklı yönleri arasındadır. Bunun yanında Kur’an’ın ifadesiyle o, kendisine nimet verilmiş ve İsrailoğulları’na örnek kılınmış bir kul ve resuldür (ez-Zuhruf 43/59). O, peygamberlikle nimetlendirilmiş, babasız doğmakla taltif edilmiş ve nefsânî arzularını yenerek başta İsrailoğulları olmak üzere nesillerce dilden dile dolaşan,

¹⁴⁵ Erkaya, *Pegamber Kıssaları*, 178-179.

¹⁴⁶ Bk. İbn Kesir 1985, 51 ; İbn Esir 1348, I/172 ; Taberi 1991, III/852-853.

¹⁴⁷ Muhammed Ali Sabuni, *Peygamberler Tarihi*, s.198-209.

örnek bir şahsiyet olmuştur.”¹⁴⁸ Bu özelliklerinin yanı sıra dîvân edebiyatının çeşitli örneklerinde doğrudan veya dolaylı olarak Hz. İsâ ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve birçok mazmuna konu edilmiştir. “Cebrâil’in üflemesiyle (nefh-i Cibrîl) onun Hz. Meryem’den babasız olarak doğuşu, tevhit ve münacatlarda Allah’ın her şeye kadir oluşunu göstermesi bakımından en sık kullanılan unsurdur. Ana karnında ve beşikte iken konuşmaya başlaması, hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi Ölmeyip gök yüzüne çıkışı (ref‘-i İsâ) aynı zamanda müstakil risâlelere de konu olmuştur Hiç evlenmediğinden “*ehl-i tecrîd*” diye adlandırılmış ve dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) kabul edilmiştir. Buna rağmen semaya yükselirken yakasında unuttuğu bir iğneden dolayı dördüncü felekteki (çarh-ı çârümîn) güneş semasında kalışına da dikkat çekilmiştir: Gökyüzünde kıyamete kadar bulunacak oluşundan kinaye uzun ömrü (ömr-i Mesîh) ve kıyametten önce tekrar dünyaya dönecek (nüzü'l-i İsâ) olması da dîvân edebiyatındaki onunla ilgili belli başlı konulardır.”¹⁴⁹ Hz. İsâ, manzumelerde Hz. Muhammed’den sonra adı en çok geçen ikinci peygamberdir. Onun yukarıda yer verilen mucizeleri ve vasıfları birçok manzumenin konusu olmuştur.

Hz. İsâ Yahudiler tarafından çarmıha gerildiğinde Allah tarafından göğe yükseltilir. Rivayetlere göre yakasında bulunan iğne sebebiyle göğün dördüncü katına kadar yükselebilmiş ve orada kalmıştır. Aşağıda yer alan beyitte de *sûzen-i hikmet* (hikmet iğnesi) terkibiyle bu hadiseye telmihte bulunan şair, aynı zamanda Hz. İsâ’nın “*İsa-yı Mücerred*” vasfına “*tecrîd-i Mesîhâ*” terkibiyle telmihte bulunur. Bu durum Hz. İsâ’nın hem çıplak ve soyutlanmış oluşuna hem onun hiç evlenmemiş oluşuna yorumlanır:

Feyz-i ervâhı telef-kerde-i Mûsâ'da kôdı

Sûzen-i hikmeti tecrîd-i Mesîhâ'da kôdı (Müs.15/1)

¹⁴⁸ Erkaya, *Peygamber Kıssaları*, s. 189-190.

¹⁴⁹ Mustafa İsmet Uzun, “İsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 200, s. 473.

Şair, Hz. İsa'yla arasında bir ünsiyet kurar. Onun ölümlere nefesiyle can vermesi vasfını, kendisinin ölü hayallere can vermesine benzeterek sözlerini onunla eş tutar:

Cân virür mürde hayâlâta nizâm-ı nazmım

Suhanım nefs-i **Mesîhâ** ile gûyâ tev'em (K.44/35)

Şair, bu beyitte de Hz. İsa'nın ölümleri diriltten nefesine telmihte bulunur ve *sadece değil onu, her nefes sahibini Hz. İsa biliriz* derken tasavvufun nefes kavramına da dikkat çeker:

Es'ad hemân 'İsâ mı ider mürdeyi ihyâ

Her şâhib-i enfâsı **Mesîhâ** bilürüz biz (G.148/9)

Beyitte Cebrâil'in Allah'ın emri ile Hz. Meryem'e ruh üfleyip onun hamile kalmasına telmihte bulunan şair, Hz. Meryem ile Hz. İsa'nın doğal olarak tek ruh olduğunu dile getirir:

Cebre'îl-i rûh ile hem-rûh olur emr-i ahad

Bî-tekellûf **Meryem**-i aşkıñ **Mesîhâ**-zâsı bir (G.126/2)

2.5.1.6.13. Hz. Muhammed

Yaratılış itibarıyla Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, mevki bakımından ise ilkidir. Hakkında doğmadan önce ve doğduktan sonra birçok mucizevî olay rivayet edilmiştir. Mucizeleri, ahlâkı, şekli ve şemâili ile ilgili binlerce eser kaleme alınmış ama O'nun bu özellikleri anlatmakla tamamlanamamıştır. "Hz. Peygamber"le ilgili çeşitli bilgiler, Türklerin müslüman olmasından itibaren ortaya koydukları edebiyat eserlerinde büyük bir zenginlikle yer almıştır. Osmanlı coğrafyasında Türk-İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat ortaya konulmuştur. Kur'an'da Resûl-i Ekrem'e dair âyetlerin ictibas ve telmih yoluyla intikal ettiği edebî eserlerde Resûlullah'ın isim ve sıfatları, fizikî, ruhî ve ahlâkî vasıfları, aile hayatı, mucizeleri vb. konularda verilen bilgiler Türk edebiyatının bu hususta ne kadar

zengin olduğunu göstermektedir. Eski Türk edebiyatında Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli olaylar, mekânlar, Ehl-i beyt'i ve ashâbı birer remiz ve mazmun hâlinde beyitlere girmiştir. Resûl-i Ekrem'in özel isimleri yanında gül, bülbül, âyîne, servi, nihal, şems, kamer, mâh, çerağ, nur, kimya, muallim, imam, fahr-i kâinat, ekmel-i âdem, şefî-i ümmet, sultân-ı kevneyn gibi kelime ve terkipler de remiz veya mazmun şeklinde kullanılmıştır.¹⁵⁰

Dîvân şiirinde Hz. Muhammed ile ilgili âyet ve hadîslerden başka birçok mucizesine telmihte bulunulur. İsrâ ve mi'râc hadisesi, parmaklarından su akıtması, amâ olanları iyileştirmesi, hurma kütüğünün ağlaması, ayı ikiye yarması (şakkü'l-kamer), üzerinde sürekli ona gölge eden bir bulutun olması gibi birçok mucizesiyle dîvân şiirine konu olmuştur. Es'ad Dîvânı'nda adı en çok geçen peygamber olan Hz. Muhammed, Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Mustafâ ve Resûl-i Ekrem gibi isimleriyle de anılır.

Beyitte sabah vaktinin hayrından bahseden şair, sabahı *âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Muhammed Mustafâ'nın kıyamet sabahına kadar kandil gibi aydınlatacak kabrine* benzetir:

Merķadiçün bāmdād-ı haşre dek kandîl olur

Mefhar-ı 'âlem **Muhammed Muştafâ** 'ya şubhğâh (G.111/8)

Hz. Peygamber dîvân şiirinde *gül* ile sembolize edilmiştir. O, peygamberlik bağının gülüdür ve gül, şairler tarafından birçok kavramla terkip yapılarak ona teşbih edilir. Şair, Hz. Muhammed'i *dinin gül bahçesinin gülü, gül bağının fidanına* benzeterek teşbih yapar:

Gülşen-i dînin **güli** bağ-ı Muhammed gülünü

Hānedān-ı kâdirî ser-tâc-ı akṭâb-ı mübîn (K.14/8)

¹⁵⁰ Mustafa İsmet Uzun, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 455.

Beyitte *Livâü'l-hamd* terkibi Hz. Muhammed'in mahşer günü ümmetini altında toplayacağı manevî nitelikli sancağa verilen isimdir. “Livâü'l-hamd terkibi Kur'an-ı Kerîm'de yer almamakla birlikte müteahhir dönem İslâmî eserlerde İsrâ sûresindeki bir âyette geçen (17/79) *makâm-ı mahmûd* terkibiyle bağlantı kurup bazı hadîs rivayetlerine dayanmak suretiyle bu tabir literatüre mal edilmiştir.”¹⁵¹ Beyitte *Livâü'l-hamd* terkibiyle bu olaya telmih yapan şair, Hz. Muhammed'in seçilmiş olduğunu ve *şirke düşenleri heybetli kılıcıyla titrettiğini* ifade eder:

Ser-firâz itdi livâ'ü'l-hamd-i dîn-i **Ahmed**'i

Müşrikîni lerzenâk eylerdi tîğ-i heybeti (K.12/8)

Eğer şairlerin övdüğü kişiler Ahmed, Mahmûd, Mehmed, Mustafa, gibi Hz. Muhammed'in isimlerinden birini taşıyorsa peygamberle adaş oldukları için onları daha da yücelterek överler. Peygamberin hasletlerinin bu sebeple memduha da sirayet ettiğini iddia ederler. Es'ad da Ahmet Paşa'yı övdüğü bu kasidede onun *cömertlik alametini*, seçilmiş olan Hz. Muhammed'le adaş olmasına bağlar:

Semiyi-yi Ahmed-i Muhtâr kerîm-i mekremet âşâr

Ki tersâne-i zamân devletiñde cennetâsâdır (K.53/7)

Resûl-i Ekrem terkibi Hz. Muhammed'in isimlerinden olup *aziz, şerefli peygamber* anlamlarına gelir. Aynı zamanda *tâcû'l-vefâ* mazmunuyla mağara hadisesine işaret eden şair, Hz. Ebûbekir'in Peygamber'e canını siper etmesine de telmihte bulunur:

Cânını bezl itdi ğâr içre **Resûl-i Ekrem**'e

Ledğ-i şu'bâne taħammül eyledi **tâcû'l-vefâ** (K.11/9)

¹⁵¹ Salih Sabri Yavuz, “Livâü'l-Hamd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 200.

Aşağıda yer alan iki beyitte de Hz. Muhammed'in mi'râc hadisesine değinilir. "Cebrâil, Hz. Muhammed'i cennet bineği olan Burak'a bindirerek Sidretü'l Müntehâ'ya kadar götürür. Oraya vardıklarında Cebrâil artık yalnız gitmesi gerektiğini söyler. Refref denilen yeşil yaygı ile bir müddet daha yolculuk yapar. Refref onu Kürsi'de bırakır, Arş'a kadar yalnız gider."¹⁵² İlk beyitte yer alan *refref* kavramı sözlük anlamıyla yumuşak kumaş, döşek, minder olarak yer alır. Hz. Muhammed'i mi'râc gecesinde Allah'ın huzuruna götüren dört binekten sonuncusu olarak bilinen Refref, beyitte aynı anlamda kullanılıp zamandan ve mekândan münezzeh olan bu hadiseye telmihte bulunulur:

Sen ol **refref**-süvâr-ı leyle-i nûr-ı tecellâsın

Harîm-i lâ-mekân senden kinâyet yâ **Resûlallâh** (K.372)

"Burâk sözlük anlamıyla *parıldamak*, *şimşek çakmak* anlamına gelen Arapça *berk* kelimesinden türetilmiş olup renginin saf ve parlak oluşu veya çok hızlı hareket edişi sebebiyle bu adı almıştır."¹⁵³ Vatanı cennet olarak rivayet edilen Burâk, dîvân şiirinde birçok farklı şekilde ele alınmıştır. "Tasviri ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır; deve, at veya katırdan küçük, merkepten büyüktür. Gövdesi ata benzer, boynu deve boynu, yüzü insan yüzü gibi olup hûrilerden güzel ve cennet âhûlalarının bile gıpta ettiği bir varlıktır. Sûratini arttırmak için kullandığı, açtığında cihânı kaplayan iki kanadı ve kısa bir kuyruğu vardır. *Burâk-ı berk-seyr* terkibi şimşek kadar hızlı oluşunu anlatır. Bu sebeple bir adımda 70.000 yıllık yol katedebilir ve adımını gözünün gördüğü yerin en son noktasına atabilir Bazı şiirlerde deve ayaklı, ceylan tırnaklı olarak tavsif edilen Burak, uçtuğunda kuşların kendisine yetişemeyeceği kadar süratli bir varlıktır."¹⁵⁴ Burâk aşağıda yer alan mi'râciyyede telmih unsuru olarak yer almıştır. Hz. Peygamber'i Burâk

¹⁵² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 356.

¹⁵³ Mustafa Öz, "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 417.

¹⁵⁴ Mustafa İsmet Uzun, "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 418.

üzerine binmiş iki cihânın şahı olarak nitelendiren şair, *heybetini duyunca gö-
ğün en yüce katı titredi* diyerek O'nu yüceltir:

‘Arş-ı a‘zam ditredi güş eyleyince şevketiñ

Şâh-ı kevneyn-i **Burâk** üzre kudüm-ı devletiñ

Evvelîn ü âhirîn idrâk idüp mâhiyyetiñ

Nûr-ı teşrîfiyle ol mihr-i sipîhr-i ‘izzetiñ

Bir hümayûn tâli‘ ü ferhunde-kevkebdır bu şeb (Tah.8/4)

2.5.1.7. Dört Halîfe

Sözlüklerde *çehâr-yâr-ı güzın*, *çihâr-yâr-ı güzın*, *çar-yâr* gibi birçok kullanım şekli olan bu terkipler İslâm’ın dört seçkin halîfesini temsil eder. Hz. Muhammed’den sonra onun halîfeliğini yapan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dîvân şiirine hayatları, İslâmiyet’i kabul etmeleri, gazâları ve tabiatları gibi birçok yönleriyle konu olmuşlardır. Bu konularda her biri için ayrı kaleme alınmış na‘t, şemâil, medhiye menâkıb ve gazavât-nâme gibi manzum-mensur birçok eser bulunmaktadır.

Aşağıda yer alan beyitte *çar-yâr* terkipleriyle dört halîfeye telmihte bulunan şair, onların ashabın en seçkini, faziletlisi ve Hz. Muhammed’in övünç sebebi olduğunu ifade eder. Bakara sûresinin 143. âyetinde “Ey Mü’minler! Böylece, sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık ki, mahşerde insanlara şahit olasınız ve Resûl de size şahit olsun.” şeklinde yer alan *orta yolu tutan bir ümmet* ifadesi müfessirlere göre *seçkin ümmet* olarak yorumlanmıştır. Bu beyitte Hz. Muhammed’in *seçkin ümmeti* ifadesine de telmihte bulunan şair, onları bir şiirin seçilmiş en güzel beytine teşbih eder:

Efdal-i aşhâb-ı **çar-yâr**-ı memdühü'r-resûl

Şâh-beyt-i mefharü'l-Muhammed-i Muştafâ (K.11/3)

Dinî ve kültürel bir öge olan ve aynı zamanda dîvân şiirinde de çokça kullanılan bir din büyüğünün hatırına şefaât dilemek kavramına Es'ad

Dîvânı'nda da sık rastlanılır. Beyitte *çâr-yâr* terkihiyle dört halîfeye remiz düşüren şair, onların ve enbiyâların aşkına bağışlanmayı diler:

Çâr-yârın hürmetiyçün enbiyâlar 'aşkına

Şehr-i mevlûdumda ihsân it muqadder kısmeti (K.6/47)

2.5.1.7.1. Hz. Ebû Bekir

Hulefâ-yi Râşidîn'in ilki olan Hz. Ebû Bekir hem ilk Müslümanlardan hem Hz. Peygamber'in en yakın dostlarından. İslâmî literatürde hakkında birçok eser kaleme alınan halife, dîvân şiirinde de ilk inananlardan olması, gazaları, sadık bir dost oluşu, Hz. Peygamber'den sonra İslâm dinini tebliğ edişi gibi birçok yönden ele alınmıştır.

Beyitte Hz. Muhammed'in Hz. Ebû Bekir ile Medine'ye hicreti esnasında üç gün kaldıkları Sevr mağarası hadisesine telmihte bulunulur. "Hadis ve siyer kaynaklarında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'in mağaraya gece ulaştıkları, Ebû Bekir'in Resûlullah'tan önce mağaraya girip içeride zararlı hayvan bulunup bulunmadığını kontrol ettiği, daha sonra da Resûlullah'ın girdiği kaydedilir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in üzerindeki örtüyü parçalara ayırıp mağaradaki zararlı böcek yuvalarını tıkadığı, ancak bezler yetmediği için son deliği topuğu ile kapatmak zorunda kaldığı, ardından mağaraya giren Hz. Peygamber'in başını Ebû Bekir'in dizine koyarak uyuduğu, topuğu delikteki bir yılan tarafından ısırılan Ebû Bekir'in acıdan göz yaşları döktüğü..."¹⁵⁵ rivayet edilir. Şair, *mağarada canını esirgemedi Resûl-i Ekrem'e bağışladı, tâcû'l-vefâ zehirli yılanı tahammül eyledi* derken bu hadiseye *tâcû'l-vefâ* (vefâ, sadakat tacı) terkihiyle de Hz. Ebû Bekir'e telmihte bulunur:

Cânını bezl itdi gâr içre Resûl-i Ekrem'e

Ledğ-i şu'bâne tahammül eyledi **tâcû'l-vefâ** (K.11/9)

¹⁵⁵ Adnan Demircan, "Sevr Mağarası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 6.

Zayıf bir rivayete göre ise mağara hadisesinde Hz. Peygamber yılanı Hz. Ebû Bekir'i neden ısırıldığını sorar. Yılan da yıllardır kendisini görmenin hasretiyle delikte beklediğini fakat tam görecekken deliğin kapandığını, bu sebeple onu kapatana ısırıldığını söyler. Sahih kaynaklara dayanmayan bu hadise Es'ad'ın bir şiirine konu olmuş ve *mağarada (O'nun) yüzünü görebilmek için Ebû Bekir'i sokan, yılanın aşkı değil mi?* diyerek bu olaya telmihte bulunmuştur:

Ĥāyyenîñ 'aşkı değil mi ġārda şıddıķıñı

Naẓra-ı dīdār içün meldüğ-ı şü'bān eyleyen (K.2/36)

“Hz. Muhammed, mağara hadisesinde endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir'e “-Ey Ebû Bekir, mahzun olma! Hiç şüphesiz Allah bizimle beraberdir!”¹⁵⁶ diye buyurmuştur. Bu olaydan sonra Hz. Ebû Bekir *yâr-ı ġār* (mağara dostu-vefâlı dost) ifadesiyle anılmıştır. Beyitte bu kavrama telmihte bulunan şair, Hz. Hızır ile onun arasında bir ünsiyet de kurmuştur:

Tā kim rebî'-i 'adl ile mülkiñ bahārdır

Tevfīķ-i Hızır-ı Ĥazret-i Ĥaķ yār-ı ġār olur (K.23/62)

Hz. Ebû Bekir dīvân şiirinde genellikle *sıddık* lakabıyla anılır. “Çok samimî, çok sadık anlamına gelen bu lakap kendisine, Mi'râc olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur.”¹⁵⁷ Şair, beyitte Hz. Ebû Bekir'i bu lakapla anar ve memduhun ihsanını halîfenin eşsiz ihsanına teşbih eder. Aynı zamanda memduhu *Ebû Bekir huylu* diye öven şair, onun bu güzel hasletlerini halîfeyle adaş olmasına dayandırır:

¹⁵⁶ İbn-i Kesîr, *El-bidāye ve'n Nihāye- Büyük İslâm Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin, C. III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, s.223-224.

¹⁵⁷ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 103.

İsmiñ cenâb-ı **Hazret-i Şiddîk** ile semiiyy

Nâmuñ ferîd-i mevhîbet ey Bû-Bekr-i şiyem (K.58/6)

2.5.1.7.2. Hz. Ömer

Hulefâ-yi Râşidîn'in ikincisi olan Hz. Ömer, halkın soru sormasına ve haklarını aramasına imkân tanır ve kendisinin eleştirilmesini isterdi. Emir ve yasaklara önce kendisi uyan halîfe, ailesinin de bunlara uymasında titizlikle davranırdı. Bu özelliğiyle de adaletli anlamına gelen *Fâruk* lakabıyla anılmıştır. “Hz. Ömer namaz kıldırmak, hutbe okumak, fey ve zekâtları toplamak, mâbedlerin yapımı ve bakımıyla meşgul olmak, ramazân ayının başını ve sonunu ilân etmek, hac farîzasının yerine getirilmesi için tedbir almak ve haccın idaresini üstlenmek gibi görevleri de yerine getirirdi. Hz. Muhammed'den öğrenildiğine göre, Sırat köprüsünden geçecek olan ilk kişi, Hz. Ömer'dir. Yine başka bir hadîste cennetin halkasını ilk olarak Hz. Ömer'in tutacağı haber verilmiştir.¹⁵⁸ Hz. Ömer'in kalbinde ve dilinde hile bulunmadığı için şeytan onun gölgesinden kaçmıştır. “O, mütevazı bir yaşayış tarzını tercih etmiş ve dünya malına karşı istekli olmamıştır. Hz. Ömer'in su kırbasını omuzuna alıp dul kadınlara su taşıması, elbisesinde yamaların bulunması, geçimini bazen kerpiç keserek ve toprak taşıyarak temin etmesi, bu sade yaşayışın ve tevazuun delillerinden birkaçıdır. Şaire göre, batıl olan bir şahıs, bu zahmet ve sıkıntıyı çekmez.”¹⁵⁹ Dîvân şiirinde sözü edilen hasletleriyle anılan halîfe, bunlardan en çok adaletli ve alçak gönüllü olmasıyla anılmıştır. Es'ad da manzumelelerinde Hz. Ömer'i genellikle adaletli olması yönüyle anarken onun bu özelliğini devlet yöneticilerine teşbih eder ve örnek alınması gerektiğini öğütler.

¹⁵⁸ Mustafa Fayda, “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 46.

¹⁵⁹ Âdem Ceyhan, vd., “Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41/1, 2017, s. 15.

Beyitte memduhunun adaletli bir kahraman olduğu söyleyen şair, eğer Hz. Ömer onu görseydi şüphesiz takdir ederdi diyerek Hz. Ömer'in adaletine telmihte bulunur:

Sensin o ahramān-ı ‘adālet-semīr kim

Taḥṣīn iderdi görse ‘Ömer şimdi lā-cerem (K.58/7)

Beyitte Hz. Ömer'i *Fâruk* lakabıyla anan şair, *din ve imanın önderi, adalet ve doğruluk rehberi* diyerek onun bu vasıflarını hilâfet makamının süsü olarak görür:

Muktedā-yı dīn ü imān ‘adl ü dādın ḥucceti

Hazret-i Fârūk evreng-i hilâfet zīneti (N.12/1)

Beyitte II. Mahmūd'un vasıflarını öven şair, onu cömertlikte Hz. Ali'ye, adaletli olması yönüyle de Hz. Ömer'e benzetir:

Hem pādīşāhsın hem velī ṭavriṇda olmuş mūncelī

‘Adl-i ‘Ömer cūd-ı ‘Alī ḥalk-ı cenāb-ı Müste‘ān (Tar.73/15)

2.5.1.7.3. Hz. Osman

Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü olan Hz. Osman ilk Müslümanlardandır. “Kur'an'ı ezberleyip Hz. Muhammed hayattayken fetva veren birkaç sahâbe arasındadır. Kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için Hz. Ebû Bekir zamanında Mushaf hâlinde toplanan Kur'ân-ı Kerîm'i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltıp Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn'e birer nüsha gönderdi. Resûli Ekrem'in vahiy kâtiplerinden olan Osman, Ebû Bekir zamanında onun kâtipliğini ve müşavirliğini yaptı.”¹⁶⁰ Hz. Muhammed'in kızı Rukiyye ile evlenen, onun vefatı üzerine peygamberin diğer kızı Ümmü Kül-sûm ile evlenen Hz. Osmân, bu özelliğiyle *zi'n-nûreyn* (iki nûr sahibi) olarak

¹⁶⁰ İsmail Yiğit, “Osman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 438.

anılmıştır. Dîvân şiirinde peygamberin damadı olması, Kur'an'ı istinsâh etmesi gibi yönleriyle konu olmuştur.

Beyitte Hz. Osmân'ın *zi'n-nûreyn* (iki nur sahibi) olması yönüne telmihte bulunan şair, onun bu vasfıyla bilindiğini, halifelik tahtında ise üçüncü olduğunu ifade eder:

Ḥazret-i 'Osmân-ı zi'n-nûreyn 'ināyet iştihār

Kim odur taht-ı hilāfetde üçüncü şehriyār (N.13/1)

Cömertlik ve iyilikle meşhur olan Hz. Osmân'ın, Hz. Peygamber'in damadı olduğuna telmihte bulunan şair, onu dört halîfenin onuru olarak nitelendirir:

Ya'ni **dāmād-ı** şehenşāh-ı havākīn-i rûsul

Āb-ı rûy-ı çār-yār ehl-i keremde nāmdār (N.13/2)

Beyitte *şîrāze-bend* (düzen veren, nizâma koyan) terkibiyle Hz. Osmân'ın Kur'an'ı istinsâh edişine telmihte bulunan şair, *Câmi'ü'l-Kur'ân* (Kur'an'ı bir araya getirip toplayan) terkibiyle de aynı yönüne dikkat çeker ve onun bu vasfıyla Allah tarafından kabul gördüğünü dile getirir:

Muşhaf-ı dînin odur **şîrāze-bend-i** himmeti

Câmi'ü'l-Ḳur'ân maḳbûl-ı cenâb-ı Kirdigār (N.13/4)

2.5.1.7.4. Hz. Ali

Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü olan Hz. Ali ilk Müslümanlardandır. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'dir. "Hz. Ali küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamberin himayesinde yetişmiştir. Hicretin 2. yılında Hz. Peygamberin kızı Hz. Fâtıma ile evlenmiş, Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Kûlsüm adında çocukları olmuştur. Fesahat ve üstün hitabet yeteneği ile anılan Hz. Ali, Hz. Peygamber daha hayatta iken Kur'an-ı Kerîm'in tamamını

ezberlemiştir. Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevi bir üslupla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmıştır.”¹⁶¹ “Hz. Ali, yüzünü hiç puta döndürmemiş bir kişidir. Bu münasebetle kendisine *kerremellâhü vechehu* ifadesiyle tazimde bulunulur. Künyesi Ebü'l Hasan, Ebu Turâb ve Murtaza olarak bilinir. Lakabı Esedu'llah, el-Galib ve Haydar'dır.”¹⁶²

Dîvân şiirinde *Şîr-i Yezdân*, *Esedullâh*, *Şîr-i Hudâ* (Allah'ın Arslanı), *Gazanfer* (iri aslan), Hayder, Haydar-ı Kerrâr (Kahramanca döne döne düşmana saldıran), *Sâki-i Kevser* (Kevser sunan), *Şâh-ı Velâyet* (veliler şâhı), *Şâh-ı Necef* (Necef şâhı), *Sultân-ı Necef* (Necef sultanı), *Dürr-i Necef* (Necef incisi), *Ebû Turâb* (toprağın babası, toprağa bulanmış kimse), *İmâm-ı Evliyâ* (velilerin önderi), *Emîrü'l- Müminîn* (Müslümanların yöneticisi), *Murteza* (seçilmiş, beğenilmiş) gibi birçok lakap ve ünvanla yer alır. “Özellikle kasidelerde memduhunu ilim, irfan, yiğitlik, şecaat gibi değerlerle öven şair, bu övgülerinde kendisine benzetilen olarak yararlandığı Hz. Ali'nin lakap ve ünvanlarını kullanır. Böylelikle şair, memduhunda olduğuna inandığı ya da olmasını beklediği özellikleri Hz. Ali benzetileni yoluyla ifade etmiş olur. Hz. Ali'nin iki çatallı kılıcının adı Zülfikâr'dır. Döldül ise Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen katırın adıdır. Döldül, kirpi demektir ve hızlı yürüyüşünden dolayı katıra bu ad verilmiştir. Döldül, İskenderiye kralı Mukavkis tarafından Hz. Peygamber'e hediye edilmiştir. Hz. Peygamber de bir müddet sonra bu ester cinsi katırı Hz. Ali'ye hediye eder. Zülfikâr'la birlikte şiirlerde Hz. Ali'ye ait değerli bir varlık olarak döldüle de sıklıkla yer verilir.”¹⁶³ Hz. Ali Es'ad'ın manzumelerinde yukarıda geçen vasıflarıyla yer almış, özellikle onun *Allah'ın aslanı* ünvanına sıklıkla telmihte bulunulmuştur:

¹⁶¹ Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 374.

¹⁶² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.28-29.

¹⁶³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 29-30.

Bî-kesem bî-kesem ey şâh-ı cihân-ı berreyın

Baňa feryâd-res ol **şâh-ı Neced Hâyder** için (Terc.30/4:3-4)

Hayber Kalesi'ni fetheden aslan benzetmesiyle Hz. Ali'ye telmihte bulunan şair, *şîr-i murtazâ* (seçilmiş aslan) terkihiyle de *doğunun ve batının komutanı, seçilmiş aslanı* diyerek halîfeyi yüceltir:

Ol sipeh-sâlâr-ı şark u ğarb şîr-i murtażâ

Fâtih-i Hayber Gâzanfer şâh-ı evreng-i yakîn (N.14/2)

Dîvân şiirinde Hz. Ali'ye nisbet edilerek anılan *Zülfikâr*, ona Allah tarafından bahşedilen efsânevî bir kılıç olarak yer almıştır. “Beyitte geçen *lâ fetâ* ifadesi “*Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zülfikâr*”, “Ali'den başka yiğit, zülfikârdan başka kılıç yoktur.” cümlesine işaret eder. Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'ın üzerinde yazan bu cümle Resûl-i Ekrem tarafından Hz. Ali'ye verildiği rivayet edilir. Resûl-i Ekrem'in zülfikârı Hz. Ali'ye ne zaman hediye ettiği kesin olarak bilinmemekte, genellikle Uhud Gazvesi'nde verdiği kabul edilmektedir.”¹⁶⁴ Şair hem *lâ fetâ* hem *Zülfikâr* kavramlarını anarak Hz. Ali'ye ve bu olaya telmihte bulunurken onu Hz. Muhammed'in kılıcı olarak nitelendirir:

Hânumân-süz-ı vefâ kişver-güşâ-yı **lâ-fetâ**

Zü'l-fikâr-ı Muştafâ nûr-ı kulûb-ı müslimîn (N.14/7)

Şair bu beyitte de *tîğ-i hayder* terkihiyle Hz. Ali'nin kılıcına işaret eder ve memduhun kılıcını ona benzeterek *bundan sonra her tarafa bu kılıcın gücünü göstermesini* söyler:

‘Aynü itkân ile ahvâl-i maḥlûkâta bak

Ba'd-ezîn göster bütün âfâka **tîğ-i Hâyder**'i (K.24/22)

¹⁶⁴ Mustafa Öz, “Zülfikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 553.

Kaynaklarda “Hz. Ali’nin savaşlarda ve özellikle savaş başlamadan önce yapılan mübârezelerde hasımlarını kılıcı zülfikar ve düldülün de maharetıyla alt ettiği belirtilir; bu sebeple edebî metinlerde bunlar onun âdeta ayrılmaz birer parçası olarak anılmıştır. Düldül, dinî-destanî Türk halk hikâyelerinin en yaygınlarından biri olan Hz. Ali cenklerinde mühim bir yer tutar. Bu hikâyelerde Hz. Ali’nin önemli bir yardımcısı ve insana yaklaşan anlayışı ile adı çok sık geçer. Kâfirlerle yapılan savaşlarda olağan üstü yetenekleri ve sürati düldülün diğer bir özelliğidir.”¹⁶⁵ Beyitte Hz. Ali’nin Hayber Kalesi’ni fethetmesine telmihte bulunan şair, kalemini halifenin sürati ve çevikliğiyle meşhur olan atı Düldül’ün yürüyüşüne, manayı da Hayber Kalesi’ne teşbih eder:

Reftâr-ı hâmesi ne ‘aceb rakş-ı nazm ider

Hayber-zemîn-i ma’nâya düldül midir nedir (G.30/6)

2.5.1.8. Ehl-i Beyt

Ev halkı anlamına gelen *ehl-i beyt* terkihi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsar. “Câhiliye devri Arap topluluğunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur. Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’ine kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur.”¹⁶⁶ *Hamse-i Âl-i abâ, pençe-i Âl-i abâ* gibi isimlerle de anılan ehl-i beyt tabirine Hz. Muhammed’in eşleri, Hz. Ali, Hz. Fâtımâ, Hz. Hasan ve Hüseyin’in dâhil olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Es’ad’ın manzumelerinde özellikle Hz. Muhammed’in kızı Hz. Fâtımâ ile torunları Hz. Hasan ve Hüseyin etrafında şekillenen yoğun bir ilgi vardır. Aynı zamanda Hz. Ali de şairin manzumelerinde sıklıkla değindiği, bazen

¹⁶⁵ Mustafa İsmet Uzun, “Düldül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 20.

¹⁶⁶ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 499.

memduhu överken onun yüce vasıflarını teşbih unsuru olarak kullandığı ehl-i beyittendir.

2.5.1.8.1. Hz. Fâtıma

Hz. Fâtıma dîvân şiirine Hz. Muhammed'in soyunu devam ettirmesi, iffetli olması, eşine ve çocuklarına bağlı olması, güzel ahlâklı, örnek bir Müslüman kadın olması gibi vasıflarıyla konu olmuştur. Şiirlerde *Fâtıma* isminin yanı sıra *Fatmâ*, *Fâtımatü'z-Zehrâ* ve iffetli olması hasebiyle *Betül* gibi isimlerle de anılmıştır.

Aşağıda yer alan mısralar mersiye türünde yazılmış bir tercî-i bendden alınmıştır. Şair, eşinin vefatı üzerine yazdığı bu mersiyede üzüntüsünü dile getirir. Aynı zamanda eşinin Hz. Fâtıma ile aynı adı taşıdığını belirtirken bunun şükür sebebi olduğunu da ifade eder:

Hzret-i Fâtıma Sultân'a semiyî olduğunu

Şükr idüp Hzret-i Allâha senâ eyleyelim (Terc.94/10:5-6)

Yine aynı mersiyeden alınmış mısralarda şair, Hz. Fâtıma'yla adaş olan eşi için Allah'tan onu Hz. Fâtıma'ya dost etmesini diler:

Hzret-i Fâtıma'ya hem-dem-i cân eyle anı

Luţf idüp cilvegehin cennet-i gülzâr eyle (Ter.94/12:3-4)

2.5.1.8.2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın çocukları olan Hz. Hasan ve Hüseyin'in etrafında gelişen birçok olay dîvân şiirinin de konusu olmuştur. Hz. Ali'nin şehadeti sonrasında yerine Muaviye'nin gelmesi ve onun ölümünden sonra yerine geçen Hz. Hüseyin ve onun yaşadığı olaylar silsilesi dîvân şiirinin de sıklıkla konusu olmuştur. Onun Kûfe'de susuz bırakılması ve Kerbelâ'da şehit edilmesi şairler tarafından en çok kullanılan unsurlar olmuştur. Şairler göz yaşları ile susuz kalma olayı arasında genellikle bir ilişki kurmuşlar ve bunu aşk teması olarak işlemişlerdir. Ayrıca Kerbelâ'nın şehit kanıyla sulanması

şairlerin burayı kutsal olarak addetmesine ve sevgiliyle bağdaştırmasına sebep olmuştur. “Kerbela vakasında Hz. Hüseyin’in şehadeti sonrasında şekillenen ve *maktel-i Hüseyin* adı verilen bir tür gelişmiştir.”¹⁶⁷ Dîvân şiirinde, yukarıda adı geçen olayların yanı sıra *sıbteyn* (iki torun) olarak da yer alan Hz. Hasan ve Hüseyin, Es’ad Dîvânı’nda da bu özellikleriyle yer almışlardır.

Aşağıda yer alan iki beyitte de memduhundan inâyet dileyen şair, *sıbteyn* ifadesiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i kastederek onların hatırına bağışlanmayı diler:

Hâzret-i Fahr-ı Cihân ‘aşkına red itme beni

Hâtır-ı çâr ile **sıbteyn** o iki server için (Terc.30/4:9-10)

El-emân yâ Rabbi **sıbteyn**-i şehîdîñ ‘aşkına

Luţf ile hâll eyle münkâde bu bend-i miñneti (N.6/51)

Beyitte Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesine telmihte bulunur. Hz. Hüseyin’in Kûfe’de susuz bırakılması hadisesine işaret eden şair, gözle-rini iki su kırbasına, gözyaşlarını ise sakâların Kerbelâ’da taşıdıkları suya teş-bih ederek manzumesine etkileyici ve derin bir anlam katar:

İki meşk oldu çeşmim deşt-i ‘aşkında şehîdâne

Sirişkim cüy-ı ‘ayn-ı **Kerbela** sakâlarındanır (G.16/5)

Beyitte *hikmet ovasında aşk Kerbelâ’sının şehidi olan, yas gününde el-bette yâre kavuşma zevkini bulur* diyerek Hz. Hüseyin’in şehit edilmesine tel-mihte bulunulur. Burada ilahî bir aşktan bahseden şair, vahdet-i vücûd naza-riyesine de işaret eder:

Şehîd-i **Kerbela**-yı ‘aşk olan hāmûn-ı hikmetde

Bulur zevk-i vişal-i yâri elbet rûz-ı mâtemde (G.105/4)

¹⁶⁷ Ethem Ruhi Fırlı, “Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 518.

2.5.2. Tasavvufî Muhteva

Dîvân şiirinin en önemli kaynaklarından olan ve onun derinliğini sağlayan tasavvuf, neredeyse her dîvân şairi tarafından faydalanılan bir *hâl ilmi* olmuştur. Varlığın tözüne ulaşmaya çalışan şair için tasavvuf, bu konuda faydalanabileceği yegâne kaynak konumundadır. Es'ad Dîvânı'nda da yer alan birçok manzume tasavvuf içeriklidir. Farklı türlerde manzumeler kaleme alan şair, şuhâne gazelleri hariç tutulduğunda neredeyse her manzumesinin arka planına mutasavvıf yönünü aksettirmiştir.

2.5.2.1. Tasavvufî Terim Olarak Aşk

Tasavvufta aşk kavramı iki şekilde varlık bulur. Birincisi beşerî (mecazî) aşk ki; sufiler bu aşkı ilahî aşka ulaşmada bir basamak olarak düşünürler, ikincisi ise asıl ulaşılacak istenen ilahî aşktır. “Tasavvufta aşk; Birçok dinlerde ve efsanelerde, yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü ‘*Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.*’ kudsî hadîsi oluşturur. Bu hadîsin içeriğinde aşk vardır. *Vahdet-i vücûd* felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. ‘İnsan-ı kâmil’in ‘visâl-i hak’ için ilk yapacağı şey ‘mâ-sivâ’dan geçmek ve ‘alâik kaydı’ndan sıyrılmaktır. Bu da nefse hâkim olmayı ve ‘ene (ego)’yi öldürmeyi gerektirir. Sûfî ancak o zaman *fenâfillaha* erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk, Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellînin remzi bu aşkta gizlidir.”¹⁶⁸ Aşk, mutasavvıflar için varlığın özüne ulaşmada, onun güzelliğini meydana çıkarmada bir araçtır. Sözü öz aşk, Allah'a ulaşmada mâsivâyı terk etmektir. Mutasavvıf ve şairler tasavvufî bu aşkı ifade ederken teşbih, mecaz, istiare, telmih gibi edebî sanatlardan istifade etmişlerdir. Bu noktada tasavvufî aşkı anlayabilmek için kavramları çok boyutlu değerlendirmek ve tasavvufî ıstılâha hakîm olmak elzemdir. Es'ad Dîvânı'nda en çok işlenen konuların başında gelen aşk hem mecazî hem ilahî aşk olarak işlenmiştir.

¹⁶⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Ansiklopedisi*, s.48.

Beyitte aşkın zevkini bilmeyen güzelliğin bekçisi olmaz, irfan isteyen hasret yolunda salınarak yürüsün diyen şair, mutlak güzelliğe ulaşmak için aşk zevkini bilmek gerektiğini, bunu keşfedip o sırâ vâkıf olmak için de hasret yoluna girmek gerektiği ifade eder:

Zevk-i ‘aşkı bilmeyen olmaz nigehdâr-ı cemâl

Râh-ı hasretde hırâmân olsun ‘irfân isteyen (G.77/5)

Hasret kavramı tasavvufta kulun Allah’tan ayrı düşmesi ve ona olan sonsuz kavuşma duygusu gibi söylemlerle ifade edilmiştir. Tıpkı neyin sazlıktan ayrı düştükten sonra ah edip inlemesi gibi kul da yaratıldıktan sonra rabbinden ayrı düşer ve sürekli hasret ateşiyle yanıp tutuşur. Rivayet edilir ki; “Allah insanı yarattıktan sonra ona kendinden bir parçayı Ruh olarak vermiştir ve insanın ömrü boyunca durup hissettiği bütün bu özlemler ondaki ruh denilen ilahî parçanın kendi aslına yani tözüne olan hasretinden başka bir şey değildir. Bu dünya onun için bir perdedir ve aslını göremeyen insan sürekli bir hasret, vuslat aşkıyla yanar tutuşur.” Beyitte *hasret* kavramına telmihte bulunan şair “Allah’ın cemal tecellilerine mazhar olan sûfilerin, kalplerinde cemâl-i ilâhîyi müşâhede etmeleri ve hiçbir korku hâlinin kalmadığı recâ (ümit) ve bast hâlinde de öte sahv (uyanıklık) içinde sâdece Hak ile huzurda bulunmaları durumu.”¹⁶⁹ olarak ifade edilen *üns âlemine* de telmihte bulunur ve bu aşkı isteyenlerin yârinden sürekli ayrı düştüğünü ifade eder:

Lezzet-i vuşlat olur hasretde yârinden müdâm

‘Âlem-i ünsiyet-i ‘aşk içre cânân isteyen (G.77/4)

Beyitte tasavvufun birçok kavramına telmihte bulunan şair *yaratılma sebebi aşk olan bu âleme ibretle bak, çünkü hakkın tecellisi Sinâ gibi zuhur etmiştir* derken öncelikle aşkın yaratılma sebebine telmihte bulunur. Tasavvuf anlayışa göre Allah önce Hz. Muhammed’i sonra onun nûrundan kâinâtı

¹⁶⁹ Kubbealtılıgatı, “Üns” maddesi. <http://www.lugatim.com/s/%C3%BCns> (15.07.2022).

yaratmıştır. *Nûr-ı Muhammedî* de denilen ve her şeyin künhü olan bu hakikat, aşkın da yaratılma sebebidir. Zira o, Hakk'ın nurunun tecellisidir. Tıpkı Allah'ın Sinâ dağına tecellî etmesi gibi âleme ibretle bakılırsa bu aşkın yaratılma sebebi de anlaşılabilir:

Eṭvâr-ı halk olmuş 'aşk bu 'âleme 'ibretle bak

Çünkü **tecellîzâr-ı Hâk** feyziñdedir Sînâ gibi (Bah.59/32)

Yukarıda yer alan beyitte *Nûr-ı Muhammedî* kavramına işaret yoluyla başvuran şair, bu beyitte aynı kavrama doğrudan yer vermiştir. Hz. Muhammed'in nûrunun yaratılmasını aşkın başlangıcı olarak ifade eden şair, bu aşkın başlangıç sebebinin de Allah'ın sevgisi olarak açıklar:

'Aşkdır **nûr-ı Muḥammed** ibtidâ halk olduğu

Nûr-ı 'aşkı 'aşkdır maḥbûb-ı rahmân eyleyen (N.2/17)

Beyitte *başlangıcı olmayan bir karar bizi aşk şehrine bekçi etti, (biz de) hükme tâbi olan kullarız muhabbet kapısını bekleriz* diyen şair, *Elest Mec-lisi*'ne telmihte bulunur. Zamandan ve mekândan münezzeh olan bu mecliste Hakk'ın "*Elestü bi-Rabbiküm* (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" (Arâf, 7/172) hitabını işiten ruhların "*evet*" sözüyle ikrar edip kulluk sözü vermele-rine de telmihte bulunan şair, aynı zamanda bu mecliste vahdet aşkı ile yanan kulların daima bu muhabbet aşkına kavuşmak için beklediklerini dile getirir:

Şehr-i 'aşka pāsbān itdi bizi ḥükm-i ezel

Bende-i fermân-beriz bâb-ı muḥabbet bekleriz (G.39/3)

Aşkın yarasına derman olacak tabip, âşığı aşk derdine düşürendir. Bu noktada hiçbir teselli âşığa fayda etmez çünkü o hasretin yârı olmuştur ve dermansız bir derdin müptelasıdır:

Yâre-i 'aşka ṭabīb-i tesliyet sūd eylemez

Mübtelâ-yı derd-i bî-dermân-ı yâr-ı ḥasretim (G.72/6)

2.5.2.2. Tasavvufî Terim Olarak Âlem

Tasavvufta âlem, Allah'tan gayrı her şeyi ifade eder. “Vahdet-i vücûd esasına dayanan İbnü'l-Arabî âleme Allah'ın sûreti, Allah'a da âlemin ruhu nazarıyla bakmıştır. Ona göre sadece Allah vardır, âlem ise onun varlığının çeşitli tecellîlerinden ibarettir. Tasavvufta genellikle üç âlemin varlığı kabul edilir. Akıl ve duyu ile bilinen *maddî âlem*, bu yolla bilinmeyen *mânevî âlem* ve ikisi arasında köprü vazifesi gören *berzah âlemi*. Maddî ve mânevî âlemler, yapılarına göre cismanî-ruhanî, şeffaf olup olmadıklarına göre kesif-latîf, kaynaklarına göre zulmânî-nûrânî, idrak edilir olup olmadıklarına göre şehadet-gayb, derecelerine göre de süflî-ulvî gibi çeşitli isimler alırlar.”¹⁷⁰ Es'ad Dîvânî'nda sıklıkla işlenen konulardan olan âlem, tasavvufî boyutuyla ele alınmış onun geçiciliği, aldaticı olması, insanı cezbetmesi, nefs-i emmâre'nin meylettiği ve kulu Allah'tan uzaklaştıran her şey olarak tasavvur edilmiştir.

Beyitte âlemin *Allah'ın yarattığı şeylerin içinde küçük olduğunu* hatta *yer ve göğe nisbetle bir sinek büyüklüğünde olduğunu* dile getiren şair, onun değersiz oluşuna dikkat çeker:

Zerredir bu ‘âlem-i tekvîn şems-i kıdrete

Peşşedir nisbetle ‘arş u kürsî şun‘-ı vahdete (G.96/1)

Sözlüklerde *âlem-i lâhût* kavramı “Cenâbıhakk'ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah'ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhur bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi.” olarak yer alır. “Hallâc-ı Mansûr insanın beşerî (maddî) yönünü Süryânîce *nâsût*, ilâhî (mânevî) yönünü de *lâhût* kelimeleriyle ifade etmiş, bu iki terim daha sonra çeşitli sûfiler tarafından kullanılmıştır. Hallâc'a göre insan Allah'ın ezelde kendisinden çıkardığı bir sûrettir, Allah gizli olan güzelliğini ve sırrını onda izhar etmiştir. Bu sûretin nâsût ve

¹⁷⁰ Süleyman Uludağ, “Âlem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1982, s. 360.

lâhût olmak üzere iki tabiat ve âlemden oluştuğunu ve iki âlemin ayırt edilemeyecek şekilde birbiriyle mezcedildiğini söyler...”¹⁷¹ Beyitte Hz. Muhammed’in yaratılma sebebine telmihte bulunan şair, *uluhiyet âlemi* olarak adlandırılan *lâhût* âlemiyle görünen âlem olarak adlandırılan *nâsût* âleminin yaratılma sebebini Hz. Muhammed’in varlığıyla açıklarken “*Levlâke levlâk lemâ halaktü 'l-eflâk*”, *eğer sen âleme gelmeseydin dünya ve ahiret olmazdı* anlamına gelen hadîs-i kudsiye de işaret eder:

‘**Âlem**-i lâhût-ı nâsûta duhûlündür sebep

Gelmeyeydiñ ‘**âleme** dünyâ vü ‘ukbâ yoğidi (N.7/20)

Aşağıda yer alan bendde tasavvufî bir yorum yapan şair, bu âlemin gelip geçiciliğine dikkat çeker ve *her gelenin mutlaka bir gün lâhût âlemine döneceğini* ifade eder. Bu ifade ile *mebde* ve *meâd* nazariyesine de telmihte bulunan şair, her şeyin bir gün aslına rücû edeceğini ihsas eder. Aynı zamanda *yarınlar için rızık derdine düşmemek gerektiğini, rızık verenin sadece Allah olduğunu ve kulun kaderde ne varsa onu kazanacağını, eksik ya da fazla olmayacağını* söylerken *kazâ* ve *kader* inancına da işaret eder:

Gelenler hep giderler ‘**âlem**-i ikbâl-i **lâhûta**

Bu ‘**âlemden** peyâm irmez hayâlim ehl-i **nâsûta**

Ne düşmüşsin gönül ferdâ için cem’iyyet-i kûta

Virür Rezzâk- ı ‘**âlem** k’ar-ı yemde rızkını hûta

Hemân şâyân-ı kurb-ı hâzret eyle kalb-i ef’âliñ

Kader nokşân u zâ’id eylemez biñ sa’y ile hâliñ (Müs.17/4)

Tasavvufta âlem daima değersiz ve geçici olarak yansıtılır. Çünkü o nefis-i emmârenin isteklerini uygulayabilmesi için en uygun mekândır. Bu da

¹⁷¹ Süleyman Uludağ, “Nâsût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 431.

kendini Allah yoluna adayan ve vuslatı arzulayan sâlik için her zaman bir perdedir. Bu perdeyi aralamak ve O’nu aramak gerekir, işte o zaman O, her şeye kafîdir. Şair de bu bağlamda *Allah her kula yeter, elbette bu can O’nu bulur, bu âlem bir pula değmez geçici olan dünyayı neyleyim* derken Zümer sûresi 36. âyette geçen “*Allah kuluna yetmez mi?*” ifadesine de işaret eder:

Kâfîdir Allâh her kula elbet bu cân anı bula

Değmez bu ‘âlem bir pula fânî cihânı n'eylerim (G.64/15)

2.5.2.3. Tasavvufî Terim Olarak Eşyâ

Eşyânın hakikatine vâkıf olmak, Allah’a giden yolda perdelerin arkasını ayn-ı basiret ile görebilmektir. “Hak bütün eşyada zuhûr etmiştir. Kainattaki her şeyde onun isim ve sıfatlarının tecellîleri görünür. Ancak onu görebilmek için, basîret gözü açık olmalıdır: Âlem ve eşya, kendi nefisine (zatına) göre yok (ma’dûm), ancak Hakk’ın vücûduyla kâimdirler. Her an İlâhî tecellîye mazhariyetle ayakta durmaktadırlar. Bir an vücûd bahşedilmemiş olsa kendilerinden eser kalmaz.”¹⁷² “Allah, eşyâyı ancak mutlak ademde *yoklukta* olduğu hâlde bilir. Bilesin ki, O’ndan başkası O’nun bildiği gibi bilemez. O’ndan başkası eşyâyı mevcut ve kesin olan Hakk’ın bilgisiyle bilir. Allah’tan başkası bilgilerini sadece mevcuddan *varlıktan* elde edebilir *yani var olan şeyleri bilebilir*. Hakk ise bilgilerini hem mutlak ademden ve hem de vücuddan *yani kendi Zat’ından* alır. Bilakis iyice araştırdığında Hakk’ın, bilgilerini sadece kendi Zat’ından aldığını görürsün. Zirâ Zat ölü durumların *yani varlığa çıkmamış yaratıkların* suretlerini ihtiva eder. İşte bu Hakk’ın vücudunun *varlığının* ta kendisidir.”¹⁷³ Bu noktada denilebilir ki; eşyânın hakikatine varmak, cevizin kabuğuna baktığında içindeki özü basiret gözü ile görebilmek, ağaca baktığında tohumu idrak edebilmektir. Dîvândaki şiirleri incelendiğinde tasavvufî yönünü şiirlerine yansıtan şair, eşyânın hakikatine vâkıf olmak için ona ibret gözüyle bakmak gerektiğini ifade eder. Aynı zamanda

¹⁷² Üstüner, “*Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)*”, s.77.

¹⁷³ Erginli, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.106.

eşyâda Allah'ın renklerine bak ibaresiyle Allah'ın zat ve sıfatlarının eşyâya tecellî edişini de hatırlatarak uyarıda bulunur:

Her faşıl'da bir 'aceb zînetle reng-â-reng olur

'Aynıñ 'ibretiyle bak eşyâda reng-i şıbgata (G.96/3)

Beyitte geçen *ayn-ı basiret* terkibi tasavvufta kalp gözüyle görerek gerçeği idrak etme anlamına gelir. Eğer bu gözle bakılabilirse tam manasıyla eşyânın özünün görülebileceğine vurgu yapan şair, *zıtlıkların arasındaki farkı hikmet ile biliriz* der. Fâzıl'ın bir manzumesinin tanzir edildiği tahmîste, *hakkat denizinde bir balık olduğunu* belirten Fâzıl, *eşyânın künhünü* hakkıyla *seyrettiğini* belirtirken Es'ad'ın da onunla aynı çerçeveden baktığı görülür:

Çarh üzre gören 'ayn-ı başîret ile mâhı

Hikmetle bilür nûr-ı beyâz ile siyâhı

Es'ad ne demek fark ideriz nûr-ı güvâhî

Seyr itmedeyüz bâtın-ı eşyâyı ke-mâ-hî

Fâzıl *yem-i tahkîk*de bir hût-ı elestiz (Tah.102/5)

2.5.2.4. Bezm-i Elest

Elest meclisi, elest bezmi, sohbet meclisi gibi adlarla da anılan bezm-i elest terkibi, Allah'ın ruhları yarattığı meclise verilen isimdir. "Farsça'da *sohbet meclisi* anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapça'da *ben değil miyim* manasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşan bezm-i elest terkibi, *Ben sizin rabbiniz değil miyim?* hitabının yapıldığı ve ruhların da *evet* diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tabirdeki *elest* kelimesi A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır. Bu âyette, geçmişte Allah'ın Âdem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, *Ben sizin rabbiniz değil miyim* diye hitap ettiği, onların da *evet* dedikleri belirtilmiştir. Allah'la insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye *mîsâk*, *kâlû belâ*, *ahid*, *belâ ahdi*, *rûz-i elest*, *bezm-*

i ezel ve *bezm-i elest* gibi çeşitli adlar verilmiştir.”¹⁷⁴ Bunların yanı sıra *ahd-i elest*, *ahd-i ezel*, *peymân-ı ezel* ve *câm-ı elest* gibi terkiplerle de anılan meclis, Es’ad Dîvânı’nda bu isimlerle yer almıştır.

Bezm-i eleste sunulan *bade-i elest* olarak da anılan ezel şarabı, ruhanî bir anlam taşıyıp ilahî aşkı sembolize eder. Elest meclisinde içirilen ezel şarabının muhatapları o günden bu yana aşk sarhoşudur. Beyitte *bu canı elest sofrasının şarabı serseri etti, gönülleri hayrette kıldı, ağzına kadar dolu ağır ka-dehi neyleyeyim?* diyen şair, bu mecliste içilen şaraba telmihte bulunur. Onu içtikten sonra mest olduğunu, sürekli o hâl üzere avare gezdiğini ve ondan gay-rısını istemediğini ihsas eden şair, hayret makamına da telmihte bulunur:

Bezm-i elestiñ sāğarı itdi bu cānı ser-seri

Hayretde kıldı dilleri rıtl-ı girānı n'eylerim (G.64/5)

Beyitte yer alan *ahd-i ezel* terkiibi ezelde verilen söz anlamına gelip Allah’ın “*Ben sizin rabbiniz değil miyim?*” sorusuna karşılık ruhların “*Evet*” diyerek yaptığı ikrara işarettir. Memduhu överken onun yüceliğini anlatmak için bütün milletin *ahd-i ezelde* ona itaat ettiğini söyleyen şair, iddiasını kuvvetlendirmek için bu mazmundan faydalanır:

Öyle bir mäh-ı mübārek ki cemî‘-i millet

Ser-fürü eylediler kâdrine tâ ‘**ahd-i ezel** (K.66/23)

Beyitte geçen *sofra-i bezm-i ezel* terkiibi ezel meclisinin sofrası anlamına gelir. Şair bu meclise telmihte bulunurken bütün rızıkların burada taksim edildiğine işaret eder ve bu mecliste hiç kimsenin aç kalmadığını ifade eder:

Rızq-ı maḵsûmın bilen çekmez derdini ihtilâc

Sofra-i **bezm-i ezeld**en kimse hiç ḵalmıṣ mı aç

¹⁷⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 107.

Bî-nevâlarveş metâ'-ı hâline virmez revâc

Mâyedâr-ı aşk olan sevdâger bî-ihtîyâc

Kâle-i ümmid ile itmez hele kesb-i kesel (Tah.97/4)

2.5.2.5. Vahdet-i Vücûd

Bütün mevcudâtın mutlak vücut sahibi olan Allah'ın isim ve sıfatlarının bir tecellisi olduğu esasına dayanan vahdet-i vücûd nazariyesi tasavvufun en çok tevil edilen ve dikkat çeken kavramlarındanıdır. “Birçok tarikat, kelimacı ve mutasavvıf tarafından yorumlanan bu kavram İbn'ül Arabî'nin yorumlarıyla sistemleştirilmiş, o bütün nasları vahdet-i vücûd ile yorumlamıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesi varlığı (vücûd), mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadan önce kendinde bir hakikat şeklinde ele alıp zorunlu ve mümkünü onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı (yaratılmışlar) izâfet ilişkisiyle birbirine bağlar. Böylece Tanrı-insan ilişkileri başta olmak üzere birlik-çokluk sorununu, insan iradesi ve özgürlüğü, âlemdeki kötülük problemi, sebeplilik vb. metafizik konularla iman ve akîdenin anlamı, ahlâk konuları ve çeşitli dinî bahisler hakkında kapsamlı ve sistematik bir düşünce ortaya koyar. Bu düşüncüyü kabul edenlere vahdet-i vücûd ehli, vücûdiyye denir.”¹⁷⁵ Dîvân şiirinde de sıklıkla kullanılan bu düşünce sistemi, mutlak vücut sahibi olan Allah ile kulun arasında olan ayniyet olarak şiirlere yansımıştır.

“Allah kemalatını göstermek isteyince insana gözünü (nazar) şu âlem aynasına çevirtir ve ona yansıyan (tecelli) ruhu müşâhede ettirir. Gözün aynadaki görüntüye tam odaklandığı anda aynayı fark etmediği gibi, âlem aynasına bakan insan, kendi vücudu da dâhil olmak üzere âlemi fark edemez; sadece ruhlar âlemini görür. Ruh aynasına odaklanınca da ilahî zattaki itibari kemalattan ibaret olan şânların (şuûnat) yansımalarını görür ama Hakk'ı gördüğünü sanır. Yani insan âlem aynasında ruhlar âlemini, ruh aynasında da şuunatı

¹⁷⁵ Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 431.

müşâhede eder ama Hakk'ı müşâhede ettiğini sanır"¹⁷⁶ Aşağıda yer alan beyti bu görüşe paralel olarak kaleme alan şair, *vahdet-i vücûd* anlayışını tevil ederken birlik sırrının hakikati ile dünya ve ahiret astarının ruh olduğunu ifade eder:

Rûhdur esrâr-ı vâhdaniyyetin mâhiyyeti

Rûhdur estâr-ı kevneyniñ **vücûd-ı vahdeti** (N.6/1)

Vahdet-i zât terkibi Allah'ın birliği anlamına gelip *vahdet-i vücûd* kavramı ile aynı anlamda kullanılmıştır. Şair, bütün sıfatların Allah'ın birer tecellîsi olup O'nun varlığı ile bir olduğunu söyler ve yaratılmış olan her şeyin bu sıfatların tecellîsiyle sayısız hâle geldiğini ifade eder. Aynı zamanda Allah'ın *Hâlik* sıfatına da telmihte bulunur:

Vahdet-i zât ile kâ'imdir şîfât Allâh ebed

Ol şîfâtdan bu maḥlûkâtı kıldı lâ-yu'add (G.14/1)

Beyitte yer alan *vahdet* kelimesi Allah'ın varlıktaki birliği anlamında kullanılmıştır. Eğer bu hâli idrak eden olursa ikilik kalkar ve kul ibret aynasının sırrına vâkıf olur. Her baktığında anlar ki varlıkların görünüşü daima ikinci plandadır. Varlığa baktığında özü görebilen kişi surete baktığında tıpkı bir aynaya bakar gibi ondaki ruhu görebilendir. Şairin aynadan kastı gönüldür ve orası da Allah'ın tecellîgâhıdır. Tasavvufta eşyânın ve yaratıkların üç safhası vardır. İlk safhada eşyâ birbirinden ayırt edilmez ve aralarında bir farklılaşma görülmez. İkinci safhada ise eşyâ birbirinden ayrı ve farklılaşmış hâldedir ve buna *ayân-ı sâbite* denir. *Suret-i eşyâ* iki terkinde eşyânın ikinci safhada olmasına ve *ayân-ı sâbite* kavramına telmihte bulunan şair, eşyânın bu aşamada görünür olmasına da imada bulunur:

¹⁷⁶ Mustafa Özgen, "Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şühud Açısından Müşâhede ve Rüyet Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 13/2, s. 79.

Vahdeti derk eyleyen mi'rât-ı sırr-ı 'ibrete

Her nazâr itdikde añlar şüret-i eşyâ iki (G.115/4)

2.5.2.6. Ayna

Tasavvufta gönül aynaya teşbih edilir. Her şey kâdir-i mutlak olan varlığın yani Allah'ın bir tecellisidir ve bu tecellinin görünür kılındığı yer de kulun gönlüdür. "Gönül bir ayna gibi Allah'ın tecellisini aksettirir. Aynanın sırrından kasıt ise kulun ona ayn-ı basiret gözü ile bakabilmesidir. Âlem dümdüz, ruhsuz, cilâsız ve karanlık bir hâlde iken Allah Âdem'i yaratınca yokluk aynası da denilen âlem cilâlanmış oldu. Başka bir ifade ile Allah, ayna mesabesinde olan a'yân-ı sâbitede tecellî edince âlem yaratılmış oldu. Aslında varlık birdir, çokluk itibarı ve zâhîridir. İnsan aynasında Allah, öbür varlık aynalarında olduğundan daha iyi tecellî etmiştir. Allah'ın velî ve nebîlerdeki tecellisi ise diğer insanlardaki tecellisinden daha üstündür. Şu hâlde âlem Hakk'ın aynası olduğu gibi, daha özel bir manada âlemin bir parçası olan insan da O'nun aynasıdır. Bu sebeple âleme ve insana *mir'âtü'l-Hak* denilmiştir."¹⁷⁷ Ayna ve vahdet-i vücûd arasında da bir rabita vardır. Vahdet-i vücûd nazariyesinde mutlak varlık olan Allah'tır ve diğerleri sadece bir gölgedir. Ayna da bu bağlamda düşünüldüğünde eşyâyı aksettirir fakat bu aks sadece gölgeden ibaretir. Bu noktada aynanın tecellî yeri olanın gönül olması ise olasıdır.

Beyitte *ayîne-i idrâk* terkibi anlayış, kavrama aynası manasına gelir. *İdrak aynasında o kadar vücutsuzum ki; toza bulanmış gönüller onu eğlence sanırlar* diyen şair, *ayan-ı sabiteye* dikkat çeker ve aynaya baktığında gördüğünün aslında kendi olmadığını bilincindedir. Bu bakış açısına sahip olamayanlar ise aynayı suretleri yansıtan bir eğlence olarak görürler:

Bî-vücûdım ol kadar **âyîne**-i idrâkde

Dil gubâr-âlûdeler zann eyler istihzâ mıdır (K.28/25)

¹⁷⁷ Süleyman Uludağ, "Ayna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 260.

Beyitte tecellî kavramına işaret eden ve bunu ayna metaforuyla yapan şair, *tecellînin kişinin kabiliyeti ölçüsünde açığa çıkacağını, aynaya hangi suretle bakarsa o suretle aksedeceğini* ifade eder:

Tecellî ehl-i isti'dâda nisbetle olur zâhir

Ne şüretle bakılsa 'aks ider **âyîne** zîbâya (Tar.87/5)

Zamîr-i rûşen ve derûn-ı tâbnâk terkipleri parlak gönül anlamına gelip zamir ve derûndan kasıt gönüldür. *Parlak gönül Rabbin ilhamlarının aynasıdır* ve o, *Mevlâ'nın sırlarının açığa çıkmış hâlidir*:

Zamîr-i rûşeniñ **âyîne**-i ilhâm-ı Rabbânî

Derûn-ı tâbnâkıñ mazhar olmuş sırr-ı Mevlâya (Tar.87/7)

Ayna ve gönül teşbihini sıklıkla tekrarlayan şair, bu bendde de kendi vasıflarını sıralarken gönlünü aynaya teşbih eder. Şair gönlünü, güzellikleri yansıtan aynaya benzetirken tenini, ah ile cefa çeken neyin deliklerinden çıkan nağmeye benzetir. Neyin sazlıktan ayrıldıktan sonra vuslat aşkıyla ah çekip inlemesi gibi şair de bezm-i elestten ayrıldığından beri vuslat aşkıyla inler. Aynı zamanda tenini ve gönlünü tecrit eden şair, bedeninin sadece birer gölge, aslolanın ise gönül yani ruh olduğunu ifade eder:

Dilim **âyîne**-i 'aks-i cemâl-i dil-rübâ oldı

Tenim sūrâh-ı nây-ı nağme-i âh-ı cefâ oldı

Bu çeşmim seyl-i ğark-âb-ı cihâna mâ-cerâ oldı

Hemişe 'aşk-ı tākāt-süz ile kıddim dü-tâ oldı

Felekden ğayrı bâkim yok cihân içre hüveydâyım (Muh.101/2)

2.5.2.7. Nefis

“Sözlükte, *ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular* gibi manalara gelen nefis kelimesi Kur'an'da “*ruh*” anlamında kullanıldığı gibi “*zat ve öz*”

varlık” manasında da kullanılmıştır. İnsanı ilâhî hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme, nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama, daha ileri bir aşamada huzura erme, gibi birbirinden farklı görevler yüklenmiştir.”¹⁷⁸ Tasavvufta nefis, bir put olarak görülmüş ve aşağı olan sufî bütün hâller ona isnat edilmiştir. Nefsin yedi mertebesi vardır ve sâlik kendi farkına vararak bu mertebelerin en aşağısı olan nefis-i emmârden nefis-i kâmile mertebesine ulaşabilir. Dîvân şiirinde de oldukça sık işlenen nefsin bu mertebelerinden en çok nefis-i emmâreye telmihte bulunulmuştur.

Nefsin en büyük zaafî dünyadır. Hırs, şehvet, haset, kibir, kötülük, zulüm gibi bütün kötü sıfatlara sahip olan nefis ile her zaman mücadele hâlinde olmak gerekir. Şair bu bağlamda kendine seslenerek *nefsin isteklerine uymayı, zevk ve eğlenceye meyletmemeyi* söylerken bunlara uyanların cezada olduklarını hatırlatır:

Es'ad **hevâ-yı nefse** uyanlar cezâdadır

Meyl itme her sefâha ki bir var bir de yok (G.52/6)

Beyitte yer alan *nefs-i şeytan* terkibi, şeytanî nefis yani kötülüğü isteyen nefis anlamına gelir. Şair, *gönlün şeytanî isteklerinden uzak durmayı* öğütlerken padişah bile olsan bu dünyadan geçip gideceğini, bu yüzden iki âlemde de pişman olmamak için nefsin kötü isteklerine uymamayı öğütler. Bunlara riâyet etmeyen için mahşerdeki feryadın hiçbir faydası yoktur:

Nefs-i şeytâna şakın uyma gönül kıl hâzeri

İstemezsen iki ‘âlemde nedâmet kederi

Pâdişâh olsañ idersin bu fenâdan güzeri

Bunda *ķıl eyler iseñ âh u nedâmet eşeri*

Nef'i yokdur saña mahşerdeki vâveylânın (Tah.18/5)

¹⁷⁸ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 526.

Tasavvufta nefsin mertebeleri arasında en aşağıda yer alan *nefs-i emmâre* kötülüğü emreden, şehvet peşinde koşan ve dünyaya aşırı derecede bağlı olan nefsi temsil eder. O, daima bedenın isteklerinin peşinde koşarken kişinin ruhanî yönünü geri plana atar. Aşağıda yer alana bendde Allah’a niyazda bulunan şair, can düşmanı bir zalim olarak nitelendirdiği nefs-i emmâreye izin vermeyip onun isteklerine kavuşamamasını diler:

Nefs-i emmâreye ruhşatla murâdın virme

Düşmen-i cânım olan zâlimi memnûn itme (Terk.94/11:9-10)

2.5.2.8. Zâhir-Bâtın

Sözlüklerde zâhir *meydanda olan, görünen* anlamına gelir. Tasavvuf ehline göre bu terim, şekle itibar edip manaya ulaşamayan kimseler için kullanılır. Bâtın ise sözlüklerde *iç yüz, dâhil, derûn, zamir* şeklinde anlamlandırılırken tasavvufta, Allah’ın kendi sırlarından dilediğinin kalbine tecellî ettiği bilgi, sezgisel bilgi, ilm-i ledûn gibi anlamlarda kullanılır. “Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Zâhirî ilimlerle meşgul olanlara zâhir ulemâsı, rûsûm ulemâsı ve ehl-i zâhir, kendilerine de bâtın ulemâsı ve ehl-i bâtın derler. Mutasavvıflara göre naslardaki gizli manaları, ibadetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturan bâtın ilmi gizlidir ve onu halka açıklamak câiz değildir. Çünkü halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince manaları ya anlayamaz veya yanlış anlar. Bu yüzden bâtın ilmi ancak zeki, yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilir. Başlangıçta bâtın ilminden sadece işaret yolu ile bahsedilir, bu ilim açık şekilde ifade edilmezdi.”¹⁷⁹ Açık şekilde ifade edilememesinde Hz. Ali’nin hadîslerde rivayet edilen “İlim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı.” sözü de etkindir denilebilir. Bâtın ilmi mutasavvıflar tarafından ilk dönemlerden itibaren daha üstün tutulmuştur. Zâhir ilmi şeylerin dışı yani

¹⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Bâtın İlmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 188.

kışrı ile ilgilenirken bâtın ilmi şeylerin özü olan töze yönelmiştir. Bu kavramlar Es'ad Dîvânı'nda da tasavvufi bağlamda kullanılmıştır.

Fâzıl'ın bir manzumesini tanzir ettiği tahmîste, kâinatı onunla aynı anlam çerçevesinden yorumlayan şair, yaratılmış olan her şeye idrak gözüyle (*ayn-ı basiret*) bakılması gerektiğini söyler. Fâzıl ise *bâtın-ı eşyâ* terkihiyle varlığın özüne, yani lübbüne bakan bir ehl-i bâtın çizgisi çizirken mevcudatı olduğu gibi seyrettiğini ve müşâhede denizde bir balık olduğunu dile getirir. Seyrüsülük kavramına da işaret edilen bendde hakikat denizinin sâliki olduğunu söyleyen şaire Es'ad da şahitlik yapar:

Çarh üzre gören 'ayn-ı başîret ile mâhı

Hikmetle bilür nûr-ı beyâz ile siyâhı

Es'ad ne demek fark ideriz nûr-ı güvâhî

Seyr itmedeyüz bâtın-ı eşyâyı ke-mâ-hî

Fâzıl yem-i tahkîkde bir hût-ı elestiz (Tah.102/5)

Mutasavvıflar her ne kadar bâtın ilmini ön planda tutsalar da zâhir ilmine vâkıf olmadan bâtın ilmine vâkıf olunamayacağını dile getirmişlerdir. Beyitte memduhunu öven şair, *üstün kişiliği gizli ve âşikâr bir şekilde doğru yola ulaşmıştır* derken onun hem zâhirî hem de bâtınî bilgiye vâkıf olduğunu söyler ve onu zamanın mürşidânı yani doğru ve hak yolunu gösteren kişi olarak görür:

Kemâl-i zâtı kim irşâd-bahş-ı **bâtın** u **zâhir**

Zamânıñ mürşidânı dergehinde hep mürîd olsun (K.39/8)

“Fıkıh usulünde zâhir kelimesi *hükümün konuluş gerekçesi* veya *söylenen sözle kastedilen mana* anlamına gelen *mana* karşıtı olarak kullanılır (Abdülazîz Buhârî, I, 72). Bu anlamdaki zâhir genelde ta'lîl, re'y ve kıyas karşıtlığını ifade eder. Bu kullanımda manaların hakikatleri ve hükümlerin konuluş gerekçeleri üzerinde düşünmeyen, sözün söyleniş amacını dikkate almadan

âyet ve hadîsleri sadece ilk bakışta anlaşılan zâhir manalarına göre anlayan kişilere zâhir ehli (ehlü'z-zâhir, ashâbü'z-zevâhir) denilir.”¹⁸⁰ Bu bağlamda yorumlandığında şairin kastettiği anlam mevcudatın birliğine zâhir ilmiyle ulaşılamayacağıdır. Şair, yaratılan şeylerin özündeki birliği göremeyip sadece dışına bakarak hüküm veren ve bu özelliğiyle övünüp büyüklenen kişilere de şeytanın kendini üstün görüp büyüklenmesini örnek göstererek uyarıda bulunur:

Vahdete **zâhirde** teşrîk itme mahlûkiyyeti

Ser-bülend-i cân olan şeytâna gör n'itdi hâsed (G.14/6)

2.5.2.9. Kışr Ehli

Sözlüklerde *kabuk* anlamına gelen *kışr* kavramı tasavvufta herkesin erişemeyeceği bâtın ilmini koruyup saklayan zâhir ilmi anlamında kullanılır. “...bâtın (öz, iç)’ı fesada uğramaktan korur. Şeriatın zahiri gerçekleştirilemezse öz çürür. Özün sıhhati, zahirî şeriatın sağlamca ve takva boyutunda yaşanmasına bağlıdır. Gazali, bu benzetmeyi imanın üç tavrını sergilemek için yapar: Cevizin en dışında yeşil kabuğu bulunur, ki bu, münafığın imanına benzer, taklitçi avamın inancı cevizin kabuğu gibidir. Seçkinlerin imanı içteki cevizi andırır. Dışa kışr denirken içe, öze, lübb adı verilmiştir.”¹⁸¹ Tıpkı çekirdek ve ağaç arasındaki mutabakat gibi kişi, eğer çekirdekten büyüyen ağacın dal, yaprak ve diğer çeşitli unsurlarına bakıp gayriyet ilişkisine takılırsa ağacın meyvesinin içindeki tekrar oluşan çekirdeği göremez ve gerçeğin yakınlığına vâkıf olamayıp onu kendinden bilemez.

Beyitte bu hâle telmihte bulunan şair, eşyânın dış görünüşü ile özünün kaynaşarak bir bütün olduğunu söyler. Aynı zamanda *bezm-i hilkât* terkihiyle

¹⁸⁰ H. Yunus Apaydın, “Zâhiriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 95.

¹⁸¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 157.

Allah'ın varlığı ve birliğine dair bilgilerin ruhlar tarafından bir misakla kabul edildiği bezm-i elest¹⁸² kavramına da telmihte bulunur:

Mümtezicdir **lûbb ü kısr**-ı hey'et-i eşyâ bütün

Ol sebebdan bezm-i hilkât mestine şahbâ iki (G.115/2)

2.5.2.10. Rind ve Zâhid

Sözlük anlamı “Görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyâsına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülû, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hakîm, gönül ehli kimse.”¹⁸³ olarak geçen *rind* kavramı, dîvân şiirinde bu vasıflarla nitelenen insan tipidir. Nefs-i emmârenin tutsağı olmayan rind için dünyanın hiçbir değeri yoktur. O, kalıplara sığmadan yaşar, mükevvenâta gönül gözüyle bakar ve değerlendiren. Acı-tatlı, neşe-keder gibi bütün duygular onun nazarında hep aynıdır çünkü o her daim âşıktır ve bu aşkın sarhoşu ve dilencisidir. Aşk yüzünden rûsvadır ama diğerlerinin düşünceleri onu hiç ilgilendirmes bu sebeple dilinden mey, meyhane gibi kelimeler eksik olmaz. Dîvân şairleri de rind tipinin bu vasıfları dolayısıyla kendilerini rind ile özdeşleştirmişlerdir.

Sözlük anlamı “Dünyâyı terkedip dînin emirlerine çok titizlikle riâyet eden, züht ve takvâ sâhibi, dindar, müttakî. Çok dindar olup irfânı olmayan kimse, kaba sofu.”¹⁸⁴ olarak verilen zâhid tipi, daima rind tipinin karşında yer alan olumsuz insan tipidir. Zâhid her daim zâhiri bilgi ve dış görünüşe itibar emiştir. Onun nezdinde ehl-i dil değersizdir çünkü o, zâhiri bilgiye önem verir. Rindin sarhoş olması onun tasvip etmediği bir durumdur ve sürekli onu bu yönden aşağılar ve öğüt verir fakat rindin bezm-i elestin sarhoşu olduğunu idrak edecek irfanı da yoktur. Bu sebeple zâhid tipi dîvân şiirinde daima menfî yönleriyle ele alınmıştır.

¹⁸² bk. “Bezm-i elest” maddesi.

¹⁸³ Kubbealtılugatı “*Rint*” maddesi. <http://www.lugatim.com/s/rint>, (01.11.2022).

¹⁸⁴ Kubbealtılugatı “*Zâhid*” maddesi. <http://www.lugatim.com/s/zâhid>, (01.11.2022).

Rindler için sarhoşluk bir teşbihtir. Onlar elest meclisinde aşk kadehin-den sarhoş olmuşlardır. Oradan ayrıldıktan sonra hep dertlidirler ve bu derdi unutturacak tek şey de meyhane ve meydır. Tıpkı gönül/ciğer kanının hacamat isteyip rahatlaması gibi mey düşkünü rind de dert ağrısıyla şarap içer:

Rind-i mey derd-i hūmār ile ne dem cām çeker

Def'ine hūn-ı diliñ şīşe-i haccām çeker (G.31/1)

Rindler için zengin-fakir, sultan-dilenci arasında hiçbir fark yoktur. Onlar aşkın derdiyle dertlenirler ve bu durum onlar için diğer kalan her şeyden daha önemlidir. Şair de kendisini rind olarak tasvir eder ve dilenciyle sultan arasında hiçbir fark görmediğini dile getirir:

‘Arūs-ı kāma şimdi benden özge pür hevā yokdur

Şeb-i yeldā-yı vaşla fikrimāsā āşinā yokdur

Ben ol **rindem** benimçün fark-ı sulṭān u gedā yokdur

Benim zevķim gibi dünyāda şimdi pür şafā yokdur

Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım (Müs.95/8)

Bezm-i elestte sarhoş olanlar, elinde kadehle körkütük sarhoş bir şekilde mahvolmazsa kıyamete kadar ayılmaz diyen şair, rindleri bezm-i elestte aşk şarabından içip mest olanlar olarak tanımlar. Burada aşkın şarabını tadanlar dünyanın derdine düşmezler ve bir an önce vuslat için yok olmayı beklerler:

Tā haşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Es‘ad

Ol **rind-i** siyeh-mest ide peymāne be-desti (G.119/7)

Zâhid kavramı dîvânda tek yerde geçer. *Hükme layık olan din midir küfür mü?* diye soran şair, zâhide seslenerek *biz onu ahiretin hastalığı olarak biliriz* derken zâhidin din konusundaki görüşlerini de yermektedir:

Ah-kāma sezā dîn midir yoḥsa küfür mi

Ey **zâhid** anı 'illet-i 'uḳbâ bilürüz biz (G.42/5)

Zâhid karşılığı olarak kullanılan *sôfû* kelimesinin *sûfî* şeklinde de kullanımı hakkında Pakalın, “Bunu *sûfî* suretinde kullananlar da vardır. Bu fark ıstılahın menşe’inden ileri gelmektedir. Softan, sofostan, safadan, sıfattan, safvetten geldiğine kail olanlar yahut dindarlıktan kinaye olduğunu düşünenler *sofî*; Suffadan geldiğini ileri sürenler ve kaba saydıkları sofudan ayırmak isteyenler de *sûfî* suretinde kullanmışlardır.”¹⁸⁵ der. Es'ad bu kelimenin *sûfî* şeklini *zâhid* anlamına gelecek şekilde tercih etmiş ve *aşk bilginlerinin aşkın sırrını akılsız zâhîde açıklamayacağını* dile getirmiştir:

Hîç ider mi sırr-ı 'aşkı âşikâr

Şûfî-i lâ-yefheme dānā-yı 'aşk (G.53/9)

2.5.2.11. Melâmet

Kınanmak, ayıplanmak anlamlarına gelen *melâmet* kavramı tasavvufta “Giyim-kuşam, zikir, âyin gibi yerleşmiş âdet ve törenlere önem vermeyip nefsi devamlı yermeyi, kınamayı, böylece halkın iltifatından uzaklaşarak Hakk’a yaklaşmayı esas alan anlayış.” anlamına gelir. Dünyayı geçici bir mekân olarak gören tasavvuf ehli vahdet-i vücûda ulaşmak için riya ve kibir elbisesinden sıyrılmak ister. Aynı zamanda nefsin terbiye etmek için halk tarafından kınanmayı, aşağılanmayı önemsemezler çünkü şan, şöhret ve halkın takdiri kişiyi kibre sevk eder. Dîvân şiirinde de çok yaygın kullanılan bu kavram, şairler tarafından aynı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Şair kendisine ilham verenin Allah olduğunun bilincindedir ve bu sebeple halkın takdiri onun için felakettir. Melamet hırkasını giyen şair için kıyas yapılacak biri varsa o da Mecnûn’dur.

¹⁸⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, İstanbul 1971, s.254.

Beyitte kendisini Mecnûn'la kıyaslayan şair, *bu devrin böyle geçmeyip elbet bir gün döneceğini* söylerken kendisinin de *Mecnûn gibi boş yere ayıplanma semtinde beklediğini* dile getirir:

Böyle kalmaz devr-i çarh elbet selâmet döner

Biz 'abeş Mecnûn-şıfat semt-i **melâmet** bekleriz (G.39/4)

Dîvân şiirinde Mecnûn ve melâmet arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Şairler de manzumelerinde bunu sıklıkla dile getirirler. Şair, Bağdatlı Rûhî'nin manzumesini tazmin ettiği tahmîste, Mecnûn ve melâmet ilişkisine değinir. *Muhabbet meydanının delileri*yiz, *en akıllımız ise ayıplanmış Mecnûn* diyerek kinaye yapan Rûhî'ye *aşk derdiyle delirdiğini* ama *bu saatten sonra da zaten akla ihtiyacı olmadığı* söyleyen şair, asıl derdinin Hakk'a yaklaşmak olduğunu, bu sebeple akla değil aşka ihtiyacı olduğunu ihsas eder:

'Âşkıñdır ider cânımızı cevır ile kâ'im

Bu derd ile serşâr-ı cünûn olmada dâ'im

Ya n'eyleyelim 'aklı da şimden girü cânım

Meydân-ı muhabbetde şu dîvâneleriz kim

Mecnûn-ı melâmet-zede eñ 'âkilimizdir (Tah.100/3)

2.5.2.12. Fenâ ve Bekâ

Sözlükte “*Geçici olmak, yok olmak, ölmek* gibi anlamlara gelen Arapça fenâ kelimesi, genellikle *var olmak, sürekli olmak* anlamındaki bekâ kelimesiyle birlikte kullanılagelmiştir.”¹⁸⁶ Tasavvufta birer mertebe olan bu kavramlardan fenâ, kulun bütün sıfatlarını terk etmesi ve Küll'ün onu ihata etmesi olarak da yorumlanır. Bekâ ise fenâdan sonra gelen mertebedir. “Fenadan sonra gelen beka, *nefse* ait olan şeylerden fânî, Allah'a ait şeylerle bâkî

¹⁸⁶ Mustafa Kara, “Fenâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 333.

olmaktır. Bâkî olan kul için her şey bir ve aynı şey hâline gelir. Bu sebeple bu makamdaki bir zatın bütün hareketleri Hakk'a uygunluk daireesi içinde kalır. Kul, bu daireyi aşarak Hakk'a muhalif olma vaziyetine girmez. Bunun için bu makamdaki kul muhalefet hâlinde fânî, muvafakat hâlinde bâkî olur.”¹⁸⁷ Fenâfillah ve bekâbillah olarak da kullanılan bu kavramlar Es'ad Dîvânı'nda da yukarıda zikredilen anlamlarda kullanılmış, özellikle *âlem* kelimesiyle terkip yapılarak bu dünyanın geçiciliği ve ebedî olmadığı gibi yönleri vurgulanmıştır.

Beyitte *bu yokluk âlemine gelenler elbette gider* diyen şair, birdenbire ortaya çıkan otları örnek vererek devir nazariyesine işaret eder ve bundan sonraki makam olan fenâfillah mertebesine telmihte bulunur:

Bu 'âlem-i **fenâ**ya gelenler gelür gider

Bağ ol tarî giyâha ki bir var bir de yok (G.52/2)

Yokluk âlemi olan şu dünyayı kalıcı sanıp aldanma diyen şair, kendinden emin bir şekilde *nice yiğitleri mahvettiğini ben bilirim* diyerek muhatabını uyarır:

Bu **fenâ** 'âlemi ma'mûr şanup aldanma

Nice merdânı harâb eyledigin ben bilürim (G.74/11)

Şair, Fâzıl'ın bir manzumesini tazmin ettiği tahmîste, *ızdırapla yok olacağımızı sanmayın, bu canı teslimde elest yakutuyuz* diyen Fâzıl'a, *insanlık âlemine geldiğimizde neşeleniriz, ilahî âleme geçerek eski hâlimize döneriz* der. Şair, bu benzetmeyle elest meclisinde mutlak varlıktan ayrılan ruhun çeşitli merhalelerden geçtikten sonra tekrar geldiği noktaya (seyl-i urûc) ulaşmasına da telmihte bulunur:

Nâsûta kudüm ile şafâ-yâb oluruz biz

Lâhûta 'azîmetle yine şâb oluruz biz

¹⁸⁷ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 244.

Encâm-ı kevâ'ib ile hem-hvâb oluruz biz

Sûziş ile şanmañ ki *fenâ*-yâb oluruz biz

Biz âteş-i teslîmde yâkût-ı elestiz (Tah.102/3)

Dünyanın sonlu bir yer olduğunu *bî-bekâ* kavramıyla ifade eden şair, *zengin yoksul herkes dünyayı terk edecek, huzura ermek istersen bedenini seni terk etmeden Hakk'ı arayıp bulmasını ve ibadetle meşgul olmasını* diyerek öğüt verir:

Bî-**beḳâ** olduğunu bildiñ ise dünyânıñ

Pâdişâhlar dañı terk eylediler evṭânıñ

Ger selâmet bulayım dirsene ara cânânıñ

Bedeniñden dañı dür olmadan ey dil-i cânıñ

İştigâl eyleye gör ṭâ'atine Mevlâ'nıñ (Tah.18/1)

Bağdatlı Rûhî'nin bir manzumesini tazmin ettiği tahmîste şair, *enfâs-ı bekâ* ve *ser-hadd-i bekâ* terkipleriyle ebedilik, sonsuzluk gibi kavramlara dikkat çeker. *Âmed-şüde* (gelip-gitme) terkipleriyle devir nazariyesine telmihte bulunan şair, bu gelip-gitmeleri hayvanlar için büyütülen ve daha yeşilken biçilen otlara benzetir:

Âmed-şüde enfâs-ı **beḳâ** kaşîlimizdir

Sermâye-i kâlâ-yı 'ömür fâşılıımızdır

Feryâd-ı derây-ı mülk-i maḥmilimizdir

Endûh-ı gamıñ hem-reh-i cân u dilimizdir

Ser-hadd-i beḳâ arayana menzilimizdir (Tah.100/1)

2.5.2.13. Belâ

Gam, sıkıntı, musibet, keder ve sınanmak gibi anlamlara gelen belâ kavramı kulun özünde iyi hâlinin olup olmadığını anlamak için Allah tarafından onun sınanması bağlamında kullanılır. "Allah'ın kendisini denediği kulun bu

denemeden başarı ve yüz akı ile çıkması da *güzel belâ* (belâün hasen) olarak tarif edilmiştir. Kur'an'a göre dünya, kimin daha güzel iş yaptığıının anlaşılacağı bir *belâ* (deneme) yeri olup ölüm ve hayat bunun için yaratılmıştır. Sûfilere göre belâ da âfiyet de Allah'tandır. Allah hangisini münasip görürse insan onu gönül hoşluğu ile kabullenerek hakkında hayırlısının o olduğuna inanmalıdır. Allah'ın kahrını da lütfunu da hoş karşılayan, cefada da safada da rızâ hâlinde ayrılmayan sûfiler belâda *mübteli*"yi yani belâyı veren Allah'ı görürler; belânın sonuçlarını ve karşılığını düşünerek teselli bulur, belânın acısını hissetmezler. Sevgiliyi temaşa ederken belânın ıstırabını unuturlar."¹⁸⁸ Belâ kavramı dîvân şiirinde genellikle aşka düşen kişi için kullanılır. Zira aşk mahiyeti gereği belâdır ve rahatlık, ünsiyet gibi kavramlar onun tabiatına aykırıdır. Bu yüzden aşka düşen âşık belâyı sabreder ve sabrı ölçüsünde vuslata yaklaşır. Ayrıca dünya ve dünyalık işler için teşbih unsuru olan belâ kavramı elest meclisinde ikrar edilen "evet" anlamında da kullanılır.

Bendde yer alan *belâ* kavramı nefsin arzuları karşında insanın uğrayacağı felakete işarettir. Mâsivâyı terk etmek gerektiğini ancak bu sayede rahata erileceğini ifade eden şair, nefsin istekleri karşısında birçok merdin çaresiz duruma düştüğünü belirtirken kendisini tecrit eder ve bu kahpe zamandan sakınması gerektiğini söyler:

Es'ad şikâyet eyleme nefsiñ cezâsıdır

Mihnetde oldığıñ emel-i dil **belâ**sıdır

Hep itdiğiñ zamânede yüzler karasıdır

Terk eyle mâsivâyı ki râhat verâsıdır

Çok merd ü bî-nevâya varır bu zen-i zamân

Bu kaḥbe-i zamânenen Es'ad şaḫın emân (Müs.16/8)

¹⁸⁸ Süleyman Uludağ, "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 380.

Bir öz eleştirisi örneği olan bendde *uğursuz nefsin isteğine boyun eğdiğini belirten* şair, nefsin isteklerine boyun eğip alçak dünyanın hevesine düşenlerin, belâya uğrayıp girip zahmet çekmelerinin de doğal olduğunu ifade eder:

Mihnetden özge yok mudur âyâ bir ülfeti

Hep ben mi çekmek ister ‘aceb bār-ı mihneti

Hayfâ ki nefs-i şüm ile çekdim bu zahmeti

Elbet hevâ-yı nefse uyanlar **belâ**dadır

Âlâm-ı dehr-i dün ile herkes ‘anâdadır (Müs.16/2)

2.5.2.14. Şarâp, Mey, Meyhâne, Pîr-i Mugân, Sâkî

Dîvân şiirinde en çok kullanılan metaforlardan olan *şarâp*, *mey*, *meyhâne*, *pîr-i mugân* ve *sâkî* gibi kavramlar genel olarak tasavvufî boyutuyla ele alınmış ve teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Şarapla ilgili bu kavramların ve bunlarla yapılan birçok terkinibin arka planında mecazî bir anlam taşıdığı varsayılır. Bu kavramların gerçek anlamda kullanıldığı şiirler de mevcuttur fakat bunlar mümtezic bir hâle geldiğinden tespit edilmesi zordur. Şarap ve şarapla ilgili kavramların dîvân şiiri binasının yapı taşları olduğunu iddia eden Muhamed Nur Doğan, bu kavramların dîvân şiirinden çıkarıldığında bu binanın çökeceğini söyler.¹⁸⁹

Şarâp, *mey*, *bâde*, *mül*, gibi kavramlar dîvân şiirinde en çok kullanılan kavramlardır. *Her eğlenceli şevk meclisinde feleğin dönerek güneş kasesinde şarap kadehi sunduğunu söyleyen* şair, *kâse-i mihr* terkinibiyle memduhunun cömertliğine vurgu yapar:

¹⁸⁹ Muhammet Nur Doğan, “Divan Şiirinde “Şarap” Metaforları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 38/38, 2008, s. 69.

Meclis-i şevkimde devr itmek içün bu ne kıbâb

Kâse-i mihriñ şunar her bezmime cām-ı **şarâb** (K.58/13)

Beyitte yârin aşk şarabından içtiğini belirten şair bunun zevkine vardığını ve diğer bütün zevk veren şeylerden uzaklaştığını vurgular. Beyit tasavvuf bağlamında değerlendirildiğinde *ilahî aşk ile sarhoş olan şairin dünyanın bütün güzelliklerinden yüz çevirdiği* yorumunu yapmak mümkündür:

Yâriñ **şarâb**-ı ‘aşkını içdim de bildim zevkini

Derk eyledim her keyfini sāğar-keşânı n'eylerim (G.64/14)

Sözlük anlamı *üzüm kızı* demek olan *bintü'l-ineb*, üzümden çekilmiş şarap veya rakı anlamına da gelir. Şairler şarabı bazen genç bir kız ya da geline bazen sarhoşluk verip kendinden geçirmesi yönüyle ilahî aşka teşbih etmişlerdir. *Elest meclisinde ilahî aşkın sarhoşluğu herkese aynı derecede neşe vermez, orada sunulan şarap herkese kendi miktarınca keyif verir:*

Meclis-i sırr-ı ezelden herkes olmaz neş'e-mend

Herkese hâlince keyfiyyet virür **bintü'l-‘ineb** (Terc.64/6:5-6)

Dîvân şiirinde en çok yapılan teşbihlerden birisi de şarap ve dudak ilişkisidir. Şairler dudağı, rengi ve sarhoşluk vermesi yönüyle şaraba teşbih yaparlar. Yârin dudağına kavuşma hasretiyle sarhoş olan şair, kendi ayağıyla meyhaneye düşer. *Mül, sâkî* ve *meyhâne* gibi aynı anlam dairesinde bulunan bu kavramlar aynı zamanda ilahî aşkı da sembolize eder:

Mül-i la‘liñle ser-mest-i hayâl-i vuşlat olmuşken

Ben ey **sâkî** ayağımla düşüp **mey-hâne**yi n'eylem (G.73/6)

Lâl renkli dudaklarındaki şarap zevki midir ya(da) güzelliğin gül bahçesinden içmiş kırmızı gül müdür? diyen şair, *dudak, şarap* ve *gül* arasında bir anlam dairesi oluşturarak tenâsüp sanatı meydana getirir:

Yâ **leb-i la'li**ndeki keyfiyyet-i şahbâ mıdır

Yâ gülîstân-ı cemâl içmiş **gül-i hamrâ** mıdır (K.42/2)

Bâde, dîvân şiirinde şarap, içki anlamında kullanılan en yaygın teşbih unsurlarındandır. Gönül ise dîvân şiirinde ve tasavvufta en çok konu edinilen kavramlardır. Şairler gönlü Allah'ın tecellîgâhı, bir mabed olarak yorumlamış ve onu ulvîleştirilmişlerdir. Birçok terkiplerle çeşitli benzetmelere konun olan *gönül*, aşk meclisindeki zehirli bir şaraba benzetilir. Cem'in kadehi olan gönlün zehirli olması dahi onun keyfinden bir şey eksiltmez:

Gâh olur kim bezm-i 'aşka **bâde-i semm**dir gönül

Kesb-i keyfiyyet ider ki şağar-ı Cem'dir gönül (G.62/1)

Kelime anlamı olarak *eritilmiş lal taşı* anlamına gelen *lal-i müzâb*, rengi ve sevgilinin dudağının verdiği keyfe benzer bir keyif vermesi dolayısıyla şarap anlamında kullanılmıştır. Şair, kaleminin oluğunda bir maden olduğunu iddia ettiği bu maddenin keyif verici ve sarhoş edici özelliğini sözlerine benzetir:

Feyz-i mihr-i iltifâtıñdır ki oldı her sözüm

Nâvdân-ı hâmede bir **ma'den-i la'l-i müzâb** (Kıt.10/13)

Dîvân şiirinde sevgilinin vasıflarından biri de genellikle susmasıdır. O, bazen diliyle bazen gözleriyle susar ve âşığın canına eziyet eder. Onun yüzünü görmek, sesini duymak âşık için bir lütuftur. Bu lütfâ mazhar olan şair *mahbubun hoş sözlerini şeker mi yoksa keyif veren şarabı mı* benzeteceğini bilemez. Elbette bu sözlerin döküldüğü dudakların da değeri yücedir. Bu yüzden şair, en değerli yakut olan nar rengindeki *yâkût-ı rümmâna* rengini verenin yârin dudağı olup olmadığını sorgular:

Şeker mi **keyf-i şahbâ** mı nedir nuṭṭ-ı laṭîfinle

'Aceb la'liñ midir reng eyleyen yâkût-ı rümmâna (K.55/29)

Dîvân şiirinde şarap, içki meclisi ve Cem arasında genellikle bir tenasüp yapılır. İran mitolojisinin efsânevi kahramanı Cem, yaptığı bir iyilik karşılığında kendisine hediye edilen tohumlarla üzüm yetiştirir ve onlardan şarap elde eder. Yedi köşeli bir kadeh yaptıran Cem'in, meclisindekilere kabiliyetleri ölçüsünde bu kadehten şarap sunduğu rivayet edilir. Ezel şarabından kör-kütük sarhoş olduğunu söyleyen şair, *Cem'in meclisinin kadehinden bizi keyiflenir sanma* diyerek asıl neşenin ezel şarabı olduğunu iddia ederken elest meclisine de telmihte bulunur:

O siyeh- mest-i neşâtım geh ezel neş'e midir

Keyf olur şanma bizi sâğar-ı **bezm-i Cem**'den (G.76/3)

Pir-i mugân terkibi mecaz anlamıyla *meyhaneci* anlamına gelirken tasavvufta, vahdet feyzini veren, aşk şarabını sunan kâmil veya mürşit anlamlarına gelir. Şair, meyhanecinin neşe kütüğünden süzdüğünün üzüm değil keyif olduğunu söyler ve bu durumun kendinden geçirici bir hâl olmadığını ifade eder:

Hûşe-i engür-ı tāk-ı neş'eden **pîr-i mugân**

Süzdüğü keyfiyyet ol ammâ ki mestân ol degil (G.60/2)

2.5.2.15. Çeşitli Tasavvufî Terimler

Ayn, müşâhede etmek; *yakîn*, gerçeğe uygun bilgi edinmek anlamına gelir. Bu iki kelimenin terkihiyle oluşturulan *ayne'l yakîn* kavramı, göz ile görmüş gibi yakın derecede bilme, kesin, katî bilgi anlamlarına gelir. “Ayne'l-yakîn ile elde edilen bilgi kesinlik açısından ilme'l-yakîn ile elde edilen bilgidir. Filozoflar nefsin mertebelerinden biri saydıkları ayne'l-yakîni, nefsin akledilirleri (ma'kûlât) müşâhede ederek oldukları gibi kavraması” şeklinde tarif etmişlerdir Sûfiler ayne'l-yakîn teriminin, yukarıda ifade edilen ve objektif bilgileri içeren mânasına ilgisiz kalarak bu terimi keşf ve ilhamla meydana gelen

tasavvufi yahut sübjektif bilgi ve vahiy yoluyla elde edilen bilgi anlamında kullanmışlar.”¹⁹⁰ Beyitte İslâm dininin padişahını metheden şair, onun hizmetlerine şahit olduğunu dile getirirken bu şahitliğini gözlem yoluyla bir şeyi bilme anlamına gelen müşahade makamı *ayne’l-yakîn* kavramıyla ifade eder:

Pâdişâh-ı dîn-i İslâma bu rütbe hizmeti

Cümlesi meşhûdum oldu Hâk bilür ‘*ayne’l-yakîn*’ (Terc.64/2:9-10)

“İslâm düşünce tarihinde yakînin dereceleri Kur’an’daki kullanımdan hareketle ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn şeklinde üç kategoriye ayrılır. Akıl, nakil ve haberle kazanılan bilgiye ilme’l-yakîn; dış duyu, dış tecrübe ve gözlemlle ulaşılan bilgiye ayne’l-yakîn adı verilir. Bu bilgi vasıtalarının ikisiyle birlikte ulaşılan ya da sezgiyle ve iç tecrübenin verdiği en üst düzeyde kesinlik taşıyan bilgiye de hakka’l-yakîn denilmiştir.”¹⁹¹ Beyitte geçen *ehl-i yakîn* kavramı ise “düşünme ve akıl yürütme yoluyla kazanılan bilginin ehli” anlamına gelir. Hz. Ebû Bekir’in bu bilgiye nail olduğu onaylanan ilk kişilerden biri olduğunu söyleyen şair, onu takva sahiplerinin önderi, sahabe-nin vefalı sultanı olarak tanımlar:

Mazhar-ı taşdîk-i isrâ evvel-i *ehl-i yakîn*

Pîşvâ-yı etkîyâ sultân-ı aşhâb-ı vefâ (N.11/12)

Ukûl-i aşere on akıl anlamına gelir. Tasavvufa göre “Allah önce Akl-ı Küll’ü yaratmıştır. Bu aklın ilk tezahürü Akl-ı evvel’dir. Ondan Akl-ı sâni (yıldızlar feleği), ondan Akl-ı sâlis (Zühâl feleği), ondan Akl-ı râbi (Müşteri feleği), ondan Akl-ı hâmis (Mirrih feleği), ondan Akl-ı sâdis (Güneş feleği), ondan Akl-ı sâbi (Zühre feleği), ondan Akl-ı sâmin (Utarid feleği), ondan Akl-ı tâsi (Ay feleği), ondan da Akl-ı âşir (Dünya feleği) yaratılmıştır.” Şair,

¹⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Ayne’l-Yakîn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 269.

¹⁹¹ Osman Demir, “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 272.

memduhunu överken onun şiir ve nesirlerine ukûl-i aşerenin (on akıl) de hayran olduğunu dile getirir. Onun nazmını peygamber şairi olarak bilinen Hassân bin Sâbit'e benzetir ve bütün şairlerin aklını başından alacak kadar güzel olduğunu ihsas eder:

Neşr ü inşâsına meftûn 'ukûl-i 'aşere

Nazm-ı Hassân'ına dil-dâde şu'ûr-ı şu'arâ (K.34/8)

“Allah'ın yarattığı ilk soyut varlık olan *akl-ı evvel*, kendi zâtını ve başlangıcını idrak etmesi açısından akıl diye adlandırılırken diğer varlıkların meydana gelişi ve bilgilerin yazılışında vasıta olması bakımından kalem, nübüvvet nurunun yayılmasına aracılık etmesi itibarıyla de nûr-ı Muhammedî diye isimlendirilir. Buna göre ilk akıl ve aynı zamanda en yüce kalem tek bir nurdan ibarettir. Bu nur kula nisbet edilince akl-ı evvel, Hakk'a nisbet edilince kalem-i a'lâ adını da alır.”¹⁹² Beyitte her iki kavrama da telmihte bulunan şair bu nuru *rahm-ı hâme* terkihiyle Hakk'a, *akl-ı evvel* terkihiyle de kendine nisbet eder. Kaleminin rahminden nazım Meryem'i doğuran şair, yaratılan ilk akıl ile *fikir İsâsını* büyütür:

Rahm-ı hâmemdir o kim Meryem-i nazmı toğurur

Büyüdür İsâ-yı endîşemi 'akl-ı evvel (K.66/36)

Bende, bu dünyanın varlığının ve yokluğunun ikiz olduğunu ifade eden şair, *hâdim-i lezzât* terkihiyle ölümü hatırlatarak *eğer ölüm olmasaydı nefis-i emmâre isyan ederdi, bu dünyanın sermayesine gönül verme (çünkü) bütün kârını yokluk şehrinin tüccarı ziyan eder der ve tâcir-i şehri-fenâ* terkihiyle ölüme, dolaylı olarak da Azrail'e telmihte bulunur:

Bu şu'ûnâtı gönül şanma ki devrân eyler

Anı sultân-ı ezel hâlik-ı ekvân eyler

¹⁹² Yusuf Şevki Yavuz, “Kalem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 244.

Bir sebebdir arada **hâdim-i lezzât**-ı cihân
O da her kârını fermûde-i yezdân eyler
Olmasa **hâdim-i lezzât** eger dünyâda
Nefs-i emmâreyi görsen nice ‘ișyân eyler
Olmasa bûd-ı nebûdı bu cihânıñ tev’em
Herkesi re’y-i fenâ mülkine sulţân eyler
Dil-firîb olma bu sermâyesine dünyânıñ
Tâcir-i şeh-r-i fenâ kârını hûsrân eyler (Terk.94/8)

Tasavvufta gaflet, haktan habersiz olmak, dünya işlerine dalıp ahiret hayatını unutmak, nefsin arzularına meyletmek gibi anlamlarda kullanılır. Akıl erbâbının rahatta olmasını gaflet uykusuna teşbih eden şair, dert düşkünlerini de şöhret ehli olarak tanımlar:

Beyâbân-ı ‘adem erbâb-ı hâle mehd-i rihletdir
Vücûdıyla ‘adem rûh-ı revâna **cây-ı vahdetdir**
Eger var ise **ehl-i ‘akla râhat h’âb-ı ğafletdir**
Cihânda mübtelâ-yı derd olan erbâb-ı şöhretdir
Kânî oldum ki Dârâ fahr iderdi ben de Dârâ’yım (Muh.101/4)

2.6. Dinî, Tasavvufî, Tarihî ve Efsanevî Şahıslar

2.6.1. Padişahlar

Padişahlar, şair ve âlimleri desteklemiş, onlara hâmilik yapmışlardır. Aynı zamanda kendileri de birer şair olan çoğu padişah, bu sebeple şiire ve şaire büyük önem vermişlerdir. Şairler de kendilerini himâye eden hâmilerine, bazen caize almak çoğu zaman minnet borcu ile övgü dolu manzumeler sunarak onlara bağlılıklarını göstermişlerdir. Es’ad, yaşadığı dönemde hüküm

sürmüş padişahlara yazdığı manzumelerinde onları medhederek bağlılığını ifade etmiş, hasb-i hâl ve arz-ı hâl tarzı manzumelerinde ise bazen mansıp talep etmiş, bazen içinde bulunduğu zor şartları sohbet edasıyla anlatıp yardım istemiştir. Es'ad, I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd'un hükümdârlık döneminde yaşamış ve bu 3 padişaha da övgü dolu manzumeler kaleme almıştır.¹⁹³

2.6.1.1. I. Abdülhamîd (ö. 1789)

20 Mart 1725 yılında doğan I. Abdülhamîd, III. Ahmed ve Râbia Şermi Sultan'ın oğludur. 106. İslâm halifesi olarak 1774 yılında tahta çıkan padişah 15 yıl hüküm sürmüştür. Adaleti ve merhametiyle tanınan padişah Es'ad'ın şiirlerinde de bu vasıflarıyla anılmıştır. Genellikle II. Mahmûd adına kaleme aldığı manzumelerde babası Abdülhamîd'in eski bir bendesi olduğunu ifade eden şair, Abdülhamîd'den övgü ve minnet ile bahseder.

II. Mahmûd'un şehzadesinin velâdetine düşürdüğü tarihte Abdülhamîd'den bahseden şair, cennet mekân padişahı anarken *Enderun'dan has çerağımı* ifadesini kullanır. Es'ad'ın 1757-58 yıllarında doğduğu göz önünde bulundurulduğunda Abdülhamîd devrinde sarayda görevli olabileceği bilgisini çıkarmak mümkündür:

Validiñ cennet-mekân 'Abdü'l-Ḥamîd Ḥân-ı velî

Enderününden çerağ-ı hâşıyım ey Keykubâd (Tar.70/8)

Şair, şehzade Bâyezîd'in velâdetine düşürdüğü tarihte II. Mahmûd'un babası Abdülhamîd'i zaferleriyle İskender'e benzetirken onu bütün âlemin padişahı ve adaletin merkezi olarak nitelendirir:

Pâdişâh-ı baḥr u ber Sulṭân-ı İskender zafer

Şâh-ı kutb-ı ma'delet gül-gonce-i 'Abdü'l-Ḥamîd (Tar.72/6)

¹⁹³ *Padişahlar* maddesi hazırlanırken kronolojik tasnif esas alınmıştır.

2.6.1.2. III. Selîm (ö. 1808)

24 Aralık 1761 yılında doğan III. Selîm, III. Mustafa ve Mihrişâh Sultan'ın oğullarıdır. 107. İslâm halifesi olarak 1789 yılında tahta çıkan padişah, 19 yıl hüküm sürmüştür. Birçok ıslahata imza atan padişah ayrıca *İlhâmî* mahlasıyla şiirler kaleme almış bir şairdir. Mûsikîye olan ilgisiyle "...âyin, durak, na't, tevşih, ilâhi, peşrev, saz semâisi, kâr, beste, ağır semâi, yürük semâi ve şarkı formlarında 100'ün üzerinde eser bestelemiştir."¹⁹⁴ III. Selîm devri şairi olan Es'ad, manzumelerinde sıklıkla yer verdiği padişah adına müstakil olarak dokuz manzume kaleme almıştır. Devrindeki diğer şairler gibi onu yumuşak huylu, cömert, adil gibi vasıflarıyla yüceltmıştır. Dîvânında yer alan tek mesnevîyi III. Selîm adına kaleme alan şair, onun şiir ve mûsikîye olan meylini de dile getirmiştir.

Şair hakkında ulaşılabilen birçok bilgi III. Selîm adına yazılan kaside ve diğer türlerdeki manzumelerden edinilmiştir. Beyitte padişaha iki üç defa kaside yazdığını söyleyen şair, onun lütuf kapısında kendi durumunu arz ettiğini dile getirir:

İki üç def'a kaşîdeyle der-i ihsâna

Naql idüp hâlimi **sultân-ı kerîmü's-şâna** (Mes.25/17)

Kapıcıbaşılık ünvanı alması üzerine III. Selîm'e teşekkür maksadıyla bir kaside kaleme alan şair, onu Necef Şahı'na benzeterek dünyaya övünç kaynağı olarak geldiğini söyler:

Nâme-fermâ-yı selef ülkede şâh-ı Necef

Mâye-i fahr-ı halef dehre **Selîm Hân** oldu (K.20/13)

Aynı kasidenin diğer bir beytinde hayatı hakkında bilgiler edinilebilen şairin III. Selîm devrinde bir dîvân sahibi olduğu bilgisine ulaşılır:

¹⁹⁴ Nuri Özcan, "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 425.

Ğarazım hâl-i dile hâk-i dere inhâdan

Devletiñde bu kuluñ **şāhib-i dīvān** oldu (K.20/18)

III. Selîm devrindeki diğer olaylardan da onun adına yazılan manzumelerden bilgi alınır. Hakkı Mehmed Paşa, III. Selîm dönemi devlet erkânlarından defterdârlık, nişancılık gibi birçok göreve getirilmiş ve Rumeli valiliği yapmış bir dîvân şairidir. Es'ad, Hakkı Mehmed Paşa adına kaleme aldığı kasideye saltanatın III. Selîm'e, Hakkı Paşa'ya dair bilgi verdiğini onun da bu bilgiden memnun kalarak Hakkı Paşa'ya memuriyet verdiğini ifade eder:

Ȧraf-ı salţanata eylediler 'arz u beyān

İtdiler Hāzret-i **Sultān-ı Selîm**'i irzā (K.54/12)

Beyitte III. Selîm'in fermanıyla Çıldır'a memur olarak gönderildiğini söyleyen şair, bu yolun zahmetli olduğunu fakat padişaha olan bağlılığı hasebiyle bu zahmeti rahmet olarak gördüğünü belirtir:

Didi fermān-ı **Selîm Hān** ile meb'ûş oldum

Bu yoluñ zaĥmetini raĥmet idindim cāna (K.61/12)

III. Selîm'e yazdığı terkîb-i bendde hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılabilen şairin, padişahı devlet makamında yüksek bir görev ve mirî arazi talep ettiği görülür. Hâlihazırda başbaki kulu olarak görev yaptığı anlaşılan şair, ocak ağalığı görevi talep ederken *bir daha hakan eylesen* diyerek padişahı lütufta bulunmasını diler:

Şehriyārā bendeñe bir manşib iĥsān eylesen

Şem'-i baĥtım bezm-i devletde fūrūzān eylesen

Bendeñe hem mīriye ĥaylī fevā'id fehm olur

Bir emānetle beni mūmtāz-ı aĥrān eylesen

Bir de sâ'ir bendegānāsā beni ĥıl tecrûbe

Lâyık-ı hizmet isem luṭf-ı ferāvān eylesen
Kethudā-yı devlet olmak gibidir her hizmetiñ
Tek beni bāb-ı felek sāyeñde der-bāb eylesen
Gerçi **başbāķī kullı** olmakda ḥaylī dideye
Līk efendim bir cesīm emre nıgehbān eylesen
Baķ ne vādīlerdedir Es'ad be-tevfīķ-i Ḥudā
Eşheb-i ikbālîme bir kerre meydān eylesen
Hāşılı şevketli hünkārım **ocaķ aķalığın**
Şān içün bir bende-i nā-ķize iḥsān eylesen
Şübhesiz ser-levḥa-i iflāsa zīnet-sāz olur
Kesk-i sāmān eylemez bir daķı ḥāķān eylesen (Terk.26/4)

2.6.1.3. II. Mahmūd (ö. 1839)

20 Temmuz 1785 yılında doğan II. Mahmūd, I. Abdülhamīd ve Nakşidil Sultan'ın oğullarıdır. 109. İslām halīfesi olarak 1808 yılında tahta çıkan padişah, 31 yıl tahtta kalmıştır. Döneminde birçok ıslahata imza atmış, onun döneminde birçok dönüm noktası yaşanmıştır. İyi bir hattat ve musikîşinās olmasının yanı sıra daha doğduğu anda kendisine verilen *Adli* mahlasıyla şiirler kaleme alan padişah, sanata ve sanatçıya değer vermiştir. Es'ad, III. Selīm ve II. Mahmūd devri şairlerindendir. İlginçtir ki iki padişahı da benzer şekilde metheden şair, III. Selīm'e yazdığı manzume sayısı kadar II. Mahmūd adına da dokuz manzume kaleme almıştır. Manzumelerinde padişahın âlemin övünç kaynağı olarak bahseden şair, onu sağlam tabiatlı, parlak fikirli olarak methederken ıslahatlarına da yer verir. Genellikle kaside tarzında yazdığı manzumelerinde padişahın yeni yıl, ramazan, bahar gibi önemli zamanlarını kutlayan şair, padişahın şehzadeleri Sultan Süleymân, Murâd ve Bâyezîd ile kerimesi Fâtımâ'nın velâdetlerine de tarih kaydı düşürmüştür. II. Mahmūd

adına kaleme aldığı manzumelerinde hayatı hakkında birçok bilgiye ulaşılabilen şairin, padişah döneminde farklı sebeplerle çok kez mevcut görevinden azledildiği bilgisi de tespit edilmiştir.

Zamanın padişahı II. Mahmûd'dan Hz. Muhammed aşkına memurluğunu bir yıl daha uzatmasını talep eden şair, padişahı kendisine rahmet etmesini de diler:

Ey şehenşâh-ı zamân fahr-ı cihânîñ 'aşkına

Manşıbım bir yıl dahı medd eyle rahm eyle emân (K.28/19)

Beyitte II. Mahmûd'un şehzadesi sultan Murâd'ın velâdetine 1226 (1811-1812) tarihini kayıt düşüren şair, onun doğumunu Yanya'dayken duyduğunu ifade eder. Belgelerden¹⁹⁵ bu yıllarda kendisinin de on aydır Yanya'da olduğu tespit edilen şairin dünya derdi çektiğini ve şehzadenin doğumuyla bu dertlerine ara verdiğini söylemesi, burada istemeyerek kaldığı izlenimi verir:

Ben de on aydır çekerken hüzn-i dehri **Yanya**'da

Müjde-i şehzâde geldikde ğama virdim küşâd

Güş idince Yanya'da şehzâdeyi hâmem hemân

Hâk-i pâye 'arz-ı târîh itmegi kıldı murâd (Tar.70/6-10)

Beyitte II. Mahmûd'u zamanın yüce padişahı olarak nitelendiren şair onun daima hayırlı fikirleriyle adalet ve doğruluğu sağladığını ifade eder:

Hân-ı Maḥmûd-ı cihân şâhenşeh-i kuṭb-ı zamân

Dâ'imâ efkâr-ı hayrı eylemekdir 'adl u dâd (Tar.70/1)

2.6.2. Devlet Erkânı

Dîvânda sadrazam, vezir, vali, deftredâr, kethüdâ, kaptanıderyâ gibi devlet erkânı adına kaleme alınmış birçok manzume yer almaktadır. Bu

¹⁹⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..NF..35-1703.

manzumeler genellikle tarih kayıtları olup kişilerin mansıb alma, görev değişikliği, sünnet, velâdet gibi önemli anlarına kayıt düşürülmüş tarihî birer vesika mahiyetindedir.

2.6.2.1. Burdurlu Dervîş Mehmed Paşa (ö. 1837)

Dîvânda II. Mahmûd'un saltanat yıllarında yaşamış, 1818-1820 yılları arasında sadrazamlık yapmış Burdurlu Dervîş Mehmed Paşa adına sekiz manzume yer almaktadır. Şairin manzumelerinde paşadan övgüyle bahsetmesi, icraatlarını üstün başarı olarak nitelendirmesi onun hâmililerinden olduğunu gösterir. Aşağıda yer alan ilk beyitte Dervîş Paşa'nın sadrazamlığa geliş tarihi olan 1818 yılına tarih kaydı düşüren şair ikinci beyitte manzumesinin başlığı *İçelli Ahmet Paşa* olmasına rağmen Dervîş Mehmed Paşa'yı övgüye mazhar bulmuştur:

Biñ iki yüz otuz üçde şadr-ı a'zam eyledi

Ḥazret-i Dervîş Meḥammed bendesin Maḥmûd Ḥân (K.79/15)

Kerîm ü kâmurân var ise ger **Dervîş Paşa**'dır

Seḥâda yokdur endâd-ı vücûdî şanki 'Ankâ'dır (K.53/1)

Es'ad aşağıda yer alan ilk beyitte Dervîş Paşa'yı âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed'e adaş olması yönüyle över ve *Dervîş* lakabının yüce cömertliğinin bağış olduğu dile getirir. İkinci beyitte yine peygambere adaş olması özelliğine değinen şair, onun cömertliğini bol ve bereketli nisan yağmurlarına benzetir:

Mefḥar-ı 'âleme adaşı **Meḥammed Paşa**

Aña Dervîş lakabı mevhibe vâlâ-yı kerem (K.47/11)

Ya'ni hem-nâm-ı nebî **Ḥazret-i Dervîş Paşa**

Ebr-i nîsân-ı kerem Ḥazret-i Şadr-ı a'zam (K.44/11)

2.6.2.2. Hakkı Mehmed Paşa (ö. 1811)

Sokullu Mehmed Paşa'nın torunlarından vezir Ahmet Kâmil Paşa'nın oğlu Hakkı Mehmed Paşa, III. Selîm'in saltanat döneminde yaşamış, reisül-küttap vekilliği, defter emînliği, nişancı gibi birçok görevde bulunmuştur. Vezirlik payesiyle Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerinde valilik görevi îfâ eden paşa aynı zamanda bir dîvân şairidir. III. Selîm'e sunduğu dikkate değer lâyihasıyla da bilinen paşanın Rumeli ve Anadolu yapmış olduğu faaliyetlere yönelik dîvânda 44 beyitlik bir kaside yer alır. Es'ad, Hakkı Paşa'yı şerefli ve haysiyetli vezirlerden biri olarak methederken onun tabiatını Hz. Ali'ye benzetir ve yiğitlik tahtının veziri olduğunu ifade eder:

Âb-ı rûy-ı vüzerâ **Hâzret-i Hakkı Paşa**

O gâzanfer-şiyem ol Âşaf-ı evreng-i şehâ (K.54/1)

Hakkı Paşa'nın yaşadığı devirde yaptığı icraatlarını öven şair, onu çalışkan ve sadık olarak vasıflandırırken *bütün vasıflarını anlatmaya kalksam kalemim yüzde birini anlatamaz* diyerek onu yüceltir:

Devlete eyledigi sa'y u şadâkatle hemân

Mülk-i 'adl içre kıla zâtıñı Hâk pâ-bercâ

Hâşılı cümle-i evşâfını tahrîr itsem

Yine yüz biñde birin eyleyemez hâme revâ (K.54/28-29)

Hakkı Paşa'nın Rumeli valisiyken yaptığı icraatlara da değinen şair, mecaz bir ifadeyle *yaşlı olan Rumeli, Hakkı Paşa sayesinde gençleşti* diyerek onun vazifesini üstün başarı ile yerine getirdiğini de ifade eder:

Rûm ili râhı açıldı hele Lillâhi'l-hamd

Pîr olan Rûm ili ol şevk ile oldı bernâ (K.54/16)

Görevde bulunduğu süre zarfında üç defa vezârete getirilen paşa, görevinden azledilip sürülmüş, bir süre sonra affedilip tekrar görevi iade edilmiştir.

Şair onun bu azli esnasında yazdığı kasidesinde *Allah'tan ümit ederiz, zâtı yine saltanatı süsler* diyerek onun yöneticilik vasfını över:

Yine ümmîd ideriz Hâzret-i Mevlâ'dan biz

Mesned-i saltanata zâtı olur zîb-efzâ (K.54/119)

2.6.2.3. Hüseyin Bey (ö.?)

Târîh-i Kerîme-i Hüseyin Beg başlıklı tarih kıt'ası Hüseyin adlı bir şahsın kızının velâdeti için kaleme alınmıştır. Dîvânda adı sadece bu manzumede geçen şahıs hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1778 yılına kayıt düşülen manzumenin bir beyitten müteşekkil olması, herhangi bir ipucu bulunmaması gibi nedenlerle Hüseyin Bey'in kimliği tespit edilememiştir:

Cevher-i târîh-i meczûmân didim milâdına

‘Â’îşe Hânım kâdem başdı cihâna nâz ile (Tar.71/1)

2.6.2.4. Hüsrev Paşa (ö. 1855)

1756 yılında doğduğu tahmin edilen Koca Hüsrev Paşa küçük yaşta İstanbul'a getirilmiş ve Enderun'a kabul edilmiş, III. Selim ve II. Mahmûd dönemlerinde devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. II. Mahmûd'un hükümlerliği zamanında kethüdâlık, seraskerlik gibi görevler yaptıktan sonra Fransızlara karşı Mısır'ı savunmada gösterdiği liyâkati sebebiyle vezirlik payesi almış İzmit, Diyarbakır, Selanik, Mısır ve Silistre valilikleri, kaptan-ı deryâlık, seraskerlik gibi görevler ifâ etmiş, 1839 yılında sadrazamlık makamına getirilmiştir.¹⁹⁶ Döneminde birçok olayın merkezinde yer alan Hüsrev Paşa önemli görevlerde rol almıştır. Dîvânda adına kaleme alınmış kaside nazım şekliyle 46 beyitlik bir bahâriyye yer almaktadır. Es'ad, Hüsrev Paşa nezdinde hâmîsi sadrazam Mehmed Emin Ra'ûf Paşa'yı da överek her ikisinin de yüz sene adaletle önder olmasını diler:

¹⁹⁶ Halil İnalçık, "Hüsrev Paşa, Koca" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 42.

Bâ-ḥuşûş âşaf-ı devrân-ı Ra'ûf Paşa

Ya'ni düstür-ı hayır-ḥvâh-ı şadâkat-girdâr

Seni de anı da Hâk Hâzret-i Maḥmûd Hân'a

Yüz sene her biriñiz 'adlile olsun serdâr (Bah.52/44-45)

Paşanın 1792'deki kaptan-ı deryâlığı sırasında yazıldığına işaret olan beyitte onun kahraman kişiliğini öven şair, *haydar-reviş* terkihiyle paşanın cesurâne tabiatını Hz. Ali'ye teşbih eder:

Ḳapudân eyleyeli zât-ı şecî'in Mevlâ

Gördi Ḳaydar-revişin dîde-i mihr-i envâr (Bah.52/25)

2.6.2.5. Kırmacızâde Mehmed Saîd Ağa (ö.?)

Saîd Ağa hakkındaki bilgiler Sinan Çuluk tarafından Es'ad Ağa hakkında yazılan makaleden edinilmiştir. "*Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es'ad Ağa'nın Mektubu*" adlı makalede "...kardeşi Mehmed Saîd Ağa'nın da Üçüncü Selîm'in rikâbdârı oluşu..."¹⁹⁷ bilgisi yer alır. Aynı zamanda DABOA'da¹⁹⁸ yer alan belgeler de bu bilgileri kanıtlar mahiyette olup Es'ad'ın Saîd adında bir kardeşi olduğu bilgisi verilmiştir. Es'ad'ın Saîd Ağa'yı Kırmacızâde nisbesiyle anması, kendisinin de aynı nisbeye sahip olduğu anlamına gelse de buna sahih bir delil gösterilememektedir.

Saîd Ağa'nın ölüm tarihi hakkında kesin veriler olmasa da DABOA'da yer alan 15 Şubat 1809 tarihli belgede "Sabık Rikabdâr-ı Merhum Mehmed Said Ağa malûlünden..."¹⁹⁹ bilgisi, Saîd Ağa'nın bu tarihten önce vefat

¹⁹⁷ <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-ar-siv.html> (09.11.2022)

¹⁹⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 264-15327; C.İKTS. 6. 274.

¹⁹⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, HAT. 410-21282.

ettiğini göstermektedir. Es'ad, Saîd Ağa'nın vefatı dolayısıyla tercî-i bend nazım şeklinde bir mersiye kaleme alır ve vasıta beytinde ona biraderim diye hitap eder. Es'ad, kardeşinin vefatına öylesine üzgündür ki feleğe isyan eder. İki gözümün nurunu benden ayırıp ayrılık ateşini içime bıraktın diyen şair, aynı zamanda bu zamansız ayrılığın çok erken olduğunu, Allah'ın yokluk yerini ona genç yaşta makam olarak verdiğini dile getirir:

Hayfâ ki eyledîñ gözimiñ nûr-ı rihleti
Yağdıñ derûn-ı sînemize nâr-ı firqatı
Gençlikde virdi Hâk saña cây-ı 'ademde câh
Çaldı kapunda sûr-ı ecel tabl-ı neveti
Bildiñ bu teng-nâ-yı fenâya gelan gider
Terk eylediñ kabâ'ili kıldıñ 'azîmeti
Mevlâ şabır vire seni cümle bilenlere
Göz görmemişdi sendeki kerrübî haşleti
Şimden girü saña olunan hep du'â budur
Kılsun cenâb-ı Hâk saña ihsân-ı cenneti
Ey vâý ey birâder-i bâ-cân berâberim
Aldurdım 'âkıbet seni ey verd-perverim (Terc.93/5)

2.6.2.6. Küçük Hüseyin Paşa (ö. 1803)

III. Selîm'in süt kardeşi olan ve ona yakın dostluğuyla bilinen önemli devlet adamlarından Küçük Hüseyin Paşa kaptan-ı deryâ ve vezirlik gibi makamlarda görev almıştır. I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan'la evlenen Hüseyin Paşa *Damad* olarak da anılmıştır. Bulunduğu görevleri başarıyla yerine getiren ve donanmada ıslahatlara imza atan paşa, III. Selîm'in övgüsünü kazanarak vezirlik makamına getirilmiştir. Es'ad'ın 49 beyitlik övgü dolu

kasidesine konu olan Hüseyin Paşa öylesine cömerttir ki Tayy kabilesinin cömertliği ile meşhur olmuş kabile reisi ve şairi Hâtem-i Tâî bile uykusunda onun gibi bir hazine görmemiştir:

Sen ol kerîm-i cihânsın ki itdigiñ keremi

Menâm-ı genc-i hayâlinde görmüş mi Hâtem (K.51/36)

Donanmada yaptığı ıslahatlarıyla da bilinen paşa, 1793 yılında Fransız gemi mimarlarını İstanbul'a getirterek 45 savaş gemisi inşa ettirmiş ve bu baharısı sarayın da takdirini toplamıştır.²⁰⁰ Bu olaya telmihte bulunan şair, ondan övgüyle bahsederken *böyle gemileri mert bir şekilde kim aldı, ihtiyar denizin gözleri bunun benzerini görmüş mü?* diyerek istifhâm yapar:

Kim aldı böyle sefâ'inleri dilîrâne

Bunuñ nazîrini görmüş mi 'ayn-ı baħr-i herem (K.51/11)

2.6.2.7. Mazhar Mustafâ Efendi (ö. 1818)

Manzumelerden edinilen bilgilerle Akif Paşa'nın amcası olduğu anlaşılan Mazhar Mustafa Efendi Yozgatlıdır. Mühürdârlık, katiplik gibi birçok görev yapan Mazhar Efendi 1809'da Âmedî olup o yıl mevcut görevinden azledilir. Sonrasında çavuşbaşılık, reisül-küttâplık, sadâret kethüdâlığı gibi görevlere getirilen Mazhar Efendi 1817 yılında şikk-ı evvel deftârı (başdefterdâr) olur ve bir yıl sonra vefat eder.²⁰¹ Dîvânda Mazhar Efendi adına kaleme alınmış üç manzume yer alır. Aşağıda yer alan beyit Mazhar Efendi'nin 1814 yılında kethüda oluşuna tarih kaydı düşürülen manzumeden alınmıştır. Şair aşağıda yer alan beyitte *mazhar* kelimesini hem Mazhar Efendi'nin mahlası hem *binde bir ortaya çıkma, görünme, zuhur etme* gibi anlamlara gelecek şekilde kullanarak tevriye yapar:

²⁰⁰ Nejat Göyünç, "Hüseyin Paşa, Küçük" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 7.

²⁰¹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s. 933.

Biñde bir **Mazhar** düşer Es'ad bu târîh-i neve

Ver du'âyı mesned-i revnak efendim **Muştafâ** (Tar. 83/16)

Mazhar Efendi'nin hasletlerine ve icraatlarına değindiği îdiyyede şair, devletin düşmanlarına karşı onun eşsiz cesaretini ve savaşlarda var gücüyle gösterdiği yeteneğini metheder:

Sen o merd-i bî-bedelsin kim 'adüvv-i devletiñ

Cân [u] başıñla hazâkat-kârsın perhâşına (K.61/11)

2.6.2.8. Mehmed Ağa (Seferli Ağası/ ö.?)

Dîvânda Mehmed Ağa'nın oğlunun velâdetine tarih kaydı düşürülmüş bir manzume yer alır. Manzumede yer alan bilgilerden Seferli ağası olduğu tespit edilen Mehmed Ağa hakkında literatürde bir bilgi bulunamamış ve künyesi tespit edilememiştir. Es'ad'ın ondan övgüyle bahsetmesi aralarında bir ünsiyet olduğu izlenimini verse de dîvânda onun adına yazılmış başka bir manzume yer almamaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerde Mehmed Ağa'nın güzel ahlâkına ve cömertliğine vurgu yapıp metheden şair, oğlu Ebûbekir Reşit'in velâdetine de 1801-02 tarihini kayıt düşürerek müjde verir:

Vâlid-i şâhib-i mürüvvet Hazret-i 'âlî-makâm

Ya'ni ağa-yı seferli mürşid-i rüşd-i Reşîd (Tar. 74/4)

Şevk ile Es'ad bu târîhi mübeşşer söyledim

Geldi dâr-ı 'âleme müjde **Ebû Bekir Reşîd** (Tar. 74/11)

2.6.2.9. Mehmed Emin Ra'ûf Paşa (ö. 1860)

II. Mahmûd devrinde iki, Abdülmecid devrinde üç defa sadrazamlık yapan Ra'ûf Paşa başdefdârlık, Erzurum ve Şam valiliği gibi görevler îfâ etmiş, birçok defa görevinden azledilip sonrasında tekrar görevi iade edilmiştir.

Devletin iç ve dış işlerini bilen paşa etkili bir icraata bulunmamıştır.²⁰² Ra'ûf Paşa'nın 1814'te şikk-ı evvel defterdârlığına (başdefterdâr) getirilişine sonrasında ise sırasıyla sadrazam ve vezir oluşuna tarih düşürülen dîvânda, Ra'ûf Paşa adına kaleme alınmış yedi manzume yer alır. Beyitte cevher tarih ile 1814 yılını kayıt düşüren Es'ad *saltanat güneşinin Ra'ûf Paşa'ya Allah tarafından layık görüldüğünü* ifade eder:

İki mürşid çıkdı cevherdâr-ı târîhiñ didi

Gördi Hıyî lâyık **Ra'ûf Paşa** 'ya mihr-i şevketi (T.78/15)

Es'ad aşağıda yer alan beyitte Ra'ûf Paşa'nın mertebesinin yüceliğinden bahsederken onun tabiatının hükümdar yaratılışı olduğunu ifade eder. Allah'ın isimlerinden olan *Ra'ûf* sıfatını tevriyeli kullanan şair, Allah'ın onun zatına sağlık ve sıhhat vermesini diler:

Şadr-ı â'zam o felek mertebe hâkân meşreb

O hudâvend-i **Ra'ûf** ekrem-i zât-ı bihbûd (K.32/15)

Ra'ûf Paşa hakkında bahâriyye, tarih, gazel, Ramazan ve Kurban Bayramı tebriği gibi birçok türde manzume kaleme alan şair ondan övgü ve gururla bahseder. Hâmîsi olduğu anlaşılan paşaya yazdığı kasidede onun sayesinde bir derdinin kalmadığını söyleyen şair, onu velinimet olarak görür ve dergahında secde etmeyi diler:

Bir gamım kalmadı sâyeñde veliyyü 'n-ni'amım

Eylesem dergahine râkib olup nâşiye sûd (K.38/40)

2.6.2.10. Mehmed Saîd Efendi (ö. 1834?)

Kaleminden yetişerek zimmet halîfesi olan Mehmed Saîd Efendi (Hacı) kethüdâlık, nazırlık, surre ve tersane eminliği, evkaf nâzırlığı gibi birçok

²⁰² Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Rauf Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 465-466.

görevde bulunmuştur. 1814 yılında şıkk-ı evvel defterdârı olmuş, sonrasında yine birçok göreve getirilmiştir. 1832 yılında emekli olduktan birkaç sene sonra vefat etmiştir. 1814 yılında doğan oğlu Mehmed Kâmil Bey ise 1826 yılında vefat etmiştir.²⁰³ Dîvânda Saîd Efendi adına kaleme alınmış iki tarih kıt'ası yer alır. Aşağıda yer alan ilk beyitte Saîd Efendi'nin şıkk-ı evvel defterdârı (başdefterdâr) oluşuna cevher tarih ile 1814-15 yılını kayıt düşüren şair, ikinci beyitte oğlu Mehmed Kâmil Bey'in velâdetine tam tarih ile 1814-15 yılını kayıt düşürmüştür:

Gelüp üçler didiler ħarf-i cevherdâr ile târîĥ

Sa'îd oldu bu defterdâr-ı zî-şân-ı şādâneye (Tar.87/19)

Biñ iki yüz otuz olup **Kâmil Meĥammed Beg** toĥup

Es'ad kudümüñ işidüp itdi musammaṭla beyân (Tar.86/16)

2.6.2.11. Mehmed Şerîf Paşa (ö. 1823)

19. yüzyıl devlet adamlarından Mehmed Şerif Paşa Diyarbakır, Maraş, Rakka ve Halep gibi birçok yerde valilik yapmış önemli bir devlet adamıdır. Onun Çıldır valiliği esnasında Es'ad'ın da Çıldır'da memur olduğu, paşa adına kaleme alınmış kasidelerden anlaşılmaktadır. Kendisinden övgüyle söz edilen Mehmed Şerif Paşa adına dîvânda üç manzume yer almaktadır. İhsan sahibi Şerif Paşa'dan bir cariyeye talep eden şair, kasidesinin neden şöhret bulmadığını da sorar:

Didi ol zât-ı 'aṭâ-pîşe **Meĥammed Paşa**

Ĥâliyâ vâlî-i Çıldır o keremkâr-ı enâm

Beni bu âl-ı 'izârımla saña gönderdi

Didi var şor ki kaşîdem niçün oldu kem-nâm (K.62/34-35)

²⁰³ Süreyya, *Sicill-i osmanî* 5, s. 1450.

Beyitte Şerif Paşa'nın hasletlerini öven şair idarecilik vasfını yücelttiği paşaya Çıldır memurluğunun yetersiz olduğunu dile getirir ve adil yönetim tarzından dolayı Allah'tan onu vezir yapmasını diler:

Bu revişle saña bu manşib-ı Çıldır azdır

Bu menişle seni Hâk dâver ide devrâna (K.61/32)

2.6.2.12. Osmân Efendi (ö. 1818)

Moralı olması hasebiyle bu kisbe ile anılan Osman Efendi III. Selim dönemi devlet adamlarındandır. “Babası, 18. yüzyıl devlet adamı, şair ve münevverlerinden Süleyman Penah Efendi'dir. İlk daimî Türk sefiri Yûsuf Agâh Efendi, kardeşidir. Eşi az yetişir, âlim ve fâzıl bir devlet adamıydı Maliyeden yetişip başhalîfelik, defterdar mektupçuluğu, rikâb-ı hümayûn defterdarlığı, tersane eminliği, başdefterdarlık, nişancılık, çavuşbaşılık, sadaret kethüdalığı, defter eminliği, Esmâ Sultan kethüdalığı, rikâb-ı hümayûn kethüdalığı, kereste gümrüğü nâzırlığı ve Saruhan nâzırlığı gibi birçok önemli görevlerde bulundu. İki kez defterdarlık yaptı.”²⁰⁴ Es'ad Dîvânı'nda Osman Efendi adına kaleme alınmış iki tarih kıt'ası yer alır. Manzumelerinde Osman Efendi'den övgüyle bahseden şair aşağıda yer alan ilk beyitte onun 1794 yılında defterdâr oluşuna cevher tarih ile ikinci beyitte ise 1811 yılında kethüda oluşuna tam tarih ile kayıt düşürmüştür:

Didi bu cevher-i târîhi Es'ad çıkdı bir mürşid

'Aceb i'zâz ile 'Osmân Efendi oldu defterdâr (Tar.85/11)

Biñ iki yüz yigirmi altı sâlinde muharremde

Didiler Hâzret-i 'Osmân Efendi kethudâ oldu (Tar.82/20)

²⁰⁴ Mahmud Esad Kalıpçı, “Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, 2015, s.214-234.

2.6.2.13. Sâmi Ebûbekir Paşa (ö. 1813)

Doğum tarihi bilinmeyen 18. yüzyıl devlet adamlarından *Sarığtı güzel* olarak da anılan Sâmi Ebûbekir Paşa, köklü bir vezir ailesinden gelmiş ve iyi bir öğrenim görmüştür. “Kendisi de Dîvân sahibi bir şair olan paşa, daha çok dinî-tasavvufî ve hikemî tarzda şiirleriyle tanınmaktadır. Kapıcıbaşılık, sipahi ağalığı, Karadeniz kaptanlığı gibi görevlerden sonra 1788-1799 yılları arasında vezir rütbesiyle Hotin, Selanik ve Mora gibi Anadolu ve Rumelinin pek çok ilinde valilik ve muhafızlık görevi yürütmüştür.”²⁰⁵ Devlet görevlerinin yanı sıra bir dîvân şairi de olan Sâmi Paşa hakkında dîvânda üç manzume kaleme alınmıştır. Bunlardan bir tanesi Sâmi Paşa’nın şiirine nazire olarak kaleme alınan tahmîstir. Es’ad, Sâmi Paşa’yı eşsiz bir vezir olarak nitelendirirken onun gazelinin her beytini el değmemiş hayallere benzetir:

Hâzret-i Sâmi-i devlet ol vezîr-i bî-mişâl

Bir gâzel tārḥ eylemiş her beyti bir bîkr-i ḥayâl

Ben de virdim kınye-i tahmîs ile zîb-i cemâl

Buldu Es’ad şâhid-i nazmım o yüzden ber-kemâl

Meclis-i cânâne ṭab’ım ‘arz-ı nâr itse maḥal (Tah. 97/9)

Es’ad hâmîsi olarak gördüğü Sâmi Paşa adına kaleme aldığı bahâriyye türü kasidesinde ondan övgü ile bahsetmiştir. Onun vasıflarını dile getirenlerin sıkıntı ve kederden uzak olup mutlu olacağını ifade eden şair, paşayı benzeri olmayan bir sultan gibi nitelendirir:

Vaşıñ idenler şâd olur her guşşadan âzâd olur

Devr-i felekde yâd olur vaşşâf-ı siḥr-ârâ gibi

Sensin vezîr İbnü’l-vezîr kişver-güşâ-yı bî-nazîr

²⁰⁵ Musa Tozlu, “*Sami Ebubekir Paşa*”, *TEİS*, 2014, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa> (21/12/2022).

İtmiş seni Hayy u Qadîr sultân-ı bî-hemtâ gibi (K.59/12-13)

2.6.2.14. Seyyid Ahmed Paşa (Dâmâd-ı Şehriyârî/ö.?)

Doğum tarihi bilinmeyen Ahmed Paşa Damad Süleyman Paşa'nın oğludur. 1780 yılında kapıcıbaşı olan paşa 1782'de Girit valisi olarak görevinde yükselmiş, Anadolu'nun çeşitli illeri ile Rumeli, Mora, Kıbrıs gibi birçok yerde de valilik rütbesiyle görev almıştır. 1787 yılında III. Selîm'in kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenen ve bu sebeple *dâmâd-ı şehriyârî* olarak da anılan paşa 1798-99 yılında Erzurum valisi olmuş ve bu tarihten sonraki bir zaman diliminde Erzurum'da vefat etmiştir.²⁰⁶ Dîvânda Ahmet Paşa adına kaleme alınmış dört manzume yer alır. Bunlardan biri Ahmet Paşa'ya yergi maksadıyla kaleme alınmıştır. "Es'ad Ağa Gümüşhane emînliği görevindeyken Erzurum valisi Seyyid Ahmed Paşa tarafından kendisine saygısızlıkta bulunduğu gerekçesi ile III. Selîm'e şikâyet edilmiş, bunun üzerine Gümüşhane emînliğinden azledilerek kapıcıbaşılık ünvanı elinden alınmıştır."²⁰⁷ Bu olaya istinaden Ahmed Paşa adına kaleme aldığı manzumede ondan hasis diye bahseden Es'ad'ın aynı manzumede Dervîş Mehmed Paşa'ya övgüler sunması dikkat çeker.

Aşağıda yer alan beyit, Ahmet Paşa adına kaleme alınan bir kasidedendir. Şair, Ahmet Paşa hakkında yazdığı kasidede II. Mahmûd dönemi sadrazamlarından Burdurlu Dervîş Mehmed Paşa'yı *eğer cömert ve bahtiyar biri var ise o Dervîş Paşa'dır, o Anka gibidir ve cömertlikte eşi benzeri yoktur* diye methederken Ahmet Paşa'yı da isdirâk eder:

Kerîm ü kâmrân var ise ger Dervîş Paşa'dır

Sehâda yokdur endâd-ı vücûdî şanki 'Ankâ'dır (K.53/1)

²⁰⁶ Süreyya, Sicill-i Osmanî I, s. 206.

²⁰⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 28-1398.

Ahmet Paşa adına kaleme alınan terkîb-i bendde Mora’da sürgünde olduğu anlaşılan şair, paşadan inâyet ve bağışlanma dileyip onun merhametiyle sevincinin artacağını dile getirir:

Luţf-ı ‘inâyetiñle ‘atâ kıl mürûrımı

Artur teraḥḥum ile efendim sürûrımı (Terk.57/v.2)

2.6.2.15. Şerîf Efendi (ö.?)

Dîvânda literatürde hakkında yeterli bilgi bulunamayan Şerîf Efendi adlı bir zatın defterdârlık talebine dair 7 beyitlik bir gazel yer alır. Es’ad, Şerif Efendi’nin vasıflarını methettiği beyitte onun *temiz kalbinin isyan kiri ile başkalaşmayacağını, cevher gibi olan zatının çöplüğe dahi düşse kıymetinden bir şey kaybetmeyeceğini* dile getirir:

Çirk-i ‘işyân eylemez tağyîr-i kalb-i hâlişi

Zât-ı cevher düşse de mezbelgehe kıymetdedir (G.22/7)

2.6.2.16. Silâhdâr Mustafâ Paşa (ö. ?)

Dîvânda *dâmâd-ı şehriyârî* (hükümdâr damadı) payesiyle anılan Mustafa Paşa hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunamamıştır. Silâhdâr olan paşa adına dîvânda 36 beyitlik bir kaside kaleme alınmıştır. Mustafa Paşa’dan kaside boyunca övgü ile bahsederken onun adaletli olması yönüne vurgu yapan şair, paşanın İstanbul’da görev yaptığı dönemde İstanbul halkının rahat ettiğini ifade eder. Aşağıda yer alan beyitlerde *o, bu tabiatıyla yüce makamı süslediğinden beri İstanbul’un halkı rahat etti* diyen şair *onun adil yönetim düzeninde koyun ve aslan birbirine eş olabilecek kadar yakındır* diyerek paşanın adil yönetim düzenine dikkat çeker:

Zamânında Sitanbul halkı rāḥat buldı oldıkça

Olaldan mesned-i ‘ulyāya bu ḥaşletle zîb-āver

Ger olsa intizâm-ı hükmi 'adliñ böyle bir eyyâm

Olur bî-şüphe gûsfend ile şîr-i ner zen ü şevher (Kas.50/10-11)

2.6.2.17. Tepedelenli Ali Paşa (ö.1822)

1740-44 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Tepedelenli Ali Paşa, âyan Veli Paşa'nın oğludur. Yanya ve Rumeli başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde çeşitli görevler ifâ etmiş, Yanya vilayeti 33 yıl onun idaresinde olmuştur. Çıkan isyanları bastırmadaki başarısından dolayı kendisine *uç tuğlu paşalık* ve *sultanın aslanı* lakabı verilen paşa, dönemindeki birçok benzeri gibi devlet kurma yeteneğine sahip mahallî güçlerin en önde gelenlerinden biriydi. Gücü ve nüfuzunu Yanya civarında müstakil bir devlet kurma isteğiyle birleştirince bu girişimi engellenmiş ve idamına karar verilmiştir. Bu karara mukavemet gösteren paşa, çıkan çatışmada vurularak öldürülmüştür.²⁰⁸ Dîvânda Ali Paşa adına kaleme alınmış övgü dolu dört manzume yer alır. Manzumelerdeki bilgilerden Ali Paşa'nın valiliği sırasında Es'ad'ın da Yanya'da memur olduğu ve paşanın onun önemli hâmilelerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Paşa adına iki tercî-i bend kaleme alan şair bu manzumelerde kendisinden övgü ile bahsederken onun padişaha bağlılığını, her emre itaat edişini defaatle dile getirir. Şair, paşanın alçak gönüllü oluşunu, her kesimden insana saygı ve merhametle davranışını överken ona ihanet edenlerin onun merhametinden nasiplenemeyeceğini de ifade ederek uyarıda bulunur:

Pâdişâhıñ emrini infâza sür'at eyleyen

Emr-i devlet üzre her emre itâ'at eyleyen

Bildiginçün sâye-i devletdedir bu nâm u şân

Ol sebebden sen gibi yok hâzm-ı devlet eyleyen

Hüsni-i ahlâk-ı kerîmiñdir bu devletle seniñ

²⁰⁸ Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 476-477.

Şıytıñı ārāyış-i ƣāk-ı mehābet eyleyen
Devletiñ bāy u gedā her bende-i me'mūrıña
Var ise sensin vezīrān içre hürmet eyleyen
Ƣālī'-i ikbālīñ ol rütbe ƣavī kim Āşafā
Behre-yāb olmaz saña elbet hıyānet eyleyen
Hāşılı böyle tecellī görmedim ey kāmķār
Hāķ Ta'ālā ƣudretin zātıñda itmiş āşıkār (Terc.64/5)

Padişahın emriyle Yanya'ya memur olarak gönderilen şair, Ali Paşa'nın idaresi altında görevlendirilir. Bir tuzağa düşüp mal varlığına el koyulduğunu ifade ettiği manzumede Ali Paşa'nın cahil ve bilgisiz kimselere bile lütfunu esirgemediğini dile getiren şair bundan memnuniyetini ifade edip ona duacı olur:

Hatt-ı şāhenşeh ile gelmege oldum mecbūr
'Alī Paşa'ya olup sevķ-i cihānda me'mūr
Hikmet-i bālīga-i Hāzret-i Hāllāk-ı hākīm
On bir ay eyledi erzākımı anda maşşūr
Resm-i erkānı 'aceb memleket-i nādānı
Kimseyi itmeye Bārī o mekānda memkūr
Zātım olmaķda iken cinsime fermān-fermā
Virmek ister felek-i sifle-nażar özge fütūr
'Ayn-ı im'ān ile bakdım reviş-i gerdişine
Har-ı nādāna ider luţf-ı saķıfin maşşūr

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarlı-ı felek

Görinür çeşmime ecrâm-ı felek şekl-i kelek²⁰⁹ (Terc.63/3)

Es'ad, Ali Paşa adına kaleme aldığı tarih kıt'asında onun 1808-09 yılında Yanya'da yaptırmış olduğu köşk ve şadırvana tarih kaydı düşürmüştür. Aynı zamanda şairin hayatı hakkında da bilgilere ulaşılabilen bu manzumede kendisinin sadece şair olup kalem tutmadığını, asker olup mızrak da tutabileceğini ifade eden şair, paşanın seçkin bir kulu olduğunu da belirtir:

Fağat şâ'ir degildir Āşafâ bu 'abd-i maḥşûşîñ

Baňa ḥayl u sinân vü leyl ü beydâ cümlesi me'vâ

Felek ne tâcîñ itdi söyledî Es'ad bu târîḫî

Ne zîbâ ṭarḫ ile yaptı bu nev ḳaşrî '**Alî Paşa** (Tar.81/28-33)

2.6.2.18. Yusûf Ziyâ Paşa (ö. 1817)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen ve aslen Gürcü olan Ziyâ Paşa, efendisinin 1762'de vefatı üzerine mîr-i mîrândan maden emini Ispanakçı Mustafa Paşa'ya intisab ederek Enderun ağası olmuştur. Mustafa Paşa'nın vezâret rütbesiyle Erzurum valiliğine tayininden (1768) sonra da maiyetinde bulunan paşa Mısır, Kahire ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görevler almış, birçok başarılı icraatta bulunmuştur. "*Gazi*" ünvanı verilen paşa 1809'da II. Mahmûd zamanında tekrar sadârete getirilmiş ve *serdâr-ı ekrem* ilân edilmiştir. Ruslarla yapılan savaşta onları yenilgiye uğratmış fakat sonrasında Rusçuk'un işgaliyle savaşı başarısız yönetmesi sebep gösterilerek görevinden azledilerek Rodos'a sürülmüş ve 1817 yılında da vefat etmiştir.²¹⁰ 19 yıl maden

²⁰⁹ "Felek benim irademin haricinde bir hareket yaparsa onu birbirine katarım." G.349/7, Mustafa Atila, *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.

²¹⁰ Kemal Beydilli, "Yûsuf Ziyâ Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 34-36.

eminliği ve dokuz yıl sadarete geçen ömründe birçok başarıya imza atan paşa, Es'ad'ın da on manzumesinde yer almış ve hakkında en fazla şiir yazılan devlet erkânından olmuştur. Manzumelerden uzun yıllar hâmîsi olduğu anlaşılan Ziyâ Paşa'yı mübâlağalı bir şekilde metheden şair her manzumesinde onu övgüye layık, eşsiz ve kusursuz olarak nitelendirir.

Ziyâ Paşa'nın Erzurum valiliği yaptığı esnasında Es'ad'ın da Erzurum'da görevli olduğu bilinmektedir. Buradayken kendisine dört gazel ve iki tarih kıt'ası kaleme alan şair, paşanın yeni yılını tebrik etmek maksadıyla 1796-97 yılını tarih kaydı düşürmüştür. Paşanın namı ve cömertliği o kadar yayılmıştır ki İran padişahları dahi onun kılıcının gücünden yardım isterler:

Cenâb-ı Hazret-i **Yûsuf Ziyâ Paşa** 'yı rezm âyîn

İder hânân-ı ülke-yi 'acem seyfinden istimdâd

Hesâb itdim o demde ben de bu târîhimi düşdim

Zihî sâl-i mübârek haq-şinâsâne mübârek-bâd (Tar.76/2-21)

Ziyâ Paşa'nın 1809'da ikinci defa sadârete getirmesine tarih kaydı düşüren şair, ondan manzume boyunca övgüyle bahseder ve her şeyi kavrayan akl-ı külün dahi onun faziletlerini idrak edemeyeceğini ifade eder:

Söyledi bende-i dîrînesi Es'ad târîh

Mihre cân virdi yine luţf ile **Yûsuf Paşa** (Tar.77/25)

Aşağıda yer alan tercî-i bendde Ziyâ Paşa'dan övgüyle bahseden şair, ona dua eder ve iki âlemde de Allah'ın ona elem göstermemesini diler. Onun her sözünün kalıcı olup namının bütün memleketlere ulaşmasını dileyen şair, daha önceki bütün vezirleri tetkik ettiğinde vezâret makamına ondan daha çok yakışanı göremediğini ifade eder:

Saňa Haq virmesün rûz-ı elem dünyâ vü 'uqbada

Meded-res eylesün ikbâliñi feryâd-ı nâ-şâde

İki 'âlemde itsün hayr ile dil-ḥ^vâhıñ âmâde
Yazulsun her söziñ dîvân-ı eyvân-ı Mesîḥâ 'da
Oğunsun nâm u şânıñ ḥânḳâh-ı 'arş-ı a'lâda
Disünler ḳudsiyân evşâfıñı evc-i süreyyâda
Ziyâ' virsün fürûğ-ı devletiñ Belḥ-i Buḥârâ 'da
Ola zâtıñ serîr-ârâ-yı 'izzet dîn ü dünyâda
Bütün tārîḥ-i eslâfı getürdim Āşafâ yâda
Saña endâd olur yok ḥâşılı beriñde paşada
Budur Ḥaḳ' dan niyâzım her günüñ 'îd-i sa'îd olsun
Hemişe devlet ü iḳbâl ile 'ömriñ mezîd olsun (Terc.35/3)

Uzun yıllar maiyetinde olduğu paşanın her önemli görevinde bir manzume kaleme alan şair, hâmîsi olan paşayı methetmede sınır tanımaz. *O, Yûsuf tabiatlı, cömertlikte ve bağıшта deniz gibi olan vezirin fermanına baştan başa herkes boyun eğer:*

Sen ol Yûsuf-şiyem deryâ-nevâl-i mevhîbetsin kim

Zamâna ser-be-ser olmaktadır fermânıña münḳâd (Tar.76/3)

2.6.3. Şairler, Âlimler

Dîvânda, 31 şair ve âlim adına kaleme alınmış manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin çoğu Es'ad'ın çağdaşı olan şairlerin manzumelerine yaptığı tanzir ve tazminlerdir. Es'ad, çağdaşı olan şairlerle genelde bir kıyas içindedir. Nazım meydanının usta at binicisi olduğunu ifade eden şair, çağdaşı olan şairlere meydan okumaktan da geri durmaz. Dîvânda Fuzûlî, Nef'î, Nâbî, Nâilî, Ragıp Paşa gibi birçok meşhur dîvân şairinin manzumelerine de nazire yazan şair, bazen onların takipçisi olduğunu

belirterek onları överken bazen de şiir söyleme yeteneğini ispat etmek için onları şahit göstererek tefahur eder.

2.6.3.1. Ali Şîr Nevâî (ö. 1501)

15. yüzyıl Çağatay edebiyatının en ünlü şairi olan Alî Şîr Nevâî, 1441 Herat doğumludur. Timur imparatorluğunun hem hükümdarı hem ünlü bir şairi olan Hüseyin Baykara'nın da çocukluk arkadaşı ve dostu olan Nevâî, Baykara'yla birlikte Çağatay edebiyatını şekillendirip klasik hâlini almasında önemli rol oynamışlardır. Küçük yaşlarda şiir yazmaya başlayan Nevâî'nin yedi Türkçe bir Farsça dîvânı vardır. Bunların yanı sıra otuzu aşkın eseriyle yaşadığı döneme ve sonrasına damgasını vuran şair, Es'ad'ın da bir şiirine konu olmuştur.

Es'ad, Nevâî'inin bir şiirini tanzir ettiği muhammeste, *murada ermenin zamanı geldi, saçlarının teline gönlümü bağladığımdan beri gözlerim hep yaşlı, cennet bağı gibi olan sineni bana aç çünkü dilenci gibi kapıda bekliyorum, beni reddetme artık cömertlik vakti geldi* deyip ona lütuf yakışacağını ifade eder:

Es'ad kuluñı nâ'il-i kām eyle ki demdir

Dil-bend olalı kākūliñe dīdesi nemdir

Kurbāñıñ olam sīneñi aç Bāğ-ı İrem'dir

Deryūze idüp bābıña dir vaqt-ı keremdir

Red itme qapundan ki 'ināyāt-ı sezādır (Muh.103/6)

2.6.3.2. Âgâh Efendi (ö. 1728)

1630 yılında doğan ve Semerkandlı olduğu bilinen Âgâh Efendi'nin asıl adı Mehmed Bulak'tır. Hacı Hafız olarak da bilinen²¹¹ ve birçok ülke ve şehir

²¹¹ Şerife Akpınar, *Âgâh (Semerkândî-i Âmidî)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006, s.17.

dolaştıktan sonra Diyarbakır'a gelen Âgâh Efendi, burada kendisine bir mahfil edinerek birçok kişiye hocalık yapmıştır. Âgâh Efendi'nin dîvânında yer alan “*Dil hayâlûnde hayâlûn dil-i bî-tâbdadır, Gâh mey şîşede geh şîşe mey-i nâbdadır*” (G.61) matlâhı gazeline bir nazire kaleme Es'ad, Hz. Âgâh'ı aynı üslupla tanzir ettiğini ifade eder:

Hâzret-i Âgâh'a Es'ad bu revîşle tanzîr

Şanma her hâme-i bî-mağzâ-yı kitâbdadır (G.21.9)

2.6.3.3. Âsım Efendi (ö.?)

Dîvânda Âsım Efendi adına altı nazire kaleme alınmıştır. Es'ad'ın nazire yazdığı şairler genellikle çağdaşı olan şairlerdir. Bu sebeple şairin yaşadığı dönem göz önünde tutularak 18. yüzyılda yaşamış şeyhülislâm ve şair kimliğiyle bilinen Çelebizâde Asım Efendi, 19. yüzyıl şeyhülislâmlarından Mekkîzâde Asım Efendi gibi birçok şairin dîvânları ve mevcut şiirleri taranmış fakat aynı ya da benzer redifli şiirlere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla şairin kimliği tarafımızca tespit edilememiştir. Es'ad'ın Asım Efendi adına kaleme aldığı nazirelerini altısı da gazel formundadır. Bunlardan 85b sayfasında yer alan “*Nazîre lî-Ġazel-i 'Âşım Efendi 'An-H'âcegân*” başlıklı gazelin devamındaki 86a sayfasının eksik olması sebebiyle gazelin ilk altı beyti mevcuttur. Dîvândaki son manzume “*Ġazel Nazîre-i Ġazel-i 'Âşım Efendi*” başlığıyla Âsım Efendi adına kaleme alınmıştır. Şair her ne kadar bu manzumeyi Âsım Efendi'ye nazire yazsa da gazelin orijinali Nâilî'ye aittir. Aşağıda Nâilî'nin ve Es'ad'ın birer beytine yer verilmiştir:

Bu neşveden saña ey dil kelâl gelmedi mi

Cihâna geldigiñe infi'âl gelmedi mi (Nâilî: G.360/1)

Saña gönül bu cihândan kelâl gelmedi mi

Taşavvûrât-ı emelden melâl gelmedi mi (G.123/6)

Es'ad'ın Âsım Efendi adına kaleme aldığı beş nazirede de tasavvufî-hikemî üslup hâkimdir. Beyitte, ikbâl sarhoşu ile şarap içen gafili aynı kefeye koyan şair, devrin şaşasına kapılan, dünya malına tamah eden akıllı ve cahili de aynı seviyede değerlendirir:

Mest-i ikbâl ile şahbâ-keş-i ğâfil birdir

Bezm-i devrâna uyan 'âkil ü câhil birdir (G.24/1)

2.6.3.4. Âtîf Efendi (ö. 1742)

Doğum tarihi bilinmeyen Âtîf Efendi mektupçu, hâcegân gibi görevler yaptıktan sonra 1737 yılında şikk-ı evvel defterdârı (başdefterdâr) olmuş, üç defa farklı zamanlarda aynı göreve getirilmiş, üçüncü defa getirildiği bu görev sırasında 1742 yılında vefat etmiştir. Başarılı bir devlet adamı ve şair olan Âtîf Efendi için Es'ad bir nazire kaleme almıştır. Onu bilgi bahçesinin gülü olarak nitelendiren şair, Âtîf Efendi'nin hâmîsi olan İzzet Ali Paşa'yı da bu bağın bülbülü olarak teşbih eder:

Söylenme der-hayâl-i kalem zannım Es'ad'a

Bâğ-ı ma'ârif-i gülî 'İzzet hezârını (G.117/7)

2.6.3.5. Bağdâtlı Rûhî (ö. 1605-06)

Asıl adı Osman olan Rûhî, hem Bağdat doğumlu olması sebebiyle hem aynı mahlaslı diğer şairlerden ayrılması amacıyla Bağdâdî nisbesiyle de anılmıştır. 16. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Bağdâtlı Rûhî, birçok yer gezip görmesi sebebiyle gözlem istidadı yüksek, sosyal hayat ve tenkit yönü oldukça kuvvetli bir şairdir. Meşhur terkîb-i bendindeki ince manalar ile 16. yüzyılın âdeta bir panoramasını ortaya koyan Rûhî için Es'ad da onunla aynı konu ve vezinde bir tahmîs kaleme alarak onun takipçisi olduğunu belli etmiştir.

Es'ad tasavvufî manalar taşıyan bu tahmîsinde *dünyanın zevk ve eğlencesini terk etmeyenin, âlemde yaratılmış olan her şeyin altında yatan anlamı*

idrak edemeyeceğini dile getirirken Hz. Nûh'a ve Tûr sûresine de işaret ederek bunların yaratılış davasını anlamak gerektiğini ifade eder:

Derk eylemeyen seyr-i serî' meh u yûhı

Bilmez niçün inşâ olunup keşti-i Nûh'ı

Es'ad sûre-i Tûr-ı yâr ile da'vâ-yı sünûhı

Ağyâr elemin çekme yapış zûlfine Rûhî

Men' eylemege cânımı vār kâtilimizdir (Tahm.100/5)

2.6.3.6. Bâkî (ö. 1600)

Asıl adı Mahmud Abdülbâkî olan şair, 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bir süre *serrâklık* yapan Bâkî, iyi bir tahsilden sonra müderrislik, Mekke ve İstanbul kadılığı gibi birçok görev îfâ etmiştir. Kaleme aldığı manzumeleri ve nazireleriyle dikkat çeken şair, yüksek mevkilere ve devamlı bir şöhrete ulaşmış, Kanunî Sultan Süleyman döneminde çağının en büyük şairi sayılarak kendisine *Sultânîuş-şuarâ* ünvanı verilmiştir. Onun şöhreti yaşadığı yerin ve zamanın sınırlarını aşmış, günümüze kadar bu şöhretten hiçbir şey kaybetmeden gelmiştir.²¹² Es'ad, onun meşhur *Sünbül Kasîdesi*'ni, "*Gazel-i Le'tâfet-i Me'al*" başlıklı gazeliyle tanzir etmiştir:

Ezilür kând seniñ lezzet-i güftârından

Üzilür rişte-i cân cünbiş-i reftârından

Gül-i zîbâ-yı 'izârıñ göribeñ gülşende

Gül kızardı utanup çekdi elin hârından

Pîçiş-i zûlfîni rûyında görince sünbül

Batdım gömgök tere pîçide olup 'arından (G.91/1-3)

²¹² Mehmed Çavuşoğlu, "Bâkî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 537-539.

2.6.3.7. Beylikçi İzzet (ö. 1809)

19. yüzyılın divân şairlerinden Benlizâde Mehmed İzzet Bey, Hoca Neş'et'in talebesi olup iyi bir eğitim almıştır. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde görev alan İzzet, defter eminliği, kadılık ve beylikçilik görevleri yapmıştır. II. Mahmûd hakkında istihzalı söylemleri onun sonunu hazırlamış ve 1809 yılında katledilmiştir. Devlet adamı kimliği yanında meşhur ve velûd bir şair de olan İzzet Bey, kısa ömrüne birçok eser sığdırmıştır. Çağdaşı İzzet Bey'in sıkı bir takipçisi olan Es'ad, İzzet Bey'in yedi manzumesine nazire yazmıştır. Bunlardan üçü Farisî olan nazirelerin birinde, İzzet Bey'in 1807 yılında Dîvân-ı Hümayun Amedî görevine gelişine dair bilgiler bulunur. İzzet Bey bu görevinin ardından 1809 yılında katledilmiştir:

Derin şahîfe-i tanzîr be-Ḥazret-i 'İzzet

Ḳalem be-ḥvāned ki Es'ad hünere fûnûn-ı menest (G.7/7)

Es'ad, aşağıda yer alan beyitlerde İzzet Bey'in özellikle yeni hayaller, daha önce söylenmemiş sözler söylemesi yönünü ön plana çıkartıp överken onun izinden gittiğini de ifade eder:

Oğudur ḥvāce-i 'İzzet baña bu nazm-ı nevi

Lîk böyle suhan ezberde de var defterde de var (G.18/12)

Cenâb-ı Ḥazret-i 'İzzet Begîñ düşîze âşârı

Beni başdan çıkardı hemçü gönül pîş-i yaşmağdan (G.89/7)

2.6.3.8. Benli Ârif Bey (ö. 1797-98)

“Ârif Bey, Şeyhülislam İvaz Paşa-zâde'nin damadı, Beylikçi İzzet Bey'in babasıdır. Defter Emini vekili iken 1797-98 tarihinde vefat etmiştir.”²¹³ Dîvânda, Ârif Bey'in vefatı dolayısıyla kaleme alınmış tercî-i bend nazım

²¹³ Fatma Meliha Şen, *Beylikçi İzzet Bey Dîvânı -İnceleme, Metin-*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.x.

şeklinde bir mersiye yer almaktadır. Şairin, çağdaşı olan Ârif Bey hakkında *biraderim* diye bahsetmesi aralarında bir ünsiyet olduğu izlenimini gösterir. Onun vefatına değil de yaşarken gün yüzü göremediğine üzüldüğünü söyleyen şair, feleğe serzenişte bulunur:

Ey çarh-ı bî-mürüvvet eliñden fiğân seniñ
Mazlûmıñ oldı cümle cihân el-emân seniñ
Dâ'im ihânet ü eleminñ hânedâna mı
Yandık bu vaz'-ı bed-menişinñden amân seniñ
Nâdâna mı hemîşe idersinñ ri'âyeti
Ehl-i derûna mı ğarazınñ her zamân seniñ
Kâfir-dilâna şefkat u luftınñ müdâmdır
İslâm-ı 'adâvet-i kârınñ hemân seniñ
Ol 'Ârif-i yegâne-i gülzâr-ı mevķıt
Buldı ğamıñla bâğ-ı hayâtı hazân seniñ
Dâr-ı bekâyâ rıhletine ğamm yemem velî
'Ömrinde bulmadı eleminñden amân seniñ
Ey vâý ey birâder-i bâ-cân berâberim
Ey mâýe-i hayât-ı dil-i derd-perverim (Terc.92/1)

2.6.3.9. Bitlisli Müştâk Efendi (ö. 1832)

Asıl adı Muhammed Mustafa olan Müştak Efendi, 1759 Bitlis doğumludur. Şiirlerinde *Müştâk* mahlasını kullanan şair, Kâdirî tarikatına intisab etmiş ve sülûkunu tamamlayarak halîfelik almıştır. Birçok şehir gezen ve burarlarda irşad vazifesini yerine getiren şair, uzun süre Erzurum'daki konağında halka rehberlik etmiştir. Müştâk Baba olarak da anılan şair, bir mûsikîşinastır

ve ruhsâl hastalıkların tedavisini için müziğin iyi bir vasıta olduğunu iddia etmiş, bu yöndeki düşüncelerini de sıklıkla şiirlerinde dile getirmiştir.²¹⁴ Müştâk Baba adına biri Farisî olmak üzere 2 adet nazire kaleme alan Es'ad, manzumelerinde ondan övgüyle bahsetmiştir. Kendisi gibi Kâdirî tarikatına mensup olan Müştâk Baba'nın yolundan gitmeyi salık veren şair, kendisini tecrîd ederek ona tâbi olması gerektiğini de dile getirir. Aynı zamanda kafîye daraldığında şiirin saflığını yitireceğini belirterek şiir hakkındaki poetikasını da ifade eder:

Es'ad cenâb-ı **Hâzret-i Müştâk**'a pey-rev ol

Şanma bu teng kâfiyede nazm pâk olur (G.27/7)

Aşağıda yer alan beyitte *hâver* kavramını tevriyeli kullanan Es'ad, hem güneşin doğduğu taraf hem mûsikîde bir makam olan hâver anlamını kastetmiştir. Müştak Efendi'nin ruhsâl hastalıkların tedavisi için kullandığı müzikle tedavi yöntemine telmihte bulunan şair, *güneşe benzeyen yanağının güzelliğini seyretme arzusuyla ona kavuşmak için güneş gibi bağrını parçalayarak doğar* derken aynı zamanda hüsn-i ta'lîl de yapar:

Müştaş olan o mihr-i ruhuñ seyr-i hüsnine

Hâver gibi vişâli içün sine-çâk olur (G.27/6)

2.6.3.10. Dürri Efendi (ö. 1795)

“1752 yılında Divân kalemine giren Dürri Efendi, birçok görevde yer almış 1794 yılında Mehmed Raşid Efendi'nin vefatı üzerine Reisülküttâp olmuştur.”²¹⁵ Divân işlerinde yetenekli olan Dürri Efendi muhasebecilik, defter emînliği gibi görevlerde bulunmuş, 1795 tarihinde 60 yaşlarında vefat etmiştir. Es'ad, Dürri Efendi'nin 1794 yılında Reisülküttâp oluşuna “*Târîh berây-ı*

²¹⁴ Mehmet Arslan “*Bitlisli Müştâk Baba*”, *TEİS*, 2020, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustak-mustak-baba-bitlisli> (12.01.2023).

²¹⁵ Seyyid Vakkas Toprak, *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nûrî Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Tıpkı Basım XIV, Ankara 2015, s.47.

Riyâset-i Dürri Efendi” başlıklı manzumesinde cevher tarih ile kayıt düşer. Şair *Reisülküttâplık makamı onun gelişyle süslü bir inci buldu* dediği beyitte, şairin mahlası olan *Dürri* kelimesini de tevriyeli kullanır:

Harf-i cevherdâr ile Es'ad didim târîhini

Şâhid-i rûy-ı riyâset buldı **Dürri** zîneti (Tar.88/12)

2.6.3.11. Enderunlu Fâzıl (ö. 1810)

Asıl adı Hüseyin olan ve mahlas olarak Fâzıl'ı kullanan şair, Enderun'da yetiştiği için Enderunlu Fâzıl nisbesiyle anılır. 18. yüzyılın önemli dîvân şairlerinden olan Fâzıl, mahallîleşme akımının da önemli temsilcilerindendir. Fâzıl ve Es'ad'ın aynı dönemlerde Hazîne-i Hümayûn'da yetişip şair olmaları aynı zamanda Fâzıl'ın 1795-99 yılları arasında maden eminliği için Erzurum'a memur olarak gönderilmesi²¹⁶ ve Es'ad'ın da aynı dönem ve görevde orada bulunması bu iki şair ve devlet adamının arasında bir ünsiyet olduğuna işaret etse de neticede yakınlıklarını kanıtlayacak kesin deliller yoktur. Lakin Fâzıl'ın dört manzumesine nazire yazan Es'ad, onu hem çağdaşı olarak görüp tavsiye verirken hem de üstâdı olarak nitelendirmiştir.

Fâzıl'ın Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazdığı kasideyi Es'ad da hâmîsi olan aynı paşa adına kaleme alır. Tazmin olarak kaleme aldığı 52 bendlik tahmîsinde Ziyâ Paşa'yı ve Fâzıl'ı metheden şair, en çok da tefâhur örneği sergiler. Manzumesinin başarısının bilinmesiyle övünen şair, kemale erip rüş-tünü de ispat ettiğini ve bunun da herkesçe bilinen bir durum olduğunu dile getirir:

Es'adâ sende olan rüşd ü feţânet ma'lûm

İşbu tahmîs-i belîğînde liyâkât ma'lûm

Mâ-şaşal mevhibe-i fazl u reşâdet ma'lûm

²¹⁶ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, s. 21.

Fâzılâ Hazret-i düstûra şadâkat ma'lûm

Sen hemân şıdk-ı du'â eyle ki devrânîdir (Tahm.36/49)

Ramazâniyye ve şitâiyye olarak kaleme alınan manzumede Es'ad da tıpkı Fâzıl gibi Erzurum'un çetin geçen kış şartlarından şikâyet eder. Gurbet-
teyken bütün işinin yiyip içmek olacağını hayal ederken mübarek ramazan
ayının gelmesi ve Erzurum'un soğuğu ile bu hayaline kavuşamadığını dile ge-
tirir:

Der-hayâlim idi gurbetde cemî'-i âmâl

Yiyüp içmekle iderken dil-i âzâdeye âl

Ramazân ayı da yaklaşdı dinürken fi'l-hâl

Şıkbogaz itdi bizi Erzurûm içre bu sâl

O diyârîñ ise evkât-ı zemistânîdir (Tahm.36/13)

Erzurum'a memur olarak gönderilmesinden hoşnut olmayan şair, bunu
her manzumesinde dile getirir. Fâzıl gibi o da manzume boyunca Erzurum'un
soğuşundan ve burada olmaktan şikâyet ettiğinin farkındadır. Bunun sebebini
ise soğuk hava yüzünden zatürre olmasına bağlar:

Bu kaşîdemde eger var ise de zemiyye

Erzurûm itdi beni şâhib-i zâtü'r-riyye

O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye

Hâk-i pâye ramazâniyye dahı bir kıyye

'Arzı bir dâşte-i şâ'ir-i sulţânîdir (Tahm.36/42)

Es'ad, bir kaside ve nazire şairidir denilebilir. O, yaşadığı dönemin pa-
dışahlarına ve birçok devlet erkânına kaside yazmıştır. Çoğu kasidesinde
memduhlarını yeteri kadar övemediğinden şikâyet eden şair, bunu yeteneğine
değil yaşadığı durumların zorluğuna bağlar. O, ya görevdedir ya görevinden

azledilmiş ve üzgündür ya da şiir yazamayacak kadar meşguldür. Es'ad da Fâzıl gibi kendisini yeterli görmez ve göreve yollanmış bir paşa olduğunu, bu sebeple de meşgul olduğunu dile getirir. Şair, *eğer sefere yollanmış bir paşa olmasaydım senin vasıflarını gökyüzünün en yüce katına kadar çıkartırdım* diyerek bir mübâlağa örneği de sergiler:

Olmasam meşgale-i 'azm-i seferle bir paşa

Vaşfını eyler idim zîver-i 'arş-ı a'lâ

Hâk bu kim olmadı kâm üzre bu nazm-ı ra'nâ

Böyle mi eyler idim medh-i şerîfî ammâ

Erzurûm 'in bu havâsı ğam-ı cismânîdir (Tahm.36/43)

Dîvânı'nda Enderunlu Fâzıl'a nazire olarak iki tahmîs, bir kaside ve bir gazel kaleme alan Es'ad, Fâzıl'da görülen halk söyleşi ve mahallîleşme gibi unsurları kendi şiirlerine yansıtır ve onun takipçisi olduğunu da ifade eder. Ayrıca Fazıl'ın izinden gitmeyi diğer şairlerin izinden gitmeye tercih eden şair, onu diğerlerinden daha üstün görür:

Hele gelince dile tak-ı niyâza çaçalım

Âb-ı rûya varalım hâk-i derinde şaçalım

'Arz-ı hâl-i dili ol dâvere Es'ad açalım

İzn-i destûr-ı mükrim ile Fâzıl kaçalım

Qande olsağ dil anıñ 'abd-i du'â-h'ânıdır (Tahm.36/24)

Fâzıl yine 'arz eyleyelim bu gazeli kim

Pey-revligini cümleden a'lâ bilürüz biz (G.42/10)

2.6.3.12. Fâik Efendi (ö.?)

Dîvânda künyesi tespit edilemeyen Erzurumlu Tursın Beg-zâde Fâik adına yazılmış iki adet nazire yer alır. Dîvânda yer alan çoğu nazire Es'ad'ın

çağdaşı olan şairler adına kaleme alınmıştır. Bu tespitten ve aşağıda yer alan beyitlerden hareketle Faik Efendi'nin Es'ad'ın çağdaşı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu minvalde şairin yaşadığı dönem de tetkik edilmiş fakat bu bilgilerle uyuşan bir Fâik tespit edilememiştir. Mahallî unsurların hâkim olduğu iki nazirede de onu *Erzurûmî* nisbesiyle anan Es'ad, yazdığı tanzire Fâik'in heves ettiğini dile getirir:

Dil-beste olan zevkine bu çenber-i çarhın

Zânûsı görür sille füsûsi terelelli

Tanzîriñi **Fâ'ik** heves eyler seniñ Es'ad

Zîrâ ne suhan herkese bir gûne tecellî (G.121/8-9)

2.6.3.13. Fuzûlî (ö. 1556)

16. yüzyılın en ses getiren ve günümüze kadar bu özelliğini arttırarak devam ettiren ender şairlerinden Fuzûlî, Es'ad'ın etkilendiği şairlerdendir. Fuzûlî'nin Habîbî'ye yazdığı “dedim-dedi” redifli müseddesini Es'ad da aynı vezin ve redif ile tanzir eder. Şair, aşağıda yer alan bendde *tarzın cennet bahçesinin gazeli midir diye sordum, senin cennet bahçelerinin sevgilisidir dedi* diyerek kendi üslubunu över:

Tārāca virdi fikrimi bir şūh-ı dil-pesend

Mergûle-i müselseli dūşında bend-i bend

‘Uşşākı beste kılmağa her bendi bir kemend

Gülden laţif reng-i semenden o ser-bülend

Ṭavriñ ğazel-i bâĝı ‘Aden’ dir didim didi

Maḥbûbe-i riyāz-ı cināniñ durur seniñ (Müs.96/1)

Halk edebiyatı şiir türlerinden dedim-dedi söyleyiş türü dîvân edebiyatında da mürâcaa kavramı ile karşılanır. Fuzûlî, Şeyhî, Ahmedî gibi birçok dîvân şairi tarafından kullanılmış olan bu tür, dîvân şiiri ile halk şiirinin

birbirinden kopuk olmadığının, aksine birbirlerinden beslendiğinin kanıtıdır. Es'ad'ın Fuzulî'ye yazdığı bu nazirede özellikle bu söyleyiş türünü seçmesi onun da halk şiirine yakınlığını gösterir:

Egmiş kuṭās-ı nâzını ṭarf-ı hilâline

Düşmüş siyâh ṭurreleri yâl u bâline

Ḥayrânıdır felekde mihir gül cemâline

Reşk eylemez mi verd-i cihân rûy-ı âline

Câna bu cezbe sende nedir **didim didi**

Âşâr-ı 'aşk-ı sūzişi cânıñ durur seniñ (Müs.96/6)

2.6.3.14. İbrahîm Hakkı Erzurûmî (ö. 1780)

18. yüzyılın ünlü âlim ve mutasavvıf şairi İbrahîm Hakkı, kitabî bilgiden ziyade ilham yoluyla elde edilmiş bilgiye önem vermiştir. Marifetnâme adlı eseriyle bilinen şair, eserinde tasavvufun hemen her konusuna yer vermiş, ilahî aşk ve sezgisel bilgiyi diğer kavramlardan üstün tutmuştur. Es'ad, İbrahîm Hakkı'ya yazdığı nazirede bu bakış açısıyla *fânî âlemin gerçeğini bilmenin kalp gözüyle olabileceğini* söyler ve *bunu idrak edebilenin cihânı önemsemeyeceğini* dile getirir:

Bu 'âlemi fânî bilen 'ayn-ı başîretle gören

Encâmını derk eyleyen dir ki cihânı n'eylerim (G.64/4)

Zümer sûresi 36. âyette “Allah kuluna yetmez mi?” demektedir. Bu âyetten yola çıkarak Es'ad, *Allah'ın her kula yeteceğini, önemli olanın O'nu bulabilecek olgunluğa erişebilmesi ve bu âlemin bir pula değmeyecek kadar değersiz olduğunu anlayabilecek, herşeyi kavrayabilecek olgunluğa erişmesi gerektiğini* ifade eder. Bu da ancak *ilham* ve *ayn-ı basiret* ile mümkündür:

Kâfîdir Allâh her kula elbet bu cân anı bula

Değmez bu 'âlem bir pula fânî cihânı n'eylerim (G.64/15)

2.6.3.15. Hanîf Efendi (ö. 1809)

18. yüzyılın Bolulu dîvân şairlerinden Mehmed Hanîf Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1809 yılında vefat ettiği bilinen şair, Es'ad'ın çağdaşıdır. Hanîf Efendi'nin bir manzumesini tanzir ettiği gazelde aralarında bir ünsiyet olduğu anlaşılan şair, *bahar mevsimin terbiyesine ihtiyaçları olmadığını, eserlerinin arasındaki bağın kalemlerinin feyzinden belli olduğunu* söyler:

Qandîl-i dilde parlamada nûr-ı neft-i 'aşq
Sûzândır fitîl-i muhabbetle dâğımız
Es'ad rebî'î terbiyete yokdur ihtiyâc
Feyz-i kalemle bellidir âşâr-ı bâğımız (G.41.6-7)

2.6.3.16. Hamdî Efendi (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Hamdî Efendi adına bir gazel yer alır. Es'ad, Hamdî Efendi'nin bir manzumesini tanzir ettiği gazelde nazımının Hamdî'ye benzer olduğunu söylese de *manası yüksek ve değerli olan şiirin anlamını biz biliriz* diyerek kendini metheder:

Nazmımız olsa da Hazret-i **Hamdî**'ye şebîh
Şi'r-i berceste-i tahsîn-i me'âlin bilürüz (G.43/8-9)

2.6.3.17. Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1319?)

14. yüzyılın lirik şairlerinden İranlı Hâce Şemseddin Muhammed, Şiraz'da doğması hasebiyle Hâfız-ı Şîrâzî olarak anılır. Kaside, rubâî ve kıt'a yazmasının yanı sıra onu asıl şöhretine ulaştıran gazelleri olmuştur. Türünün en güzel örnekleri arasında sayılan gazelleri sehl-i mümtenî gibi görünse de onları anlamak için çeşitli şerhler yazılmıştır. Es'ad, Şîrâzî'nin dîvânındaki ilk gazelini tazmin ettiği tahmîste aşağıda yer alan anekdotu hatırlatır:

“Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ”

Ki ışk âsân nemûd evvel velî üftâd müşkilhâ

(Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun. Çünkü aşk başlangıçta çok kolay göründü; ancak içine girince ne zorluklar ortaya çıktı.)

beyti meşhur İran şairi Şirazlı Hâfız'ın (ö.1389) dîvânındaki ilk gazelin ilk beytidir. Hâfız'ın beytinin birinci dizesi, Muaviyeoğlu Yezid'in (ö. 683)

Ene'l-mesmûmu mâ indî bi-tiryâkin velâ râkî

Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ

(Ben zehirlenmişim. Yanımda ne tiryak ne şarap var. Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun.)

beytinin ikinci dizesidir²¹⁷. Yezid'in olarak bilinen bu mısraın Hâfız tarafından iktibas edilerek ilk gazelinin matla beyti olarak kullanması zamanın sanat çevrelerinde sansasyona sebep olur. Hâfız'a "Neden bu beyitten iktibasta bulundun" diye sorulduğu, onun da "kâfirin malı mümine helâldir" diye cevap verdiği rivayet edilegelmiştir. Ehlî-i Şîrâzî bu konuda şunları söylüyor: "Bir gece rüyada Hoca Hâfız'a ey fazilet ve bilgide eşidi olmayan, bu kadar fazilet ve kemalinle neden Yezid'in şu şiirini aldın, kendi şiirine kattın, diye sordum. Dedi ki: Bu meseleyi anlamazsın. "Kâfirin malı mümine helâldir". Kâtibî de bu beyit yüzünden "Hâfız'ın şiirine öyle şaşmaktayım ki akıl bunu anlamadan âciz kalır. Ne hikmet gördü de dîvânına Yezid'in şiiri ile başladı. Kâfirin malı müslümana helâldir; bunda söz yok...fakat arslanın, köpeğin ağzından lokma kapması ne büyük ayıp" mealindeki kıtayı söyler.²¹⁸

Bu dikkat çeken anekdottan Es'ad'ın haberi var mıdır bilinmez ama o da bu gazeli tahmîs ederek geleneği devam ettirmiştir. Aşağıda yer alan bend "*Bilmiş ol ki istenen, arzulanan şeyler daima benden uzaklaştı, şüphesiz ki*

²¹⁷ İsmail Hakkı Aksoyak, "Fâik'in, 'Elâ Yâ Eyyühe's-Sâkî Edir Ke'sen ve Nâvilhâ' Mısraına Tasavvufî Şerhi: Lübb-i Sühan", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, 2006, s. 223-224.

²¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız Divanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s.644-665.

ruh arzularına ulaşamadığından eksik kaldı ve bu yüzden çekip gitti, ruh hiçbir arzusuna ulaşamadığı için geldiği noktada orayı menzil edinmiştir, Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun, çünkü aşk başlangıçta çok kolay göründü; ancak içine girince ne zorluklar ortaya çıktı.” anlamına gelir. Es’ad’ın Arapçaya olan yetkinliği ve tasavvufi yönünü ortaya koyduğu bu nazirede Hâfız’ın üslubuna paralel bir örtüşme görülür:

Elā yā gāyete'l-maṭlūb ‘annī dā’imā tilhā

Fe-inne'r-rūḥa ḳad rāḥat fesil ‘anhā vü cümleḥā

Merāmī şerbet-i min-küm te’üdü'r-rūḥ menzilḥā

Elā yā eyyühā 's-sāḳi edir kes'en ve nāvilḥā

Ki 'ışḳ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilḥā (Tah.104/1)

2.6.3.18. Hüseyin Hasîb Bey (ö. 1840)

“Kayserili Salih Paşa’nın oğlu, 1776-77 doğumlu Hacı Hüseyin Hasîb Bey, haccagânlık ile başlayıp devletin çeşitli alanlarında görev yapmış en son kapı kethudâlığı görevinde bulunmuş ve 1840 yılında vefat etmiştir. Mehmed Süreyyâ’ya göre Hasîb derviş huylu, temiz inançlı, olgun ve muhterem bir zattır.”²¹⁹ Literatürde hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan şair adına dîvânda beş manzume kaleme alınmıştır. Es’ad’ın çağdaşı olan şairden övgüyle bahsetmesi ve dîvânında önemli ölçüde ona yer vermesi aralarında bir ünsiyet olduğunu gösterir. Aşağıda yer alan beyitte Hasîb’i davranışları hoş ve güzel olarak nitelendiren şair, *O, şiir meclislerinin korkusuz şairidir* diyerek Hasîb’in takipçisi olduğunu da ihsas eder:

Hasîb-i hoş edāya göster Es’ad resm-i āṣārı

O zîrā bezm-i nazmîñ ḥaylî bî-pervâlarındandır (G.16/9)

²¹⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s.709.

Hasîb eğer Es'ad'ın *tabiatından ve düşünce dünyasından doğan şiirini tanzir ederse yeni fîlizlenmiş körpe bir kız gibi güzel sözler meydana çıkartır:*

Zâde-i şab'ımı tanzîr ideyim dirse **Hasîb**

Saňa bir duhter-i nev-reste suhanver toğurur (G.17/7)

Zemin şiir olarak kabul edilen “*meşreb bu yâ*” redifli manzumeye Hasîb de aynı vezin ve redifle bir nazire yazmıştır. Literatürde Hasîb'in bu manzumesine ulaşamamak da Es'ad'ın mütekerrir müseddesinde yer verdiği bu zemin beyitle Hasîb'in manzumesinin bir beytine ulaşılmıştır:

Zülf-i revnağ-sâz ile sevdâgerim meşreb bu yâ

Her sehî serv-i kıddi ben gözlerim meşreb bu yâ

Çande bir maḥbûb işitem özlerim meşreb bu yâ

Mâ'il-i nâ-süfte dürr ü gevherim meşreb bu yâ

Dil-berim şûh-ı cihân olsun dirim meşreb bu yâ

Dil-rübâ hem nâz u perver isterim meşreb bu yâ (Müs.105/1)

2.6.3.19. Latîf Ağa (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Latîf Ağa adlı zata yazılmış bir nazire yer alır. Gazelin başlığında Latîf, mahlas kısmında ise Lütî olarak verilen isim Latîf Lütî Ağa olarak değerlendirilse de bu isimlerde ya da mahlasta bir zat tespit edilememiştir. Es'ad, Latîf Ağa'dan övgüyle bahsettiği beyitte *kabiliyet ülkesinin Hazreti Lütî'ye verildiğini, nazım fermanına ise tuğrayı kendisinin çektiğini* belirtirken aynı zamanda nazım meydanında kendisini daha üstün görerek bir tefâhur örneği de sergiler:

Virildi Ḥazret-i **Lütî**'ye Es'ad mülk-i isti'dād

Berât-ı nazmına tuğrâyı ben çekdim muḥarremde (G.105/7)

2.6.3.20. Mahîr Efendi (ö.?)

Dîvânda, kaynaklarda künyesi tespit edilemeyen Mahîr Efendi adlı zata yazılmış bir nazire yer alır. Es'ad aşağıda yer alan beyitte *Mahîr Efendi'nin takipçisi olmanın nasıl olacağını* sorarken Necef taşı ile mücevheri kıyaslayarak bunların eşit olamayacağını söyler. Nihayetinde Mahîr'i kendinden üstün tutarak bir tevazu örneği sergiler:

Peyrevlik eylemek 'aceb Es'ad o **Mâhir**'e

Hem-senc olur mı cevheri ile pâre-necef (G.48/7)

2.6.3.21. Mîr Âmir Hoca (ö. 1915-16)

Asıl adı Mehmed olan İstanbul doğumlu Âmir, “III. Selim döneminde kurulan Nizam-ı Cedit ordusunda asker yoklamasında görev almıştır. Sonrasında birçok devlet görevinde bulunmuş, birkaç defa aralıklarla maliye tezkirecisi olmuş, içkiye olan düşkünlüğü nedeniyle bütün bu görevlerinden feragat etmiştir.”²²⁰ 1915-16 yıllarında vefat eden Âmir'in az sayıda manzumeleri vardır. Es'ad çağdaşı olan şaire “*Ğazel-i Nazîre-i Mîr 'Âmir Hâce Tezkire-i Mâliyye*” başlığıyla maliye tezkirecisi olduğu dönemlerde bir nazire kaleme almıştır. Aşağıda yer alan beyitte Âmir'in seçkin sözler söylediğini ifade eden şair, kendisine de merhametli davrandığını ifade ederek onu metheder:

Es'ad'a inşâf ider berceste-güyân oldığın

Hâzret-i '**Âmir** yazar elvâh-ı dîvân altına (G.101/9)

2.6.3.22. Mûkimî (ö.?)

Dîvânda Mûkimî adına yazılan nazirenin Çağatay şairi Mûkimî mi yoksa 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşamış dîvân şairi Mûkimî mi olduğu tespit edilememiştir. Kaynaklarda iki şairin de hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Es'ad, *Mûkimî* kavramını hem şairin mahlası hem de *bir yerde*

²²⁰ Yunus Kaplan, “*Mehmed Âmir Bey*”, *TEİS*, 2020, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/amir-mehmed-amir-bey> (12/01/2023).

oturan orada kalıcı olan anlamında tevriyeli olarak kullanmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, şairin *nazire meydanında onun izinden gittiği, yeni olan şiir sarayında kalıcı olup şiir söylemesi gerektiği* yorumu yapılabilirken diğer bir değerlendirmeye *şiir söyleyen kişinin Mûkimî olması gerektiği* yorumunu da yapmak mümkündür:

Dil **Mukîm**'e pey-rev oldu 'arşa-i tanzîrde

Gayrı hâmem böyle vâdîlerde reftâr eylesün

Hâk bu kim böyle serây-ı nazm-ı nev-bünyâdda

Dil **Mukîm** oldıkca bâri tarh-ı eş'âr eylesün (G.80/10-11)

2.6.3.23. Nâbî (ö. 1712)

1642 yılında Urfa'da doğan Nâbî'nin asıl adı Yûsuf'tur. 17. yüzyılda hikemî şiirin dîvân edebiyatındaki en büyük temsilcilerinden biri olan Nâbî, Es'ad'ın iki gazel, bir tahmîs ve bir muhammesine konu olmuştur. Nâbî, hem nazım hem nesir arsasının çabûk-süvarıdır. Es'ad da hikemî tarzda yazdığı manzumeleriyle Nâbî'nin takipçisi olduğunu belli eder. Aşağıda yer alan beyitlerde bunu dile getiren şair, kendini tecrîd ederek Nâbî'nin takipçisi olup yolundan gitmesi gerektiğini ifade eder:

Es'ad cenâb-ı Hâzret-i **Nâbî**'ye peyrev ol

Añla makâm-ı nazm u neşirde liyâkâtın (G.87/9)

Es'ad bu nazm-ı **Nâbî**'ye tâklîlden garaz

Zâhir bu güne resm-i gazel iftilhârdan (G.81/9)

Es'ad, Nâbî'nin “Çok görmüşüz zevâlini ğaddâr olanlaruñ, Hengâm-ı fırşâtında dil-âzâr olanlaruñ” beyitli meşhur gazeline yazdığı nazirede Nâbî ekolünün takipçisi olduğunu açıkça gösterir:

Ġam kahr ider vücûdîñı kâhhâr olanlarıñ

İdbâr olur neticesi eşrâr olanlarıñ

Düşende olsa tâlî'i cebbâr olanlarıñ

Çok görmüşüz zevâlini ğaddâr olanlarıñ

Hengâm-ı fîrşâtında dil-âzâr olanlarıñ (Tah.98/1)

Es'ad, Nâbî'nin “*bu kârhânedede bilsem neyim benim nem var*” mısralı meşhur muhammesine aynı vezinde ve tarzda bir nazire kaleme almıştır. Tasavvufî düşüncelerini yansıttığı bu mütekerrir müseddeste dünyanın gelip geçici oluşundan ve her şeyin bir gün biteceğinden bahseden şair, aslolanın insanın yaratılış gayesinin farkına varıp âlemin sırrına vâkıf olması gerektiğini ifade eder:

Bu kâr-ḥâne-i 'âlemde ben neyim nem var

Bu 'âlem içre taşarrufda gizli bir hemvâr

Fenâsını bu cihânıñ bilin de bir ğam var

Bunı kuşûr iden dilde özge mâtem var

Düşün o demleri ey dil ne yâr u hem-dem var (Muh.99/1)

Nâbî'nin “*söylesün*” redifli meşhur gazelini tanzir ettiği gazelde şair, Nâbî'nin söyleyiş tarzını yakalamaya çalışmıştır:

Sen ṭur ey bûlbûl biraz da lücce-i dil söylesün

Dâğ-ı 'aşk-ı sînemi cânâneye gül söylesün (G.93/1)

2.6.3.24. Nâilî (ö. 1666)

Asıl adı Mustafa olan Nâilî, Maden Kalemi kâtiplerinden Pîrî Halîfe'nin oğlu olduğundan *Pîrîzâde* olarak da bilinir. Baba mesleği olan maden kaleminden sır katipliğine yükselen Nâilî, ömrünün sonlarına doğru

bilinmeyen bir sebeple sürgüne yollanır.²²¹ *Nâilî* mahlaslı diğer şairlerden ayırt edilebilmesi için *Nâilî-i Kadîm* olarak da anılan şair, Sebk-i Hindî ekolünün ilk ve en önemli temsilcilerindendir. Üslubu süslü ve Farsça terkiplerle örülü manzumeleri yaşadığı dönemin geleneğini yansıtsa da onu çağdaşlarından farklı kılan nesib kısmı olmadan yazdığı kasideleridir. Yaşadığı dönem için yenilikçi adımlar atan şair, geleneğin mevcut mazmunları yerine derin manalar ve ince hayaller içeren mazmunları tercih etmiş, bu da onun manzumelerini çağdaşlarından bir adım öteye taşımıştır. Es'ad, *Nâilî*'nin biraderinin vefatı üzerine kaleme aldığı "*Mersiye-i tercî-i bend Berây-ı Birâder-i Hod Ba'd ez-vefât*" başlıklı mersiyesinin

Yâ Rab merg olur ki za'f-ı mizâcî yok

Yâ Rab ne derd olur ki hergiz 'ilâcî yok (M.2/1)²²²

beytini bir müseddesine tazmin etmiştir. Şair, bozulan zaman ve düzenden şikâyet ettiği müseddeste, *bu derdin asla ilacı yok, küfür kaygısının gönül memleketinde vergisi yok* diyen şair *eger bu düzen böyle giderse zulm ile adaletin itibarının aynı derecede kabul göreceğini gönülde de küfür ile dinin eşit olacağını* ifade eder. Aynı zamanda *harac*: Müslüman olmayanlardan alınan vergi, *öşr*: toprak ürünlerinden onda bir alınan vergi ve *bâc*: gümrük vergisi anlamlarındaki terimleri kullanan şair, dîvân şiirinin içtimâî yönünü de ortaya koyar:

Yâ Rab ne derd olur bu ki hergiz 'ilâcî yok

Küfr-i gâmiñ çû kişver-i dilde harâcî yok

Maşşûl-i mezra'-ı emeliñ 'öşr ü bâcî yok

²²¹ Ayşegül Mine Çavuşoğlu, "Nâilî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 315.

²²² Nâ'ilî-i Kadîm, *Dîvân*, haz. Haluk İpekten, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html> (12.01.2023), s. 237.

Dilde metâ'-ı fikr-i 'ibâdet revâcî yok

Böyle kalursa zulm ile 'adliñ revâcî bir

İklim-i dilde küfr ile dîniñ harâcî bir (Müs.16/10)

Es'ad, Nâilî'nin yine aynı mersiyesinin vasıta beytini de Arif Bey ve kardeşi Saîd Ağa adına kaleme aldığı mersiyelerin vasıta beyti olarak tazmin eder:

Ey vâý ey birâder-i bâ-cân berâberim

Ey mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverim (Terc.92/v)

2.6.3.25. Nef'î (ö.1635)

17. yüzyıl Dîvân şairlerinden asıl adı Ömer olan, mahlas olarak ise önceleri Darri sonrasında ise Nef'î'yi kullanan şair, hicivleriyle meşhurdur. Yaşadığı döneme ve sonrasına damga vuran hicivleriyle sarayın ilgisini çeken şair, aynı zamanda bu hicivleriyle kendi sonunu da hazırlamıştır. Övgü, tefahür ve yergi üzerine kurulu şiirleriyle özellikle de kasideleriyle kendinden sonraki şairlerin ilham kaynağı olan Nef'î, Es'ad'ın da iki manzumesinde yer almıştır.

Aşağıda yer alan beyit Nef'î'nin Şeyhülislam Muhammed Efendi adına kaleme aldığı bahâriyeye Es'ad tarafından yazılmış bir tanzirdir. Şair, III. Selim adına kaleme aldığı kasidesinde ondan övgüyle bahsederken kendisine söz verilen gümrük eminliği görevinin yerine getirilmesini talep eder. Nef'î gibi Es'ad da kasidesinin 55. beytinden sonra bir tegazzül ekleyerek kendi sanat gücünü ortaya koymuştur:

Bu şüretle nice zabt eyleyem yâ hâme-i şevkî

Meger tazmîn idem vaşfında **Nef'î** den bu güftârı (K.22/16)

Es'ad, Mora valisi Sami Paşa'yı övdüğü kasidesinin fahriye bölümünde meşhur dîvân şairlerinin vasıflarıyla kendi vasıflarını kıyaslayıp onlarla

arasında bir rabita kurar. Bu beyitte de Nef'î'yi anan şair, onunla arasındaki yakınlığın sadece isim benzerliği olduğunu dile getirir:

Rûh-ı revân-ı Nef'î'yi ismimdir añdıran

Vaşfımdır eyleyen dil-i vaşşâf-ı beste-fem (K58/42)

2.6.3.26. Nazîm (ö. 1727)

18. yüzyıl dîvân şairlerinden asıl adı Yahya olan, mahlas olarak ise Nazîm'i kullanan Nazîm Yahya Çelebi, döneminde ve sonrasında şairler tarafından oldukça ilgi görüp takip edilmiş, aynı zamanda na'atlarıyla da ses getirmiş bir şairdir. Nazîm'in bilinen tek eseri beş dîvândan müteşekkil *Dîvân-ı Belâgat-unvân-ı Nazîm* adlı eseridir. “*Fahr-i âlem mahrem-i râz olduğu şebdir bu şeb*” mısra'ı ile başlayan mi'râciyyesi, bestelenen ve nazire yazılan en meşhur manzumelerindendir.

Es'ad da aşağıda yer alan tahmîste Nazîm'in bu mi'râciyyesine aynı vezin ve kafiyede bir tahmîs yazmıştır. Onun na'atlarıyla ünlenmesine atıfta bulunarak *iki dünyada temiz ve doğru olmak isterse yalancı nefisten ve dünyanın heveslerinden uzak durup Nazîm gibi ümit miracına yükselmesi gerektiğini, eğer böyle yapılırsa herkesin maksadına ulaşacağını* dile getirirken bir yandan da Nazîm'den etkilendiğini belli eder:

Hâzret-i Peygâm-ber'in na'tında ol dil ey kelîm

Olmak isterseñ iki 'âlemde Es'ad müstaķîm

Tâ-be-key olmak şafâ-yâb-ı hevâ nefsi-i le'îm

Vaktidir mi'râc-ı ümmîde 'urûc eyle **Nazîm**

Vâsıl-ı maķşûd olur herkes mücerredir bu şeb (Tah.8/10)

2.6.3.27. Râgıp Paşa (ö. 1763)

18. yüzyılın önemli devlet adamlarından olan Râgıp Paşa, devlet adamı kimliğinin yanı sıra velûd bir dîvân şairidir. “Koca Ragıp Paşa olarak da anılan

şair, birçok devlet görevinin yanında bir dîvân oluşturacak kadar şiir kaleme almış aynı zamanda siyâsî-edebî yazılarıyla da dikkat çekmiştir. Ondandır eser meydana getiren şair, birçok şaire ilham kaynağı olmuş, şiirlerine nazireler yazılmıştır.”²²³ Es’ad, dîvânında onun iki gazeline nazire yazmıştır. *Râğıp’ın yanağının kokusunun cömertlik yaydığını* söyleyen şair onun gazelinesini tanzir ederek dile geldiğini belirtir:

Cenâb-ı Hâzret-i **Râğıb** hadd-i bû mekremet-küster

Ġazel-i tanzîrin fermân idüp Es’ad gelüp kâle (G.110/8)

Es’ad, Râğıp Paşa’nın “sensiz” redifli meşhur gazelinesi de tanzir ederek Râğıp’ın takipçisi olduğunu gösterir:

Baňa hürî-i cennet ‘arz-ı ruhsâr itse de bakmam

Nigâhım gül-be-çeşm-i hasret-i dîdârdır sensiz (G.44/7)

2.6.3.28. Sâlim Efendi (ö.?)

18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış III. Selîm dönemi şairlerinden Sâlim’in²²⁴ hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sâlim’in üç manzumesine nazire yazan Es’ad, onun takipçisi olduğunu da ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte *Sâlim’in gizli çalgılar çalan kalemini bülbüle* benzeten şair, ikinci beyitte *Sâlim’i tanzir edecek sözlerini hakikati süsleyen ıstık* olarak teşbih eder ve bir anlamda onu överken kendisini de metheder:

Es’ad cenâb-ı Hâzret-i **Sâlim Efendi**’niñ

Muṭrib-nihân-ı hâmesi bülbül midir nedir (G.30/7)

²²³ Beyhan Kesik, “Koca Râğıb Paşa”, TEİS, 2014, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/koca-ragib-pasa> (02.01.2023).

²²⁴ Nurgül Sucu “Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve 'Rind ü Zâhid' Tercümesi (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 33.

Ḥazret-i Sâlim'i tanzîr-i suhan böyle gerek

Şâhid-i ma'nâya zîb-âver-i işrâkız biz (G.40/7)

Sâlim'in bir manzumesini tanzir ettiği na'tta, gönlnü Peygamberin lü-tuf kapısında dilenci olarak niteleyen şair, onun ihsân dergâhından reddedil-memeyi diler:

Daḥîlim ḥâşılı redd itme dergâh-ı nevâliñden

Gönül deryûze-i bâb-ı 'inâyet yâ Resûlallâh (N.3/12)

2.6.3.29. Tâhir Efendi (ö.?)

Hayatı ve künyesi hakkında yeterli bilgilere ulaşılamayan Tâhir Efendi şiir başlıklarından edinilen bilgiye göre Erzurumludur ve manzumelerde *Erzurûmî* nisbesiyle anılır. Katiplik yaptığı bilinen şairin, Nefî'nin meşhur anek-dotundaki geçen Tahir Efendi olabilme ihtimali kuvvetlidir. Hem Erzurumlu hem de katip olması bu iddiamıza dayanak olsa da kaynaklarda kesin verilere ulaşılamamıştır. Es'ad, onun iki manzumesine gazel nazım şekliyle nazire kaleme almıştır. Aşağıda yer alan beyitte Tâhir Efendi'ye nazire vakti geldiğini söyleyen şair, kendisinin de *nazım ipliğine inciler dizerek şiirini meydana getirdiğini* ifade eder:

Nazîre vakti geldi Ḥazret-i Tâhir Efendi'ye

Yine dürr çekdi Es'ad rişte-i nazm-âferininde (G.109/9)

2.6.3.30. Tayyâr Mahmûd Paşa (ö. 1808)

“18. yüzyıl önemli devlet adamlarından Tayyâr Mahmûd Paşa, divân şairi kimliğiyle de bilinir. Samsun'da yetişmiş, sonrasında Trabzon ve Canik valiliği gibi görevler ifâ eden Tayyar Paşa çeşitli entrikalara maruz kalmış ve 1808 yılında katledilmiştir.”²²⁵ Şiirlerinden ve belgelerden hareketle 1799-

²²⁵ Yakup Poyraz, *Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı*, Etüt Yayınları, Samsun 2014, s. 21.

1800 yıllarında Samsun Kalesi'nde kalebend edilen Es'ad Ağa'nın Tayyâr Paşa ile aynı dönemde burada bulunmaları aralarında bir ünsiyet bulunduğuna işaret eder. Es'ad, şiirinin başlığını memuriyet olarak nitelendirse de arşiv belgelerinde o yıllarda mevcut görevinden azledilip Samsun'a sürgün olarak gönderildiği tespit edilmiştir.²²⁶ Es'ad, Tayyâr Paşa'nın gazeline yazdığı nazirede Allah'tan *şanı yüce olan Hazret-i Tayyâr'ın kınından çıkmış kılıcını fitne iniltilerinin kan dökücüsü yapmasını* diler:

İde Hâk **Hazret-i Tayyâr**-ı kerimü'ş-şânıñ

Seyf-i meslûlini hûn-hvâr-ı karîn-i fitne (G.103/8)

2.6.3.31. Yümnî İbrâhîm Bey (ö.?)

Mustafa Paşa'nın torunu olan Yümnî Bey Erzurum'un ileri gelenlerindendir. Kapıcıbaşılık görevinden sonra 1819'da Mirîmirân türbesinde Van muhafızı olarak mansıb almıştır. "Van'a girişinde ansızın Derviş Paşa şehre girmiş ve bu da yeis ve gayretinden cephaneyi ateşe vererek kendisi ve adamlarını telef eylemiştir."²²⁷ Bu bilgilerden başka dîvândaki manzumelerden hareketle Ispanakçı Hâfız Mustafa Paşazâde'nin oğlu olduğu bilinen Yümnî Bey'in devlet adamlığı yanı sıra şair kimliği de mevcuttur. Kaynaklarda bu bilgilerden başka hayatı hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yümnî Bey'in iki manzumesine nazire yazan Es'ad, aşağıda yer alan beyitte şiir hakkındaki poetikasını belirterek *sade sözlerle yazılan nazirede güzellik ve hoşluk bulunmayacağını* ifade etmiştir:

Leţâfet gerçi yokdur sâde elfâzıñ nazîrinde

Velî bu nazmı Es'ad **Yümnî**'ye göstersem olmaz mı (G.116/7)

Şair, beyitte *gönül ehli olan Yümnî'nin nazmını nazm edip onun mazmunlarının takipçisi olması gerektiğini* ifade eder:

²²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 28-1398./ C.ZB. 87-4324.

²²⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmanî III*, s.790.

Es'adâ Yümni-i ehl-i dil bu nazmı nazm idüp

Pey-rev ol maзмünına cem'iyet olmuş olmamış (G.46/7)

2.6.4. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar²²⁸

Dîvân edebiyatının en önemli kaynaklarından olan tarih ve mitoloji, iki kola ayrılmış gibi görünen fakat birbirinden beslenen bilim dallarıdır. Eski Yunan'dan günümüze kadar varlığını sürdüren ve felsefe, tarih, edebiyat gibi dalların da beslendiği önemli kaynaklardan olan mitoloji, metinlerarasılık yöntemiyle neredeyse her alana sirayet etmiştir. Özellikle mitin dîvân şiirine yansması kıssa kültürünün de bir uzantısıdır. Şairler, halkı etkilemek, şiirlerine renk ve heyecan katmak veya masalımsı bir atmosfer oluşturmak maksadıyla şiirlerinde tarihten ve mitolojiden sıklıkla yararlanmışlardır. Bu noktada şiirleri derin yapıda tetkik edebilmek için mit ve efsane kültürüne de vâkıf olmak elzemdir. Dîvânda en fazla Şehnâme karakterlerine yer veren şair, dîvân şiirinin de sıklıkla yararlandığı Aristo, Platon, Fârâbî gibi düşünürleri de zikretmiştir. Teşbih ögesi olarak değinilen bu karakterler özellikle güç, adalet, kahramanlık, zenginlik, zekâ, irfan gibi hususlarda memduh için benzetme amaçlı kullanılmıştır. Aşağıda adı geçen bu karakterler alfabetik sisteme göre tasnif edilmiştir.

²²⁸ Tarihi ve mitolojik şahıslar hakkında adı geçen eserlerden istifade edilebilir: Dur-sun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.; Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibül-Mahlukat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, C.I-II, Ankara 1971.; Abdülhakim Koçin, Feridüddin Attar'ın Pendnamesinin Türk Edebiyatına Etkisi ve Zaifi'nin Bustan-ı Nasayihî ile Karşılaştırılması, *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (Tubitak)*, Bilig 10/ Yaz 1999, ss. 93-102.

2.6.4.1. Aristo

Milattan önce 384 yılında bugünkü Selanik sınırları içerisinde doğmuş, ahlâk felsefesinin kurucusu kabul edilen ilkçağ Yunan filozofu Aristoteles'in İslâm felsefesi üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Onun mantık, ahlâk ve metafizik üzerine yazdığı eserler genelde İslâm felsefesine, özelde ise dîvân şiirine etki etmiş, şairler onun ahlâk ve mantık bilgisini ya memduhlarına ya da kendilerine teşbih etmişlerdir. Hakkında çeşitli rivayetler de öne sürülen filozofun Büyük İskender'e hocalık yapması dîvân şiirinde birlikte anılmalarına kaynaklık ederken bazen de hocası Eflatun'la birlikte şiirlerin konusu olmuştur.

Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazdığı kasidede onu metheden şair, *kitâb-ı rey* terkibiyle Aristo'nun mantık kitabına telmihte bulunur. *Zamanın meşhur âlimlerinin bu kitabı övdüğünü, meclisindeki Aristo anlayışlarının onu okuduklarını* ifade eder:

Kitâb-ı re'yini tākriẓ ider 'allāme-i devrân

Aristo-yı feṭānet bezminiñ tākriṛ-ḥvānıdır (K.60/24)

Beyitte defterdâr Saîd Paşa'yı öven şair, onu *devlet sadaretinin şıfası* olarak nitelendirirken *mana kurallarını* Aristo anlatılarının terkibine benzetir. Bu teşbihle Aristo'nun mantık kitabına da telmihte bulunur:

Şifâ-yı şadr-ı devlet nüṣṣa-i iksîr-i emniyyet

Aristo menḳabet terkîbisin ḳanûn-ı ma'nāya (Tar.87/6)

Vezin gereği Risto olarak da kullanılan Aristo ismi, beyitte kaptan-ı deryâ Ahmet Paşa'yı methetmek için kullanılmıştır. Şair, böyle Aristo akıllı birinin özellikle vezirin kaptanı olmasını Allah'ın bir inâyeti olarak değerlendirdir:

Huṣûṣâ böyle **Risto**-yı ḥired düstûr-ı dānāya

Ḳapudân itmesi deryāya bir tevḫîḳ-i Mevlâ'dır (K.53/6)

2.6.4.2. Âsaf

Hız. Süleyman'ın ünlü vezirinin adı olan Asaf, Osmanlı döneminde övgü maksadıyla vezir karşılığı veya vezirin sıfatı olarak da kullanılmıştır. “İbrânice'den Arapça'ya geçmiş olan bu kelime, Hız. Süleyman'ın hikmet ve tedbiriyle tanınan veziri Âsaf b. Berahyâ'nın adından gelmektedir. Osmanlılarda vezir ve özellikle vezirîâzamlar için kullanılmıştır. Çeşitli kelimelerle birleşerek “vezire ait” manasına âsafî, sadrazam konağı ve Bâbüâli için Bâb-ı Âsafî, itibar ve haysiyet sahibi kişiler için âsaf-câh, ileri görüşlü kimseler için âsaf-rey ve âsaf-nazîr vb. terkipler ortaya çıkmıştır.”²²⁹

Dîvânda kullanım sıklığı en fazla olan kelimelerden biri olan *Âsaf* 66 yerde geçer. Genellikle vezirler için kullanılan bu kelime birkaç yerde de Hız. Süleyman ile anılarak onun meşhur vezirine işaret edilmiştir. Es'ad aşağıda yer alan beyitte Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'nın tabiatını Âsaf'a benzeten onun şanı ve heybetini akıl sahiplerinin kıskanmaması için bir sebep görmez:

Ḥazret-i **Âsaf**-şiyem düstür-ı şâhib şevketiñ

Ṭab'ına rüşd ü zekâ reşk itmesün de n'eylesün (G.75/6)

Es'ad, şiirlerinde *âsaf* kelimesini genellikle vezirler için kullanır. Beyitte Yanya valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'dan mansıb isteyen şair *bu seçkin kulun sadece bir şair değildir ey Vezir* diyerek kendisinin asker kimliğini hatırlatır:

Fakaṭ şâ'ir degildir **Âsafâ** bu 'abd-i maḥşûşîñ

Baṇa ḥayl u sinân vü leyl ü beydâ cümlesi me'vâ (Tar.81/28)

Vezirler için kullandığı *âsaf* kelimesini bir seslenme ünlemi olarak sıklıkla *âsafâ* (*ey vezir*) şeklinde kullanan şair, memduhlarına bu şekilde hitap ederek onları metheder:

²²⁹ Mehmet İşpirli, “*Âsaf*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 555.

Āsafā dādgerā Hüsrev-i ‘ālī-ḳadrā

Ey viren ṭab‘ıma medhiñde ‘aceb ḥüsn-i edā (K.34/24)

2.6.4.3. Behrām

Yezdicerd’in oğlu olan Behrām, Behrām-ı Gûr adıyla da anılan Sâsânî hükümdarıdır. “Yaban eşeği anlamına gelen gûr kelimesi sürekli yaban eşeği avlamakla vaktini geçirdiği sürekli yaban eşeği avlamakla vaktini geçiren Behrām’a sıfat olarak verilmiş. Cesaret, adalet ve kahramanlıklarıyla meşhur bir padişah imiş. Rivayetlere göre hüküm sürdüğü memleketlerde dört yıl boyunca hiç kimse ölmemiş. Behrām döneminde eğlence, saz ve söz o derece yaygınlaşmıştı ki insanlar bütün vakitlerini zevki sefa içinde geçirirlermiş. Behrām, kahramanlığı adaleti ve cesareti ile meşhur bir padişahı dîvân şii-rinde de daha çok bu yönleriyle anılmış ve bu isim çerçevesinde çeşitli maz-mumlar yapılmıştır.”²³⁰ *Gûr* kelimesinin mezar anlamına da gelmesi ve Behrām’ın bir çukura düşerek ölmesi bu kelimenin tevriyeli şekilde kullanıl-masına sebep olmuş, şairler bu bağlamda dünyanın fâniliği, zevk ve safaların sona eriştiği gibi durumları aktarmak için bu kavramları teşbih unsuru olarak kullanmışlardır. Behrām ayrıca *Merih yıldızı*, *Mars* anlamına gelir. Bu du-rumda gezegen ve seyyâreler ile alâkalı kullanımlarda teşbih ögesi olarak da kullanılır. Behrām, aşağıda yer alan beyitte bu yönüyle kullanılmıştır. *Bu ih-tişam ve azamet, bu kahramanca yürüyüş felekleri geçip Behrām’a korku verdi* derken Merih yıldızı kastedilir:

Zihî bu şavlet ü heybet bu kahrāmane reviş

Geçüp felekleri **Behrām**’a virdi dehşet-i ğam (K.51/17)

²³⁰ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 120-123.

Memduhunu övdüğü beyitte şair *felek kılıç çeken*i, *Behrâm ise devrânı döndürsün*, *bunun kınından çıkmış kılıcı cihânın can alıcı güzelliğidir* diyerek felek- Behrâm-devrân ve cihân arasında tenasüp oluşturmuştur:

Felek hançer-keşi **Behrâm** ise devrânı döndersin

Bunun şemşîr-i meslûli cihânın cân-sitânıdır (K.60/30)

Beyitte *azametli gücün karşında su bile erirdi* diyerek memduhunu öven şair, Kahraman ile Behrâm'ı kıyaslar ve Behrâm'ı üstün tutar:

Şu olur t̤ab-ı celâliñden erirdi şübhesiz

Kahramânın şemşîri **Behrâm**-ı dehriñ hançeri (K.24/38)

2.6.4.4. Behzâd-Bihzâd

“Dîvân şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifeti ile övülen bir ressam adıdır. Mânî gibi sanatı efsânevî bir hâl almış şahıslardandır. Şiirimizde sevgilinin vasfının üstünlüğü, Behzâd'ın bile çizemeyeceği olağanüstülükte- dir. Genellikle hep bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Behzâd, dîvân şiirinde bir kıyas malzemesi olarak kullanılır. Sevgilinin güzelliği veya mem- duh ortaya koymuş olduğu bir eserin letafetinden bahsedilirken Behzâd'ın üstâdlığıyla kıyaslanır ve Behzâd bu mükemmellik karşısında aciz bir sanatkar olarak anılır.”²³¹

Beyitte Behzâd'ın nakkaşlığına değinen şair, *iki âlemi kıl ucu kadar resmeder, acaba hayal, üstün yetenekli ressam Behzâd mıdır?* diye sorarken hayallerinin güzelliği ve inceliğine dikkat çeker:

Bir ser-i mû üzre nağş eyler iki 'âlemleri

Ey 'aceb **Bih-zâd**-ı ressâm-ı mezâyâdır hayâl (G.59/6)

²³¹ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.121-124.

Şair, üstün yetenekleriyle işlediği renkli şiirlerini o kadar eşsiz bulur ki bunları *ne ressam Mânî ne de Behzâd'ın kendisi bile bu şekilde renkli resme-demez:*

Benim nakş itdigim hâmemle elvân-ı mezâyâyı

Ne Mânî nakş ider bu reng-i şüretle ne hûd **Bihzâd** (T.76/15)

2.6.4.5. Bermekîler

Bermekîler, Emevî Devleti'nin yıkılışı ve Abbasi Devleti'nin kurulmasında etkili olup Harûnnûrreşîd'in zamanına kadar sırasıyla vezirlik etmiş bir ailedir. Halit, Yahya, Fazıl ve Cafer adlarında dört kişi olup içlerinden en ünlü olanı Cafer-i Bermekî'dir. Harûnnûrreşîd'in veziri olan Cafer hem saygınlığı ve yönetimi hem zenginliği ile meşhur olmuştur. Sonunda Harûnnûrreşîd tarafından öldürülmüştür.²³² Dîvân şiirinde cömertlik, ilim ve kültür hâmisî olarak yansıyan Bermekî ailesi güç ve iktidar bağlamında da şiirlerde kullanılmıştır.

Beyitte dönemin veziri Ra'ûf Paşa'yı metheden şair onun cömertliği ve azametini metheder. Bermekî hanedanını istisna tutarak bu hanedanın cömertliğine de telmihte bulunur:

Ol vezîr-i kâmrân şâhib-kırân-ı âsumân

Hânedân-ı **Bermekî** zâtında istiṣnâ mıdır (K.42/13)

Beyitte dünyanın gelip geçici oluşuna işaret eden şair, zenginlikleri ve cömertlikleriyle nam salmış olan Hâtem-i Tayy ve Bermekîler'e seslenerek bu vasıflarının kalıcı olacağını sanmamalarını söyleyerek *bu dünyanın cömertliği (dahi) boş kaldı* der:

²³² Hakkı Dursun Yıldız, "Bermekîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 517-516.

Şanma ey Hâtem-i Tayy sen de eyâ **Bermekiyân**

İstihyâdan ki tehî kaldı bu dünyâ-yı kerem (K.47/8)

2.6.4.6. Cem/Cemşîd

İran mitolojisinde Pişdâdiyân soyundan gelen dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. “Cem’in bazı tarihçilere göre Hz. Âdem’le aynı kişi, bazılarına göre ise Hz. Âdem’in yedinci oğlu Geyûmers’in torunu olduğuna dair rivayetleri nakledilir. Cem’e güzel yüzlü oluşu sebebiyle Pehlevîce “ışık ve nur” anlamına gelen Şîd lakabı verilmiş ve Cemşîd adıyla da anılmıştır. İran mitolojisine göre insanlar ilk defa Cem döneminde askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, birçok meslek de yine onun zamanında ortaya çıkmıştır. Topraktan maden üretimi ve savaş aletleri yine ilk defa Cem zamanında yapılmış, tıp ilmi bu sırada Yâbel adlı bir kişi tarafından başlatılmış, Yâbel’in kardeşi Yübel mûsikiyi icat etmiştir.”²³³ Aklı sayesinde halkının rahat yaşamasını sağlayan Cem, kardeşi Sputyur veya Dahhak tarafından öldürülmüştür. Dîvân şiirinde şarabın mucidi olarak yer alan Cem, yedi köşeli ve her köşesinde yedi hikmet olan kadehiyle meşhurdur. Bu kadehle meclislerde kilerin akılları ölçüsünde onlara kadehin farklı köşelerinden şarap sunan Cem, tasavvufta da *Câm-ı Cem* terkihiyle genellikle salikin gönlüne teşbih maksadıyla kullanılır:

II. Selîm’i metheden şair, onun gelişiyile zamanı Cem’in kadehinin içicisine benzetirken Cem’in meclisine telmihte bulunur:

Sensin ol sermâye-i bâzâr-ı şevk-i fâ’iziñ

Düşdi teşrîfiñ ile devrân-küsâr-ı **câm-ı Cem** (Terk.26/1:9-10)

Kahraman-ı Cem-haşem terkihiyle *maiyeti Cem* gibi olan kahraman diyerek II. Mahmûd’u öven şair, onu cihânın yaratıcısının gölgesine benzetir:

²³³ Nurettin Albayrak, “Cem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 279.

Ḳahrāman-ı **Cem-ḥaṣem** şāḥib-ḳırān-ı muḥteşem

Zübde-i şāḥān-ı ‘ālem zıll-ı ḥallāḳ-ı cihān (K.28/13)

Cem’in kadehi tasavvufta bazen kulun gönlüne bazen âb-ı hayâta bazen de insân-ı kâmile teşbih edilmiştir. Aşk meclisindeki zehirli bir şaraba benzetilen gönül aynı zamanda Cem’in kadehidir. Bu kadehin zehirli olması onun keyfinden bir şey eksiltmez:

Gâh olur kim bezm-i ‘aşḳa bâde-i semmdir gönül

Kesb-i keyfiyyet ider ki **şağar-ı Cem**’dir gönül (G.62/1)

2.6.4.7. Dârâ

“Şehnamenin ünlü kahramanlarından Dârâ, Keyâniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu padişahıdır. Kendisine Dârâ-yı ekber ve Dârab da denilmiştir. İskender tarafından öldürüldüğü rivayet edilen Dârâ dîvân şiirinde ihtişam ve ululuk sembolü olarak zikredilir. Büyük bir saltanat ve şaşaaya malik olması, İskender’le olan efsânevi savaşları, tacı ve tahtıyla dillere destan bir hükümdar olması ondan çokça bahsedilmesine sebep olmuştur.”²³⁴ Dârâ dîvân şiirinde genellikle memduhu övmek için teşbih unsuru olarak kullanılırken bazen de istiğnâ sembolü olarak kullanılmıştır.

Beyitte dünyanın yalancı ve geçiciliğine işaret eden şair istifham yoluyla *hani Dârâ ve İskender doğuya ve batıya hükmetti, o da sessiz sedasız bir dilenci gibi geçip gitti* diye sorar. Bendde Dârâ da olsan Kârûn da olsan bu dünyanın sonlu bir yer olduğu ve bir gün biteceği mesajını veren şair *düşün ve hâlini bil sonra üzölmek fayda etmez* diyerek nasihat eder:

Ḳanı **Dārā** vü **İskender** ki şark u ğarba ḥükm itdi

O da bir bî-nevā sâ’il gibi terk eyleyüp gitdi

Nice **Ḳārûn**-ı devrânı gönöl görmez misin yutdı

²³⁴ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 157.

Çeküp şadra zen-i dünyâ nice bernâları n'itdi

Yine sen 'ibret almaz bir 'aceb dîvânesin ey dil

Nedâmet şöra el virmez tefekkür eyle hâliñ bil (Müs.17/5)

Tasavvufta dünyanın fâniliğini vurgulamak için güç, ihtişam ve zenginlik sembolü kişiler teşbih yoluyla yansıtılır. İsteddiği her şeye sahip olan fakat ömür denilen sonlu bir mefhumla gücü yetmeyen bu kişiler şairler tarafından fikirlerini destekleyici unsur olarak kullanılırlar. Beyitte bu dünyanın kalıcılığı olmadığını vurgulayan şair, *ilahî âleme istekli ol* derken Dârâ'yı örnek verir. Bütün âleme hükmeden Dârâ dahi bu âlemde göçüp gittiye kimse kendine güvenmesin mesajını verir:

Yokdur beğası 'âlem-i lâhûta râğıb ol

Dârâ gibi bu 'âleme hüküm eyleyen gider (Terc.97/5:6-7)

2.6.4.8. Ebû Cehil

“Asıl adı Amr olup Kureyş’in Mahzûm koluna mensuptur. Ebû'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Dârünnedve üyesi olan Ebû Cehil Resûl-i Ekrem'in davetine başından beri karşı çıkmış ve Müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır. Hz. Peygamber'in bu ümmetin firavunu olarak tavsif ettiği Ebû Cehil hakkında, İslâmiyet aleyhindeki faaliyetleri, Resûl-i Ekrem'e ve ashabına yaptığı zulüm ve haksızlıklar sebebiyle pek çok âyet nâzil olmuştur.”²³⁵ Ebû Cehil, dîvân şiirinde zulüm, cehalet ve yalancının sembolü olarak yer almıştır.

Dîvânda bir defa adı geçen Ebû Cehil, yalancı sıfatıyla anılmıştır. Hz. Ali'ye yazdığı na'tta *onun gücünün Hz. Muhammed'in temiz şeriatine*

²³⁵ Mehmet Ali Kıpaz, “Ebû Cehil” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 117.

dayanıklılık verdiğini söyleyen şair, karar kaldı ve yalancı Ebû Cehil'in canını cehenneme çevirdi diyerek onun katledilmesine telmihte bulunur:

Satveti virdi metānet şer‘-i pāk-i Aḥmed'e

Cānını düzaḥ ḡarār itdi **Ebū Cehl-i** la‘īn (N.14/6)

2.6.4.9. Eflâtun (Felâtun/ Platon)

Milattan önce 427-347 yılları arasında yaşayan ilk çağ filozofu Atinalı Platon düşünce tarihine yön vermiş, aynı zamanda İslâm felsefesine de önemli katkıları olmuştur. Hocası Sokrates'ten aldığı ilham, öğrencisi Aristo'da sistemleşmiş, kurduğu Akademiyle de Yunan felsefesine önderlik etmiştir. Onun ideler âlemi tasavvufa da önemli ölçüde yansımıştır. Örneğin Platon'a göre *ruhsal* (*spiritual*) ve *fiziksel* (*material*) olmak üzere iki çeşit varlık dünyası vardır. İçinde yaşadığımız dünya *fiziksel* olandır ve bu dünyada duyularla algılanabilen her şey *ruhsal* dünyadaki idealara dayanır. *İdea* varlığın tözünü ve temel fikri temsil eder. Varlığın fiziksel dünyada aldığı form ise sadece aslının yansıması veya kopyasıdır. Platon ideaların fiziksel dünyadaki yansımalarını “*mağara alegorisi*” ile açıklar. Bu benzetmeye göre insan bir mağaranın içindedir ve yüzü mağara duvarına dönüktür. Arkasında kalan mağara girişinden güneş ışığı gelir. Böylece mağara duvarına insanların ve nesnelerin gölgesi düşer. İnsan da gördüğü bu gölgeleri gerçek kabul eder. Onun “*ruhsal varlık dünyası*” kavramı tasavvuf ıstılahında “*bezm-i elest ve gayb-ı mutlak*” mertebeleriyle fiziksel varlık diye adlandırdığı dünya “*mâsivâ*” kavramıyla beş gruba ayırdığı idealar da “*hazerât-ı hamse*” mertebesiyle örtüşmektedir. İdeaları örneklendirdiği ayna metaforu ise “*tecelli*” kavramıyla neredeyse aynıdır. Ayrıca Platon “*idealar kendileriyle aynı kalan şey'lerdir.*” der. Bu benzetme ise tasavvufta bütün mevcûdâtın Allah'ın zâtının, sıfat ve esmâsının tecellileri olduğu görüşü olan *vahdet-i vücûd* nazariyesiyle örtüşür. Bu kavramların tasavvufta bu denli emsallerinin olması divân şairleri tarafından da dikkate alınmış ve manzumelerinde sıklıkla kullanılmıştır. Şairler, Platon'u birçok vasfıyla anarken onu en çok *akıl* yönünden teşbih unsuru yapmışlardır.

Beyitte II. Mahmûd'u öven şair, onu Peygamber dininin hizmetkârı olarak nitelendirir. *Akl-ı küll* terkihiyle her şeyi kavrayan akıl benzetmesi yaparken onu bu konuda padişah gibi gördüğü Felâtûn'a benzetir:

Ey hâdim-i şer'-i rûsul senden umâr cümle gönül

Meftûn-ı tavrân 'aql-ı küll sensin **Felâţûn**-ı şehân (Tar.73/12)

Şairler çoğu zaman kendilerini fikir ve akıl yönüyle filozoflara benzetmiş bazen kendilerini onlardan daha üstün görerek tefâhur etmişlerdir. Es'ad da manzumelerinde Felâtûn'u fikirleri ve aklıyla ele almıştır. Beyitte *meclisime gelen birçok cahili Felâtûn yaparım* diyen şair kendisini Felâtûn'dan üstün görür:

Nice nâdânı **Felâţûn** iderim bezmimde

Hamdü lillâh ki cihân-dîde şeh-i tâkrîrim (Terc.63/4:7-8)

Kendini beğenmenin kötü ve çirkin bir huy olduğunu söyleyerek nasihat veren şair böyle tabiatı olanları uyarak (*onların*) *altın fikirleri Felâtûn gibi olsa da isabetli olmaz* der.

İdenler hod-pesendi kûbî-ı ef'âl-i kemîninde

Muşîb olmaz **Felâţûn** olsa da râ'y-ı zerîninde (G.109/1)

2.6.4.10. Efrâsiyâb

Kaynaklarda 400-2000 yılları arasında yaşadığı rivayet edilen Turan hükümdarı Efrâsiyâb savaştı kimliğinin yanı sıra zarar verici ve harap edici vasıflarıyla da bilinir. “İran efsânevî tarihinde korkunç bir savaştı ve büyük bir kumandan olarak geçen Efrâsiyâb, kötülük ilâhı Ehrimen'in yeryüzündeki temsilcisi sayılır ve şeceresi yedi göbekte yine efsânevî hükümdarlardan Ferîdun'a ulaşır. Efrâsiyâb yer altında, duvarları demirden kale içinde bulunan

100 sütunlu bir sarayda yaşar.”²³⁶ Dîvân şiirine sarayı ve zenginliği gibi nefsanî arzuların sembolü olarak yansıyan hükümdar, kötülük ve harap etmek gibi vasıflarıyla da rakibe ve dünyaya teşbih edilir.

Beyitte Efrâsiyâb’ın sarayını kabir gibi gören şair, *Efrâsiyâb’ın mezarına benzeyen bir tılsımdır, ey Es’ad dünya ve ahiret hazinesi hayaldir* derken dünya malının insanın gözünü boyayan bir tılsıma benzediğine de işaret eder:

Bir muâlsam dahme-i **Efrâsiyâb**’a beñzer ol

Es’adâ gencîne-i dünyâ vü ‘ukbâdır hayâl (G.59/7)

Şair, dönemin vezirini övdüğü beyitte onu *devletin dininin güneşine* benzetirken *mutluluk sabahının doğuşunu Efrâsiyâb’ın tacına* teşbih eder:

Âftâb-ı dîn-i devlet mâh-ı burc-ı mevhîbet

Maṭla’-ı şubḥ-ı sa’âdet efser-i **Efrâsiyâb** (N.10/10)

2.6.4.11. Fârâbî

Fârâbî, İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. “İslâm dünyasında ilk defa Kindî’nin başlattığı felsefî harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma, kendi inanç ve kültürünün temelini oluşturan ulûhiyet, nübüvvet ve meâd akîdesinin yanı sıra Eflâtun ve Yeni Eflâtunculuk’tan aldığı bazı unsurları da katarak eklektik bir sistem kuran Fârâbî, kazandığı haklı şöhretten dolayı Aristo’dan sonra *Mual-lim-i Sâni* ünvanıyla anılmıştır.”²³⁷ Dil, mantık, matematik, müzik, ahlâk, siyaset gibi birçok alanda eser vermiş ve bu eserleriyle çığır açmış Türk bilgini Fârâbî dîvân şiirinde de bu vasıflarıyla yer alırken şairler genellikle kendilerini onunla kıyaslamışlar bazen de memduhu överken ondan üstün tutmuşlardır.

²³⁶ Tahsin Yazıcı, “Efrâsiyâb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 478.

²³⁷ Mahmut Kaya, “Fârâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 146.

Beyitte yukarıda geçen açıklamaya uygun bir örnekle şair, Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı övdüğü beyitte onun meziyetli sözlerini o kadar hikmetli bulur ki bu sözleri Fârâbî dahi idrak edemez:

Nükte-i fazlını idrâk idemez **Fârâbî**

Kevn-i ifzâline nisbetle cihân bir mücmel (K.67/5)

Beyitte *şairinin anlamını himmet ovasında cesur bir aslana* benzeten şair, soylulukta ve âlimlikte kendini Fârâbî olarak değerlendirir:

Hizebr-i gâbe-i ma'nâ-yı nazmım deşt-i himmetde

Menem **Fârâbî**-i 'allâme-i evvel aşâletde (Terc.35/5:3-4)

2.6.4.12. Hâtem-i Tâî (Hâtem-i Tâyy)

Tay kabilesinin reisidir. Câhiliye devrinde yaşayan üç ünlü cömert kişiden biri olan Hâtem'in bu özelliği darbimesel hâline gelmiştir. "Cömertliği ve iyiliği ile ün salmış Arapların Tayy kabilesinden olan bir şahıs. Arapların meşhur şairlerinden olup cömertliği, kahramanlığıyla daha hayattayken bir darbimesel hâline gelmişti Hz. peygamber zamanında yetişmiş ise de hicretten evvel vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in bir savaşın ardından elde edilen esirler içinde Hâtem Tâî'nin de kızı bulunmuştu. Bu kız babasının özelliklerini sayarak af dilemiş, peygamber de "bu sıfatlar müminlerin özelliklerindendir" diyerek onu affetmişti. Hâtem Tâî aynı zamanda ünlü bir şairdir. Daha sağlığında cömertliği darbimesel hâlini almış, birinin cömertliği övülürken *ecved min Hâtım* (Hâtım'den daha cömert) denilmiştir. Kendisi de *el-Cevâd* yahut *el-Ecved* (en cömert) lakabı ile anılmıştır. Ölümünden sonra dahi mezarına gidenleri ağırladığı ve onlara ikramda bulunduğu yolunda rivayetler anlatılmıştır."²³⁸ Dîvân şiirinde cömertliği ile konu olan Hâtem, şairler için bir kıyas unsuru olmuştur. Memduhu överken onun cömertliğini Hâtem ile kıyaslayan şairler bazen memduhu Hâtem'den üstün tutarak yüceltmişlerdir.

²³⁸ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 460-461.

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme aldığı kasidede onun ramazânını kutlar. Aynı zamanda ramazân ayının ihsanı ve fazileti ile Hâtem Tayy'ın cömertlik fikrini kıyaslayan şair, ramazânın cömertliğini Hâtem'in cömertliğinden üstün tutar:

Seyr idin debdebe-i şâh-ı şıyâm-ı âlâyın

Eylemez fikr-i 'aţâyâsını **Hâtem Tayy**'in

Seyr olur çeşmi bu mâh içre gedâ vü bâyın

Fazlına yevm-i şek olmaz bu mübârek ayın

Her şebi bir bedel-i 'ömr-i firāvânîdir (Tah.36/11)

Şair, Hüsrev Paşa'yı övdüğü beyitlerde onu Hâtem ile kıyaslayıp *şimdi Hâtem dünyada olsaydı memleketi terk edip firar ederdi, geçmişteki yedirip içirmeleri kim hesaplayıp sayar, şimdi cömertlikte Hâtem odur* diyerek Hüsrev Paşa'yı zamanın Hâtem'i kabul eder:

Şimdi **Hâtem** didügin olsa idi dünyâda

Şüphesiz terk-i diyâr eyleyüp eylerdi firâr

Hâtem oldur ki ide şimdi bu 'ahd içre kerem

Kim ider geçmiş olan mün'imi ta'dâd u şumâr (K.52/32-33)

2.6.4.13. Hûşeng

“Şehnâme’ye göre Kiyumers’in torunu, Siyamek’in yiğit ve zeki oğlu. Devi öldürür ve babasının intikamını alır. Dedesinin yerine padişah olur ve 40 yıl padişahlık yapar dünyayı imar etmiş, demiri keşfetmiş, ondan çeşitli aletler yapmıştır. Sulama kanalı açmış, ekin ekmeyi ve tohum serpmeyi öğretmiştir. Ondan önce insanlar vücutlarını elbise yerine ağaç dallarıyla örtermiş. Şehnâme’ye göre ilk defa ateşi bulan kişi de Hûşeng’dir. Dîvân şiirinde adına pek fazla rastlanılmayan Hûşeng, daha ziyade bir kahramanlık

sembolüdür.”²³⁹ Dîvân şiirinde genellikle adaletiyle anılan Hûşeng, bazı tarihçilere göre ateşi bulması yönüyle ilk Zerdüşt kabul edilir. Bu rivayet sebebiyle Hûşeng şiirlerde adaletin yanı sıra ateş ile de anılır.

Beyitte memduhunu öven şair, onun cömertliğini güneşin ışıklarını cömertçe ve ayırım yapmaksızın her şeyin üzerine saçmasına benzetirken adaletini de Hûşeng’dir adaletine teşbih eder:

‘Âlem-i himmete tâb-efgen-i hûrşîd-i kerem

Mesned-i ma‘delete Hâtem-i Hûşeng-i serîr (K.48/13)

Beyitte dikkat çeken bir teşbih yapan şair, hayatı hakkında da bilgiler verir. *Hûşeng’in hayali adab askerlerimi seyretse çavuşbaşı düzenimde güneşin kanatlarını görür* derken güneşin şualarındaki düzeni çavuşbaşılık yaptığı zamanki düzenine benzeterek kendisini metheder:

Ceyş-i âdâbımı seyr iylese Hûşeng-i hayâl

Ser-i ser-heng nizâmumda görür şems-i telek (Terc.63.1:7-8)

2.6.4.14. Hüsrev

“İran Sasani padişahı Nuşirevan’ın torunu, Hüsrev u Şirin mesnevîsinin erkek kahramanı. Hüsrev, İran efsânevi hükümdarlarından birisidir. Hüsrev adını taşıyan birkaç padişah varsa da içlerinden en meşhuru budur. Kendisine *Perviz* lakabı verilmiştir. Hüsrev kelimesi zamanla kendi anlam dairesinin dışına çıkarak bu şahsı ifade etmekten başka *padişah* anlamını da kazanmış ve çoğunlukla bu anlamıyla şiirlerde kullanılır olmuştur. Hüsrevî, hüsrevânî, hüsrevâne bu kelimenin müştakları arasındadır. Hüsrev, dîvân şiirinde pek çok beytin mazmun veya telmihlerinden birini oluşturur. Hüsrev ü Şirin veya Ferhad ü Şirin mesnevîlerinin sevgilisine kavuşan âşık timsalidir. Hüsrev kelimesi daha çok padişah anlamıyla kullanılır ve çeşitli sanatlarla anılır.”²⁴⁰

²³⁹ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.176.

²⁴⁰ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.180-184.

Es'ad Dîvânı'nda daha çok padişah ve vezirler için ünvan olarak kullanılan *Hüsrev* kelimesi, *Hüsrevâ* (*ey padişah*) şekliyle de sıklıkla kullanılmıştır.

Aşağıda yer alan beyitlerde padişahı ya da dönemin sadrazam ve veziri için ünvan kelimesi olarak kullanılan *hüsrev*, *hüsrevâ* gibi kelimeler övgü amaçlı kullanılmıştır:

Rûz-ı şeb hayr-ı du'â ey **Hüsrev-i** 'ālî-cenâb

Seyf-i qahr-ı ru'ûs-ı düşmeniñ olsun dü-nîm (Tar.80/7)

Dâverâ **Hüsrevâ** necm-i şehâ dâd-Kisrâ

Ey ekâlîm ü cihân-ıñ şeh-i Cem-derbânı (K.19/30)

Netîce **Hüsrev-i** zerrîn-i livâ-yı hürşîd

Çeke memâlik-i hâver zemîne tâ ki 'alem (K.27/35)

2.6.4.15. İsfendiyâr

“İran’da İslâm öncesi hânedanlardan Keyânîler’in hükümdarı Güştâsb’ın en büyük oğludur. Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta’da *Sipuntû-Dâte* (kutsal yaratılmış) şeklinde adlandırılmış ve *taxma* (Farsça tehm=güçlü kahraman) diye tanımlanmıştır. Pehlevîce kaynaklarda Zerdüştiliğin güvenilir savunucusu ve öncüsü olarak zikredilmesine rağmen edebiyatta daha çok Rüstem-i Zâl ile mücadelesiyle şöhet bulmuş ve trajedik ölümüyle anılmıştır.”²⁴¹ Rüstem gibi İsfendiyâr da hayatı, kahramanlıkları, yiğitliği ve ölümü birçok efsânevî motifin iç içe girdiği kahramanlardan biridir. “Zerdüş’tün onu esra-rengiz bir suyla yıkadığı ve Hazreti Dâvûd’un zırhını giydiği için vücuduna ok işlememesi, Rüstem’den başka hiç kimsenin geçemediği tehlikeli yerleri, dehşetengiz canavarlarla dolu *Hefthan*’ı geçmesi, binlerce düşman askeri ile savaştığı hâlde bir yara bile almaması, hiçbir silahın onu öldürmediği hâlde

²⁴¹ Nurettin Albayrak, “İsfendiyâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 511.

Şîmurg kuşunun işaret ettiği bir ağaçtan yapılan okun gözüne isabet ettiği için ölmesi, bütün bu garip ve efsâneî motiflerden bazılarıdır.”²⁴²

Dîvân şiirinde yiğitlik ve cesaret sembolü olarak kullanılan İsfendiyâr, Rüstem ile yaptığı savaşta ölmüştür. Şair, beyitte bu olaya telmihte bulunarak Rüstem ve onu bir arada zikretmiştir. Memduhu devranın yegâne İsfendiyâr’ına benzeten şair, *senin muhabbetine Rüstem’in dermanı var mıdır* diyerek de onu yüceltir:

Sen ol yegâne-i **İsfendiyâr**-ı devrânsın

Seniñ muhabbetiñe var mı fâkat-ı **Rüstem** (K.51/21)

Beyitte III. Selîm’i öven şair, onu âlemin en yüce padişahı olarak anar. *Onun vasfında kalemi savaşırs ve İsfendiyâr olur* derken İsfendiyâr’ın cenk meydanında Rüstem’le savaşmasına telmihte bulunur ve memduhun vasıflarını yazarken kalemini savaşan İsfendiyâr’a benzetir:

Ey ‘âlemiñ yegâne şehenşâh-ı a‘zamı

Vaşıñda hâme ceng ider **İsfendiyâr** olur (K.23/38)

2.6.4.16. İskender

“Dîvân şiirinde Kur’ân’da adı geçen Zülkarneyn ile Makedonyalı Büyük İskender birbirine karıştırılmış ve ikisi aynı şahısmış gibi kabul edilmiştir. Şiirde *âb-ı hayat*(ölümsüzlük suyu)ı aramak için *zulumât*(karanlıklar ülkesi)a gitmesi, Hızır ile olan hikâyesi, dünyayı gösteren aynası (âyine-i İskender), Ye’cüc ve Me’cüc adı verilen bir kavmin yayılmasını engellemek için yaptırdığı sedd (sedd-i İskenderî) ve dünyaya hâkim olması ile anılır.”²⁴³ Tarihî ve efsâneî bir şahsiyet olan İskender, dîvân şiirinde yukarıda adı geçen özelliklerinin yanı sıra Dârâ ile olan savaşı ile de konu olmuştur.

²⁴² Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 189.

²⁴³ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, s. 28.

Beyitte memduhu öven şair, *ahlâk güzelliğinin Sencer'in ülkesini ele geçirirsin, senin güzelliğini gören İskender'in aynasını ne yapsın?* diyerek memduhunun yüz güzelliğini İskender'in dünyayı gösteren aynasına tercih eder:

Žabı idersin ħüsn-i ahlâkıñla mülk-i Sencer'i

N'eylesün ħüsnin göreñ âyine-i **İskender**'i (Terk.40/v.2)

Vezin gereği *Sikender* olarak da kullanılan İskender ismi az genellikle padişahlar için kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. III. Selim'i övdüğü beyitte şair, İskender'in âb-ı hayâtı ararken karanlıklar ülkesine seyahatine ve bu seyahatteki kahramanlıklarına telmihte bulunarak III. Selim'i İskender'e benzetir. İsterse o da aynı İskender gibi kerâmet atıyla İran'ı gezebilir:

O şehensâh-ı **Sikender** revîş-i devrân kim

İstese esb-i kerâmetle gezer Īrân'ı (K.19/23)

Dîvân şiirinde İskender ve Hızır karakteri genellikle birlikte anılmıştır. Onların âb-ı hayâtı ararken yaptıkları yolculuk, başlarından geçen efsânevi olaylar, Hızır'ın âb-ı hayâtı içip İskender'in içmemesi gibi birçok olay dîvân şiirinin de en çok işlediği konulardan olmuştur. Beyitte Hüseyin Paşa'yı öven şair, onu bu iki kahramana benzeterek yüceltir. *Deniz ticaretinin onun yüzü suyu hürmetine açıldığını söyleyen* şair, Hüseyin Paşa'nın deniz gazalarına işaret ederek manzumesine tarihî bir belge niteliği kazandırmıştır:

Sen ey **Hızır**-revîş **İskender**-i zamâne ki Hâk

Senin yüzün şuyına açdı bahre râh-ı selem (K.51/31)

Dîvân şiirine Keyânîyân sülalesinin hükümdarı Dârâ ile olan savaşı ve onu yenmesiyle konu olan İskender, şiirlerde genellikle Dârâ ile birlikte anılmıştır. Aşağıda yer alan beyitte şair, Dârâ'nın yüce şan ve şerefi ile İskender'in sağlam ve yumuşak tabiatını memduhuna teşbih ederek onu yüceltir:

Kerîm ü a'kal vü ekmel selîmü 'l-hulk-ı **İskender**

Rahîm ü kâmil vü ecmel 'azîmü 'ş-şân-ı **Dārâ** 'dır (K.56/19)

2.6.4.17. Kârûn

Dîvân şiirinde sınırsız hazinesiyle yer alan Kârûn, zenginliği kadar cimriliğiyle de bilinir. “Kârûn, Hz. Mûsâ’nın kavmi arasında hazinelerinin anah-tarını ancak güçlü, kuvvetli, büyük bir topluluğun taşıyabileceği çok zengin bir kişiydi. Bundan dolayı Türk edebiyatında atasözü ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir. Kârûn’un hazine-leri *genc-i Kârûn*, *mâl-i Kârûn* diye anıldığı gibi her gittiği yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için *genc-i revân* (yürüyen hazine) olarak da adlandı-rılmıştır. Kârûn, cimriliği ve zenginliği sebebiyle gururlanmasından dolayı ye-rin dibine batırılınca çok güvendiği hazineleri de kendisiyle birlikte yok ol-muştur. Hz. Mûsâ’dan simya ilmini öğrenmek suretiyle zengin olduğu rivayet edilen Kârûn ve hazinelerinin Doğu-İslâm edebiyatlarında en çok işlenen yönü ilâhî kudret karşısında o kadar servetin, mal ve mülkün hiçbir işe yara-maması, aksine sahibinin helâkine sebep olmasıdır.”²⁴⁴

Es'ad, *Kârûn* kavramını zenginlik, mal, mülk, dünyanın geçiciliği ve dünya malına tamah etmeme gibi durumlarda teşbih unsuru olarak kullanır. Beyitte memduhunu öven şair, onun bolluk ve zenginliğini Kârûn’un malına teşbih ederken heves ve istekli olmada da onu Hülâgü’ye benzetir:

Mâl-ı **Kârûn** 'a şebîh olmadadır keşretde

Nâmi Sulţân-ı Hülâgü 'ya döner şehvetde (M.23/43)

Beyitte Mustafa Paşa’yı öven şair, onu melek yüzlü ve evliya ahlâklı diye vasıflandırırken tabiatının zenginliğini de Kârûn’a benzetir. Onun zatı, çeşitli hünerlerle baştan başa süslenmiştir:

²⁴⁴ H. İbrahim Şener, “Kârûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Tür-kiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 520.

Melek-hû Hâzret-i **Kârûn**-ı haşlet evliyâ sîret

Ne hoş zîbinde envâ‘-ı hünerle zâtı ser-tâ-ser (K.54/4)

Her gittiği yere hazinesini de birlikte götürdüğü için *genc-i revân* (yürüyen hazine) olarak da anılan Kârûn, bu teşbihle de dîvân şiirinde sıklıkla yer almıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı’ya yazdığı nazirede *Allah’ın rızkının deniz gibi her yere coşarak taşıdığını ve bu rızıktan her kula nasip olduğunu* dile getiren şair, Kârûn’un yürüyen hazinesine ihtiyacı olmadığını söylerken onun hazinesiyle birlikte helâk olmasına da telmihte bulunur:

Deryâ-yı erzâk-ı Hudâ cûş eylemekde her yaña

Rızkın virürken her kula **genc-i revânı** n'eylerim (G.64/16)

2.6.4.18. Kayser

Bir ünvan olarak kullanılan *Kayser* lafzı özellikle Bizans ve Roma imparatorları için kullanılmıştır. “Arapların, İslâm’ın doğuşundan yüzyıllarca öncesinden beri kayser ünvanını Roma ve daha çok Bizans imparatorları için kullandıkları bilinmektedir. Milâttan sonra VI. yüzyıl başlarında Bizans imparatoru, müttefiki Gassânî emîrini (phylarkhos) yüksek bir şeref ünvanı olan patrikios ile (Ar. bitrîk) onurlandırmış, emîr, kayserin vasalı olan bir kral sıfatıyla taç giymiş, böylece kayser, Gassânîler’in ve Kuzeybatı Arabistan’daki bütün halkın en yüksek hükümdarı olarak kabul edilmişti. Bu dönemde Lahmîler ve Arabistan’ın kuzeydoğusundaki halk da Sâsânî hükümdarlarını en yüksek hâkim diye görmekteydiler. Câhiliye devri Arap şairi İmruülkays ve daha sonraki şairler kayser ve kisrâ kelimelerini güç ve servet sembolü olarak kullanmışlardır.”²⁴⁵ *Melikü’r-Rûm, azîmü’r-Rûm* gibi terkipler de kayser kelimesi yerine kullanılan ünvanlardan olup dîvân şiirinde de sıklıkla yer almıştır.

²⁴⁵ Işın Demirkent, “Kayser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2022, s. 94.

Rivayete göre Hz. Ömer'in halîfeliği döneminde Bizans imparatoruna elçi gönderip dine davet edilmiştir. Elçi geldiğinde Hz. Ömer ihtiyar bir kadının duvarını yaptırıyordu ve elleri çamurluydu. Ellerini yıkayıp gelmesini buyururlar fakat Hz. Ömer kabul etmeyip elçiye çağırır. Elçi, Hz. Ömer'i bu şekilde görünce onu yerer ve "Bilseydim gelmezdim ve imparator da beni göndermezdi." der. Bunun üzerine Hz. Ömer çamurlu mübarek iki parmağı ile işaret ederek "Eğer göndermeseydi, onun iki gözünü çıkarırdım" der. Hz. Ömer parmağı ile işaret edince iki çamurlu parmak gelip Bizans İmparatorunun gözlerini kör eder. Elçi döndüğünde imparatorun gözlerinin kör olduğunu görünce hayrete düşer ve Hz. Ömer ile aralarında geçen hadiseyi aktarır. Fezâil'üs Sahabe'den aktarılan bu rivayete telmihte bulunan şair, Hz. Ömer adına yazdığı na'tta *Âleme o kadar adalet hükmünü yaydı ki hikmetli parmakları Kayser'in gözünü kör etti* derken *Kayser* kelimesini Bizans imparatorunun ünvanı olarak kullanır:

Ol kadar neşr eyledi ahkâm-ı 'adlin 'âleme

Kayser'i kör eyledi engüşt-i meyl-i hikmeti (N.12/5)

Şair, III. Selîm'i methettiği beyitte *bundan öncekilere kıyas edilirse lütfunun gölgesinde en aşağı kulun bile ilim öğrenip kazanır* derken padişahın hükümdarlık dönemiyle eski Rum hükümdarının dönemini kıyaslar ve III. Selîm'in yönetimini üstün tutar:

Sâye-i luţfında eñ ednâ kuluñ taḥşîl ider

Sâbıkâ nisbet ser ü sāmān mülk-i **Kayser**'i (K.24/19)

Kisrâ, Sâsânîler sülalesinden olan Eski İran hükümdarlarına, özellikle de Nuşirevan'dan sonra gelen hükümdarlara verilmiş bir ünvandır. Beyitte geçen *taht-ı Kisrâ* terkibi ile bu hanedanın saltanatını kasteden şair, memduhunun *yüce zatının taht-ı Kisrâ'ya yakışacağını, yüce sarayının zeminine serilen hasırın Hüma kuşunun kanatları olduğunu* söylediği beyitte onu yücelterek metheder:

Taht-ı **Kisrâ** 'ya sezâ zât-ı kerîmi kim olur

Kaşr-ı iclâline şeh-bâl-i Hü mâ ferş-i haşîr (K.48/12)

2.6.4.19. Mânî

Çok ünlü bir ressam olan Mânî “Maniheizm adı verilen, Zerdüşizm, Hristiyanlık ve daha başka birçok dinin karışımı bir dinin kurucusu olmakla beraber, dîvân şiirinde daha çok resim sanatındaki maharet ve şöhretiyle adı zikredilen ünlü bir din kurucusu ve ressamdır. Dîvân edebiyatında şairler Mânî'den resim sanatındaki ustalığı ve bu alandaki eşsizliği ile bahsederler. Mânî şiirde Çin ülkesi, büt-i Çinî, nakış, nakkâş gibi kelimeler ve sevgilinin güzelliğinin bahsinin geçtiği yerlerde zikredilir. Sevgilinin güzelliği Mânî'nin bile tasvir edemeyeceği güzellik ve mükemmelliktir. Dîvân şiirinde Mânî'nin ünlü resimlerin ve suretlerinin bulunduğu eser olan Erteng veya Er-jeng'in adı çokça geçmektedir. Rivayetlere göre Mânî ünlü resimlerini bu eserlerinde toplamıştır.”²⁴⁶ Dîvân şairleri sevgilinin güzelliğini anlatırken Mânî'nin nakışlarıyla kıyas yapmışlar bazen bu ünlü ressamı sevgilinin güzelliği karşısında aciz bir konumda göstermişlerdir. Mânî'nin Behrâm tarafından derisinin yüzölçümüyle öldürülmesi, şiirlerde genellikle birlikte anılmalarına sebep olmuştur.

Şair, *benim kalemimle nakşettiğim rengarenk meziyetleri, bu şekilde ne Mânî ne de Behzâd'ın kendisi resmeder* diyerek kendi üstün vasıflarını metheder:

Benim nakş itdigim hâmemle elvân-ı mezâyâyı

Ne **Mânî** nakş ider bu reng-i şüretle ne hod Behzâd (T.76/15)

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övdüğü beyitte onun kaşlarını, *yüzünün sayfasına yazı yazan bir kaleme teşbih ederken Mânî tarzlı kalemin onu kıskandığını* ifade eder:

²⁴⁶ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 237-240.

Ebruvânîñ haft çekerken şafha-i ruhsârına

Hâme-i Mânî-edâ reşk itmesün de n'eylesün (G.75/4)

2.6.4.20. Nemrûd

“Nemrûd, inançsızlığı ve Hz. İbrâhîm’le mücadelesi dolayısıyla dîvân şairleri tarafından telmihlere ve mecazlara konu edilen isimler arasında yer almıştır. Hz. İbrâhîm’in Allah’a bağlılığı, Nemrûd’a karşı gelmesi, başkasından yardım istememesi, ateşe atılmaya razı olması yanında inancı uğruna seve seve çektikleri âşıkla mâşuk arasındaki ilişkinin derecesini gösteren bir ölçü olarak kabul edilmiştir.”²⁴⁷

Nemrûd’un Hz. İbrâhîm’i yaktırmak için bir ateş hazırlatması ve ateşin Hz. İbrâhîm’i yakmayıp bir gül bahçesine dönüşmesi hadisesine telmihte bulunan şair, aşkın tanımını yaparken *Nemrûd’a Tanrılık iddiasını veren ile İbrâhîm’e ateşi gül bahçesine çevirtenin aşk olduğunu* ifade eder:

‘Aşkdır **Nemrûd**’a da‘vâ-yı ulûhiyyet viren

‘Aşkdır **İbrâhîm**’e nârî gülistân eyleyen (N.2/7)

2.6.4.21. Nerîmân

Şehnâme’de adı geçen ünlü kahramanlardan olan Nerîmân, dîvân şiirinde kahramanlık, cesaret ve yiğitlik sembolü olarak kullanılmıştır. “Nerîmân’ın maceralarıyla ilgili olarak Şehnâme’de sadece onun ölümüne sebep olaydan bahsedilmektedir. Şairler övdükleri şahısların üstünlüklerini ifade etmek için diğer Acem kahramanlarını olduğu gibi Nerîmân’ı da kullanırlar.”²⁴⁸

Bayitte zamanın vezir/sadrazamını öven şair, *düşman saflarını yarıp geçen o saygıdeğer sadrazamın ibret meydanında hücum eden Nerîmân’ı* yız

²⁴⁷ İskender Pala, “Nemrûd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 555.

²⁴⁸ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 246-247.

diyerek kendisini yiğitlik yönüyle Nerîmân'a benzetir ve aynı zamanda sadra-zama bağlılığını da dile getirir:

Ol şaf-şikâf-ı Һazret-i düstür-ı ekremiñ

Meydân-ı 'ibretinde **Nerîmân**'a şavletiz (G.38/7)

Şair, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı övdüğü beyitte *gökyüzünün baştan aşağı onun cömertliğinin suyuyla döndüğünü, karşı konulamaz mahvedici gücünün zamanın Nerîmân'ına can verdiğini* ifade eder. Aynı zamanda dünyayı bir su değirmenine teşbih eden şair, memduhunu cömertlik ve yiğitlikte Nerîmân'a benzetir:

Âb-ı luţfîñla semâvât-ı felek Һande döner

Cân virür şavvet-i Һahrîñla **Nerîmân**-ı zamân (K.33/23)

2.6.4.22. Rüstem

Şehnâme karakterlerinden olan Rüstem, dîvân şiirinde kahramanlığın sembolü olarak yer almıştır. Hayatı hakkında birçok efsânevî anlatı bulunan Rüstem, doğumu, büyümesi, kahramanlıkları gibi birçok özelliğiyle dîvân şiirinin konusu olmuştur. “Hayatının tamamı başarılarla dolu olarak Zâbülistan'da geçen Rüstem 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Bunlar arasında Hefthân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd ile savaşması, Bîjen'i Ehrimen yaratılışlı Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarması ve Siyâveş'in intikamını alması, Eşkebûs'u ve âsi şehzade İsfendiyâr'ı öldürmesi sayılabilir. Bilmeden oğlu Sührâb ile de savaşmış ve onu yaralayarak ölümüne sebep olmuştur. Sonunda üvey kardeşi Şegâd'ın hileleriyle

mızrak ve hançer dolu bir kuyuya düşürülerek atıyla birlikte öldürülmüştür.”²⁴⁹ Rüstem memduh için bir kıyas malzemesi olur. “Şair övdüğü kişinin kahramanlık ve yiğitliğinden bahsederken Rüstem’in de adını anar ve Rüstem’in övdüğü kişinin yanında zavallı bir kişi olduğunu söyler. Bazen aşkın çeşitli maceralarını anlatmada kullanılır. Bu durumda genelde sevgilinin kırıpkırları öldürücülüğü, acımasızlığı yönünden Rüstem’in yayına benzetilmiştir. Rüstem ata binmedeki üstünlüğü ve atı Rahş ile şairlerin yazma sahasındaki hünerleri ile kıyaslanmıştır.”²⁵⁰

Beyitte Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa’yı öven şair, *Rüstem ve Behmen senin kılıcınla saldırışını izleseydi, baştan başa Rum memleketinin kahramanı sensin derlerdi* diyerek memduhunun kahramanlığını Rüstem ve Behmen’den üstün tutar:

Ne **Rüstem** belki Behmen seyr ideydi hamle-i tîğın

Ser-â-pâ dirdi anlar mülk-i Rûm'ın kahrâmanıdır (K.60/19)

Şairler nazım meydanında kendilerini sıklıkla Rüstem ile kıyaslarlar. Onun savaş meydanındaki cesaretini ve kabiliyetini, kendilerinin nazım meydanında kaleme aldıkları şiirlere benzeterek övünürler. Beyitte tam tersi bir durum söz konusudur. Şair, kendisini Rüstem tarafından öldürüldüğü rivayet edilen Kahraman’a benzeterek Rüstem’in karşısında yer alır ve ona meydan okur. Tabiatının söz Kahraman’ı olduğunu ve nazım meydanında savaşan Rüstem’i şüphesiz alt edebileceğini iddia eder:

Tab‘ım o Kahrâmân-ı suhândır ki pest ider

Rüstem-neberd-i ma‘reke-i nazmı lâ-cerem (K.58/32)

²⁴⁹ Nimet Yıldırım, “Rüstem-i Zâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 294.

²⁵⁰ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 262-263.

Beyitte dilini âlemin bütün düşmanlarını yıkan pehlivan Rüstem'e benzeten şair, *savaş meydanında hayale, şiir kılıcıyla döne döne saldıran (kişi) gelir* derken Hz. Ali'nin lakabı olan *Kerrâr* kavramına da telmihte bulunur:

Dilimdir pehlevân-ı **Rüstem-i** haşm-efgen-i 'âlem

Gelür şemşîr-i nazmımla hayâle rezm-i kerrârı (K.22/32)

2.6.4.23. Zâl

Şehnâme'nin ünlü kahramanlarından olan Zâl, efsaneye göre "bütün tüyleri bembeyaz olarak doğmuştur. Babası Sâm, onun bu hâlimden korkmuş ve onu istememiştir. Daha sonra Zâl efsânevi bir kuş olarak rivayet edilen Simurg'un yaşadığı Elbürz Dağı'na bırakılmış Simurg tarafından büyütülmüştür. Simurg tarafından büyütülmüş olması ona bazı esrarengiz özellikler kazandırmıştır. Dara düştüğü zaman hemen kendisine Simurg tarafından verilen tüyleri yakar ve Simurg bütün haşmeti ile yardıma koşar. Kelime olarak koca, ihtiyar ve aksakallı manasına gelen Zâl, Dîvân şiirinde de bu anlamlarıyla kullanılır ve çeşitli mazmunlara kaynaklık eder." Bu özelliklerinin yanı sıra çok iyi ok atan Zâl, dîvân şiirinde nişan, hedef gibi kelimelerle terkip yapılarak kullanılmıştır. Kelime anlamının *ak sakallı, ihtiyar kimse* anlamına gelmesi ve tüylerinin beyaz olarak doğması hasebiyle şairler onu bir ihtiyara benzeterek *zaman, felek, devir* gibi mefhumlarla da teşbih unsuru olarak kullanmışlardır:

Şair, III. Selîm dönemi defterdârlarından Hakkı Mehmed Paşa'yı övdüğü beyitte Kahraman'ı, *onun yüce kapısındaki komutana* benzetirken onu da *nice Rüstem'leri derbent eden Zâl'a* benzetir:

Kahramân bâb-ı refî'inde bölük başısıdır

Nice Rüstem'leri der-bend ider ol **Zâl**-ı hecâ (K.54/8)

Beyitte şair, Çıldır valisi Şerif Paşa'yı överken onu zamanın kahraman Behmen'i olarak nitelendirir. *Onun perişan edici eli karşında Zâl oğlu Rüstem'in can korkusuna kapıldığını* ifade eder:

Sensin ol Behmen-i devrân ki yed-i ẓahrından

Rüstem-i Zâl düşer havf ile bîm-i cāna (K.61/24)

2.6.5. Dinî ve Tasavvufî Şahıslar

Dîvânda dinî ve tasavvufî şahıslar adına kaleme alınmış birçok manzume yer almaktadır. Dîvân şiirinin de sıklıkla beslendiği isimlerden olan bu şahıslar, Es'ad'ın şiirlerinde de övgüye mazhar olmuş ve sıklıkla teşbih ögesi olarak faydalanılmış isimlerdir. Dîvânda, özellikle şairin de mensubu olduğu tarikatın önderi olan Abdulkâdir Geylânî adına kaleme alınmış manzumeler dikkat çekmektedir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe adına kalem aldığı 10 beyitlik na't türünde yazılmış gazelinde ondan övgüyle bahseden şair, onun ictihadlarını şiar edindiğini de ifade eder.

2.6.5.1. Abdulkâdir Geylânî

Nesebi Hz. Ali'ye kadar ulaşan ve Kâdiriye tarikatının kurucusu olan 12. yüzyılda yaşamış mutasavvıf Abdülkâdir Geylânî hayatı, menkıbeleri, kerametleri gibi birçok yönüyle dîvân şiirine konu olmuştur. Özellikle şairler mensup oldukları tarikatların önderlerine şiirlerinde yer vermiş ve ona intisab etmeyi tebliğ etmişlerdir. Bu bağlamda Es'ad da Kâdiriye tarikatı kurucusu Geylânî'ye olan intisabını şiirlerinde dile getirmiş ve onun adına övgü dolu iki na't kaleme almıştır.

Aşağıda yer alan beyitlerde Abdülkâdir Geylânî'ye intisap ettiğini vurgulayan şair, onun dergahının cennetin sırrı olduğunu ve bu sırda ezelden beri gönül verip bağlanan bir kul olduğunu ifade eder:

Sırrına dil-bestedir 'irfânım 'Abdu'l-ķâdir'in

Bildi zât-ı akdesin iz'ânım 'Abdu'l-ķâdir'in

İntisâbım var ezelden bârgâh-ı luţfîna

Sâyesidir kesb-i feyz-i şânım 'Abdu'l-ķâdir'in (G.58/1-7)

Bendesidir Es'ad ol dergâh-ı kutb-ı himmetiñ

Hânkâh-ı sırrı bir cennettir 'Abdu'l-kâdir in (G.57/7)

2.6.5.2. İmâm-ı Âzam (Ebû Hanîfe)

Dört büyük Sünni mezhepten biri olan Hanefî mezhebini sistemleştirip metodolojisini oluşturan İmâm-ı Âzam veya diğer adıyla Ebû Hanîfe 8. yüzyılın en büyük müctehididir. Es'ad, divânında onun adına gazel nazım şeklinde bir na't kaleme almıştır. İmâm-ı Âzam'ı *müctehidler in önderi, din padişahının tacı* olarak nitelendiren şair, onun vasıflarının *âlemin süsü* olduğunu ifade eder:

Müctehidler serveri şâh-ı şerî'at efseri

Vaşfı böyle zîb-i ekvândır **İmâm-ı A'zam**'ın (G.57/6)

Es'ad, İmâm-ı Âzam'ın her bir sözünün Kur'ân'ın özü, ruhu olduğunu ifade ederken yine onun hadislerini Kur'ân'ın manevî tarafını yansıtan öz olarak nitelendirir:

Her kelâmı mağz-ı Qur'ân'dır **İmâm-ı A'zam**'ın

Her hadîsi lübb-i Furkân'dır **İmâm-ı A'zam**'ın (G.54/1)

O, her sözüyle dertlere deva olur ve cehalet hastalığını yeryüzünden yavaş yavaş def eyler:

İllet-i cehli cihândan def idüp tedric eyle

Her sözi biñ derde dermândır **İmâm-ı A'zam**'ın (G.58/2)

2.6.5.3. Lokmân

Hakkında birçok rivayet ve menkıbe olan Lokmân, tıp ilmindeki tavsiyeleri ve hikmetiyle dinî-tasavvufî edebiyatta kendisinden sıklıkla söz edilen meşhur şahıslardandır. “Peygamber veya veli olduğu hususunda ihtilaflar vardır. Kur'an'ın 31. sûresi onun adını taşır. Bu sûredeki bir âyette kendisine hikmetin verildiğini söylenmesi, Lokman'ın hikmet sembolü bir şahsiyet olarak

anılmasına yeter sebep teşkil etmiştir. Tıp sahasındaki üstâdlığı sebebiyle sık sık kendisinden bahsedilmiş, fakat onun ancak bedenî arızalara şifa bulabileceği, aşktan mütevellit belâlara hiçbir şey yapamayacağı söylenmiştir. Zaman zaman Lokman, İbn-i Sinâ ile aynı beyitlerde zikredilerek şâirler kendilerinin aşk sahasındaki mahir bilgilerini bunlarla kıyaslamışlar ve kendilerini üstün görmüşlerdir.”²⁵¹

Beyitte Lokmân'ın yukarıda değinilen bedenî arızalara şifa bulup aşktan gelen belâlara çaresi olmamasına telmihte bulunan şâir, *dünyaya gelmeyi bir işaret olarak görürken yokluk derdiyle gönlün hastalandığını* bu sebeple *Lokmân'dan gelecek çareye ihtiyacı olmadığını* söylerken tasavvufî bir değerlendirmeye yapar:

Dünyâya gelmek bir 'araz kesb-i ma'ârifdir ğaraż

Derd-i fenâdan dil maraż **Lokmân**-ı cânı n'eylerim (G.64/3)

Aynı gazelden alınan beyitte *dert* ve *derman* kelimelerini birlikte kullanan şâir, Lokmân'ı da aynı anlam dairesine dâhil eder. Erzurumlu İbrahim Hakkı'yı methederken onun *âlemdeki bütün canların derdine Lokmân gibi derman olacağını* söyler ve zamanın tıbbına ihtiyacı olmadığını ifade eder:

Ol kim cihânda cân olur her derdine dermân olur

'Âlemlere **Lokmân** olur tıbb-ı zamânı n'eylerim (G.64/12)

2.6.5.4. Hz. Hızır

Kökeni Arapça olan ve kaynaklarda *hadır*, *hadr*, *hıdr* olarak yer alan kelime bu kullanımıyla *yeşil*, *yeşilliği bol olan yer* anlamlarına gelir. Kelime Türkçede Hızır veya Hıdr şeklini almıştır. Hakkında birçok rivayet bulunan Hızır'ın peygamber, veli, melek olduğu yönünde de ihtilaflar mevcuttur. “Dîvân şiirinde, kavuşamadığı sevgiliyle Hızır'ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şâirlerin onu genellikle zulmet ve âb-ı hayât münasebetiyle anarak

²⁵¹ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s.432-434.

istiare, telmih ve tevriyelere konu ettikleri görülür. Hızır'ın Şebçerâğ ile zulümâtâ gidişi, İlyâs ve İskender'le birlikte âb-ı hayâtı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş balığın canlanması üzerine bu çeşmenin âb-ı hayât olduğunu anlaması, İlyâs ile birlikte bu sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır. Hızır'ın insanlara yardım etmesi, denizde darda kalanların imdadına yetişmesi, yeşil elbisesini ve makamını kimsenin görmemesi, boğulanları karaya çıkarıp cenaze namazlarını kılması, Îsâ peygamber gibi ebedî hayata kavuşmuş olması gibi inanç ve telakkiler şairin hasretini çektiği, fakat bir türlü iltifatını göremediği sevgiliyi hatırlatan özellikleridir. Bundan dolayı dîvân edebiyatında övülen kişi (memduh) ve sevgili çok defa Hızır'a benzetilmiş, hatta bazan ondan üstün gösterilmiştir. Lütü, yüzü (Hızır-likâ), dirayeti ve ayağının bereketiyle (Hızır-kadem) Hızır'ı hatırlatan memduh, gam ve melâl denizindeki âşığın imdadına yeşil sarıklı Hızır gibi yetişir.”²⁵² Es'ad Dîvânı'nda *Hızır* ya da vezin gereği *Hızır* olarak kullanılan kelime, genellikle memduhu överken teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Memduhu övdüğü beyitte onun bilinenleri (hakikatleri) anlayıp onlara tâbi olmasını tecellî kavramıyla açıklayan şair, *Hızır ile Allah'ın yardımını onun etrafında gezen iki hizmetçiye* benzetir:

Gezer pîrâmeninde **Hızır** u tevfiğ iki hâdimdir

Tecellî tâbi'-i endîşe-i derrâk-ı derkârı (K.22/13)

Beyitte memduhu metheden şair, *kendisinden yardım dilenilen yüce Allah'ın, Hızır'ı ve inâyetini memduha yaver ettiğini, zor durumlarda ona kolay yolu gösterdiğini* ifade eder:

Yâver eyler **Hızır**-ı tevfiği cenâb-ı Müste'ân

Gösterür müşkil umûrı hep reh-i âsânda (K.37/18)

²⁵² Cemal Kurnaz, “Hızır” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 412.

Hızır, beyitlerde yardım etme, zor durumda ortaya çıkma ve dileyenin imdadına yetişme gibi durumlarda sıklıkla teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Beyitte bu durumlara telmihte bulunan şair, Hüseyin Paşa'nın gazasına yer verdiği kasidede *Allah'ın yardımının, fitne denizinde ona Hızır gibi yetiştiğini* ifade eder:

Hızır gibi yetişüp fitne-cûy-ı deryāya

Hayāl-i düşmene gelmezken ol şularda elem (K.51/3)

2.6.5.5. Hâbil ile Kâbil

Hızır, Âdem ve Havva'nın ilk oğullarından Kâbil, kıskançlığı sebebiyle kardeşi Habil'i öldürmüştür. Yeryüzündeki ilk cinayetin müsebbibi olan Kâbil, dîvân şiirinde kıskançlık, nefsin esiri olma gibi durumlarda teşbih unsuru olarak yer almıştır. Kâbil, şiirlerde kardeşi Hâbil ile anıldığında aralarında genellikle kıyas yapılmış ve iyi-kötü gibi karşıtlıklarda Kâbil olumsuz olarak zikredilirken Hâbil, haksızlık ve zulüm karşında mazlum olanı, masumiyeti ifade etmek için kullanılmıştır.

Beyitte aşkın mahiyetini açıklayan şair, *nefis bağıyla Kâbil'i isyan ettiren ile Hâbil'e cihâm terk etmeyi can süsü eyleyenin aşk olduğunu* dile getirir:

'Aşkdır her **Kâbil**-i 'işyânı bend-i nefis iden

Hâbil'e terk-i cihânı zîver-i cân eyleyen (N.2/4)

Sitem maksadıyla yazdığı kasidede *Kâbil şeklinde ne suretler ortaya çıktı, yepyeni bir ruh Hâbil bedeninde göründü* diyen şair, Hâbil ve Kâbil hadisesinin âlemde geçmişten beri süregeldiğini ifade eder:

Şekl-i **Kâbil**'de ne şüretlerle oldu cilveger

Cism-i **Hâbil**'de nümâyân oldu rûhın müceddeti (N.6/8)

2.6.5.6. Hassân bîn Sâbit

6. ve 7. yüzyıllar arasında yaşamış olan ve peygamber şairi olarak da bilinen Arap şairi Hassân bin Sâbit aynı zamanda hicivleriyle de meşhur olmuştur. “Hassân b. Sâbit’in Câhiliye döneminde söylediği şiirler genellikle hiciv, medhiye, fahriye, gazel ve nesîb türündendir. İslâmî dönemde hiciv, medhiye ve mersiye'nin yanı sıra Müslümanların başarı ve kahramanlıkları ile âyet ve hadislerden ilham alarak ortaya koyduğu hikmet ve darbımeseller de şiirlerinde önemli yer tutar. Bundan dolayı Hassân'ın şiirleri, İslâmiyet'in ve Kur'an'ın Arap edebiyatına tesirinin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil eder.”²⁵³ Şiirleriyle İslâmiyet'e büyük katkıları olan sahabe, şiir söylemedeki üstünlüğüyle de dîvân şiirinde sıklıkla konu olmuştur. Şairler, şiir söylemedeki maharetlerini onunla kıyaslamış, kendilerini nazım meydanının Hassân'ı olarak görmüşlerdir.

Bayitte memduhunu öven şair, onun *nesir ve nazmına on aklın da tutkun olduğunu, Hassân tarzı şiirlerine bütün şairlerin gönül verdiğini* ifade eder:

Neşr ü inşâsına meftûn 'uķûl-i 'aşere

Nazm-ı **Hassân**'ına dil-dâde şu'ûr-ı şu'arâ (K.34/8)

Şairler, nazım meydanında kendilerini Hassân bin Sâbit ile denk tutarlar. Cahiliye dönemindeki *muallakat-ı sebâ* adı verilen *yedi askı* şiirinin Kâbe duvarına asılması hadisesine telmihte bulunan şair, şiirlerini *Hassân'ın şiirleri gibi sorgusuz sualsiz gökyüzüne astığını* söyler. Zira onun sözleri büyüleyicidir ve herkesin görebileceği bir yere asılmalıdır:

Benim ol mu'cize-gû 'arşa iderdim ta'lik

Nazm-ı **Hassân** gibi nazmımı bî-çûn u çirâ (K.34/37)

²⁵³ Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 399.

2.6.5.7. Hz. Meryem

Hz. Meryem dîvân şiirinde genellikle Hz. İsa'nın annesi olması vasfıyla yer almış ve onunla birlikte anılmıştır. Aynı zamanda mucizevî bir şekilde hamile kalması, temizliği, iffet ve namus sembolü olması, elbisesi, susma orucu, hurma ağacıyla konuşması gibi özellikleriyle de dîvân şiirinde sıklıkla teşbih unsuru olmuştur. Şairler özellikle Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı doğurması hadisesini, kendi şiirlerinin eşsiz ve sihirli olması yönüne benzeterek bu olaya telmihte bulunurlar. Hz. Meryem genellikle bâtin, rahim gibi kavramlarla ya da onun lakâbı olan *Betûl* (iffetli) kavramıyla terkip yapılarak şiirlerde yer alır.

Beyitte kalemini Hz. Meryem'in rahmine benzeten şair, şiirlerini onun gerçekleştirdiği doğum gibi olağanüstü olarak nitelendirirken fikirlerini Hz. İsa'ya benzetir ve onu ilk yaratılan aklın büyüteceğini ifade eder:

Rahm-ı hâmemdir o kim **Meryem**-i nazmı toğurur

Büyüdüür 'İsâ-yı endîşemi 'aql-ı evvel (K.66/36)

Hz. Muhammed'e yazdığı na'tta Hz. Mûsâ ya da Hz. Meryem'in İsa'sı aşkına bulunduğu yerden kendi memleketine gitmek için yardım dileyen şair, Hz. Meryem'in lakabı olan *Betûl* kelimesini kullanır:

Ammâ Mûsâ ammâ 'İsâ-yı **Betûl**'in 'aşkına

Kıl bu meclisden baña rûz-ı İlâhî hicreti (N.6/47)

2.6.5.8. Mevlânâ

Tam künyesi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olan ve 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğan Mevlânâ, yazdığı eserler ve önderi olduğu Mevlevîyye tarikatı ile dîvân şiirinin en önemli kaynaklarının başında yer almıştır. Onun, Dîvân-ı Kebir ve Mesnevî adlı eserleri, Doğu ve Batı edebiyatlarına etkisinin yanı sıra dîvân şairlerinin de başucu kitapları olmuştur. Özellikle tasavvufî istilahın tüm öğretilerini içeren eseri Mesnevî, dîvân şairlerinin kutbu olmuş, onların şiirlerinde birer mazmun membaina dönüşmüştür. Mevlânâ, Es'ad'ın da etkilendiği şahsiyetlerin başında gelir. Şair, Mevlânâ ile

özdeşleşen *ney* kavramına birçok manzumesinde yer vermiş, genellikle mazmun olarak kullandığı *ney* ile bezm-i eleste işaret etmiştir. Dîvânda Mevlânâ adına iki gazel kaleme alan şairin bu iki gazelde de redif olarak *aşk* kelimesini tercih etmesi dikkat çeker.

Aşk redifli gazeliyle Mevlânâ'nın meşhur Hüsn ü Aşk mesnevîsine de telmihte bulunan şair *ney* kavramına da vurgu yaparak *aşk neyinin gönle dost olduğunu* dile getirir:

Gerçi câna hem-dem oldu nây-ı 'aşk

Dâğ-ı devrân urdı **Mevlânâ**-yı 'aşk (G.51/1)

Aşağıda yer alan beyitlerde Mevlânâ tarzı bir söyleyiş tarzı hâkimdir. Şair, Mevlânâ'nın üslubuna yakın denemeler yaptığı manzumelerinde onun takipçisi olup izinden gittiğini de belli eder. *Âşıkların nasıl bir inleyişte olduğunu bilmeyen cahil, neyin sesinde dolu olan hazinenin ne anlama geldiğini nereden bilirsin?*

Naşıl nâlîdedir erbâb-ı 'aşkı bilmeyen nâ-dân

Ne bilsün n'eydüğün **nây**-ı nevâyı pür hâzîninde (G.109/4)

Neyden gelen yanıp yakılma sesini işitenler, Mevlâ'nın sırrını neyin her an ne yaptığından anlar:

Nağme-i sūz u güdâzı gūş idenler nâydan

N'eydüğün her demde añlar sırr-ı **Mevlâ nây**dan (G.84/1)

2.6.6. Meşhur Aşk Kahramanları

Aşk, dîvân şiirinin beslendiği en önemli kaynaktır. İster ilahî ister beşerî aşk olsun bu konunun etrafında şekillen dîvân şairleri, yaşadıkları yoğun duyguları ifade ederken aşkı kullanırlar. Bu noktada şairlerin ilham aldıkları önemli kaynakların başında meşhur aşk kahramanları gelir. Beşerî aşktan ilahî aşka geçişte bir merhale olarak faydalanılan meşhur âşıklar, bazen şairlerin kendilerini kıyasladıkları, bazen onlarla aynı derde düşüp hemhâl oldukları

birer objeye dönüşürler. Bazen de şairler kendilerini bu âşıklardan üstün tutarak kendilerinde onlardan daha fazla âşıklık istidadı olduğunu iddia ederler. Es'ad'ın manzumeleri bu bağlamda tetkik edildiğinde, o da kendisini meşhur âşıklarla kıyaslar. Bazen kendisini onlardan üstün tutat şair, aşkın mahiyetini tanımlarken aştan şikâyet edilmemesi gerektiğini, aşka düşenin doğası gereği yanacağını ifade eder, bazen de aşk kahramalarını eşsiz hayallerine benzeterek onları teşbih unsuru olarak kullanır.

2.6.6.1. Leylâ ve Mecnûn

Aşkın ve âşıklığın sembolü Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevî konusu olarak Türk edebiyatında en çok ilgi gören aşk hikâyelerinin başında gelmiştir. Hikâyenin erkek kahramanı olan Kays'ın (Mecnûn) etrafında şekillenen olaylar örgüsünde Leylâ ile Mecnûn'un aynı okula gitmesi, burada birbirlerine âşık olmaları, Leylâ'nın annesinin bu aşka mâni olması ve Leylâ'yı okuldan alması, Mecnûn'un bu ayrılık ve aşk acısıyla Leylâ'nın mahallesinde gezmesi ve aşkından deliye dönüp çöllere düşmesi gibi birçok olay rivayet edilir. Dîvân edebiyatında birçok şair tarafından işlenen bu hikâyenin en zirve noktası Fuzûlî tarafından kaleme alınan *Leylâ ile Mecnûn* mesnevîsidir. Tasavvufî bir remiz olarak da kullanılan bu hikâyede şairler kendilerini Mecnûn ile kıyaslamışlardır. Bazen kendilerini Mecnûn'dan üstün gören şairler “*ben de Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var*” diyerek tefâhur etmişler bazen onunla aynı aşka düşüp melâmet hırkasını giyerek Leylâ'nın mahallesinin toprağına yüzlerini sürmüşler bazen de vuslat aşkıyla çöllere düşmüşlerdir.

Leylâ'nın aşkına kavuşma fikri ile kınanarak çöllere düşen Mecnûn'un Mevlâ'sı bir diyen şair, tasavvufî bir remiz düşürdüğü bu beyitte ilahî aşka telmihte bulunur:

İttiḥād-ı ‘aşk-ı **Leylâ** olmasa olmaz idi

Deşt-i **Mecnûn**-ı melâmet-dîdeniñ Mevlâsı bir (G.20/5)

Beyitte kendisini Mecnûn ile kıyaslayana şair, *çöllerde Mecnûn gibi gezinirsin eğer amacın Leylâ değilse söyle yârin nerededir?* diyerek bezm-i elestten beri vuslat aşkı ile Mecnûn gibi gezinen âşığa işaret eder:

Püşt ü pâ urmağdasın **Mecnûn** gibi şahrâlara

Mağsuduñ **Leylâ** değilse söyle yâriñ kandedir (G.35/3)

Şair, Mecnûn'un aşkını hafife alır ve *eğer çöl Mecnûn'u beni görseydi bendeki aşk bağıyla bağlı olan sevgilinin Leylâ olduğunu bilirdi* diyerek kendi aşkının üstünlüğünü dile getirir:

Benim maḥbûbımı görse eger **Kays**-ı beyâbânî

Bilür ki bend-i 'aşkı oldığı maḥbûbe **Leylâ**'dır (K.56/28)

2.6.6.2. Yûsuf ile Züleyhâ

Yûsuf u Züleyhâ, Yûsuf ile Zelîhâ ve Kıssa-i Yûsuf gibi adlarla da bilinen mesnevî nazım türüyle yazılmış hikâye, Kur'ân-ı Kerîm'de de "*ah-senü'l-kasas*" (kıssaların en güzeli) diye nitelendirilmiş ve Yûsuf sûresinde anılmıştır. "İçerdiği öğeler bakımından eski Türk edebiyatında önemli bir kıssa olan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi XIII. yüzyıldan itibaren şairler arasında hayli rağbet görmüş, XIX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Kıssanın kahramanlarıyla başlarından geçenler dîvânlardaki manzumelerde de telmih yoluyla sıkça anılmış, kıssadan esinlenerek hayaller geliştirilmiş ve bunlar en güzel ifadelerle ortaya konmuştur. Eski Türk edebiyatındaki mesnevîler içinde konuyu kendi çağının sosyal yaşamıyla örtüşecek biçimde anlatan şairler oldukça fazladır. Yûsuf'un kuyuya atılması, Yakûb peygamberin sabrı, Züleyhâ'nın tutkulu aşkı ve Yûsuf'un Allah'a tevekkülü hikâyedeki ana temalardır."²⁵⁴ Dinî-tasavvufî edebiyatın da en önemli kaynakları arasında yer alan bu hikâye, dîvân şairleri tarafından sıklıkla rağbet görmüş ve şairler Yûsuf ile

²⁵⁴ Hanife Koncu, "Yûsuf ve Züleyhâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 39.

Züleyhâ karakterlerinin başından geçen olayları kendi yaşadıkları dönemdeki olay ve kişilerle kıyaslayarak bir gelenek hâline dönüştürmüşlerdir.

Beyitte kendini metheden şair, *sözlerinin Hz. Yûsuf'a benzeterek mana ülkesinin padişahı olduğunu* söylerken *taze harflerini (hayallerini) de mazmunun hizmetinde Züleyhâ'ya benzetir*:

Olur **Yûsuf** gibi fermân-revâ iklîm-i ma'nâya

Hurûf-ı tâze maзмûn hizmetinde bir **Züleyhâ**'dır (K.56/8)

*Züleyhâ'nın gayretinin Yûsuf tabiatına gönül verdiği*ni söyleyen şair, *Mısır'ın cömertliğini talih tahtına ferahlık yeri* olarak niteler:

Yûsuf-ı tab'ıma dil-beste **Züleyhâ**-yı himem

Taht-ı ikbâlîme bir cây-ı feraḥ Mısr-ı kerem (M.25/64)

Es'ad, el değmemiş fikirlerini genellikle Hz. Yûsuf'a teşbih yapar. Onun eşsiz güzelliği ile bîkr-i hayal ve mazmunlarını ilişkilendirir. Aşağıda yer alan beyitlerde Hz. Yûsuf'u bazen *mana kalemine hayat veren fikrine* bazen kalemine teşbih eden şair, bunlara ilham verenin ise Züleyhâ'nın cömertliği ve edâsı olduğunu ifade eder:

Fikrim ol **Yûsuf**-ı evreng-i ma'anîdir kim

Râm olur tab'ıma maзмûn-ı **Züleyhâ**-yı edâ (Tar.77/16)

Gelür endişeme vaşfıñla leṭâfet her dem

Yûsuf-ı hāmeme el virse **Züleyhâ**-yı kerem (K.47/32)

2.6.6.3. Vâmık ile Azrâ

Leylâ ve Mecnûn, Yûsuf ile Züleyhâ gibi iki kahramanlı aşk hikâyelerine benzeyen Vâmık ile Azrâ mesnevîsi de dîvân şiirinde teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. “Hikâye, diğer aşk hikâyeleri kadar rağbet görmese de şairler tarafından aşkın sembolü olarak kullanılmıştır. Şairler tarafından aşkın sembolü olarak kullanılan, hikâyenin erkek kahramanı Vâmık'ın güzelliği dilden

dile dolaşır. Aynı zamanda âşık anlamına gelen *Vâmık* ile delinmemiş inci, bakire kız anlamına gelen *Azrâ* kelimeleriyle terkipler yapan şairler bu hikâye etrafında bir anlam çeşitliliği oluşturmuşlardır.”²⁵⁵ *İzar* (yanak) kelimesi ile aynı harflerden müteşekkil *Azrâ* kelimesi bazen sevgilinin yanağına da teşbih edilmiştir.

Dîvânda bir defa geçen bu kahramanlar, şairin fikirlerinin yazılı olduğu sayfaya yazılmış bir aşk hikâyesi olarak gösterilmiştir:

Dilimde âşafâ naşş eylemişdim şâhid-i halkıñ

Yazılmış şafha-i endîşede **Vâmık**'la '**Azrâ**'dır (K.53/23)

2.7. Yer Adları²⁵⁶

Es'ad, manzumelerinde genellikle görev yaptığı yer adlarına değinmiş, buraların coğrafi ve kültürel koşulları hakkında bilgiler aksettirmiştir. O, coğrafyayı şiirine en etkin şekilde yansıtırken her türlü çağrışımdan da faydalanmıştır. 19. yüzyılda dîvân şiiri estetiğinin mahallileşip soyuttan somuta doğru evrilmesiyle şiirde daha fazla yer bulan şehir ve mekân algısı, Es'ad Dîvânı'nda da yerini almıştır. Özellikle Anadolu coğrafyasında bulunan Erzurum, İstanbul, Baruthane, Çıldır, Cağaloğlu ve Ok meydanı gibi şehir ve

²⁵⁵ Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, s. 454-456.

²⁵⁶ Dîvân şiirinde yer adları için yararlanılabilecek kaynaklar: Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut Karabey Özel Sayısı-, 3/15, 2010, s. 301-334.; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016.; Osman Kufacı, “Coğrafyanın Bâkî Dîvânı'na Aksi: Ülke ve Bölge Adları”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* [Journal Of Old Turkish Literature Researches], Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN Armağan Sayısı, 377-424.; Hasan Kaplan, “Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları” *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, İstanbul 2016. ss. 121-172.; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm: Tarih ve Coğrafya Lügati*, C. IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1894.; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* ve *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*.

mekânlar dîvânda sıklıkla değinilen yer isimlerinden olurken görev ya da sürgün gibi sebeplerle bulunduğu Yanya, Mora, Magosa gibi günümüz Türkiye sınırları dışında kalan yerler de sıklıkla manzumelerin konusu olmuştur.

2.7.1. Şehirler ve Ülkeler

19. yüzyılda mahallîleşme akımının da etkisiyle dîvân şiirindeki çözümler artmış, şehir ve yer adları teşbih unsuru olmadan şiirlerin konusu olmaya başlamıştır. Özellikle İstanbul başşehir olması sebebiyle şiirlerde daha fazla yer almıştır. Her şehrin kendine özgü bir ruhu ve dokusu vardır. Şairler şiirlerinde bazen bu dokuyu yakalamış ve onu en etkili şekilde şiire nüfuz ettirmişler bazen günlük hayatı birebir şiir diline yansıtmışlardır. Es'ad da gerek görev için gerek mevcut görevinden azledilip sürgüne gönderilmesi gibi sebeplerle birçok ülke ve şehirde bulunmuş, buraların kültürel dokusunu ve coğrafya özelliklerini manzumelerine yansıtmıştır. Özellikle Erzurum onun manzumelerinde en çok yer alan şehirlerdendir.

Dîvân şiirinin beslendiği diğer bir kaynak da ülke isimleridir. Sözü edilen coğrafyanın kültürel, siyasî ve coğrafi özelliklerini şiirlerine yansıtan şairler, bu yolla çeşitlilik ve zenginlik kattıkları şiirlerine tarihî birer hüviyet de kazandırırılar. Ülke ve şehirlerin kendine özgü nesneleri, sevgili ya da memduh için teşbih unsuru olurken bazen bu nesneler düşman (rakip, ağyar) için benzetme unsuru oluşturur. Örneğin Aden şehrinde çıkan inciler sevgilinin dişlerine, İsfahân'ın meşhur ve şifalı sürmesi sevgilinin bastığı toprağa benzetilmiştir.

Es'ad Dîvânı'nda oldukça sık kullanılan ülke ve şehir isimleri genellikle teşbih amacıyla yer almış, ülke kavramı *mülk-i hüsn* (güzellik ülkesi), *mülk-i adem* (yokluk ülkesi), *mülk-i dil* (gönül ülkesi), *mülk-i suhan* (şiir/söz ülkesi), *diyâr-ı saltanat* (saltanat ülkesi), *milel-i zulmet* (karanlıklar ülkesi) gibi terkipler yapılarak kullanılmıştır. Dîvânda geçen ülke ve müteradifi olan kelimelerin kullanım sıklığı ise şu şekildedir: mülk (91), memleket (15), milel (10), diyar (7), ülke (6), belde (6), vilayet (3), bilâd (3), büldân (1). Bu kavramların yanı sıra müstakil olarak geçen ülke ve şehir isimleri de mevcuttur.

Örneğin Acem, Arabistan, Çin, Hindistan, Gürcistan, Kafiristan, Kerbelâ, Nahşeb gibi. Aşağıda, dîvânda yer alan ülkeler ve günümüz Türkiye sınırları dışında kalan şehir adları alfabetik tasnif gözetilerek tetkik edilmiştir.

2.7.1.1. Acem

“*Arap olmayan*” anlamına gelen Acem kelimesi, özellikle İran ve İran halkı için kullanılmıştır. Dîvânda Acem, genellikle *uzak memleket* olarak yorumlanır. Fahriyelerinde *Acem* kelimesini şiirinin namının uzak diyarlara kadar ulaştığı belirtmek için kullanan şair, medhiye bölümlerinde de memduhun şanının ve gücünün Acem ülkelerine kadar ulaştığı belirtmek amacıyla kullanır. Aşağıdaki kasidede memduhunun nazmını öven şair, *felek onun nazmını yedi iklim gezdirip İran’ın eski hükümdarı Eşref Han’a okuttu* derken Acem’i uzaklık belirtmek için kullanmıştır:

Yedi iklîmi gezüp nazmımı üstâd-ı felek

Oğudur mülk-i ‘**Acem**’de varup Eşref Hân’a (K.61/51)

2.7.1.2. Aden

Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin başşehri ve tarihî limanı olan Aden, kıymetli ve parlak inciler çıkarılan denizi ile meşhurdur. Dîvân şiirinde de genellikle incisi ile yer alan *Aden* kavramıyla âşığın gözyaşları, sevgilinin dişleri, şairin şiiri gibi unsurlar arasında benzerlik kurularak terkip yapılır. Es’ad aşağıda yer alan beyitte mahbubunu cennetteki hurilere benzetirken onun dişlerinin parlaklığını *dizilmiş Aden incisine* teşbih eder:

Her işi her revîşi hûrî-i Firdevsâsâ

Dişi manzûme-i dürr-i ‘*adenim*’ şâh-ı nebât (G.115/5)

2.7.1.3. Arabistan

Dîvânda üç yerde geçen *Arap* kelimesi genellikle Arap toprakları olarak kullanılır. Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’ya yazılan kasidede onu, Adnan’ın

dininin yardımcısı ve Arap topraklarının koruyucusu olarak nitelendiren şair, Arapların iki ana kolundan Adnanîlerin atası Adnan'a da telmihte bulunur:

Ḥāver-i mihr-i edeb mäh-ı semavāt-ı ḥaseb

Ḥāmi-i mülk-i 'Arab nāşır-ı dīn-i 'Adnān (K.33/10)

Beyitte Arap kelimesini Arap toprakları anlamında kullanan şair, *III. Selīm'in tahta çıkışı duygusuz olan Arap ve Rum ülkelerine şenlik verdi* derken mecaz bir anlatım tercih eder:

Bildi şeh-i 'ālī-neseb efsürde-i Rūm u 'Arab

Tebrikiñe dünyāya hep emr-i çerāğān eyledi (K.21/17)

2.7.1.4. Bedehşân

Bugün bir kısmı Afganistan'ın kuzeydoğusunda, bir kısmı Rusya sınırları içerisinde yer alan bölge, değerli yakut madenleri ile bilinir. İnaniş'a göre çıkartıldığında rengi soluk olan bu maden, ciğer kanına bulanıp bekletildiğinde parlak kırmızıya dönüşürmüş. Bu sebeple dîvân şiiri geleneğinde *la'l* ve *yakutun* yanı sıra kan, ateş, güneş gibi kavramlarla da terkip yapılarak kullanılmıştır. Es'ad'ın manzumelerinde bir yerde geçen Bedehşân, Enderunlu Fâzıl'ın manzumesine yazdığı nazirede yer alır. Es'ad da Fâzıl gibi Erzurum'un soğuk havasından dert yanar ve Allah'ın sırlı hikmetinin bu memleketi soğukluk olarak tecellî ettiğini ifade eder. Sıcaklığın Erzurum'daki değerini ifade etmek için ateşin orada bir Bedehşân yakutu kadar değerli ve nadir olduğuna değinir:

Erzurūm'a bu tecellî yâ cenāb-ı Mevlā

Ḥikmet-i bâliğası berd ile itmiş icrā

Ṭaşa kār eyler o rütbe hele vakt-i sermā

Fuḫarāsı ḥased-i ehl-i caḥīm itse revā

Āteş o beldede bir la'l-i Bedaḥşānîdir (Tah.39/19)

2.7.1.5. Buhârâ

Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan, günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan ve geçmişte ilim ve kültür merkezi olan tarihi şehir, dîvânda iki yerde geçer. Es'ad aşağıda yer alan beyitte Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı metheder. *Devletinin ışıǵı Belh ve Buhârâ'ya ıǵık versin, yüce zatın din ve dünya tahtını süslesin* derken ziyâ kavramını hem paşanın adı hem *ıǵık*, *nûr* anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanır:

Žiyâ' virsün fûrûğ-ı devletiñ Belh-i **Buḡārâ** da

Ola zâtıñ serîr-ârâ-yı 'izzet dîn ü dünyâda (Terc.35/3:7-8)

2.7.1.6. Cağaloğlu

İstanbul'un semtlerinden Cağaloğlu eski adıyla Cığaloğlu, "16. yüzyılın son çeyreğinde sadrazam Cigalazâde Yûsuf Sinan Paşa'nın sarayının burada bulunmasıyla semtin Cığaloğlu ismini almasına vesile olmuş, daha sonraları ise adı halk ağzında Cığaloğlu'ndan Cağaloğlu'na dönüşmüştür."²⁵⁷ Cağaloğlu, Es'ad'ın şiirlerinde üç yerde geçer. İlk beyitte bahsedilen yerin Yûsuf Sinan Paşa'nın sarayı olması muhtemeldir. Sonraki beyitte o yüzyıllarda mevcut olan fakat kaynaklarda varlığına delil gösteremediğimiz Cığal Vakfı, borç para alınan bir vâkıf gibi gösterilir:

Cığaloğlu serâyı boş tûrurken anı mihmâna

Virüp de soñra ta'mîr olsa hoşdur taḡ'-ı pākâne (K.41/10)

Âh efendim şu **Cığal** vaḡfı zebûn itdi beni

Saña ḡürmet itmemeḡ lâyıḡ mı şân-efzâ mıdır (K.42/40)

²⁵⁷ Figen Taşkın, "Cağaloğlu", *DBİA*, C. II, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 374.

2.7.1.7. Çıldır

Bugün Ardahan'ın Gürcistan ile sınır bölgesinde yer alan Çıldır vilâyeti “1792-96 yıllarında Süleyman Paşa'nın oğlu Mehmed Şerif Paşa'nın idaresindeydi.”²⁵⁸ Şerif Paşa, babasından devraldığı valilik görevini yürüttüğü esnada Es'ad da III. Selîm'in emriyle buraya memur olarak görevlendirilmiş ve hâmişî olarak nitelendirdiği Mehmed Şerif Paşa adına üç kaside kaleme almıştır.

“*Kaşıde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Mehemmed Şerîf Paşa der-Çıldır be-Me'mûriyyet Goftem*” başlıklı kasidesinde Çıldır'da görevde olduğu anlaşılan şair, Mehmed Paşa'nın çalışma tarzını ve tabiatını metheder. Çıldır valiliğinin onun bu vasıfları için yetersiz olduğunu ifade eden şair, Allah'tan onu vezirlik makamına getirmesini diler:

Bu revîşle saña bu manşib-ı **Çıldır** azdır

Bu menişle seni Hâk dâver ide devrâna (K.61/32)

Aşağıda yer alan beyitlerde Mehmed Şerif Paşa'nın vasıflarını metheden Es'ad, onu *vezirlik makamın baş tacı, cihan padişahın genç veziri* olarak nitelendirir. *Dârâ-fer* benzetmesiyle onun hükümdar ışığına sahip olduğunu ihsas eden şair, aynı zamanda âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed'e adaş olmasına da telmihte bulunur:

Minnet Allâh'a ki ser-tâc-ı vezâret şimdi

Virilüp lutf ile **Çıldır**'da Süleymân şâna (K.61/18)

Semiyy-i mefhar-ı 'âlem Şerîf Paşa-yı Dârâ-fer

Şehensâh-ı cihânîñ bir vezîr-i nev-civânidir (K.60/20)

²⁵⁸ Toprak, “Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği”, s. 157-158.

2.7.1.8. Çin

Dîvân şiirinde en sık adı geçen ülkelerden biri olan Çin, farklı kavramlarla terkip yapılarak teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Büt, sanem, kafir, nigâr, nakkâş, sûret, tasvir gibi birçok unsur Çin ile nispet edilerek şiirlerde birlikte işlenmiştir. “Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Hutun, Maçin diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçını anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin *kıvrım*, *büklüm* anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir.”²⁵⁹ Es’ad, aşağıda yer alan beyitte Çin’i saç ve koku kavramıyla birleştirmiş ve Pala’nın belirttiği gibi Çin’in kıvrım, büklüm anlamına da telmihte bulunmuştur:

Müjgân-ı hayâlim olalı şâne-i kâkül

Müşk-âver-i **Çin** olmada başdan başa gîsû (G.94/5)

Çin, Es’ad’ın şiirlerinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılmıştır. Beyitte Mora valisi Seyid Paşa’yı öven şair, *rüzgâr azmedip yürüdüğü yerin toprağını Çin’e götürse sürme tozu gibi ahuların/komşuşarın gözlerine parlaklık verir* diyerek memduhunu yüceltir ve *cîrân* kelimesini tevriyeli kullanır:

Götürse hâk-i râhıñdan şabâ ‘azm eyleyüp **Çin**’e

Gubâr-ı sürme-sâzıñ fer virürdi çeşm-i cîrâna (K.55/33)

2.7.1.9. Deylem

Deylem, İran’ın kuzeyinde Gilan eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin adlı bölge arasında bulunan dağlık bölge ve bu bölgede yaşayan kavmin adıdır. Saç ve sakalları kıvrıcık olan halkı ve güzelleri ile meşhurdur. Es’ad aşağıda yer alan beyitlerde *yanak* ve *Deylem* kelimelerini birlikte kullanarak bu kavramları güzellik ile ilişkilendirmiştir:

²⁵⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 113.

Göz görmemiş 'izârı gibi hadd-i **Deylem**'i

Deşt eyleyin güneş gibi aq̃târ-ı 'âlemi (Müs.96/1-2)

Düşdi gönlüm yine bir dil-ber-i müşğîn zülfe

Ruḥ-ı gül-rengi leṭâfetli hadd-i **Deylem**'den (G.76/2)

2.7.1.10. Erzurum

Erzurum, Es'ad'ın şiirlerinde kullanım sıklığı en yüksek olan şehir ismidir. Dîvânda 36 yerde geçen Erzurum ismi, Erzurum'un idarecileri, şairleri vb. adına kaleme alınmış kaside ve gazellerde yer alır. Şiirlerinden tespit edildiği üzere şair, III. Selîm'in fermanıyla Erzurum'a gümrük memuru olarak gönderilmiştir:

Virilsün Es'ad'a gümrük diyü fermân idüp virdiñ

İde zîb-âver-i dest-i emel fermânıñ bari (K.22/47)

Erzurum'da bulunmaktan memnun görünmeyen şair, şiirlerinde sıklıkla Erzurum'un soğuşundan dert yanar. Enderunlu Fâzıl'a tazmin olarak kaleme aldığı tahmîste, *Erzurum'un soğuşu beni zatürre etti bu sebeple kasidemin bir iki beytini hicviye şeklinde kaleme aldım* diyen şair, Erzurum'un aman veremeyen soğuşundan şikâyet eder:

Bu kaşîdemde eger var ise de zemiyye

Erzurum itdi beni şâhib-i zâtü'r-riyye

O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye

Hâk-i pâye ramazâniyye dalı bir kıyye

'Arzı ber-dâşte-i şâ'ir-i sulṭânîdir (Tah.36/42)

III. Selîm adına kaleme aldığı kasidesinde yine Erzurum'un soğuk havasından şikâyet eden şair, *ne denli her taş duvarı buz parçası olsa da*

Erzurum'un soğuk havasından bunun dile gelmediğini söylerken dil kelimesi tevriyeli kullanarak bu soğuğun hem gönlüne hem diline iyi gelmediğini ihsas eder:

Dile gelmez şovukluk *Erzurūm'* iñ serd şavrından

Ne deñlü päre-i yağ olsa da her seng-i dīvārı (K.22/46)

Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme alınan tahmîste Erzurum'un coğrafi şartları hakkında birçok bilgi veren şair, Erzurum'un sert geçen kış şartlarından dert yanar. Mizah ve istihza yollu *Erzurum'un ay gibi güzel kızları olmasa da bu soğuk havalarda bir eşin şart olduğunu* dile getirir:

Erzurūm' iñ ne kadar olmasa şūhı mehveş

Herkese lâzım olur kızmağa lâ-büd bir eş

Kim lihâfından olur böyle havâda serkeş

Şiddet -i berd-i şitâsı o kadar kim âteş

Dest-i sükkânına bir sübha-i mercânîdir (Tahm. 36/17)

Şair bir nevi kent sosyolojisi yaparak Erzurum'un havasının her ne kadar soğuk olduğundan yakınsa da halkının yumuşak huylu olmasını över ve her memleketin halkında olduğu gibi Erzurum halkının da hoş olmayan bazı davranışları olduğunu belirtir:

‘Unşur-ı beldesi saht ise de halkı leyyin

Memleketdir var ise ba‘zı fi‘âl-i çirkin

Zemm olunmaz hele pek âb-ı havâsı bu yerin

Hilkâtinde belî var cümle ‘anâşır lâkin

‘Unşur-ı âteş-i yok hikmet-i Rabbânîdir (Tahm. 36/18)

Bu beldenin ezelden beri soğuğu ile meşhur olduğunu ifade eden şair, halkın zengin olduğunu fakat zor geçen kış şartlarından şikâyet ettiklerini,

soğuk havanın genç-yaşlı herkesin belini büktüğü bu sebeple de güzellerinin selvi boylu olamadığı tasvip eder:

Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhûr

Gelür a'shâbına aşhâbının elbette fütûr

Ne kadar şervet ile olsa da hâli ma'mûr

Zûr-ı sermâ ile pîr ü civâne kırbûr

Diyemem dil-berine serv-i hırâmanîdir (Tahm. 36/20)

2.7.1.11. Ferhâr

Türkistan'da Hıta ile Kaşgar arasında bulunan bölge, güzelleri, sanatçıları ve ressamlarıyla ünlüdür. Aynı zamanda Budizm'e ait nakışlar ve tasvirlerle bezeli bir put hane olan bu yer, dîvân şiirinde sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde yakın benzetmeler kurarak *sevgilinin saçının ucunun hayalini*, *Ferhâr put hanelerinde bulunan nakışlara* benzetir. İkinci beyitte *hayal tasvir eden kalemini, suretleri nakşeden bir ressama* benzetirken yine Ferhâr ile ilişkilendirir:

Ser-i müy-ı hayâle nakş ider taşvîr-i **Ferhâr**'ı

Ne şüret-bend-i ressam sihr-i sâz-ı mu'ammâdır (K.56/5)

'Aceb ressamdır nakş-ı şuverde hâme-i fikrim

Ser-i müy-ı hayâle resm ider âyîn-i **Ferhâr**'ı (K.22/5)

2.7.1.12. Frengistân

Frenk memleketleri anlamına gelen kelime Osmanlı döneminde özelde Fransızlar için kullanılmış, genelde ise Avrupa ülkelerinin tamamına Frengistân denilmiştir. Dîvân şiirinde genellikle put, kâfir, Müslüman olmayan halk, fethedilecek yer gibi anlamlarda kullanılan kavram, özellikle sevgilinin saçlarının siyah olması ve küfre düşürmesi ile Frengistân'a teşbih edilmiştir. Beyitte *sevgilinin kâkülünü küfre düşürmüş bir Frenk ülkesine* benzeten şair,

kavuşmanın ettiği bu kâfirlikten göz utansın derken aynı zamanda *küfr*, *kâfir* ve *Frengistân* kelimeleri arasında tenasüp yapar:

Küfre girmiş bir **Firengistân**'a düşmüş kâkülîñ

Çeşm vişâlîñ itdiği kâfirlige 'âr eylesün (G.80/4)

2.7.1.13. Gilân

Bugün İran sınırları içinde yer alan bölge, zengin akarsuları ve ormanlarıyla meşhurdur. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Dîvân şiirinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılan bölge, Es'ad'ın manzumelerinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Şair, Mora valisi Seyyid Ahmet Paşa'nın vasıflarını övdüğü kasidede *onun hasletleri Gilân Şahı'nın kulağına kadar gitti* derken Gilân'ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanır:

Du'â eylerdi her ehl-i vilâyet saña bî-şübhe

Bu vaşfñ varsa hattâ böyle güş-ı şâh-ı **Gilân**'a (K.55/34)

2.7.1.14. Gürcistân

Türkiye'nin sınır komşusu olan ülke, Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazılan kasidelerde geçer. Paşanın buraya vali olarak gönderilmesiyle hem Çıldır'ın hem Gürcistân'ın mamur hâle geldiğini ifade eden şair, *bereketli lütfuyla Gürcistân'a şeref geldi* diyerek Şerif Paşa'nın iyilik ve cömertliklerini över:

Sensin ol gonce-i gülzâr-ı tecellî ki seniñ

Feyz-i lutfîñla şeref gelmede **Gürcistân**'a (K.61/26)

2.7.1.15. Hayber

Hayber, Medine ve Şam arasında yer alan bir Yahudi yerleşim yeridir. Hayber muharebesi sırasında Hz. Ali olağanüstü kahramanlık göstermiş ve Hayber Kalesi'ni fethetmiştir. Bu olaydan sonra ona "*Hayber Fatih*i"

denilmiş ve genellikle dîvân şiirinde de bu lakapla anılmıştır. *Doğunun ve batının başkomutanı, seçilmiş aslanı* diyerek Hz. Ali'yi öven şair, *tahtın bilinen sultanı, Hayber Kalesi'nin fatihi* diyerek bu hadiseye telmihte bulunur:

Ol sipeh-sâlâr-ı şark u ğarb şîr-i murtażâ

Fâtih-i **Hayber** Ğazanfer şâh-ı evreng-i yakîn (N.4/2)

2.7.1.16. Hıtâ/Hoten

Hoten, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneyinde tarihî bir şehir ve bölgedir. Çinlilerin tarih boyunca büyük önem verdiği bu şehir, ipek üretimi, yeşim taşı ve misk kokusuyla dîvân şiirinin konusu olmuştur. "Hoten bölgesinde yetişen bir tür ahu, göbeğinde biriken siyah, donmuş pıhtıyı yılda bir kere düşürür. Nâfe adı verilen hoş kokulu bu pıhtının ahuların Hoten bölgesindeki kokulu çiçekleri yemesiyle oluştuğu düşünülür. Dîvân şiirinde de sevgilinin saçları hem siyahlığı hem kokusu yönüyle bu misk ile terkip yapılır. Hıtâ ve hatâ kelimelerinin benzerliği ile de ihâm-ı tenâsüb veya tevriye sanatına imkân oluşturur."²⁶⁰ Dîvânda sıklıkla kullanılan kavram özellikle sevgilinin saçlarının kokusuna teşbih edilmiştir. Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde Hıtâ ve Hoten kavramını *âhû*, *koku*, *revâiyih*, *lâle bahçesi*, *zûlf* ve *gisû* gibi kavramlarla birlikte kullanarak bölgenin sözü edilen niteliklerinden en çok koku kavramına telmihte bulunur:

Râfi'-i zulm ü fiten pâdişeh-i haşm-efgen

Re'yine mülk-i **Hoten** bende-i fermân oldu (K.20/11)

Pür-dâğ ider derûnını mânend-i lâlezâr

Müşk-i **Hıtâ** revâiyih-i nazmım iderse şem (K.58/34)

Rûz-ı şeb bâğ-ı hayâlimde gezen âhûsın

²⁶⁰ Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, H Yayınları, İstanbul 2009, s.48.

Zülf ü gīsuları müşk-i **Hoten**'im şāh-ı nebāt (G.9/7)

Müşk-i **Hıṭā** 'yı yāda getirseñ ḥaṭā olur

‘Anber-şemīm-i zülf ile pürdür dimāgımız (G.41/4)

2.7.1.17. Hindistan/Hind

Hindistan, dīvân şiirine birçok özelliğiyle konu olmuştur. Hz. Âdem'in cennetten kovulup Serendib adasına inmesi ve burada iki yüzyıl tövbe ederek döktüğü gözyaşları, burada yetişen baharat ve zengin taş çeşitliliğinin sonucu olarak görülmüştür. Özellikle karabiber, inci, yakut, amber gibi kıymetli taşlar dīvân şiirinde benzetme öğeleri olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüzündeki benler karabibere (fülful), halkının esmer olması sebebiyle sevgilinin saçları da Hintliye benzetilmiştir.

Şair, istifham yoluyla *sevgilinin bembeyaz, kafur kokulu boynundaki benin, karabiber tanesi mi yoksa saf anber kokulu Hint malının bekçisi mi olduğunu* sorar:

Gerden-i kāfūra ḵonmuş ḥabbe-i fülful midir

Pāsban-ı māl-i **Hindū** ‘anber-i sārā mıdır (G.42/9)

Şair, aşağıda yer alan beyitte yine istifham yoluyla *gül yüzlü sevgilinin yüzüne süs verenin Hint beni mi yoksa gözbebeğinin aksi mi olduğunu* sorar:

Hāl-i **Hindū** mı yā ‘aks-i merdüm-i çeşmim midir

Söyle ḵurbān olduğım zīnet viren gül-rüyına (G.99/2)

Hindistan’ı, Sind eyaleti ile terkip yapan şair, memduhun adaletinin namının oralara kadar gittiğini belirtirken burayı uzak ülke olarak değerlendirir:

Feyz-i Ḥaḵ bir fervedir düş-ı ‘ināyet boşña

Şıyt-ı ḥükmiñ cilvegerdi Sind-i **Hindistān**’da (K.37/9)

2.7.1.18. Isfahân

İran'ın en büyük şehirlerinden biri olan İsfahân, Safevî devletine başkentlik yapmış zengin bir yerleşim yeridir. Kaliteli sürmeleriyle meşhur olan bölge, dîvân şiirinde de bu özelliğiyle yer almıştır. Mâşuklarının yürüdüğü yolun toprağını/tozunu İsfahân sürmesine teşbih eden âşıklar, bu toprağı/tozu sürme gibi gözlerine çekmişlerdir. *Kühl*, *tütîyâ* gibi kavramlarla terkip yaptığı İsfahân şehrinin sürmesine dikkat çeken şair, *Sevgilinin ayağını bastığı toprak İsfahân sürmesi kadar kıymetlidir* derken *kühl* kavramının *göz ilacı* anlamına da telmihte bulunarak mahbubunu ulvîleştirir:

‘Âlem-i bây u gedâya kerem-i luţfîndan

Hâk-i pây-ı deri bir kühl-i **Şıfâhânî**dir (Tah.36/35)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *tabiatından çıkardığı cevherleri (sözleri) İsfahân memleketinin hazinelerine benzeten* şair, ikinci beyitte *sevgilinin geçtiği yolun toprağının göze cila olduğunu* bu sebeple *İsfahân sürmesinin onu kıskandığını* ifade eder:

Ne gevherler çıkardım saña deryâ-yı tabî'atdan

Ki her bir dânesi bir genc-i mülk-i **İşfahânî**dir (K.60/54)

Hâk-i pây-ı reh-güzârî dîde-i fahre cilâ

İşfahân-ı tütîyâ reşk itmesün de n'eylesün (G.75/11)

2.7.1.19. İstanbul

İslâmbol, Dersaadet, Konstantiniyye, Konstantin vb. isimlerle anılan İstanbul, Osmanlı Devleti'ne asırlar boyu başkentlik yapmıştır. Dîvân şiirinde ilim ve ticaret merkezi olma gibi özelliklerinin yanı sıra mekânları, eşsiz tarihî yapıları ve güzelleri ile de yansıyan şehir, şiirlerin anlam dünyasını süslemiştir. Es'ad, vezin gereği *Sitanbul* olarak kullandığı şehre genellikle padişah, vezir veya paşalara yazdığı kasidelerinde yer vermiş, onların makama gelmesiyle İstanbul'un matem havasından çıkıp rahat bulunduğunu ifade etmiştir:

Gelmeyeydiñ dağı bu şadr-ı bülend-iqbāle

Dıyık-ı ‘ayş ile **Sitanbul**’da kalurdu mātem (K.44/22)

Zamānında **Sitanbul** halkı rāhat buldı oldıķca

Olaldan mesned-i ‘ulyāya bu haşletle zīb-āver (K.50/10)

Bazen de şair mevcut görevine son verilip başka bir şehre sürgün edildiğinde, memduhundan İstanbul’a geri dönmeyi talep etmiş, İstanbul halkının ne hâlde olduğunu merak etmiştir:

Gönder beni be-ħaķķ-ı şehensāh-ı enbiyā

Zirā ki bilmem ehl-i **Sitanbul** ne demdedir (Terk.57/2)

2.7.1.20. Kâfiristân

Dîvân şiirinde halkı Müslüman olmayan ülkeler için kullanılan bu kavram, mahbubun yaptığı eziyetler karşılığında benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. “Kâfiristan (kâfir ülkesi) bütün Hristiyan ülkeleri yerine kullanılabildiği gibi, Hindistan’ın kuzey batısındaki bir bölgeye denir. Kâfir kelimesinin kara renk ile alâkası vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saç, beni vs. unsurlar kâfirlikle suçlanır. Bazan sevgili âşığa ettiklerinden dolayı da kâfir olarak nitelendirilir. Bunda merhametsizlik, Müslümanlara musallat oluş, insanın imanını gidermesi, âşığı aşk şehidi etmesi, hileleri, zünnâr, saçları vs. hususiyetlerin rolü vardır. Kâfir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamı ile tevriye yapılabilir. Bir kâfire ait olan bütün sıfatlar sevgilide bulunabilir. Bazan sevgilinin güzelliği Mushaf; mahallesi de cennet veya Kâbe olarak düşünülür. Bu durum da kâfirlik rakibin özelliği olur. Çünkü kâfir Kur’an’ı elleyemez, cennete ve Kâbe’ye giremez.”²⁶¹ Es’ad’ın manzumelerinde bir yerde geçen *Kâfiristân*, memleket anlamında kullanılmıştır. Mahbubun saçının ve gözlerinin renginin çıkardığı kâfirliğe,

²⁶¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 261.

baştan başa Kâfiristân ve Frenk ülkeleri imrenir diyen şair, *kâfir* ve *Kâfiristân* kelimeleri arasında da tenasüp yapar:

Reng-i zülû ü çeşmiñ izhâr itdiği kâfirlige

Ser-be-ser mülk-i **Fireng** ü **Kâfiristân** imrenür (G.26/6)

2.7.1.21. Kerbelâ

Bağdat'ın güneybatısında bulunan Kerbelâ, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir. Kerbelâ vakası için “Maktel-i Hüseyin” türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Dîvân şiirinde Kerbelâ şehit kanıyla sulanmış kutsal topraklar ve şehadet olarak yer alır. Aynı zamanda *susuzluk* ve *gözyaşı* gibi kavramlarla kullanılarak da Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmih yapılır. Es'ad aşağıda yer alan beyitte *gözlerini çok şehit vermiş aşk çölünde iki su kabına, gözyaşlarını da Kerbelâ kaynağının ırmağında su dağıtan sakalara* teşbih yaparak Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmihte bulunur:

İki meşk oldu çeşmim deşt-i 'aşkında şehîdâne

Sirişkim cüy-ı 'ayn-ı **Kerbelâ** saķâlarındandır (G.16/5)

Kerbelâ çoğu zaman da *matem*, *yas*, *keder* gibi kavramlarla birlikte kullanılmıştır. *Hakikat çölünde aşk Kerbelâ'sının şehitleri olan, yas gününde elbet yâre kavuşmanın zevkinin bulur*:

Şehîd-i **Kerbelâ**-yı 'aşk olan hāmûn-ı hikmetde

Bulur zevk-i vişal-i yâri elbet rüz-ı mâtemde (G.105/4)

2.7.1.22. Keşmîr

Keşmîr Hindistân, Pakistân ve Çin sınırında, Himalayaların eteğinde yer alan dağlık bir bölgedir. Arapça kaynaklarda Keşmir veya Kaşmîr olarak geçen bu kavram dîvân şiirine genellikle güzelleri, gülü, kaşmîr denilen kıymetli yün ve şalı ile konu olmuştur. *Ey gönül, her şeyi bir sanat eseri olarak yaratan Allah'ın yarattıklarına baştan ayağı hikmet gözüyle bak çünkü*

Keşmir’de ibret şalı dokunmaz diyen şair, aynı zamanda *târ u pûd*, *şâl*, *nesîc* ve *Keşmîr* kavramlarını aynı anlam dairesi içinde kullanarak da tenasüp yapar:

‘Ayn-ı hikmetle nâzar kıl târ u pûd-ı Şânî’a

Şâl-ı ‘ibret nesîc olmaz ey gönül **Keşmîr**’de (G.95/4)

2.7.1.23. Magosa

1571-1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olan Magosa, stratejik konumuyla döneminde ticaret limanı ve askerî amaçlarla kullanılmıştır. Kıbrıs’ın en önemli liman şehri olmasının yanı sıra şehrin çevresindeki surlar ve kale de hapishane olarak kullanılmıştır. 1812-14 yılları arasında asılsız sözler söylediği iddiasıyla²⁶² Kıbrıs’ta kalebind edilen Es’ad, Mağosa başlıklı beş manzume kaleme almış ve bu manzumelerine “*Mağosa Goftem*” şeklinde başlık vermiştir. Bu başlıkla kaleme aldığı manzumeleri genellikle tevbe-nâme, nasihat-nâme tarzında olup hikemî ve tasavvufî içeriktedir:

Kal’a-i hıfza emîn oldum recâ bilmem nedir

Bâb-ı Hâk’ dan ğayrıya ben ilticâ bilmem nedir (G.36/1)

Dünyâya niçün geldiğini bilmese âdem

Hayf aña geçen ‘ömrine iz’ânına hep yuf (G.47/3)

2.7.1.24. Mısır

Mısır, divân şiirinde en çok yer verilen ülkelerdendir. Özellikle Hz. Yûsuf ile Züleyhâ’nın hikâyesi konu edilerek teşbih unsuru olarak kullanılır. Aynı zamanda Hz. Yusûf’un güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kanlı gömleğinin Hz. Yakûb’un gözlerini açması, Mısır’da zindana atılması ve rüya tabirleri, Mısır’a sultan olması, vatan hasreti çekmesi gibi hadiselerle de Mısır arasında sürekli bir bağ kurularak teşbihler yapılmıştır.

²⁶² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 46-2294.

Manzumelerinde Mısır'a sıklıkla yer veren Es'ad, Hz. Yûsuf'un vatanından ayrılıp Mısır'da zindana atılmasını kendisinin de sürekli olarak sürgün sebebiyle başka yerlere gönderilmesine benzetir ve onunla arasında bir ünsiyet kurar. Beyitte *ben de Yûsuf gibi vatanımı ve kardeşlerimi terk ettim* diyen şair, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden ve vatanından ayrılmasına telmihte bulunur:

Yûsufâsâ eyledim ihvân ile terk-i vaţan

Soñra bildim **Mısr**-ı ünsiyyetde ihvân ol degil (G.60/6)

Beyitte yer alan *Mısır* kavramı keder ve endişe ülkesi olarak yorumlanabilir. *Keder ülkesinde Züleyhâ'ya kavuşmanın yolunu buldum* diyen şair, *zincire vurulmuş esirim* diyerek Hz. Yûsuf'un zindana atılmasına telmihte bulunur ve kendisinin onunla aynı kaderi yaşadığını ifade eder:

Züleyhâ-yı vişâle **Mısr**-ı endişemde yol buldum

Esîr-i bend-i zindân eyleyen cānāne-i n'eylem (G.73/3)

2.7.1.25. Mora

Stratejik konumundan dolayı birçok kez işgal edilen Yunanistan'ın güneyindeki tarihî yarımada, 1540-1828 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olmuştur. Manzumelerinden hareketle 1787-89 yılları arasında Mora'da bulunduğu bilinen Es'ad, burada kaldığı süre boyunca yedi manzume kaleme almıştır. Bu manzumelerden ve belgelerde yer alan bilgiler değerlendirildiğinde şairin Mora'ya muhalledat memuru olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Mora valilerinden Sâmi Ebûbekir Paşa'ya biri bahâriyye olmak üzere iki kaside kaleme alan şair, Mora valilerinden Seyyid Ahmed Paşa adına da bir kaside ve bir terkîb-i bend kaleme almıştır.

Mora'da olmaktan memnun olmadığı anlaşılan şair, bunu sıklıkla manzumelerinde ifade eder. Aşağıda yer alan ilk beyitte *vatanından uzun zamandır ayrı olduğunu, bu sebeple hasret ateşinden canının kebaba döndüğünü* söyleyen şair, ikinci beyitte de burada bulunmaktan şikâyet eder ve *bu hapis ile inleyen gönlünün elemde olduğunu* ifade eder:

Vaţandan haylî eyyâm oldu ayrıldı dil-i zârım

Döne cânım revâ mı âteş-i  asretle p ry na (K.55/36)

Rah m eyle dest-i lu f ile a  p y-ı ‘azmimi

Z r  bu h bs ile dil-i z rım elemededir (Terk.57/2:5-6)

Genellikle hikem  ve tasavvufi muhtevada olan d v nda müstehcen içerikli    manzume yer alır. Bunlardan ikisi Mora’nın Hristiyan güzellerine yazılmış gazellerdir. Şair beyitte, *dans eden güzel bir k fir kızının aklını ba ından alıp onu darmadağın ettiğini* belirtir:

Aklım aldı rak ş iderken bir civ n k fir kıızı

Fikrimi t r ca virdi bir zam n k fir kıızı (G.122/1)

Mora’nın Tripoli e şehrinde imar edilen bir mahkeme k    n n yapılı ına 1788-89 tarihini d    ren şairin, *  nl  cezbeden bir k   , hayat gibi bir yer* ifadelerinden burayı be endi ini anlaşılmaktadır:

 ki  v ze    dım dil-ber-i t r  e söylendim

Zih  ka r-ı dil- r  oldu bu c y-ı hay t s  (Tar.89/10)

2.7.1.26. Nah eb

Nah eb, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve Karaçi olarak adlandırılan  ehrin eski adıdır. “Nesef diye de adlandırılan bu  ehir ölçüm dünyasından tanınmış birçok  lime ev sahipliği yapmıştır. D v n  iirinde kullanımı ise  bn Mukn  adlı Horasanlı bir h kim bu şehirdeki bir kuyudan sihirle bir ay çıkarır ve gece ay battıktan sonra dört fersahlık mesafeyi aydınlatır m  .”²⁶³ *M h-ı nah eb, m h-ı sıy m* ve *c h-ı nah eb* olarak da adlandırılan bu kavram, Es’ad’ın şiirlerinde iki yerde *c h-ı nah eb* olarak yer alır. Beyitte, *sihir yaratan kaleminin divitini Nah eb kuyusuna* benzeten şair, kaleminden çıkan sihirli sözlerinin etrafı aydınlattı ını im  eder:

²⁶³ Pala, *Ansiklopedik Divan  iiri Sözlüğü*, s.114.

Devâtım **Câh-ı Nahşeb** hâme-i sihr-âferînimden

Zuhûrât-ı şuver itdikce şevķim hikmet-efzâdır (K.56/9)

2.7.1.27. Necef

Necef, bugün Irak sınırları içerisinde yer alan, Şiiler tarafından kutsal addedilen bölgenin adıdır. Hz. Ali'nin şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu bu yer dîvân şiirinde Hz. Ali ile birlikte anılır. Es'ad aşağıda yer alan beyitte *kimsesizim ey iki kıtanın şahı* derken Necef şahı Hz. Ali'nin hatırına memdure hundan inâyet diler:

Bî-kesem bî-kesem ey şâh-ı cihân-ı berreyın

Baňa feryâd-res ol şâh-ı **Necef** Haydar için (Terc.30/4:3-4)

2.7.1.28. Ok Meydânı

“Osmanlı zamanında kemankeşlik/kabza icazeti almak için 600 ve 800 arası ok atıp hedefi tutturmak gerekmektedir. Bu merasim birçok şahitin olduğu bir meydanda gerçekleştirilir. Bu merasim için mekân olarak Ok Meydanı kullanılırdı. İcazet alacak kişi/kişiler şahitlerle birlikte Ok Meydanı'na çıkar, orada attığı oklarla rüşuh ve meleke sahibi olduğunu ispat ederdi.”²⁶⁴ Es'ad, III. Selim için yazdığı kasidede bu olaya telmihte bulunarak *onun kutsal okçu yüzüğüyle attığı oklar karşında Ok Meydan'ının baştan başa dar geldiğini* ifade eder:

Âferîn şaşt-ı hümayûnıña kim atdıkda

Teng olur tîrine başdan başa **Ok Meydân**'ı (K.19/21)

2.7.1.29. Rûm

Eskiden Roma ve Bizans imparatorluğu için kullanılan bu kavram Anadolu'yu da kapsadığından Anadolu için de kullanılmış, halkına da Rûmî denilmiştir. “Klasik şiirde Diyâr-ı Rûm, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay (devr-i

²⁶⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s.117.

kamer), güzellik, güzellerin bolluğu, elence, şar b, har m lerin, esirlerin, t cirlerin ve k firlerin çokluğu gibi unsurlarla ele alınmıştır.”²⁶⁵ Es’ad, manzumelerinde *R m* kelimesini memleket bağlamında kullanmıştır. İlk beyitte Rumeli valisi Hakkı Mehmed Paşa’yı öven şair, *Allah’a hamd olsun ki onun gelişiyle R m ili yolu açıldı, yaşlı olan R m ili gençleşti* derken ikinci beyitte R m kavramını uzaklık belirtmek amacıyla kullanmıştır:

R m ili r h  açıldı hele Lill hi'l-h md

P r olan **R m** ili ol şev  ile oldu bern  (K.54/16)

Ol r tbe-t z-i seyr-i  ay lim ki az gelür

şeb-d z-i fikre **R m** u Yemen  lke-i ‘Acem (K.58/31)

2.7.1.30. şirv n

Bugün Azerbaycan sınırları içinde yer alan şirv n, geçmişte ipek ve y n dokuma üretimiyle revaçta olan tarih  bir şehirdir. Es’ad,  ıldır valisi Mehmed şerif Paşa’ya yazdığı kasidede ondan övgüyle bahseder. *Yanmış memleketleri cömertlik ve ihsan suyuyla kandırıp şirv n, şamah ve K r n’un yürüyen hazinesine döndürmesini dileyen şair, şirv n ve şirv n’ın merkezi şamah’ın zenginliğine telmihte bulunur:*

 b-ı lu f-ı keremi  memleket-i ma r k 

Döndür genc-i Rev n u şamah u **şirv n**’a (K.61/27)

2.7.1.31. Trabzon

Es’ad 1789-99 yılları arasında, tam tarihi tespit edilemeyen bir zaman diliminde Trabzon’da bulunmuştur. Çalkantılı bir yaşam süren ve birçok kez

²⁶⁵ Emine Yeniterzi, “Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin Meşhur  zellikleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Kl sik Türk Edebiyatının Kaynakları  zel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, 2010, 3/15, s. 324.

görevinden azledilen şairin burada hangi maksatla bulunduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Şiirlerinde ve belgelerde yer alan bilgilerden hareketle Gümüşhane Eminliği yaptığı bir esnada burada bulunmuş olması muhtemeldir. Trabzon için söylediği “*Gazel Der-Trabzon Goftem*” başlıklı gazelinde Trabzon’un bir ticaret limanı şehri olduğu bilgisini veren şair, arka planda dîvân şiirinin sosyo-ekonomik yanına da değinir:

Girye-i deryâ-ğurûşu cevır ile olmuş ħarâb

Şehr-bendergâh-ı nışfetde bedestân ol degil (G.60/3)

2.7.1.32. Tûrân

Tûrân, önceleri İranlıların İran’ın kuzeydoğusuna verdikleri isimken sonrasında Türklerin ve akraba milletlerin tarihî anavatanı anlamında siyasî ve kültürel bir kavrama dönüşmüştür. Es’ad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa’ya yazdığı kasidede *İranlılar yıldırım gibi atılğan askerlerini iştince, Tûrân’ın çoşkulu kıvılcımlarının söndüğünü* ifade eder:

‘Asker-i şâ’ika-endâzıñı a’câm işidüp

Munţafî oldı şerâr-ı ğaleyân-ı **Tûrân** (K.33/7)

Beyitte sadrazam Ra’ûf Paşa’yı öven şair, *şan ve şöhreti Tûrân memleketlerine kadar ulaşmıştır* derken Tûrân’ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanmıştır:

Görmedi zâtiñ gibi çeşm-i zamâne kâr-dân

Nâm u şânıñ söylenür tâ hıttâ-i **Tûrân**’da (K.37/13)

2.7.1.33. Ummân

Dîvân şiirinde Ummân çeşitli özellikleriyle anılır. Okyanus anlamına gelen Ummân, *Bahr-i Ummân* olarak terkip yapıldığında Hint Okyanusu anlamına gelir. Bu anlamda kullanıldığında, değerli inciler çıkarılması, suyunun acı ve tatlı olması gibi özellikleriyle şiire konu olur. Manzumelerinde Ummân kavramını genellikle cevher ve inci ile terkip yaparak kullanan şair, aşağıda

yer alan beyitte, nice cevher değerindeki inci tanesinin ummânda mahzun olduğunu dile getirirken kıymetinin anlaşılamadığını da ihsas eder:

Saňa tevfiķiñ vedî‘a eylemiş Rabbü‘l-enâm

Dürr şadef gevher nice maḥzûn ise ‘ummânda (K.37/12)

Ağzından coşkuyla çıkan cevher değerindeki sözlerin her birine Bahr-ı Ummân (Hint Okyanusu) imrenir diyen şair, yine Hint Okyanusu ve cevher arasında bir bağ kurar:

Ki çıktı cûşişinden ol güherler kim leb-i nuṭṭa

Olur tâ her biri bir ğıḳṭa-fermâ baḥr-ı ‘ummâna (K.55/2)

2.7.1.34. Yanya

Yanya, “1430-1913 yılları arasında Osmanlı’nın egemenliği altında olan Yunanistan’ın dağlık bölgesinde yer alan ve günümüzde Loannina denilen siyasal, ekonomik ve kültürel bir merkezdir. 1787-1821 yılları arasında idaresini Tepedelenli Ali Paşa’nın aldığı Yanya, onun girişimleriyle mamur hâle gelmiştir. Ali Paşa, merkezî otoriteye bağlı olmadan baskıcı politikasıyla Yanya’da uzun yıllar varlığını korumuştur.”²⁶⁶ Es’ad 1811-1813 yıllarında Yanya’da memurluk yapmış ve burada kaleme aldığı dört manzumeden üçünü Tepedelenli Ali Paşa’ya ithafen yazmıştır.

Es’ad, Yanya valisi Ali Paşa ile aralarındaki ünsiyeti anlatmak için *ruhlarının ezelden dostluk ile yaratıldığını* ancak *Yanya’da bir araya gelme imkânı bulduklarını* dile getirir:

Çünkü ervâhımıza virmiş ezel tâb-ı vifāk

Hıṭṭa-i Yanya’ya cem‘ olmamıza itdi maḥal (K.67/17)

²⁶⁶ Machiel Kiel, “Yanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 317.

Aşağıda yer alan birinci beyit II. Mahmûd'un oğlu sultan Murâd'ın velâdetine düşürülmüş bir tarih kıt'asıdır. *On aydır Yanya'da dünyanın derdini çekerken şehzadenin müjdesiyle üzüntüme ara verdim* diyen şair, ikinci beyitte yine, *Padişahım Yanya'da bir yıldır memurum, emrini yerine getirmek için sayende birliğe geldim* diyerek burada olmaktan hoşnut olmadığını, vatan hasreti çektiğini de ifade eder:

Ben de on aydır çekerken hüzn-i dehri **Yanya**'da

Müjde-i şehzâde geldikde ğama virdim küşâd (Tar.70/6)

Pâdişâhım bir yıl oldu **Yanya**'ya me'mûr idim

Emrini infâz ile sâyeñde olmuşdım vañîd (Tar.72/8)

2.7.1.35. Yemen

Arabistan yarımadasının güneybatısında bulunan Yemen, dîvân şiirinde genellikle burada çıkarılan ve çok değerli bir taş olan *akik taşı* ile anılır. Akik taşı parlaklığına nispetle Süheyl yıldızına benzetildiğinden genellikle bununla birlikte anılır. Es'ad, şiirlerinde Osmanlı coğrafyası dışında kalan ülkeleri genellikle uzaklık belirtmek için kullanır. Şair, *hayallerim o kadar hızlıdır ki Rûm, Yemen ve İran benim Şebdz kadar hızlı koşan fikirlerime yetersiz gelir* derken şöhretinin ülke sınırlarını aştığını söyleyerek tefâhur eder:

Ol rütbe-tîz-i seyr-i hayâlim ki az gelür

Şeb-dîz-i fikre Rûm u **Yemen** ülke-i 'Acem (K.58/31)

2.7.1.36. Zengibâr

“Siyahîler memleketi, Sudan ülkesi. Dîvân şiirinin coğrafyası içinde Rûm (Anadolu) ile tezat sanatı içinde verilir.”²⁶⁷ Zengibâr, Es'ad Dîvânı'nda iki yerde geçer. Şair, Taîf doğumlu olan Hz. Osman'a yazdığı na'tta onu Zengibâr ülkesinin hükümdarı olarak addeder:

²⁶⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 505.

Ehl-i dînin devleti şâhib-şerî'at kuvveti

Pâdişâhlar 'izzeti fermân-revâ-yı **Zengibâr** (N.13/8)

III. Selim'i övdüğü beyitte *Sudân ülkesine sözü geçen hükümdar sensin, rüzgâr (senin) kapının toprağını Isfahân sürmesi yaptı* diyen şair, padişahın hükmünün Sudân'a kadar gittiğini ifade eder:

Sensin hîdîv-i nâmdâr fermân-revâ-yı Zengibâr

Hâk-i derîndir rûzigâr kühl-i Şîfâhân eyledi (K.23/21)

2.7.2. Dağlar ve Nehirler²⁶⁸

²⁶⁸ Dîvân şiirinde dağlar veya nehirler başlığıyla müstakil bir çalışma olmayıp bu kavramlar çeşitli dîvân tezlerinin inceleme kısımlarında; coğrafya, kozmografya başlıkları altında ya da dîvân şiirinde coğrafya veya yer adları gibi makalelerde incelenmiştir. Es'ad Dîvânı'nda yer alan dağ ve nehir adlarının değerlendirilmesinde adı geçen eserlerden istifade edilmiştir: Emine Yeniterzi, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, 2010, 3/15, s. 301-334.; Osman Kufacı, "Coğrafyanın Bâkî Divanı'na Aksi: Ülke ve Bölge Adları", *ESTAD*, 2/1, 2019, ss. 377-424.; Selami Turan, "Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları", *Süleyman Demirel Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, S. 20, ss. 135-154.; Hasan Kaplan, "Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2016, S. 17. ss. 121-172.; Hasan Aktaş, "Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya", *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 2012, 2 (3), ss. 1-25.; Tülay Gündoğdu, *Azmîzâde Hâletî Divanı'nda Tabiat Unsurları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2021.; H. Gamze Demirel, *Nef'i Dîvânı'nda Tabiat*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2000.; Kenan Erdoğan, *Fuzuli Divanında Kozmografya ve Tabiat*, Çukurova Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 1989.; Alper Haluk Eraslan, *Dîvân Şiirinde Yer Adları ve Bunların Mitolojik Özellikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019. Sabahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahyâ Beğ)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

Dîvân şiirinde dağlar ve nehirler gerçek anlamlarının yanı sıra teşbih unsuru olarak da sıklıkla kullanılan kavramlardır. Nehirler genellikle âşığın gözyaşlarına veya memduhun cömertliğine teşbih edilirken dağlar güç, ihtişam ya da ulaşılmazlığı sembolize etmiştir. Es'ad, manzumelerinde gezip gördüğü memleketlerin dağlarını gerçek anlamlarının yanı sıra yukarıda değinilen nitelikleriyle de konu edinir.

2.7.2.1. Kaf Dağı

Yeryüzünü çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan efsânevi dağ Zümrüd-i Ankâ'nın mekânı olarak şiirlerde yer alırken aynı zamanda kanâat ve istiğnâ kavramlarını da sembolize eder. Tasavvufta ise mürşid-i kâmilin vücûdu olarak sembolize edilen bu dağ Es'ad Dîvânı'nda bir defa geçer. *Kaf dağını baştan başa gezdiğim günlerde gökyüzü kubbesinde Ankâ'nın namı yoktu* diyen şair, yaratılan ilk ruhun Hz. Muhammed'in ruhu olduğuna da telmihte bulunur:

Küh-i **Kâf**'ı ser-te-ser geşt itdigim eyyâmda

Ṭārem-i evc-i felekde nām-ı 'Ankā yoğidi (N.8/7)

2.7.2.2. Maçova/Meçova

Meçova Osmanlı döneminde Yunanistan'da Yanya sancağına bağlı bir kaza ve dağın adıdır. Dîvânda bir defa geçen dağ Es'ad'ın Tepedelenli Ali Paşa'nın hasletlerini ve icraatlarını övdüğü beyitte geçer. Paşanın Meçova dağında yaptırdığı kaldırımları gören şair, bu kaldırımların sağlamlığına şahit olduğunu dile getirir:

Bunca âşarının ez-cümle bir on sā'at yere

Meçova tağında yapmış ıaldırım gördüm metin (Terc.64/2:5-6)

2.7.2.3. Tûr-ı Sinâ

Hız. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiğı yer olan Tûr dağı, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde “*Tûrisînâ* ve *Tûrisînîn*” şeklinde geçer. “Esasen kelime dağ

anlamına gelmektedir. Beytu'l-mukaddes dağı olarak da adlandırılmıştır. Medyen yakınlarında yer almaktadır. Hz. Mûsâ ve 70 kişilik avenesiyle birlikte buraya gelmiş, bir ay oruç tuttuktan sonra Allah ile konuşmak istemiştir. Avenesi de Allah'ın sesini işitip delil olarak İsrailoğullarına iletmek istemişlerdir. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecellî etmiş ve dağ paramparça olmuştur. Hz. Mûsâ ayıldıktan sonra tövbe etmiş ve af dilemiştir.”²⁶⁹ Hz. Sultân-ı Enbiyâ adına kaleme aldığı na'tta *Tûr-ı Sinâ'yı ona aşkın tecellî yeri yaptı* diyen şair, Necm sûresi 53. âyetten iktibasla mahbub ile aralarındaki *yakınlığın iki yay ucu kadar ya da daha az kaldığını* ifade eder:

Ṭûr-ı Sinâ 'yı tecellîzâr-ı 'aşk itdi añâ

Ḳābe kavseyni bu maḥbûbıñ geçüp ḳurbiyyeti (N.6/19)

2.7.2.4. Ceyhûn

Ceyhûn veya Amuderya olarak anılan Sovyet Orta Asya'sında Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde 4950 m. yüksekliğinden akan Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir. Debisinin hızıyla dîvân edebiyatında genellikle âşığın gözyaşlarını teşbih için kullanılmıştır. Es'ad, *yetiş gönül gözü beklemekten Ceyhûn'a döndü, merhamet et bugünün sözünü yarına koyma* dediği beyitte gönül gözünden akan gözyaşlarını Ceyhûn'a benzetir ve *bugünün işini yarına bırakma* deyimine de işaret eder:

İntizârından meded **Ceyhûn** 'a döndi çeşm-i dil

Merḥamet ḳıl va'de-i imrûzı ḳoyma yarına (G.203/3)

²⁶⁹ İskender Pala, “Lenterânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 138.

2.8. Hayvanlar ve Efsâneî Varlıklar²⁷⁰

Hayvanlar ve efsâneî varlıklar dîvân şiirinin beslendiği önemli kaynaklardandır. Şairler manzumelerinde bu kavramları birçok yönden teşbih, istiare ya da teşhis unsuru olarak kullanmışlardır. Hayvanlar teşbih unsuru olarak kullanıldıklarında genellikle sevgili, memduh, rakip veya şairin kendisini sembolize edecek biçimde *müşebbehün bih* (benzetilen) olarak değerlendirilirler. Es'ad Dîvânı'nda da sıklıkla kullanılan bu kavramlar gerçek anlamlarının yanı sıra teşbih unsuru olarak da kullanılmışlardır. Es'ad Dîvânı'nda yer alan hayvan ve efsaneî varlık isimleri alfabetik tasnife göre tetkik edilmiştir.

2.8.1. Âhû (Ceylân, Cirân, Gazâl, Geyik, Karaca, Maral)

Birçok isimle anılan âhû, dîvân şiirinde genellikle sevgili için teşbih ögesi olarak kullanılır. Özellikle dağlık alanlarda yaşayan ve avlanması güç olan bu hayvan, sevgilinin ulaşılmazlığına benzetilir ve genellikle *gabe* (Aslan yatağı olan, içinde vahşi hayvanların yaşadığı sık orman) kelimesiyle birlikte anılır. Diğer bir yönden âhû *koku* kelimesiyle birlikte de şiirlerde yer alır. Bunun sebebi ise “Hoten bölgesinde yetişen bir tür âhûnun, göbeğinde biriken siyah, donmuş pıhtıyı yılda bir kez düşürmesiyle ortaya çıkan ve Nâfe adı

²⁷⁰ Es'ad Dîvânı'nda yer alan hayvanlar ve efsaneî varlıklar madde başı için aşağıda adı geçen kaynaklardan istifade edilmiştir: İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul 2015.; Ali Yıldırım, “İslamın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2004, ss. 155-173., Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibü'l-Mahlukat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; İstanbul 2010.; H. Gamze Demirel, *Nef'i Dîvânı'nda Tabiat*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2000.; Tülay Gündoğdu, *Azmîzâde Hâletî Divanı'nda Tabiat Unsurları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2021.; Önder Ertap, *Divan Şiirinde Hayvan Motifi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 1996.; Doğan Uçar, *Nedim Divanı'nda Mitolojik ve Efsanevi Unsurlar*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2019.

verilen hoş koku, sevgilinin kokusuna özellikle de zülf yani saçlarının kokusuna terkip yapılarak kullanılır.”²⁷¹ Âhûnun diğer bir özelliği de gözlerinin güzelliğidir. Dağlık ve ıssız yerlerde dolaşan âhû süzgülün, ürkek ve gönül çalan bakışlarıyla sevgiliye teşbih edilirken bazen bu yönüyle haramiye de benzetilir. Es’ad Dîvânı’nda yer alan manzumelerde âhûnun adı geçen vasıflarına yer verilmiş, özellikle çeşm ve koku yönü ön plana çıkarılmıştır.

Hoten ve âhû arasında bağ kurarak geleneğin mazmunlarından faydalanan şair, *gece gündüz hayal bağında gezen âhûsun, omuzlarına dökülen saçlarının lüleleri Hoten miski gibi* diyerek sevgiliyi metheder:

Rûz-ı şeb bâğ-ı hayâlimde gezen **âhûsın**

Zülf ü gîsûları müşk-i Hoten'im Şâh-ı nebât (G.9/7)

Cirân ve *âhû* kavramlarını bir arada kullanan şair, *Güzellik çölünde ceylân gözlülerin güzelliğini görseler, Çin memleketinde baştan başa komşuların gözleri imrenir* derken *cirân* kavramını hem komşu hem de ihâm-ı tenâsüp yoluyla ceylân anlamında kullanır:

Deşt-i hüsniñde o çeşm-i **âhuvânıñ** görseler

Mülk-i Çîn içre ser-â-ser çeşm-i **cîrân** imrenür (G.26/2)

2.8.2. Ankâ (Sîmurg, Zümrüdüankâ)

Anka dîvân şiirinde hiçbir şeye muhtaç olmaması yönüyle kanaat, istîgnâ ve cömertlik sembolü olarak anılan efsânevî bir kuştur. Bir diğer adı da Sîmurg olan ve Kâf dağında yaşadığına inanılan bu kuş şiirlerde genellikle yükseklerde uçması, yere konmaması gibi özellikleriyle ulaşılması zor istekler için de teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. “İranlıların Anka’ya üzerinde otuz kuştan birer renk ve alâmet bulundurduğu için Sîmurg veya Sîreng dedikleri, Snka kelimesinin de eski Oğuzca’da anmak (an-) kökünden *birşey hatırlatan resim anlamına* geldiği düşünülürse, Zümrüdü Anka’nın *Sîmurg’a benzeyen*,

²⁷¹ bk. Hıtâ/Hoten.

Sîmurg'u andıran anlamında Sîmurg-ı Anka tamlamasından bozularak dili-mize yerleştiği düşünülebilir.”²⁷² Aynı zamanda Sîmurg, tasavvufta vahdet-kesret gibi kavramlarla birlikte kullanıldığında istiğnâ sembolü olarak yer alır. Es'ad, manzumelerinde Ankâ kavramını genellikle cömertlik ve hüner manasında kullanmış, bu vasıflarıyla memduh ile Ankâ arasında benzerlik kurmuştur.

Derviş Mehmed Paşa adına kaleme aldığı kasidesinde *melekler gökyüzünün çatısına senin namını yazsınlar, semadaki cömert Ankâ bunu okusun* diyen şair, paşanın hasletlerini Ankâ'nın cömertliğine ve asaletine teşbih ederken Ankâ'nın mekânını göğün en yüksek katı olarak göstermiştir:

Yazalar dest-i melâ'ik seni bām-ı 'arşa

Oğuya tā ki semā nāmını 'Ankâ-yı kerem (K.47/28)

Genellikle memduhlarını överken onların korkusuz, yüce, cömert gibi vasıflarını Ankâ'ya teşbih ederek benzetme yönünü kuvvetlendiren şair, beyitte zamanın vezirine *sanki Ankâ'dır* diyerek onu saltanatın gücü olarak nitelendirir:

Vezîr ibn-i vezîr ol Cem-haşem Keyhüsrev-i mesned

Aña nisbet vezîrân-ı zamâne şanki 'Ankâ'dır (K.56/33)

Sîmurg kavramına dîvânda bir defa yer veren şair, Hüseyin Paşa'nın gazası hakkında kaleme aldığı kasidede onu, din düşmanlarının karşısında yir-tıcı ve heybetli bir kuş gibi tasvir ettiği Sîmurg'a benzetir:

Sen ol Sî-murg-ı derrendesin ki düşmen-i dîn

Görince heybetiñi oldı rû-be-râh-ı 'adem (K.51/23)

²⁷² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 34.

2.8.3. Aslan (Esed, Gazanfer, Haydar, Hizebr, Şîr)

Ormanlık veya dağlık bölgelerde yaşayan aslan güçlü ve heybetli oluşu, pençeleri ve yelesiyle hayvanlar âleminin en güçlü hayvanı olarak anılır. Aslan mitolojiden efsaneye edebî sanatlardan görsel ve plastik sanatlara neredeyse her alanda gücü sembolize etmiştir. Dîvân şiirinde ise bu özelliğinin yanı sıra Hz. Ali'nin lakabı olması dolayısıyla da sıklıkla ona teşbih edilmiştir.

Fâtih-i Hayber Gazanfer (Hayber fatihi aslanı) terkibiyle Hz. Ali'ye telmihte bulunan şair, yine *şîr-i murtazâ* terkibi ile *doğunun ve batının komutanı*, *seçilmiş aslanı* diyerek onu yüceltir:

Ol sipeh-sâlâr-ı şark u garb **şîr**-i murtazâ

Fâtih-i Hayber **Gazanfer** şâh-ı evreng-i yakîn (N.14/2)

Şair *haydâr-şemşîr* (Allah'ın aslanının kılıcı) mazmunu ile Hz. Ali'ye işaret eder. *Cömertlik meydanının yiğidi, düşman saflarını kılıcıyla yaran aslan* diyerek Hz. Ali'nin hasletlerinin öven şair, aynı zamanda onu *vezirler kervanının seçilmiş cömert kişisi* olarak nitelendirir:

Kârbân-ı vüzerâ nuhbe-i erbâb-ı şehâ

Merd-i meydân-ı 'atâ şaff-der-i **Haydar**-şemşîr (K.48/14)

Es'ad aşağıda yer alan beyitte memduhu överken *onun adalet fikri zamanın zıtlıklarına terbiye verse erkek aslan ile kuzu ormanda tek vücut olur* diyerek memduhun dengeli adaletini metheder:

Virse ezdâd-ı zamâna re'y-i 'adliñ terbiyet

Yek vücūd eyler bereyle gâbede **şîr**-i neri (K.24/36)

Aşağıda yer alan fahriye beytinde Es'ad kendisini *söz ormanının güçlü aslanına* benzetirken kaleminin de hüner ormanında hücum doğurduğunu söyler. Teşbihlerle örülü bu beyitte kendisini diğer şairlerden üstün tutan şair, kalemiyle hünerli geçinenleri alt edebileceğini ihsas eder:

Menem ol ğābe-i elfāza **hizebr-i** kudret

Mîşezār-ı hünere hāmem olur şavlet-zā (K.54/33)

2.8.4. At (Eşheb, Feres, Kümeýt, Semend, Rahş, Tevsen)

Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bir öge olan at mitolojiden efsaneye, edebiyattan güzel sanatlara neredeyse her alanda yer almış, bu çerçevede bir at kültürü oluşmuştur. Türk kültüründe at, kahramanların en önemli yardımcısıdır. Halk edebiyatında her kahramanın ünlü birer atı vardır ve kahramanlar onlarla özdeşleşmiştir. Dîvân şiirinde de kullanılan bu meşhur atlar neredeyse her konuda teşbih ögesi olmuş, memduhların atları için rahşiyeler yazılmış ve ata çok büyük önem atfedilmiştir. At genellikle hızından dolayı şairin kalemine teşbih edilirken gezgin olması yönüyle de şairin hayallerine benzetilmiştir.

Atasözü ve deyimlerin de konusu olan at aşağıda yer alan ilk beyitte deyim anlamıyla kullanılmıştır. Sözlüklerde *at koparmak* deyimini “At koşturmak, bir alanda istediği gibi davranmak, çok serbest hareket etmek” anlamlarına gelir. *Hem savaştta hem barışta çok zahmet çektiğini yine de meydanlarda at koşturmaktan geri kalmadığını* söyleyen şair, *şiir meydanında da diğer alanlarda da yetenekli olduğunu* dile getirip kendini metheder:

Hem seferde hem hāzarda haylī zahmetler çeküp

At kopardıkda girü qalmaz idim meydāndan (Tar.69/13)

İrfan sahasında at sürmek benzetmesiyle kendi sezgisel bilgisini metheden şair bu vasfiyla övünmesi gerektiğini dile getirirken şan ve şöhretinin de İran memleketine kadar ulaşmasını diler:

At sürüp sāha-i ‘irfāna mübāhāt eyle

Nām u şānuñ vara tā memleket-i Īrān'a (K.61/2)

Es'ad aşağıda yer alan beyitte memduhun sonsuz cömertliğini metheder. *Hayâl atının vakti geldi* diyen şair, *kalem atının da memduhu methederken al renkli bir at gibi raks etmesini* ister:

Vak'tidir esb-i hayâlimle fezâ-yı cûdîña

Rahş-ı hâmem eylesün medhiñde rahş-ı aşkarı (K.24/29)

Zevksiz, tatsız topluluğun usta binicisiyim diyen şair tekdüze ve şekilci şiir söyleyenler arasında kendisini özgün ve mahir şiirler söyleyen olarak nitelendirirken kalemini de yüceliğin çevik ve güzel atına benzeter:

Ben ol gürûh-ı bî-mezenîñ şeh-süvâriym

Dâ'im **semend**-i rif'atim olmağdadır kalem (K.58/30)

Beyitte *tevsen* (dik başlı at) kavramına yer veren şair, *âlemin muradına erememiş ovası bana arzu meydanı oldu, feleğin dik başlı atı şimdi bana itaat etti* diyerek kendi yeteneğini metheder:

Deşt-i nâ-kâmî-i 'âlem sahn-ı kâm oldu baña

Tevsen-i râm gerdünüm şimdi râm oldu baña (G.1/1)

2.8.5. Baykuş (Bûm, Cuğd, Yapalak)

Birçok isimle anılan baykuş halk inanışına göre uğursuz sayılmış ve nerede görülürse orada bir ölüm veya musibet olduğuna inanılmıştır. Dîvân şiirine de menfî anlamda yansıyan bu kuş genellikle viranelerde yaşaması, ölümü temsil etmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Şairler bülbülü (mâşuk) gülîstâna, baykuşu (ağyar) ise viranelere layık görerek karşıtlık oluşturmuşlardır. Es'ad aşağıda yer alan beyitte memduhunu överken onu *Hümâ kuşuna*, diğerlerini ise olumsuz anlamda kullandığı *baykuş* ve *yarasaya* benzetmiştir:

Zât-ı pâkiñ evc-i rif'atde Hümâ-pervâz iken

Kim bakar dehr-i denîniñ **bûm**una huffâşına (K.65/8)

2.8.6. Bûlbûl (Andelîb, Hezâr)

Dîvân şiirinde en fazla benzetme ögesi olarak yer alan bûlbûl özellikle sevgiliye teşbih edilmiştir. “Divân edebiyatı bûlbûlden ayrı düşünülemez. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşîğın timsâlidir. Bazen âşîğın kendisi, bazen canı, bazen de gönü olur. Bûlbûl güle âşık kabûl edilir. Bu durumuyla âşîğa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşîğın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bûlbûl gül-süz olamazsa âşık da maşûksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bûlbûlün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşîğın bağrını deler. Kısaca bûlbûlün her özelliği âşıkta mevcuttur.”²⁷³ Aynı zamanda gül-bûlbûl-gülistân arasında bir anlam dairesi oluşturan şairler bu kavramaları tasavvufi bağlamda değerlendirmiş ve bu kavramlar ile mürşîd-mürîd-dergâh kavramlarını ilişkilendirerek teşbih unsuru yapmışlardır.

Bûlbûl kavramını yukarıda yer verilen vasıflarıyla değerlendiren şair, bûlbûl ile gül arasında tenasüp oluşturarak geleneğin içinde *gülün her zaman süs ile bûlbûlün ise aşk kavgasıyla anıldığını* dile getirir:

Kimini sevdi Hüdâ kimini sevdâda kodı

Güli ârayiş idüp **bûlbûli** ğavġâda kodı (Müs. 15/5-6)

Dîvânda bûlbûlün yanı sıra *andelîb* kavramını da kullanan şair, hayallerini *hikmetin gül bahçesinde bir bûlbûle* benzetir:

Bağ-ı feyze günde bir şüret ile pervâz ider

‘**Andelîb**-i gülşen-i hikmet temâşâdır hayâl (G.59/3)

Hezârân kelimesi şairler tarafından tevriye yapılarak *hem binlerce, pek çok* hem *bûlbûl* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte *güzellik bağında hezârân gönül ehli feryad eder* derken hezârân kelimesini binlerce ve bûlbûl anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanan şair, *bu sebeple beden ve*

²⁷³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 87.

ruhun aşk kuşuna kafes olduğunu ifade ederek tasavvufi bir değerlendirme yapar:

Bâğ-ı hüsninde **hezārān** ehl-i dil feryād ider

Ol sebebdan mürğ-i ‘aşka cism ü cān oldu kafes (G.45/4)

Beyitte gül-bülbül kavramları arasında tezat oluşturan şair, *aşkın gül bahçesini seyredenler gülcüdür, bülbülün ah ederek şakımasını anlayan bülbülcüdür* derken gül ile dünyaya, bülbül ile bezm-i eleste telmihte bulunur:

Gülşen-i ‘aşkı temāşa eyleyenler **gülcidir**

Çehçeh-i āh-ı **hezārı** añlayan **bülbülcidir** (G.32/1)

2.8.7. Deve (Baîr, Şütür)

Dîvānda *deve* Farsça *şütür* kavramıyla karşılanmış ve mecaz anlamda kullanılmıştır. *Şütür-gürbe* (deve ile kedi) terkibi birbiriyle uyumsuz, karmaşık durumlar için kullanılan Farsça bir deyimdir. Şairin sıklıkla tercih ettiği deyim, manzumelerde vezin gereği *üştür-gürbe* şekliyle de yer almıştır. Aşağıda geçen iki beyitte de şair dünyanın ve yaşadığı dönemin karışıklığını ifade etmek amacıyla *şütür-gürbe* deyimini kullanmıştır:

Gerçi bu devr-i vaz‘-ı **şütür-gürbe**-i felek

Ehl-i derūna vākı‘ası nā-becā gelür (G.19/7)

Nedir bu vaz‘-ı **üştür-gürbevāri** bezm-i ‘ālemde

‘Aceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydāna (K.55/21)

2.8.8. Domuz (Hinzır)

Arapça hınzır, çoğulu hanâzir olarak yer alan ve İslâm dini gereği etinin yenmesi yasaklanan domuz, dîvân şiirinde de menfî anlamda yer almış, düşman veya rakibi yermek amacıyla kullanılmıştır. Domuz, derisinin kalınlığı ve sivri dişleri ile inatçılık ve zarar verme yönleriyle rakibe ya da düşmana teşbih edilirken atasözü ve deyimlerde de sıklıkla kullanılmıştır. “*Domuz*

derisi post olmaz eski düşman dost olmaz.”, “Domuzdan kıl koparmak” gibi birçok atasözü ve deyimde domuz menfi anlamda kullanılmıştır.

Es'ad aşağıda yer alan beyitte kötü karakterli insanları *hanâzîre* (domuzlar) benzetir. *Diyelim ki dönen haksızlıklara tahammül eyleyelim [bu defa da] her gördüğü domuzu başa belâ eder* diyen şair, kötülük ve eziyet karşısında susup tahammül etmenin kötü karakterli kişilerin eline fırsat vermek olduğunu dile getirerek bu durumun yanlışlığına değinir:

Farzâ tahammül eyleyelim devr-i cevrine

Her gördüğü **hanâzîri** başa belâ ider (G.33/4)

2.8.9. Eşek (Har, Himâr)

Farsça *eşek* anlamına gelen *har* kelimesi dîvân şiirinde olumsuz anlamda yer alan ve en sık kullanılan hayvan isimlerindendir. Şeyhî'nin hiciv türünde kaleme aldığı *Hârname* adlı eseri bu bağlamda yazılmış en güzel örneklerdendir. Genellikle ağıyâr için teşbih ögesi olarak kullanılan har, değersizliği ve bilgisizliği de sembolize eder. *Hüner, hastalıklı ve kötü tabiatlı bir kimsede bulunsa dahi o, palanı mücevherden olan bir eşeğe benzer* diyen şair marifetli fakat kötü tabiatlı kimseleri hicveder:

O hüner kim ola bir nef-s-i **habîşe** zîver

Beñzer ol bir **hara** kim cevher ola pālânı (K.19/8)

Gördün mü gönül ehline dünya ne eziyet eder, her eşek yaratılışlı kişiye döner merhaba der diyen şair feleğin gönül ehli kişilere eziyet ettiğini fakat kötü tabiatlı kimselere iyi davrandığını ifade ederek feleği adaletsizlikle itham eder:

Gördiñ mi çarç ehl-i dile ne cefâ ider

Her şahş-ı **har**-nihâda döner merhabâ ider (G.33/1)

2.8.10. Kartal (Nesr, Ukâb)

Birçok kültürde kutsal sayılan kartal, dîvân şiirinde teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. Aklın ve gücün sembolü olarak kullanılan kartal, Şamanizm'den akseden inanışlarla da göklerin hâkimi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde genellikle felek ile ilişkilendirilen kartal, memduh ve sevgili içinde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Es'ad manzumelerinde kartal kavramını Arapça *ukâb* ve *nesr* kelimele-riyle karşılamıştır. Aşağıda yer alan ilk beyitte III. Selim'in bahtını kartala benzeterek düşmanlarını avladığını belirten şair, ikinci beyitte ise kendisini kartala benzeterek *yükseklerde uçan Hüma kuşunu döndüren felek kartalıyım* diyerek bir tefâhur örneği sergiler:

Ya'ni cenâb-ı Hâzret-i Sultân Selîm kim

'Ukâb-ı baht-ı şevketi düşmen-şikâr olur (K.23/27)

Evc-i pervâz-ı Hümâ **nesr-i felek** tedvîrim

Mağz-ı 'Ankâ' ya gîdâ eyleyen 'âlem-gîrim (Terc.63/4:1-2)

2.8.11. Kaplan (Peleng)

Dîvân şiirinde aslan gibi güç ve yiğitliği sembolize eden kaplan aynı zamanda taht sembolü olarak da teşbih unsuru yapılmıştır. Memduhu methe-derken onu güçlü olmasıyla yönüyle kaplana teşbih eden şair, bazen âşığı kap-lana mahbubu da âhûya benzeterek av ve avcı tezâtı kurar.

III. Selim'i yiğitlik sembolü aslana benzeten şair aynı zamanda onu *za-manın kaplanı* olarak nitelendirir ve sihirli pençesi karşında herkesin ona itâat ettiğini ifade eder:

Sensin ol şîr-i celâdet ki **peleng-i** devrân

Râm olur pençe-i teşhîriñe bî-reyb ü gümân (M.25/45)

Kendisini *manalar ülkesinin vahşi ormanlarında yaşayan bir kaplana* benzeten şair, *hayal kuşu fikirlerime daima av olur* derken manaya verdiği değerini yanı sıra orijinal hayaller peşinde bir avcı olduğunu da ifade eder:

Ben ol **peleng-i** gâbe-i mülk-i ma'ânîyim

Nesr-i hayâli fikrime dâ'im şikâr olur (K.23/40)

2.8.12. Katır (Ester)

Dîvân şiirinde ata nispetle aşağı görülen katır zürriyetsiz oluşu nede-niyle hakîr görülmüş, bazen bilgisizlik ve inatçılık yönüyle de gafil ve nâdân kimseler katıra teşbih edilmiştir.

Beyitte nefis-i emmâreye telmihte bulunan şair, mücevheri *yeni yetişen taze bir kıza* benzetirken *bana göre mücevher katırların boynuna takılan bir boncuktur* diyerek dünya malını değersiz görür ve ona tamah etmediğini ifade eder:

Ne gevher her biri bir duhter-i nev-res diger yoḥsa

Benim 'indimde gevher mühre-i **ester** nişânıdır (K.60/46)

Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa için kaleme aldığı tarih kıt'asında onu *âlemin ileri gelenlerinden cömertlik sahibi vezir* olarak nitelendiren şair, paşanın inâyetinden herkesin nasibini aldığını hatta, *ehl-i ester* (katır ehli) dediği bilgisiz ve cahil insanlara dahi yardımcı olduğunu ifade ederek onu met-heder:

Vezîr-i zü'l-kerem memdûḥ-ı 'âlem şâhibü'l-a'lâm

Hizebr-i gâbe-i ekrem mu'în-i **ehl-i ester** câ (Tar.81/12)

2.8.13. Kedi (Gürbe, Hirre)

Farsça kedi anlamına gelen *gürbe* dîvânda sadece bu hâliyle ve genel-likle mecaz anlamıyla kullanılmıştır. *Şütür-gürbe* (deve ile kedi) terkinde yer alan kavram birbiriyle uyumsuz, karmaşık durumları ifade etmek için

kullanılan Farsça bir deyimdir. Ahmet Paşa'yı övdüğü beyitte *üştür-gürbe* de-yimiyle zamanın karışık, münasebetsiz bir hâl almasından şikâyet eden şair, *acaba yetenekli bir kul gelmez mi meydana* diye sorar:

Nedir bu vaz'-ı üstür-**gürbe**vâri bezm-i 'âlemde

'Aceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydâna (K.55/21)

Memduhunu övdüğü beyitte *kahrının karşında, düşmanların solgun bir kediye dönüştü* diyen şair güç karşısında itâat eden düşmanı kediye teşbih eder:

Sensin ol nesr-i celâlet ki şehâ devrinde

Gürbe-i lâgar olur şahş-ı 'adû kahrında (Mes.25/46)

2.8.14. Köpek (Kelb, Seg)

Dîvân şiirinde sıklıkla kullanılan kelb ve çoğulu olan kilâb kelimeleri genellikle rakip için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Şairler çoğu zaman rakibi mahbubun mahallesinde gezen bir köpeğe benzeterek yermişlerdir. Aynı zamanda Malikî mezhebine göre haram ve pis sayılan köpek menfî durumlar için kullanılmış, özellikle de nefis için teşbih unsuru yapılmıştır.

Beyitte *çok gayretli yiğitler korkak kişilere bakmaz, cesur aslanlar ile köpeklerin akşamları bir olmaz* diyen şair, köpek ve aslan arasında bir tezat oluşturur ve korkak kişileri köpek mesabesinde değerlendirir:

Şahş-ı cebâne merd-i gayûr eylemez nigh

Yokdur mesâsı **kelb** ile şîr-i şecâ'atin (G.87/6)

Şair aşağıda yer alan beyitte *kilâb* kelimesini gerçek manada kullanmıştır. Cağaloğlu'nda boş duran bir konağın kendisine verilmesini talep eden şair eğer konak ona verilmezse köpeklerin burada başıboş dolaşıp avlanacağını dile getirir:

Baňa rahm eyle emr ile konağı eyleme te'hîr

Kilâb itsün mi 'ahdinde şikâr-ı şâhini naḥṣîr (Terk.41/6:13-14)

2.8.15. Hümâ

Ankâ gibi efsânevî bir kuş olduğuna inanılan Hümâ kuşu dîvân şiirinde talihi ve güzelliği sembolize etmiştir. Hakkında birçok efsane olan ve kemikle beslendiğine inanılan bu kuşun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin talihi-nin açılacağına hatta padişah olacağına inanılmış. Genellikle Ankâ kuşu ile karıştırılan Hümâ kuşu şiirlerde sıklıkla birlikte anılmış, resim, minyatür, nakkaşlık ve dokumacılık gibi geleneksel el sanatlarında da çok yaygın bir motif olarak kullanılmıştır. Es'ad, manzumelerinde sıklıkla Ankâ ile Hümâ kuşunu aynı beyitte kullanmayı tercih eder. Hümâ'yı genellikle devlet kuşu olarak tasvir eden şair, Ankâ'yı aklın ve cesaretin sembolü olarak kullanır:

Zîb-i **Hümâ**-yı devletiñ arturdı şân u şevketiñ

Bildürdi ḥalka kıymetiñ '**Ankâ**-yı bî-pervâ gibi (K.59/24)

Evc-i pervâz-ı **Hümâ** nesr-i felek tedvîrim

Mağz-ı '**Ankâ**'ya gîdâ eyleyen 'âlem-gîrim (Terc.63/4:1-2)

2.8.16. Koyun (Bere, Gûsfend, Gûspend)

Sözlük anlamı Farsça kuzu anlamına gelen *bere* ile Farsça koyun anlamına *gûsfend* kelimeleri Es'ad'ın manzumelerinde genellikle memduhun adaletini överken denge unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhun adaleti öylesine dengeli ve düzenlidir ki onun zamanında *koyun ile aslan şüphesiz karı-koca gibi yaşayabilir, bir mağarada kuzu ve aslan tek vücut olabilir*:

Ger olsa intizâm-ı ḥükm-i 'adliñ böyle bir eyyâm

Olur bî-şüphe **gûsfend** ile şîr-i ner zen ü şevher (K.51/11)

Virse ezdād-ı zamāna re'y-i 'adliñ terbiyet

Yek vücūd eyler **bere**yle gābede şîr-i neri (K.24/36)

2.8.17. Papağan (Tûtî)

Eskiden papağanlara konuşma öğretilirken tekrarladıkları her söz karşılığında ödül olarak şeker verilirmiş. Şeker yemeye alışan papağan, şeker yeme isteğiyle daha fazla kelime öğrenirmiş. Dîvân şiirinde bir metafor olarak yer alan bu anekdot şairler tarafından teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. *Tûtî* ile tûtî-yi şeker-hâ, tûtî-yi şeker-şiken, tûtî-yi şeker-feşân, tûtî-yi şîrîn-suhan, tûtî-yi şîrîn-güftâr vb. terkipler yapan şairler kendilerini memduhun karşısında şeker gibi tatlı sözler söyleyen papağana benzetmişlerdir.

Mora valisi Sâmî Ebûbekir Paşa'yı metheden şair, *gurbetteyken paşanın gönül dilinden anlayıp kendisine yardım ettiğini* ve *şeker gibi tatlı sözlerini şeker çiğneyen papağan gibi dinlediğini* belirtir:

Sensin baña lutf eyleyen gurbetde gönlüm añlayan

Ķand-ı kelāmım diñleyen **tûtî**-i şeker-hâ gibi (K.59/28)

Kendisini cennet meclisinin papağanına benzeten şair, *kaleminin dahi hüner şekeri çiğneyen bir papağan olduğunu* dile getirir:

Ben ise **tûtî**-i bezm-i ĳudsim

Ķalemim dahı şeker-hâ-yı hüner (K.49/26)

2.8.18. Sivrisinek (Peşe, Peşşe)

Sinek ve sivrisinek dîvân şiirinde genellikle küçük ve siyah olması yönüyle değersiz olarak görülmüş ve menfî durumlarda benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin yüzündeki benler onun yanağına veya bal dudağına konmuş bir sineğe teşbih edilirken bazen vızıltısıyla da rakibe veya âşığa teşbih edilmiştir.

Aşağıda yer alan beyitte *Bazen gönül devamlı olarak uygunsuz bir durumunun içinde olurken bazen de değersiz biriyle dost olur* diyen şair, *peşe-i nâ-çîz* (değersiz sivrisinek) terkibiyle kıymetsiz insanlara işaret eder. İnsanın sosyal ilişkilerinde yaşayabileceği nahoş durumlar karşısında dikkate değer bir analiz yapan şair, gözlem istidadını da ironik ve sanatsal bir üslupla aksettirir:

Vaht olur bir vaz'-ı nâ-hemvâra meyl eyler müdâm

Ba'zı olur bir **peşe**-i nâ-çîze hem-demdir gönül (G.62/3)

Güneşin kudreti karşında, yaratılmış âlemin küçücük olduğunu hatta yere ve göğe nisbetle bir sivrisinek büyüklüğünde olduğunu söyleyen şair, tasavvufi muhtevada kaleme aldığı bu beyitte, yerin ve göğün Allah'ın yarattıkları karşında küçük ve değersiz oluşunu sivrisinek teşbihi ile ifade eder:

Zerredir bu 'âlem-i tekvîn şems-i kudrete

Peşşedir nisbetle 'arş u kürsî şun'-ı vahdete (G.96/1)

2.8.19. Tâvûs

Türk kültüründe Tanrı kuşu, Alakuş veya Gelin kuşu olarak da bilinen Tâvûs kuşu, dîvân şiirinde bazen *Cebrâil* olarak bazen güzelliği ve cazibesiyle ilahî olduğuna inanıldığı için *Cennet kuşu* olarak tasvir edilir. Es'ad, Tâvûs kuşunu aşağıdaki ilk beyitte *Cebrâil'in kanatlarına*, ikinci beyitte ise *hayallerinin kanatlarına nakşolunmuş kudrete* benzetir:

Per-i **tâvûs**-ı melâ'ik mi disem dâmenine

Nedir ol resm-i nuķûşında olan şun'-ı vedûd (K.31/7)

Per-i **tâ'ûs**-ı hayâlimde münakkaş kudret

Vefk-i endîşem ile kevn ü mekân teşhîrim (Terc.63/4:3-4)

2.8.20. Yarasa (Huffâş)

Arapça *huffâş*, *huffâşe*, Farsça *şeb-pere* ve *şeb-engiz* anlamlarına gelen yarasa sadece gece ortaya çıkıp uçuşması ve karanlıkta görebilmesi gibi yönleriyle dîvân şiirinde menfî durumlar karşısında teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde *şeb-pere* ve *huffâş* kelimelerini olumsuz anlamlarda kullanmıştır. Beyitte bahtı, siyah olması (kötü talih) yönüyle yarasaya benzeten şair, *gün görmek* deyimine de işaret eder:

Sâye-bağış olsa silâhdârına da bir himmetiñ

Gün görür 'âlemde hemçün **şeb-pere** baht-ı siyâh (Terk.43/3:7-8)

Hümâ kuşunun karşısına baykuş ve yarasayı koyarak iyi-kötü karşıtlığı kuran şair, memduhu iyilik vasfıyla Hümâ'ya benzetirken diğer kişileri alçak dünyanın baykuş ve yarasasına benzetir:

Zât-ı pâkiñ evc-i rif'atde Hümâ-pervâz iken

Kim bakar dehr-i denîniñ bûmına **huffâşına** (K.65/8)

2.8.21. Yılan (Ejder, Hayye, Sübân)

Dîvân şiirinde çeşitli isimlerle yer alan yılan, birçok farklı açıdan teşbih unsuru yapılmıştır. “Ejderha, büyük yılan. Bir inanışa göre yılan, kendi ece-liyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlukları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderha ve ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. Kelimenin asıl adı *Dahakâ* olup eski Hind dininde *ayıp* olarak bilinir. İran mitolojisine bir padişah olarak geçen kelimenin *Dahhâk* ile alakası olduğu sanılmaktadır. Edebiyatta ejderhâ sevgi-linin saçları yerine kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir

ejderhâyı andırır. Saç, uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhâya benzer. Ayrıca tılsımlı hazîneleri de ejderhâların beklediğine inanılır.”²⁷⁴

Es'ad, manzumelerinde *ejder*, *hâyye* ve *sübân* kelimelerini yılan manasında kullanır. Sübân ve hâyye kelimelerini aynı beyitte kullanan şair, Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında bir mağaraya sığınması ve burada yılanın Hz. Ebû Bekir'in ayağını ısırması hadisesine telmihte bulunur:

Hâyyeniñ 'aşkı değil mi gârda şiddîkîrû

Nazra-ı dîdâr için meldüğ-ı **sü'bân** eyleyen (N.2/36)

Şair, yılan kelimesini genellikle sevgilinin saçlarına teşbih eder. Bu bağlamda *zûlf* ile terkip yaptığı *ejder* kavramını kullanır. *Duyanlar sevgilinin yılan gibi kıvrımlı saçlarına tel taksın* diyen şair, günümüze kadar kullanılan gelenlerin saçına *tel* (gümüş sim) *takma* geleneğine de işaret eder:

Meyl iden tâb-âver olmaz ğamze-i dil-cüyına

Tel taşsun düş olanlar zûlf-i **ejder** hûyına (G.99/1)

Beyitte Sultan Murâd'ın velâdetine tarih düşüren şair, *ejder yaratılışlı kalemimi elime aldım* diyerek kalemini yılanı benzetir ve aynı beyitte Hz. Mûsâ'yı da anarak onun yılanı dönüşen esasına telmihte bulunur. Bu benzetmeyle şair, ihsas yoluyla kendi kaleminin de Hz. Mûsâ'nın esası gibi mucizeler yarattığını söyleyip tefâhur eder:

Ben de aldım hâme-i **ejder**-i nihâdı destime

Oldı Mûsâ-yı hayâlim tam târîhimle yâd (Tar.70/11)

²⁷⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 146.

2.8.21.1. Hayvanlarla Alâkalı Unsurlar

2.8.21.1.1. Âşiyân/Lâne

Kuş yuvası anlamına gelen *âşiyân* ve *lâne* kavramları dîvân şiirinde sık kullanılan kavramlardır. Genellikle bülbül ile tenâsüp yapılan bu kavramlar, âşığın gönlü anlamında yuva, hane anlamlarında da kullanılır. Aşağıda yer alan ilk beyitte *hayal kuşunun yuvası dünyadır* benzetmesi yapan Es'ad, damgâh kavramının tuzak anlamı da düşünüldüğünde kuş ve tuzak kelimeleri arasında da bir tenâsüp yapmıştır:

Giriftâr eyleyen vaḥşî dili yek-dâne luṭfîndur

‘Aṭâ mürğ-i ḥayâliñ dāmğâh-ı **âşiyân**ıdır (K.60/11)

Beyitte *ey Es'ad sırrım hakikatlerin göğüne uçan Hümâ, bu durumda kararsızken ben yuvayı neleyeyim* diyen şair, *lâne* kavramını ev ve yuva anlamında kullanmıştır. Bu beyti, şairin sürekli farklı diyarlarda olması ve sabit bir evinin olmaması şeklinde de yorumlamak mümkündür:

Hümâ-yı ‘arş-pervâz-ı ḥakâyık sırrım ey Es'ad

Bu ḥâletle kararım yoğiken ben **lâne**yi n'eylem (G.73/7)

2.8.21.1.2. Nahçîr/ Sayd/ Şikâr

Nahçîr sözlüklerde *ceylan*, *av*, *yaban keçisi* ve *avlanılan yer* anlamlara gelir. “Dîvân şiirinde ise âşık ve âşığın gönlü, sevgilisi karşısında bir nahçîr olarak avlanmış veya avlanmayı bekler.”²⁷⁵ Av ve avlanma gibi anlamlara gelen *sayd* ve *şikâr* sözcükleri ise âşığın gönlü anlamlarında dîvân şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. “Âşığın canı ve gönlünün avlandığı durumlar vardır. Sevgilinin saçı, gamzesi ve gözü birer avcıdır. Saç, kemend ile; gamze ve göz ise ok (kırpık) ile avlanırlar. Sevgilinin avcılığında mutlaka tam isabet söz konusudur. Bu avcıda asla merhamet yoktur.”²⁷⁶ Dîvânda av ve avlanmayla alâkalı

²⁷⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 360.

²⁷⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 405.

bu unsurlar genellikle âşığın gönlü için teşbih unsuru olurken bazen gerçek anlamlarıyla da manzumelerde yer almıştır.

Beyitte *nice el değmemiş şiiirleri âşık gönlüm avlamaz* diyen şair, *haya-limin ortaya çıkış yeri ince manalardır* diyerek sözden ziyade manaya önem verdiğini belirtirken *sayd* sözcüğünü mecaz anlamda avlamak olarak kullanır:

Nice dūşīzegān-ı nazmı **şayd** itmez dil-i merdüm

Hayālīm cilvegāhı nāzeninān-ı ma‘ānīdir (K.60/44)

Beyitte *nahçîr* sözcüğünü av yeri anlamında kullanan şair, memduhundan bir konak talep eder. Konağın başıboş kaldığında bir av yerine dönüşmesini ve burada şahinlerin köpekler tarafından avlanmamasını ister. Esasında bu isteğini gerçek anlamının yanı sıra mecaz anlamıyla da kullanan şair, kendisini şahine benzeterek memduhundan onu düşmanlarına av etmemesini diler:

Baňa raḥm eyle emr ile konağı eyleme te’ḥîr

Kilāb itsün mi ‘ahdinde **şikār**-ı şāhini **nahçîr** (Terk.6/v)

Hasib’in taze sözlerine hüner pususu kuran şair, onun avladığı hayvanını avladım diyerek mecaz bir anlatıma başvurur. Bir tefâhur örneği gösteren şair, Hasib’in gazeline yazdığı nazirenin Hasib’in gazelinden daha güzel olduğunu iddia eder:

Ḥasīb tāze-i güftārīñ bu pehnā-yı ma‘ārifde

Kemīngāh-ı hünerde kendi **nahçîrin şikār** itdim (G.70/8)

2.9. Kozmik Âlem ve Tabîat²⁷⁷

Bilinmeyene olan merak ve kuşku insanı araştırmaya ya da hikâyeler üretmeye teşvik eder. Bu bağlamda gökyüzünün erişilemez oluşu ve insanda

²⁷⁷ Kozmik unsurlar için bk. İsrail Babacan, “Ferheng-i İstılâhât-ı Nücûmî ve Dîvân Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*,

oluşturduğu merak duygusu onu daha da cazip kılmış, bir yaratıcının varlığı ile birleşen bu merak duygusuyla mitolojiden dine, felsefeden astrolojiye neredeyse her dalda kâinat ve gök cisimleriyle alâkalı birçok teori üretilmiştir. Gök cisimlerinin hareketleri birçok açıdan yorumlanmış, bazen mitolojinin bazen felsefe ve dinin bazen de masalların ve en önemlisi de şiirin konusu olmuştur. Kozmik unsurlar olarak adlandırılan kâinat ve gökcisimleri şiire konu olurken dönemin insanının tasavvur şeklini de yansıtmıştır.

2.9.1. Felek/Âsumân

“Kadim inanışa göre dünyayı çevreleyen ve dokuz kattan oluşan feleğin ilk yedi katına seba-i seyyâre veya ferş denilir. Yedi gezegenin yer aldığı bu tabakada sırasıyla Ay, Utarit, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih, Zühal (Keyvân) ve Müşteri gezegenleri bulunur. Sekizinci felek burçlar denilen sabit yıldızlardan oluşur ve kürsî olarak da adlandırılır. Dokuzuncu tabaka diğer felekleri içine alan boş ve içinde hiçbir cisim barındırılmadığı için düz bir kumaşa benzetilmiş, *felek-i atlas* (atlas feleği), *felek-i a'zam* (en büyük felek), *felekü'l-eflak* (felekler feleği) ve *arş* adlarıyla anılmıştır.”²⁷⁸ Aynı zamanda insan vücudunda yer alan omurların birincisine *atlas* denilmesi ve mitolojik bir Tanrı olan *Atlas*'ın dünyayı omzunun bu kısmında taşıması dîvân şiirinin diğer alanlara arasındaki bağı da gösterir niteliktedir.

Dîvân şiirinin en önemli kaynaklarından biri olan kozmik unsurlar Es'ad Dîvânî'nda da sıklıkla kullanılmıştır. Kutluer'in tanımındaki terkiplerin

2/1, Şubat 2019, ss. 109-124.; Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 90, 1994, ss. 131-179.; Mümtaz Caran, “Dîvân Şiirinde Kozmik Unsurlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.; Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acaibü'l-Mahlukat Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2008.

²⁷⁸ İlhan Kutluer, “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 303.

yanı sıra manzumelerinde çoğunlukla *felek* kavramını tercih eden şair 163 defa felek, 23 defa ise feleğin çoğulu olan *eflâk* kavramına yer verirmiştir. Manzumelerde *felek* ve *eflâk*: *yükseklik, yücelik, kuvvet sahibi olma, bilginlik, nişan alabilme, devretme, dokuz kat olma, yaşlı olma, insana eziyet etme* gibi birçok farklı özelliğiyle teşbih unsuru yapılmıştır. Dîvânda kullanım sıklığı yüksek olan *felek* ve *eflâk* kavramlarıyla yapılan terkiplere aşağıda yer verilmiştir:

Çarh-ı felek, çarh-ı kühen, çarh-ı sitemger-i felek, üstâd-ı felek, kavş-i felek, ecrâm-ı felek, nesr-i felek, tabâh-ı felek, hilkat-i felek, ni'met-i felek, minnet-i felek, kubbe-i keyvân-ı felek, pîr-i fânî-i felek, devr-i felek, edvâr-ı felek, dîde-i felek, nüh felek, debîr-i nüh felek, dîde-i eflâk, taht-ı eflâk, dîhîm-i eflâk, bedr-i eflâk, dâmen-i eflâk, âmâc-ı eflâk, kubbe-i eflâk...

Beyitte *yedi kat gökyüzünün âlemdaki manzarasını seyrettiğim zamanlarda yüce dergâh yoktu* derken ilk tabaka olan *heft-âsumân* (yedi felek) kavramına telmihte bulunan şair, *manzar-ı âlem* terkiibiyle bir mazmun olan *nûr-ı Muhammedî* kavramına da ihâm yoluyla işaret etmiştir:

Manzar-ı 'âlemdaki **heft-âsumân**ıñ seyrini

İtdigim demlerde dergâh-ı mu'allâ yoğidi (N.7/9)

Aşağıda yer alan beyitlerde feleğin menfî yönlerine dikkat çeken şair onun göz boyayıcı, aldatıcı ve sefil oluşu gibi vasıflarına değinmiş, bazen de feleği insanın yüzüne gülmemesi, hep cefa çektirip eziyet etmesi gibi yönleriyle sevgiliye teşbih etmiştir:

Görmüş mi çeşm-bâz-ı **felek** bir nazîriñi

Bu müdde'âma ehl-i başîret disün ne'am (K.58/13)

Bakma bu vaz'ına **felek**-i sifle-perveriñ

Elbet anın da başına devr-i cezâ gelür (G.19/5)

Yeter nāz eylediñ terk-i cefā kıl ey **felek**-meşreb

N' olur ya kām alam ben de bu devr-i kāmranīdir (K.60/2)

Felek anlamında kullanılan *āsmān* kavramı ise genellikle *zemin ve arz* ile birlikte terkip yapılarak yücelik ve ulaşılmazlık gibi anlamlarda kullanılmıştır:

Sensin imāmü 'l-Müslimīn zıll-ı hudāvend-i mu'īn

Bā-naşş-ı Qur'ān-ı Mübīn emriñde '**arz** u **āsumān** (Tar.73/16)

Müstecāb olsa revādır da'vet-i ehl-i niyāz

Kim **zemīn** ü **āsumān** pür şīt u yā Rab' dır bu şeb (Tar.73/1)

Şad Bārekallāh nāgehān oldu felekler şādmān

Luṭf üzre şimdi **āsumān** döndi murād üzre hemān (Tar.73/1)

Dokuz tabaka olan feleğin tamamını *nüh-felek*, *nüh-kubāb*, *tokuz-kubbe* gibi terkiplerle ifade eden şair, memduhu överken onun vasıflarının bu dokuz kubbeye yazılı olduğunu veya dokuz feleğin de onun emrinde olduğunu ifade ederek mübālağa yapar:

Ṭāḳ-ı 'arşa yazdı evşāfıñ debīr-i **nüh-felek**

Ben ne deñlü vaşfıñı itdim ise noḳşān da (K.37/28)

Meclis-i şevķimde devr itmek için bu **nüh-kubāb**

Kāse-i mihriñ şunar her bezmime cām-ı şarāb (K.58/13)

'Azīmü's-şānına nisbetle felek bir çerģe

Nice olmaz yā **toḳuz kubbe** felekde maḥsūd (K.31/2)

Çıķınca dīhīm-i eflāke şāh-ı māh-ı cedīd

Çalındı nām-ı felekde **toḳuzlı** ṭabl-ı 'ālem (K.27/2)

Atlas ya da *arş* olarak da adlandırılan dokuzuncu tabaka dîvânda 24 yerde *arş*, 7 yerde de *atlas* kavramıyla yer alır. *Arş-ı berîn*, *arş-ı alâ*, *arş-ı a'zam* gibi terkiplerle onun yüce ve muazzamlığına işaret edilir. Şair, memduhun *yüce vasıfları göğün en yüksek tabakasıyla arkadaş olur* ve *onun namı bu surette tıpkı göğün en yüce tabakası gibi kalıcı olur* derken memduhun yüce vasıflarını gökyüzüne benzetir:

Vaşf-ı bülendi hemser-i '**arş-ı berîn** olur

Nâmı kalur bu şürete der-kâr olanlarıñ (Tah/98:4-5)

Aşağıda yer alan beyitlerde de *arş-ı alâ*, *arş-ı azam* gibi terkipleri benzer şekilde kullanan şair, memduhun cömertliği ile göğün en yüce katı olan felek arasında ilişki kurar:

İtme me'yûs beni dâver-i dîn-i dünyâ

'**Arş-ı a'lâ**da bu ihsân ile meştûr olasın (Terc.31/4)

'**Arş-ı a'zâm** gibi bālâ-ter olur ehl-i kerem

Devlete zât-ı kerâmâtı şeref-zâ-yı kerem (K.47/3)

Sözlüklerde “kilim, halı, döşeme” gibi anlamlara gelen *ferş* sözcüğü benzetme yoluyla *arş* karşılığı olarak da yeryüzü manasında kullanılır. Yeryüzüne yani ferşe rengini verenin *atlas-ı çarh* olduğunu söyleyen şair, dokuzuncu tabaka olan atlasın şâmil olmasına da telmihte bulunur:

Atlas-ı çarh virüp **ferş**ine reng-i rûyîñ

Zühre de sünbülesin itmiş aña târ ile pûd (K.31/4)

2.9.2. Gezegenler (Seyyâreler)

Gezegenler dîvân şiirinde en sık kullanılan mazmunlardandır. “Astro-nomi ile ilgili hipotezleriyle de meşhur olan İskenderiyeli Batlamyus’a göre dünyayı dokuz tabaka ile bir soğanın zarları gibi çevreleyen felek dokuz tabakadır. Bunlardan ilk yedi tabaka gezegenler feleği-yken sekizinci tabaka

burçlar ve sabit yıldızlar feleği, dokuzuncu tabaka ise bütün âlemi çevreleyen cisimlerden arınmış en büyük ve en yüksek felektir. *Felek-i atlas, Felek-i a'zam, Felekü'l-eflâk* adlarıyla da anılan bu felekler kamere olan uzaklıklarına göre isimlendirilmiştir.”²⁷⁹ Aşağıda Seb'â-i seyyâre olarak da adlandırılan ilk yedi gezegenin tanımı yapılmış ve Es'ad Dîvânı'nda geçen kullanımlarına yer verilmiştir. Sonrasında ise sekizinci tabakada bulunan yıldızlar açıklanmıştır. Dokuzuncu tabaka olan felek kavramı diğer kavramların tamamını kapsadığı için ilk sırada madde başı olarak açıklanmıştır.

2.9.2.1. Kamer (Ay, Bedr, Mâh, Meh)

Feleğin ilk tabakası olan *seba-i seyyâre* ya da diğer adıyla *ferş* yedi yıldızdan oluşur. Birinci sırada yer alan *ay* manzumelerde *kamer*, *mâh*, *meh* ve *bedr* gibi isimlerle yer alır. *Ay*, manzumelerde el değmemişlik, yanına yaklaşılamama, her gece görünmeme ve ulaşılmaz olma gibi manalara gelecek şekilde teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Dîvân şiirinde genellikle sevgiliye teşbih edilen ay, yüzeyindeki lekelerle de sevgilinin yüzündeki benlerle ilişkilendirilmiştir.

Dîvânda mahbub, parlaklığı ve ulaşılmazlığı gibi vasıflarıyla sıklıkla aya teşbih edilmiş, *mâh-rû*, *mâh-likâ*, *mâh-pâre*, *meh-veş* gibi kelimelerle de terkip yapılarak kullanılmıştır. Aynı zamanda *mağfiret ayı*, *ihsan ayı*, *bolluk ayı*, *cömertlik ayı*, *ramazân ayı*, *lütuf ayı* gibi sıfatlarla terkip yapılan ay, gerçek anlamıyla da manzumelerde yer almıştır. Manzumelerde mâh kavramı müteradiflerine göre daha fazla tercih edilerek 58 yerde kullanılırken ikinci sırada *meh* ve *bedr* kavramları, en az ise *kamer* ve *ay* kavramları kullanılmıştır.

İlk beyitte kameri mahbubun *yüzünün sayfasına şahit* olarak gösteren şair, ikinci beyitte *hakkın lütuf ayı* olarak nitelendirdiği *mâhu* ramazan ayı manasında kullanmıştır:

²⁷⁹ Cemal Kurnaz, “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 306.

Yâ **kamer** midir müşâhid şafha-i ruhsârda

Yâ şeb-i zülf içre mehtâb-ı şafâ sîmâ mıdır (K.42/3)

Oldur çü **mâh**-ı lutf-ı Hâk aḥkāmına 'ibretle bak

Memdûhını *Rabbü 'l-felaḥ* icrâ-yı erkân eyledi (K.21/6)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *meh-rû* (ay yüzlü) terkihiyle sevgilinin yüzünü aya benzeten şair, ikinci beyitte *meh* kavramını gerçek anlamıyla kullanmış, *ay ve güneşin hızlıca dönmesini idrak edemeyenin âlemdeki yaratılmışları anlamayacağını* iddia etmiştir:

Ebrûlara bir vech ile yüz virmez o **meh**-rû

Zannım yine 'uşşâkına ḥançer çeker ebrû (G.94/1)

Derk eylemeyen seyr-i serî' **meh** u yûhı

Bilmez niçün inşâ olunup keştî-i Nûh'ı (Tah.100/5:1-2)

İlk beyitte *bedr-i münîr* terkihiyle parlak bir ay doğdu diyerek Sultan Murâd'ın velâdetine tarih kaydı düşüren şair, ikinci beyitte *bedr-i kamer* terkihiyle de dolunaya işaret ederek *ayın yüzeyindeki karartıların dolunayda ortaya çıkıp görünür olduğunu* ifade eder. Son beyitte ise *bedr-i mâh* terkihiyle dolunayın bir görünüp bir kaybolmasını hatırlatan şair, bu durumu dünyanın gelip geçiciliğine benzeterek tasavvufî bir değerlendirme yapar:

Şulb-i burc-ı salṭanatdan toğdı bir **bedr**-i münîr

Def'-i zulmet eyledi dünyâdan ol nûr-ı murâd (Tar.70/3)

Düşdikce tâb-ı zülfi o zîbâ-yı maṭla'a

Bedr-i kamerde zâhir olur lekke-i kelef (G.48/2)

Bakma o **bedr-i mâh**a ki bir var bir de yok

Aldanma evc-i câha ki bir var bir de yok (G.52/1)

Ayın on dördü zaman olarak dolunayı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra sevgilinin yüzü için teşbih unsuru olarak da kullanılır. Es'ad aşağıdaki tarih kıtasında II. Mahmûd'un oğlu Bâyezîd için *bedrâsâ (ay gibi)* ifadesini kullanırken kendi yazdığı cevher tarihini de *ayın on dördüne* benzeterek onun eşsiz olduğunu ihsas eder:

Çıktı **ay on dördi** gibi cevher-i târîhden

Toğdı **bedrâsâ** kaşır devrinde Sulţan Bâyezîd (Tar.72/22)

2.9.2.2. Merkür (Debîr, Utârid)

İkinci felekte yer alan bu gezegen dîvân şiirinde hitâbet yeteneği, kâtiplik ve sürat sembolü olarak yer almıştır. Süratli olması yönüyle bazen *tir* (ok) kelimesiyle de şiirlerde yer alan bu gezegen, memduhu övmek ve onun yüceliğini vasıflandırmak için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Es'ad aşağıda yer alan beyti hem Derviş Paşa hem Ra'ûf Paşa adına yazdığı iki kasidede kullanır. *Onların vasıflarının gök kubbenin dokuzuncu katına yazıldığını söyleyen* şair, bu yazıcının ise Merkür olduğunu ifade ederek onun kâtiplik vasfına değinir:

Tâk-ı 'arşa yazdı evşâfın **debîr**-i nüh-felek

Ben ne deñlü vaşfını itdim ise noşşân da (K.37/28)

2.9.2.3. Venüs (Çolpan, Nahid, Zühre)

Üçüncü felekte yer alan Venüs güneş ve aydan sonra göğün en parlak yıldızıdır. Dîvân şiirinde parlaklığı ve göz alıcılığı dolayısıyla güzel ve cezbedici şuh bir kadın ya da eğlence meclislerinde elinde musikî aleti çalan bir cariye olarak tasavvur edilmiştir.

Es'ad aşağıda yer alan ilk beyitte *nâhid-i seyyâre* terkiibini, *dönerek raks eden bir rakkase* gibi tasavvur eder:

Giribân-ı emānı virmedim dest-i sitemkâre

Benimçün rakş ider gerdişdedir **nâhîd**-i seyyâre (Müs.95/7:3-4)

Beyitte sevgiliyi fikir burcundan Zühre gibi doğan bir nûra benzeten şair, Zühre'nin parlaklığıyla nûr kavramını ilişkilendirir:

Zühreâsâ burc-ı fikrimden toğarsın nûrdan

Leyle-i kadrîñ şabâhu'l-hayr-ı hânım âftâb (G.4/5)

2.9.2.4. Şems (Âftâb, Güneş, Hûrşîd, Mihr, Yûh)

Dördüncü feleğin seyyâresi olan güneş göğün en parlak yıldızı olması yönüyle hükümdar ya da sultan olarak kabul edilmiş, diğer yıldızlar da onun hizmetkârı olarak sembolize edilmiştir. Birçok yönden teşbih unsuru yapılan güneş, parlaklığı ve dünyayı aydınlatması yönüyle sevgilinin yüzüne benzetilirken bazen memduha ya da şairin kendisine benzetilmiştir.

İlk beyitte kendisini güneşe benzeten şair, *âlem benim varlık güneşim-den parlaklık kazandı, ne yapayım aşâğılık felek asla kıymetimi bilmez* diyerek felekten şikâyet eder. Sevgilinin vasıflarını sayıp döktüğü ikinci beyitte ise onun yüzünü güneşe benzetir:

Şems-i zâtımla ziyâ' kesb ider 'âlem ammâ

N'eyleyem süfle felek kadrîmi bilmez aşlâ (Tar.77/21)

Gül-'izârım nâz u reftârım **güneş** ruhsârelim

Şırma şaçlım penbe ten hûr-i cinânım âftâb (G.4/2)

Bazen de güneşin dünyanın etrafını dolaşmasına işaret ederek *güneş gibi dünyanın her yanını dolaşın, Deylem'in güzellerinin içinde onun yanağı gibi güzeli göremezsiniz* diyen şair, mahbubun güzelliğini överken aynı zamanda Deylem'in güzellerine de telmihte bulunur:

Göz görmemiş 'izârı gibi hadd-i Deylem'i

Deşt eyleyin **güneş** gibi aqtâr-ı 'âlemi (Müs.96/4:1-2)

Şair, feleğin önderinin güneş olduğu hatırlatır ve memduhu da güneşe benzetir. Aynı zamanda seyyârelerin güneşin etrafında dönmesine telmihte bulunan şair, memduhun emrindeki askerlerin onun huzurunda tıpkı seyyâreler gibi dönmesini diler:

Tâ ki **hürşîd**-i ‘âlemdâr-ı felek tâbındadır

‘Askeriñ seyyâreveş olsun rikâbında revân (K.28/26)

Beyitte yöneticilere seslenen şair, *eğer güneş gibi parlaklık kazanıp yücelmek istiyorlarsa gölgelerini tıpkı güneş gibi zengin fakir ayırt etmeksizin herkesin ayağının altına sermeleri gerektiğini* öğütler:

İrtifâ‘-ı kesb-i pertev eylemez mânend-i **yûh**

Sâyesin ferş itmeyen pây-ı ğarîbân altına (G.101/4)

Şair, mahbubuna seslendiği beyitte *mihr-i cihân*, *âftâb* ve *hurşîd* gibi güneşin müteradifî olan kelimeleri kullanarak tenâsüp yapar. Gönlünü gökyüzüne benzeten şair, sevgiliyi de o gökyüzü âleminin güneşine benzetir:

Âsumân-ı gönlüme **hürşîd**-i ânim **âftâb**

Hâver-i ârâmıma **mihr**-i cihânım **âftâb** (G.4/1)

2.9.2.5. Mars (Behrâm, Merîh, Mirrîh)

Beşinci felekte yer alan bu gezegen renginin kızıl olması sebebiyle şiirlerde genellikle kan dökücü ve zulmedici bir insan gibi tasavvur edilmiştir. Elinde kılıç ya da mızrak tutmuş bir genç olarak tasvir edilen bu gezegen²⁸⁰ Es‘ad’ın manzumelerinde de bu yönleriyle ele alınmış, çoğunlukla *tîr*, *seyf* ve *şemşîr* ile terkip yapılmıştır.

²⁸⁰ Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 90, Haziran 1994, s.161.

Beyitte memduhunun *kılıcının cihâna zelzele vereceğini* söyleyen şair, onu korkusuz Merîh'e benzetirken Merîh'i de elinde kılıç tutan korkusuz bir savaşçı gibi tasvir eder:

Seyfiñ cihâna zelzele virse 'aceb mi velvele

Ben bildigim sensin hele **mirrih**-i bî-pervâ gibi (K.59/19)

Şair kendisini *kan içen kılıcıyla düşmana saldıran* bir savaşçı olarak nitelendirdiği bu beyitte de *Merîh'in kılıcı Es'ad'ı kıskanmasın da ne yapsın* diye sorarken *Merîh'i* elinde kılıç tutan bir insana benzetir:

Hamle itse düşmene şemşîr-i hûn-âşâm ile

Tîğ-i mirrih Es'ad'a reşk itmesün de n'eylesün (G.75/9)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *ağlayan gözlerinden akan yaşların Merîh'in gönlüne merhamet öğrettiğini* söyleyen şair ikinci beyitte, *padişahın kahredici kılıcı gökyüzünde Behrâm'ın gönlüne korku ve elem düşürdü* diyerek *Behrâm* ve *Merîh* kavramlarını hem yıldız hem yücelik manalarında kullanır:

Uşûl-i zühreye virdi hulel feryâd-ı efgânım

Dil-i **merihe** rahm öğretti eşk-i çeşm-i giryânım (Terk.41/1:2-3)

O pâdişâh-ı mu'azzam ki tîğ-i kahrından

Felekde sîne-i **behrâma** düşdi havf-ı elem (K.27/11)

2.9.2.6. Müşterî (Bercîs, Erendiz, Jüpiter, Hürmüz)

Altıncı gezegende yer alan Müşterî uğurlu kabul edilen yıldızlardır. “Düzgün ve güzel söz söylerler. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Sa'd-ı ekber (büyük kutluluk) olarak kabul edilmiştir. Pazartesi gecesi ile Perşembe gündüzlerine hâkimdir. Mavi renk Müşteri yıldızına aittir. Merih (Mirrih) ile Ay (Kamer) dost yıldızları; Zühre ile Utarid ise düşman yıldızlarıdır. Özellikle methiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı

Müşteri yıldızına benzetilirler.”²⁸¹ Mars, Jüpiter, Bircis, Hürmüz, Erendiz, Sakıt gibi adlarla da anılan bu gezegen din, ilim, hayâ, tevâzu, kerem, fesâhat ve akıl gibi vasıfları dolayısıyla manzumelerde genellikle devlet erkânı ve din önderlerine teşbih edilmiştir.

Şairin nazire olarak kaleme aldığı bendde geçen *Müşterî* kavramı ile ihâm-ı tenâsüp yapılmıştır. *Müşterî* kavramının ilk akla gelen anlamı talip veya alıcıdır. İlk anlamda da *köhne felek sevgilinin ay gibi kavisli kaşlarına talip olmuştur* anlamına ulaşılır. İkinci ve söylenmeyen anlam ise ihâma konu olan ve tenâsüp meydana getiren hilâl, çarh-ı kühen, süreyyâ gibi kavramlardır. Bu kavramlar *Müşterî*’nin yıldız anlamına çağrışım yaparak *köhne felek sevgilinin ay gibi kaşlarına yıldız olmuştur* anlamına ulaşılır:

Bağ ne hikmet reng-i rûy-ı gül ser-â-pâ yâsemen
Reng alur zülf ü ruğundan gülşen-i meşk-i Hoten
Nağd-ı cân virmek o meh-rûya ‘aceb mi her gün
Müşterî olmuş hilâl ebrûsına çarh-ı kühen

Her şeb ‘arz itmekdedir ‘ağd-i Süreyyâ-yı bedel (Tah.97/2)

2.9.2.7. Zühal (Keyvân, Satürn, Sekendiz)

Yedinci felekte yer alan Zühal yıldızı, *Nahs-ı ekber* (büyük uğursuz) olarak kabul edilen yıldızlardandır. “Kadim inanışa göre yedi gezegenin her birinin bin yıl devir sürdüğü ve her birinin dünyadan uzaklık süresinin bin yıla tekabül ettiğine inanılır. Yedinci felekte olan Zühal yıldızı ise bu yedi gezegenin ilk devridir ve Hz. Âdem ile başlatılmıştır. Yeryüzüne uzaklığı yedi bin yılına tekabül ettiği için *şeyhü’n-nücûm* (yıldızların en yaşlısı) ve *pîr-i sipihr*, *pîr-i felek* (yaşlı felek) gibi terkiplerle kullanılmıştır.”²⁸² Yeryüzüne olan bu uzaklığı şiirlerde çok uzak ve yüksekte olan ulaşılması zor durumlar veya imkânsız istekler için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda

²⁸¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 357.

²⁸² Şentürk, *Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)*, s.169.

siyah rengi dolayısıyla sevgilinin beni, Hintli, zenci gibi benzetmelere de konu olmuştur.

Aşağıda yer alan ilk beyitte dikkat çeken bir benzetme yapan şair, memduhunu överken onun gözlerini yaşlı feleğin oğulları olan güneş ve aya benzetir. İkinci beyitte *kubbe-i keyvân* terkihiyle *Zühal yıldızının kubbesinde meclisinin açılışı okunsun* diyen şair, memduhun ulviliğine işaret ederken onun adaletini ve cömertliğini de metheder:

Görmez ašlâ sen gibi dānâ-dil-i pür-intibâh

‘Aynıñ olsa benî-i pîr-i sipihre mihr ü mâh (Terk.43/3:1-2)

Sensin el-ħaḡ mesned-i ‘adliñ kerîm ü efhamı

Feth-i dîvânıñ okunsun **kubbe-i keyvānda** (K.45/5)

Aşağıda yer alan beyitte *âlemin Zühal yıldızına nur saçanı yıldızlar sanma, onlar ne cevherdir ki feleklerde benim sırlı ihsanımın ışığıdır* diyen şair, Zühal yıldızına parlaklık verenin kendisi olduğunu söyleyerek tefâhur örneği gösterir:

Ne gevher şu‘le-i esrâr-ı feyzimdir feleklerde

Kevâkib şanma nûr-efşân olan **keyvân-ı ekvāna** (K.55/5)

2.9.3. Yıldızlar

Yıldızlar *necm*, *encüm*, *nücûm*, *ecrâm*, *ahter*, *sitâre*, *kevkeb* veya yıldızların çoğulu olan *kevâkib* gibi adlandırmalarla dîvân şiirinde en yaygın benzetme unsuru olarak yer almışlardır. Güzellik ile ilişkilendirilen yıldızlar, çok parlak olmaları yönüyle genellikle mahbuba benzetilmiş, şekilsel özellikleri, bir görünüp bir kaybolmaları veya ulaşılmaz olmaları gibi çeşitli vasıflarıyla da teşbih unsuru olarak kullanılmışlardır. Aynı zamanda *ilm-i nücûm* denilen ve yıldızların insan mizaçları üzerine etkisini araştıran ilim dalı da şiirlerde sıklıkla kullanılan kavramlardan olmuştur. Es’ad Dîvânı’nda yukarıda verilen özellikleriyle anılan yıldızlar *necm*, *encüm*, *ahter* gibi yıldız anlamıyla yer

alırken süreyyâ, ayyûk, sühâ gibi takım yıldızları isimleriyle de kullanılmıştır. Dîvânda en sık kullanılan *encüm* kavramı 12 yerde geçerken sırasıyla *ecrâm* sekiz, *necm* yedi, *ahter* beş, *kevkeb* bir ve *nücüm* bir defa kullanılmıştır. Aşağıda yıldız kelimesi ve müteradiflerinin kullanım sıklığı sırasına göre birer örnek verilmiştir:

Felek **encüm** şaçarsa mihr ü mâhı rûz-ı şeb dehre
Döner baş üzre yoğsa devriniñ aḡir-zamânıdır (K.60/15)
Temevvüc eylese deryâ-yı luḡfı bād-ı şefḡatden
Bütün sîm aḡıdır dünyâya heft-**ecrâm**-ı enhârı (K.22/10)
Necm-i âhen degil ol şaḡn-ı semavât üzre
Ḥayme-i şâha veted çaḡdı anı çarḡ-ı kebûd (K.31/6)
Maṡla‘-ı ‘ârız-ı cânane şebîh olmaz meh
Şu‘le-i bâriḡa **aḡter**de de ḡâverde de var (G.18/5)
Küşâde ṡâlî‘-i baḡtıyla şimdi çehre-i eyyâm
Fürûḡ-ı **kevkeb**-i zâtıyla rûşen-dîde-i ‘asker (K.50/6)
Ol kerîmü‘l-ḡaşletin ‘aks-i derûnî nûrıdır
ṡâḡ-ı dergâh-ı Mesîḡâ‘ da **nücüm**-ı rûşenâ (N.11/4)

2.9.3.1. Süreyyâ (Peren, Pervîn, Ülker)

Hamel burcunun kuyruḡunda sıralanmış bir takım yıldızı olan Süreyyâ, sıralanış şekliyle dîvân şiirinde sıklıkla teşbih unsuru yapılan yıldız kümesidir. “Bu küme ile ilgili olarak dîvân edebiyatında *ıkd-ı Süreyyâ*, *menzil-i/menâzil-i Süreyyâ*, *mirḡak-ı Süreyyâ* gibi tamlamaların kullanıldığı görülmektedir. İki sıra hâlinde dizilmesi sebebiyle şiirlerde parlaklık ve düzgün sıralanışına işaretilen *tesbih*, *sürü*, *salkım*, *başak* (hûşe), *sohbet meclisi* (bezm) ve bu *mecliste toplananlar* (yârân-ı bezm), nazm, sevgilinin boynunda parıldayan

mücevher *gerdanlık* (ıkd) ve *sevgilinin parlak dişleri-ne* (dendân) müşebbe-hün bih olan Süreyyâ aynı zamanda *çiy tanesine* (jâle) benzetilmiştir.”²⁸³

Es'ad aşağıda yer alan bendde *evc-i süreyyâ* terkihiyle ülker/süreyyâ yıldızının doruk noktasını göğün en yüce katını işaret eder. (*Onun*) *şan ve şöh-reti göğün en yüce dergâhında okunsun, süreyyâ yıldızının doruğundaki melekler vasıflarını söylesinler* diyerek memduhu öven şair, aynı zamanda memduhun hasletlerini de ulvîleştirir:

Oğunsun nâm u şânıñ hânkâh-ı ‘arş-ı a‘lâda

Disünler kıdsiyân evşâfıñı evc-i **süreyyâ**da (Terc.35/3:5-6)

2.9.3.2. Ayyûk

Ayyûk Kuzey yarım kürede bulunan Keçi takım yıldızının en parlak yıldızıdır. “Bu yıldızın gökyüzünde en yüksek noktada bulunduğu inanılır. Bu nedenle de mübâlağa unsuru olarak kullanılır. Ayyuk bazan arşa kadar uzanan bütün bir sema için mecaz-ı mürseller kurar.”²⁸⁴ Es'ad aşağıda Tayyâr Paşa'ya nazire olarak kaleme aldığı gazelde *ayyûk* kavramını *göğün en yüksek katı* anlamında kullanmıştır. *Göğün en yüksek katında fitne iniltileriyle beraberken güzellik ülkendeki bakış yerin çok rahat olur* diyen şair, *ayyûk* kavramı aynı zamanda gökyüzünün en üst noktasından dünyanın izlenebildiği bir rasathane gibi tasavvur eder:

Mülk-i hüsnînde nice rāḥat olur ğamzekeden

Böyle ‘**ayyûk**’a ber-ā-berken enīn-i fitne (G.103/3)

2.9.3.3. Sühâ

Büyükayı takım yıldızının en küçük yıldızı olan Sühâ “küçüklüğü dolayısıyla eskiden gözlerin görüş kuvvetini ölçmede kullanılırdı. Bu yıldızı

²⁸³ Mustafa İsmet Uzun, “Süreyyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 163.

²⁸⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 59.

görebilen göz keskin sayılırdı.”²⁸⁵ Es‘ad aşağıda yer alan beyitte *ey gönül sabaha kadar uykusuz olmanın sebebi nedir, Sühâ yıldızına seni dost eden kimdir?* diyerek sevgilinin uykusuz olması ile Sühâ yıldızının keskin görme, göz açıklığı gibi nitelikleri arasında bağ kurarak telmih yapar:

Bî-dârsın şabâha dek ey dil nedir sebeb

Necm-i sühâya hem-dem iden kim seni ‘aceb (G.3/1)

2.9.3.4. Nesr-i Tâir

Kutup yıldızı olarak da bilinen *nesr-i tâir* veya *nesr-i felek* dîvân şiirinde göğün en parlak yıldızlarından olması sebebiyle yol gösterici ve önder olarak teşbih ögesi olmuştur. “Nesr-i tâir veya nesr-üt-tâir, Batı yönünde görülen parlak bir yıldız, Kartal burcunun T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan bu burcun en parlak yıldızdır.”²⁸⁶

Beyitte *nesr-i tâir* kavramını ayrı kullanmayı tercih eden şair, *hızlı hareket eder gökyüzünün çemberini geçeriz, biz gökyüzünde Cebrâil’in kanadına yol gösteren yıldız* diyerek *nesr-i tâir* kavramının yol gösterici vasfına işaret eder:

Çenber-i çarhı geçer tıynet-i çālākız biz

Nesr-i Cibrîl-i per-i t̤â’ir-i eflākız biz (G.40/1)

Beyitte *nesr-i felek* terkihiyle göğün en parlak yıldızlarından olan Kuzey Yıldızı’na telmihte bulunan şair, *Hümâ kuşunun evi olan göğün en parlak yıldızı nesr-i feleği idare eden, döndüren benim, Anka’ya aklı gıda eden âlem-gîr(dünyayı kaplayan)im* diyerek kendini metheder:

Evc-i pervâz-ı Hümâ nesr-i felek tedvîrim

Mağz-ı ‘Ankâ’ya ğidâ eyleyen ‘âlem-gîrim (Terc.63/4:1-2)

²⁸⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 424.

²⁸⁶ Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s.824.

3. NÜSHA TAVSİFİ

Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler Kataloğu
5/13.5

Ölçüleri: 24x18 cm(17x11 cm)

Cilt: Üzeri çiçek ve yaprak motifli, kırmızı üzeri siyah deri kaplı, çukur sırtlı ve mikleblidir.

Sütun: Çift sütunludur. Sağ tarafta bulunan sayfalar müşirlidir.

Varak: 113

Satır: 25

Yazı: Rik'a

Renk: Siyah-kırmızı mürekkep.

Kağıt: Şemse motifi filigranlı, aharlı kağıt.

İlk beyit: “Ey tâc-ı enbiyâ didi Hâk merhâbâ saña

V'ey mefhar-ı cihân iki ‘âlem fedâ saña”

Son beyit: “Cenâb-ı ‘Âşım-ı Sâmi̇ tabî‘ata Es‘ad

Naẓîre-i gâzeliñde kemâl gelmedi mi”

Müstensih: Tespit edilememiştir.

İstinsah tarihi: Tespit edilememiştir.

Çalışılan dîvân VOHD (Almanya’daki Doğu El Yazmalarının Kataloglanması) projesi kapsamında Hs.or.1051 yer numarasıyla kaydedilmiştir. Hanna Sohrweide editörlüğünde hazırlanmış nüsha, Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğu, Bölüm: 5, Cilt: 13.5’te kayıtlıdır. Katalog kaydında yer alan bilgilere göre nüsha 1850 doğumlu Es‘ad Mehmed Muhlis Paşa’ya aittir.

Nüshanın ön kısmında iki adet son kısmında bir adet vikâye varağı bulunmaktadır. Nüshanın her varağının ön yüz sol üst köşesi Hint-Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Birinci varağının ilk ön yüzünde Yahûdi asıllı Alman şarkiyatçısı Karl Süsseim'in 1939 tarihli kitap etiketi bulunmaktadır.²⁸⁷ İkinci vikâye sayfasında Fuzûlî'nin mevcut eserlerde aynı şekilde yer almayan “*Yâ Rabbi rahım u vefâ devrân bî-şabr u sükun, Derd çok dermân yok düşmen kavî tâlî’ zebûn*”²⁸⁸ beyti yer almaktadır. Üçüncü vikâye sayfasında çeşitli şairlerden alıntılan yedi adet müfret beyit ve dördüncü vikâye sayfasında aynı şekilde farklı şairlerden alıntılanmış 18 adet müfret beyit yer almaktadır. Bu müfretlerin müellif tarafından mı yoksa sonradan mı yazıldığı belli olmamakla birlikte nüshanın devamındaki yazı stilinden farklıdır.²⁸⁹ Dördüncü vikâye sayfasındaki çaprazlama yazılan müfret beyitlerin orta kısmında “*Şâhib-i dîvân-ı Es’ad ‘an-ketebe-i meclîs-i ticâret*” yazısı ile hemen altındaki mühürde “*Seyyîd-Muhammed Râsim Nev-zâd*” adı ile hicrî 1279 (M.1862-1863) tarihi yer almaktadır. Temellük kaydı olduğu düşünülen bu tarihten başka nüshada istinsâh veya ferâğ kaydı tarihleri bulunmamaktadır. Yazma nüshanın 1b sayfasında nüshanın devamındaki mürekkepten farklı yazılmış “*Külliyât-ı Dîvân-ı Es’ad*” başlığı yer

²⁸⁷ Osman Gazi Özgüdenli, “Süssheim, Karl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ek II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, s. 539.; Almanya doğumlu meşhur şarkiyatçı Karl Süsseim, doktorasını bitirdikten sonra 1902 yılında Osmanlıyı ziyaret etmiş ve 1947 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. İstanbul Üniversitesi’de dersler veren ve kendini ilmî araştırmalara adanmış şarkiyatçının üzerinde çalışılan nüshayı nasıl ve nereden edindiği hakkında kesin verilere ulaşılamasa da Berlin Kütüphanesine nasıl ulaştığı hakkında zikredilen veriler işaret olmuştur. Kuvvetle muhtemel -Karl Süsseim’in ziyaretleri esnasında sahip olduğu- eserin üzerindeki mühür, nüshanın Berlin Kraliyet Kütüphanesi’ne ulaşmasına sebebiyet vermiştir denilebilir. Mustafa Balcı, Sıradışı Bir Şarkiyatçı “Prof. Dr. Karl Süsseim (1878-1947)” *Türk Yurdu*, 30 (275), 2010, s.78-81.

²⁸⁸ Fuzûlî. *Fuzûlî Dîvânı*, Abdülhakim Kılınç (haz.), T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021. s. 578. (G.209). http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuz%C3%BBli-divani_765.aspx (Erişim Tarihi 25.08.2023)

²⁸⁹ Bu müfretlere Ekler ana başlığı altında yer alan Ek 1 kısmında yer verilmiştir.

almaktadır. Bu başlık haricinde nüshada yazım şekli birliği korunmuştur. Nüsha, zahriye sayfasındaki bu temellük kaydından sonra “Na‘t-ı Şerîfî ‘l-Hazret-i Resûlî ‘ş-şekaleyn” adlı na‘t ve besmele ile devam etmektedir. Yazma nüshanın 108a-113b sayfaları arası boştur. Nüshanın sonunda bir adet vikâye varağı bulunmaktadır. Ferâğ kaydında “temmet-temâm” yazısından sonra yer alan temellük kaydı mühüde “Zekâî Hüsnî” bilgisi yer almaktadır.

Nüshanın satır aralarına ve der-kenarlarına kırmızı mürekkep ile tek kelimelik haşiyeler düşülmüştür. Bunlar bazen bir kelimenin birebir aynısı bazen de kelimenin manası şeklinde yazılmıştır. Örneğin 1b varağında yer alan 27. şiirin ikinci beytinde “Mezc itdi sırr-ı zâtını bir tütîyâ saña” mısra‘ında altı çizili kelimenin yanına kırmızı mürekkeple “mezc” yazılmıştır. 2a sayfasında yer alan 28. şiirin 22. beytinin ilk mısra‘ında “Bunda hikmet kendidir çâk-ı girîbân eyleyen” altı çizili kelimenin altına kelimenin manası olan “yırtmak” yazılmıştır. Bu haşiyeler 6a sayfasına kadar sıklıkla devam etmiş, sonrasında muhtelif birkaç sayfada daha yazılmıştır. Bunların tamamı dipnotlarda gösterilmiştir.

Dîvânda yer alan bazı remizler nüshanın istinsah edildiğine işaret eder.²⁹⁰ Aşağıda bu işaretlerden bazılarına yer verilmesi hem yazma nüshanın istinsah edildiğine delil göstermek hem nüshayı detaylı bir şekilde tahlil etmek amacıyla. Hint-Arap rakamlarıyla numaralandırılmış varak numaralarına göre sırasıyla bu işaretlerden bazıları şunlardır:

9b-18a-20b-22b-25b-36b-39b-42b-44b-46a-47a-49b-52b-55b-58b-63a-63b-84a ve 101b sayfalarının der-kenarlarına “صح” (şahh) remzi

²⁹⁰ Edinilen mevcut bilgilere göre çalışılan dîvân tek nüshadan ibarettir. Kaynaklarda ve dîvânda, nüshanın müellif mi yoksa müstensih hattı mı olduğuna dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Ancak dîvânda yer alan bazı işaretlerden nüshanın müstensih hattı olduğuna kanaat getirilmiş ve açıklamalar yapılırken müstensih ifadesi kullanılmıştır.

düşülmüştür. Bu remizler eserin müstensih hattı olup istinsah edildiğine işaret etmektedir.²⁹¹

23a-23b arasında yer alan “*Kaşîde berây-ı Sâl-i Cedîd der-Sitâyiş-i Maḥmūd Hân Eyyedehullāh Āmîn yâ Mu’în*” başlıklı 55. şiirin 11. mısra‘ının sıralı nokta işaretleriyle 9. mısra‘ın yerine geçmesi gerektiğine remiz düşürülmüştür.

26b-27b arasında yer alan “*Tercî-i bend berây-ı İdiyye der-Du‘â vü Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Devletlû Hazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm ‘Arz-Kerdem*” başlıklı 60. şiirdeki 6. mısra “*Söziñ miftâh-ı müşkil-bend-i ser-hadd-i sedîd*” kısmının üzeri çizilip aynı hatla der-kenara “*Heme eyyâm-ı iqbâlde cihâna rûz-ı ‘îd olsun*” yazılmış, silinen beyit 8. mısradaki değiştirilmeden tekrar yazılıp takdim-tehir edilmiştir.

46a-47a arasında yer alan “*Kaşîde berây-ı Maşlâhat-ı Mâder-i Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Seyyid Aḥmed Paşa*” başlıklı 80. şiirin 12. ve 13. beyitlerinin 2. mısralarının sonuna istinsah işaretlerinden “*mu’ahḥaren*” ve “*maḥdem*” yazılarak mısraların takdim-tehir yapılmasına işaret edilmiştir.

56b-57a arasında yer alan “*İdiyye be-cenâb-ı Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Mazhar Muştafâ Efendi*” başlıklı 90. şiirin 9. beytinden sonra aynı hatla der-kenara “*Sen o merd-i bî-bedelsin kim ‘adüvv-i devletiñ, Cân u başıñla hazâkat-kârsın perhâşına*” beyti yazılmıştır.

70a-70b arasında yer alan “*Tercî-i Bend berây-ı Merşiyye-i Beñli ‘Ârif Beg Dâmâd-ı Şeyhü l- İslâm İvâz Paşa-Zâde*” başlıklı 118. şiir olan tercî-i bendin 3. vasita beytinin sağ alt köşesine “*∇*” remzi düşüldükten sonra der-kenara da bu remiz düşülmüş ve aynı hatla 12 mısralık bir bend eklenmiştir.

²⁹¹ Adam Gacek, *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*, Klasik Yayınları, İstanbul 2020, s. 154.

88b sayfasında yer alan “*Ğazel der-Mağosa Goftem*” başlıklı 37. gazelin 4. beytinden sonra “v” remzi düşülüp der-kenara da aynı remiz düşülerek “*İçmeyen sāğar-ı hicrânı ayağ üzre müdām, Ne biliür keyf-i meyi vaşl ile maḥmūr nedir*” beyti yazılmıştır.

90a sayfasında yer alan 44. gazelin 5. beytinin “*Olaldan mübtelā-yn nazra-i ‘arz-ı ruḥsār itse de bakmam, Nigāhum gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz*” altı çizili yerden itibaren üstü çizilerek der-kenara “*-i zülf-i siyehkārūn, Ser-i efkārıma aktar-ı ‘ālemdārdır sensiz*” yazılmış, silinen beyit de altı çizili yer eklenerek der-kenara 7. beyit olarak “*Bañā hūrī-i cennet ‘arz-ı ruḥsār itse de bakmam, Nigāhum gül-be-çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz*” şeklinde yazılarak takdim-tehir edilmiştir. Verilen bu işaretlerin tamamı detaylı bir şekilde dipnotlarda açıklanmıştır.

Nüshada birtakım eksiklikler tespit edilmiştir. İç ve dış kaynaklı olan bu eksikliklerden öncelikle iç kaynaklı olanlar, sonrasında dış kaynaklı olanlar değerlendirilmiştir.

26b-27b arasında yer alan “*Tercī-i bend berāy-ı ‘İdiyye der-Du‘ā vü Sitāyiş-i Vālī-i Erzurūm Devletlū Ḥazret-i Yūsuf Žiyā Paşa der-Erzurūm ‘Arz-Kerdem*” başlıklı 60. şiir onar mısralık bir tercî-i benddir. 2. bendin 3. ve 4. mısraları için boşluk bırakılmış fakat tamamlanmamıştır. Bu da bendin 8 mısra olmasına sebep olmuştur.

36b-37b arasında yer alan “*Kaşīde-i Bahāriyye der-Sitāyiş-i Şadr-ı A‘zam Deroīş Meḥemmed Paşa*” başlıklı kaside *fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün* vezni ile yazılmıştır. Kasidenin 2. beytinin ilk mısra‘ı olan “*Oldı çāder çiçeginden [...].çetr-i luyām*” mısra‘ında köşeli parantezde belirtilen yerde üç hece eksiktir. Bu gibi eksikliklerin tamamı dipnotlarda belirtilmiştir.

57a-58a arasında yer alan “*Kaşîde der-Sitâyiş-i Kethudâ-yı Şadr-ı A’zam Maẓhar Muştafâ Efendi*” başlıklı 91. şiirin 14. beytinin ilk mısra’ında “*Şi’r-i inşâ vü nesir cümle ma’ârif anda*” altı çizili yer boş bırakılmıştır.²⁹²

88a sayfasındaki “-bilmem nedir” redifli 168. şiirin 6. beytindeki -bil fiili sehven yazılmamıştır.

105a sayfasında *mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün* vezni ile yazılmış 242. şiirin ikinci mısra’ında “*Meh-i hüsniñ görenler çeşmin[.] ider hâle*” köşeli parantez içinde belirtilen yerde iki hece eksiktir. Bu eksikliklerin yerleri tespit edilerek köşeli parantez ile belirtilmiş ve dipnotlarda açıklanmıştır.

Dış sebeplerden kaynaklı eksiklikler aşağıda varak sırasında göre verilmiştir.

12a sayfası boş bırakılmış, 12b sayfası kaside ile başlamış ve 80a varağı boş bırakılmış, 80b varağı elif-nâme ile başlatılmıştır. Bu eksikliklerin bölüm başlangıcı için mi yoksa sehven mi bırakıldığı tespit edilememiştir.

Eserde üç yerde eksiklik vardır. Bunlardan ilki 24b sayfasından sonraki kısımdadır. 24b sayfasındaki müşirde “*sāyebāndır*” ibaresi düşülmüş ancak sıra numarası devam eden 25a sayfasındaki manzume “*sāyebāndır*” ile değil “*saña hıyānet eyleyeñin*” mısra’ıyla başlamaktadır. Manzumeler bu kısımda revî harfine göre sıralanmadığından dolayı eksik varak sayısı tespit edilememiştir.

79b sayfasındaki müşirde “*Fârisî*” ibaresi düşülmüştür. Bundan sonraki sayfa 80a olarak numaralandırılmış ve boş bırakılmıştır. 80b sayfası ise gazeller ile başlamaktadır. 70b ve 80a arasında eksik sayfa/varak sayısı tespit edilememiştir.

85b sayfasındaki müşirde “*heves-kām*” ibaresi düşülmüş ancak sıra numarası devam ettirilen 86b sayfasındaki manzume “*heves-kām*” ile değil

²⁹² Müstensih tarafından sehven bırakılan bu eksiklik, 67. manzumede yer alan aynı beyitler yardımıyla tamamlanmıştır.

“ğazel” başlığıyla devam etmektedir. 85b sayfasındaki manzumenin revî harfinin “ر” olması 86a sayfasındaki gazelin revî harfinin de “ر” ile başlaması arada çok fazla eksiklik olmadığını gösterse de bu kısımda kaç varanın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Su lekelerinden kaynaklı okunamayan iki yer vardır. Bunlardan ilki 11a, ikincisi 100b sayfasındadır. Bu eksiklikler köşeli parantez içinde gösterilmiş ve dipnotlarda açıklanmıştır.

Ayrıca 55b-56a sayfaları arasında eserin genelinde kullanılan sayfalardan farklı olarak kareli defter yaprağı parçasına “külliyyât-ı dîvân-ı Es'ad bi-dûn-i imzâ ve târîh -zü hs.or.1051-” notu düşülmüştür.

3.1. İmla Özellikleri

3.1.1. Ünlü Harfler

Dîvânda ünlü (vokal) sesleri göstermek için beş harf kullanılmıştır. "ا" elif, "إ" medli elif, "و" vav, "ه" he, "ى" ye. Bunlardan "ا" elif, "إ" medli elif ve "ه" he a, â, e ünlülerini, "ى" ye ı, i, î ünlülerini, "و" vav ise o, ö, u, û, ü ünlülerini karşılamak için kullanılmıştır.

Tablo 3.1. Türkçe kelimelerin yazımı

بيورسين	bilür-sin	Müs.17/7	صاقتمزسين	şakınmaz-sin	G.88/2
سكا	saña	K.27/19	ايلسون	eylesün	K.24/29
قيلمه	Kılma	G.86/4	بيلديلر	bildiler	N.59/3

Tablo 3.2. Arapça kelimelerde ünlülerin yazımı

اقاليم	eḳālīm	G.59/2	ظلمانى	ẓulmānī	K.19/33
معانى	ma‘ānī	G.12/5	خوليا	ḥūlyā	G.119/4

Tablo 3.3. *Farsça kelimelerde ünlülerin yazımı*

مرواريد	mür-vārīd	Terk.43/4:10	آسوده	āsūde	K.50/15
خورشيد	ḥurşīd	K.44/6	بالين	bālīn	M.99/4:3

3.1.2. Elif-i Maksûre Kullanımı

Arapça kelimelerde "ا" harfî uzun bir "â" sesi, "ى" harfî ise ünlü olarak kullanıldığında uzun bir "î" sesini karşılamaktadır. Bu "ى" harfî kimi kelime sonlarında "â" olarak okunur. Bu duruma *elif-i maksûre* denir. Dîvânda son ünlü harfî "ى" ile yazılması gereken Mûsâ, Yahyâ, Mustafâ, 'ukbâ, murtazâ, a'lâ gibi birçok sözcük "ا" ile yazılmıştır. Mûsâ ve Mustafâ isimlerinin hem "ا" hem "ى" ile kullanılmıştır.

Tablo 3.4. *Es'ad Dîvânî'nda yer alan elif-i maksûre örnekleri*

ماوى	mev'â K.59/7	عيسى	Īsâ K.66/36	مستوفى	müstevfâ Tar.85/3
موسى	Mûsâ K.6/17	حتى	ḥattâ K.55/34	مستوفى	Muştafâ G.116

3.1.3. Elif-i Memdûde Kullanımı

Arapça asıllı kelimelerin sonunda bulunan "اء" şeklinde yazılan elif harfî normalden daha uzun bir â sesi verir. Bu şekilde kelime sonlarında yer alan eliflere *elif-i memdûde* denir. Bu şekilde yazılması gereken ümerâ, binâ, hamrâ, hasnâ gibi sözcükler sadece "ا" ile kullanılmış "اء" işareti kullanılmamıştır.

3.1.4. Vâv-ı Ma'dûle Kullanımı

Farsçada "خ" harfinden sonra gelen bazı "و" lar yazıldıkları hâlde okunmazlar. Bu vavlara *vâv-ı ma'dûle* denir. Bu vavlardan sonra çoğu zaman elif gelir ve "خ" harfî elifle birlikte uzun "â" sesiyle okunur (hâ). Vâv-ı ma'dûle

ile yazılan kelimelerin sayısı sınırlıdır. Yazma nüshada yer alan bu vavlar tablodaki örneklerle sınırlıdır ve bu şekilde Latin harfli Türk alfabesine aktarılmıştır.

Tablo 3.5. *Es'ad Dîvânı* 'nda yer alan vâv-ı ma'dûle örnekleri

خوان	ḥvān M.25/14	خواهش	ḥvāhiş G.1/3	خواجه	ḥvāce G.18/12
خواب	ḥvāb G.6/3	خوار	ḥvār G.104/14	خواه	ḥvāh K.19/52

3.1.5. İkili Kullanımlar

Dîvânda görülen ikili kullanımlar genellikle d-t sesleri arasında yapılmıştır. Elif-i maksure kullanımında da görülen bu ikili kullanımlar yazma nüshadaki yazım dikkate alınarak muhafaza edilmiştir.

Tablo 3.6. *Es'ad Dîvânı* 'nda yer alan ikili kullanım örnekleri

دولدى	doldı Ter.78/10	طولدى	ţoldı Terk.92/2	انن	anın G.19/5	انك	anın G.27/4
خانن	ḥā'in K.20/36	خاین	ḥāy'in K.20/43	دوينجه	duyunca Tar.76/20	طوبب	ţuyup K.19/16
داغلاي	dağıldı N.3/4	طاغلاي	ţağıldı G.8/5	شوكتل	şevketli Terk.26/4:13	شوكتلو	şevketlü K.22/39
كلن	gelen K.19/15	كلان	gelan Tah.18/23-3	معنى	ma'nā N.10/19	معنا	ma'nā K.24/48
سنسن	sensin K.59/13	سنسين	sensin K.59/14	يازسين	yazsın K.33/26	يازسو	yazsun K.39/2
ايتدور	itdüren (K.2/14)	ايتديرن	itdiren K.19/4	طتلي	ţatlı G.77/3	طتلو	ţatlu K.49/6

şimden gerü K.58/19	şimden geri Terc.90/4v	menem K.44/30	benem K.44/30

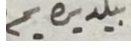
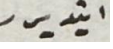

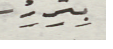
3.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem

- Manzumelerin numaraları tarafımızca verilmiştir. 1b sayfasından gazellerin başlangıcı olan 80b sayfasına kadar olan manzumeler ayrı, gazeller ayrı numaralandırılmıştır. Beyitler beşerli sıra takip edilerek numaralandırılmıştır. Varak numaraları köşeli parantez [] içerisinde sayfanın sol tarafında gösterilmiştir.
- Metinde DEV-RA çeviri yazı fontu kullanılmıştır.
- Mısra başları ve özel isimler büyük harfle yazılmıştır. Özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.
- Anlam yahut vezin gereği yapılması gerekli olan türlü eklemeler, metin tamirleri köşeli parantez [] içinde gösterilmiş, okunamayan ve eksik bırakılan yerler metinde (...) işaretiyle gösterilip dipnotlarda açıklanmıştır.
- Metinde imlâ özelliklerine ilişkin farklılıklar ikili kullanımlar madde-sinde gösterilmiştir.
- Metinde *gelir, değil, bilir* gibi sözcükler hem “ج” hem “ی” ile hem de vokalsiz yazılmıştır. Bu sözcükler çoğunlukta nasıl yazılmışsa tercihimiz o yönde olup metnin tamamında dar-yuvarlak vokalli şekilleri tercih edilmiştir.
- Vasıta eki “ile”nin yazımında eğer “i” sesi “ی” harfi ile belirtilmişse *-ile* kelimeye bitişik yazılmış, belirtilmemişse kelimedenden ayrı yazılmıştır. Metinde bazı kelimelerde ise vasıta eki *-y-ıla* şeklinde yazılmıştır. Bu gibi durumlarda metindeki farklılıklar muhafaza edilmiştir: “suyıla (K.34/12)...”
- -için edatı, vezin gereği önündeki vokal düşürüldüğünde önceki kelimeyle bitleştirilerek yazılmıştır: “anıñçün (K.3/5), düşmeniñçün (Terk.43/3), seniñçün (K.10/1)...”
- Zarf fiil eki (gerundium) yazma nüshada “ب” harfi ile yazılmış olup metne *-up, -üp* şeklinde aktarılmıştır.

- Sıfat fiil eki (partisip) *-DUk*, nüshada düz ve yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra genellikle “ی” ile gösterildiği için metne *-dIk* şeklinde aktarılmıştır: “-turdıkca (Tar.81/23), -buldığ (K.24/18), -tutdığ (M.25/35), -oldığ (Tar.84/8)...”
- Geniş zaman eki hem “و” ile hem “ی” ile gösterilmiştir. Bazen de (bitirir-K.44/17) örnekte görüldüğü üzere harekelendirilerek düz-dar vokalle okutulmuştur. Metnin orijinaline bağlı kalınarak her iki yazım şekli de muhafaza edilmiş, vokalsiz yazılanlarda ise dar-yuvarlak vokaller tercih edilmiştir: “bilürsin (Terc.35/6), kalurdı (K.44/22), demlenürken (G.50/3)...”
- Belirli geçmiş zaman ekinin hem hikâyesi hem rivâyeti bazı yerlerde “ی” ile belirtildiği için metne düz-dar vokalle aktarılmıştır.
- İlgi ve iyelik ekleri yazımında çoğunlukla “ی” kullanılmış, birkaç yerde ise ِ ile -y okutulmuştur. Ek her ne kadar dudak uyumuna bağlı olsa da yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra uyumsuzluk görülmektedir. Bu nedenle “و”lu kullanımlar görülen yerlerde yazma nüshadaki kullanım şekli esas alınmıştır. Vokalsiz yazılan kelimelerde, yuvarlak ya da düz taban farketmeksizin, dönemin eğilimine paralel olan “ی”li kullanımı tercih edilmiştir: “عمری ‘ömriñi (K.39/39), وجه دی vücûdını (Terk.57/5:11), صاحبی saçılarını (K.61/36), انابه âsârıma (K.61/46), گوینه gönline (G.74/11), گوزیمه gözimiñ (Terc.93/5:1), کوهه kuluna (M.26/42), قاعدنه kâ‘idiniñ (K.24/17), امریک emriniñ (K.29/10)...”
- Üçüncü şahıs emir eki metinde düz ve yuvarlak tabanlı kelimelerden sonra hem “و”, hem “ی” ile gösterildiği için her iki kullanım şekli de muhafaza edilerek aktarılmıştır. “söylesün (G.93/1), degmesün (G.100/5), kaldırsın, yandırsın (M.25/53)...”
- Fiilden fiil yapım eki olan *-dır*, bildirme eki olarak da bilinen cevher fiilinden *-dır* ve kuvvetlendirme eki olarak kullanılan *-dır* hem “و” hem “ی”

hem de vokalsiz yazılmıştır. Bu ek, yazma nüshadaki kullanım şekilleri muhafaza edilerek metne aktarılmış, Vokalsiz yazılanlarda ise hangi vokal ağırlıkta kullanılmışsa o tercih edilmiştir: bildireyim (Terk.63/6:2), itdirür (G.97/6).

- Bazı kelimelerin yazımında müstensihden kaynaklı harf hataları mevcuttur. Örneğin “خ” ile yazılması gereken “خرم” (hürrem), “خاقان” (hakân) gibi birçok kelime “ح” ile yazılmış, “حرام” (haram), “حبذا” (habbezâ) gibi birçok kelime de “خ” ile yazılmıştır. Aynı şekilde “ج/چ”, “ب/پ”, “ط/ظ”, “ز/ذ”, “ز/ز”, “ص/ض” harfleri arasında da tutarsızlık görülmektedir. Bu şekilde yazılan kelimelerin orijinal yazımı tercih edilerek metne aktarılmıştır.
- Yazma nüsha, rik’a hattı ile harekesiz olarak yazılmıştır. 6-7 yerde ise (bitirir) örnekte görüldüğü gibi hareke tercih edilmiştir. Örnekte geniş zaman ekinin -y ile okunması gerektiğine işaret edilen bu harekelendirme, yönlendirme amacıyla eklenmiş olduğundan nüshadaki kullanım şekli muhafaza edilerek metne aktarılmıştır.
- Tahmîs, tesdîs gibi farklı şairlerin şiirlerine yazılan manzumelerdeki beyitler *italik* karakterle kaynağına müdahale edilmeden aktarılmış, dipnotlarda alındığı kaynak verilmiştir. Eğer müellif aldığı beyitlerde aslından farklı kelimeler kullanılmışsa bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.
- Vezin bozukluğu, vezin farklılığı gibi özel durumlar dipnotlarda belirtilmiştir.
- Vezin gereği eksik hece okunması gereken yerlerde vokalle bitip vokalle başlayan iki kelime müstensih tarafından birleştirilerek tek vokale dönüştürülmüştür. Bu gibi durumlarda ilgili kelimeler *n’oldu*, *n’etdi*, *n’ideyim*, *n’itsün* şeklinde kesme işareti ile ayrılarak yazılmıştır.
- Seslerin uzunlukları gösterilirken “vezin” esas alınmış, zihafli ünlüler *italik* karakterle yazılmıştır.

- Vezin gereği yapılan ünlü türemeleri ayraç işareti içinde gösterilmiştir: “hay(ı)r, şük(ü)r, cev(i)r...”
- Şeddeli okunduğunda med ortaya çıkaran *Hakk, dürr, hatt, kadd* gibi kelimelerde vezin gereği tahfif yapılmış, medli okunması gereken yerlerde şeddeli kullanılmıştır. “dür-i sübhân, ser-had-ı İrân.../ Hakk zevciyyetini...”
- Med yapılması zaruret olduğu hâlde med yapılmayan hecelerin ünlüleri de zihafli hecelerde olduğu gibi *italik* karakterle yazılmıştır: “Mahmûd, bâmdâd...”
- Orijinali “âsmân, hân mân, âftâb, âşnâ, rûzgâr, âstân...” gibi Farsça sözcüklerdeki vezin gereği türetilmiş ara sesler, “âsumân, hân umân, âfîtab, âşînâ, rûzigâr, âsîtân...” şeklinde gösterilmiştir.
- Arapça, Farsça edatlar ve ön ekler eklendikleri kelimelerden “-” ile ayrılmıştır: bî-vefâ, bî-behre, bâ-cân, bâ-husûs, bî-hûde, vâ-beste, nâ-tamâm vb.
- Farsça seslenme edatı olarak kullanılan -â son ekiyle Farsça çokluk eki olan -ân eki, uzun -î ile biten kelimelerden sonra geldiğinde araya -y sesi getirilmiş ve bu durumda -î’nin uzunluk değeri düşürülmüştür: “sufiyâ, hûriyân, tûtiyân, kerrûbiyân, nasrâniyân...”
- Âyet, hadîs ve hadîs-i kudsîler transkribe edilerek *italik* karakterde yazılmış ve söz konusu ibarelerin Türkçeleri dipnotlarda gösterilmiştir. Âyetlerin dipnotlarda gösterimi Kur’ân/anlam/sûre adı/sûre numarası şeklinde verilmiştir.
- Dîvânda kullanılan âyetlerin Türkçeye çevirisi için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> adresi kullanılmıştır.

- Metinde yer alan Arapça ve Farsça kelime ve eklerin yazımında birlik sağlamak amacıyla İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"²⁹³ adlı makalesindeki esaslara uyulmaya çalışılmıştır.
- Tarih kıt'alarında yer alan hicrî ve rumî tarihlerin miladi karşılığı verilirken Türk Tarih Kurumu'nun <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> adresi kullanılmıştır.

²⁹³ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Derneği Dergisi*, 9/1, Ankara 1993, s. 51-89.

3.2.1. Mehmed Çeviri Yazı Alfabetesi

ا	a,e,ā	ض	ḍ,z
آ	ā	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
پ	p	ع	‘
ت	t	غ	ğ
ث	ṡ	ف	f
ج	c	ق	ķ
چ	ç	ک	k
ح	ḥ	گ	g
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	u,ü,ū,o,ö,v, ^v
ژ	j	ه	a,e
س	s	ی	y,i,î
ش	ş	ء	’
ص	ş		

4. ÇEVİRİ YAZILI METİN

Külliyyât-ı Dîvân-ı Es'ad

1

[1b] Na't-ı Şerîfü'l-Hazret-i Resûlü's-sekaleyn

Bi'smillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

1 Ey tâc-ı enbiyâ didi Hâk merḥabâ saña

V'ey mefḥar-ı cihân iki 'âlem fedâ saña

Çeşm-i Muḥammediyyeñe çekdi yed-i şamed²⁹⁴

Mezc²⁹⁵ itdi sırr-ı zâtını bir tûtiyâ saña

Ey pâdişeh-i devlet-i dünyâ vü âḥiret

Virdi dü kevn ḥükmine fermân-revâ saña

²⁹⁴ Yazma nüshada metnin kenarlarına veya satır aralarına tek kelimelik notlar düşülmüştür. Bunlar bazen bir kelimenin manası, bazen aynısı olacak şekilde yazılmıştır. Der-kenarlara yazılan bu kelimeler dk. kısaltmasından sonra, metnin içine yazılan notlar m. kısaltmasından sonra dipnotlarda verilmiştir.

²⁹⁵ dk. mezc.

Zât-ı kerîm-i şânına nesc itdi kudreti²⁹⁶

Târ-ı perend-i hikmeti kıldı kabâ saña²⁹⁷

5 Ey pâdişâh-ı mazhar-ı *levlâk*²⁹⁸ Muḥammedî

Eflâkı itdi ḥalkıñ içün rûşenâ saña

Mısbâh-ı merḳadiñ diyü ḥalk oldı mihr ü meh²⁹⁹

Tâ ḥaşre dek yanar hele şubḥ u mesâ saña

Sen ol ḥabîb-i Ḥazret-i Perverdigârsın

Bir ḥabbedir nazarda kamer mäsivâ saña

Sensin şefî'-i 'arşa-i maḥşerde ümmete

Va'd eyledi bu devleti Zü'l-kibriyâ saña

Ḥayfâ bu 'abd-i mücrim-i rûy-ı siyâh kim

Bilmem ki ḳanḡı vech ile eyler recâ saña

²⁹⁶ dk. nesc.

²⁹⁷ dk. târ-ı perend.

²⁹⁸ “levlâke levlâk lemâ halâktü'l-cflâk: Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım.” anlamına gelen kudsi hadîs. Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, s.113.

²⁹⁹ dk. misbâh.

10 Na'tında olması dahı bir cürm-i mahzûd

Meddâh iken öziñde cenâb-ı Hudâ saña

Sermâyesi anıñ heme adaşıñ olması

Es'ad o müjdelerle ider ittikâ' saña

Perverdigârıñ 'aşkına eyle anı kabûl

Yüz biñ kebâ'ir ehli gedâlar fedâ saña

2

Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Kâfile-i Enbiyâ

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 'Aşkdır Âdem'le evvel 'ahd-i peymân eyleyen

'Aşkdır Havvâ'ya re'y-i nefsi şeytân eyleyen

'Aşkdır Âdem'de naqş-ı 'ahde ruḥşat gösteren

'Aşkdır cennetde ol sırrı nümâyân eyleyen

'Aşkdır Âdem'le Havvâ beynine firḫat viren

Eşk-i ḫasret dökürüp dillerde destân eyleyen

‘Aşkdır her Qābil-i ‘iṣyānı bend-i nefis iden
Hābil'e terk-i cihānı zīver-i cān eyleyen

5 ‘Aşkdır tehyīc-i deryāyı ṣu’ūnāt itdüren³⁰⁰
‘Aşkdır ‘āşıqları ilgā-yı ‘ummān eyleyen

[2a] ‘Aşkdır mā-fi’z-zamīriñ herkese izhār iden
İttifāk-ı ittiḥād-ı küfr-i ĩmān eyleyen

‘Aşkdır Nemrūd'a da‘vā-yı ulūhiyyet viren
‘Aşkdır İbrāhīm'e nārı gülistān eyleyen

‘Aşkdır ma‘būdı istidlāl iden İbrāhīm'e
Büt-şikenlikle anı meşhūr-ı devrān eyleyen

‘Aşkdır İsmā‘īl'i münkād-ı fermān eyleyüp
Cānını meydān-ı bismilgehde qurbān eyleyen

10 ‘Aşkdır Davūd'ı aḥkām-ı ḥilāfetle yeren
İntihāb-ı neslini dehre Süleymān eyleyen

³⁰⁰ dk. tehyīc/ṣu’ūnāt.

‘Aşkđır Eyyüb 'i şabır tahtına sulţān iden
Vaşfını ārāyış-i manşüş-ı fermān eyleyen³⁰¹

‘Aşkđır Ya'küb 'ı derd-i hasret içre zār iden
Müjde-i vuşlatla nūr-ı çeşmin ihsān eyleyen

‘Aşkđır mekr itdüren ihvān-ı Yūsuf hākkına
Ümm-i dünyāya mükāfāt ile sulţān eyleyen

‘Aşkđır aşk-ı Züleyhā 'ya o ğadri itdüren
‘Aşkđır maḥbūbıñı der-bend-i zindān eyleyen

15 ‘Aşkđır Meryem 'de ‘İsā 'nıñ zuhūr-ı hikmeti
‘Aşkđır efkār-ı maḥlukātı hayrān eyleyen

‘Aşkđır bu ‘ālem-i tekvīne bādī ‘aşkđır
Böyle zī-şebāt-ı kevneyni nümāyān eyleyen
‘Aşkđır nūr-ı Muḥammed ibtidā ḥalk olduğı
Nūr-ı ‘aşkı ‘aşkđır maḥbūb-ı raḥmān eyleyen

³⁰¹ dk. ārāyış.

Ol Muḥammed kim cemī'-i mürselīniñ efhamı³⁰²

Yār-ı gār 'aşkına Mūsā'yı derbān eyleyen

Ol Muḥammed kim odur aşhābınıñ envārını

Encümāsā şafha-i çarḥa zer-efşān eyleyen³⁰³

20 Ol Muḥammed kim anıñ 'aks-i şu'ā'-ı nūrıdır

Āfitāb-ı maşrıkından böyle tābān eyleyen

Tāc-ı levlāke şeh-i evreng dīn-i devleti³⁰⁴

Cümle Peygām-berlere tertīb-i dīvān eyleyen

Kendi nūr-ı ḥālīkı nūr-ı hüviyyet şu'besi

Bunda ḥikmet kendidir çāk-ı girībān eyleyen³⁰⁵

Leyle-i İsrāya mazḥar zāt-ı pāk-i aḳdesī

Cebre'īl'i ḥizmet-i mi'rāca şāyān eyleyen

³⁰² dk. efham.

³⁰³ dk. zer-efşān.

³⁰⁴ dk. evreng.

³⁰⁵ dk. yırtmak.

‘Arş-ı a‘zam bârgâh-ı vaşfınıñ bir pāyesi
Lā-mekānı kendüye bir teng-i meydān eyleyen

25 Pādişāh-ı ‘adl-i Hāk memdūh-ı *Rabbü 'l-felaḳ*³⁰⁶
Ey cihānı sāye-i şer‘inde ḥandān eyleyen

Sensin ol Peygām-ber-i āḥir zamān kim bi’şetiñ
Şeş cihātı emr-i dīn üzre müselmān eyleyen

Sen o maḥbūb-ı cenāb-ı Kibriyāsın kim seniñ
Nūr-ı ‘aşkındır iki ‘ālemde cevlān eyleyen

Sen o maḥbūb-ı ḥudāvend-i cihānsın kim seniñ
Ḥilḳatıñdır Ādem-i Havvā'yı bā-cān eyleyen

Eşk-i ḥasretidir döker barān degildir ḥaşre dek
Firḳatıñdır dīde-i eflāki giryān eyleyen

³⁰⁶ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ: “kul e‘üzü bi-rabbî'l felak: “De ki: “Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rab-bine sığınırım.” (Kur’ân-ı Kerîm, Felâk 113/1) âyetinden alınmıştır.

30 Merķadinçün iki mıřbāh oldu māh u āfitāb

Hızmetiñdir anları çarh üzre sūzān eyleyen

[2b] Oldı zāt-ı aķdesiñ çün *raḥmeten li'l-‘ālemīn*³⁰⁷

Şer‘iniñ icrāsıdır dünyāyı ‘umrān eyleyen

Nūr-ı ķudsī-perveriñden kā’im oldu mümkināt

Def-i şer‘indir yine ekvānı vīrān eyleyen

Re‘fetiñdir bende-i üftādeye devlet viren

Hızmetiñdir nesl-i ‘Osmānī’yi ḥāķān eyleyen

Gelmeseydi kā’ināta ḥalk olur mıydı cihān

Hürmetiñdir ādemi ‘ālemde iskān eyleyen

35 Secde eylerdi göreydi nūriñı çeşm-i la‘īn

Raḥmetiñdir anı kārından peşīmān eyleyen

³⁰⁷ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ: “ve mā erselnāke illā raḥmeten li'l-‘ālemīn: (Ey Muham-med!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Kur’ân-ı Kerīm, Enbiyâ 21/107) âyetinden alınmıştır.

Hâyyeniñ 'aşkı degil mi ğārda şıddıķını
Nazra-ı dîdâr içün meldûğ-ı sü'bân eyleyen³⁰⁸

Hâşılı vaşf-ı hümayûnında 'acizken 'ukûl
Şevķ-i 'aşķdır beni na'tında gûyân³⁰⁹ eyleyen

Ben ne haddimdir seniñ evşâfını nazm eylemek
Feyz-i 'aşķındır baña bu nuţķı ihsân eyleyen

Feyz-i rûhaniyyetiñ sermāye-i 'irfân olur
Devletiñdir Es'ad'ı na'tında Hassân eyleyen³¹⁰

40 Ben ne deñlü na't-ı pâkiñde kuşûr itdim ise
Sen şehensâh-ı rûsulsün cebr-i noķşân eyleyen

Kem-biđā'a ben gibi 'aciz bir ednâ bendeñi
Mu'cizeñdir na't-ı pâkiñdir kalem-rân eyleyen³¹¹

³⁰⁸ dk. meldûğ/sü'bân.

³⁰⁹ dk. söyleyici.

³¹⁰ dk. Hassân.

³¹¹ dk. kalem-rân.

Yā Resūlallāh sensin dest-gīr-i mücrimān
Bir bölük bī-çāreyi āzād-ı nīrān³¹² eyleyen

Yā Resūlallāh sensin ümmet-i dīl-ḥasteniñ
‘İllet-i ‘iṣyānına luṭfıñla dermān eyleyen

Yā Resūlallāh sensin mücrimīn-i maḥşeri
Ümmet-i eslāfdan mümtāz-ı akırān eyleyen

45 Ben o ser-gerdān-ı ‘iṣyānem ki nefsimdir beni
‘Ālem-i ḥasretde dā’im sevķ-i ḥüsrān eyleyen

Sensin ancaķ merḥamet kānı ‘uṣāt-ı ümmete
Raḥmetiñle mazḥar-ı eltāf-ı ğufrān eyleyen

Mücrimim dermāndeyim nālendeyim yā Rab meded
Es‘ad-ı bī-çāredir menfāda efġān eyleyen

Ey kerīm-i lem-yezel ey pādişāh-ı lā-yezāl
Sensin ıtlakımda yā Rab emr-i fermān eyleyen

³¹² m. cehennem.

Qıl sebîlim taḥliye yâ Rab Muḥammed 'aşqına
Qudretiñdir ancaḳ âzâdımda imkân eyleyen

3

Sâlim Efendi Ḥazretleriniñ cenâb-ı Seyyidü's-seḳâleyn Şall'allâhu
'Aleyhi ve Sellemde Ḥame-i Ḥassân-ı 'Ubûdiy-yet Oldıḡı Na't-ı
Şerîf-i Muḥammediyyeniñ Serâr-ı Şerm ü Ḥicâb ile Gûyân Oldıḡım
Nazîresidir

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Cemâliñ gülşen-i 'ayn-ı 'inâyet yâ Resûlallâh
Kemâliñ bülbül-i sırr-ı hidâyet yâ Resûlallâh

Sen ol refref-süvâr-ı leyle-i nûr-ı tecellâsın
Ḥarîm-i lâ-mekân senden kinâyet yâ Resûlallâh

Eger kim olmayaydı nûr-ı esrârıñla perverde³¹³
Yaturdı Âdem'e bî-nihâyet yâ Resûlallâh

³¹³ dk. perverde.

[3a] Seniñ Hâk üzre Peyğām-berligiñdir cānib-i Hâk' dan
Dağıldı kevne rāyāt-ı³¹⁴ hidāyet yā Resūlallāh

5 Züleyhā-yı vişāliñ perveriş buldı hüviyyetden³¹⁵
Anıñcün sūre-i Yūsuf hikāyet yā Resūlallāh³¹⁶

Sen ol şāhenşeh-i iklīm-i evreng-i risāletsin
İden kevneyni sensin hep himāyet yā Resūlallāh

Anıñcün hāk-i pāy-ı 'afvıñā düşdi le'īm³¹⁷ Es'ad
İki 'ālem ider andan şikāyet yā Resūlallāh

O bir rūsā-yı gerden-beste-i rüz-ı kıyāmetdir³¹⁸
Vücūd-ı bā'ış-i cürm ü cināyet yā Resūlallāh

Sen ol gerden-firāz ya'nī vü 'iştān-ı cehennemden³¹⁹
Halāş it luţf ile yok hadd ü gāyet yā Resūlallāh

³¹⁴ m. 'ālem.

³¹⁵ dk. per-veriş.

³¹⁶ Vezin, bu mısırada aksamaktadır.

³¹⁷ m. günāhkār.

³¹⁸ dk. gerden-beste.

³¹⁹ dk. gerden-ferāz.

10 Vücūd-ı çirk-i 'ișyân³²⁰ olmağa şüyîde-i rahmet³²¹

Nidâ-yı ümmeti eyler şifâyet yâ Resûlallâh³²²

Baňa cümle me'âşî âşinâdır gerçi 'âlemde

İder luţfînâda kevneyne kifâyet yâ Resûlallâh

Daḥîlim ḥâşılı redd itme dergâh-ı nevâliñden

Göñül deryûze-i bâb-ı 'inâyet yâ Resûlallâh³²³

4

Velehû Na't-ı Şerîf-i Dîger

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

1 Ğubâr-ı ḥâk-i pâyiñ tütüyâdır yâ Resûlallâh

Remed-pûş-ı 'uşâta kîmyâdır yâ Resûlallâh³²⁴

Saňa bir şeb-çerâğ-ı bezm-i ḥâş olmak ümîdinden

Yed-i beyzâ anıñcün rûşenâdır yâ Resûlallâh

³²⁰ m. kir ü pâs.

³²¹ dk. şüyîde.

³²² dk. şifâyet.

³²³ dk. deryûze.

³²⁴ dk. remed-pûş.

Ben ol alūde-dāmān-ı feẓāhat-pīşe³²⁵ rüsvāyım

Baňa cümle me‘āşī āşinādır yā Resūlallāh

Eger bir zerre hayra kalsa āzādem cehennemde

Siyehkārım ‘amel benden cüdādır yā Resūlallāh

5 Benim sensin mu‘īnim ‘arşagāh-ı rüz-ı maḥşerde

Saňa Es‘ad gibi biñ kıl fedādır yā Resūlallāh

5

Velehū Na‘t-ı Şerīf-i Dīger

mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün

1 Sen ol mihr-i zemīn ü āsumānsın yā Resūlallāh

Ẓiyā’-yı dīde-i kevn ü mekānsın yā Resūlallāh

Sen ol kenz-i³²⁶ ḥaḳāyık gevher-i baḥr u ḳayıksın

Nebiyy-i şārī’-i³²⁷ Ḥaḳ u beyānsın yā Resūlallāh

³²⁵ m. günāh alışııcı.

³²⁶ m. hazīne.

³²⁷ m. şerī‘at.

Sen ol refref-süvâr-ı leyle-i meydân-ı isrâsın
Şeh-i tenhâ-nişîn-i lâ-mekânsın yâ Resûlallâh

Sen ol sultân-ı iklîm-i risâletsin ki devrâna
Sürûr-ı mâye-i emn ü emânsın yâ Resûlallâh

5 Vücûdîndur sebab ibdâ'ına³²⁸ dünyâ vü 'uḡbânîñ
Anıñçün ḡâleb-i kevnîñe cânsın yâ Resûlallâh

Ben rüsvâ-yı gerden-beste-i zindân-ı 'işyânım³²⁹
Benim âzâdîma fermân-resânsın yâ Resûlallâh³³⁰

Ḥalâş it Es'ad-ı rüsvâyı ḡayret-sûz-ı maḡşerde³³¹
Şefî'-i ümmet-i âşüftegânsın yâ Resûlallâh

³²⁸ m. bir olmasına.

³²⁹ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

³³⁰ dk. fermân-resân.

³³¹ dk. hayret-sûz.

6

[3b] Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Sulţân-ı Enbiyâ der-Ķal'a-i Mağosa
Goftem bi-'ināyet-i Kibriyâ be-uslûb-ı 'Arz-ı Hâl-i bâ-sitem-
dâd-ı Hâk-i Pâk-i AĶdesî

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Rûhdur esrâr-ı vaĥdāniyyetin mâhiyyeti

Rûhdur estâr-ı kevneyniñ vücûd-ı vaĥdeti

Rûhdur ķunki heyûlâ-yı şu'ûnâta maĥal

Rûhdur maşnû'a zînet-sâz olan her şüreti³³²

Rûhdur sermāye-i bâzâr-i kesb-i fâ'izin

Rûhdur dâd u sitedgâhın³³³ medâr-ı³³⁴ zîneti

Rûĥı rûĥ-ı aĶdesinden virdi zîrâ Âdem'e

Zâhir oldı ĥilĶat-i Âdem'de cümle Ķudreti

³³² dk. ziynet-sâz.

³³³ m. alışveriş yeri.

³³⁴ m. yardım.

5 Bir nazar kıldı rubûbiyyetle alb-i Ādem'e

Rū-nümā³³⁵ oldu ser-ā-pā sırr-ı vaḥdāniyyeti

Gerçi rūḥ-ı akdesinden Ādem'e nefḥ itdi rūḥ

Kūnh-i taḥkīķinde men' itdi su'āl-i ḥikmeti

Rūḥ o rūḥ ammā ider eşkāl-i ḥükmi muḥtelif

Enbiyāda başkadır envārınıñ germiyyeti³³⁶

Şekl-i Kābil'de ne şüretlerle oldu cilveger

Cism-i Hābil'de nümāyān oldu rūḥın mecdeti

Bağ ten-i şābirde 'işmetle ne yüzler gösterüp

Cilvegāḥ itdi azāya şabr-ı bāğ-ı cenneti

10 Olmasaydı rūḥ eger oymazdı āḥa³³⁷ Yūsuf'ı

Rūḥ ile irdi murāda gördi Mışr-ı şevketi

³³⁵ m. âşikâr.

³³⁶ dk. germiyyet.

³³⁷ m. kuyu.

Olmadı bî-rûh-ı Meryem Hâzret-i 'İsâ-me'âb
Rûh ile buldı Muhammed ümmeti ol devleti

Ol Muhammed kim anıñ nûrıyla cümle mürselîn
Birbirinden naql ile kesb itdi cem'-i milleti

Ol Muhammed kim anıñ nûrın eger halk itmese
*Emr-i küñ*³³⁸den hişsemend olmazdı kevnîñ fıtratı

Ol Muhammed kim anıñ nûr-ı mu'an'an geldigi
Hâzret-i İbrâhîm'e âteşde virdi şöhreti

15 Ol Muhammed kim anıñ nûrından oldı âfitâb
Şaldı pertev şeş cihâne tâ-be-mahşer rif'ati

Ol Muhammed kim kamer gehvâresinde³³⁹ 'ahd idüp
Emrine münkâd olup gösterdi şakq-ı hizmeti

³³⁸ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ: “Bedi‘u’s-semâvâti ve’l-arđi ve izâ qağâ emrân fe-innemâ yeķûlu lehü kün fe-yekün: Bir şeyi dilediğinde ona sadece “Ol!” der, o da hemen oluverir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara 2/117) âyetinden alınmıştır.

³³⁹ m. beşik.

Ol Muḥammed kim Ḥudā' dan eşref-i Peygām-beri

Ḥazret-i Mūsā su'āle tutdı rüy-ı rağbeti

Ḥaḳ buyurdı sen kelīmim ol ḥabībimdir diyü

Âşikâr oldı şerāfet firḳatiñ mücerriti³⁴⁰

Ṭür-ı Sinā'yı tecellizār-ı 'aşḳ itdi aña

Ḳābe ḳavseyn³⁴¹i bu maḥbûbıñ geçüp ḳurbiyyeti

20 Ḥuṭbe-i levlâki ḥaḳḳında buyurdı Zü'l-celāl

Evvelin ü âḫirîn içre bilindi ḥürmeti

Nür-ı ḥikmetle yanardı Cebre'îl olsa redif³⁴²

Üdniñ³⁴³ emrinden bedidâr³⁴⁴ oldı maḥbûbiyyeti

³⁴⁰ dk. mücerrit.

³⁴¹ فُكَّانَ قَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى: “Fe-kāne kâbe ḳavseyni ‘ev ‘ednā: Kâbe kavseyn: (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” (Kur’ân-ı Kerîm, Necm 53/9) âyetinden alınmıştır. Dîvân şiirinde “sevgilinin kaşları” anlamında teşbih unsuru olarak da kullanılmaktadır.

³⁴² m. arkasından.

³⁴³ Üdnü minnî yâ Muhammed: Ey Muhammed bana yaklaş!: Miraç hadisesinde Allah’ın, Hz. Peygamber’e hitabı olarak geçen bu söz Kütüb-i Sitte’deki Miraç’a dair Hadis’lerde yer almamaktadır. Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, s. 158.

³⁴⁴ m. âşikâr.

Hâtem-i hamîyyeti mühr-i Süleymân olmasa
Eylemezdi ins ü cinn emrinde maḥkūmiyyeti

Hāşılı zāt-ı hümāyūnıñdan ‘ālem müstefid³⁴⁵
Olmasaydı kimse görmezdi cihān u cenneti

[4a] Ey Resūl-i Kibriyā Peyğām-ber-i rûz-ı cezā
Ola maḥbûl Es‘ad’ıñ na‘tında ‘āciz ḥizmeti

25 Ben ne ḥaddimdir seniñ evşāfını nazm eylemek
Luṭf iderseñ kesb ider sāyeñde rūḥāniyyeti

Mülk-i nāsūt içre ḥoş ḥāl eyle luṭfıñdan anı
Tā giye na‘t-ı hümāyūnıñda tāt-ı ‘izzeti

Hāk-i pāk-i ḳabriñe yüz sürmesin eyle naşīb
İbtidā eyle bu maṭlûbında luṭf u himmeti

Dest-gîr ol şāniyen ‘uḳbāda ol dermāndeye
Yakmasun Mevlā anı itsün ḳarîn-i raḥmeti

³⁴⁵ m. fâ’ide.

Yâ Resûlullâh emân ben mücrim-i bî-çāreye
Sen tûrurken merḥamet kânı kim eyler şefkati

30 Mücrimim dünyâ vü ‘uḳbâda bilürsin ḥālîmi
Kıl şefâ‘at görmesün Es‘ad o rûz-ı şiddeti

Sen meded-ressin eyâ maḥbûb-ı şāhenşāh-ı ‘aşḳ
Cürmümi bağışladup āzādıma kıl nuşreti

Nazm-ı ḳudsî ezberimde her semiyiîñ ḥaḳḳına
Ben de adaşım ümîdimdir şefâ‘at devleti

Bende-i rûsvâ-yı me‘yûs eylemez *lā-taḳneṭū*³⁴⁶
İtdi rahmet ümmet-i āşüfte-ḥāle sebḳati

Ben daḥîlim el-emân ey şehriyār-ı enbiyâ
Baña gösterme iki ‘ālemde ye’s-i nıḳmeti

³⁴⁶ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ: “ḳul yâ ‘ibādiyellezine esrāfu ‘alā enfusiḥim lā teknaṭū min raḥmeti’llāhi “De ki: "Ey kendilerine karşı israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer 39/53) âyetinden alınmıştır.

35 Bir ‘ināyetle nazar kıl ‘arz-ı hāl-i bendeñe
Kal‘a-bendim hāliyā bilmem ne aşı-ı hikmeti

El-emān ey mefhar-ı kevneyn emān olsun amān
Merhamet eyle yetiş āzādıma vir ruḥṣatı

Var ise cürmüm dahı kırtar beni ey pādīṣāh
Tevbe itdim eylemem ğayrı cihāna raġbeti

Ben o Mecnūn-ı beyābānım ki Leylā-yı emel
Āh kim göstermedi dünyāda rüy-ı rāḥatı

Dād elinden bu felek zār-ı zebūn itdi beni
İhtiyār itsem gerekdir ḥānḳāh-ı ‘uzleti

40 Yā İlāhī Ḥazret-i faḥr-i cihānıñ ‘aşkına
Qaldır üstümden meded kıl ibtilā-yı ğurbeti

Yâ İlâhî Hâzret-i Yahyâ-yı mezbûh³⁴⁷ 'aşkına
Kıl sebîlim³⁴⁸ tahtıye³⁴⁹ ref' eyle benden kürbeti³⁵⁰

Hâzret-i İbrâhîm'in esrâr-ı nârı 'aşkına
Gülşen-i luţf-ı vişâl eyle bu nâr-ı hasreti
Hâzret-i İsmâ'îl'in şabr-ı sükûnı 'aşkına
Râhata eyle mübeddel dilde renc³⁵¹-i vahşeti³⁵²

İftirâk-ı Hâzret-i Ya'kûb Yûsuf 'aşkına
Merhamet eyle dirâz³⁵³ itme zamân-ı firqati

45 Hâzret-i Mûsâ'ya Tûr üzre tecellî 'aşkına
'An-çarîb eyle müyesser zevk u rûz-ı vuşlatı

Ammâ Mûsâ ammâ 'İsâ-yı Betûl'in³⁵⁴ 'aşkına
Kıl bu meclisden baña rûz-ı İlâhî hicreti

³⁴⁷ m. kesilmiş.

³⁴⁸ m. yol.

³⁴⁹ m. halâ.

³⁵⁰ dk. kürbet.

³⁵¹ m. mihnet.

³⁵² m. korku.

³⁵³ m. uzun.

³⁵⁴ dk. betûl.

Çār-yārıñ hürmetiyçün enbiyâlar ‘aşķına
Şehr-i mevlûdumda ihsân it muķadder kısmeti

[4b] Leyle-i ķadr içre münzel rūḥ-ı manşûş³⁵⁵ ‘aşķına
Maskaṭ-ı dâ’imde vir yâ Rab baña her ni’meti

Tâ ezel bu ana dek maḥbûb-ı maḥlûķ ‘aşķına
Yine ihsân eyle luṭfıñdan kemākân ‘izzeti

50 Hâliķ-ı kevn ü mekânsın biñ bir ismiñ ‘aşķına
Es’ad’a çekdürme ğurbetde bu bār-ı³⁵⁶ zaḥmeti

El-emân yâ Rabbi sıbṭeyn-i³⁵⁷ şehîdiñ ‘aşķına
Luṭf ile ḥall eyle münķâde bu bend-i miḥneti

³⁵⁵ m. cebre’ıl.

³⁵⁶ m. ağır.

³⁵⁷ m. Hasan ve Hüseyin.

7

Na't-ı Şerîf-i Ğarrâ be-üslûb-ı Taşavvuf-ı bî-hemtâ be-kenâr-ı Şehr-
i Yânya der-hâne-i Tersâ Goftem

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Ol zamân kim var idim ben daħı esmâ yoğidi
Hem nişân-ı hilkat-i kevn-i müsemmâ yoğidi

Mazhar-ı feyz olduğımda ben iki 'âlemde hiç
Şafha-i tekvîne bakdım nâm-ı eşyâ yoğidi

Çünkü esmâ vü müsemmâ bizden oldu rû-nümâ³⁵⁸
Ol zamân âyîne-i mevcûda meclâ³⁵⁹ yoğidi

Secde eylerken ezelde ben cenâb-ı Hâlık'a
Şirke dâ'ir baṭn-ı Meryem'de Mesîhâ yoğidi

5 Zâtıma ṭapmak merâmı ser-be-ser naşrâniyân
Ben perestişgâh³⁶⁰ iken zirâ çelîpâ³⁶¹ yoğidi

³⁵⁸ m. âşikâr.

³⁵⁹ m. parlak.

³⁶⁰ m. tapmak.

³⁶¹ m. çan.

Gördüğim demlerde deyr-i 'âlem-i tekvîni ben
Çâr etrâfında reng-i naķş-ı tersâ yoğidi

Gezdiğim demlerde şûfî lâ-mekân şahrâsını
Şeş cihâtında dü-kevnîñ zîr ü bâlâ³⁶² yoğidi

Kûh-ı Kâf'ı ser-te-ser geşt³⁶³ itdiğim eyyâmda
Târem-i evc-i felekde nâm-ı 'Ankâ yoğidi³⁶⁴

Manzar-ı 'âlemdeki heft-âsumânîñ seyrini
İtdiğim demlerde dergâh-ı mu'allâ yoğidi

10 Yazmamışdı pürsiş itdiğim demi levh-i kalem³⁶⁵
Emr-i künden hişsemend olmuş heyûlâ yoğidi³⁶⁶

Levh-i kalbimde Hudâ-bîn³⁶⁷ olduğım âyîne
Sırr-ı Hâķ'dan ğayrı gördüm başķa sevdâ yoğidi

³⁶² m. alt üst.

³⁶³ m. gezmek.

³⁶⁴ dk. târem.

³⁶⁵ dk. pürsiş.

³⁶⁶ dk.heyûlâ.

³⁶⁷ m. gören.

‘Âlem-i ervâhıñ oldum seyr idüp envârını
Añladım nûr-ı Muḥammed' den müzekkâ yoğidi

Ya'ni ol bedr-i mufahḥam mazḥar-ı *levlāke* cān
Tā ezel bu vaşf ile mevşûf-ı Mevlā yoğidi

Ol peyām-ber kim cemî'-i mürselîniñ ḥâtemi
Nûrî ḥalk olduğda māh u mihr-i ğarrā yoğidi³⁶⁸

15 Ol peyām-ber kim vücūd-ı şemsiniñ nûrıyla Ḥaḥḥ
Kevni tezyîñ itdigi demlerde dünyā yoğidi

Ol peyām-ber kim idince ceddini Ḥaḥ ıstıfā
Mürselinden kimseye ta'lim-i esmā yoğidi

Ol peyām-ber kim şu'â'-ı ḥüsniniñ âyînesi
Ḥaḥ-nümā olduğda ğayrı şekl-i zībā yoğidi

³⁶⁸ dk. garrâ.

İtmeyeydi zātını Peygām-ber-i āhir zamān
Hikmet-i Hāk' da yed-i beyzā-yı Mūsā yoğidi

[5a]Bulmayaydı fıtratından Hāzret-i Meryem vücūd³⁶⁹
Gālibā 'ilm-i ezelde rūḥ-ı 'İsā yoğidi

20 'Ālem-i lāhūt-ı nāsūta duḥūlündür sebep³⁷⁰
Gelmeyeydiñ 'āleme dünyā vü 'ukbā yoğidi

Virmedikce hikmet-i ḥalkıñ cihāne gūlgule
Lālede dāğ-ı dil-i 'aşk-ı süveydā yoğidi³⁷¹

Düşmedikce tā meşām-ı cāna būy-ı³⁷² rahmetiñ³⁷³
Gönceler açılmadı gülşende şeydā yoğidi

Hep seniñçün naql olundı ḥāl-i şāl-ı mürselīn
Bu hikāyāt-ı rubūbiyyetde isrā yoğidi

³⁶⁹ dk. fitrat.

³⁷⁰ dk. lāhūt-nāsūt.

³⁷¹ dk. süveydā.

³⁷² m. koku.

³⁷³ dk. meşām.

Ey Resûl-i Kibriyâ Peyğâm-ber-i rûz-ı cezâ

Olmasın ger mücrimâne cāy-ı me'vâ yoğidi

25 Olmasaydı şefkatiñ dil-ḥastegân-ı ümmete

Derd-i işyâna devâ-baḥş-ı 'aṭâyâ yoğidi

Sensin ol şâhenşeh-i evreng ḥatmü'l-mürselîn

Olmasaydı raḥmetiñ dîvân-ı kübrâ yoğidi

Âyet-i lâ-taknetûdan mücrimân aldık haber

Saña ḥürmetdir ğaraż yoḥsa bu ma'nâ yoğidi

Ey şehenşâh-ı rusûl raḥm eyle mücrim Es'ad'a

Sen bilürsin aña 'işyân içre hem-pâ yoğidi

İsm-i pâkiñle müsemmâ oldığıdır mâyesi

Yoḥsa dūzaḥdan³⁷⁴ ḥulâşa 'afv-ı Mevlâ yoğidi

30 Sensin ancak merḥamet kânı 'uşât-ı ümmete

Levḥe baḥdım 'ilm-i Ḥaḳ'da senden a'lâ yoğidi

³⁷⁴ m. cehennem.

Saña Mevlā Es‘adāsā nice yüz biñ mücrimiñ

‘Afvını va‘d itdigi ‘ahdinde ihyā yoğidi

Ben daḥlīm el-emān ey mefḥar-ı esrār-ı Hakk

İtdigim ‘ahd-i taḥammülde hüveydā³⁷⁵ yoğidi

8

Taḥmīs-i Es‘ad Resül-i Raḥīm be-cenāb-ı Ğazel Kelīmü’l-Beyān-ı Nazīm

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 ‘Arş-ı kürs ol şāh-ı kevneyne muḳarrebdir bu şeb

Lā-mekān şahrāsına da‘vet mürettebdir bu şeb

Bezm-i ḥāşa üdnü emriyle muḥātabdır bu şeb³⁷⁶

Faḥr-i ‘ālem maḥrem-i rāz oldığı şebdir bu şeb³⁷⁷

Kā’ināt envār-ı raḥmetle leb-ā-lebdir bu şeb

2 İftihār itmez ‘amelden ümmet-i Peyğām-beriñ

Sen dürüş da‘īm ḥulūş-ı kalb ola müstahzarıñ³⁷⁸

³⁷⁵ m. âşikâr.

³⁷⁶ dk. üdnü.

³⁷⁷ Mustafa Sefa Çakır “Yahyâ Nazīm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)” Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2018, s. 31. (M.31).

³⁷⁸ m. hâzır.

Olsa da 'işyân ile memlû ser-â-pâ³⁷⁹ defteriñ

Nâme-i a'mâl-i ümmet ol şefî-i maḥşeriñ

Zîver-i imzâ-yı 'afvıyla müzehhebdir³⁸⁰ bu şeb

3 'Âlem-i lâ-hütiyâna bezm-i cem'iyet olup

Lâ-mekân cem'iyete bir sâḥa-i ḥikmet olup

Vahy ile Cebrâ'îl'e emr-i ulûhiyyet olup

Hûân-ı dîdâra o maḥbûb-ı Hudâ da'vet olup

Bezm-i ḳurb esbâb-ı vuşlatla mürettebdir bu şeb

[5b] 4 'Arş-ı a'zam ditredi gûş eyleyince şevketiñ

Şâh-ı kevneyniñ Burâḳ üzre ḳudûm-ı devletiñ

Evvelîn ü âḥirîn idrâk idüp mâhiyyetiñ³⁸¹

Nûr-ı teşrîfiyle ol mihr-i sipihr-i 'izzetiñ³⁸²

Bir hümâyûn ṭâlî' ü ferḥunde-kevekdir bu şeb

³⁷⁹ m. başdan başa.

³⁸⁰ m. nakışlı.

³⁸¹ m. aslın.

³⁸² dk. sipihr.

5 *Ḳābe kavseyini* geçince kaldı Cibrîl-i Hudâ
Mürselîn itdi kudûmıñ hâk-i pâyiñden recâ
‘Afv-ı menşûr-ı ‘uşâtı aldı ol şâh-ı cezâ
Müjdeler ey mağfiret cûyân Habîb-i Kibriyâ ³⁸³
Meclis-i hâş-ı İlâhîde muhâtabdır bu şeb

6 Perdedir ‘ayn-ı şühûda ülfet-i ehl-i niyâz
Eylemez taḥşîş-i maṭlab külfet-i ehl-i niyâz
‘İzzet-i dâreyn olunca himmet-i ehl-i niyâz
Müstecâb olsa revâdır da‘vet-i ehl-i niyâz
Kim zemîn ü âsumân pür-sıyt veyâ Rab'dır bu şeb

7 Pertev-i nûrîndan almışdır fûrûğ-ı hâveri³⁸⁴
İktisâb-ı nûr-ı encüm³⁸⁵ itdi çarḫıñ çenberi
Ey ne hikmetdir buña hayrân olur ins ü peri
*Her mübârek şu‘le-i kandîl-i rahât-güsteri*³⁸⁶
*Şevk-baḫş-ı hâtır-ı her teng*³⁸⁷-meşrebdir bu şeb

³⁸³ dk. cûyân.

³⁸⁴ m. ey güneş.

³⁸⁵ m. yıldız.

³⁸⁶ dk. güster.

³⁸⁷ m. dâr.

8 Bir muhayyel nûrdan âh ebruvân olsa n'ola³⁸⁸

Zînet-i hüsn ü kemâl-i kudsiyân olsa n'ola

Qudret-i reng-i muşavverden 'ayân olsa n'ola

Vesme³⁸⁹-i ebrû³⁹⁰-yı havrâ-yı cinân olsa n'ola

Sürme-i çeşm-i sürüşâne muḳarrebdır bu şeb

9 Bâm-dâd-ı haşrı erbâb-ı mileli fehm ider³⁹¹

Her nefes şubḥ u mesânîñ feyzin ehli fehm ider

Şâm-ı şavmuñ faẓl u imsâkın emelli fehm ider

Qudreti şeb-zindedârân-ı tecellî fehm ider

Ṭalib-i didâr olan bî-dâra³⁹² maṭlabdır bu şeb

10 Hâzret-i Peyğâm-ber'îñ na'tında ol dil ey kelîm

Olmaḳ isterseñ iki 'âlemde Es'ad müstaḳîm

Tâ-be-key³⁹³ olmak şafâ-yâb-ı hevâ nefis-i le'îm³⁹⁴

Vaktidir mi'râc-ı ümmîde 'urûc eyle Nazîm

Vâşıl-ı maḳşûd olur herkes mücerrebdır bu şeb

³⁸⁸ dk.muhayyel.

³⁸⁹ m. sürme.

³⁹⁰ m. kaş.

³⁹¹ dk. bâm-dâd.

³⁹² m. uyanık.

³⁹³ m. niceye dek.

³⁹⁴ m. fenâ.

11 Şebdedir ekşer füyûzâtıñ zuhûrî Âdem'e
Cebr-i nokşân eyleyen şebdir küsûrî Âdem'e
Feyz-i şebden itdüren dilde huzûrî Âdem'e
Şebde bî-dârı virür zevk u sürûrî Âdem'e
Tâlib-i 'irfân olan yârâna meksebdir bu şeb

12 Hâk bu kim bu na'tı taḥmîs eylemiş mu'ciz Naẓîf
Olmış evşâf-ı risâletde kalem-rân-ı laṭîf
[6a] Taḥt-ı iklîm-i ma'ârifde olup şâh-ı 'arîf³⁹⁵
'İzzet-i dâreyne mazḥar olmuş ol zât-ı şerîf
Nâ'îl-i elṭâf-ı Sübhân oldığı şebdir bu şeb

³⁹⁵ m. bilici.

9

Yūsuf Ziyā Paşa Hâzretleriniñ Erzurūm Vālîliği Hengā-mında Na't-
ı Resūl-i Ekrem ü Nebiyy-i Mūfahham Şallallāhu 'Aleyhi ve Se-
lemde Silk-i Naẓma Çekdikleri Mürvarîd-i Suḥandān Bir Beyt-i
Berceste-i Ğarrā 'Alā- tārīķı't-tazammun Bir Kaşîde-i Na'ta
Terşih Olmaķ Üzre Mezc Olunup Zeyli Yine Mûşârun İleyh
Hâzretleriniñ Sitâyişidir

fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlün

1 Ey cihānñ mefḥar-ı Peyġām-ber-i 'ālî-cenāb

V'ey serîr-ārâ-yı levlāk âfitâb-ı nüh kıbâb³⁹⁶

Menşe'-i 'ömrimde isterdim ki her dem na't ile

Maşrıķ-ı hāmem göre vaşfında her gün âfitâb

Dürr-i nazmımla Züleyhâ-yı nu'ût-ı pâkiñe

Fikr iderdim Yūsuf-ı ṭab'ım vire bir başka tâb

Hâme-i şevķim ne dem ġavvâş-ı nazm oldıkca dir

Baḥr-i endîşemde bulsam saña lâyıķ dürr-i nâb

³⁹⁶ m. tokuz kubbe.

5 Bir şeb-i dil-cûda ‘âşık ümmetiñden bir kuluñ

Bendeñi yüz biñ ni‘amla kıldı luṭfı kām-yāb³⁹⁷

Şükr-i elṭāfıyla meşgûliyyetim dā’im iken

Bezm-i kudsî ‘âdetinden rûḥum oldu feyz-yāb

Şöyle çekdi bir dūr-i sîr-ābı na’t-ı pākiñe

Tāb-ı endişeyle itdim baḥr-ı ma’nâyı serāb

‘Arz idüp bu bende-i mücrim siyehkār Es’ad’a

Bende tazmîn emrine biñ cān ile itdim şitāb

İşte bu beyt-i dil-ārādır geh oldum söylemiş

Bārgāh-ı luṭfıña bî-şübhe kıldı intisāb

10 Bildigiñçün şulb-i pākiñden zuhūrıñ yā Resül

İtmedi lā-taḳrebā³⁹⁸ nehyinden Ādem ictināb

³⁹⁷ m. murada eren.

³⁹⁸ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ
“Ve ḳulnā yā Ādemu’skun ente ve zevcūke’l-cennete ve kûlā minhā rağaden ḥayşü şî’tümā ve lā teḳrabā hāzihi’s-şecerate fe-tekûnā mine’z-zālimîne: Dedik ki: Ey Ādem! Sen ve eşin cennete yerleşin, dilediğiniz yerden yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Arâf 7/19) âyetinden alınmıştır.

10

Vezîr-i Müşârun İleyh Hâzretleriniñ Beyt-i Şerîf Güyân

Olduğu Budur

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Bilmesem mirîm seniñçün hep hikâyât oldığın
Nefî-i hikmetle ne şüretle olur 'İsâ-me'âb

Olmasa maḥkî seniñçün ḥâl ü şân-ı mürselîn
Hâzret-i Mûsâ'ya itmezdi cenâb-ı Hâk ḥiṭâb

Şabra işhâd itmeyeydi ümmet-i âşüfteyi
Eylemezdi Hâzret-i Eyyüb'î hikmet intihâb

Sensin ol şâhenşeh-i Peyğâm-ber-i âḥir zamân
Gevher-i na'tıñ sezâ-yı gerdene Ümmü'l-Kitâb

5 Yâ Resûlallâh benim ḥaddim degil evşâfîña
Eylemek vaz'-ı kalem ger olsa da 'ayn-ı şavâb

Ruḥşatıñla na'tıña bâdî olan ol bendeñi
Vaşf idem sâyeñde bâri ḥâdim olsun feyz-yâb

Ümmetiñdir Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa kuluñ
Emriñiñ fermân-beridir serverâ bî-irtiyâb

[6b] Oldur ol çâker-nevâz-ı bende-perver kim ider
Halka-i dergâhını efgendeler tavk-ı rikâb

Ol cenâb-ı âsumân himmet ki el-hâk yaraşur
Pertev-i ikbâle olmak nûr-ı çeşm-i âfitâb

10 Âfitâb-ı dîn-i devlet mâh-ı burc-ı mevhibet
Maṭla‘-ı şubh-ı sa‘âdet efser-i Efrâsiyâb

Mehdî-i devr-i zamân şâhib-kırân-ı âsumân
Nâzım-ı mülk-i cihân İskender-i Dârâ-cenâb
Devleti pejmürde-i devrânı ma‘mûr itmede
Himmeti bu ‘âlem-i fânîye eyyâm-ı şebâb

Feyz-i mihr-i iltifâtıñdır ki oldı her sözim
Nâvdân-ı hâmede bir ma‘den-i la‘l-i müzâb

Cevdetiñ şaykal virür âyîne-i idrākime

Himmetiñ eyler yine 'allāmeye nā'ib-menāb

15 Zîver-i ebkār-ı vaşf-ı zātıñ olmak istedim

Genc-i fikrimden dür-i ma'nāya kıldım intihāb

Reng-i nazm-ı bûy-ı elfāzım 'arūs-ı vaşfına

Birisi reng-i cemāl ol birisi müşgîn niķāb

Meclis-i şevķimde devr itmek içün bu nüh-ķıbāb

Kāse-i mihriñ şunar her bezmime cām-ı şarāb

Şeh-süvār-ı 'arşa-i nazmım tekellüf istemem

Kim olur meydān-ı vaşfıñda benimle hem-rikāb

Ma'nî-i nazm içre Es'ad hāşılı böyle suhan

Herkesiñ kārı degil işte tıbā'-ı şeyh u şāb

20 Vaķtidir dest-i edeble şā'im-i ihlāş-ı dil

Eylemek hengām-ı iftār-ı du'ā-yı müstecāb

Pertev-i iķbālîñ olsun āsumān-ı şarķdan

'Āleme nūr-efgen-i 'îd-i sürür-ı bî-hesāb

11

Na‘t-ı Şerīf-i Hāzret-i Ebā Bekr-i Şiddīk Raḍıyallāhu ‘Anhu
fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Şehriyār-ı aşfiyā faḥr-i resūl-i kibriyā
Yār-ı ğār-ı Hāzret-i sulṭān-ı tāk-ı enbiyā

Mazḥar-ı taşdīk-i isrā evvel-i ehl-i yakīn
Pişvā-yı etkıyā sulṭān-ı aşḥāb-ı vefā

Efḍal-i aşḥāb-ı çār-yār-ı memdūhü'r-resūl
Şāh-beyt-i mefḥarü'l-Muḥammed-i Muşṭafā

Ol kerīmü'l-ḥaşletin ‘aks-i derūnī nūrıdır
Tāk-ı dergāh-ı Mesīḥā'da nücūm-ı rüşenā

5 Reh-nümā-yı cāmī‘-i dīn efḍal-i ehl-i yakīn
Vaşf-ı zātından müzeyyendir ekālīm ü semā

Muşḥaf-ı dīnin odur dībāce-i ser-levḥası
Ba‘de Peygām-ber ḫilāfet taḥtına oldu sezā

Bintine zātü'n-nıṭākayn oldı cennet muḥliş
Ḥānedān-ı ḥizmeti bi'l-cümle maḳbül-i Ḥudā

Ḥaḳ Resül-i Ekrem'in dāmād-ı dīn itdi aña
İçtimā'-ı neyyireyn itdi cihānı pür-ziyā'

[7a]Cānını bezl itdi ğār içre Resül-i Ekrem'e
Ledġ-i şu'bāne taḥammül eyledi tēcü'l-vefā

10 Ol kadar maḳbül-i faḥr-i 'ālem oldı ḥizmeti
Vird idüp efvāh-ı 'ālem vaşfını şubḥ u mesā

Yā İlāhī ḳabrini itmek ziyāret ḳıl naşib
Eyle rūḥāniyyetinden Es'ad'ı ehl-i rızā

12

Na't-ı Şerīf-i Ḥazret-i 'Ömer Raḳıyallāhu 'Anhu
fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Muḳtedā-yı dīn ü imān 'adl ü dādın ḥucceti
Ḥazret-i Fārūḳ evreng-i ḥilāfet zīneti

Zātına taht-ı hilāfet emr-i Peygām-berledir

Ba‘de şiddik efdaliyyetle hilāfet nevbeti

Ol kadar ahkām-ı dīn üzre hükümet eyledi

‘Tutdı āfākı ‘adāletle şükūh u şevketi

Ol kerīmü'l-hulk-ı memdūh-ı Resūl ü kibriyā

‘Afitābāsā cihāna rūşen itdi himmeti

5 Ol kadar neşr eyledi ahkām-ı ‘adlin ‘āleme

‘Kayşer‘i kör eyledi engüşt-i meyl-i hikmeti

‘Kalmadı ašlā zamānında şikāyet eyleyen

‘Ālemi ma‘mūr-ı hoş-ḥāl itdi ‘ahd ü devleti

‘Kuvvet-i kalb-i yakīn dehşet-resān-ı müşrikīn

‘Ḥazret-i Fārūk-ı dīn şer‘-i şerīfin ‘izzeti

Ser-firāz itdi livā‘ü'l-ḥamd-i dīn-i Aḥmed‘i

Müşrikīni lerzenāk eylerdi tīg-i heybeti

Ol kadar emr-i Resūlullāh‘ı infāz eyledi

Sû-be-sû ayırdı 'adl u dâdı her bir milleti

10 Emr ü Hakk'a cân u başın her biri kıldı fedâ

Anlara Mevlâ maķar itdi ser-â-pâ cenneti

Eyle yâ Rabbi ziyâretle be-kâm Es'ad kuluñ

Yevm-i 'uķbâda daķı olsun ķarın-i re'feti

13

Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Osmân Rağıyallâhu 'Anhu

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Hâzret-i 'Osmân-ı zi'n-nüreyñ inâyet-iştihâr

Kim odur taķt-ı hîlâfetde üçüñci şehriyâr

Ya'ni dâmâd-ı şehenşâh-ı havâķın-i rûsul

Âb-ı rûy-ı ķâr-yâr ehl-i keremde nâmdâr

Şâhib-i hilm ü hayâ maķbûb-ı şâh-ı enbiyâ

Müttekâ-yı aşfiyâ ser-levķa-i 'âlî-tebâr

Muşķaf-ı dîñin odur şîrâze-bend-i himmeti

Câmi'u'l-ķur'an maķbûl-i cenâb-ı Kırdigâr

5 Çār-ı evtād-ı hilāfetde sūtūn-ı nūr-ı Hakk
Pertev-i hükmi ziyā'-bahşında dār u diyār

[7b] Zīnet-i taht-ı hilāfet nūr-bahş-ı hāfiḳayn
Müttekā-yı ehl-i cennet Es'ad-ı şāhib-vaḳār

Nāşır-ı şer'-i mübīn memdūḥ-ı eflāk-ı zemīn
Pādişāh-ı nısfet-āyīn mefḥar-ı faḥr-i kibār

Ehl-i dīnin devleti şāhib-şerī'at kuvveti
Pādişāhlar 'izzeti fermān-revā-yı Zengibār

Ol kadar 'ahd-i hümāyūnında şefḳat-bahş idi
Millet-i İslāmı hoş-hāl eyledi Perverdigār

10 Ol daḥı cām-ı şehādet tūş idüp terk eyledi
İki 'ālemde bıraḳdı nām u şanın yādigār

Cümlesinden ber-murād eyle İlāhī Es'ad'ı
Tā göre dünyā göziyle ḳabr-i pākin āşikār

14

Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Alî Rağıyallâhu 'Anhu

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Pâdişâh-ı evliyâ dâmâd-ı hâtmü'l-mürselîn
Nûr-ı çeşm-i Muştafâ hâşm-efgen-i hayr-ı zemîn

Ol sipeh-sâlâr-ı şark u ğarb şîr-i murtażâ
Fâtih-i Hayber Ğazanfer şâh-ı evreng-i yakîn
Zâtı manzûr-ı cenâb-ı Hâlik-ı kevn ü mekân
Hüsn ü hulkı zîb-sâz-ı fârem-i çarh-ı berîn

Düşmen-i dînin ğamı ehl-i ğazânın efhamı
Çarh-ı rezmin bedri memdûh-ı semavât u zemîn

5 Mîşezâr-ı vaĥdetiñ şîr-i muhâbbet-güsteri
Kahramân-ı pençesinde cân virürdi müşrikîn

Satveti viridi metânet şer'-i pâk-i Aĥmed'e
Cânını düzaĥ qarâr itdi Ebû Cehl-i la'în

Hānumān-süz-ı vefā kişver-güşā-yı *lā-fetā*³⁹⁹

Zü'l-fiķār-ı Muşţafā nūr-ı kulüb-ı müslimîn

Gülşen-i dīnin güli bāğ-ı Muḥammed gülbüni

Hānedān-ı kâdirî ser-tâc-ı aķţâb-ı mübîn

Ol kadar faḥr-i cihānı eylemişdi iltizām

Dā'imā vaşfın iderdi *rahîmeten li'l-âlemîn*

10 Zâtına eyler ḥavâş-ı evliyâlar ser-fürû

Heybetinden sînesin çâk eyledi miḥrâb-ı dîn

Eyle rūḥāniyyetinden Es'ad'a yâ Rab meded

İki 'âlemde anı ḥavf itdiginden kıl emîn

15

Müseddes-i Mużammen

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Feyz-i ervâḥı telef-kerde-i Mūsâ'da ḳodı

Sūzen-i ḥikmeti tecrîd-i Mesîḥâ'da ḳodı

³⁹⁹ “Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ zülfikâr”, “Alî'den başka yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur.” anlamına gelen Arapça ibareye işaret etmektedir. (DİA. Zülfikâr md.)

Nûr-ı mışbâh-ı şu'ûnâtı süreyyâda kodı

Hikmet-i bâliğası 'âlemi da'vâda kodı

*Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodı*⁴⁰⁰

[8a] *Gülü ârayîş idüp bûlbûli ğavġâda kodı*

2 Kimini mâye-i 'irfân ile memnûn itdi

Kimini cezbe-i cânân ile Mecnûn itdi

Nice üftâdeleri derd ile pür-ğûn itdi

Fikr-i sevdâ ile çok 'âkili meftûn itdi

Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodı

Gülü ârayîş idüp bûlbûli ğavġâda kodı

3 'Âlem-i hilkati mahviyyete âlet kıldı

Kesb-i kurbıyyeti sermâye-i 'izzet kıldı

Fikr-i nâşûta kabûl itmegi devlet kıldı

Herkesi böylece bir râh-ı tarîkat kıldı

Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodı

Gülü ârayîş idüp bûlbûli ğavġâda kodı

⁴⁰⁰ Suat Donuk, "Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies*, 8/9, 2013, s. 1240.

4 Küfr ü ĩmānı berāber yaradup udret ile
Soñra ayırdı nice şūret ile da‘vet ile
Rūhı da āleb-i ezdāde odı şūret ile
Niceler aldı alāletde ‘aceb hıkm̃et ile
Kimini sevdi Hudā kimini sevdāda odı
Gūli ārayıř idüip bülbüli ğavġāda odı

5 ıldı eczā-yı şu‘ūnātı müretteb birden
Rūh-ı ‘İsā‘yı semāvāta götürdi yerden
Yūsuf‘ı bend-i Züleyhā‘ya odı ber-derden
Çoġnın şefati maħlūa eb u māderden
Kimini sevdi Hudā kimini sevdāda odı
Gūli ārayıř idüip bülbüli ğavġāda odı

6 Kimini taħt-ı Süleymān‘a sezāvār itdi
Kimini külbe-i aħzānda odı zār itdi
Kimini nā‘il-i gencīne-i esrār itdi
Şer yüzinden kimini es‘ad-ı ebrār itdi
Kimini sevdi Hudā kimini sevdāda odı
Gūli ārayıř idüip bülbüli ğavġāda odı

16

Müseddes berāy-ı Şikāyet-i Rūzigār

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

1 Şahrā-yı ğamda oldı gönül hār hār-ı 'aşk
Dāğ-ı derūnum açdı yine nev-bahār-ı 'aşk
Düşdi serāy-ı şabr u şekibe şerār-ı 'aşk
Yağdı binā-yı cān u dili hayf-ı nār-ı 'aşk
Raħm eylemez felek baña yā n'eylesün kader
[8b] Yā Rab nedir bu çekdigim ālām-ı derd-i ser

2 Bu t̄ali'im benimle mi eyler bu külfeti
Miħnetden özge yok mıdır āyā bir ülfeti
Hep ben mi çekmek ister 'aceb bār-ı miħneti
Hayfā ki nefsi-i şūm ile çekdim bu zaħmeti
Elbet hevā-yı nefse uyanlar belādadır
Ālām-ı dehr-i dūn ile herkes 'anādadır

3 Çekdim zamāne lehçe-i şemşīr-i hūn-feşān
Her demde eyledim nice biñ kerre kıan revān
Kurtulmaz oldı t̄iğ-i zebānımdan ins ü cān
Tā ki bu t̄avr-ı bed-menişimden benim emān

Ya Rab Muḥammed ‘aşkına kıl baña merḥamet
Luṭfıñla eyle bu dil-i nā-çāra terbiyet

4 Bir dahı tevbe olmayayım zülf-i mǎ’ili
Taḫılmasun gelū-yı dile ğam selāsili
Her gördigimle itmeyim āşūfte bu dili
Tā olmaya şonıñda nedāmet şemā’ili
Dil-bend olan ‘arūs-ı zamānıñ nuḫūşına
Elbet gelür ḥavādiş-i ālām gūşına

5 ‘Ālem şafā-yı ḥātır ile ben mi ğamdayım
Ey çarḥ-ı kec-reviş seniñ inşāfıñ añlayım
Farzā şabāḥ-ı ḥaşre deĝin zemmiñ eyleyim
Ġaddār-ı kāfir olduĝını ḥalkā söyleyim
Ben bildigimse sen yine kāfir zamānesin
Kāfir dilim ḥaṭāsı var ammā ki sen nesin

6 Ḥayfā zamāna virmedi bir dem ferāĝati
Göstermedi şafā ile rūy-ı kanā’ati
Görmüş midir bu devr-i fesād içre rāḥatı
Ehl-i derūna itmede dā’im ihāneti
Ehl-i dile felek acımaz ‘ādeti budur

Devri hemîşe ğadr iledir şöhreti budur

7 Oldum ğarîķ-i baħr-ı ma'âşî-i bî-girân

Sâhil-serây-ı tevbe görünmezse iş yaman

'Adli ile mu'amele eylerse müste'ân

A'zâ şehâdet eylediği demde el-emân

Şular gibi aķardı gönül olsa zehresi

'Afv-ı Hudâ'dan özge bunıñ var mı çâresi

[9a] 8 Es'ad şikâyet eyleme nefsiñ cezâsıdır

Mihnetde oldıĝıñ emel-i dil belâsıdır

Hep itdiĝiñ zamânede yüzler kıarasıdır

Terk eyle mâsivâyı ki râhat verâsıdır

Çok merd ü bî-nevâya varır bu zen-i zamân

Bu kaħbe-i zamânedan Es'ad şaķın emân

9 Yâ Rab Muħammed 'aşķına kıl baña merħamet

Luţfiñla eyle bu dil-i nâ-çâra terbiyet

Ümmîd-dâşte ehl-i cürüm ez-'inâniyet

Destim girift-i dâmen-i ihsân-ı maĝfiret

Çekmem elim ki dâmen-i Settârı tutmuşım

Biñ yıl 'amelden özge bu reftârı bulmuşım

10 Yâ Rab ne derd olur bu ki hergiz 'ilâcî yok
Küfr-i ğamıñ çü kişver-i dilde ħarâcî yok
Maḥşûl-i mezra'ı emeliñ 'öşr ü bâcî yok
Dilde metâ'ı fikr-i 'ibâdet revâcî yok
Böyle ħalursa zulm ile 'adliñ revâcî bir
İklim-i dilde küfr ile dîniñ ħarâcî bir

17

Müseddes berâ-y-ı Tevbîḥ-i Nefs-i Le'im

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Bu miḥnetgâh-ı 'âlem 'ârife cây-ı şafâ olmaz
Şafâdarında zîrâ bildiğim cevr-i cefâ olmaz
Marîz-i ħalbe dâr u ḥâne-i ğamda şifâ olmaz
Yem-i 'işyâne istiğfârveş sâḥil-serâ olmaz
Ḥayât-ı müste'âr-ı dehr ile mağrûr-ı 'ömr olma
Zen-i ikbâle dil-bend eyleyüp kendin fenâ ħılma

2 Hudâyâ fırka-i tevfiķiñe düşsem sezâvâr it
Zebânım rûz-ı şeb vâbeste-i evrâd u ezkâr it
Nesîm-i luṭf ile pejmürde ḳalbim ‘ayn-ı gülzâr it
Bu meftûnñ metâ‘-ı ḥayr-ı dünyâya ḥarîdâr it
Dilim dil-bend-i ḳayd-ı ‘ayş ile rüsvâ-yı ‘âmm itme
Baña şubḥ-ı ümîd-i ye’s ile âlâm-ı şâm itme

3 Olanlar mâsivâ-yı terk ile elṭâfiña nâ’il
Egerçi bast-ı ḳabz-ı rızḳ-ı maḳşûm olur kâ’il
Hidâyet olsa olmaz mâsivâ ḳurbiyyete ḥâ’il
İfâza eyleseñ feyz-i hidâyet merd olur kâmil
Kerem ḳıl ‘aḳlı der-zincîr-i naḳş-ı mâsivâ itme
Beni rüsvâ-yı ehl-i maḥşer-i yevm-i cezâ itme

[9b] 4 Gelenler hep giderler ‘âlem-i iḳbâl-i lâhûta
Bu ‘âlemden peyâm irmez ḥayâlim ehl-i nâsûta
Ne düşmişsin gönül ferdâ için cem‘iyyet-i ḳûta
Virür Rezzâḳ-ı ‘âlem ḳ‘ar-ı yemde rızḳını ḥûta
Hemân şâyân-ı ḳurb-ı Ḥazret eyle ḳalb-i ef‘âliñ
Ḳader noḳşân u zâ’id eylemez biñ sa’y ile ḥâlîñ

5 Kānı Dārā vü İskender ki şark u ğarba hüküm itdi
O da bir bî-nevā sā'il gibi terk eyleyüp gitdi
Nice Kārūn-ı devrānı göñül görmez misin yutdı
Çeküp şadra zen-i dünyā nice bernāları n'itdi
Yine sen 'ibret almaz bir 'aceb dīvānesin ey dil
Nedāmet şoñra el virmez tefekkür eyle hālîñ bil

6 Muḥāṭab nefis olur ammā ki cümle kār-ı taḫdīrin
Kazā cārī olur biñ sa'y idüp olmazsa taḫṣīrin
'Aḳā'iddir bozar elbet ḳulîñ taḫdīr tedbīrin
İrādetle kişi ister mi dāreyn içre tekdīrin
'İnāyet merḥamet sendendir ancak ey kerem kânı
Muḥammed 'aşḳına luṭf-ı 'amīmiñ eyle erzānī

7 Benim senden niyāzım dā'imā luṭf-ı 'ināyetdir
Benim hüküm-i ḳaderden itdigim işler ḳabāḥatdır
Bilür bu nefis-i 'āciz terk-i keşret özge rahātdır
Velī dünyāya meşḡul eyleyen emr-i ma'īšetdir
Bu derd-i keşrete hüküm-i ḳaderle mübtelā oldum
Bilürsin hālimi yā Rab ṭalebkār-ı hevā oldum

8 Bilürsin istemezdim albimi rız-ı perîşânî
Velî hük-m-i ezel tağyîrine yok ‘abdiñ imkânı
Saña ma‘lûm cümle hâl ü şânım ey kerem kânı
ader kıldı beni bu nâ-sezâ erzâa erzânî
Eger feryâd-res olmazsa lufîñ yevm-i ‘ibretde
Baña maşer güler yâ Rabbi ol rûz-ı nedâmetde

9 Benim dünyâya gelmekde bilürsin ihtiyârım yok
‘Înâyâtından üzre melce’-i cây-ı kararım yok
İki ‘âlemde Es‘ad kim diyü hîç bir arârım yok
Saña virdim cemî‘-i varlığı bir ğayrı kârım yok
Baña sermâye-i ‘ubâ olur dünyâda şervet vir
Hemîşe mazhar-ı feyz olmağâ luf ile ğayret vir

10 Hidâyet olmadıkca ul ne itsün ‘al-ı bisyârı
‘Alîl-i cân olanlar n' eylesün yâ seyr-i gülzârı
[10a] Nigâh-ı meramet ger itnese ‘uşşâına yârı
Yine müncer olur ol ‘âşık-ı dil-asteniñ kârı
Bu şûretde terahum eyle nâ-çar Es‘ad'a yâ Rab
Bağışla cürmini yek-ser abîbîñ Amed'e yâ Rab

11 Göñül sensin sebük-mağz-ı tehî destân-ı devrânıñ

Bu bāzār-ı emelde kesb-i hāle yokdur imkânıñ

Bulaşdıñ 'ākıbet çirk-ābına bu fāni dünyānıñ

Ġubār-ı cürm ile ālūde kılma bāri dāmānıñ

Ĥavāle eyleyüp taq̣dīre cebr-i ihtiyār itme

Şaķın lağzīde-aq̣dām eyleyen vādīlere gitme

18

Tahmīs-i mev'izü'l-cenāb-ı Nahīfī

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Bī-beķā oldıǵını bildiñ ise dünyānıñ

Pādişāhlar daķı terk eylediler evṭānıñ

Ger selāmet bulayım dırsen ara cānānıñ

Bedeniñden daķı dūr olmadan ey dil cānıñ⁴⁰¹

İştigāl eyleye gör ṭā'atine Mevlā'nıñ

⁴⁰¹ A. İrfan Aypay, *Nahīfī Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 157.

2 Añla mâhiyyet-i ahlâkını ger 'ârif iseñ
Çekmemekdir iki 'âlemde keder 'ârif iseñ
Hakk'ı fikr eyle eger Hakk'ı sever 'ârif iseñ
Mâ-sivallâh 'a nazâr kıhma eger 'ârif iseñ
Ne belâdır başına meşğalesi dünyânıñ

3 Terk-i âlâyiş idüp bakma nizâm-ı sevbe
Burada râhatı terk it bağa gör ol şavbe
Gelmeden çalışa gör saña ecelden nevbe
Dâmen-âlûdelige eyle hezârân tevbe
Almadan pençe-i pür-zür-ı ecel dāmānıñ

4 İbtidâ zâtıñı şâyeste-i 'irfân idegör
Kâbil-i hikmet olup mazhar-ı ihsân idegör
Maraz-ı kalbe devâ n'eydügin iz'ân idegör
Sa'y kıl bunda iken derdiñe dermân idegör
Âh kim olmaya bir gün başına dermānıñ

5 Nefs-i şeytāna şakın uyma gönül kıl hazeri
İstemezsen iki ‘ālemde nedāmet kederi
Pādişāh olsañ idersin bu fenādan güzeri
Bunda kıl eyler iseñ āh u nedāmet eşeri
Nef’i yokdur saña mahşerdeki vāveylānıñ

6 İbtidā bezm-i ezel cem‘ine hāzır olduk
‘Ahd idüp emr-i emānāta taḥammül kılduk
Çünkü nā-çār olarak mülk-i fenāya geldük
‘Ākıbet ḥāk ile yeksān olacağın bildük
[10b] *Nesine ğırresin āyā bu fenā dūnyānıñ*

7 Herkesin başına dönmekde sipihr-i ğaddār
Böyledir ‘ādet-i dīrīne-i çarḥ-ı devvār
Dögünür ‘ömri eger olsa da baḥr-ı zehḥār
Bī-beḳā oldığına şāhid-i ‘ādil bisyār⁴⁰²
Bī-sütün olduğu bu çarḥ-ı bülend-eyvānıñ

⁴⁰² Nahifî Dîvânı’nda “besdür” olarak yer almaktadır.

8 Kurtuluş var mı cihānda bu felāketden hep
Mā-sivallāh düşer hāke aşāletden hep
‘İhn-i menfūşa⁴⁰³ döner āhîr ‘alāmetden hep
Tābiş-i şu‘le-i hurşîd-i kıyāmetden hep
Maḥv ola zīneti çarḥ-ı felek-i mīnānıñ

9 Māl içün ḥükm-i ezel n'eyledi Kārūn üzre
Mekr-i teblîğ ile Ḥaḥ n'ışledi Hārūn üzre
Rūḥ olup çıkısa da tā ḳubbe-i vārūn üzre
Ḳalmaya bir gün ola şafḥa-i gerdūn üzre
Eşer-i mihr-i münîr ile meh-i ğarrānıñ

10 İdegör rûz u şeb eyyāmıñı endîşe-figen
Şemsi taḳdîr ile oldıysa da beytiñ rûşen
Baḳma bu ‘ālem-i fānîye mişāl-i sūzen
‘Āḳıbet menzili ḥāk oldığına vāḳıf iken
Neyedir ğafleti tā böyle za‘îf insānıñ

⁴⁰³ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ: “Ve tekūnu’l-cibālu kel ihni‘l-menfūş: Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kâria 101/5) âyetinden alınmıştır.

11 Ādem oldur ki gözi görmeye h^vāb-ı ğaflet
İtmeye her sözini beste-i lehv-i ülfet
Geçmeden ‘ömr-i civāniyyede vaqt-ı fırsat
İrmeden gūṣiṇa āvāze-i ṭabl-ı rihlet
Çāresin eyle yüri zād-ı reh-i ‘uqbānuṇ

12 İder āmāc-ı merāmı gezer ‘ālemde nuṣūl
Sa’ý ile cümle meṭālib bulur elbetde huṣūl
Kāmverlikde budur herkese āyīn-i uṣūl
Bir gün evvel bulagör menzil-i maḳṣūda vuṣūl
Aldanup ḳalma ṣaḳın zīnetine eṣyānuṇ

13 Çarḥ-ı seyyāḥa bakup sen de gönülden sefer it
Bildigiñ bilmedigiñ rāh-ı ḥaṭardan güzer it
Ḥāl-i ef‘āliñi gör ehl-i derūna nazar it
Çāre var⁴⁰⁴ def^f-i ğam-ı dehre dimekten ḥaẓer it
Ġamuṇu ṣoñra görürsün mey-i ğam-fersānuṇ

⁴⁰⁴ Nahifî Divânı’nda “çâredür” olarak yer almaktadır.

14 Şu gibi her ni‘amıñ lezzetine boyanma

Bî-şebât-ı felegiñ naķşını bâķī şanma

Çarķıñ edvârına dil-beste olup aldanma

*Germ olup şems-i dırakşân gibi sen de yanma*⁴⁰⁵

‘Āķıbet bî-fer olur kevkebe-i ‘unvânıñ

[11a] 15 Heves-i kâma düşüp manşıb-ı vâlâya bakup

İhtiyâr eyleme ol miñnet-i dünyâya bakup

Virme dil aķmışe-i atlas-ı dünyâya bakup

*İftihâr eyleme gel câme-i zîbâya bakup*⁴⁰⁶

*Bir kefendir bedeli elbise-i dünyânıñ*⁴⁰⁷

16 Bu gelenler nereye gitdi makâmıñ bildiñ

Mey-i merg olduğunu teşne-i câmıñ bildiñ

Dökülür tâ [⁴⁰⁸] cağ şubh ile şâmıñ bildiñ

Hâk-i huşk olsa gerek çünki ta‘âmıñ bildiñ

Ferş-i âsâyişe şalma beden-i ‘uryânıñ

⁴⁰⁵ Nahîfî Dîvânı’nda “garrâlanma” olarak yer almaktadır.

⁴⁰⁶ Nahîfî Dîvânı’nda “câme-i pür-zîb ile kim” olarak yer almaktadır.

⁴⁰⁷ Nahîfî Dîvânı’nda “zîbânıñ” olarak yer almaktadır.

⁴⁰⁸ Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

17 Germ-i sermâsını derk eyle zamânıñ âhir
Şıkılır⁴⁰⁹ bir gün olur hamline cânıñ âhir
Bozılır dâd u sitedgâhı cihânıñ âhir
Şıklet-i mâlî bu bâzâr-ı fenânuñ âhir
Ey Hoca degmez o dem hacletine mîzânıñ⁴¹⁰

18 Dimesünler saña ‘ömriñde yazıkdır eyvâh
Var mı ‘ömriñde olan vaqt-i ecelden âgâh
Emel-i devlet ider Âdem’i elbet gümrâh
Eyle endîşe-i gam zillet-i ‘azlin nâgâh
Olma dil-bestesi gel câh-ı gurûr-efzânıñ

19 İdegör kendini ‘aqlıñ var ise ehl-i sücûd
Bildin mi ne cefâ çekdiler ehl-i uhûd
Ehl-i dil ol görine tâ ki saña bûd u nebûd
Zerreden farz idelim ahkâr imişsin yâhûd
Kevkebi sende imiş mihir-i cihân-ârânıñ

⁴⁰⁹ ثَقُولر yazılmış.

⁴¹⁰ Nahîfî Dîvânî’nda “degmez ey h’âce” olarak yer almaktadır.

20 Düşme dünyâ için ey dil emel-i efkâra

İtme tâ'ât-ı Hudâ'dan diliñi âvâre

Yanmaya tâ ki 'abeş cism-i laîfîñ nâra

Dem-i âhırde halâş olmağa var mı çâre

Pençesinden 'acebâ merg-i tahassür-zânıñ

21 'Âķile şûret-i hayr üzre ider devrânı

'Ârife dâ'im ider luţfıñı Hâķ erzânî

Ġafile tatlu gelür gerçi budurur fânî

Telh ider zehr-i memât ile dimâĝ-ı cānı

Budur âyîni bu mihmānkede-i ğabrānıñ

22 Mü'min-i kâmil olan ķabrini gülzâr eyler

Bilmeyen kendüsini revzene-i nâr eyler

Bir zamân sen gibi olduĝını iş'âr eyler

Saña hep elsine-i hâl ile güftâr eyler

'Ârif ol bakma hamûş olduĝına mevtânıñ

23 Çarh-ı m̃ā-dāme d̃öner kışla ber-ā-berdir şayf
Böyle mihmānkededede düş gibidir ey dil keyf
[11b] Bilmediñ mi bu h̃arābata gelan oldunı zayf
Eylediñ ‘ömrini beyhūde izā’at şad hayf
Ne yüz ile varasın dergehine sübhānıñ

24 Aḥz-ı şār itmegi fikr itme şaḥın hayfıñ için
Şarf-ı zihn ile yarın okuyacak dersin için
Tā-be-key külfet idersin a göñül keyfin için
Cüst-i çāpüklük idersin heves-i nefsin için
Süst olursun gelicek t̃ā’atına Mevlā ‘nıñ⁴¹¹

25 Eyle seccāde-i t̃ā’ata ḥulūş üzre kıyām
İdegör zātın maḥbūb-ı cenāb-ı ‘Allām
Yeter oldıñ ise de ğarḳa-i baḥr-ı āşām
Ḳan döküp yaş yerine āh-ı nedāmetle tamām
‘Afvını eyle ricā eyledigin ‘işyanıñ

⁴¹¹ Nahifî Divânı’nda “Mennānuñ” olarak yer almaktadır.

26 İtmeye Hâk iki 'âlemde ğazab bir şahşa
Uymaya mekr-i hevâ ile le'im-i nefse
Düşmeye tâ ki va'idât ile sicn-i maḥza
Ṭâb-ı germâbeye şabr idemeyen bir lahza
Nice tākāt getürür sūzişine nîrânıñ

27 İtmeye 'âkıl olan bezm-i cihâne raġbet
Hergiz âyîn-i felek üzre şafâ-yı ülfet
Tâ-be-key cām-ı pey-â-pey ile 'ıyş u 'ışret
Hele endîşe it ey mest-i şarâb-ı ğaflet
Ḳabre girdikde n'olur hâl-i dil-i vîrânıñ

28 Eyle taḥşîl-i ḥilim itme ḥalâyıkla şavaş
Girmeden ḥâk-i mezâra bulagör bir yoldaş
Ne eb u ümm ne ḳafādâr oğul ne ḳardaş
Ne enîs ü ne mededkâr u ne şem' ü ne firâş
Vaḥşet-i⁴¹² hevlini fikr it o demiñ ol anıñ

⁴¹² Nahîfî Dîvânı'nda "dehşet" olarak yer almaktadır.

29 Terk ider bir gün olur bendesi de hânı da
Merg ider hâke sezâ cānı da cānānı da
Zıll gibi geçmededir ‘ömr-i cihān ānı da
Ey Nahîfî kanı bu bezmgeh-i fānîde
Bunca dem hem-dem ü hem-şolbet olan yārānuñ

30 Bu mevā’ız ile Es’ad suhanıñ kālîñde
Âh kim olsa bu hālât eger hālîñde
Çünkü var böyle suhan defter-i âmālîñde
Bu cevāhirleri nazm eyleyen aqvālîñde
Luṭfîña mazhar olur bir gün olur Mevlâ’nıñ
ve’s-selām⁴¹³

19

[12b] **Kaşîde berây-ı Taleb-i Rütbe der-Sitâyîş-i Sulṭān Selīm-i Şalıṣ
ve Bâ’de’l-‘Arz-ı Dergāh-ı Mu’allā Kapucıbaşılığ-ı İhsān-Şode**
fe’ilātün/fe’ilātün/fe’ilātün/fe’ilün
1 Demidir ey kalem-i nādire-i devrānı
Eyle iklīm-i hüner içre biraz cevlanı

⁴¹³ 12a boş bırakılmış.

Ne hüner belki ola şāhibi merd-i kāmīl

Ki bula zātı anıñ kevkebe-i ‘unvānı

Ne hüner māye-i aşliyye gerekdir zāta

Ne kadar şāf ise de cevherī-i insānı

Ne hüner cümle ‘aṭāyā-yı İlāhīdir hep

İtdiren kesb-i sa‘ādetle şükūh u şānı

5 Kim olan māye-i aşliyyesi rif‘at bulmaz

Geçse de mertebesi ṭāḳ-ı bülend-eyvānı

Bula mı ‘izz ü şeref elsine-i ‘ālemde

Düşına zīver iden ḥil‘at-i nā-merdānı

Ma‘rifet gerçi ne zībā yaşısur insāna

Līk merd-i hüneriñ pāk gerek dāmānı

O hüner kim ola bir nefsi-i ḥabīse zīver

Beñzer ol bir ḥara kim cevher ola pālānı

Hüner oldur ki ola mevhıbe-i feyz-i ezel
Ki vire şāhibine cerbeze-i ‘irfānı

10 Yoḥsa her merd-i hünerver nice memdūḥ olsun
Nice herkes ola yā mu‘teber-i sulṭānī

Pāk ola ṭab‘ı meger kim ola memdūḥ-ı enām
N’eyleyem şaḥş-ı mücessemde kıru ‘unvānı
Böyle lāzım özi hoş ehl-i suḥan dānişver
Oldı tā her sözi iklīm-i ma‘ārif-kānı

Hāşılı ehl-i suḥan lāzıme-i devletdir
Ancaḳ anlardır iden vaşf-ı cihānbānānı

Levh-i evşāfa eger yazmasa erbāb-ı suḥan
Ne bilürdi cühelā menkıbe-i ḥāḳānı

15 N’ola yazmışlar ise cümle mülūk evşāfın
Kendi ‘ahdinde gelen nādire-i devrānı

Bende biñ cān ile yazmaḳ diledim ey ḥāme
Ṭuyup uşanmadığım vaşf-ı şehensāhānı

O ħudāvend-i mu‘azzam ki dem-i ‘ahdinde
Buldı biñ gūne şeref silsile-i ‘Osmānī

Sāye-i luṭf-ı Ĥudā Ĥazret-i Sultān-ı Selīm
Naşb-ı ‘ayn-ı ħulefā müntaḥab-ı Yezdānī

[13a] O şehenşāh-ı mufaḥḥam ki kemānın destim
Çekemez kavs-i felek olsa daḥı idmānı

20 O şehenşāh-ı mükerrem ki per-i tîri anıñ
Şehper-i Ĥazret-i Cibrîl'e virür cevlanı

Āferīn şaşt-ı hümayyūnıña kim atdıķda
Teng olur tîrine başdan başa Oķ Meydān'ı

O şehenşāh-ı bahādır ki şikāra atsa
Mülk-i Çīn içre odur cilve kılan cîrānı

O şehenşāh-ı Sikender-reviş-i devrān kim
İstese esb-i kerāmetle gezer Īrān'ı

O şehenşāh-ı cihān mevhibe kim fikr seniñ
Az gelür bir ıulıñıa virmege Hindistān'ı

25 Bendiñi eşheb-i ikbāle ıonan sīm-i rikāb
Zevk-i pā-būsına virmez mi bu ıār-erkānı

Şāhid-i himmetiniñ ins ü melek meftūnı
Şūret-i heybetiniñ kevn-i felek hayrānı

Nedir ol feyz-i İlāhī ki rebī'-i nigeħi
Terbiyet kılsa gül-i gülşen ider sendānı

Nazar-ı luţf-ı Hudā dād-ı ta'alluķ itse
Ravza-i cennet ider memleket-i Şīrān'ı

Ayağı başıdığı rāhındaki her seng-i siyāh
Mess-i pāy ile bulur reng-i ruħ-ı cānānı

30 Dāverā Hüsrev-i encüm-sipehā dād-Kisrā⁴¹⁴
Ey eķālīm ü cihānıñ şeh-i Cem-derbānı

⁴¹⁴ Vezin, bu mısradā aksamaktadır.

Sensin ol mün'im-i sulţân-ı serîr-i ni'met
Bildirür dehre vücûdın ni'am-ı sübhânî

Sensin ol nûr-ı mülahhas ki yolunda her gün
Ferş ider pertevini mihr ü meh-i tâbânı

Sensin ol rûh-ı muşavver ki şu'â'-ı hüsniñ
Mihr-i rahşânı hicâbından iden zulmânî

Sensin ol cevher-i yek-tâ ki nigîn-i devlet
Buldı zâtın gibi sulţân-ı kerîmü 'ş-şânı

35 Hâşılı 'ömrimi evşâfına tahşîş itsem
Yok yine biñde birin söylemeniñ imkânı

Bâri aḥvâlimi takrîr ideyim sulţânım
Niçün itsün baña devriñde felek 'udvânı

Âhımı koyma benim şâh-ı şefâ'atger için
Nice bir ehl-i dile ğadrin ider erzânî

Nice bir bakmayalım böyle ġarīb evzā‘a
İdeyor başa belā gördiği her nā-dānı

Ġarażı ehl-i dile ġāk ile yeksān itmek
Şaġsı nā-ķābile virmekde dem-ā-dem şānı

40 Gerdiş-i sābıkada eylediği eṭvārı
Ṭotalım ‘afv oluna varsa daġı ‘işıyānı

Şimdi ammā ne demek ‘ahd-i hümāyūnıñda
Pāy-māl eylemesi böyle suġan Sübhānı

Zāt-ı ‘ulyā-yı cihān-ġirine var mı diyicek
Ki ider devr-i Selīm içre bu kec-devrānı

[13b] Şorayım pādişehim emr-i hümāyūnıñla
Yalñız baña mı devrinde ider ġüsrānı

Bileyim ben de nedir cürmümi ‘ahdinde seniñ
Neden itdürdi tefevvuķ baña hep aķrānı

45 Yâ degil miyim ‘aceb ben de o eşyaḥāsā

Ṭab‘ım itmez mi belāhetde zebūn ilhvānı

Ey veliyyü'n-ni‘amım sen beni talṭīf eyle

Raḥş-ı ṭab‘ım ile sāyeñde biraz meydānı

Bendegānıñ nicesin şānını terfī‘ itdiñ

Ben de olsam n'ola anlar gibi bir dīvānī

‘Uhdесinden gelemesem o zamān ṭarḥ eyle

Yohsa lāyık mı bu günlerde қalam ‘üryānī

Gerçi her emri Ḥudā vaқtine merhūn itmiş

Līk esbāb-ı teşebbüs iledir fermānı

50 Benim ol bī-kes ü dermānde ki aḥvālimde

Nev-be-nev olmadadır mevhibe-i Rābbanī

Derdimi serd idüp icmāl ile ey kuṭb-ı zamān

Tā şifā-ḥāne-i re'yiñden ola dermānı

Ġāyete irdi suĥan vaġt-i du‘ādır Es‘ad
Ĥaġ Ta‘ālā vire dil-ĥ‘āh-ı ŧeh-i devrānı

Mülk-i ye’s içre ‘adū ŧadme-i ŧeŧŧīrīnden
Bīm ü cānında bula zelzele-i ĥüsrānı

Gün-be-gün pertev-i iġbālīñi efzūn itsün
Olmasun dā‘ire-i devletiñiñ noġŧānı

55 O ġadar pertev-i baĥtūñla cihān nūr olsun
ŧems-i ĥükmiñ felegi yüz yıl ide nūrānı

20

Ĥaŧīde-i Sāliyye der-Vaŧf-ı Selīm Ĥān berāy-ı Teŧekkür-i
Ĥapucıbaŧılıġ
fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Mūjde kim pādiŧeh-i sāl-i nümāyān oldu
Taĥt-ı eflāke cülūs ittigi ŧāyān oldu

Giydi bālā-yı ġad-i māh-ı muĥarrem ĥil‘at
Manŧıb-ı sālve-i eyyāmına iĥsān oldu

Köhne eyyâmını tecdîde bezendi devrân
Bu şu'ûnâta felekler dağı rakşân oldu

Tazelendi seneniñ köhne libās-ı sâli
Şâhid-i nev-resi maḥbûbe-i devrân oldu

5 Görmeyen görse n'ola dil-ber-i mäh-ı sâli
On iki meh boyına şems ile ıaftân oldu

Za'irân-ı Haremi Ka'be-i Beytullâh'ın
Cümle mezbûḫaları bu deme kurbân oldu

Geçdi eyyâm-ı sitem geldi bu nev-sâl-i ni'am
Bu ḫayâl ile ümem ḫürrem-i ḫandân oldu

O sebebden demidir ḫâme şeh-i devrâne
Sâl-i tebrîk ile vaşfında şenâ-ḫvân oldu

O şehenşâh-ı mu'azzam ki vücûd-ı cûdı
Âl-i 'Osmâna şeref nuḫbe-i şâḫân oldu

[14a] 10 Şevket-efzā-yı hüner şaf-şiken-i İskender
Zînet-i rûy-ı zafer şâh-ı cihānbân oldu

Râfi‘-i zulm ü fiten pâdişeh-i haşm-efgen
Re’yine mülk-i Hoten bende-i fermân oldu

Nâme-fermā-yı selef ülkede şâh-ı Necef
Māye-i fahr-ı halef dehre Selīm Hân oldu

Kutb-ı aqṭāb-ı zamān mā-haşal-ı kevn ü mekân
Tâc-baḥşā-yı cihân mefḥar-ı ḥākân oldu

O ḥudāvend-i kerem-baḥş-ı eḳālīm-i cihân
Maḫḫar-ı yek nigeḫi Hüsrev-i ḥākân oldu

15 Böyle bir pâdişeh-i mâlik-i şark-ı ğarbın
Dergeh-i ḥizmetine bendesi şâyân oldu

Ya‘ni maḫẓ-ı keremi kıldı ser-i bevvābı
Gerçi bu luṭf-ı hümâyūnı baña şân oldu

Lîk bu bende-i dîrînesi bî-sâmânım
Himmet olmazsa eger hâl-i nümâyân oldu

Ġarażım hâl-i dile hâk-i dere inhâdan
Devletiñde bu kuluñ şâhib-i dîvân oldu

Ġizmet-i lâzımeniñ şânını tekmîle şehâ
Sebeb-i zâhireniñ cümlesi fıkdân oldu

20 Hoş-güzâr olsa n'ola vaqtimiz eyyâmıñda
Pâdişehler sebeb-i râhat-ı devrân oldu

Kimisi bende-i dîrîneleriñ cân-dâde
Kimisi nâ'il-i gencîne-i şâhân oldu

Ġâne-berdüş olalı kalmadı naqd-i imkân
Ceyb-i endîşe tehî hâne-i sūzân oldu

Nice yıl şayf u şitâ marţı gibi sâhilde
Laqlaķıyyât ile etbâ'ı perişân oldu

Hâşılı hadd-i ramağ eyleyicek hizmetden
Şimdiden sonra hayâlim dahı hırmân oldu

25 Hele ihsâna veliyyü'n-ni'amım muhtâcım
Müddehar maşraf-ı eyyâm-ı bahârân oldu

Devletiñde kime 'arz eyleyeyim aḥvâli
Bize rahm eylememek 'âdet-i erkân oldu

Bu hayâl ile fütühâta düşüp efkârım
Genc-i luṭfîñ baña feth olması çeşbân oldu

Serverâ dâdgerâ pâdişāhâ memdûhâ
Cism-i endîşeye fikr-i ni'amuñ cân oldu

Sensin ancak baña feryâd-res ey dâver-i cân
Dilde şems ü keremiñ pertev-i tâbân oldu

30 Nağd-ı pîşîni amân va'de-i mevķûf itme
Yâre-i kılet ile cân u ciger kan oldu

Sen kerâmetlü veliyyü 'n-ni'am-ı hâkânsın

Keremiñle niceler fâ'ik-i akrân oldu

İşte ez-cümle geçen günde iki dānāya

İtdigin luṭf-ı 'aṭā dillere destān oldu

Hüner erbābını talṭīfe Raḥīmā sa'yiñ

Zātiña mevhibe-i Ḥazret-i Yezdān oldu

[14b] Nāgehān bende işitdikde kalem şevke gelüp

Vaṣfıña taze ğazel resmini gūyān oldu

35 İns ü cin dergehiñe bende-i fermān oldu

Mihr ü meh şām u seḥer hükmiñe devrān oldu

'Ahdiñ ol mertebe zabṭ eyledi nazm-ı mülki

Ḥāyin-i devlet olan varsa müselmān oldu

Şehriyār-ı 'azamet yine süvār-ı heybet

Sāye-i merḥametiñ cümleye erzān oldu

Pertev-i nūr-ı hayāl kerem-i şāhānedeñ
Zerresi ‘āleme bir mihr-i dırahşān oldu

Ben dimem de dahı kim söylesün evşāfıñda
Yed-i luţfıñ dil-i maḥrūra zer-efşān oldu

40 Pādişāhā seniñ iḥsānuña ḳaldı kārım
Bu ḳaşıdeyle edā derdimi āsān oldu

Şimdilik Es‘ad‘a iḥsānı dirġ itme şaḳın
Rūḥ-ı Peyġām-ber‘i şād eylemek iḥsān oldu

Yeter ey ḥāme yeter ġayrı du‘āya başla
Dile āheng-i du‘ā geldi nümāyān oldu

Saña ḥā‘ın olanı ḳahr ide ḳahhār-ı ‘alīm
Bu du‘ā vācibe-i zımmet-i ġmān oldu

İde eyyāmıñı her sālīñi Ḥaḳ rüz-ı sürūr
Tā ki ḥurşīd-i felek ṭālī‘-i tābān oldu

21

Kaşîde berây-ı Tebrîk-i Ramazân der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şalîş
Bin-Muştafâ Hân

müstef'îlün/müstef'îlün/müstef'îlün/müstef'îlün

1 Toğdı şeh-i şeh-r-i kerem rûzeyle fermân eyledi
Neşr oldu envâr-ı ni'am tebdîl-i erkân eyledi

Bağlandı râh-ı mücrimân açıldı ebvâb-ı cenâb
Şâh-ı şühûr-ı müste'an lûtf-ı ferâvân eyledi

Toldı cihâna rahmeti dünyâyı tutdı ni'meti
Mâh-ı şıyâmın devleti tezyîn-i büldân eyledi
Teşrîfi dünyâya ziyâ' kadri huşuşâ rûşenâ
Hem mün'im-i bây u gedâ hem dehr-i 'umrân eyledi

5 Maḥbûbe-i mâh-ı şıyâm 'âşıqlara virdi selâm
Dil-dâdegânı şubh u şâm ğufrâna şâyân eyledi

Oldur çü mâh-ı lûtf-ı Hâk aḥkâmına 'ibretle bak
Memdûḥını Rabbü 'l-felaḥ icrâ-yı erkân eyledi

Oldur o şeh̄r-i mefh̄aret h̄āmī-i ehl-i ma‘zeret
Sultān-ı m̄āh-ı mağf̄iret tecdīd-i ğufrān eyledi

Seyr eyle H̄akḳ' ın kārın ı ızh̄ar idüp āṣārın ı
Deryā-yı rah̄met varın ı ol m̄āh-ı ihs̄an eyledi

H̄ākān-ı ‘ādiller gibi sultān-ı kāmiller gibi
Şubḥ u şebi güller gibi feyz-i nümāyān eyledi

10 Elṭāfın ı yeksān idüp hem ni‘metin erzān idüp
Üftādeye ihs̄an idüp resm-i cihānbān eyledi

[15a] Çünkü şeneldi k̄ā’ināt feyz aldı cümle mümkināt
Cāmi‘lere ṭoldı ‘uşāt tecdīd-i ĩmān eyledi

Açıldı cāmi‘ler çü gül tesbīḥe doldı cām-ı mül
Şād-āb olup ezhār-ı kıll tevḥīd-i yezdān eyledi

Bildi şeh̄r-i ‘ālī-neseb efsürde-i Rūm u ‘Arab
Tebrikiñe dünyāya heb emr-i çerāġān eyledi

Eşheb-süvâr-ı rûzigâr Dârâ-der-i gerdün-vaqâr

Fermân-ı şavm-ı âşikâr İslâmı i'lân eyledi

20 Menşûr-ı 'adliñ dâveri baħr u beriñ İskender'i

Feyz-i münîr-i hâveri şem'-i şebistân eyledi

Oldur o şâh-ı merhamet oldur o mâh-ı mevhibet

Sultân-ı â'lî-menkabet taħşîl-i 'îrfân eyledi

Sultân Selîm-i kâmurân râhat-fezâ-yı ins ü cân

Dehre cenâb-ı Müste'ân luţfıyla sultân eyledi

Sensin hîdîv-i nâmdâr fermân-revâ-yı Zengibâr

Hâk-i deriñdir rûzigâr kühl-i Şîfâhân eyledi

Sensin şehenşâh-ı Selîm hikmet-şinâs-ı müştakîm

Re'yiñ Hudâvend-i hâkîm biñ derde dermân eyledi

25 Sensin o rûh-ı bî-bedel meftûn-ı feyziñdir ezel

Zâtiñ cenâb-ı lem-yazel memdûh-ı devrân eyledi

Sen şāh-ı devrānı bilen māhiyyetiñ derk eyleyen
Halk-ı cemīlīñ fehm iden ‘aqlın perīşān eyledi

‘Ahdinde üstād-ı hüner şeh-beyt-i vaşfıñ tāzeler
Medhīñde elde hāmeler çāk-i girībān eyledi

A‘dā-yı dīn ü devletiñ fahr eyler elbet şevketiñ
Bu köhne bāğı himmetiñ ‘ayn-ı gülistān eyledi

Vaşfıñ melā’ik eylese kevn ü mekān ezberlese
Es‘ad ne rütbe söylese medhīñde noķşān eyledi

30 Ey dāver-i Dārā-cenāb Sulţān-ı İskender-me’āb
Baħr-ı hüner bī-ıztırāb řab‘ımda cūşān eyledi

Elde ķalem eyler nidā cümle suħandāna şalā
Dūşīze-i nazmım şehā dünyāyı hayrān eyledi

Ben bende-i maħzım saña ebnā-yı cinsim bir yaña
Çün bendeñi luřfıñ şehā mümtāz-ı aķrān eyledi

Terk itme dâver himmeti bir de o görsün devleti

Nevbetle çeksün miñneti eşk-i teri kıan eyledi

Şāhenşeh-i devrān olan bu ‘āleme hākān olan

Evreng-i ‘adle hān olan ta‘bīr-i vicdān eyledi

35 Şāhā bilür yok kārımı keşf eylemem esrārımı

Luṭf-ı Hudā āsārımı feyzinde pinhān eyledi

Eyyām-ı şavm oldı qarīb itdim du‘āya yā naşīb

Şevk-i ümīd-i dil-firīb fikrimde cevlan eyledi

Buldı kaşīde intihā ey dil yeter eyle du‘ā

Zīrā o şāh-ı Kibriyā ‘ālemlere cān eyledi

Rabbim seni mesrūr ider eyyām-ı şavmıñ nūr ider

[15b] Hem devletiñ ma‘mūr ider mā-dām-ı hākān eyledi

22

Kaşîde der-Sitâyiş-i Selîm Hân der-Ta'rif-i Mâ-beynciyân-ı Hâvâşş
mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Hoşâ mâlik cihânîñ tâcdâr-ı mevhibet kârı
Zihî ârâyiş-i evreng-i 'adliñ şefkat âsârı

Hoşâ ferhunde-baht-ı pâdişâh-ı mâlikü'l-berrîn
Mülûk-ı 'adl ü dâdıñ tâc-bağşâ-yı cihândârı

Hoşâ sulţân-ı bî-hemtâ-yı hâkân-ı hümayûn-fer
Selâţîniñ 'azîmü's-şânı bahreyniñ sipehdârı

Hudavend-i mu'azzam pâdişâh-ı maşriq u mağrib
Cihânbân-ı mufahham âfitâb-ı çarh-ı devvârı

5 Şabâh-ı salţanat günden güne rûşen 'izarından
'Uyûn-ı memleket açıldı gördi şems-i bî-dârı

Kerâmet âsitân-ı feyz-i ikbâlinde perverde
Hilâfet dergeh-i iclâliniñ 'abd-i diremdârı

Serîr-ârâ-yı devlet şeh-süvâr-ı mülk-i emniyyet

Sipeh-sâlâr-ı heybet hânumân-efrûz-ı cebbârı

Cenâb-ı Hâzret-i Sulţân Selîm Hân-ı felek-mesned

Kef-i cûd-ı kerîmi vaqt-i nisân ebr-i midrârı

Zer-i ihsân-ı bahşîñ feyz-i encüm eylese devrân

Bu resme biñ felek tezyîñ ider cûd-ı keremkârı

10 Temevvüc eylese deryâ-yı luţfı bād-ı şefkatden

Bütün sîm akıdır dünyâya heft-ecrâm-ı enhârı

O şâhenşâh-ı bî-pervâ ki nevk-i tîr-i dil-dûzı

Nişân itse geçer biñ âhenîñ rûyîñ-i kühsârı

O şâhenşâh-ı heft-ıqlîm dâñâ-yı suhan-perver

Revâc-ı bezminiñ pîrâyesi Şeh-nâme âşârı

Gezer pîrâmeninde Hızr u tevfiķ iki hâdimdir

Tecellî tâbi‘-i endîşe-i derrâk-ı derkârı

Füyâzât-ı ezel meftûn-ı eṭvâr-ı hümâyûnı
Ḳader şûḫ-ı cemâl-i re'yiniñ ḫayrân-ı nâ-çarı

15 Sen ol sulṭân-ı ced-ber-ced cihānbān-ı mü'ebbedsin
Saña luṭfıñ muraşşa' tâc kılmış 'avn-ı Settârı
Bu şüretle nice zabṭ eyleyem yâ ḫāme-i şevķi
Meger tazmîn idem vaşfıñda Nef'î'den bu güftârı

Neşât-ı 'ahd-i 'adliñde cihân ol deñlü ḫurrem-dil
Ki teşḫîş eylemek güç birbirinden mest ü hüşyârı

Semend-i rā'iz-i iḳbaliniñ gerdûn çerāgâhı
Kemend-i Rüstem-i iclâliniñ 'âlem giriftârı

Kerem-güster yegâne şehriyâr-ı heft-kişver kim
Tecessüm eylemiş 'avn-ı Hudâ olmuş silâḫdârı

20 Hudâ bir pâdişāha itmedi bu rütbe iḫsânı
Zamân-ı devletiñde cem' idüp ḫuddām-ı ebrârı

'Aṭâsı kâtib-i esrâr idüp bir bende-i maḫzı
Ḳasem billāh eslâfıñ bulaydı böyle dindârı

Vişāhü'ş-şadr iderdi cevher-i ahlāk-ı dil-cūsın
Binā-yı devletiñ bir dahı gelmez böyle mi'mārı

[16a] Huşūşā Rüstem-i meydān-ı ğayret öyle hayr-endîş
Şadākat ceysiñ 'ālī-cenāb-ı merd-i serdārı

Nu'ūt-ı hādīmān āyīn-i dīrīn-i suḥandāndır
Devām-ı devletiñde itmeyem tecdīd-i āşārı

25 Zamānıñ devr-i Ādem'den berü vaşşāf-ı devrāna
Seniñ vaşf-ı hümāyūnıñda gūyān olsa eş'ārı

Yāḥūd ervāḥ-ı nuṭṭa ḳudsiyān-ı 'ālem-i lāhūt
Selef evşāfını nazm eyleyüp itdürse tekrarı

Yine yüz biñde bir vaşfiñ müyesser olmaz efkāra
Eyā ḥākāniyānıñ şeh-levend-i nāzıñ eṭvārı

Huşūşā Meryem-i ṭab'ım Mesīḥā-re'y-i ḥikmetdir
Buña erbāb-ı cehliñ bi'z-zarūrī yokdur inkārı

İder levh-i ezelden hāmem ihsās-ı kemālâtı
Bulur ʔalib olan yek noḡtasında luṭf-ı bisyārı

30 Söz olmaz sırr-ı ʔab‘ım şāfdır biḡāne peykerden
Dil-i āyīne ʔutmaz ol sebebden rūy-ı jengārı

Ḥayālim tercemān-ı Cibrīl-i ‘arş-ı vaḥdetdir
Mā‘ilim bāḡ-ı ḥikmet semtiniñ ʔāvus-ı esrārı

Dilimdir pehlevān-ı Rüstem-i ḥaşm-efgen-i ‘ālem
Gelür şemşīr-i nazmımla ḥayāle rezm-i kerrārı

Ben ol sevdāger-i mümtāz ben dergāh-ı ma‘nāyım
Cihān kilik-i ḥayālimden olur maẓmūn-ı ebkārı

Ben ol eblaḡ-şüvār-ı zūr-ı bāzū-yı ḥıyābānım
İder ḡaltide çevḡān-ı ḡalem destimde kūhsārı

35 ‘Aceb ressāmdır naḡş-ı şuverde ḥāme-i fikrim
Ser-i müy-ı ḥayāle resm ider āyīn-i Ferḡār‘ı

Fezâ-yı heşt cennet cilvegâh-ı tab'-ı hoşımdır

Anıñ hûrîleri evşâf-ı sulţân-ı cihândârı

Ne vaş ol pâdişâh-ı Hüsrev-i irfân-ı memdûhıñ

Dem-â-dem vaşf-ı hüsniñ pâkiniñ hâmem güher-bârı

Benim da'vâma şâhid şehriyârâ kalb-i sâfıñdır

Saňa ben gibi çokdur eyleyen ihlâş-ı izhârı

Seni ben böyle mi vaşf eylerim şevketlü hünkârım

Felek devrinde hâmuş itmeseydi kilik-i bî-zârı

40 Hudâvendâ faķaķ şâ'ir şanup bu 'abd-i maşşûsı

Baňa bir nev' ile erzân kılma luţf-ı hemvârı

Baňa hayl ü sinân ü leyl-i beydâ aşinâlardır

Bu da'vâma ider merd ü hüner-mendân iķrârı

Ber-emr ü devlete ķavlen de seyr eyle hudâvendâ

Ne revnaķ kesb ider Es'ad ķulıñ bā-'avn-ı Settârı

Seniñ sāyeñdedir aḥz u ‘aṭā aḳṭār-ı ‘ālemde
‘Aceb kim vaz’ ider sermāyeñ içre bir ḥakīm tārı

Taḥarri eyleseñ aḥvāl-i ḥüddām-ı emānātı
Ki olmaz anlarıñ Es‘ad‘la zannım fark-ı bisyārı

45 Merāmum başt-ı aḥvāl eylemekdir şāh-ı devrāna
Baña gencine ednā ḥizmetiñdir ey keremkārı

Dile gelmez şovukluk Erzurüm‘iñ serd tavrından
Ne deñlü pāre-i yaḥ olsa da her seng-i dīvārı

[16b] Bu yüzden cilve kıldı şāhid-i baḥtım çü luṭfıñdan
Görür ‘ahdinde çeşmān-ı ḥayālīm rüy-ı gülzārı

Virilsün Es‘ad‘a gümrük diyü fermān idüp viridiñ
İde zīb-āver-i dest-i emel fermānıñ bārı

Teğazzül eylemek bir neş’edir ey ḥāme-i dil-cū
N’ola esb-i ḥayālīm eylese nā-refte reftārı

50 Güzel çözmez mi âyâ 'uḳde-i zer telli şalvârı

Ki başdurşak 'aceb keyfiyyet-i ibrâma dildârı

Nedir bu vaz'-ı nâ-hemvâr ile 'uşşâḳa rencişler

Ferâmûş eylediñ mi bâri bilsen ğayret-i 'ârî

Bu âyîñ-i sitemden geç yeter inşâfa meyl eyle

Nedir ḳaşdıñ efendim söyle bizden itme inkârı

Ne nâz u şîveler meşḳ eyleyem ben saña seyr eyle

Ola ecsâmına erbâb-ı 'aşḳıñ rûḫveş-i cârî

Saña n'oldı melek-ḫû bir güzelken ey sitemkâre

Naẓîriñ yoĝidi deşt eyleyeydim Çîñ ü Bulĝâr'ı

55 Şaḳın başdurma başdan bezm-i ḫüsne zülf-âşûbı

O kâfir kimseniñ bir vech ile olmaz ḳafâdârı

Ġazelden maḳşadım bir remz idi şâh-ı cihân bāna

Daḫı îzâḫ iderdim ruḫşat olsa ḫavfdan ârî

Du‘ā hengāmı geldi bārgāh-ı Hāḡḡ'a el ƣaldır

Seḡāb-ı rahmetiñ manşıb ola tā feyż-i emţarı

Hemān taht-ı hümayūnıñda şağ ol luţf-ı şevketle

Ola bāb-ı refi‘iñ mihr ü meh yüz sāl züvvārı

Döne kāmıñca devrān ‘ahd-i ‘adl-i Hüsvrevānıñda

Ƣosun devr-i Selīm'e satvetiñ ƣarḡ-ı sitemkārı

23

Ƣaşıde berāy-ı Bahāriyye der-Sitāyiş-i Selīm-i Şāliş

Bin-Muştafā Hān

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

1 Şol dem ki feyż-i Hāḡ ile vaḡt-ı bahār olur

Bāğ-ı ḡazān kār-ı cihān nev-bahār olur

Şol dem ki şāḡ-ı gülbün-i maḡşūd gül virür

Ezhār-ı bāğ-ı mülk-i cihān āşikār olur

Şol dem vezān ola kerem-i luţf ile nesīm

Gülvār-ı zevḡe el viricek rüzigār olur

Oldur o dem ki çehre-i fertûte-i şitâ

Meşşâta-i bahâr ile nakş-ı nigâr olur

5 Oldur o dem ki reng-i laṭîf-i bahârdan

Ṭarḥ-ı riyâz-ı kevn ü mekân lâlezâr olur

Oldur o dem ki berg-i semen reng ider güle

Gül-gonceler o ḥâlete keşf-i ḥumâr olur

Oldur o dem ki sünbül-i jülîde-i bahâr

Ebkâre zîb-i rûy1 gül-i gül-'izâr olur

Her bir şüküfte nâz ider açdıḳca gülşene

‘Ar‘ar ayakda şevḳ ile ḥizmet-güzâr olur

Şebbû şikenc-i kâkuli dil-berde yüz bulur

Bî-çâre lâle reşk ile pür-dâğdâr olur

[17a] 10 Bilmem ne feyzdir ‘âleme hele feraḥlanur

Bâğ-ı emelde şevḳ-i pey-â-pey hezâr olur

Gūyā bahār mevsimi bir pādişāhdır
Zīrā cihān şafāsı ile bî-ķarār olur

Hakķā ki pādişāh zamānında himmeti
Bir çüb-ı huşķa olsa biter mīvedār olur

Görmez misin ki naḥl-ı ‘aṭāsında feyzini
Biglik benim gibi ķula hep sāyedār olur

Mecnūn-ı dehr olsa mürebbī ‘ināyeti
Luṭf-ı kerāmetiyle o dem hūşyār olur

15 Bir bendesi ki maḥḥar ola iltifātına
İklīm-i Cem şükūha varır bācdār olur

Lāyık olan girişme-i enzār-ı luṭfıña
Bir göz yumup açınca hemān kāmķār olur

Bir ķul ki ṭālī‘inde göre zerre himmetin
Ḥurşīd-i baḥt-ı naḥveti pertev-nişār olur

Mir'ât-ı hâl bendesine kılsa ger nazar

Gül-çehre-i merâmı görür âşikâr olur

Münker midir kerâmeti sultân olanlarıñ

Anlar da böyle hâl velî bî-şumâr olur

20 Ol merd-i bî-nevâ ki kemâlât-ı bî-bedel

Bî-baht olunca t̤alî'î nâ-sâzkâr olur

Ol mest-i cām-ı neş'e-i ikbâl kim müdâm

Germiyyet-i şafâ ile leyl-i nehâr olur

Yâ kim dimez ki beñzemeye feyz-i nev-bahâr

Ancağ bahâra beñzeyicek şehriyâr olur

Oldur o pâdişâh-ı 'aṭâ-baḥş-ı rûzigâr

Hâtem göreydi cûdîñı terk-i diyâr olur

Oldur o pâdişâh-ı mu'azzam ki istese

Kayşer ḥarîm-i dergehine perdedâr olur

25 Oldur o pâdişâh-ı mufahham ki bir kulı

Kevn ü mekâna hükmi yürür tâcdâr olur

Oldur o pâdişâh-ı mükerreme ki luţf-ı Hâk

Şâh-ı risâlet ‘aşkına zâtıyla yâr olur

Ya‘ni cenâb-ı Hâzret-i Sulţân Selîm kim

‘Ukâb-ı baht-ı şevketi düşmen-şikâr olur

Mâh-ı felek-serîr Hudâvend-i keremkâr

Nûr-ı ‘inâyetiyle cihân şu‘ledâr olur

Re‘y-i münîridir şeref-efzâ-yı salţanat

Tedbîr-i re‘fetiyle felek ber-çarâr olur

30 Kim devletiñde ehl-i şadâkat ise bilür

Ammâ ki n'eylesün çoğı sâhte-vaķâr olur

Zâtındadır emâre-i sermâye-i ni‘am

Sen olmasan nihâl-i emel bî-şumâr olur

Sensin velî-i ni‘met-i ‘âlem Hudâ bilür
Luṭfıñla cümle bendeleriñ vâyedâr olur

Şevket ki zîr-i sâye-i cûdıñda yaşıdanur
Devlet seniñ vücûdıñ ile pâyedâr olur

[17b] Sensin o ẓahramân-ı şecâ‘at-semîr kim
Destim seniñle pençede bî-iḳtidâr olur

35 Sensin o kân-ı ma‘dene ihsân ki yazsalar
Harf-i cihâna mâye-i mecd-i feḫâr olur

Hüsrev rikâb-ı rahşuñna yüz sürse faḫr ider
Dârâ ‘inân-ı cûdıña ḫizmet-güzâr olur

Sensin hele ḫulâsâ-i memdûḫ-ı kâ’inât
Himmet ḫarîm-i dergehiñe inḫişâr olur

Ey ‘âlemiñ yegâne şehenşâh-ı a‘zamı
Vaşfıñda ḫâme ceng ider İsfendiyâr olur

Ben ahramān-ı ma‘rekegāh-ı medīhañım
Var mı yolunda ben gibi bir eh-süvār olur

40 Ben ol peleng-i ğābe-i mülk-i me‘āniyim
Nesr-i hayāli fikrime dā‘ım ikār olur

ab‘ım o nerre-ır-i ma‘ārif ki zātıma
Luf-ı Selīm mülātfatıñ mīezār olur

eb-dīz-i hāme aħn-ı ma‘ārifde oynasa
Hep rāibān merd-i hūner bī-süvār olur

Taħmīn olunsa cevher-i nukım eger benim
Bezmiñde seng-pāre fūrūāne ‘ār olur

Olsa ne deñlü gevher-i naẓmım girān-bahā
Hāk-i reh-i medīha ki benden niār olur

45 Naẓm eyleyen le‘ālī-i evāf-ı zātıñı
Devriñde adr ü ānı felek-i‘tibār olur

Kim vaşf iderse zât-ı hümayûn-ı şevketiñ

‘Ahdinde ol benim gibi şevket-dişâr olur

Besdir baña medîhañ ile bu müfâharet

Vaşfıñ efendim ‘âleme bir yâr-ı gâr olur

Zîrâ kul oğlu kul diyicek bendenim seniñ

Şâhım nesîb olan kulıñ ‘âlî-tebâr olur

Şâhâne ‘îd-i maḥzını terbiyye eyleyüp

Vaḳtinde maḥzar-ı ni‘am itmek hezâr olur

50 Çünkü veliyy-i ni‘metim itdiñ beni çerâğ

Sâyeñde manşib olma baña iftiḥâr olur

Bir emr-i devlete beni de eyleseñ kefîl

Sermâye-i ta‘ayyüşe ḥaylî medâr olur

Ez-cümle bir de ben kulınıñ naḳd u ḥizmetim

Bir kez meḥekke çekmeñ ana ihtiyâr olur

Nāķış degil ise o da şāyeste himmete
Şāyān-ı luţf olan kişi kāmīl ‘ayār olur

Ba‘zı kuliñ tefāvüti şāhāne hayr olur
Nisbetle devletiñde kimi eşk-zār olur

55 Ol kes ki za‘f-ı dīn ile meşhūr-ı dehr ola
Devletde ķangı vech ile iķlāşkār olur

Ammā felekde ‘ādet-i dīrīne böyledir
Ekşer hıyānet ehli mu‘azzam kibār olur

Zu‘mıñda her kuliñ saña ‘arz-ı hulūs ider
Bir gün olur ki cümle ‘uyüb āşikār olur

Ol şeh ki itse ehline taklīd emāneti
Şevket-ķirāz-ı müntaķab-ı Kirdigār olur

[18a] Es‘ad bahār-ı devri nikāt-ı ķaşıdeden
Baķt el virürse ķāķır-ı şeh nükte-dār olur

60 Ğayrı du‘āya başla ki hengām-ı feyżdir

Tâ ol zamâna dek ki cihânda bahâr olur

Rabbim habîbi hürmetine şağlasun seni

Mâ-dâm esâs-ı salṭanatıñ ber-ḳarâr olur

Tâ kim rebî'-i 'adl ile mülkiñ bahârdır

Tevfîḳ-i Hızır-ı Hâzret-i Hâḳ yâr-ı ğâr olur

24

Ḳaşıde der-Sitâyiş-i Selîm Hân-ı Şâliş berây-ı Tesliyet-i

Ahvâl-i Sefer

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Bârekallâh ey cihânıñ Hüsrev-i Cem-çâkeri

Şânekallâh ey zamânıñ şehriyâr-ı serveri

Levḥaṣallâh ey fûrûğ-ı zıll-ı Rabbü'l-'âlemîn

Ey hilâfet tahtıñıñ sulṭân-ı şevket-güsteri

Lem'a-pâş olmaḳdadır mâhiyyet-i zâtıñ seniñ

N'eylesün devrân felekde mâh ile zîb ü feri

Āfitāb olmazdı rūşen ٲoğmadan her şubḥ u rûz
Mîhr-i feyzîñ kılmasa rūşen zemîn-i ḥāveri

5 Böyle elķāb-ı hümāyūnıñ yazarken ḥāṭıra
Geldi aḥvāl süferā-yı luṭf-ı Ḥaḳḳ'ıñ maşdarı

Bu şu'ünāt-ı teḥālûf hep ezeldendir şaḳın
'Ārif-i billāh olan eyler bunu müstaḥḳarı

Kesb ider tağyîrini manşûş olan ehl-i nüfûs
Bî-cürüm zîrā perişân olmaz İslām 'askeri

Ey veliyyü'n-ni'met-i 'ālem şaḳın ğam çekme sen
Nuşret-i müstaḳbeliñ 'avn u Ḥudā'dır yāveri

Ḳutb-ı devrân olduğı zātıñ bedîḥîdir seniñ
Kim ider ḥükm-i hümāyūnıñ taşarrufdan beri

10 Mûcib-i naşş-ı Kerîm üzre emānâtı hemān
Ehline taḳlîd ile taḥşîl idersiñ kişveri

Karşu ırmaz düşmeniñ bir ıamlede ber-bād olur

İttihād itse neberdān heycā-yı serverleri

Devletiñde kām alan ehl-i şadākat kandedir

Vaḳtı mi pīrāmen-i luṭfıñda gezmek serserī

Düşmen-i dīne ıavāle ile fermān eyleyüp

Tā göre re'y-i şadākatle umūr-ı leşkeri

Yohsa ehl-i 'acz ile bitmek umūr-ı salṭanat

Mümteni'dir 'ādetā tā devr-i Ādem'den beri

15 Hükmiñi infāza sa'yıñda bu dīn-i efḫama

Şübhesiz hoşnūd idersiñ Hāzret-i Peyğām-ber'i

Ser-firāz eyle livā'ü'l-ıamd-i dīn-i Aḫmed'i

Düşmene eyle bu şuretle gāzā-yı ekberi

Bā-ıuşuş ola mücāhid kā'idiniñ efzali

Medḫı ide naẓm-ı kerīminde Hūdā cengāveri

Kağı şeydir devletiñde buldıǵı noķşān ‘aceb
Ehl-i eslāf mı tefekkür eyleyen dānişveri

[18b] Sāye-i luṭfıñda eñ ednā kuliñ taḥşıl ider
Sābıķan nisbet ser ü sāmān mülk-i Kayşer'i

20 N'eyleyem ammā ki ḥaddin bilmeyen nākeslere
Zātını zīnet bilen semmūr ile engüşteri

Böyle vaz'-ı nā-sezāniñ menşe'i ancaķ yete
Nāmdārān-ı zamāniñ işnān-ı ebteri

‘Aynıñ itķān ile aḥvāl-i maḥlūkāta baķ
Ba‘d-ezīn göster bütün āfāķa tiĝ-i Haydar'ı

Naķd-ı vaķt-i salṭanat sensin be-te‘yīd-i Ḥudā
Yādiña al mālīkū'l-baḥreyn olan İskender'i

‘Avn-i tevfiķ-i İlāhī re'yiñi te‘yīd ider
Ėam meḥor mesrūr ider ref' eyleyüp şūr u şeri

25 Dādkārā pādīšāhā serverā šāhensehā

Ey iden kahr u celāl-i giryeveş şîr-i neri

‘Arz-ı hāl itmek dilerdim haylîden dergāhıña

‘Aşık-ı dehr itmedi fikrim taşavvurdan beri

Yohsa haddim mi bu üslûb üzre ref‘-i ruķ‘aya

Olmasam bāb-ı felek pāyîñ kûl oğlu çākeri

Ol sebebden cür‘et itdim luţfıña ma‘zûr olup

İtmedir kārîñ himāyet bende-i bî-kesleri

Vaķtidir esb-i hayālimle fezā-yı cûdıña

Raķş-ı hāmem eylesün medhîñde raķş-ı aşķarı

30 Māye-i emn ü emān Sulţān Selīm-i kāmurān

Heft-iķlîmîñ şehensehā-ı Ferîdûn efseri

Re’y-i hûkmiñ ol kâdar müdrîkdir erbāb-ı ‘uķûl

Olmaķ ister emriñiñ ins ü melek fermān-beri

Sensin ol şāhenşeh-i zıll-efgen-i fark-ı ‘ibād
Bir gedāya kıl ider luṭfıñ mülük-ı senceri

Sensin ol nūr-ı mülâhḥaş kim şu‘ā’-ı ṭal‘atıñ
Başdurur evc-i felekde āfitāb-ı enveri

Sensin ol nūr-ı mü’eyyed kim bu taḥt-ı salṭanat
Kesb ider zāt-ı hümāyūnıñla ḥüsn-i peykeri

35 Sensin ol şefkat-tırāz-ı merḥamet-baḥşā-yı mülk
Re‘yet-i iḳbālîñ ‘avn-ı İlähî yāveri

Virse ezdād-ı zamāna re’y-i ‘adliñ terbiyet
Yek vücūd eyler bereyle ğābede şîr-i neri

Bād-ı hışmıñ pür-ḥazān eyler riyāz-ı ḥılḳatı
Āb-ı luṭfıñ ma‘deni elmās ider ḥākisteri

Şu olur ṭāb-ı celālîñden erirdi şübhesiz
Ḳahramānıñ şemşîri Behrām-ı dehriñ ḥaṇçeri

Hâşılı evşâfîna had yokdur ey kuṭb-ı zamân

‘Âlem-i vaşfîñ hayâlimken ma‘ânî-perveri

40 Lâf idüp itmem mübâhât-ı hüner ammâ kuluñ

Çok mudır olsam zamânıñ fâzıl-ı dânişveri

Mesned-i âsârıma bir pâyedir evc-i felek

Pâdişâh-ı fikrimiñ mihr-i felekdir efseri

[19a] Ṭab‘ım ol nazẓâm-ı ma‘nâdır ki yek-dem istesem

Bir hayâlimle çeker nazma nice biñ gevheri

Fikrim o ğavvâş-ı deryâ-yı ma‘ânîdir benim

Dâmen-i feyzimle iḥrâc eylerim bu cevheri

Hilḳat-i aşlı perend-i nazmımıñ reng-i ezel

Târ [u] pûdı şîrimiñ ḥûr u melek ğisûları

45 Hâk-i pâke ḥâmemiñ perverdesidir bu hayâl

Böyle mi her şehr-i ‘irfânıñ dilâ dil-berleri

Bezm-i isti‘dādımıñ keyf-i ẖikemdir şüfresi

Neş’e-i idrākimiñ feyz-i İlāhī sāğarı

Haclegāh-ı tab‘ımıñ terşīhidir rüşdesiyim

Bıkr-i āşār-ı bedī‘iñ nuṭṭ-ı pākım şevheri

‘Aklım ol efsūnger-i ma‘nā ki teşhīr eylesem

Şāhid-i ‘irfānıma meshūr olur ins ü peri

Ehl olan kıdrim bilür nuṭṭ-ı selīsinden benim

Mülk-i inşānıñ benim Fārābī-i ser-defteri

50 Şeh-süvār-ı ‘arşa-i nazmım tekellüf eylemem

İşte meydān-ı suḥan merdim diyen gelsün beri

Vaşf-ı zātıñ ḥāşılı bādī bu feyz-i nuṭṭıma

Yohsa düşmez bendeye böyle mübāhāt-ı ceri

Rūḥdur evşāfıñ ey şāh-ı cihān endişeme

İltifātındır hümā-yı şevķimiñ bāl ü peri

İrdi söz pâyâna Es'ad şöyle kıl hayır du'â

Tâ ola dergâh-ı Bârî' de kabûliñ mazharı

Ol kadar nuşretle mesrûr eyleye Rabb-i Ğayûr

Ĥükmiñe râm eyleye tevfiķ ile baħr u beri

55 Taħt-ı baħtıñda vücûd-ı efhamıñ ibķâ ide

Tâ döner mâ-dâm-ı devrânıñ bu devr-i ħenberi

Ol kadar icrâ ide ĥükmiñ füyûz-ı lem-yezel

Seyf-i meslûliñle ġalķān ola a'danıñ seri

25

**Meşnevî der-Şuret-i 'Arz-ı Ĥāl be-Cānib-i Selīm Ĥān-ı Şāliş Bin
Muştafā Ĥān**

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Ey şehensāh-ı cihān šāh-ı šefā'atger iķün

Ya'ni sultān-ı rûsul Ĥāzret-i Peyġām-ber iķün

‘Arz-ı hāl-i kuluña eyle nazar hünkārım
Vākıf ol hālime rahm eyle keremkārım⁴¹⁵

Seni Hāk lutf ile dünyāya cihānbān itmiş
Cümle maḥlūk-ı za‘īfāna nıgehbān itmiş

Ser-be-ser halk-ı cihān bende gerekdir şāha
Tā ki lāyık ola devriñde enām elṭāfa

5 Sen mu‘īn-i zu‘afāsın bilür erbāb-ı şu‘ūr
Şerbet-i lutfıñ umar cümle gedā-yı maḥrūr

Sensin ol melce’-i ‘ālem ki cihānıñ güneşi
Yüz sürer pāyıña mānend-i ‘abīd-i Hābeşī

‘Uḳalā lutf-ı şehi mihre mişāl itmişler
Bu müşebbehde ‘aceb siḥr-i ḥalāl itmişler

[19b] O sebebdan zu‘afā ḥişşe göre cūdıñdan
İ‘tidāl üzre cihān pertev ala nūrıñdan

⁴¹⁵ Vezin, bu mısradan aksamaktadır.

Âfitâb olsa çatı şiddet ile pertev-zen
Aradır Âdem'e bir cāy-ı feraḥ sāye-figen

10 O ecilden güneşe sîne gerenler kararur
Şoñra mesmûma döner tâb-ı cemâli morarur

Kerem-i salṭaṇatıñ dehre gerek sermāye
El vire rāḥat içün tâ bu yalan dünyāya

Hep su'âl olsa gerek yevm-i cezā bendeleriñ
Vâkıf ol ḥâl-i perîşânına efgendeleriñ

Sen meded-ressin eyā cān-ı cihân-ı 'âlem
Luṭf-ı müstaḳbel ile gerçi göñüller ḥurrem

Çünkü ḥvân-ı ni'amıñ ḥalka firāvân oldu
Bildigim bilmedigim nâ'il-i iḥsân oldu

15 Gördüm etrâf-ı hümayûnıñı 'âlem almış
Bu aralıkda hemân bende-i bî-kes kalmış

Nevbetim gele diyü bir nice ‘uzlet itdim
Böyle bir vādī-i maḥşūşaya rağbet itdim

İki üç def’a kaşīdeyle der-i iḥsāna
Naḳl idüp ḥālimi sulṭān-ı kerīmü’ş-şāna

Aramakdı birisinde emelim ma‘denden
Ne çıkar ben de bilem baḥtıma sīm ü zerden

Şulana tā ki gümüş suyına naḥl-i meşhūr
Ki yine şāḥınñ üstünde şumār-ı maḳşūr

20 O berinde daḥı bir rütbe idüp deryūze
Āb-ı elṭāfını bulmuş idim elmās kūze

Çünkü her emri Hudā vaktine merhūn itmiş
Vaḳti geldikce nice dilleri memnūn itmiş

Ey kerem kânı cihān cān-ı ‘adālet cānı
Vaḳtidir bendeñi de luṭfıña kıḳl erzānī

Maṭlab-ı sâbıkamı emr ile ḥâsıl eyle

Ḥizmet-i dergehiñi luṭfıña vâsıl eyle

Emr ile bitse eger refd-i umûr-ı müşkûl

Dest-i devrân uzadır pâdişehim bir keşkûl

25 Anı imlâya zamân olsa müsâ'id farzâ

Nice bir kâse tutar altına dest-i dünyâ

Nevbet-i şabra eger olsa taḥammül tende

Şabr ile nuşh idene olmaz idim ben bende

Ne diyem ben felege bulmaya hîç cây-ı qarâr

Dönmeye tâ ki murâdımca sipihr-i devvâr

Şabra kıatlanmağa her işde zamân el virmez

Bir benim şabrım ile dehriñ umûrı bitmez

Ger girerse eleme dâmen-i kan-âlûdı

Ḥazret-i pâdişehim olsa gerek meşhûdı

30 Kimisi cān vireyor vaqt-i zamān geçmekde
Kimi de mezra‘-ı maḥşūline toḥm ekmekde

Kimisi maḥşūl-i dehri bütün biçmekde
Kimisi hırmen-i maḥşūli telef itmekde

[20a] Hāşılı bende-i dīrīneñi de eyle çerāğ
Āteş-i ye’s ile urdurma dil-i zārına dāğ

Hāk-i pāye dir ise āh sipihr-i nādān
Es‘ad‘a hīç ola mı luṭf u ‘ināyet çesbān

Sen veliyyü‘n-ni‘amım şor nedir āyā ḥikmet
Yohsa eller gibi Es‘ad da mı itmez ḥizmet

35 Elleriñ tutdığı iş cümle seniñ sāyeñde
Nokṭa-i kün gibidir ‘ayn-ı cihān āyeñde

Var iken elde ḥuşūşā keremiñ sermāye
Çok mı dünyāyı serā eylemesi dānāya

Hâşılı bu felegiñ ğadr-ı ferāvânı nedir
Nâkes-i bendelere mādde-i rüçhânı nedir

Telef-i māl ile mi kâr-şināsân olmak
Yohsa hizmetde hıyānetle midir şân olmak

N'eyleyim çāre nedir tā ezel āyīn-i zamān
Cāhili 'ārif ider 'ālem olur ebced-ḥvān

40 Bildirürdim felege dād u dihiş n'eydügini
Sevḳ-i 'irfāna ziyān eylememek idügini

Yohsa sulṭān-ı kerīmim ne ki var cūdıñdur
Hāki altun iden 'ālemde seniñ luṭfıñdur

Sensin ol şāh-ı cihān-mevhibe kim pür ḳuluna
Dest-i luṭfıñ ḳoya sermāye anıñ bir puluna

Māl-ı Ḳārūn'a şebīh olmadadır keşretde
Nāmı Sulṭān-ı Hülāgū'ya döner şehvetde

Sensin ol pâdişeh-i yekke-süvâr-ı heybet
Teng olur rahşîña meydân-ı cihân-ı füşhat

45 Sensin ol şîr-i celâdet ki peleng-i devrân
Râm olur pençe-i teshîriñe bî-rayb ü gümân

Sensin ol nesr-i celâlet ki şehâ devriñde
Gürbe-i lâğar olur şahş-ı ‘adû kahrında

Uğrasa bād-ı semûm-ı ğazabıñ dünyāya
Kahr ider ‘âlemi bir cānı kıomaz ferdāya

Seng-i hārāya zülāl-i keremiñ itse okun
Sünbûlistāna döner ‘ayn-ı caħîm olsa bütün

Ebr-i bād-ı keremiñ gelse muğaylānzāre
Gülşen-i cennet olur cümle cihân yek-pāre

50 ‘Ömrimi vaşfıña şarf eylesem ey kûtb-ı cihân
Yok yine biñde birin yazmağā vaqt-i imkân

Şâ'iriñ haddi beyân olmasa kânûnıñda

Nice cür'et ider ol vaşf-ı ı hümâyûnıñda

Beni de dest-i 'inâyâtıñ ayaklandırısın

Hâk-i zilletden efendim hele bir kaldırısın

Bu çerâğımdı diyü dest-i kerem yandırısın

Dil-i mañrûrı zülâl-i himemiñ kandırısın

O zamân hâñır-ı mecmû'adaki evşâfıñ

Ṭâq-ı gerdüne yazar vaşf-ı kerâmet şâfıñ

55 Şâ'ire hâñır-ı âzâde gerekdir hemden

Baña nevbet mi gelür zevk-i zihâm-ı ğamdan

Yohsa sihr eylerim evşaf-ı hümâyûnıñda

Şu'arâ-yı selefiñ olmaya kânûnıñda

[20b] Benim ol şâ'ir-i yek-tâ-reviş nâdire-gü

Feyz-i esrâr-ı İlâhîdir ider ṭab'a ğulû

Luṭf-ı Hâk' dır ki virür her sözime tâb u tüvân
Şerh olunsa suhanım her biri bir bîkr-i civân

Beytimiñ her biri bir nûrveş-i mecdüle
Cerr-i ma'nâ-yı hayâlimde bir e'amm-ı lüle

60 Olmasa maşdar-ı esrâr-ı İlâhî suhanem
Sâde ma'nâlar için hâmeye vaz' itmem elem

Benim ol Fâris-i meydân-ı ma'ânî-i hüner
Fikrim elfâz-ı cünûd-ı hikeme hamle ider

Cilvegâh-ı haremimdir benim elfâz-ı ğarîb
Reng-i ma'nâ-yı ma'ânîye virür hâmem zîb

Benim elfâzıma ta'lîme gelür feyz-i hakîm
Şâhid-i nazmıma dil-dâde olur fikr-i selîm

Yûsuf-ı ṭab'ıma dil-beste Züleyhâ-yı himem
Taht-ı iqbâlîme bir cây-ı feraḥ Mısr-ı kerem

65 Lâfı kıo vakt-i du'â geldi yeter ey Es'ad

Bu rumûzât ile fehmi oldu bilindi maqşad

Hâşılı taht-ı hümayûna cenâb-ı Mevlâ

Zâtını zîver ide yüz sene bî-renc-i 'anâ

Dâ'imâ nuşret-i feyyâz ile ma'mûr olasın

Nice evlâd-ı fütûhât ile mesrûr olasın

Şâhid-i bahtıña yâver ola Hâzret tevîk

Diyeler cünd-i melâ'ik rûfekâ ni'me refîk

26

Terkîb-i Bend berây-ı Tebrîk-i be-Cânib-i Selîm Hân

der-Su'âl-i Maqlab

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Merhabâ ey nev-nihâl-i rûze-i fahr-ı ümem

Ey fûrûğ-ı çehre-i fersûde-i ehl-i zûlem

Merhabâ ey mefhar-ı eyyâm-ı üsbû'ı şühûr

Ey ni'am-bağşâ-yı 'âlem v'ey şeh-i şehir-i kerem

Merhabâ ey dest-gîr-i vâyedâr-ı müznibîn

Zîb-sâz-ı rûy-ı ‘ișyân-ı ‘ușât-ı müttehem
Sensin ol pîrâye-i raḥmet ki feyz-i maḳdemiñ
Def‘ ider mir’ât-ı ḥâṭırdan küdürât u elem
Sensin ol sermâye-i bâzâr-ı şevk-i fâ’iziñ
Düşdi teşrîfiñ ile devrân-küsâr-ı câm-ı Cem
Sensin ol teşrîf-i ğufrân-ı şamed kim ins ü cin
Devlet-i dâreyni kesb eyler seniñle lâ-cerem
Devlet-i feyziñde ḳalmaz kimse ac u nâ-murâd
Kâm alur ḥattâ tekevvün eylese nâm-ı ‘adem
Nâmiña eş’savmu lî⁴¹⁶ bir ḥuṭbe-i resm-i celî
Zâtiña virmiş şeref maḥzâ cenâb-ı Zü’l-Kerem

Revḥsin râḥat-fezâsın ‘âşıḳ-ı ehl-i dile
Mün‘im-i bây u gedâ meftûn-ı derd-i müşkile

[21a] 2 Maḳdemiñle bâ-ḥușûş erbâb-ı ni‘met şâd olur
Ni‘metiñle nice yüz biñ bî-nevâ âbâd olur
Öyle bir sulṭân-ı ‘âdilsin ki eşnâf-ı ümem

⁴¹⁶ “Allah buyurdu ki: Ancak oruç müstesna. Çünkü o benim içindir; onun mükâfatını ancak ben vereceğim.” hadîsinden iktibastır. ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Naim, Babanzâde Ahmed ve Miras, Kâmil, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s.195.

Zîr-i hükmiñde kimi vâ'iz kimi irşâd olur
Dağılur 'âlemlere menşûr-ı feyz-i re'fetiñ
İns ü cin biñ cân ile fermânıña münkâd olur
Kim hilâf-ı emriñe cür'et iderse şüphesiz
Şer'-i muhtâr üzre 'ayş-ı devleti ber-bâd olur
'İşmet-i rûzeyle hükminde hırâmân olmayan
Nakd-i vakt-i 'ömrini zâyî' kılar nâ-şâd olur
Ni'metiñle feyz alur tâ haşre dek ehl-i na'îm
Feyziñe dil-bend olanlar şâhib-isti'dâd olur
Saña hürmet eyleyen ey şâh-ı evreng-i rahîm
Devlet ü iqbâl ü 'ömr ü ni'meti müzdâd olur
Kâmet-i iqbâl-i 'ömrin kaşır ider Rabbü'l-'ibâd
Kim ki bu dîn-i Muhammed'de sefehle yâd olur

Çünkü me'yûs olmaz in'âmından 'âlem bildigim
Pâdişâh-ı ehl-i îslâma du'âdır itdigim

3 Ey şehenşâh-ı cihân ey mâye-i emn ü emân
Ey Hudâvend-i cihân âsâyiş-i devr-i zamân
'Arz-ı hâli hâme-i güyâya kıl luţf-ı nazar
Eyleyem âmâlimi dergâhuña şâhâ beyân
Bende-i bî-berg-i bārım hemçü serv-i bâğ u tağ

Ravza-i devletde tutsam bāri bir ‘ālī mekân
Şimdi bayrām üstidir hep kullarıñ dil-şād olur
Sāye-i şevketde çok mı Es‘ad olsa kāmurān
Bende-i dīrīneyim ey H̄usrev-i Cem-mevhibet
Kām-yāb olsam n'ola kesb eylesem tāb u tūvān
Herkesiñ bildiñ ‘ayār-ı kadrini seyr eyleyüp
Ben kuluñ da çek mehekk-i i‘tibāra bir zamān
‘Abd-i maḥzım ḥāşılı yokdır şefī‘-i mücbirim
Dest-gīr ol bendeñe luṭf eyle ey şāhib-kırān
Pādişāhāne āyā kalendarin şol rütbe kim
Cem‘-i bezm-i devletiñde kıl müşārün-bi'l-benān

Çünkü kaşd eyler göñül maḥz-ı ‘ubūdiyyet saña
Sen de luṭf eyle veliyyü'n-ni‘met-i ‘ālem baña

4 Şehriyārā bendeñe bir manşib ihsān eylesen
Şem‘-i baḥtım bezm-i devletde fūrūzān eylesen
Bendeñe hem mīrīye ḥaylī fevā'id fehm olur
Bir emānetle beni mümtāz-ı akrān eylesen
Bir de sā'ir bendegānāsā beni kıl tecrübe
Lāyık-ı ḥizmet isem luṭf-ı ferāvān eylesen
Kethūdā-yı devlet olmak gibidir her ḥizmetiñ

Tek beni bâb-ı felek sâyeñde der-bâb eylesen
Gerçi başbâķı kulu olmak da haylî dideye
Lîk efendim bir cesîm emre nighbân eylesen
[21b] Baķ ne vādîlerdedir Es'ad be-tevfîķ-i Hudâ
Eşheb-i ikbâlîme bir kerre meydân eylesen
Hâşılı şevketli hünkârım ocaķ aķalığın
Şân için bir bende-i nâ-çîze ihsân eylesen
Şübhesiz ser-levha-i iflâsa zînet-sâz olur
Kesb-i sāmân eylemez bir daķı hâķân eylesen

Sen veliyyü 'n-nî'met-i 'âlem bilürsin kulların
Manşiba lâyıķ olan kimdir içinde anlarını

5 Şem'a-i ikbâlîmi yandırır dest-i devletiñ
Mihr-i 'âlem-tâba döndürse fûrûğ-ı şevketiñ
Ben o Belķis-i hayâlim gevher-i âşârımıñ
Sen Süleymân-ı zamân el-haķ bilürsin kıymetin
'Âlemi tanzîm ider bir demde mânend-i kelîm
Fehm iden manzûme-i eş'ârımıñ mâhiyyetin
İktisâb-ı şervet-i şevket ider tâ haşre dek
Şarf ider âşârımı tahşîle naķd-ı furşatın
Neş'esi hüşyâr ider tâ haşre dek ehl-i dili

Derk iden şahbā-yı isti'dādımıñ keyfiyyetin
Şehriyārā bir de istinṭāk idüp bu bendeñe
N'eydigin güş eyleseñ feyz-i maḳālim ḥāletin
Dāmen-i elṭāfına bir kez teşebbüs eylesem
Devlet-i dāreyn-i mūcibdir seniñ ḳurbiyyetin
Dāverā feryād-res-i şāhenşehā Cem-çākerā
Es'ad-ı memlūkıña şāhāne eyle himmetin

Maḥz-ı iksīrim terākīb-i umūr-ı müşkile
'Unsur-ı feyzim ḳavālīb-i dil-i ehl-i dile

6 Pādişāhā taht-ı 'işmet şehriyār-ı salṭanat
Şāh-ı 'ālī-menḳıbet çāpūk-süvār-ı salṭanat
Sensin ol şāhenşeh-i āsāyiş-i dīhīm ü taht
Zīb-i iklīl-i kerāmet tācdār-ı salṭanat
Ḳabza-i teşhīrine girse 'aceb mi rūzigār
Sāye-i şemşīriñe dār-ı diyār-ı salṭanat
Mefḫar-ı devr-i zamān zıll-ı cenāb-ı Müste'ān
Melce'-i mülk-i cihān şāhib-vaḳār-ı salṭanat
Ṭāk-ı levḫ-i āsumāna yazdılar evşāfıñı
Rüstem-i şāhenşeh-i devlet medār-ı salṭanat
'Avn-i tevfiḳ-i İlāhī yār olur şimden girü

Tārūmār eyler 'adūyı zū'l-fiḵār-ı salṭanat
Açdı bād-ı şubḥ-ı feyzîñ gülsitân-ı 'âlemi
Toğdı mihr-i re'fetiñ ötsün hezâr-ı salṭanat
Şeb-çerâğ-ı dūdmân-ı salṭanat-ı Sulṭân Selīm
Meş'al-efrūz übbehet-i şehriyâr-ı salṭanat

Rûze-i rûzîñ mübârek eyleye Rabb-i Mecîd
Devlet-i iḵbâl-i eyyâmûñ ola 'îd-i sa'îd

27

[22a] **Kaşîde-i Sâliyye berây-ı Sitâyiş-i Maḥmūd Ḥan Eyyede-**
hullâhu Naşşarallâhu ilâ-Yevmi'l-Ḳarâr

mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün

1 Nedir bu feyz-i 'inâyât ile neşât-ı ümem
Meger açıldı der-i şehriyâr-ı sâl-i ni'am

Çıķınca dîh'm-i eflâke şâh-ı mâh-ı cedîd
Çalındı nâm-ı felekde toķuzlı ṭabl-ı 'âlem

Cihâna başķa letâfet görindi ḳudretten
Yazınca manşib-ı sâliyyeye berât-ı ḳalem

Ḳudūm-ı sāl ile gün gibi luṭf-ı Ḥaḳ ḡāhir
Sitem ‘adālet ile oldı rŭ-be-rāh-ı ‘adem

5 Zamān-ı sābıḳa reşk eylesün bu eyyāma
Görince böyle ‘ināyātı dīde-i ‘ālem

Enāma luṭf-ı ḥudāvend o rŭtbe virdi niḡām
Ne ‘aḳl-ı kŭl bunı idrāk ider ne ‘ilm-i ḥikem

Cihān o rŭtbe fesādı ṭabī‘at itmiş idi
Mehīl olanlar olurdı zemānede mŭkrem

Nice zamān idi ‘aks ūzre devr iderdi felek
Fesādı ‘ādet idinmişdi rŭzigār-ı sitem

Zimāmın aldı elinden cenāb-ı Maḥmūd Ḥān
Yed-i mü’eyyedine itdi rabṭ-ı müstaḥkem

10 O pādişāh-ı cihānıñ kemāl-i ‘adlinden
Ṭarīḳ-i esleme yol buldılar şunŭf-ı ūmem

O pâdişâh-ı mu'azzam ki tîğ-i kahrından
Felekde sîne-i Behrâm'a düşdi havf-ı elem

O pâdişâh-ı mükerrem ki 'adl için olmuş
Vücüd-ı mazharı sırr-ı Müheymin-i a'zam

Cihân-sitân-ı memâlik hizebr-i gâbe-i dîn
Hâlîfe-i dü-cihân kahramân-ı Rüstem-dem

Medâr-ı devlet-i 'âlem cenâb-ı Zıllullâh
Cihân-ı şevkete şâhenşeh-i velî-i ni'am

15 Serây-ı devletiñe ne felek serâ-perde
Serîr-i 'işmetine lâ-mekân fezâ-yı haşem

Kitâb-ı hulqını takrîz ider mülûk-ı cihân
Hiţâb-ı hikmete münkâd Hind ü Sind ü 'Acem

Sen ol yegâne cihânban-ı luţf-ı Hâk'sın kim
Cihân şafâ-yı derûnıñ ile olur hürrem

Mu'īn-i salṭanat-ı dīn-i pādīşāh-ı cihān
Melāz-ı meşrık u mağrīb cihān-sitān-ı kerem

Ḥudānıñ emr-i ulūhiyyeti saña teslīm
Her emriñ itmiş ezel ṭab'-ı pākine mülhem

20 Cenāb-ı zıll-ı Ḥudāsın cemī' emriñde
Kaẓā rızā ile fermān-ı ḥükmine munzam

Fünün-ı re'yiñe nisbet cerīde-i 'ālem
Olur nigāh-ı kerimiñde bir şaḥīfeye zam

Vücūdıñ oldı seniñ bā'ış-i niẓām-ı cihān
Eyā şehenşeh-i 'ādil ḥulāşa-i Ādem

Seniñ kaşīde-i evşāfıñ itme ḥaddim mi
Ḥalīfe itmiş iken zātıñı cenāb-ı Ḥakem

[22b] Fürūğ-ı midḥatıñ eyler cihānı nūrānı
Ne demde vaşfıñ içün destime gelürse kalem

25 Şu'â'-ı fikrimi hırşîde döndürür vaşfıñ

Cihânı nûrîña müstağrak eyler irişsem

Zemîn-i ṯālî'ime lağam açdı hük-m-i kader

Fitîli virmedi destimden aldı baht-ı derem

Benim ṯarîkîme revnağ-tırâz olur hünerim

İdersen ez-ser-i nev hizmetiñde müstağdem

Şehâ n'ola kuliñ Es'ad 'atîk-i bendeñdir

Çapunda eylese lâyıkdır iddi'â-yı kıdem

Bu 'abd-i lâyıķı şâyeste-i 'inâyet kıl

O da bu sâl-i ğanâ'imden ide celb-i kerem

30 Sen ol kerîm-i kerâmet-şî'âr-ı hâkânsın

Seniñ kerâmetine kaldı şimdi luţf-ı himem

Eger 'inâyetiñ olmazsa pest ider bizi çarh

Çomaz hikâyete nevbet derûn-ı dildeki ğam

Yeter kaşîde temâm oldı eyle hayr du‘â
Budur hemîşe cihânda saña umûr-ı ehem

Hudâ bağışlaya yüz yıl cihâna devlet ile
Be-hakķ-ı mefhar-ı kevneyn müttekâ-yı ümem

Huzûr-ı ‘adline ruķ-sây ola şafâ-yı derûn
Hemîşe görmeye sayeñde kimse rûy-ı elem

35 Netîce Hüsrev-i zerrîn-i livâ-yı hurşîd
Çeke memâlik-i hâver zemîne tâ ki ‘alem

Hudâ muzaffer ide taķt-ı baķt-ı ‘adliñde
Cemî‘-i düşmen-i dîniñ ola mekânı ‘adem

28

**Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Maķmûd Hân Eyyede-hullâh-ı
Emâne Devletihi Âmîn**

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Merhabâ ey mâh-ı rahmet merhabâ ey feyz-i cân
Merhabâ ey şehr-i ni‘met luţf-ı Rabb-i Müste‘ân

Merhabâ revnağ-tırâz ğurre-i ğarrâ-yı Hağ

Rüşenâ oldu kudümüñla zemîn ü âsumân

Câmi'-i mescîd ser-â-pâ döndi bağ-ı cennete

Her minâre bir sehî-ğad hûrî-i nûr-ı cinân

Görmemiştir rub'-ı meskûnı gezen seyyâhlar

Böyle bir şehr-i şıyâm içre hilâl-i râyegân

5 Pîş-i ğarrâsında ber-pâ şaf-nişînân-ı felek

Pertev-i nûrında pervâz itmede kerrübiyân

Mağfîret deryâsı üsbü'ında mevc-i münzevî

Şahn-ı eyyâmında elţâf-ı îlâhî pâsbân

İrtifâ'-ı kadrine olmuş mühendis pîr-i çarh

Mihr-i uşturlâb idüp kılmış şu'a'n rîsmân

Muntazırlar hep kevâkible kamer hurşîd ile

Yakmağa câmi'lere gûyâ muraşşa' şem'dân

Mürde-i 'iṣyāna iftārı hayāt-ı tazedir
Mübtelā-yı mücrimîne her şebi kehfü'l-emân

10 Devlet-i dīn-i Muḥammed bu sa'adetle be-kām
Pādişāh-ı dīn-i İslām olalı ḥāḳḳāniyân

[23a] 'Avn-ı devlet mefḥar-ı ümmet emīr-i salṭanat
'Āleme himmet cihân-ı ma'delet Maḥmūd Hân

Ey şehenshāh-ı mu'azzam zātıñna ta'zīm ile
Böyle vaşf eyler seni tevḥik-i Rabb-i Müste'ân

Ḳahramân-ı Cem-ḥaşem şāhib-ḳırân-ı muḥteşem
Zübde-i şāhân-ı 'ālem zıll-ı Ḥallāk-ı cihân

Kāmkār-ı heft-kişver pādişāh-ı bahır u berr
Dād-güster nāzım-ı devlet kerīm-i kāmurân

15 Āsumân-ı mülke ḥükmiñ āfitāb-ı bī-zevāl
Gülsitân-ı dehre luṭfiñ nev-bahār-ı bī-ḥazân

Feyz-i 'adliñ kâ'ināta fetḥ-i bâb-ı rûzigâr
Emriñe râm oldılar geçmiş gelen gerden-keşân

Tāze revnaḵ virdi re'yiñ kârgâh-ı 'āleme
Ey ḥarâb-ı erkânı 'adl eyleyen cennet-nişân

Tâb-ı ḥurşîd-i elem sūzân iderdi bendeñe
Ger seḥâb-ı 'adl ü dâdiñ olmasaydı sāyebân

Ey şehensâh-ı zamân Faḥr-ı Cihânıñ 'aşkına
Manşibım bir yıl daḥı medd eyle raḥm eyle emân

20 Yâḥud âḥir manşıba naḳl itmege fermân idüp
Āsitânıñda olam bende müşārün-bi'l-benân

Ḥaste ḥâlim çok sitem çekdim veliyyü'n-ni'metim
Merḥamet eyle baña iḥsânıñ olsun cāvidân

Böyle mevsim nazmına derc eylemek ḥâl-i dili
'Ādet-i dîrinedir ey kām-baḥşâ-yı cihân

Ol sebebden ben de kendim resm-i sâbık isrine
Eyledim endîşemi anlarla gūyâ imtiḥân

Ḥaḳ mübârek eylesün şehr-i şıyâmuñ ‘âleme
Rûzedârân-ı cihân sâyeñde olsun şādumân

25 Ḥaḳ Ta‘âlâ zâtıñı şeh-zâdelerle hıfz idüp
Ḳan düşmānuñ ola şemşîr-i ‘adliñden revân

Tâ ki hırşîd-i ‘alemdâr-ı felek tâbındadır
‘Askeriñ seyyâreveş olsun rikâbında revân

29

Ḳaşıde berây-ı Sâl-i Cedîd der-Sitâyiş-i Maḥmûd Ḥân
Eyyedehullâh Âmîn yâ Mu‘îñ
fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Ḥazret-i Sulṭân Maḥmûd dîde-i dünyâya nûr
Mâye-i emn ü emân ḥâḳân-ı İskender-zuhûr

İşte bu nev-sâl geldi ṭâli‘-i Maḥmûd ile
Cümle-i âfâḳa Maḥmûd eyleye Rabb-i Ğafûr

Ey cihân sükkânı ey efrād-ı ümmet müjdeler
Şübhesiz itdi teceddüd 'avn-i elţâf-ı Şabūr

Müjdeler olsun efendim kâ'ināta müjdeler
Sāye-i 'adliñde ser-tāba cihân eyler ħubūr

5 'Aql-ı küll rūĥ-ı cihân şāhenşeh-i emn ü emān
Devletiñde görmedi bāy u gedā kaţ'ā fütūr

Ey şehenşāh-ı mü'eyyed v'ey Ferīdūn-ı zamān
Ey cihāndār-ı mü'ebbed zıll-ı Ĥallāk-ı Ġayūr

'Ahdiñe kalmış kasem çarĥ-ı felek tā ĥaşre dek
İtmeye devr-i muĥālif üzre bir zerre kuşūr

[23b] Tāc u taĥta başka zīnet virdi re'y-i şā'ibiñ
Anı takrīr itmege 'ālemde kâşırdır şu'ūr

Bā-ĥuşuş erkān-ı devlet hem vekīl-i muţlakıñ
Ķabza-i teşĥīrine mevhūb-ı ebnā-yı dūhūr

10 Sensin ol fermān-revā-yı pādişāh-ı baħr u ber
Emriniñ infāzına terk eyledi ħ^vāb-ı ħuzūr

Taħt-ı ‘ālī-baħta iclās ideli luṭf üzre hep
Ĥamdü lillāh sāye-i ‘adliñde a‘vām-ı şühür

Ĥaḫ bağışlasun şehensāhā vekīl-i muṭlaḫıñ
Dā’imā sa‘y-ı cihāndan eylemek def‘-i şürūr

N’eylesün ammā fesād üzre mizāc-ı kâ’ināt
Rub‘-ı mesküne yeter sāyeñde ol merd-i cesūr

Ĥāşılı şad müjdeler olsun bu sāl-i pür-kerem
Şübhesiz Allāhu a‘lem ħayr ile eyler mürūr

15 Çünki ḫalb-i şā‘ir-i Ĥaḫ mehbit-ı ilhāmdır
Böyle mülhemdir dile maḫz-ı ħay(ı)r sāl u şühür

Ol sebebden ben de aldım ḫāme-i rengīnimi
Destime tāriḫ-i sāli söyledim bir kıṭ‘a nūr

Eyledim Es'ad bu târîḥ-i mücevherle du'â

Eyle şâh-ı a'zama yâ Rabbi bu sâl-i sürûr⁴¹⁷

30

**Tercî'-i Bend-i Ramazāniyye berāy-ı 'Arz-ı Hāl be-cenāb-ı Şe-
henşāh-ı Cihān Hāzret-i Maḥmūd Hān**

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Ey şehenşāh-ı cihān şāh-ı 'adālet-fermā

Ey ḥudāvend-i ekālīm-i şeh-i mülk-ārā

Luṭf-ı iḥsānına muḥtāc cihān ser-tā-pā

'Arz-ı ḥālî kuluña eyle nazar pâdişehā

Olur elbetde ğam-ı dehr-i emelden āzād

Dergeh-i şāh-ı hümāyūna olan nāşiye-sā

Zāt-ı pâkiñ şeref-efzā-yı selāṭîn-i ümem

Şevket-i 'işmetiñ ārāyiş-i dīn ü dünyā

Ramazān geldi diyü nevbet-i cāh-ı 'adliñ

Eyledi ben kuluñı nevbet-i ümmide sezā

⁴¹⁷ Ebced hesabı ile 1809-1810 tarihi kayıt düşürülmüştür.

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı zu‘afā
Beni bir manşıba kayd eyle kerāmet-pīrā
2 Zerreym dūr olamam mihr-i kerāmātıñdan
Bī-kesim ayrılamam bāb-ı ‘ināyātıñdan
Görmesem rüy-ı kerem farz idelim ye’simden
‘Aks ider bendeye luṭfıñ dil-i mir’ātıñdan
Ben bu dergāh-ı felek-pāyede başeski ḳulım
Ḳula iḥsān gerekdir kerem-i zātıñdan
Ced-be-ced dā’ire-i devletiniñ bendesiyim
Kām alam ben de şehā hizmet-i ṭā’ātıñdan
Sāye-i devlet-i ‘ulyā-yı cihān-gīriñde
Manşıb ehli olayım ben de muzāfātıñdan

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı zu‘afā
Beni bir manşıba kayd eyle kerāmet-pīrā

[24a] 3 Viren Allāh sebebi emr-i kerīmü’s-şānıñ
Böyledir ‘ādet-i dīrīnesi bu dünyānıñ
Kime ‘arz eyleyelim ḥāl-i perişānımızı
Var iken zāt-ı hümayūn-ı ‘adālet kānıñ
Heft-iḳlīme seni ‘adl ile Ḥaḳ şāh itmiş
Cümle ma‘lūm saña bī-kes ü ma‘zūrānıñ

Ba'zı nâ-ķābile taķlīd-i emānetde 'abeş
Bilmeyen ārif ile bir mi ķulı Mevlā'nıñ
ķullarıñ hāline ef'āline vāķıfsın sen
Devlet ü dīne şeref virmededir fermānıñ

Ey şehensāh-ı cihān bende-nevāz-ı źu'afā
Beni bir manşıba ķayd eyle kerāmet-pīrā

4 Hāzret-i Fahr-ı Cihān şāh-ı şefā'atger iķün
Ya'ni sulţān-ı rūsul Hāzret-i Peyġām-ber iķün
Bī-kesem bī-kesem ey şāh-ı cihān-ı berreyn
Baña feryād-res ol şāh-ı Necef Hāydar iķün
Evliyā-yı ni'am-ı salţanatıñ hākimisin
Tevcīhāta beni yazdır olacak defter iķün
Derġeh-i salţanatıñda ne ķadar mücrim isem
Baña luţf eyle o sākī-i kerem kevşer iķün
Hāzret-i Fahr-ı Cihān 'aşķına redd itme beni
Hāţır-ı ķār ile sıbţeyn o iki server iķün

Ey şehensāh-ı cihān bende-nevāz-ı źu'afā
Beni bir manşıba ķayd eyle kerāmet-pīrā

5 Ramazān hürmetine hātır-ı ma'mūr olasin
Māh-ı tevfiķ-i füyüzāt ile mesrūr olasin
Görmeye zulmet-i ālām-ı cihān sāyeñde
Pertev-i 'adl ile āfāka heme nūr olasin
Saña tevfiķ-i ra'ūf a'ven ola emriñde
'Adl-i Fārūk ile dāreynde meşkūr olasin
Hizmet-i mefhar-ı kevneyn ile şark [u] garba
Dā'imā 'adl-i 'adālet ile memkūr olasin
İtme me'yūs beni dāver-i dīn-i dünyā
'Arş-ı a'lāda bu ihsān ile meştūr olasin

Ey şehenşāh-ı cihān bende-nevāz-ı zu'afā
Beni bir mansıba kayd eyle kerāmet-pīrā

31

**Kaşīde-i Otağ-ı Hümāyūn der-Sitāyiş-i Hān-ı Maḥmūd
berāy-ı Tārīḥ**

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Bārekallāh zihī çetr-i ḥidīv-i mes'ūd
İde Ḥaḫ şāh-ı cihānbān-ı zamāna Maḥmūd

‘Azîmü’ş-şânına nisbetle felek bir çerge
Nice olmaz ya toköz kubbe felekde maḥsūd

Mihr ü meh şemse-i tākındaki tāca nisbet
Bî-ziyā’ necm ü sühā gibi olur būd [u] nebūd

[24b] Aṭlas-ı çarḥ virüp ferşine reng-i rüyā
Zühre de sünbülesin itmiş aña tār ile pūd

5 Tār-ı envārını ser-pençe-i ḥurşîd büküp
Eylemiş çetr-i cihānbāna tınāb-ı maḳlūd

Necm-i āhen degil ol şaḥn-ı semavāt üzre
Ḥayme-i şāha veted çaḳdı anı çarḥ-ı kebūd

Per-i ṭāvūs-ı melā’ik mi disem dāmenine
Nedir ol resm-i nuḳūşında olan şun’-ı vedūd

Görmemiş çeşm-i cihān mişlini ‘ālemde anıñ
Sāyebān eyleyeli kubbe-i çarḥa Ma’būd

Haṭṭ-ı evṣāfını nüh ṭāķına mānend-i felek
Hāme-i ṣevket ile yazdı şeh-i deryā-yı cūd

10 Kūṭb-ı āftāb-ı cihān pādişeh-i devr-i zamān
Sāye-i emn ü emān Ḥazret-i sulṭān Maḥmūd

Şu'le-tāb-ı 'azamet neyyir-i dīn ü devlet
Pertev-i salṭanat-ārāsı şeref-baḥş-ı vüçüd

Revnaķ-ı mülk-i cihān bāriķa-i kevn ü mekān
Āsumān-mertebe Cem-kevkebe zāt-ı bihbūd
Toğdı bedr-i keremi maşrıķ-ı elṭāfından
Sāye-i merḥameti fark-ı cihāna memdūd

Ber-ṭaraf oldu hele minneti çarḥ-ı dūnıñ
Sāḥa-i 'adli cihāna olalı cāy-ı ku'ūd

15 Seng-i ḥārāya eger eylese bir ḥışm-ı nigāh
Bī-muḥābā kesilür zehresi manend-i rūd

Raḥm ile kılsa naẓar bende-i efgendesine
İki 'ālemde olur pertev-i feyż-i meşhūd

Olmada zāt-ı hümayûnı bize mâye-i şād
Dileriz t̤ālî'i tevfiķ ile olsun meşdūd

Giryenāk-ı ğam iken bendesini şād itdi
Eyleye Hâķ anıñ eyyāmını da zevķ-endūd

Luţf-ı iķlīm-i ma'ārifde medār-ı devlet
‘Ayn-ı ümmīde bu şüretle görindi maķşūd

20 ‘Ömr-i efzūn ile Hâķ neslini müzdād itsün
Leşkeri ğālib olup düşmeni olsun merdūd

Hayme-i hıfz-ı Hudā' da ola zātı maḥfūz
Bārgāhından ola ḥā'in olanlar maṭrūd

Tā-be-maḥşer şafaķāsā açılup ḥaymesiniñ
Dāmen-i devleti dünyāya ola nūr-ı ḥulūd

Bulamam zāt-ı hümayûnıña lâyıķ elķāb
İde Hâķ ḳalbini envār-ı füyüzāt-ālūd
Öyle cārī ola āfāķa cihān-ı ‘adli

Yedi iklīm ola ekdār-ı mihnetden āsūd

25 Ne kadar var ise gök kıubbede erbāb-ı kemāl
Dergeh-i pādīşeh-i ‘arz-ı hünerde mechūd

Beyt-i tārīhime bir kıubbe çevirdim ben de
Eyledim lutf-ı şehenşāh-ı cihānbāna sünūd

Bī-nukaṭ ḥarfime bir güldi ḥesāb-ı ebced
Eyledi bendesi Es‘ad daḥı şükrāne sücūd

Görmedi çeşm-i cihān mişlini devrān olalı

32

[25a]⁴¹⁸ mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

Saňa ḥıyānet eyleyeniñ ḥānedānına
Cāy-ı mezelleti ide Rabbim aña maḳām

⁴¹⁸ Müşirde “sāyebândır” yazan sayfa eksiktir. Bu aralıkta kaç varağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Âşaf fîrûğ-ı neyyir-i iqbâl-i devletiñ
Tevfîk-i Rabb-i 'izzet ile görmeye zâlâm

33

**Kaşıde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa
berây-ı Tebrîk-i Ramazân**

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Ey cihân-kevkebe Dârâ-reviş-i devr-i zamân
Haţţ-fermâ-yı himem dâver-i mülk-i imkân

Sensin ol şems-i 'aţâ maşrıq-ı iqbâliñden
Nûr-ı feyz almada gün başına mâh-ı tâbân

Dîn-i cûdîñla eger bulmasa 'âlem kuvvet
Vükelâ küfr-i denâ'etle bulurdı hüsrân

Devletiñ serhad-ı İslâma zafer-fermâdır
Şevketiñ leşker-i küffâra resân-ı hızlân

5 Sensin ol nâzım-ı ahkâm-ı mehâbet ki olur
Seyf-i meslûliñe bir tu'me ser-â-ser devrân

Münderis olmuş ikeñ hışn-ı haşîn-i devlet

Buldı mi'mâr-ı 'inâyâtıñ ile kuvvet ü şân

'Asker-i şâ'ika endâzıñı a'câm işidüp

Munţafî oldı şerâr-ı galeyân-ı Tûrân

Âferîn tab'-ı hümayûn-ı selîmü'l-'aqla

Zâtiña kıldı kerâmetle kilîd-i Îrân

Nâme-fermâ-yı selef tâc-ı Selâţîn-i Necef

Dehşet-efzâ-yı hâlef merdûmek-i dîde-i cân

10 Hâver-i mihr-i edeb mâh-ı semavât-ı haseb

Hâmî-i mülk-i 'Arab nâşır-ı dîn-i 'Adnân

Dâfi'-i zulm ü sitem tefriķa-endâz-ı 'Acem

Hâtem-i ehl-i kerem Hüsrev-i iqlîm-i emân

Kâtil-i harb-ı zulem reh-rev-i râh-ı eslem

Gel kıl merd-i sitem-dîde zahîr-i merdân

Hâriş-i mezra'-ı dîn merd-i şerî'ât-âyîñ

Dâfi'-i şûriş-i kin dâver-i taht-ı 'irfân

Kuvvet-i kalb-i zafer leys-i neyistân-ı hüner

Şâhib-i hayr u eşer mâ-ھاşal-ı memdühân

15 Şehriyâr-ı vüzerâ Hazret-i Yûsuf Paşa

O hudâvend-i cihân rûh-ı vücûd-ı hâkân

Serverâ dâdgerâ merd-i hilâfet-ğadrâ

Ey iden zâtıñı ârâyiş-i dîn ü imân

Saña bilmem ki ne şüretle 'ubûdiyyet idem

Yokdur elţâfıñı ta'dâda hurûf ü imkân

Merhamet sende kerem sende 'inâyet sende

Sendedir kudret-i icâd cenâb-ı Rahmân

Bâri biñ 'acz ile vaşfıñda ğazel söyleyeyim

Olsun elţâf-ı hudâvend ile hâmem güyân

20 Ey olan zāt-ı sezāvār-ı ‘aṭā-yı Yezdān
Gevher-i zātiñ ola zīver-i mihr-i şāhān

[25b] Kālemiñle bula ebkār-ı ‘adālet zīnet
Himemiñle ola iklīm-i beṭālet ‘umrān

Sensin ol şems-i tecellī ki seniñ faẓlıñdan
Gül virür gülbün-i gülşen gibi ṭab‘-ı sendān

Āb-ı luṭfıñla semāvāt-ı felek kande döner
Cān virür saṭvet-i kahrıñla Nerimān-ı zamān

Sensin ol nūr-ı mülāḥḥaş ki vücūd-ı cūdıñ
Sāye-pāş olmasa āsāyişe yokdur imkān

25 Ey nıgeh-dāşte-i ṭav(ı)r-ı ġarīb-i ‘ālem
Seniñ i‘mārıñla kalmıñ gibidir kevn ü mekān

Hāşılı maṭla‘-ı evşāfıñı ṭāḳ-ı ‘arşa
Hāşre dek yazsın efendim kalem-i nādire-dān

Seniñ ahlâk-ı melek-ھاşletiñi bildireyim
Añlasun zât-ı kerâmet-menişñ cümle cihân

Meşelâ ben gibi bir ‘abd-i le’îmü’l-ahlâk
Halk olunmuş degil âdemde ilâ-hâze’l-ân

Zehr-i efî baña nisbetle hayât-ı câvîd
Seng-i hârâyı ider ledğ-i zebânım rîzân

30 Böyle menfûr-ı enâm olmuş iken Hakkâ kim
Terbiyeñ kıldı beni münteħab-ı ehl-i dilân

Sen hayâl ile ne şüretle şefîk-i cânsın
Saña kul olmayanıñ cânına la‘net her ân

Dînim îmânım içün rüşdiñe meftûn oldum
İderim cânımı ahlâkına her dem qurbân

‘Âciz oldum ne diyem Hakk-ı inâyâtından
Rûh-ı Peyğâm-ber içün medhine yok bende tûvân

Nuṭṭıma ide meger Ḥazret-i Cibrıl imdād
Belki evṣāfıñ idem sonra merāmımca beyān

35 İtmedim kimseyi ‘ömrimde bu rütbe tavşif
Seniñ eṭvārıña meftūnım eyā dāver-i cān

Dergeh-i sidre-niṣīninde benim ḥalka-be-güş
‘An-ṣamīm ile qabūl işte be-ḥaqq-ı Ramazān

Ramazāndır şeh-i evreng-i dühūr-ı rahmet
Ramazāndır meh-i mähān-ı mevākīt-i zamān

Ġurre-i efser-i ser-tāc-ı şühūr-ı devlet
Zerre-i ni‘meti sermāye-i genc-i ğufrān

O mehiñ de hele evṣāfına yokdur imkān
İtmiş Allāh anı mazhar-ı nazm-ı Qur’ān

40 Şükür ol Ḥazret-i Ḥallāk-ı cihān iḥsāna
Vaşfiñı eyledi bu mäh-ı mübārekle Qur’ān

Söz temâm oldu yeter başla du'âya Es'ad

Diye âmin iki 'âlemde cemî'i insân

Ramazânı saña hem-sâye-i 'adliñde bize

Zevk u şıhhatle mübârek ide Hayy-ı Sübhân

İki 'âlemde dahı Hâk seni ma'mûr itsün

Dergeh-i devletiñiñ bendesi olsun devrân

34

Kaşîde der-Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm
Goftem

[26a] berây-ı Teşekkür-i Muşâfât der-Emânet-i Gümrük-i Erzurûm
der-zımneş yek Esb-i Ciyâd be-cânib-i mâ İrsâl Kerd

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

1 Şehriyâr-ı vüzerâ Hâzret-i Yûsuf Paşa

Vâlî-i Erzurûm-i Bermekî-i mülk-ârâ

O Hudâvend-i kadir-dân-ı ziyâ'-yı devrân

Mâlik-i hayl ü haşem şâhib-i tedbîr-i vegâ

Nāzım-ı mülk-i milel kāfil-i şer‘-i ekmel

Ḥāfız-ı şer‘-i sübül ḥāmī-i dīn ü dünyā

Rāfi‘-i zulm ü fiten nāşır-ı mülk ü millet

Baht-ı ikbāline vābeste umūr-ı eşyā

5 Kef-i zer-pāşı dıraḥşanda mişāl-i ḥurşīd

Bezm-i cūd u keremi melḥamegāh-ı zu‘afā

Raḥş-ı ikbāline teng olmada meydān-ı ḥayāl

Seyf-i iclāline bir ṭu‘me gibi arz u semā

Baḥş-i ‘ilm eylese ‘allāmeye dem-beste ider

Naql-i ḥikmetde feşāḥatde ḥuşūşā yek-tā

Neşr ü inşāsına meftūn ‘uḳūl-i ‘aşere

Naẓm-ı Ḥassān‘ına dil-dāde şu‘ūr-ı şu‘arā

Ḥāme-i pençe buyuruldıı merġüle-mişāl

‘Ārız-ı kāġaz-ı ḥikmet de olur ḥayret-zā

10 Fâris-i şahın-ı seḥā ḥādiş-i emşâr-ı zekâ

Âb u rûy-ı vüzerâ münteḥab-ı şâh u gedâ

Ḥâşılı pâdişeh-i rûy-ı zeminiñ baḥtı

Böyle dānâ-yı vezâretle idelden ibkâ

Açılup gül gibi ma'denleri feyz aldı müdâm

Bâğ u emlâki gümüş şuyıla kıldı iḥyâ

Re'y ü tedbîr-i cihân-gîr yine sâbâş olsun

Yûsuf-ı devlete şâhâne virüp ḥüsn ü ziyâ

Şarkdan ğarba deg kuvvet-i isti'dâdı

Ḥükmini 'ayn-ı Sikender gibi kıldı icrâ

15 Görmedim mişlini ey ḥâme vuḳûfı geçdim

Ḥâniş olmam hele sevgendime şâhid dünyâ

Zerreyim mihre ulaşırdı beni baḥt-ı kavî

Sâye-i devletiñi cāy-ı şafâ kıldı Ḥudâ

Ƙadrime gerçi ƙarıŝmıŝdı ‘adūnıñ ğadri

Luţf-ı temyîzi yine itdi ƙulıñ müsteşnâ

Sîne-i kîn-i ħasedkâra hele dâĝ oldı

Ʀavr-ı elţâfını tecdîde idince îmâ

Bu kerâmâtına biñ beyt ƙaşîde lâyıƙ

N’eyleyim ħâme-i meŝĝûleme yok vaqt-i rehâ

20 Āşafâ dâdgerâ Ħüsrev-i ‘âlî-ƙadrâ

Ey viren ƙab‘ıma medĥiñde ‘aceb ħüsn-i edâ

Bâri ŝevķiñ ile vaŝfıñda ğazel söyleyeyim

Olayım şâhid-i elţâfına zînet-pîrâ

Ey veliyyü ‘n-ni‘am ey melce’-i ‘aql-ı ‘uķalâ

Sencer’i bende ider sende olan rüşd ü zekâ

[26b] Saña bu ħilm ile dūnyâyı tecellî ƙılmış

Sendedir mevhibe-i feyz-i cenâb-ı Mevlâ

Ƙudsiyân ħâzır olur vaşf-ı laţîfiñde seniñ

Ħâmeler rûĥ bulup olsa ‘aceb mi ğüyâ

25 Bahtıñ ol mertebe kim sāye-i iqbālînde

Şu'arā keşreti de başkaca bir luţf-ı Hudā

Şu'arā lāzıme-i da'ire-i devletdir

Ne bilür kıadr-i hudāvendi gürüh-ı cühelā

Lîk eş'ara 'ulûm-ı hikemî lāzımdır

Yohsa her nāzım-ı elfāza dinilmez şu'arā

Şu'arā olmasa 'atıldır 'arûs-ı devlet

Şu'arâdır viren iqbāle bu şüretle ziyā'

Vüzerā ğıybeti ger devlete lāzım olsa

İktizā itse tevārîhe yazılmaķ farzā

30 Ğāyet-i zem de dinür baķş-i müsāvîsinde

Bezmine müddet-i iqbālî içinde zırafā

Bir kaşîdeyle varup luţfıñı görmiş yokdur

Böyle evzā' ile evķātını kılmışdı hebā

Didügi zabt-ı tevârihi selefde gördüm
Bu sebebden saña bu devleti de virdi Hüdâ

Şükür Allâh'a ki bu bendeñi de elâfıñ
Nazm-ı evşâfına her vech ile kıldı iğrâ

Hele meydâna çıkan midhat-i ikbâliñde
Bağ ne şüretle ider rakşını şebdiz-i senâ

35 Benim ol şâ'ir-i kâdir ki seniñ 'ahdiñde
Eyledim hâme-i i'câzımı bir bende saña

Benim ol pâdişeh-i taht-nişîn-i ma'nâ
Ki ider Husrev-i nazmım yedi iklîme şalâ

Benim ol mu'cize-gû 'arşa iderdim ta'lîk
Nazm-ı Hassân gibi nazmımı bî-çün u çerâ

Yetişür gayrı du'â eyle mübâhât itme
Nîm-şeb oldu yeter şubha dek itme ıtrâ

Haḡ Ta'ālā günüñi gün gibi rûşen itsün

Furşa-yâb olmaya haḡḡıñda gürûh-ı a'dâ

35

**Tercî'-i Bend berây-ı 'İdiyye der-Du'â vü Sitâyiş-i Vâlî-i Erzurûm
Devletlü Ḥazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Erzurûm 'Arz-Kerem**

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

1 Ḥidivâ ġurre-i iḡbâl-i şad sâliñ cedîd olsun

Zılâl-i perteviñ farḡ-ı zamân üzre medîd olsun

Şıyâmıñ nûr-ı şubḡ-ı leyle-i ḡadri mecîd olsun

Cüyüş-ı ḡayrıña rûzıñ beşâretle nüvîd olsun

Güniñden her hilâl-i 'îd-i rûşen müstefîd olsun

Heme eyyâm-ı iḡbâlde cihâna rûz-ı 'îd olsun⁴¹⁹

Ziyâ'sı şevketiñ icrâm-ı devletde berîd olsun

Söziñ miftâḡ-ı müşkil-bend ser-ḡadd-i sedîd olsun

Ṭanîn-i heybetiñden nüh felekler naḡl-i bîd olsun

Nevâliñden cihân deryûze-i luṭṭ-ı ümîd olsun

[27a] Budur Ḥaḡ' dan niyâzım her günüñ 'îd-i sa'îd olsun

Hemîşe devlet ü iḡbâl ile 'ömriñ mezîd olsun

⁴¹⁹ Bu mısraın yerine 8. mısra da yer alan “Sözüñ miftâḡ-ı müşkil-bend ser-ḡadd-i sedîd olsun” yazılmış ve üzeri çizilerek mevcut mısra der-kenara yazılmıştır.

2 Bi-ḥamdillāh hilāl-i ğurre-i ʿīd āşikār oldu
Sürür-ı ʿīd ile pejmürde diller hep bahār oldu⁴²⁰
Kuruldı sāyebān-ı feyz-i Ḥaḫ berg-i çenār oldu
Bozuldu kārbān-ı deng berf-āb-ı kaṭār oldu
Cihāna neyl-i luṭfıñ Mısr-ı feyziñden nişār oldu
Nihālān-ı çemen-pīrā-yı ḥikmet şāḥsār oldu
Hele luṭf-ı kudūmıñ Erzurūm'a feyzbār oldu
Şerār-ı remme-i ehl-i cehālet tār u mār oldu

Budur Ḥaḫ'dan niyāzım her günüñ ʿīd-i saʿīd olsun
Hemīşe devlet ü iḳbāl ile ʿömriñ mezīd olsun

3 Saña Ḥaḫ virmesün rüz-ı elem dünyā vü ʿuḫbada
Meded-res eylesün iḳbālīñi feryād-ı nā-şāde
İki ʿālemde itsün ḥayr ile dil-ḥvāhıñ āmāde
Yazılsun her söziñ dīvān-ı eyvān-ı Mesīḥā'da
Okunsun nām u şānıñ ḥānḳāh-ı ʿarş-ı aʿlāda
Disünler ḳudsiyān evşāfıñı evc-i şüreyyāda
Ziyā' vırsün fürūğ-ı devletiñ Belḥ-i Buḥārā'da
Ola zātıñ serīr-ārā-yı ʿizzet dīn ü dünyāda

⁴²⁰ Bu mısraın altında bir beyitlik boşluk bırakılmıştır. Dolayısıyla bend, diğer bendler gibi 10 değil 8 mısradan müteşekkildir.

Bütün ٲarîh-i eslâfı getürdim Âsafâ yâda

Saňa endâd olur yok hâşılı berînde paşada

Budur Hâk' dan niyâzım her günüñ 'îd-i sa'îd olsun

Hemîşe devlet ü ikbâl ile 'ömriñ mezîd olsun

4 Gül-i vaşfıñ hayâlim 'ayn-ı ٲarhı gülsitân eyler

Meşâm-ı bûy-ı hulkıñ meşk-i Hindistân-ı cân eyler

Dili sermâye-i vaşf-ı kerîmiñ kâmrân eyler

Medîhañ daverâ endîşemi Şeh-nâme-h'ân eyler

Egerçi iltifâtıñ şeyh ü şâbı nükte-dân eyler

Revâ mı vaşfıñ ammâ nev-zuhûr-ı şâ'irân eyler

İden Qur'an' ı tefsîr 'aql ile dîniñ yaman eyler

O güne nev-heves nazm-ı kerîmi hep yalan eyler

Seniñ Hâk üzere vaşfıñ şanma kim nazm-averân eyler

Anı Es'ad gibi bir bende-i mu'cîz-beyân eyler

Budur Hâk' dan niyâzım her günüñ 'îd-i sa'îd olsun

Hemîşe devlet ü ikbâl ile 'ömriñ mezîd olsun

5 İder Mısrî-i hâmem rakş-ı na‘tın şahn-ı medhinde
Müsellemdir baña meydân-ı evşâfın liyâķatde
Hizebr-i ğâbe-i ma‘nâ-yı nazmım deşt-i himmetde
Menem Fârâbî-i ‘allâme-i evvel aşâletde
[27b] Devâtımdır benim mir’ât-ı İskender celâletde
Yerâ‘am ebruvân-ı şahid-i ma‘nâ leţâfetde
Hayâlim mehbiţ-i ilhâm-ı hikmetdir haķıķatde
Huşûşâ kahramân-ı rezm-i inşâyım feşâhatde
Bu evşâfımla Âşaf ‘abd-i maḥzım bâb-ı devletde
O ğavr-ı vaşfına cân-dâdeyem rûz-ı kıyâmetde
Budur Haķ'dan niyâzım her ğünüñ ‘îd-i sa‘îd olsun
Hemîşe devlet ü iķbâl ile ‘ömriñ mezîd olsun

6 Benim ol ğülşen-i himmet ğülü kim iştihârim yok
Muḥâlif rûzigârıñ şiddetinden nev-bahârim yok
Bilürsin dâverâ bu beldede dâr-ı kararım yok
Şığındım sâye-bân-ı luţfına ğayrı ḥasârim yok
Şıţabl-ı ḥâşşınıñ bir bendesi olmakda ‘arım yok
Bu ‘abd-i müstemendin senden özge bir ararım yok
Kerîmâ mâye-i kâım olur bir kâr-bârim yok
Seniñ evşâfını yâd eylemekden başka kârım yok
Saña bir vech ile elde du‘âdan ğayrı varım yok

Şamîmî kulluğımdan özge dilde iftiḥârım yok
Budur Ḥaḳ' dan niyâzım her günüñ Ğid-i sa'îd olsun
Hemîşe devlet ü ikbâl ile 'ömriñ mezîd olsun

7 Seni Rabbim iki 'âlemde memdûḥ-ı cihân itsün
Vücûdîñ zîb-sâz-ı devlet-i 'Osmâniyân itsün
Nu'ûṭîñ tâ-be-maḥşer cümle 'âlem dâsitân itsün
Hemîşe feyzini ins ü melâ'ik ḥırz-ı cân itsün
Meh-i bedr-i kemâliñ burc-ı şevketde kırân itsün
Nesîm-i re'y-i 'adliñ bâğ-ı devletde vezân itsün
Saña sâbâşı yerde ins ü gökde ḳudsiyân itsün
İki 'âlemde dil-ḥvâhıñ cenâb-ı Müste'ân itsün
Olan küfrân-ı ni'met var ise Ḥaḳ müslimân itsün
Sihâm-ı ḳahrıña ol gûne bî-dîni nişân itsün

Budur Ḥaḳ' dan niyâzım her günüñ Ğid-i sa'îd olsun
Hemîşe devlet ü ikbâl ile 'ömriñ mezîd olsun

36

Tahmīs-i Kaşīde be-cenāb-ı Fâzıl Beg Tahir ‘Ömer-zāde
der-Sitāyiş-i Vālī-i Erzurūm Ziyā Yūsuf Paşa
fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Feyz-i şāhenşeh-i muṭlaḳ dil-i vicdānīdir
Bāğ-ı hengām-ı niyāz açdığı devrānīdir
Gülşen-i mağfiretiñ ezher-i elvānīdir
*Ramażān ayı ki bir gonce-i nūrānīdir*⁴²¹
Ehl-i İslāma ‘aceb tuḥfe-i Rabbānīdir

2 Nev-bahār oldı hele bāğ-ı dili dünyānıñ
Bāğ-ı a‘mālī ḥazān olmuş iken nādānıñ
[28a] Açdı gülzār ‘ināyātını gör Mevlā’nıñ
Nice gonce ki Hudāvend-i ‘Azīmü’ş-şānıñ
Oldı miftāḥ-ı kerem-ḥāne-i gufrānīdir

⁴²¹ Esra Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2021. s. 515 (K.82).

3 Māh-ı nev şanma o miftāh-ı ẖazā'in-i semā

Bir kudret ile yapılmış o hilāl-i ğarrā

Şekl-i miftāha ḵomış ğurre-i ğufrānı H̱udā

Nice miftāh-ı münevver buña rûz-ı ferdā

Halka-i bārg̱eh-i cennet-i rıḏvānīdir

4 Allāh Allāh bu ne pākīze-i mu'ciz-dem anıñ

Dem-i ihsānına dil-beste bütün 'ālem anıñ

İns ü cin maḳdem-i teşrīfi ile ẖürrem anıñ

H̱abbezā māh-ı şerīf-i ramazān bu kim anıñ

'Arş-ı a'lāda melekler daḳı şa'bānīdir

5 H̱abbezā māh-ı şeẖenşāh-ı şüẖūr-ı devrān

H̱abbezā māh-ı H̱udāvend-i kerīm-i ekvān

H̱abbezā māh-ı 'aṭā-baḳş-ı zemīn ü ezmān

H̱abbezā māh-ı ẕiyāfet-keş-i 'ālem ki cihān

Ni'met-ālūd-ı simāt-ı kef-i ihsānīdir

6 Vāyedār-ı kereme ni‘metidir hep dünyā
Öyle bir rûze ki kevneyne olur hayr-resā
Mağdem-i devletiñiñ şükrin ider arz u semā
*Öyle bir māh-ı mübārek ki bütün bāy u gedā
Mā’il-i tañtana-i sufre-i elvānīdir*

7 Zerre-i ni‘metiniñ şükrine yokdur imkân
‘İzam-ı devletiñiñ kadrini bilse insân
İki ‘ālem idemez vaşfını Hâk üzre beyân
*Öyle bir māh-ı mükerrem ki Hudā-yı zî-şān
Naşş-ı tenzîl-i kerîminde şenā-ḥvānīdir*

8 Şubḥ olur kâmet-i sâ‘âtine leyl-i atlas
Şeb-i vaşlındaki ānāta ider cümle heves
Görmege ğurra-i ğarrāsına mā’il herkes
*Öyle bir dil-ber-i nevreste-i bâğ-ı firdevs
Leyle-i kâdri anıñ zülf-i şebistānīdir*

9 Mâh-ı şavmı dönedür her gice şâh-ı melekût

Şekl-i kândîle girer şevkîle mâh-ı melekût

Her günü müjde-res-i tañtanagâh-ı melekût

Her şebi meş'ale-i nûr-ı siyâh-ı melekût

Her şabâhı nefes-i 'âlem-i rûhânîdir

10 İtdi sulţân-ı şıyâm 'âleme emrin icrâ

Eyledi hük-m-i ekâlîme cihânı imlâ

Zer-nişân kâğıd olup encüm ile levh-i semâ

Mâh-ı nev çekdi yine hükmine zerrîn tuğrâ

[28b] *Ki cihân bende-i leb-beste-i fermânîdir*

11 Seyr idin debdebe-i şâh-ı şıyâm-ı alayın

Eylemez fikr-i 'aţâyâsını Hâtem Tâyy'ın

Seyr olur çeşmi bu mâh içre gedâ vü bâyın

Fazlına yevm-i şek olmaz bu mübârek ayın

Her şebi bî-bedel-i 'ömr-i firāvânîdir

12 Şavm ider ekşer-i insānı ‘ināyet-āyīn
Şadr-ı a‘dāda dahı zā’ıl olur ekşer-i kīn
Ramazān hürmetine habs olunur hattā cīn
Sözümüz yok şeref-i fazlına el-haķ lākin
Bu sene maķdemi bir bā’iṣ-i hayrānīdir

13 Der-hayālim idi ğurbetde cemī‘-i āmāl
Yiyüp içmekle iderken dil-i āzādeye āl
Ramazān ayı da yaklaştı dinürken fi’l-hāl
Şıķboğaz itdi bizi Erzurūm içre bu sāl
O diyārıñ ise evķāt-ı zemistānīdir

14 Erzurūm'ıñ ne ķadar olmasa şūhı mehveş
Herkese lāzım olur kızmağa lā-büd bir eş
Kim lihāfından olur böyle havāda serkeş
Şiddet-i berd-i şitāsı o kadar kim āteş
Dest-i sükkānuna bir sübhā-i mercānīdir

15 Erzurûm'ın olur elbetde şitâda dârı

Olmasa böyle metânetle der-i dîvârı

Külhanî olmak idi berd ile halkın kârı

Lerze itdiñ de Rifâ'î gibi âteş-ı vîrî

Şanasın dil-şude-i cezbe-i rahmânîdir

16 Hâtabı şu'le-i cevvalê gibi külhanda

Yanmadan kâhimi yah-pâre olur ol anda

Bu bürüdetle 'aceb cân mı kalur insânda

Yed-i hâdimde iken kahve tonar filcânda

Olmadan vâşıl-ı dest-i kefi mihmânîdir

17 Kârı bu memleketi itmese böyle gümrâh

Lâ'ubâlî başılıp yatmasa esvâkına âh

Bu havâsı ideyor emzice-i nâs-ı tebâh

Bunca sermâ ile bu berke ile Sübhanallâh

Hâtab-ı 'ûd gibi tulufe-i a'yânîdir

18 ‘Unşur-ı beldesi saht ise de halkı leyyin
Memleketdir var ise ba‘zı fi‘āl-i çirkin
Zemm olunmaz hele pek āb-ı havāsı bu yerin
Hilkatinde belī var cümle ‘anāşır lākin
‘Unşur-ı āteşi yok hikmet-i Rabbānīdir

[29a] 19Erzurūm'a bu tecellī yā cenāb-ı Mevlā
Hikmet-i bālīgası berd ile itmiş icrā
Taşa kār eyler o rütbe hele vaqt-i sermā
Fuķarāsı ḥased-i ehl-i caḥīm itse revā
Āteş o beldede bir la‘l-i Bedaḥşānīdir

20 Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhūr
Gelür a‘şābına aşḥābınıñ elbette fütūr
Ne kadar şervet ile olsa da ḥālī ma‘mūr
Zūr-ı sermā ile pīr ü civāne ḳanbūr
Diyemem dil-berine sero-i ḥırāmanīdir

21 Bulunur ba'zı civânında yine sîmîn-ber

Yağışur bellerine şâl u cevâhirli kemer

Âh kim koyunıña alsañ da şovuşdan ditrer

Rûzigâr esdiği dem berfi ider zîr ü zeber

Belde ol hâl ile maṭmûre-i ḥayvânîdir

22 Tütalım var ise de şervet ile şaltanatıñ

Tutmayup rûzeyi virmekde mi zevk-i dîniñ

Anda kim olmaya bir farkı heme nîk ü bediñ

Ramazânı nicedir böyle olan memleketiñ

Her şebi 'ârife bir sâle-i ḥüsrânîdir

23 'Âkıl oldur ki ide nefis ile terk-i külfet

Çekmeye tâ ki bu evzâ'-ı felekde zahmet

Şûretâ itmiş isen zevk ü şafâyı ülfet

Mâ-ḥaşal bir nefes evvel bu maḥalden rıḥlet

Ḥaḳ bu kim 'ârife sermāye-i 'irfânîdir

24 Hele gelince dile ٲak-ı niyāza  a alım
 Ab-ı r ya varalım h k-i derinde  a alım
 Ar -ı h l-i dili ol d vere Es ad açalım
 zn-i dest r-ı mükerrem ile F z l  a alım
 Kande olsa  dil anı   abd-i du  - v  nudur

25   h-b z-ı d -ser  m nte hab-ı  arz u sem 
 ahram n-ı  mer  pertev-i  ayn-ı h le  
N  ır-ı b y u ged  m r  id-i d n   d ny 
Dil-n v z-ı fu ar s  a g z r-ı  uzm 
Ser-fir z-ı v zer  p di eh-i   n dir

26 O h d vend-i mu abbet o h d v-i d n 
O kerem r-ı  bb het o mu  n-i      
 eh-s v r-ı na afet mihr-i  ehen  h-ı sez 
B rg h-ı   zamet H zret-i Y suf Paşa
V zer n  ser-d b cesi h     dir

27 ‘Azamet anda ‘ināyetle şecā‘at anda
Şefkat anda himem anda sehāvet anda
[29b] Hāşılı nev‘-i melā’ikdeki haşlet anda
Merhamet anda kerem anda müriüvvet anda
Bu şıfat tab‘ına bir tulufe-i rahmānīdir

28 Zātıdır fātiha-i levha-i eyyām-ı şikāk
Hâtırı mehbiţ-i ilhām-ı cenāb-ı Hallāk
Maḥv olur dergeh-i kahrında anıñ ehl-i nifāk
Bu mekārım bu merālīm bu mübārek ahlāk
Hep melā’ik-şıfat-ı mu‘ciz-i insānīdir

29 Rûz-ı ‘adliñ demi hengām-ı şecā‘at keremi
Pādişāhıñ şerefi ehl-i buğātıñ elemi
Hāfız-ı şer‘-i beni efser-i tāk-ı Emevî
Şāhib-i baht-ı kavî kāsib-i halk-ı nebevî
Meşreb-i Muştafavî tab‘-ı mülūkānīdir

30 Zāt-ı ‘ulyā-yı cihān-giri hemīşe kārı
‘Ālemiñ zevk ü şafā şüretidir efkārı
Kālbi de maşdar-ı elţāf-ı Hudā esrārı
Zāt-ı vālā-yı keremkār-ı ‘ināyetbārı
Fuķarā üzre hemān sāye-i yezdānīdir

31 Zu‘afā hāline her vech ile kālbi āgāh
Kimseniñ istemez oldığını ahvāl-i tebāh
Şarkdan ğarba deġin hükmini kıl sun Allāh
Bu mekārım ile ol zāt-ı şerīfi vallāh
Revnaķ-ı zīb ü ferī Devlet-i ‘Oşmānī’dir

32 Luţfıdır çehre-i İslāmı iden nūrāni
Kahrıdır şaf-şiken-i leşker-i Hindistān’ı
Kendi dīn ü düveliñ münteħib-i şāhānı
Nāmı dehşet-fiġen-i memleket-i Tūrān’ı
Zātı pīrāye-dihi ser-ħad-i Īrānī’dir

33 Dā'imā halka ider bezl-i vücūd-ı himmet

Çeker āsāyiş-i dünyāya vücūdı zahmet

Zāt u iqbāline Mevlā vire dā'im kuvvet

Şāh-ı devrāne şadākat fukarāya şefkat

Şer' ü kânūna ri'āyet hep anıñ şānıdır

34 Dāhil-i defter-i etbā'ı olan çekmez bīm

Hānedān-ı 'azametde budur āyīn-i kadīm

Hele meşhūr-ı cihān olmadı bir böyle kerīm

Nice mey'ūs-ı nevālī ola şadık kulı kim

Düşmene lutf-ı kerem 'ādet-i erkānıdır

35 İns ü cinn hisşe görürler himem-i lutfıñdan

'Arş-ı a'lāda melā'ik ni'am-ı lutfıñdan

Müncelī dīde-i hırşīd dem-i lutfıñdan

'Āleme bāy u gedāya kerem-i lutfıñdan

[30a] Hāk-i pāy-ı deri bir kuhl-ı Şifāhānī'dir

36 Anıñ ihsânını ‘âlemde ‘aceb kim eyler
İtse de şâh-ı cihānbān-ı zamān nīm eyler
Âl-i Peygām-ber'e ehl-i dile tekrīm eyler
Dīn ü mülkiñ der ü dīvārını termīm eyler
‘Adl-i vīrāne-i dest-i selefe bānīdir

37 Ey yed-i maḵsem-i erzāk-ı ḥayāl-i ‘âlem
Mıhr-i ihsânına bir zerre nevāl-i ‘âlem
Müntaḵış levḥa-i fikrinde me’āl-i ‘âlem
‘Aks olur ḳalbine bir laḥẓada ḥāl-i ‘âlem
Ḳalbi mir’ât-ı mücellā-yı dıraḥşānīdir

38 Zātıdır ḥāşıl iden ṭab‘-ı zamāne sūrı
Def‘ ider olsa eḳālīm-i Firenk’iñ şūrı
Mā-ḥaşal re’y-i Felāṭūn’ı cihānıñ nūrı
Fikr ider mülke olan yüz senelik maḥẓūrı
‘Akl-ı ḥayret-zede endīşe-i Yūnānī’dır

39 Dā'imā 'ādeti yād eylemedir ḥallākı
Zāt u ikbālınıñ olmaḡda cihān müştākı
Böyle müstaḥkem iken kāḥ-ı 'ināyet ṭākı
İhtiyāṭ itdiği dem şanki bu 'ālem bākī
Kerem itdiği zamān dir ki cihān fānīdir

40 Ğayret ü 'ārını fermān-ı şeh-i tenfīze
Cümle efkārını fermān-ı şeh-i tenfīze
Şarf ider kārını fermān-ı şeh-i tenfīze
Bezl ider varını fermān-ı şeh-i tenfīze
Bā'is-i temşiyet-i ḥüküm-i cihānbānīdir

41 Sensin ol zāt-ı 'aṭā-pīşe kerāmet-āyın
Zāt-ı pākiñ ola āyib-i ḥaṭāyādan emīn
Var ise ḳahr ola ger ḳadriñi bilmez bī-dīn
Ey niḡeh-dāşte-i ser-ḥadd-ı Īrān-ı zemīn
Ser ber-efrāḡte-i devlet-i ḥāḳānīdir

42 Bu kaşidemde eger var ise de zemmiyye
Erzurüm itdi beni şāhib-i zātü'r-riyye
O sebebdan bir iki beytin idüp hicviyye
Hāk-i pāye ramažāniyye dalı bir kıyye
‘Arzı bir dāşte-i şā‘ir-i sulṭānīdir

43 Olmasam meşğale-i ‘azm-i seferle bir paşa⁴²²
Vaşfını eyler idim ziver-i ‘arş-ı a‘lā
Hāk bu kim olmadı kām üzre bu nazm-ı ra‘nā
Böyle mi eyler idim medḥ-i şerīfiñ ammā
Erzurüm 'iñ bu havāsı ğam-ı cismānīdir

[30b] 44Beni muḥtell-i dimāğ itdi havāsı vallāh
Zāhir ü bāṭınımı itdi bürüdetle tebāh
Olmasa ḥāme-i ter rāh-ı suḥandan gümrāh
Anı da böyle mi vaşf eyler idim n'eyleyim āh
Şimdi zātıñ ile ol belde şeref-kānīdir

⁴²² Vezin, bu mısradan aksamaktadır.

45 Kalmadı sāye-i luṭfıñda efendim elemim

Hāk-i kabrimde biten luṭfıña şāhid çemenim

Gerçi evşafına haşr eyledim āşaf kalemim

Bāri maḳbūl-ı şerīfiñ ola bārid suḥanım

Şiddet-i berd ile hengāme-i lertzānīdir

46 Vaşfiñ itmege dilesem her ne kadar şāhāne

Virür elbetde şuḡul ‘azm-i sefer insāna

Baḳma luṭf eyle kerīmā bu sefer noḳşāna

‘Afv ola her ne kadar olsa da küstālhāne

Dil-i nā-şāde bu bir vaḳt-i perīşānīdir

47 Sensin ol zāt-ı mülāḥḥaş ki derün-i āḡāh

Seni memdūḥ-ı cihān eylemiş elṭāf-ı ilāh

Cāmi‘-i zātiña her ḥayr-ı sezādır vallāh

Ba‘d-ezīn vaḳf-ı vüicūd eyleyem inşāallāh

Medḥine her ne suḥan nazm ola çesbānīdir

48 Sen veliyyü'n-ni'amım eyle baña çok minnet
Oldı luṭfıñ baña sermāye-i şān u devlet
Vireyim maḥkeme-i nazm u neşirde ḥuccet
Medḥnāmeñ baña şimden girü farz-ı zimmet
Ba'd-ezīn çākeriñiñ zīver-i dīvānīdir

49 Es'adā sende olan rüşd ü feṭānet ma'lūm
İşbu taḥmīs-i belīğīñde liyākāt ma'lūm
Mā-ḥaşal mevhibe-i faẓl u reşādet ma'lūm
Fāzılā Ḥazret-i düstūra şadākat ma'lūm
Sen hemān şıdḳ-ı du'ā eyle ki devrānīdir

50 Maşrık-ı salṭanata ḳalb-i şerīfīñ ḥāver
Ḳāleb-i memlekete sensin olan cān-āver
İns ü cinni saña Ḥaḳ bende ider ey dāver
İki dünyāda umūriñda mu'īn ü yāver
Meded-i 'atıfet-i Ḥazret-i Sübhānī'dir

51 İki 'âlemde Hudâ zâtıñı ma'mûr itsün
Ramazân hürmetine düşmeniñi zûr itsün
Dil-i âgâhıñı ilhâm ile meşkûr itsün
Es'ad'a farṭ-ı muḥabbet ile mecbûr itsün
O seniñ dergehiñiñ Ğid-i du'â-h'vânıdır

52 O seniñ bende-i memlûk-ı ni'am-dîdendir
'An-şamîm ol saña kıldur o seniñ bendendir

[31a] Aña halkıñ bu tevecühleri hep sendendir
Sâye-i devlet Âşafda dil-i rûşendendir
Hâşılı dergehiniñ şâkir-i ihsânîdir

37

Kaşîde berây-ı Teşekkür-i Manşıb der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Def-
terdâr Ra'ûf Paşa

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Âşafâ kalmış idim peygüle-i nisyânda
Çok zamândır haste-i ye's hâl ile dermânda

Sen meded-res oldıñ ey kân-ı ‘aṭā iḥsānda
Kām-yāb itdiñ beni bu manşıb-ı zî-şānda

Bildiñ el-ḥaḳ ḳadrini ehl-i ma‘ārif ḳullarıñ
Dāver-i elṭāfıñ yetiştı ḳalmadı pes-mānde

İşte şān-ı salṭanat ādāb-ı devlet böyledir
Hep becā olmak ‘ināyet sāye-i ḥāḳānda

5 Bende-i ‘ahdiñ bize kār-ı ‘aṭā meydānıdır
Olmasa peymāneler cem‘iyyet-i ‘irfānda

Sensin el-ḥaḳ mesned-i şadıñ kerīm ü efḥamı
Feth-i dīvānıñ oḳundı ḳubbe-i ekvānda

Ḥaḳ Ta‘ālā pādişāhımla seni mürūr ide
Ben naşıl memnūn isem luṭfıñ ile her anda

Çarḥ-ı nādim oldı sâbıḳda muḥālif gerdişe
Müstakīm edvār ile şimdi o da devrānda
Feyz-i Ḥaḳ bir fervedir düş-ı ‘ināyet boşıña
Şıyt-ı ḥükmiñ cilvegerdi Sind-i Hindistān'da

10 Sensin ol Dārâ-ḥaşem kim ḥaşlet-i Peyğām-berī

Nāşıyeñde mihr-i 'ālem-tābveş raḥşānda

Ḳalb-i pākıñ ol ḳadar şāf eylemiş perverdigār

Keşf idersiñ herkesiñ dil-ḥvāhını vicdānda

Saña tevfiḳiñ vedī'a eylemiş Rabbü'l-enām

Dürr şadef gevher nice maḥzūn ise 'ummānda

Görmedi zātıñ gibi çeşm-i zamāne kār-dān

Nām u şānuñ söylenür tā ḥıṭṭa-i Tūrān'da

Her cihet itmiş seni Rabbim 'ibād üzre Ra'ūf

Yokdur endādıñ veliyyü'n-ni'metim insānda

15 Şükrine kılsun muvaffıḳ zātıñı Rabbü'l-'ibād

Sendeki feyzi cihān görmüş degil bir cānda

Münderis olmuş idi erkān-ı mülk-i salṭanat

Tāzelendi maḳdemiñle 'ādet ü erkānda

Cān u başıñla Raḥīmā *en-tu'eddū*⁴²³ emrine
Sa'y iderken kim saña pā-dāş olur aḵrān da

Yāver eyler Hızır-ı tevfiḳi cenāb-ı Müste'ān
Gösterür müşkil umūrı hep reh-i āsānda
Ḥāk-i rāhuñ 'āleme kuḥl'ül-başar olsa sezā
Pūs-i pāyıñ bir cilādır dīde-i giryānda

20 Toğrulaldan re'fet-i luṭfıñla ḳadd-i pīr-i çarḥ
Ağladı sensiz geçen eyyāmına ḥüsrānda

Ḥusrevā 'ālī-tebārā kām̄kārā dāverā
[31b] Vaşf ider zātıñdaki aḥlākı Ḥaḳ Ḳur'ān'da

Görmedi zātıñ gibi rūşen-dil-i pūr intibāh
Mīhr ü meh 'aynek olaldan beyn-i keyvānda

Bezm-i evşāfında ey Ḥusrev-cenāb-ı nükte-dān
Kilkim abdāl-ı ḡazel-ḥvān eyledim meydānda

⁴²³ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ فاعلموا أن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس فاعلموا أن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها. (Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ 4/58) âyetinden alınmıştır.

Şağ olaydı Şevket ü 'Urfî dahı Es'ad gibi
Kayd iderdi nāmıñı ser-levḥa-i dīvānda

25 Tā-be-maḥşer gülşen-i 'adliñde ḥāmem söylese
'Aşk-ı vaşfıñla n'ola bülbül gibi efgānde

Eylemek mümkün degil kām üzre vaşfıñ olsa da
Maşrıq-ı elṭāfına ḥāmem meh-i tābānda

Vaḥy-i nazma Cebre'îl olmuş iken ḥāmem benim
Mehbiṭ-i ilhām olan fikrim yine ḥayrānda

Ṭāk-ı 'arşa yazdı evşāfıñ debîr-i nüh-felek
Ben ne deñlü vaşfıñı itdim ise noḳşān da

'Ācizim Āşaf seniñ vaşfıñda billāhi' r-Ra'ūf
Şeh-süvār-ı nazm u inşā ben iken a'yānda

30 Bāri ḥāk-i pāyiñe bu 'arz-ı ḥālî eylesem
Der-kenār itdir efendim maṭlabım dīvānda

Sāye-i devletde birkaç esbe mālīkdir kuliñ
Līk bir kır bārgīr almağ degil imkānda

Ger olaydı sevķ-i bāzār içre itmezdim su'āl
İstemezdim eyleseñ de Āsafā ihsānda

Ol sebebden luṭfıñı mağrūr olup itdim niyāz
Şān-ı ihsān 'ādet olmuş kıṭ'a-i şāhānda

Ben çerāğ-ı hāşıñ oldum mazhar-ı elṭāfıñım
Revnağ-ı ihsān olur sâ'il keremkārānda

35 Besdir ıtnāb-ı kelām Es'ad yeter taşdı'ı ko
Geldi hengām-ı du'ā eyle der-i Sübhān'da

Bir du'ādır bu su'ālīmden ġaraż sulṭānıma
Mağşadım ancak şamīmī kulluğım i'lānda

Hak Ta'ālā devlet-i iķbālīñ efzūn eylesün
Tā felek mā-dām-ı devriñde ola devrānda

Şadr-ı istiklâlde pâyende itsün rûzigâr
Üstüvâr itsün binâ-yı devletiñ Yezdân da

38

Kaşîde berây-ı 'İd-i Adhâ der-Sitâyiş-i Vezîr-i A'zâm
Memdûh-ı 'Âlem Ra'ûf Paşa
fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 'İd-i adhâ demidir şükr-i hudâvend-i vedûd
Sa'd-ı zâbih hamel-i şevri ider zebh-i sücûd

Eyledi bu dem-i ferhundeğe şükrâne fedâ
Ser-be-ser kâv-ı zemîn-i felek encüm-ı cûd

Ân-ı zebh olmasa sermâye-i kurb-ı Yezdân
Zebh-i İsmâ'îl'e gelmezdi fedâ-yı makşûd

Öyle bir dil-ber-i hûn-rîz-i cihândır ki bu dem
Nice biñ kan ider ammâ yine 'âlem hoşnûd

5 Olmasaydı ğarażı Allâh'a şayd-ı 'âşık
Zen-i dünyâyı görür miydi cihân kan-âlûd

[32a] Hāl-i rengīn-i cihān şöyle ki aksiñden anıñ
Kızarur kana döner dāmen-i gerdün-ı kebūd

Öyle hem-reng-i meserret ki bu eczā-yı cihān
Çeşm-i aḥvel nigehe bir görünür būd [u] nebūd

Şanma mir'at-ı şafaḫda görinen reng-i şafaḫ
Sürḥī-i rüy-ı zemīndir ki olur çehre-nümūd

Her ser-i kebşi olur ḡonce gibi bügsiste
N'ola bismīliñe 'īd olsa gülistān-ı şühūd

10 Şöyle eyyām-ı mübārekde n'ola olmasa yād
'Ahd-i sābıḫda şavāb üzre iden maḥv-ı vücūd

Hele bir tāze suḥan söyleyeyim kanı aḫar
Söyleyem deñlüye bī-dār ola erbāb-ı raḫūd

Ne suḥan ḫayr-ı du'ādır o kerem-mu'tāde
Diye āmīn zemīn üzre olan ehl-i ruyūd

Mevsim-i pūse-i dāmānını bu Ğid içre
Ħamdü lillāh yine gösterdi cenāb-ı Ma'būd

Pençe dāmeniñe cihān pūsesine leb-teşne⁴²⁴
Cümle kırbān olarak būsını eyler maķşūd

15 Şadr-ı ā'zam o felek mertebe ĥāķān meşreb
O ĥudāvend-i Ra'ūf ekrem-i zāt-ı bihbūd

Pertev-endāz ola bir zerreye nūr-ı nigeħi
Cezb ider jāle-şifat 'ālemi ol nūr-ı vücūd

Dolanur rāhını gerdūn ki ġubār-ı ķademiñ
Eyleye dīde-i dünyāya anı kuĥl-ı ġüşūd
Olamaz lü'lü'-i şehvār kef-i cūd-ı şumār
Hemķü emvāc-ı pey-ā-pey-resi deryāķe-i rūd

Der-i vālāsına biñ şevķ ile yüz sürmek içün
Eyledim bāb-ı felek-sāy-ı 'ināyāta vürūd

⁴²⁴ Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

20 Ey sûtüde-şiyem ey Âşaf-ı memdûh-ı cihân

Ey veliyyü 'n-ni'am ey mevhıbe-i Rabb-i vürüd

Uṭlubü 'l-hayr⁴²⁵ ḥadīşin didi Faḥr-ı 'âlem

Ḥüsn ü vechinde seniñ oldı bu ma'nâ meşhûd

Fıkr-i evşâfına endişe iderken oldum

Añladım vaşf-ı şerîfinde cihânı mecdûd

Bende oldum işidüp huṭbeñi tekrâr itdim

Eyledim ḥāmemi bu maṭla' ile şevk-endûd

Sensin ol pâdişeh-i taht-nişîn-i 'ıffet

İde eyyāmıñı Allâh [...] ⁴²⁶gözden âsûd

25 Sensin ol mâ-ḥaşal kevn ü mekân kim virdi

Feyz-i zâtiñla şeref devlet ü dîne ma'bûd

⁴²⁵ “Uṭlûbü'l-hayra inde (min) hassâni'l vücûhi”, İyiliği, güzel yüzlü(ve huylular)den isteyiniz anlamına gelen ḥadīsten kısmî iktibas yapılmıştır. Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü I-II*, Sütun Yayınları, İzmir 2008, s.865

⁴²⁶ Mısraın bu kısmında iki hece eksiktir.

Sensin ol nuḥbe-i devrân-ı vezîrân-ı selef

Şaydılar zâtiñi ḥākān-ı keremden ma'dūd

Ḳudret-i feyzini ahlākına Ḥaḳ reşş itmiş

Eylemiş ṭālî'-i iḳbālîñi Rabbim mes'ūd

Ṭaḳ u miḥrâb-ı dü-ebrûlarıñı gördikce

Çeşm-i ḥayret nigehim olmadadır kıble-nümūd

Ḥaḳ bağışlıya seni devlet ü dîne yüz yıl

Ola ḥükmiñde cihân zā'ıḳa-senc-i Maḥmūd

[32b] 30 Ben ḥilâf itmedim Allâh bilür vaşfıñda

Bulamam özge suḥan medḥiñe ey şāḥib-i cūd

‘Ömr-i iḳbālîñi mümted ide Allâh diyü

Virür îmānı olan mâ-melekin ehl-i nukūd

Gelmedi zât-ı Ra'ûf'ın gibi bu şadra sezâ

Ḥaşre dek eyleyemem ‘ömrime Ḥaḳ virse ḥulūd

Sen veliyyü'n-ni'amuñ mihr-i nigāh-ı luṭfı

Ḳomadı zerre ḳadar dilde heyûlâ-yı vücūd

Ben naşıl saña ‘ubūdiyyetimi ‘arz itsem
Şubha dek itmedeyim hayr-ı du‘âyı mescūd

35 Kudsiyân ide meger nuṭṭıma imdād biraz
Şarf ola vaşfına ṭab‘ımda olan feyz-i nuḳūd

Yohsa ben ‘acizim evşâf-ı kerimiñde seniñ
Ey olan sāye-i elṭâfı cihāna memdūd

İtdi tebrik-i kaşideyle kuluñ Es‘ad ‘id
İde Hâḳ gerden-i düşmenleriñi ḳan-ālūd

Ben çerâğıñ olalı ṭaṇṭana-i hayr-ı du‘ām
Her şabâḥ itmede dergāh-ı Mesîḥā‘ya şu‘ūd

Yâ naşıl şükriñ edâ eyleyeyim sulṭânım
Oldum iḥsânıñ ile cinsim içinde maḥsūd

40 Bir ğamım ḳalmadı sāyeñde veliyyü‘n-ni‘amım
Eylesem dergehine rākib olup nāşiye sūd

Büseğâh-ı leb-i kām oldı bütün dünyāya

Südde-i devletiñ oldıkdā bize cāy-ı sünüd

İd-ber-İd ola her-dem firūz-ı müdām⁴²⁷

Her günüñ Es'ad ola düşmeniñ olsun merdūd

Hak Ta'ālā iki 'ālemde murādıñ virsün

Bārgāhıñdan ola hā'in olanlar ma'hūd

39

İdiyye berāy-ı Şadr-ı A'zam Ra'uf Paşa

mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün

1 Hilāl-i mäh-ı İdiñ şadr-ı zî-şāne sa'īd olsun

Meserret ile her rüz-ı sa'īdin de se'īd olsun

Şüreyyādan mübārek-bād yazsun kitābet gerdün

Zemīn ü āsumān tebrik ile nūr-ı sefid olsun

⁴²⁷ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

Felek mäh-ı şıyāmı halka-i sım-i hilāl itdi
Dehān-ı leşker-i a'dāya bir aşma kilīd olsun

Hilāl-i 'īd-i çarḥ ithāf itdi bāb-ı destūre
Rikāb-ı eşheb-i iqbāl ü Dārā'ya vaḥīd olsun

5 Cenāb-ı şadr-ı a'zam āb u rüy-ı şevket ü devlet
Ra'uf Paşa-yı Dārā'dır heme 'ömriñ mezīd olsun

Hezārān āferīn şāh-ı kerem nigār-ı dānāya
Olursa şadra lāyık böyle bir zāt-ı ferīd olsun

Budur eslāf-ı şāhāndır vaşıyyet pādişāhāne
Nizāmü'l-'ālem olmaḵ şāhib-i re'y-i sedīd olsun

Kemāl-i zātı kim irşād-baḥş-ı bāṭın u zāhir
Zamānıñ mürşidānı dergehinde hep mürīd olsun

Eyā destūr-ı ekrem 'īd ola āfāḵa eyyāmiñ
Cihān-ı 'īd-ı şerīfinde şafā-yāb ümīd olsun

[33a] 10 Kaşîdem hâk-i pâ-yı devlete bir 'arz-ı hâlimdir

Cenâb-ı merhamet-fermâya hâlimden müfid olsun

Nice demler gumûm-ı dehr ile ender-firâş oldum

Hakîm-i himmet-i Âşaf'la gamlar nâ-bedîd olsun

Yatağda oladı mâh-ı şıyâm bu 'abd-i bîmârı

Meger lutf-ı şifâ-sâzîñ ile rûzım da 'îd olsun

Garaz tebrîkden Es'ad du'adır şadr-ı zî-şâna

Du'â-yı Âşaf-ı endîşe-i 'aql-ı reşîd olsun

Îlâhî meymenetle 'îd u qadr olsun şeb u rûzîñ

Saňa Hâk yâver olsun 'ömr ü iqbâlîñ mezîd olsun

15 Cihân durdıkça tûr tevfiğ ile ey merhamet kânım

Dü 'âlemde mededkârîñ hüdâvend-i mecîd olsun

40

Terkîb-i Bend-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Ra'ûf Paşa

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Merhabā evvel-i bahār māye-i eyyām-ı cān
Merhabā ey bülbül-i gülşen-serāy-ı dil-sitān
Merhabā ey sünbül-i jülīde-i bāğ-ı cinān
Merhabā ey gülbün-i ezhār-ı sırr-ı müste‘ān
Çünkü fermān-ı bahār ile küşād oldu cihān
Da‘vet eyler bezmine cümle cihānı gülsitān
Hep çiçeklerle bezendikde nihālān-ı çem[ā]n
Hayretinden başladı feryāda bülbül bir zamān
Geldi hengām-ı ʔarab-zā-yı zamān-ı dil-berān
‘Azm-i bāğ-ı nev-nihāl itse sezādır ‘āşıkān

Şad şükür irdik bahārın vakt-ı zevk encāmına
Hağ yetişdirsün şafālarla nice bayrāmına

2 Geldi erbāb-ı riyāzın vakt-ı āheng-i demi
‘Ālemin sermāye-i cān-bağşı zevk-i hürremi
Şāh-ı ezhārın ser-‘asker hizmetinde çiydemi
Sünbül-i jülīde zabt itdi riyāz-ı şebnemi
Lālezārın eline reşk itdi hadd-i Deylem'i
Eylemek tebrik-i lāzımdır sūtūde efhamı
Hazret-i düstūr-ı ‘ālī-şān-ı zāt-ı ekremi
Merhamet kânı Ra‘uf Paşa'yı kalb-i ‘ālemi

Ḥāmil-i mihr-i hümayûn ya'ni şadr-ı a'zamı

Şehriyâr-ı 'âlem-i mülkiñ vücûd-ı elzemi

Zabṭ idersin ḥüsn-i ahlâkıñla mülk-i Sencer'i

N'eylesün ḥüsniñ göreñ âyine-i İskender'i

3 Ey bahâr-ı rûz-ı firûz 'âleme şevket-dem ol

Sen feraḥ hengâmıñ lutf eyle gel def'-i ğam ol

Nâyveş nâlendegân-ı dehr-i düne hem-dem ol

Dâ'imâ taḥşîl-i tevfiḳ itmede müstaḥdem ol

Teşne-baḥş ol nâ-murādâta çalış şâh-ı Cem ol

Herkese şevket-tırâz ol kesr-i ḳalbe merhem ol

Yâda al vaḳt-ı Fizân'ı 'aṭşa-kâne zem-zem ol

Sen kerîm-i kâmurân olmaḳda her ân ekrem ol

[33b] Feyziñe mazḥardır 'âlem emr-i Ḥaḳ'la mülzem ol

Ḳıl temevvüc bād-ı iḥsânıñla Baḥr-i Ḳulzüm ol

Bu şıfatla muttaşılار server-i devrân olur

Ḳaleb-i dünyâ vü mâ-fihâya tâze cân olur

4 Ey vezîr-i kâmurân ey Âşaf-ı şâhib reşad

Zâtıñı mümtâz-ı devrân eylemiş Rabbü'l-'ibâd

Ṭābe-maḥşer eylesün dergāhını Mevlā küşād
Hizmetinde olmak isterdi olaydı Keykubād
Senden özge ehl-i derde kimse itmez i'timād
Hüsn ü tedbiriñle şüret buldı bu kevn [ü] fesād
Ey vücūdñ 'āleme lāzım olan 'ālī-nijād
Rabbim itsün devr-i ḥükm-i 'adl-i aḥkāmñ ziyād
Saña kemlik kaçd idenler varsa olsun nā-murād
Şems-i 'adliñden efendim 'ālem olsun müstefād

Ferde olsun düşüña tevfiḳ-i Mevlā dā'imā
Nām u şānñ kubbe-i çarḫa yazılsun Āşafā

5 Rāst-fehm ol ol vezīrā şanma Ḥaḳ ihmāl ider
Zāt-ı pāki 'ārīdir ihmālden imhāl ider
Gülşene be-her-nümā bād-ı bahār işāl ider
Kim 'ulüvv-i şānına kerrūbiyān iclāl ider
İsm-i pākiñ ḳudsiyān evrādına idḥāl ider
Bārgāhñ herkese Ḥaḳḳ-ı muṭlaḳ āmāl ider
Rūz-ı şeb iḳbāl-i devlet bābına rū-māl ider
Luṭfı her bī-çāreyi bir anda pür iḳbāl ider
Ḥaṭır-ı virānı yapmak üzere isti'cāl ider

Şadr-ı 'iffet-perver hilm ü zamân-ı mekrümet

Nâzım-ı şîrâze-i devlet vekîl-i saltanat

6 Ol hüdâvendiñ bahâr içre 'aḫsın defter it

Va'diñi tâ vaqt-ı tevcîhâta dek gel ezber it

Manşib olmaḫsa murâdıñ ḳalb-i Āṣaf' da yer it

Ḳıl tevekkül Es'ad' a ḫaḳḳâ derûnıñ zîver it

Sâbıḳı üzre bu nazmı 'arz-ı pîş-i dâver it

Şimdilik maṭlûbımı emriñle der-kîs-i zer it

Pûte-i fermânıñ içre nuḳre-i ḫaḳḳım erit

Dâverâ maṭlûbımı iḥsâna 'abdiñ mazhar it

Bir dahı ta'cîze ḫâcet ḳoyma baḫtım yâver it

Bu niyâzımda efendim ḫürmet-i Peygâm-ber it

Ḥaḳ seniñ de müşkilin ḫall itmede âsân ider

Olmasun derdiñ hemîşe olsa da dermân ider

7 Ḥazret-i Āṣaf nazîriñ ḳıl du'â-yı devletiñ

Cinsiñ içre sâyesi müzdâd ḳıldı rif'atiñ

[34a] Devletiñde kâm alup işbât idüp mâhiyyetiñ

Añladın 'asrıñ biraz dâd u dihiş germiyyetiñ

Merd olup sa'yiñle 'âlî eyle ḳaşr-ı himmetiñ

Ol kadir-dân-ı cihân bildi şunûf-ı kudretiñ
Hak Ta'âlâ eylesün efzûn 'ömr-i ni'metiñ
Fark-ı dehre eyleye Hak sâye zıll-ı re'fetiñ
Dâ'imâ tab'ında olsun nûr-ı feyz-i izzetiñ
Gün-be-gün Rabbim füzûn itsün nüfûz-ı şevketiñ

Devletiñde kimseniñ ahvâline gelmez kesâd
Devr-i 'adliñde seniñ hiç kimse kalmaz nâ-murâd

41

**Kaşıde-i Terkib-i Bend berây-ı 'Arz-ı Hâl-i İ'tâ-yı Miftâh-ı Konak
der-Meydâncık**

mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün

1 Eyâ ferhunde-ahter Hazret-i düstür-ı hâkânım
Ra'ûf Paşa-yı Dârâ'dır kerîmü'l-halk-ı zî-şânım
Ahvel-i zühreye virdi hulel feryâd-ı efğânım
Dil-i merîhe rahm öğretti eşk-i çeşm-i giryânım
Ki her şeb çeşmsâr-ı hûn olur her mû-yı müjgânım
Dolaşdı pençe-i hâr-ı kazâya taraf-ı dâmânım
Görindi şimdi nazẓâr ehline çâk-ı girîbânım
Baña ta'rîf ider resm-i niyâz-ı tab'-ı irfânım

Bir emriñle bulur cem'ıyyeti hâl-i perişânım
Ki şaklanmış şikâf-ı emriñe ez-cümle dermânım
Şikâyet mi iderdim hânem içre olsa imkânım
Cenâb-ı Hâzrete bu maṭla'ı söyler dil ü cânım

Mübârek ola nev-sâliñ saña dâdâr-ı devrânım
Unutma Es'ad'ıñ maṭlûbını devletlü sulṭânım

2 Bi-ḥamdillâh ki re'yiñ dil-pesend-i şâh-ı vâlâdır⁴²⁸
Şadâret başka bir zîb-âver-i dünyâ vü 'uḳbâdır
Seniñ kârıñ hemîşe çâre-sâz-ı dîn-i dünyâdır
Ḥayâl-i mû-şikâfıñ 'uḳde-i idrâk-i dâñâdır
Muḥîṭ-i feyz-i luṭfıñ teşnegân-ı ye'se deryâdır
Heme luṭf-ı 'amîmiñ ehl-i derde cây-ı me'vâdır
Bu hâletle beni şâd itmemek bilmem ne ma'nâdır
Sipîhr-i himmetiñde ben gibi ednâ ne ednâdır
Efendimden ḥuşûl-ı maṭlabım mevḳûf-ı îmâdır
Merâm-ı bendeñi baḥr-ı himemiñ kaṭre-i mâdır
Virilmiş ḥaṭṭ ile bir ḥâne bî-te'ḥîr-i bî-câdır
Baña bu ḥâneyi baḥş eylemek sāyeñde bir çadır

⁴²⁸ Diğer bendler 12 mısra, bu bend 14 mısradır.

Huṣūṣā zāt-ı pākiñ revnaḡ-efzā-yı temennādır
Sefiḡe ḡāne bulmaḡ güc midir bilmem ne da‘vādır

Bu beytiñ ‘uḡdesin engüṣt-i emriñle küṣād eyle
Beni va‘d-i kerīmiñle efendim ber-murād eyle

3 Sen ol ser-levḡa-i ehl-i ‘ināyetsin bu ‘ālemde
Muḡammed ḡaṣleti cem‘ oldı hep sen zāt-ı ekremde
[34b] Ta‘ālallāḡ bu ḡaṣletler olur mı nev‘-i ādemde
Vücūdiñ perveriṣ bulmuş gibidir ‘arṣ-ı a‘zamda
Du‘ā-yı ḡayrıña meṣḡūl iken lāyık mı ben ḡamda
Ḳalam bir beyt içün kūyda zamān-ı bedr-i efḡamda
Huṣūṣā ṣimdi ben bir tūṭī-i ḡudsim tekellümde
Baña nazm u neṣir mevhib iken aḡlām-ı ‘ālemde
Mu‘āf-ı ḡall olur bu bendeñe her nazm-ı muḡkemde
Ḳulūl itmiş gibi lāḡütdır tā sevk-i Meryem'de
Revā mı bezl ola vaṣf-ı benān-ı zūlf ü perḡemde
Seniñ evṣāfına ṣarf ola lāyık böyle her demde

Cenâb-ı devletiñ ârâyiş-i ĥadd ü sa'âdetdir⁴²⁹

Fürûğ-ı tal'atıñ pîrâye-baĥş-ı dîn-i devletdir

4 Bu nazmım 'ind-i erbâb-ı hünerde Tûr-ı yek-tâdır

Ki kil-k-i siĥrkârım reşk-sâz-ı çûb-ı Mûsâ' dır

Ma'ânî cümlesi âyîne-i ĥab'ımda peydâdır

Maĥâl-ı cân-baĥşım çünki enfâs-ı Mesîhâ' dır

Kelâmım pâdişâh-ı kişver-i iklîm-i ma'nâdır

Ne ĥâcet vaşf-ı ĥadri nazm-ı pâkimden hüveydâdır

Hüner erbâbınıñ ĥadri seniñ 'indinde a'lâdır

Seniñ ĥükm-i ra'ûfıñ zîb-i zi-mülk-i dünyâdır⁴³⁰

Cenâbıñ mesned-i ĥâķâna lâyıķ zât-ı 'ulyâdır

Kitâb-ı dâ'iniñ şîrâze-bendi luţf-ı Mevlâ' dır

Riyâz-ı devlet içre zât-ı pâkiñ naĥl-ı tûbâdır

Baňa sāyeñde luţfıñla meded kılmak ne ra'nâdır

Saňa tevfiķ-i Ĥaķ pâ-dâş ola dünyâ vü 'uķbâda

Bu nazma merĥamet kıl Āşafâ bu fânî dünyâda

⁴²⁹ dk. nakarat.

⁴³⁰ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

5 Efendim ‘aql-ı küll senden alurken meşķ-i dānāyı
Hayālîñ naķş iderken şüret-i şekl-i heyûlāyı
Kemāl-i dānişîñ tenşîť iderken İbn-i Sînā'yı
Nesîm-i luťfîñ eylerken şüküfte verd-i ra'nāyı
Niçün hāll itmediñ bu ‘uķde-i beyt-i müdārāyı
Hemān bir emr-i luťfîñla kerem kıl kes bu da'vāyı
Muhammed ‘aşķına itme efendim va'd-i ferdāyı
Saña itdim kerîmā ‘arz-ı hāli işte şekvāyı
Devāsız derde şalma kaldır üstümden bu ğavġāyı
Meded senden efendim üstüme güldürme dünyāyı
Ki ārā-yı Cenāb'ıñ virdi dārü'l-mülke ārāyı
Bu kez Hāķķ'ı medāhında idersem eyle i'ťāyı

Rüsûm-ı salťanatdır zādegānı ber-murād itmek
Nizāmü'l-mülk' dendir Es'ad pür derdi şād itmek

6 Efendim çok mı Es'ad bendeñe sāyende bir hāne
Niceler nā'il oldu devlet-i mülk-i Süleymān'a
İki yıldır gezer bu hāne elde şanki peymāne
Benimçün luťf-ı ‘arz itdiñ idüp çünki cihānbāna
O da şāhāne ihsān eyledi bu ‘abde bir hāne
Yā n' olsun şimdi te'hîr eylemeñ a'cām-ı nā-dāna

[35a] Sefîre yok mudır yâ şimdi bu devletde bir hâne
Buḥārâ ilçisinden soñra oldu şanki tavḥâne
Eger ilçî girerse ğayrı bir yer qalmaz iskāna
Döner maḥşer gibi bir 'arşa-i melsâ-yı meydāna
Ciğaloğlu serâyı boş tırurken anı mihmāna
Virüp de soñra ta'mîr olsa hoşdur ṭab'-ı pākāne
Baña raḥm eyle emr ile konağı eyleme te'hîr
Kilāb itsün mi 'ahdinde şikār-ı şāhini naḥṣîr

7 Eyā Āşaf Ferîdün-fer serîr-ārâ-yı ḥākānî
Gül-i bâğ-ı 'ināyet āb-ı rûy-ı şadr-ı dîvānî
Murād-ı rāḥat-ı 'ālem vezîr-i Āşaf-ı şānî
Cemāliñ burc-ı dîniñ āfitāb-pertev-feşānı
Cihāniñ 'aqlı ḥalkıñ fikri cism-i 'ālemiñ cānı
Saña ārāyiş olmuş Ḥazret-i tevḥîk-i Yezdānî
Ne devletdir ki meftūniñ cihāniñ cümle insānı
Ki ābād itmede destiñ nice biñ qalb-i yārānı
Niçün Es'ad kuliñ qalsun seniñ sāyende yābānı
Beni celb eyle şehre şehriñ ey merḥamet kânı
Bu menfūr-ı enām olmuş konağıñ baña iḥsānı
Bu manşib içre olmazsa daḥı ben n'eylerim anı
Perişandır yazık bir daḥı itdürme perişānı

Harāb eyler girerse Rāfızī a‘cām-ı nā-dāni

Saṇa rūz-ı elem göstermesün Allāh sulṭānım

Budur Es‘ad kuluñ dā‘im du‘āsı merḥamet kānı

42

Kaşīde berāy-ı Teşekkür-i ‘Arz-ı Hāl der-Sitāyiş-i Şadr-ı A‘zam ū
Bedr-i Efḥam Devletlū ‘İnāyetlū Merḥametlū Ra‘ūf Paşa Yes-
ser‘ allāhü mā yeşā-i Āmīn

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Bu şafā-yı ḥāṭıra bādī ruh-ı zībā mıdır

Yā ruh-ı zībādaki nūr-ı cihān-ārā mıdır

Yā leb-i la‘liñdeki keyfiyyet-i şahbā mıdır

Yā gülistān-ı cemāl içmiş gül-i ḥamrā mıdır

Yā kamer midir müşāhid şafḥa-i ruḥsārda

Yā şeb-i zülf içre mehtāb-ı şafā sīmā mıdır

Yā şeb-i zülfiñ de gūyā Leyle-i Qadr'e şebīh

Bir müselsel nūr-ı rahmet mi meh-i ğarrā mıdır

5 Nazra-i dîdârına halkı nigehsâr eyleyen
Sîne-i âyîne mi yâ zülf-i mevc-efzâ mıdır

Tûde-i nûr-ı tecellî mi riyâz-ı sînede
Yâ iki gül-gonce-i ra'nâ-yı müsteşnâ mıdır

Ebruvânıñ mı haţ-ı kudret mi ol nûr-ı siyâh
Yâ berât-ı manşıb-ı hüsnîndeki tuğrâ mıdır

Gîsuvânıñ mı o pîç-â-pîç olan düşında bend
Genc-i hüсне bir muţalsam şekl-i ejderhâ mıdır

Gerden-i kâfûra konmuş habbe-i fülful midir
Pâsbân-ı mâl-i Hindû 'anber-i sârâ mıdır

[35b] 10 Kâmetiñ mi serv-i âzâdem muhayyel nûr mı
İhtizâz-ı nâz iden cennetdeki tûbâ mıdır

Bu hayâl-i hoş zemîn-i dil-pesendiñle 'aceb
Maşşadıñ bir zât-ı pâkiñ vaşfıñı güyâ mıdır

Ya'ni ol zāt-ı kerīm Āşaf-ı dīn-perveriñe
Vaşfıña bir 'arş-ı a'lā mı dağı bālā mıdır

Ol vezīr-i kāmran şāhib-ķırān-ı āsumān
Hānedān-ı Bermekī zātiñda istiṣnā mıdır

Māh-ı mülk-ārā mı devlet mihr-i burc-ı salṭanat
Ṭāķ-ı vaşfıñdan seniñ yā nüh felek vālā mıdır

15 Buldı şeh-beyt-i nizāmıñla dīvān-ı salṭanat
Farķı küc hükmiñde İskender midir Dārā mıdır

'Adliñi teşbīh iden 'Abdü'l-'azīz'e nesne mi
Şānına nisbetle ol bir medḥ-i siḥr-ārā mıdır

Hāmil-i mihr-i edeb şems-i semavāt-ı ḥaseb
Bedr-i eflāk-i neseb dest-i kef-i deryā mıdır

Bir güherdir kim nażiriñ görmemişdir rūzigār
Rūzigārıñ gevheri senden dağı a'lā mıdır

Vaşfıñı taḥrîr idenler nûrdan farḳ eylemez
Kendi destimi yazan yâḥûd Yed-i Beyzâ mıdır

20 Āşafâ ‘ālî-tebārâ mâder-i eyyâmdan
Zât-ı pâkiñ gibi bir ḥayrû'l-ḥalef peydâ mıdır

Ḥâşılı evşâfıña ḥad yokdur ey ḳalb-i Ra’ûf
Bir ğazel tarḥ eylesem şevkiñle nâ-ber-câ mıdır

‘Arz-ı ḥâl-i ḥâmemi tanzîm iden imlâ mıdır
Yohsa ol ma’nâyı ilhâm eyleyen Mevlâ mıdır

Pâdişâh-ı nuṭḳımıñ müstaḥdemi levḥ-i ḳalem
Anı istiḥdâm iden sermâye-i inşâ mıdır

Köhne üstâd-ı mu‘allim-ḥâne-i endîşeyim
Ḥvâceġanıñ sâdesinden nâṭıḳam ednâ mıdır

25 Bî-vücûdım ol ḳadar âyîne-i idrâkde
Dil ġubâr-âlûdeler zann eyler istiḥzâ mıdır

Ol nedīm-i kāmūrānım bezm-i isti‘dādde
Her suḡan nazmım gibi böyle ḡüküm-fermā mıdır

Ma‘rifet kesb eylemez mi şöhret-i şān u nüfūz
Hep nüfūz-ı kesbe bādī manşıb-ı ‘ulyā mıdır

Sen tırurken ben kime ‘arz eyleyem aḡvālını
Emriñe nisbet su‘ālım maṡlab-ı aḡşā mıdır

Derdimi ‘arz eylesem ey melce’-i emn ü emān
Ḥāk-i pāye ‘arz-ı ḡālım cümle bī-ma‘nā mıdır

30 Sen baña raḡm eylemezsen kim teraḡḡum eylesün
Ya benim sūz u güdāzım nā-be-cā da‘vā mıdır

Şāhid viridi Ḥaḡ benim ma‘zūrım ey şāḡıb-kerem
Ḥāk-i pāye derdimi ‘arz eylemek bī-cā mıdır

Cürmümi bildim fuzūlī gördiğim iş aḡladım
Ġafūr iḡsān eylemek bir nā-revā ma‘nā mıdır

Bilmedim deyn eyleyüp virdim Ciğalın vaqfına

Bu kazâ vaqfıñ bütün ma'lûm-ı hâşş u 'âmmıdır

[36a] Ey veliyyü 'n-ni'metim rûh-ı Resûlullâh için

Bende-i ma'zûra ihsân eylemek hengâmıdır

35 Hâkķımı hâk eylemek şanıñdır Allâh 'aşķına

Tâ bilem sâyeñde ben de himmet-i Mevlâ mıdır

Sâye-i devletde Es'ad olmadan maķşad baña

İmtiyâzım bendegân içre hemân ihşâ mıdır

Pertev-i şems âsitâñında açılmışken n'ola

Perde çekmek sâ'iline âfitâbâsâ mıdır

Şimdi bir beş biñ ğuruş ihşanıñ olmuş dâverâ

Mâ'adâñıñ vaķt-i ihşanı 'aceb peydâ mıdır

Güşe-ĝir-i âsitâne oldıĝım bir derd iken

Râcilen sâyeñde gezmek şanıña aķrâ mıdır

40 Āh efendim ū Cigāl vaqfı zebūn itdi beni
Saña hürmet itmemek lāyık mı ūān-efzā mıdır

Ben seniñ bir ‘abd-i maḥşūş-ı kaşīde-ḥvānıñum
Vaşf idenler zātıñı benden ‘aceb dānā mıdır

Baña senden ğayrı iḥsān itmege kim emr ider
Ben tırurken ğayrıya Ḥaḥ lāyık-ı i‘tā mıdır

Söz temām oldı yeter geldi du‘ā hengāmı bes
Her umūr-ı Āşafā dehriñ Ḥudā ilhāmıdır

Ḥaḥ umūrıñda muvaffaḥ eylemiş Mevlā anı
Her ulū'l-emriñ nüfūzı mevhibet-pīrā mıdır

43

**Terkīb-i Bend berāy-ı Tebrīk-i ‘İd-i Adḥā der-Sitāyiş-i Şadr-ı A‘zam
Ra’ūf Paşa**

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Ḥabbezā kebş-i hilāl-i ‘İd olunca rū-nümā
Oldılar cümle ni‘amdārān-ı ‘ālem pür ğidā

Nâ'im-i devrânıñ oldı sofra-i in'âmına
Sa'd-ı zâbih her demi kurbânına nûr-ı ziyâ'
Şevk-bağış olmazdı rûz-ı 'îd Âşaf-ı meşrebiñ
Öpmese tebrîk içün 'âlem ayağın dâ'imâ
Halka bildürdi nedir kânûn-ı sâbık n'eydügin
Resm-i devlet hâliyâ kesb eyledi hüsni edâ
Bâ-huşuş ehl-i münâşib sâyesinde kesb ider
Herkese taşşış olan elķâbını bî-intihâ

Âfitâb-ı âsumân-devlet mehâbet irtisâm
Nâm-daşu 'r-Ra'ûf Paşa'yı memdûh-ı enâm

2 'İd-i ađhâñ saña olsun heme 'İd-i sa'îd
Eylesün Bârî Ta'âlâ her günüñ eyyâm-ı 'İd
Yâd ola lafz-ı mükerremle meh-i zi'l-hicceveş
Şubh-ı 'İd oldıkca mihr-i devletiñden rû-sefîd
Maţla'-ı 'ulyâdan itsün ağter-i bahtın tulû'
Neyyir-i iclâliñ olsun haşre dek medd-i medîd
Cevher-i zâtıñ olup faşş-ı nigîn-i 'âķibet
Ola zîb-ârâ-yı engüşti-yed-i 'ömr-i mezîd
Dâ'imâ olsun ser-â-ser dūş-ı devlet-pūşıña
Nev-berend-i feyz-i tevġik-i Hudâ lübs-i cedîd

[36b] Ey Hüdavend-i himem vālā-kerem Hâtem-şiyem
V'ey veliyyü'n-ni'met-i 'âlem mufahham zû'l-kerem

3 Görmez aşlā sen gibi dānā-dil-i pür-intibāh
'Aynıñ olsa benī-i pīr-i sipihre mihr ü māh
Hāk-i rāhıñ 'āleme kuhlü'l-başardır kim olur
Nakş-ı pāyiñ dīde-i dünyāya çün mevc-i nigāh
Düşmeniñçün her gice kaçd-ı şebīhün olmasa
Başına encümden itmezdi felek cem'-i sipāh
Sāye-bağş olsa silāhdārına da bir himmetiñ
Gün görür 'ālemde hemçün şeb-pere baht-ı siyāh
Toğrılaldan nev-civān-ı eṭba'ıñla kıdd-i çarh
Sensiz imrār itdiği eyyām-ı 'adl eyler tebāh

Bezm-i evşāfında ey şāhib-i şadr 'ālī-cenāb
Kilk-i abdālım kapundan olmak ister behre-yāb

4 İd iken her bir günim hācet mi 'id-i dīgere
Sāye-i luṭfıñda Es'ad döndi bir meh-peykere
Feyz alurken dīde tāb-ı mihr-i luṭfıñdan seniñ
Döndi bu manşibla şimdi pārelik bir süngere
Ġam degil bezm-i şeb-i vuşlat zihām-ı şevk ise

Eylerim âgûşımı cā emr-i luṭf-ı dîgere
Ḥāk-i pāye 'arz olundı iltimās-ı zābiṭān
Bunu 'özü 'add eyleme gālib bunıñ hayrı şere
Bār-ı 'arzım fikret-i hūy-gerdeden Āşaf hemān
Döndi bir tesbîḥ-i mürvārîd-i maẓmûne tere

Besdir ıtnâb-ı kelām ey ḥāme-i mu'ciz şi'âr
Ol keremkârıñ du'â-yı hayrıñ eyle ihtiyâr

5 Zât-ı bihbûdıñ idüp afât-ı dünyâdan emîn
Bir günüñ biñ eylesün devletle Rabbü'l-âlemîn
Şihḥat-i câvîd ile oldıkça iḳbālîñ mezîd
Düşmen-i bed-ḥvâhına olsun maḥal zîr-i zemîn
Cevher-i maẓmûn-ı vaşfıñ nükte-i sübhān suḥan
Şâhid-i iclâline ârâyış itsünler hemîn
Penbe-i ḥurşîd-i bâlîn aṭlas-ı çarḥ ola fers
'Âfiyetle şadr-ı devletde sen oldıkça mekîn
Baḥr-ı ṭab'ım vaşfıña çüş eyledikçe medḥiniñ
Sâhil-i nazma pey-â-pey neşr ola dürr-i şemîn

Nazm-ı evşâfıñ bu gûne eyleyüp terkîb-i bend
Ḥāk-i pāye kulluḳ 'arz itmek diler ṭab'-ı bülend

**Kaşîde-i Bahâriyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş
Meĥammed Paşa**

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Şâh-ı nev-rûz idüp 'âleme elţâf-ı kerem
Kırdı evreng-i zümür-rüd cem'ini feyz-i ĥikem

[37a] Oldı çâder çiçeginden [...] ⁴³¹çetr-i hıyâm
Cümle şahrâlara neşr eyledi varın şebnem

Giydi dîvân-ı bahâr içre ricâl-i gülzâr
Âşaf nâmına zen-ĥil'at-i zerrîn-ĥaşem

Çıkarup ĥâkden eşküfe-i gün-â-gün
Ĥaşr-ı ecsâdıñ ider remzini Ĥallâk-ı ĥikem

5 Tekye-i gülşenide itdi benefşe tâcın
Ser-fürü eylediler şeyĥ-i bahâra her dem

⁴³¹ Mısra'ın bu kısmında üç hece eksiktir.

Gül-i rengîni dest [...] ⁴³² ‘arūs-ı şāḥa
Urdı ser-pençe-i meşşāte-i ḥurşid-i kalem

Sūzişinden gül-i şem‘ oldı derûn-ı lāle
Bülbül dāğ-ı bedel itdi çerağān-ı kerem

Ḳuvvet-i nāmiye her berkde zülf-i ‘arūs
Sünbül-i tāze gibi gülşeni kıldı ḥürrem

Gösterir kendisini öyle çemenzârında
Su-be-su āb-ı zümürüd gibi emvāc-ı ni‘am

10 Hāşılı görmez idi bu demi çeşm-i nergis
Olmasa ḥāk-i reh-i Ḥazret-i Āşaf munzam

Ya‘ni hem-nām-ı nebī Ḥazret-i Dervīş Paşa
Ebr-i nīsān-ı kerem Ḥazret-i Şadr-ı a‘zam

Mihr-i ikbāle şeref virdi benān-ı ‘adli
Şadr-ı iclāle muḥābbetle o zāt-ı efḥam

⁴³² Mısra‘ın bu kısmında üç hece eksiktir.

Bendegân-ı keremi bây [u] gedâ-yı gerdün

Âsitân-ı der-i elṭâfı medâr-ı ‘âlem

Ma’nâ-yı nuṭṭkı māl-il-i emel-i ehl-i fûnûn

Nükte-i luṭfı ‘inâyet-dihi erbâb-ı kâlem

15 Zerreder mühce-i iḥsânı yanında ḥurşîd

Kaṭredir baḥr-ı ‘inâyâtına nisbet kûlzûm

Şâhid-i re’yine dil-beste zuhûr-ı tevḫîḳ

Ḥüsn-i aḥlâkına vâbeste kerâmât-ı himem

Kuvvet-i feyz-i nemi ebr-i bahâr-ı ḥilmi

Bitirir seng-i dil-i ṭarḥ-ı ‘adüvvde çiydem

Zâtı eyvân-ı şehenşâhiye ḥüsn-i maṭla‘

Ṭab‘ı aḥkâm-ı hümayûn ile gûyâ müdḡam

Nuṭṭkı-ı i‘câzına vâbeste umûr-ı dünyâ

Lafz-ı iḥsânına dil-beste mezâyâ-yı kâlem

20 Ey 'adâletger-i dîvân şehensâh-ı cihân

V'ey hıdîv-i ni'am ey şâhib-i şadr-ı efham

Dâverâ dâdgerâ Âşaf-ı 'âlî-kadirâ

Ey veliyyü'n-ni'am ey ma'delet-ârâ-yı kerem

Gelmeyeydiñ dahı bu şadr-ı bülend-ıkbâle

Đıyķ-ı 'ayş ile Sitanbul'da qalurdı mâtem

Bende-i halka-be-güş oldı saña bây [u] gedâ

Şadr-ı 'ulyâya kudüm-ı keremiñ oldı ehem

Pertev-i neyyir-i luţfiñ düşeli âfâka

Qalmadı zerre kadar zulmet-i zulmâya sitem

[37b] 25Sensin ol mâ-ħaşal-ı ehl-i kulüb-ı 'âlem

Ĥânķâh-ı keremiñde beni kıl pîş-qadem

Tekye-i mevhibetinde yazılurdı elbet

Keff-i cûdiñda olan luţfı göreydi Ĥâtem

İntisâb itmededir bâb-ı felek mertebeñe

Ba'd-ezîñ böyle Ĥuşâliñle saña şâh-ı 'Acem

Şabıkım bende ‘ubūdiyyet-i dergāhıñda
Ser-fürū eylemesem şeyh-i sitemkäre ne ğam

Şimdilik hizmet-i medhıñde kuşūr itdim ise
Ramazāniyyede tekmīl iderim çekmem ğam

30 Menem ol Hüsrev-i evreng-nişīn-i ma‘nā
Vaşf-ı dīvānını tanzīm gerek baña ehem

Hāmem ol mehbiṭ-i esrār-ı ma‘ānīdir kim
Cebre’īl-i hünere eylerim ilhām-ı hıkem

Menem ol nazm u neşir mülkine fermān-fermā
Devlet-i ehl-i ma‘ārifde benem şāhib-i dem

Āfitāb-ı hünerim ğaym-ı ‘adūya girse
Sāyedir pertev-i fikrimde ‘ulūm-ı ‘ālem

Menem ol dāver-i iqlīm-i ma‘ārif kim olur
‘Aql-ı küll fikr-i cihān kerīm-i nisbet ebkem

35 Cân virür mürde hayâlâta nizâm-ı nazmım

Suhanım nefsi Mesîhâ ile gûyâ tev'em

Tîre-nâk eylemez âşârımı ta'n-ı hussâd

Mütekeddir ola mı dahl ile câh-ı zemzem

Vaşfıñ âvîze-i 'arş itmek için bir demde

Eyledim mışra'-ı bercestelerimden süllem

Hele ma'zûr ola devletlü veliyyü'n-ni'amım

Şimdi da'vâtına meşgûliyetim baña ehem

Ravza-i 'ömriñi ma'mûr ide her dem Bârî

Devha-i devlet-i ikbâliñ ola bâr-ı ni'am

40 Hâk bağışlaya seni pâdişeh-i devrâna

'Âlemiñ rûhı sa'âdetlü vezîr-i a'zam

**Kaşîde der-Sitâyiş-i Dîger Şadr-ı Efham Dervîş Paşa Yesserallâhu
mâ-yeşâ Âmîn**

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Âşafâ qalmaq revâ mı kûşe-i nisyânda

Bu zamân-ı devletiñde y’es ile pes-mânde

Sen meded-ressin eyâ kân-ı ‘atâ ihsânda

İltifât-ı sâbıķıñ kıldı beni bir şânda

Bildiñ el-haķ qadrini ehl-i ma‘ârif kullarıñ

Defter-i ihsânına geķmiş idim dîvânda

İşte şân-ı salţanat resm-i kerâmet böyledir

Hep becâ olmak ‘inâyet sâye-i hâķânda

5 Sensin el-haķ mesned-i ‘adliñ kerîm ü efhamı

Feth-i dîvânıñ okunsun qubbe-i keyvânda

Haķ Ta‘âlâ pâdişâhımla seni mesrûr ide

Ben naşıl memnûn isem luţfıñ ile her anda

Feyz-i Hâk bir fervedir düş-ı 'ināyet boşıña

Sıyt-ı ihsânın tanın-endâzdır ekvānda

[38a] Sensin ol Hâtem-şiyem kim haşlet-i Peyğām-berī

Nāşiyeñde mihr-i 'ālem-tābveş rahşānda

Saña tevfiķiñ vedī'a eylemiş Perverdigār

Dürr şadef gevher nice maḥzūn ise 'ummānda

10 Görmemiş zātıñ gibi çeşm-i zamāne kârdan

Nām u şanın söylenür tā hıṭṭa-i Tūrān'da

Eylemiş Rabbim seni bu devlet ü dīne 'aṭā

Yokdur endādıñ veliyyü'n-ni'metim insānda

Münderis olmuş idi erkān-ı şān-ı saltanat

Tāzelendi maḥdemiñle 'ādet ü erkān da

Cān u başıñla kerīmā en-tu'eddū emrine

Sa'y iderken kim saña pādāş olur aḳrān da

Hāk-i rāhīn ‘āleme kuhl’ül-başar olsa sezā

Būs-ı pāyīn bir cilādır dīde-i giryānda

15 Hüsrevā dervīş-nihādā kām-kārā Āşafā

Vaşf ider zātındaki ahlākı Hāk Kır’ān’da

Tāk-ı ‘arşa yazdı evşāfīn debīr-i nüh felek

Ben ne deñlü vaşfını itdim ise noķşān da

Eylemek mümkün değil hāk üzre vaşfın olsa da

Maşrık-ı elţāfına hāmem meh-i tābānda

‘Ācizim Āşaf seniñ vaşfında billāhi’l-‘azīm

Şeh-süvār-ı nazm u inşā ben iken a’yānda

Vahy-i nazma Cebre’l olmuş iken hāmem benim

Mehbiţ-i ilhām olan fikrim yine hayrānda

20 Bezm-i evşāfında ey Dārā-cenāb-ı nükte-dān

Kilkim abdāl-ı ğazel-hvān eyledim meydānda

Sāye-i devletde üç beş esbe mālîkdir kûlîñ

Lîk bir kır bârgîr almak degil imkânda

Ger olaydı sevķ-i bâzâr içre itmezdim su'âl

İstemezdim eyleseñ de Āşafâ ihsânda

Ol sebebdan luţfıñna mağrûr olup itdim niyâz

Şân-ı ihsân 'âdet olmuş kıţ'a-i şâhânda

Bir du'acıñdır seniñ Es'ad anı Mevlâ bilür

Mağşadım ancak şamimî kulluğım i'lânda

25 Bârgîr ihsân iderseñ şânıñna lâyıķ ola

Āharıñ mağbûlî olmak şartıdır ihsânda

Hak Ta'âlâ devlet ü iķbâlîñ efzûn eylesün

Tâ felek mâ-dâm-ı devriñde ola devranda

Şadr-ı istiķlâlde pâyende itsün rûzigâr

Üstüvâr itsün binâ-yı devletiñ Yezdân da

46

Kaşīde-i 'İdiyye der-Sitāyiş-i Şadr-ı A'zam Hāzret-i Dervīş Paşa
Yesserallāhu mā-yeşā

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Dil-i vīrāneleri bayrāmda sādāt yapar⁴³³

Yā yed-i luṭf-ı 'ināyāt-ı kerāmāt yapar

Anı mi'mār-ı kerem itmemiş olsa ta'mīr

Böyle hengām-ı sürūr içre mülākāt yapar

Böyle qalmaz yapılur qaşr-ı dil-i ehl-i kulüb

Ṭāq-ı vīrānemizi dest-i füyüzāt yapar

[38b] Yapı taşı yapıdan qalmıṣ imiṣ eski suḥan

Hā'iṭ-i kalb-i şadr şimdi iki kāt yapar

5 Hāzret-i dāver-i binā-yı kulüb-ı 'ālem

Hāne-i hāṭırı emriyle kerāmāt yapar

⁴³³ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

Küllî ta'mîriñe kaldı bu serây-ı göñlüm
Sâ'ir erbâb-ı himem yapsa merâmât yapar

Beyt-i ma'mûr-ı kerem Hâzret-i Dervîş Paşa
Her derûn içre birer hâne-i hâyırât yapar

Seyyid-i nuhbe-i 'âlem iden Allâh seni
İki 'âlemde saña kaşr-ı mükâfât yapar
Nefsî nefsi iken 'âlemde zamân-ı iqbâl
Var mı bir gayrı yapar dilleri hey-hât yapar

10 Şâf-dil olsa felek dest-i kamer nûrından
Rûy-ı ihsânına tevfiğ ile mi'rât yapar

Yüz süren tehniye-i 'îd ile dergâhından
Çeşm-i ümmîdine bir kuhl-i mübâhât yapar

Şems-i ihsâna şehâb olsa hücum-ı sa'il
Meh-cebîn-i şeref-i tâli'în işbât yapar

Sende bu halk-ı İlâhî var iken dâver-i dîn
Her işiñ Hâk saña bi'l-cümle kerâmât yapar

Tiğ-i ihsân-ı cihân-tâb celâl ü fahriñ

Kal'a-i sine-i a'dâda fütûhât yapar

15 Bu temelsiz kurılan fânî cihânda ne 'aceb

Fırça-i ehl-i emel tavrıma 'akârât yapar

Seniñ ammâ kerem-i destîñi pîr-i gerdün

Kurş-ı hürşîde bedel 'âleme mîkât yapar

Ne kadar dürdur oldum ise mi'mâr-ı hayâl

Şadr-ı 'âlî himemiñ vaşfıña ebyât yapar

Bu du'âlarla şarîr-i kalemim ey Es'ad

Giceler şubha degin şadra maķâmât yapar

Tâ kıyâmet ola bünyâd-ı vücûdiñ muhkem

Ka'be-i sînede dil böyle münâcât yapar

47

Kaşîde der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş Mehemmed Paşa Eyye-
dallâhu Âmin

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Reng-i ruhsâre-i dîn Hâzret-i Paşa-yı kerem

Şehriyâr-ı vüzerâ 'âleme âbâ-yı kerem

Şadr-ı a'zam o kerem kânı vezîr-i efham

Nâvdân-ı himeme eyledi icrâ-yı kerem

'Arş-ı a'zâm gibi bâlâ-ter olur ehl-i kerem

Devlete zât-ı kerâmâtı şeref-zâ-yı kerem

Bende-i Hâzret-i Hâk ya'nî vekîl-i muṭlaḳ

Zât-ı iclâline nâm oldu müsemmâ-yı kerem

5 Evc-i iḳbâle olup bâriḳa-sâz-ı tevḳîḳ

Mihri bir şa'sa'adır Hâzret-i Dârâ-yı kerem

Kerem olmuş idi devletde nişânı yoğidi

Nefh-i rûh eyledi el-hâḳ o Mesîḥâ-yı kerem

Bâğ-ı ‘uqbāya virür neşve-nümā-yı şibhe
Suyı firdevse aķar mevce-i deryā-yı kerem

[39a] Şanma ey Hâtem-i Tayy sen de eyâ Bermekiyân
İstihyâdan ki tehi̇ kaldı bu dünyā-yı kerem

Dūd-mân-ı halef-i zübde-i eslâf-ı kirâm
İşte bārân-ı ‘atâ şadr-ı ‘atâyā-yı kerem

10 Ya’ni devletlü kerâmetlü veliyyü’ n-ni’amım
Hâmil-i mihr-i seḥâ melce’-i me’vā-yı kerem

Mefḥar-ı ‘âleme adaşı Meḥemmed Paşa
Aña Dervîş laķabı mevhibe vâlā-yı kerem

Şadr-ı a’zam o kerem kânı hümâyûn meşreb
O Hudavend-i mu’azzam gül-i zîbā-yı kerem

Meşrebi meşreb-i şâh-ı velî seyl-âb-ı himem
Nice dil-teşnelere eyledi icrā-yı kerem

Sensin erkân-ı Selâṭīn'i iden dârında
Ḥüsrev-i mevhîbe-i Ḥazret-i Mevlâ-yı kerem

15 Tâ ezel ṭab'-ı kerîmâneñe olmuş ilhâm
Raḥm-ı mâderde iken saña elif-bâ-yı kerem

Vaṣfı ser-levḫa-i fihrist-i seḫâ-yı 'âlem
İsmi pîrâye-dih-i zîver-i ṭuḡrâ-yı kerem

'Aks ider ḳalb-i kerîmânesine ḫâl-i cihân
Ḥâṭırı âyîne-i ṭurfa mücellâ-yı kerem

Eylemiş ehl-i niyâza kerem ü cûdîñ içün
Zâtiñi 'âleme Ḥaḳ genc-i müheyyâ-yı kerem

Ḥâtem olsaydı görürdi yine dirler iḥsân
Âṣafâ zâtiña maḥṣûṣ bu kîmyâ-yı kerem

20 Ṭab'-ı iḥsâna mübezzîr didi ehl-i ḥusset
Bilmemiş ṭab'-ı dili n'eydügi ma'nâ-yı kerem

Mekremet başka mübezzir dinilen gayrı reviş
Sünnet üzre olunur herkese ‘uzmā-yı kerem

Herkesiñ kārı degildir ki çeke bāzūsı
Katı saht olmalıdır bildigimiz yay-ı kerem

Hāşılı Bermekiyān olsa umārdı keremi
Ey Mesihā-yı zamān eylediñ ihyā-yı kerem

Şanki hep kullarınıñ kısmetini rehb-i Hūdā
Sende cem‘ eylemiş ey ebr-i güher-zā-yı kerem

25 Ya‘ni bu ‘iffet-i zātıñla bu rütbe keremiñ
Saña muhtaş bu zamān içre bu hay-hay-ı kerem

Züll degil sen gibi bir zāt-ı kerimü‘ş-şāndan
Ağniyā zann olunan umsa da ednā-yı kerem

Pādişāhlar dahı eyler vüzerādan ma‘mül
‘Ādet-i devletidir eylemek ihdā-yı kerem

Bu kaşīdemde redif-i keremiñ hikmeti var

Şanma kim kaçdımı itmekde temennâ-yı kerem

Yazalar dest-i melâ'ik seni bām-ı 'arşa

Oğuya tā ki semā nāmıñı 'Ankâ-yı kerem

30 Ey kadirdân-ı kerâmetlü kerîmü 'ş-şânım

Bir gâzel söyleyeyim eyleyem îfâ-yı kerem

Nutḫ-ı cân-perverîñi añladım 'İsâ-yı kerem

Leb-i şîrîn ile luṭfıñ baña ḥelvâ-yı kerem

Ben mu'ammâ-yı dili 'arz ider oldıkca seniñ

İder ebrûlarıñ iḥsânıña îmâ-yı kerem

[39b] Gelür endîşeme vaşfıñla leṭâfet her dem

Yûsuf-ı ḥâmeme el virse Züleyḥâ-yı kerem

Kerem-i luṭfıña ḥayretde zemîn ü eflâk

Eylesün tā ki cihândâr-ı temâşâ-yı kerem

35 Ne kadar var ise ebnâ-yı kerem dünyâda

Zât-i pâkiñdir olan anlara bâbâ-yı kerem

Bu kaşîdemde bulur cümle keremkâr-ı zamân

Bû olur haşre degin nüsha-i fetvâ-yı kerem

Keremiñ çok baña devletlü kerîmü'ş-şiyemim

İstemem eylesin bir dağı ibkâ-yı kerem

Ben de ehl-i keremim devlet-i ihsânında

Ne kadar itmez isem sâyede ifşâ-yı kerem

Kerem ancak beni bir manşıba kayd itmekdir

Kerem ismiyle budur maṭlab-ı aḳşâ-yı kerem

40 Yeter Es'ad bu kerem-nâme yeter bālâya

Saňa nâm olsa sezâ bülbül-i güyâ-yı kerem

Şadr-ı devletde Hudâ şânıñı te'bîd itsün

Şahh-ı hükmiñ ola defterlere imzâ-yı kerem

Keremiñ var ola dünyâda vücûdın muhkem

Olasın haşre degin mevhîbe-bahşâ-yı kerem

48

Kaşîde-i Ramazâniyye der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Hâzret-i Dervîş
Paşa

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Merhabâ ey 'âlem-efrâz-ı meh-i 'âlem-gîr
Eylediñ 'âleme şehr-i Ramazânı tebşîr

Bârekallâh zihî ğurre-i mâh-ı devlet
Levhaşallâh hudâvend-i kerem-bağş-i naşîr

Çalınup nevbet-i nev ğurre-i mâh-ı Ramazân
Eyledi rûze ile halk du'â vü tekbîr

Öyle bir şehr-i mübârek ki simât-ı cüdîñ
Halka-i mağz-ı kerem mağfiret-i Rabb-i Qadîr

5 Kerem-i luğf-ı 'inâyât İlâhîdir hep
Bu şeh-i şehre ne deñlü olunursa tevķîr

Öyle bir mâh-ı mübârek ki kudûm-ı şerefin
İder ol Âşaf-ı 'allâme me'âlin tefsîr

Ya'ni seyyāre-ḥaṣem Ḥazret-i Dervīṣ Paṣa
Ki 'ināyetde bulunmaz aña mānend-i naẓīr

Ramazānın şerefi faṣṣ ile sābit ammā
Bu kerīmin ni'amı 'ālemi eyler dil-sīr

O ḥudāvend-i mu'aẓẓam ki felek devr ideli
Görmedi çeşm-i cihān böyle kerāmetli vezīr

10 Kāmkār-ı 'aẓamet ḥāmil-i mihr-i devlet
Görinür keff-i kerīminde kerem şey'-i ḥaķīr

Çeşm-i inşāf-ı reh-i ḥāki cilā-yı sürme
Kīmyā-yı kereme gerd-i rikāb-ı iksīr

Taḥt-ı Kisrā'ya sezā zāt-ı kerīmi kim olur
Kaşr-ı iclāline şeh-bāl-i Hümā ferş-i ḥaşır

'Ālem-i himmete tāb-efgen-i ḥurşīd-i kerem
Mesned-i ma'delete Ḥātem-i Ḥūşeng-i serīr

[40a] Kārbān-ı vüzerā nuḥbe-i erbāb-ı şehā

Merd-i meydân-ı 'atâ şaff-der-i Haydar-şemşîr

15 Dâ'imâ fırça-i ehl-i dile ikrâm eyler

Eşkîyâyı nefes-i kahr ile eyler tedmîr

Bu 'inâyetle bu ikbâl kerâmetle saña

İ'tikâdım buña hîç olmaya bir emr-i 'asîr

Ey 'adâlet-şiyem mazhar-ı tevfiķ olduñ

Ėayrıya müşkili Hâķ saña ider emr-i yesîr

Bâd-ı luţfıñ ile gülzâra döner yanmış dil

Şarşar-ı kahrıñ ile şarşılur eyvân-ı eşîr

Serverâ nâ-murâd-âver-i 'âlî-Hümâ

Ey kerem kânı veliyyü'n-ni'am-ı 'âlem-gîr

20 Nâ-ḥalefler unudurlar keremiñ oldum da

Ehl-i Hâķ böyle ider luţfıñı ammâ taḥrîr

Bu revişlerle nedir maṭlab-ı dil söyleyeyim

Âşafâ eyleyeyim 'azze ḥuzûra taḥrîr

İsterim ki yazıla kubbe-i ‘arşa vaşfıñ
Fikr-i şevvāl ideyor hāme-i nazmım tekrīr

‘Azlimin hātırası olmasa manşıbdan eger
Böyle mi vaşf ider evşāfıñı hāmem taşfır

Bu perişānlıg ile nazma nice cü’ret ider
İtsem endişeme izniñ ile bāri tākırır

25 Dil-i mecrūh ile eyyām-güzārım çokdan
Bāri ibkāmı ‘ināyet ile ol baña zahır

Sen veliyyü ‘n-ni‘amım herkese luṭf eylersin
Baña da himmeti kaṭ‘ itme olursa taḳdīr

Ey ḳadir-dān-ı kerem hātem-i eşnāf-ı ümem
Ben seniñ maḳz-ı ḳulıñ oldum eyā şāf-ı zamīr

Ḥasbiyallāh ile meşgūl idim ey Dārā-der
Ḥamdü lillāh ki Cenāb’ıñ gibi naḳḳād-ı başfır

Şadra teşrîf ideli cümle cihân şâd oldu

Ki seni ehl-i dile yolladı Allâh Kâdîr

30 Merhâmet sende kerem sende 'inâyet sende

Eyledim zâtıñı ahvâlîme bi'l-cümle habîr

Evvel Allâh saña eylerim ahvâlîmi 'arz

Dest-i elţâfıñ ile hâneme yak şem'-i münîr

Lâyık-ı manşıb isem himmetiñi bezl eyle

İdeyim ister isen resm-i cihânı taşvîr

Benim ol gonce-i himmet ki gülistânımdan

Kopalı itmedeyim meclis-i nazm-ı ta'îr

İ'timâd itmez iseñ eylediğim da'vâya

İktidârım ideyim fenn-i fenderde tâkrîr

35 Alayım mışkalaveş va'd-i kerîmiñ elime

Ne kadar âyîne-i tab'im ise jeng-pezîr

Benim ol şā'ir-i udsi-i nefes devrān kim
Nazarımda bütün evreng-i düvel köhne a ir

Bāĝ-ı endi eme re h-i alem-i feyz-i bahār
Çemenist n-ı hay le hünerim lu f-ı ad r

[40b]   n bulur debdebe-i nazmım ile     n 
F hr ider H zret-i F r b -i Selm n u z h r

Pertev-i nazmuma nisbetle ziy '-y  h r  id
Ma volur hem asedinden olur elbetde ar r

40 Ey 'aceb n zım-ı a  k y-ı u  r-ı nazmım
Nazm-ı devletde ne  le bilür ne tezv r

Geldi if  r u du'  demleri Es'ad müjde
Ramaz n hürmetine   saf ider ayr-ı ke  r

Var ise  km   aderde ider elbetde z h r
Bez  ider immeti ni sa a o serd r-ı dil r

T  ki serd r-ı cih n-g r-i 'alemd r-ı amer

Rûz-ı şeb ile 'âlemleri seyr ü teşhîr

Şadr-ı devletde 'adalet ile da'îm olasin

Gerden-i düşmen-i bed-h'vâhına olsun şemşîr

45 Hâk mübârek ide eyyâm-ı şıyâmuñ dehre

Pertev-i himmetiñi Es'ad'a kıl şubh-ı ahîr

49

**Kaşîde berây-ı Teşekkür-i İhsân der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zam Dervîş
Meḥammed Paşa**

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Yine cûş eyledi deryâ-yı hüner

Başladı nağmelere nâ-yı hüner

Yaşdanup şadr-ı dile şāhāne

Kimseden yok gibi perdâ-yı hüner

Dā'imā baḥr-ı ma'ārifde çıkar

Cevher-i lü'lü-i ālâ-yı hüner

Cāhile bŭy-ı şadākat virmez
Gizlidir ‘anber-i sārā-yı hüner

5 Virmese dehre fesādı cūhelā
Mest ider ‘ālemi şahbā-yı hüner

Çand-ı nā-yāb idügin ehli bilür
Cāndan tatlu bu ħelvā-yı hüner

Bilinür miydi lisān-ı envā‘
Olmasa şārīḥ-i inhā-yı hüner

Cāhiliñ baḥtı qavīdir ammā
Olamaz ‘ārifē hem-pā-yı hüner

Ni‘met-i cāhili kör nıḳmetdir
Nāz-ı ‘izzetdedir ebnā-yı hüner

10 Severim ben de şu yüzden anı kim
Güldürür baḥtımı sīmā-yı hüner

Lîk bir vak̃te yetiřdiñ kim hayf

Mübtezeldir katı kâlâ-yı hüner

Şimdi bir şâh-ı himem var ancak

Ki odur mefhar-ı âbâ-yı hüner

Şadr-ı dîn Hazret-i Dervîş Paşa

Şehriyâr-ı kerem efzâ-yı hüner

[41a] Görmedim ancılayın devletde

Maḥrem-i râz-ı mezâyâ-yı hüner

15 Şadra teşrîf ideli vallâhi

Salṭanat gördi ‘aṭâyâ-yı hüner

Zîkr-i evşâfına ḥâmem ‘âciz

Öyle bir nâṭıka pîrâ-yı hüner

‘Acem ilçisi gelince gördim

Sözleri gevher-i yek-tâ-yı hüner

Öyle taķrīr-i hümāyūn itdi
O ħudāvend-i suĥan-zā-yı hüner

Gūş idüp şāh-ı cihān şād oldu
Şadrıñı gördi ki ‘Anķā-yı hüner

20 Didiler nuţķına māşāallāh
Oldı taķrīrde Dārā-yı hüner

Her cihet devletiñe şān oldu
Devlet-i dīne şeref-zā-yı hüner

Ey ħudāvend-i şunūf-ı vüzerā
V'ey şeref-baĥş-ı zevāyā-yı hüner

Sensin ol server-i ser-tāc-ı cihān
Faĥr ider zātıñ ile cā-yı hüner

Zātıña mevhibe-i Ĥaķ' dır hep
Ĥul olur cümlesi paşa-yı hüner

25 'Âciz oldum seniñ evşâfında

Ne kadar eylesem ıtrâ-yı hüner

Ben ise tûṭṭî-i bezm-i kudsim

Qalemim daḥı şeker-ḥâ-yı hüner

Zûr ile olmada merd-i ṭab'ım

Manşıb-ı devlete mizrâ-yı hüner

Olmasa nazm-ı terim rengî-ter

Eylemem hîç dehen-âlâ-yı hüner

N'eyleyem çarḥ-ı denî perver ile

İtmeyem bir daḥı da'vâ-yı hüner

30 Żayf ider câhile eyyâm-ı müdâm

Gösterir 'ârife meşṭâ-yı hüner

Beni bir rütbe nizâr eyledigim

Tengdir çeşmime pehnâ-yı hüner

Yoḥsa ben böyle mi vaşf eylerdim
Seni ey dāver-i Dārā-yı hüner

Yok yere sāde-ruḥ-ı kırtāsı
Eylemem ben kara saçmayı hüner

Sen gibi zāt-ı raḥīm 'üş-şanıñ
İderim vaşfıñı dibā-yı hüner

35 Biñde bir gelmez efendim dehre
Zāt-ı pākiñ gibi yek-tā-yı hüner

Hem saḥī hem daḥı mevlā-yı ḥaşlet
Ey cenāb-ı Kerem-ārā-yı hüner

Meryem-i luṭfa cevād kılmak
Enbān olmada rūḥ-zā-yı hüner

Ey seḥā ma'den-i Mevlā-meşreb
Rabbim itmiş seni 'Anḳā-yı hüner

[41b] Ben uşanmam seniñ evşâfından

Ḳalemimdir iden imlâ-yı hüner

40 Medhîni eyleyeli billâhi

Lehcem oldu suḥan-ârâ-yı hüner

Es'ad itmekde du'â-yı seheri

Saňa ey dâver-i Dârâ-yı hüner

İki 'âlemde saňa yâver ola

Dâ'imâ Ḥazret-i Mevlâ-yı hüner

Düşmeniñ ḥâk ile yeksân olsun

İşte Ḥaḳ' dan bu temennâ-yı hüner

Ḳırlarınḥ hürmetine yâ Rabbi

Ḳalb-i âşaf ola me'vâ-yı hüner

50

**Kaşîde der-Sitâyiş-i Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Kâ'im-makâm Silâhdâr
Muştafâ Paşa**

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Zihî kâ'im-makâm-ı pâdişâh-ı salţanat-güster
Zihî şîhr-ı mükerrem Muştafâ Paşa-yı dîn-perver

Zihî ârâyiş-i mülk ü milel düstür-ı dânişver
Hidiv-i muhterem ârâm-ı cân-ı leşker-i kişver

Hudâvend-i mu'azzam 'âkil ü 'allâme-i a'lem
Müşîr-i reh-rev-i eslem suhan-dân-ı suhan-perver

Melek-hû Hazret-i Kârûn-ı haşlet evliyâ sîret
Ne hoş zîbinde envâ'-ı hünerle zâtı ser-tâ-ser

5 Yüzünden pertev-i nûr-ı şalâbet gün gibi zâhir
Sözünde vâridât-ı feyz-i rahmet rûhveş-i muzmer

Küşâde tâli'-i bahtıyla şimdi çehre-i eyyâm
Fürûğ-ı kevkeb-i zâtıyla rûşen-dîde-i 'asker

Şafâ-yı meşreb-i pâkiñ ne dem yâd eylese şab'ım
Medâr-ı hâme-i fikrim olur bir reşha-i kevşer

Sen ol dâna-yı devrân ol kerîmü 'ş-şân-ı kâmilisin
'Aceb mi itse 'âlem vaşf-ı pâkiñ şu gibi ezber

Sen ol şâhib-diyânet bir vezîr-i hoş tecellîsin
Ser-â-ser eylemiş Bârî ta'âlâ luţfına mazhar

10 Zamânında Sitanbul halkı râhat buldı oldıkça
Olaldan mesned-i 'ulyâya bu haşletle zîb-âver

Ger olsa intizâm-ı hükmi-i 'adliñ böyle bir eyyâm
Olur bî-şüphe gûsfend ile şîr-i ner zen ü şevher

Düşelden büy-ı ahlâkıñ meşâm-ı ehl-i îmâna
Zamâne oldu güyâ bir helâl-i micmer-i 'anber

Çü mümtâz eylemiş zât-ı şerifiñ Hâzret-i Mevlâ
Mu'îniñdir seniñ rûh-ı kerîmü 'ş-şân-ı Peyğâm-ber

Bu ne feyż-i İlähîdir ki bezm-i nuţk-ı hâşîñdan
Mezâk-ı ehl-i ğayret kesb iderler lezzet-i şeker

15 Cihân âsûde olmaz mıydı çokdan miñnet-i ğamdan
Olaydı zât-ı memdûhıñ gibi birkaç muzaffer fer

Zafer meksebe degildir gerçi Hakkıñ luţf-ı ihsânı
Velî oldıkça dîn erbâbını fi'linde fark ister

Kerîmâ zât-ı memdûhıñ virür bu feyż-i vicdâna
N'ola deryâ mişâli tab'ım olsa pür dür ü gevher

[42a] Raĥîmâ Âşafâ şadrâ serîrâ-yı hudâvendâ
Eyâ şâhib-diyânet nâzım-ı mülk-i cihân-dâver

Murâdımca seni medh eylemek bir günde mümkün mi
Gazelde medh idem bâri seniñ şevkiñle bir dil-ber

20 Toğurmuş mı 'aceb vaşfım gibi dūşîze bir mâder
Ruĥı gül lebleri mül şacı sünbül yâseminden ter

Qarîrû'l-'ayn ide dil-dâdegânı hâne-i dilde

Gülince nâz ile âgûş-ı câna ol melek-peyker

Nedir kurbân olam ol sîne mi nûr-ı tecellî mi

Beyâz-ı şubh-ı pîrâhende gizlenmiş meger hâver

Yâhûd ol sîne-i minâyâ vaşf itmiş yed-i kudret

Görenler iki ra'nâ gonce dir gülşende seyr eyler

Hele nâz eyleme nev-reste nâzlım dil esîriñdir

Hayâlimden çıkar mı yâ seniñle sürdigim demler

25 Dili ferdâya şalma vuşlat-ı imrûzdan luţf it

Eyâ cân-ı cihân nûr-ı mücessem dil-ber-i server

Bu resme şîveden endîşeniñ zannım merâmı var

Var ise hâk-i-pâye bir hayâl-i hâtırıñ söyler

Göñül dir ki beni bir emre me'mûr eyle de seyr it

Naşılmış 'avn-ı Bârî ile ol hizmetde dânişver

Benim ol yekke-tāz-ı ‘arşagāh-ı ‘ālem-i himmet
N'ola olsa baña pehnā-yı devlet cā-yı cevlänger

Benim ol nā-ḥudā-yı keşt-i baḥr-ı tevekkül kim
Dem-ā-dem ḳulzüm-i taḳdīre ilkā eylerim lenger

30 Benim ol bī-bedel eṭvār ile mülk-i ma‘ānīde
Şeh-i fermān-revā-yı Ḥazret-i Sulṭān-ı İskender

Mu‘īnimdir benim ‘avn-ı İlāhī her umūrımda
Anıñcün böyle bī-pervāyım ey Dārā-yı Ḥüsrev-der

Nedir ammā ki çāre buñca āyīn-i felek gāhī
Hezār-ı bābını derk eylemez cevır ü cefā eyler

Sen ama bir ḳadir-dān ehl-i Ḥaḳ merd-i mufahḥamsın
Anıñcün vaşfıñ itdim her birin bir dāne-i gevher

Ne gevher her biri ārāyiş-i taḥt-ı cihānbāni
Degil her biri belki sāyesi pīrāye-i efser

35 Yeter Es'ad ko lâfı el-ḥazer-i taşdîr den ğayrı

Du'āya başla ki āmīn diye ervāḥ-ı kudsīler

Budur Hāk' dan niyāzım rûz-ı şeb aḥlāk-ı memdūḥıñ

Eḳālīm-i cihānda tāb-ı maḥşer söyleye diller

51

**Civān Hüseyn Paşa Ol Ġazā-yı Devlet-Fezā Zımnında 'Arz
Eyledigim Kaşīde-i Ġazādır**

mefā'ilün/fe'ilātün/mefā'ilün/fe'ilün

1 Ġazā mübārek ola ey vezīr-i Rüstem-dem

Eyā secī'i hünerver hünere bir ğābe-i yem

'Adūvv-ı dīne açup bād-bān-ı himmetiñi

Liman-ı düşmene lenger bıraḳdı fülk-i dehem

Hızır gibi yetişüp fitne-cüy-ı deryāya

Ḥayāl-i düşmene gelmezken ol şularda elem

[42b] Telâṭum-ı yem-i ḳahrıñ düşerdi gird-āba

O ḥâksârı fenâ ḳıldı rûzigâr-ı sedem⁴³⁴

5 Sefâ'in-i dil-i küffâra yaḳdıñ âteşler

Mişâl-i şâ'ika ḳıldın ḳazâ-yı baḥr-ı ḍarem⁴³⁵

Şu rûtbe tefriḳa şaldıñ miyân-ı a'dāya

Olur bu dehşet ile cümlesi esîr ü rem

Seniñ şecâ'at-i Rüstem tüvânıñı bilüriz

Nice muḳâbil olur saña öyle ḳavm-i ḳazem⁴³⁶

Seni muzaffer iden lâ-yezâle şükr olsun

Seniñ bu ḥizmetiñ oldı cihâna 'ayn-ı kerem

Seniñle ḥâzır idi sâkinân-ı 'arş-ı felek

Fitîl-i ṭopına od yaḳdı neyyîr-i a'zam

⁴³⁴ m. nedamet ve hüzn.

⁴³⁵ m. ateş.

⁴³⁶ m. leîm.

10 Bu sebkat eylemedi işte 'ahd-i İskender

Olursa böyle ğazâ ba'd-ezî'n anı bilmem

Kim aldı böyle sefâ'ınları dilîrâne

Bunuñ nazîrini görmüş mi 'ayn-ı baħr-i herem⁴³⁷

Yem-i sefid olalı cilvegâh-ı eslâfîñ

Seniñ şuyında gider var mı bir vezîr-i faħm

'Arûs-ı baħr-ı sefidı alurdu düşmen-i dîn

Seniñ taşarrufına geçmeyeydi bir nice dem

Mürûr-ı ma'ber-i baħr-i sefide yol yoğidi

'Aceb ne şuya giderdi müdebbirân-ı ümem

15 Hüdâ müyessir idince 'ibâde feth ü zafer

İder seniñ gibi bir qahramânı 'askere zamm

Müşettet olmuş idi nüsha-i kitâb-ı cihâd

Yediñle olmasa şîrâze-bend-i müstaħkem

⁴³⁷ m. ihtiyâr.

Zihî bu şavlet ü heybet bu kahrâmane revîş
Geçüp felekleri Behrâm'a virdi dehşet-i ğam

Semiyy-i Hâzret-i Şâh-ı Hüseyn kim yaraşur
Toğuz fekle mihir saña olsa tabl u 'âlem

Sipeh-şikâf-ı veğâ şehriyâr-i mülk-i seḥâ
Ġazanfer-i vüzerâ nâzım-ı şunûf-ı ümem

20 Ebû'l-fütûḥ yazılsun berât-ı şânıñda
Sezâ rikâbına düşsün mülûk-ı Hind ü 'Acem

Sen ol yegâne-i İsfendiyâr-ı devrânsın
Seniñ muḥabbetiñe var mı ṭâḳat-ı Rüstem

Sen ol peleng-i şecâ'at-semîr-i merdânsın
Seniñ cesâretiñe sîne-çâk ider ḳulzüm

Sen ol Sî-murğ-ı derrendesin ki düşmen-i dîn
Görince heybetiñi oldı rû-be-râh-ı 'adem

Sen ol ٲalı'a-i rezm âşinā-yı nuşretsin
Saña meşîl olamaz baħr u berde bir Âdem

25 Ĥudā'nıñ eylediği nuşrete hezār-ı şükür
Seniñle kıldı ġuzāt-ı muvaħħidîne ni'am

Görür mi her kişi yâ cilvegāh-ı maħbûbı
O yolda melħame-i rezme başmadıkça ĳadem

Seniñ şadāķat-i 'âlem-pesend-i iķbālîñ
Meger ki ĥaţır-ı şāhenşehe olup mülhem

[43a] Debîr-i re'y-i Selîm-i bülend-i luţfıñdan
Yazup berātıña düstür-ı nāẓımü'l-'âlem

Sen olmayaydıñ eger enderûn-ı devletde
Mariż-i cāna nice taşradan olur merhem

30 Yaman olurdı cihān içre ĥālî İslām'ıñ
Seni kerāmet ile itmeyeydi müstaħdem

Sen ey Hızır-reviş İskender-i zamâne ki Hakk
Seniñ yüziñ şuyına açdı baħre rāh-ı selem

Zihī o şāh-ı cihānbāna kim muvaffak olup
Seniñle buldı henüz devlet-i nizām u haşem

Hüzāl gelmiş idi kâleb-i memâlikine
Revâ-yı re'ye maħal kalmadı bilürdi ümem

Şu rütbe ‘âlemi dil-şād idüp fütūhātıñ
Hayāle gelmemek ister geçen hezîmet-i ğamm

35 Sen ol nesīm ü ‘aṭāya şemîmsin ki ider
Rebī'-i terbiyetiñ rezmgāh-ı baħr-i irem

Sen ol kerīm-i cihānsın ki itdigiñ keremi
Menām-ı genc-i hayālinde görmüş mi Hâtem

Sen ol hıdīv-i mükerrerem-i kerîmsin ki seniñ
Yanıñda Hakk ile yeksân degil mi miss ü direm

Sen ol netîce-i cān u cihān-ı ‘ālemsin
Seni muḳaddeme-i nuṣret itdi luṭf-ı ḥikem

Hele zuhūra gelüp sırr-ı feyz-i Rabbānī
Yüziñden eyledi ‘ālem izāle gerd-i elem

40 Füyûz-ı baḥr-ı İlāhī temevvüc itdi yine
Seniñ gibi dür-i ‘ālem bahālî kıldı kerem
Saña bu ḳudreti iḥsān iden cenāb-ı Ğayūr
‘Arā’is-i düveli re’yiñe ider maḥrem

Muḥiṭ-i vaṣfıñı fikrim iḥāṭa itmez iken
Nice şināḥ ide medḥiñde nā-tüvān-ı ḳalem

Görüp zemīn ü zamān zātiñı bu ḥaṣletde
Bu beyti söylediler saña ey sūtüde-şiyem

Seni bağışlaya Ḥaḳ pādişāḥ-ı devrāna
Be-ḥaḳḳ-ı mefḥar-ı kevneyn müttekā-yı ümem

45 O demde çünki işitdim dehān-ı ‘ālemden
Ḳulıñ da bildi kerīmā saña du‘ā elzem

Dü-dest-i şevkimi ref' eyleyüp mu'allāya
Didim İlāhī o dānāya virme rūz-ı elem

Hemīşe zātıñı hıfz eyleye mezālimden
Semend-i re'yine göstermeye feżā-yı zulem

Ḥuzūr-ı devlete bol bulmaya vücūd-ı ḥabīs
Budur hemīşe xulıñ Es'ad'a du'ā-yı ehem

Muvaffaq eyleye dā'im cemī'-i ḥālīñde
Hemīşe görmeyesin devletiñde rūy-ı sitem

52

Bahāriyye der-Sitāyiş-i Kapudān-ı Deryā Ḥazret-i Hüsrev Paşa
fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

[43b] 1 Dökdi gabrā-yı zemīne yükini ḥvāce bahār
'Arz-ı envā'-ı bahār eyledi sermāye-i kār

Bād-ı nev-rüz gülimi sünbüle sermāye virüp
Tāzelendi yine germiyyet-i tarḥ-ı güلزār

Sünbül-i zülfelerin itdi küşâde sünbül
Vuşlat-ı ğonceye derkâr olalı bülbül-i zâr

Bülbüle vuşlatı gül-ğonce idince müjde
Lâle itdi ħasedi dâğ-ı dilinde ızhâr

5 Çatayım diyü gülün şâhına itdi ħizmet
Sâķına sakınarak girdi gül-i gülşene ħâr

Sâde diller göricek ħâr u gül-i bülbül ile
Ĥasedinden ħurudı vaķt-i şitâda ezhâr

Gelicek cümle-i gülzâre ‘arūs-ı zerrîn
Cümlesi ‘arz-ı ħademiyye iderler îşâr

Yoklayup ħâlî‘-i nev-rüz-ı feraĥ-endüzı
Yazdı aĥkâm-ı şafâ kilk-i işâbet-i aşâr

Şu‘arâ itmededir tâze bahâriyye ile
Vaşf-ı memdûĥ-ı keremverde mahâret ızhâr

10 Şimdi kimdir o keremver diyü şordı hāmem

Ben didim işte o düstūr-ı Ferīdūn-eṭvār

Ya'ni ḳapdān-ı şehenşāh-ı cihān Maḥmūd Hān

Hüsrev-i baḥr-ı kerem münteḥab-ı ehl-i vaḳār

Zīb-sāz-ı 'āzamet yekke-süvār-ı devlet

Nāmdār-ı naşafet rüşd-i ḥudāvend-i āşār

Mefḥar-ı şāh-ı güzīn merd-i şecā'at āyīn

Şeref-i devlet-i dīn 'abd-i Ḥudā-yı Ğaffār

Şeref-efzā-yı kerem māşiṭa-i bīkr-i ḳadem

Nāzım-ı mülk-i ümem maẓhar-ı feyz-i cebbār

15 Bāsıṭ-ı emn [ü] amān mā'il-i berr-i iḥsān

Nā'im-i ehl-i dilān māḥī-i cev̄r ü āzār

Āb-ı rüy-ı vüzerā Ḥazret-i Hüsrev Paşa

Ey kerem-i ma'den ārāyiş-i faḥr-i kübbār

Destîñ iqlîm-i ni'am dâver-i deryâ-yı himem

Ey hudâvend-i ümem nâ'il-i 'avn-ı Settâr

Cûşa geldikce olur baħr-ı muhîṭ-i re'yiñ

Sâha-i mevci çok İskender'e iqlîm-i qarâr

Hıfzıñ ol mertebe kim hâk ile âb u âteş

İremez birbirine kaşr-ı cefâ-yı izrâr

20 Sensin ol mâ-ḥaşal-ı kân-ı 'atâ 'âlemde

Senden özge bulamaz kevn ü mekânda efkâr

Niceler geldi bu tersâneye kapdân oldı

Oldılar cümlesi baħrine egerçi serdâr

Hızla çıkdı yüze neyleyeyim öyle vaḳti

Oldı şeb-dîz-i buġâtın çoġı muhtâc-ı kayyâr

Lîk efendim gibi bir daḥı gelen ma'dümdür

Haḳ o yatdıkca saña yetmişi itsün tekrâr

El urup Muşhaf'a biñ kere yemîn itsem eger

Hâniş olmam yine ey âyet-i nûr-ı Settâr

25 Kâpudân eyleyeli zât-ı şecî'iñ Mevlâ

Gördi Haydar-revişiñ dîde-i mihr-i envâr

[44a] Sen şecâ'atde 'inâyetde nizâm-ı mülkde

Hışma kim sen gibi göstermiş 'aceb bir mişvâr

'Ahd-i sâbıkda egerçi şu'arâ nazm itmiş

Vüzerâ vaşfına divân-ı kaşâ'id eş'âr

Sen olaydın o zamân böyle 'inâyâtında

Saňa dirlerdi belî baħr-i keremde zehhâr

Gerçi Hâtem'e gelür hikmetini bilmezler

Bir çanak süt virerek cûdı idinmişdi şî'âr

30 Bir çanak süt virene taşım ile bir Mışrî

Var iken şimdi virür Bermekî-i luţf-ı âşâr

Kaṭre deryāya nice nisbet-i teşbîh olunur

Ḥâtem'in vaḳt-i kühen luṭfıñı ğayrı kim arar

Şimdi Ḥâtem didügin olsa idi dünyāda

Şüphesiz terk-i diyār eyleyüp eylerdi firār

Ḥâtem oldur ki ide şimdi bu 'ahd içre kerem

Kim ider geçmiş olan mün'imi ta'dād u şumār

Ḥâşılı çeşm-i cihān zātıñı görsün var ise

İşte edvār-ı felek devr ideyor leyl ü nehār

35 Seni ben böyle mi vaşf eylerim olsam sālīm

Komuyor n'eyleyem āsāyiş-i çarḥ-ı ğaddār

Görelерdi nicedir eşheb-i nazm-ı iḳbāl

Cünbiş eylerse eger raḥş-ı ümīd-i dil-i zār

Vüzerādan şu'arā 'ādet edinmiş cerri

Yohsa sāyeñde veliyyü'n-ni'amım etemm var

Kĩmyā-yı nazar-ı ‘āṭifetiñ baña yeter
Cevher-i nādiri eyler dūr-i sencide ‘ayār

Cevher-i ṭab‘ımı itlāf idemem ğayrılara
Sen qadir-dāna ider böyle dūr-i nazm-ı nişār

40 Her bahār eyleyeyim vaşfıñı ṭāq-ı ‘arşa
Hāme-i cevher-i endişem ile naqş-ı nigār

Müjde şad müjde ola dīde-i ‘ālem rūşen
Geldi devletle yine pādişeh-i vaqt-i bahār

Ğayrı taşdı‘ı bırak geldi du‘ā hengāmı
Şāhid-i nazma du‘ā zīnet olur āhir-kār

Hak Ta‘ālā iki ‘ālemde murādıñ virsün
Nice sāl eyleyesin gülşene ‘arz-ı dīdār

Bā-ḥuşūş Āşaf-ı devrān-ı Ra’ūf Paşa
Ya’ni düstūr-ı ḥayır-ḥvāh-ı şadākat-girdār

45 Seni de anı da Hâk Hâzret-i Maḥmūd Hân'a

Yüz sene her biriñiz 'adl ile olsun serdâr

Ola mā-dāme bahār 'ālem-i tekvīn içre

Mesned-i devlet ola zātıñıza cāy-ı karār

53

Kaşîde-i Tebrîkiyye der-Hâk-ı Kapudân-ı Deryâ İçelli Hâsîs
Ahmed Paşa

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Kerîm ü kāmurân var ise ger Dervîş Paşa'dır

Seḥâda yokdur endād-ı vücūdı şanki 'Ankā'dır

Eḳālîm-i cihāna luṭf-ı Hâk'dır şadra teşrîfi

Simât-ı cūdı âfâka çekilmiş ḥvân-ı yağmâdır

[44b] Zamân-ı devletiñde ehl-i manşıb mesnediñ buldı

Ki a'ti'l-ḳavse bârîhâ⁴³⁸ kelâmı and-ı peydâdır

⁴³⁸ “Yay yaptırmak istersen, sanatında mâhir bir ustaya ver!” anlamına gelen Arapça bu cümle, “İşleri erbabına veriniz!” anlamında kullanılan bir atasözüdür; bk. Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2013, s. 69. Ayrıca Nisâ sûresi

Cenâb-ı şadr-ı a'zam müsteşâr-ı dâver-i efham
Medâr-ı rāḥat-ı 'âlem kerîm-i dîn-i dünyâdır

5 Serîr-ârâ-yı devlet dūd-mân-ı ehl-i emniyyet
Be-Rabbü'l-beyt o zât-ı bedr-i a'zam 'ayn-ı Yahyâ'dır

Huşûşâ böyle Rısto-yı ḥired düstûr-ı dānāya
Ḳapudân itmesi deryāya bir tevfiḳ-i Mevlâ'dır

Semiyy-i Aḥmed-i Muhtâr kerîm-i mekremet âsâr
Ki tersâne-i zamân devletiñde cennetâsâdır

Vezîrân-ı zamâne faẓl-ı rüşd şöyle fâ'ik kim
Ḳapudânlık şoyñ buldı diyenler râst-güyâdır

Ḳudûmıyla şeneldi nev-bahâr-ı ravza-i devlet
Ki ḥāk-i pâyine erbâb-ı rif'at çehre-i fersâdır

10 Müsellem bahtına reşk itse lâyık baht-ı İskender
Ki iḳbâli hemîşe nâsiḥ-i dârât-ı Dârâ'dır

58. âyete, “Şüphesiz Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adâletle hükmetmenizi emrediyor.” kısmî iktibas yapılmıştır.

Sipehr-i devlet-i ħurşîd-i nâsa zerre perverdir
Ekâlim-i cihâna 'adl-i dâdı revnaķ-efzâdır

Kerem bâb-ı refî'inde kimine çâker olmuşdır
Himem dergâh-ı cûdı ħizmetinde pây-ı bercâdır

Ĥuşûşâ zümre-i aşĥâb isti'dâd-ı idrâke
'Înâyet eylemek şimdi hemân mevķûf-ı îmâdır

Ĥudâvendâ kerîmâ merĥametkârâ ħadîr-dânâ
Eyâ zât-ı kerîmi 'âleme iĥsân-ı Mevlâ'dır

15 Zihî ârâyiş-i eyvân-ı dîvân ħâne-i devlet
Saña tebrik-i manşib-ı 'âdet a'lâ vü ednâdır

Müsâ'id ol ħadar iķbâliñe tâ'bîr-i Rabbânî
Neşât-ı bezm-i luţfîñ zâ'irâna keyf-i şahbâdır

Ġarîb âyîne-i şâf-ı mücellâdır dil-i pâkiñ
Ki 'aks eyler mezâyâ-yı suĥan anda hüveydadır

Hemîşe bezm-i ihsânıñda dönsün cām-ı iqbālîñ
Ki zîrâ meclisiñ ma‘mûre-i beyt-i mu‘allâdır

Çerâğın âfitâbâsâ münevver kılsun âfâkı
Seniñ şânıñ cihânda neyyir-i a‘zamdan a‘lâdır

20 Ziyâretde kaçîdim bir bahâne eyledim yoĥsa
Ėaraż mâhiyyetim şıdķ üzre ĥâk-i pâye inhâdır

Ne mümkindir ĥulûşım böyle bir meclisde inhâya
Dil-i vaşşâfıma özge bu az çok bir tesellâdır

Zebân-ı ĥâmem ezber eylemişdir vaşfıñı çokdan
Derûn-ı dilde nazmıñ şu‘le-i dâğ-ı süveydâdır

Dilimde Âşafâ naķş eylemişdim şâhid-i ĥalkıñ
Yazılmış şafĥa-i endîşede Vâmıķ‘la ‘Azrâ‘dır

Benim gibi suĥan-gû şâ‘ir-i manşûb-ı sulţâna
Ki zâtıñ gibi ĥab‘ım daĥı bî-mânend ü hemtâdır

25 Suhan-bîn olmasam revnağ-tırâz-ı 'âlem olmazdı

Nazım vaşfında cārî olmasa bir tırfa ma'nâdır

[45a] Yeter tebrîk-i berceste kaşîdeñ şimdilik Es'ad

Felek devr-i selâmet üzre mâdem 'arş-ı peymâdır

Hudâ hıfz eyleye dâ'im vücūd-ı pâkiñi ğamdan

Seniñ fikriñ hemîşe hayr ile dünyâ vü 'uqbâ

Temmetü'l-Kaşîde

54

**Kaşîde der-Sitâyiş-i Hakkı Mehemmed Paşa be-Me'mûriy-yet-i ü
ber-Eşkâ-yı Tağlî İn-Kaşîde-râ der-Erzurûm Goftem vü be-Cânib
v'ey İrsâl Kerdem**

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Âb-ı rûy-ı vüzerâ Hazret-i Hakkı Paşa

O hudâvend-i mu'azzam şeh-i evreng-i veğâ

O hudâvend-i şecâ'at-meniş-i devrân kim

Hak idüp zâtıñı ârâyiş-i iklîm-i hüda

Zâtıdır mâ-ḥaşal kuvvet-i kalb-i eyyâm

Nuṭkıdır zübde-i akvâl-i 'uḳûl-ı 'aḳla

Kuvvet-i kalb-i zafer merd-i ğazanfer peyker

Zâbıt-ı mülk-i hüner râbıta-i mülk-ārā

5 Seyf-i meslûli mü'eyyîd be-füyûzât-ı kâdr

Tîğ-i meḳhûlı dem-i ḥamlede Rüstem-fermā

Re'y-i tedbîri cihân-gîr-i sezâvâr-ı mülûk

Sa'y-ı endîşesi âsâyiş-i dîn ü dünyâ

Devlet-i dîne şadâḳatde 'Alî-sîretdir

Emr-i mülkiye ide mevhîbe ḳılmış Mevlâ

Ḳahramân bâb-ı refî'inde bölük başısıdır

Nice Rüstem'leri der-bend ider ol Zâl-ı hecâ

Rûm ili ser-te-ser âteşlere yanmış idi ḥayf

Zâtı ger olmasa devletde mu'în-i zu'afâ

10 'Âciz oldu vükelâ def-i buğât-ı zulmi

Çâre-sâz oldılar itfâ-yı şerâre 'uçalâ

İntihâb eylediler zât-ı celâdet-menişin

Ḥuccet-i meşvereti cümlesi itdi imzâ

Ṭaraf-ı saltanata eylediler 'arz u beyân

İtdiler Ḥazret-i Sulṭân-ı Selīm'i irzâ

Ser-be-ser Rûm iliniñ virdi zimâmın yedine

Ol dahı eşheb-i tedbîr ile oldu yek-tâ

Eşkıyâ kellesini ṭu'me-i şemşîr idüp

Ol kadar senn-i süyûf eyledi kim sefk-i dimâ

15 'Araba yükler ile devlete itdi irsâl

Eşkıyâ kellelerin eyledi zîb-i pehnâ

Rûm ili rāhı açıldı hele Lillāhi'l-ḥamd

Pîr olan Rûm ili ol şevk ile oldu bernâ

Nev-be-nev rāḥatını selb idüp itdi ğayret
N'eyleyem āh felek devrin ider nā-bercā

Yohsa ol Mehdī-i devrāna mu'īn olsa felek
Bir çerāgāhı ider şīr ile āhū mer'ā

Yine ümmīd ideriz Ḥazret-i Mevlā'dan biz
Mesned-i salṭanata zātı olur zīb-efzā

20 O felek nā-dem olur itdigi geçer velākin
O da maḥkūm olur elbetde çeker rüz-ı cezā

[45b] Felegiñ vaşfını taḥrīre ser-āğāz itsem
Devlete eyledigi ğadrini itsem imlā

O da bir bāb-ı dīğerdır hele hıfz eyleyeyim
İthām-ı felegi cümle bilür evvel dānā

Şimdilik vaşf-ı cemīliñde ğazel söyleyeyim
İtmeyim ğayrı şu'ünāt-ı felekde ıtrā

Âb-ı rûy-ı vüzerâ Hazret-i Haqqı Paşa
O gâzanfer-şiyem ol Âşaf-ı evreng-i sehâ

25 Kâlbidir menba‘-ı ilhâm-ı füyûzât-ı hüner
Zâtıdır maşrık-ı hurşîd-i kemâl-i dānā

O hudāvend-i mu‘azzam ki dem-i kahrında
Gürbe-i lâgar olur şîr ü peleng-i dünyā

O hudāvend-i mufahham ki dem-i luṭfînda
Vāyedār-ı emel-i nıṣfet-i arz u semā

Devlete eylediği sa‘y u şadâqatle hemân
Mülk-i ‘adl içre kıla zâtıñı Haq pâ-bercā

Hâşılı cümle-i evşâfını tahrîr itsem
Yine yüz biñde birin eyleyemez hâme revā

30 Bâri bir nebze de ben kendimi ta‘rîf ideyim
Ne kadar zâtımı ‘ârif ise de ol dānā

Menem ol Mehdî-i ma'nâ-yı ma'ânî-i zuhûr
Gelemez semtime Deccâl-ı ğalaṭ bî-pervâ

Menem ol ma'şer-i iḥrâb-ı füyûzât-ı hüner
Nâşîru'd-dîn-i ma'ânî-i fûnûna şenâ

Menem ol ğâbe-i elfâza hizebr-i kudret
Mîşezâr-ı hünere ḥâmem olur şavlet-zâ

Menem ol pertev-i ḥurşîd-i cihân-gîr-i fûnûn
Zerredir zâtıma nisbetle kemâl-i dünyâ

35 Kalemimdir ki virür şâhid-i nazma zînet
Himemimle olur ebkâr-ı ma'ânî zîbâ

Pâye-i nuṭṭkıma mirkât-ı felek süllemdir
'Arş-ı rahmânı geçer lafz-ı selîs-i inşâ

Cebre'îl-i hünere fikrim ider üstâdı
Mekteb-i feyzime ta'lîme gelür ehl-i semâ

Bezm-i feyżimde döner sâğar-ı nûr-ı tevḥîd

Meclis-i dînime sâķılık ider feyż-i Ḥudâ

Añla şu luḡf-ı ḥudâvend-i cenâb-ı Eḥadı

Ben gibi şâ'ir-i pâkîze-i nâ-yâb-edâ

40 İdüp ol dâver-i devrâna beni dil-bend

Sâye-i devlet-i vaşfinda olup medḥe sezâ

Yeter Es'ad bu kadar ğayrı du'âya başla

Ki kaşide 'akabinde olur elbet du'â

O ḥudâvendi ide baḡt-ı vekîl-i muṭlak

Ḥaķ aña ben gibi ol anda şadîķ ide 'aṭâ

Yohsa ebnâ-yı zamânıñ bu muzahref ṭavır

Herkesiñ ḥavşala-i şıdkını eyler rüsvâ

Nice 'adl añlaşılın kâr-ı mezâlimdir hep

[46a] Meger ilhâm ide her kârı cenâb-ı Mevlâ

55

Kaşîde berây-ı Maşlâhat Mâder-i Sitâyiş-i Valî-i Mora

Dâmâd-ı Şehriyâr-ı Seyyid Aḥmed Paşa

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Yine deryâ-yı ṭab'ım cûşa geldi müjde yârâna
Ne ra'nâ bâdbân açdı ḥayâlim fülk-i 'îrfâna

Ki çıkdı cûşışinden ol güherler kim leb-i nuṭṭa
Olur tâ her biri bir ğıbṭa-fermâ baḥr-ı 'ummâna

Ne gevherlerdir ol kim her biri bir zîb-i dünyâdır
Sezâdır olsa her bir dânesi mengûş-ı canâna

Ne gevher belki her bir ḥarf-i revnaḵ-sâz-ı âşârim
Uşûl-i ma'rifetdir nev-be-nev bezm-i suḥan-dâna

5 Ne gevher şu'le-i esrâr-ı feyzimdir feleklerde
Kevâkib şanma nûr-efşân olan keyvân-ı ekvâna
Ne gevher pertev-i nazmumdır olmuş mihr 'âlem-tebâh
Degil mihr-i felek revnaḵ viren bu çâr-ı erkâna

Ne gevher hâme-i meşâta-i fikrimdir 'âlemde

Viren zîb-i cemâl-i nâz ruhsâr-ı 'arûsâne

Ne gevher nuṭḡ-ı pâkimdir ki hâmemden şudûr eyler

Sezâdır hıfz olunmak her biri bir derc-i şâhâne

Ne deñlü derc-i endişemde maḥfûz olsa da nazmum

Anı şarf eylerim elbetde vaşf-ı şıhr-ı zî-şâna

10 O dâmâd-ı mükerrem seyyid-i adaş-ı Peyğâm-ber

Beni luṭf ile hem-ser kıldı zîrâ çarḡ-ı gerdâna

Sitemi Aḥmed-i Muḥtâr o dâna-yı kerem âşâr

Şenâ-yı zâtı bir sermâyedir sübhân u Selmân'a⁴³⁹

O mihr-i ekremi ol Yûsuf-ı şânî-i devrânî

Cenâb-ı Hâk bağışlasun Züleyhâ yüzli sulṭâna

⁴³⁹ "Selmân'a" ile biten mısraın sonuna *mukaddem*, "sultâna" ile biten mısraın sonuna *muahharan* yazılarak iki mısraın yerlerinin değiştirilmesi gerektiğine remiz düşürülmüştür.

Zamānıñ tâcdârı nâzım-ı mülk-i cihānbānı
Şükûh u şevketi zînet-fezâdır çarh-ı gerdāna

Kerīm-i kāmurān Āşaf-şiyem maḵbûl-ı ins ü cān
Müsellem tarz-ı tavrı cümle ahlâkı vezîrâne

15 Müsellem cümle kârıñ ḥalkı mecbûr eyler eṭvârıñ
Virür 'ârıñ metānet devlet-i 'ulyâ-yı 'Osmân'a

Sen ol mergûb-ı devrân nâmdâr-ı ḥüsn ü ānın kim
Ġıdâ-yı cān olur her iltifâtıñ ehl-i vicdāna

Sen ol nûr-ı tecellî ecmel-i maḥbûb-ı 'ālemsin
Cemāliñden leṭāfet 'aks ider mihr-i dıraḥşāna

Sen ol mihr-i müşa'şa'sın ki bir bir pertev-i rûyıñ
'Aceb mi baḥş-ı nûr itse felekde māh-ı tābāna

Ḥidīvâ kāmkarā dāverā maḥbûb-ı müsteşnâ
Ḥilāvet baḥş ider nuṭkıñ mezāk-ı bezm-i 'irfāna

20 Ne eyyām-ı ġarā'ibdir bu kim ḳadr-i suḥan-dānı

Bilinmez oldu hayf ol çarh-ı kec âyîn-i devrâna

Nedir bu vaz'-ı üştür-gürbevâri bezm-i 'âlemde
'Aceb bir bende de ehl-i hüner gelmez mi meydâna

[46b] Yâhûd kadr-âşinâ bir merd-i devlet yok mıdır dirken
Seniñle Âşafâ virdim beşâret cümle ihvâna

Tesellî eyledim bu hâtır-ı nâ-şâdı luţfıñla
Hayât-ı tâze geldi hâşılı ecsâm-ı yârâna

Kerîmâ görmeyeydim zâtıñı bu vaz'-ı dil-cûda
Yıkılun dir idim şubh u mesâ bu tāk-ı eyvâna

25 Nice dem hâşılı şuşmuşdı murğ-i hâme-i hayret
Seniñ vaşfıñla geldi şimdi bülbül gibi efgâna

Huşûşâ yemlediñ luţfıñla sulţânım dil-i zârı
Nice esb-i hayâlim gelmeye vaşfıñda cev lâna

Edâ-yı şükriñ itmek hâme-i mecbûra mümkün mi
Meger vaşfıñ gazelde söyleye mânend-i hûbâna

Fürûğ-ı řāb-ı rûyîndır viren fer māh-ı tābāna
Nigāhîndır leřāfet-başş olan enzār-ı cānāna

şeker mi keyf-i řahbā mı nedir nuşk-ı laşîfinle
'Aceb la'liñ midir reng eyleyen yāķūt-ı rümmāna

30 Beřerdir řuretiñ ammā melek mi māye-i ařlıñ
Ki şayret-sāz olur her bir nigāhîñ 'ayn-ı insāna

Kemāliñ şun'-ı ķudret sende icrā eylemiş el-řaķ
Var iken reng-i rûyîñ kim baķar verd-i gülîstāna

Sen ol nūr-ı tecellîzār-ı elřāf-ı İlāhîsin
Nařîriñ gelmemişdir řāşılı iķlîm-i řāķāna

Götürse řāk-i rāhîndan řabā 'azm eyleyüp Ćîñ'e
Ćubār-ı sürme-sāzıñ fer virürdi çeřm-i cîrāna

Du'ā eylerdi her ehl-i vilāyet saña bî-şübhe
Bu vařfıñ varsa řattā böyle gūř-ı řāh-ı Ćîlān'a

35 Hülâşa bende-i memlûkıñ oldı âşafâ Es'ad

Tefevvuk eylese lâyıķ degil mi şimdi aķrana

Vaţandan haylî eyyâm oldı ayrıldı dil-i zârım

Döne cânım revâ mı âteş-i hasretle püryâna

Ayaķlandır n' olur luţfıñla gül yüzlim mededkâr ol

Hzîz-i firķat üzre ķoyma himmet eyle merdâne⁴⁴⁰

Cihânda zâyî olmaz herkesiñ ef'âl-i memdûhı

Anıñçün cenneti şart eyledi Hâķ berr ü ihsâna

Eger dâr-ı mucâzât olmayaydı 'âlem-i iķbâl

Neden lâzım olurdı bir daķı insân insâna

40 İşim altun iden ancak seniñ iksîr-i luţfıñdur

Ķoma tîr-i merâmım pûte-i tedbîr-i a'yâna

Eger dirsen niyâzıñ resm ü ķanûna menâfîdir

Hîç âyîn-i keremde resm olur mı tab'-ı pākâne

⁴⁴⁰ dk. hazîz 1618.

Hulāşa bende-i mecbūrı mesrūr eylesün el-ḥaḳ
Çıka nām-ı kerīmiñ şüphesiz tā ‘arş-ı rahmāna

Yeter ey dil ḥazer-i taşdı⁴⁴¹ den o şıhr-ı zī-şāna
Du‘āya başla ğayrı bārgāh-ı sırr-ı Sübhāna

Hudā iḳbālīñi memdūd ide zıll-ı cihānāsā
Hemīşe mazḥar olsun zāt-ı pākiñ ‘afv-ı ğufrāna

[47a] 45 Cihānda şīr ü şekker gibi memzūc eyleyüp Mevlā
Bağışlasun seni tevfiḳ gül yüzli sulṭāna

56

**Kaşīde berāy-ı Tebrīk-i Manşīb-ı Erzurūm der-Def‘a-i Şālişe der-
Sitāyiş-i Dāmād-ı Şehriyār-ı Seyyid Aḥmed Paşa der-Erzurūm
Goftem**

mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün

1 Kalem kim bıkır-i naẓma zīb-i revnaḳ-sāz-ı ma‘nādır
Suḥan endīşe-i dāmāda ta‘rif-ḥvān-ı inşadır

⁴⁴¹ dk. tasdī‘-sıhr.

Ne bîkr-i nazma zînet belki her bir harf-i âşâra

Libâsı n'ola şüret-bağş-ı hayret-zâ-yı imlâdır

‘Arūs-ı nazma zînet-sâz olur meşşâte-i fikrim

Anıñçün ‘âql-ı küll kām almağa her ân müheyyâdır

Ne şuretdir bu şüret kim virür bu hâme-i cādū

Buña kevn ü mekân endîşe-fersâ-yı temennâdır

5 Ser-i müy-ı hayâle nakş ider taşvîr-i Ferhâr'ı

Ne şüret-bend-i ressam sih(i)r-sâz-ı mu‘ammâdır

O maṭla‘dır ki hâmem gün gibi her gün toğar ma‘nâ

O hâverdir ki hurşîd-i nazım andan hüveydâdır

Ne maṭla‘dır ne hâverdir benim kudsî nihâdımdır

Ki mürde nazmı ihyâ itmede ‘ayn-ı Mesîhâ‘dır

Olur Yûsuf gibi fermân-revâ iklîm-i ma‘nâya

Ḥurûf-ı tâze mazmûn hizmetinde bir Züleyhâ‘dır

Devâtım cāh-ı Naḥşeb ḥāme-i siḥr-āferinimden
Zuhūrât-ı şuver itdikce şevķim ḥikmet-efzâdır

10 Tecelliyâta mazḥar eylemiş zât-ı rubûbiyyet
Bu ḥâletle şu'ûnâtım bütûn nâ-dîde-peydâdır

Gel imdi ey qalem bu feyz-i isti'dâd ile bâri
Bu nazmı bir kıız-oğlan resmine koy bir temâşâdır

Ne kıız ol belki kudret beslemiş bir şekl-i ḥūrîde
Ola kim her gören bilsün bu müsteşnâ-yı havrâdır

Anı soñra bezet evşâf-ı şıhr-ı ḥâş-ı ekremle
Disünler işte bu nev'-i melekden daḥı a'lâdır

Ki ḥattâ mâ'il olsun görmege ol zât-ı 'ālî-şân
Ki bilsün tâ kı taḥşîlinde dünyâdır hem âsâdır

15 Bu tarz-ı tavır ile perverde eyle böyle bir nev-resi⁴⁴²
Ki şatmak kaçd idersiñ müşteri dâmâd paşadır

⁴⁴² Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

Bu gûne nâzenîn âşâr-ı bîkr-i huṭbeye lâyıḳ
Yine ol bî-bedel ṭavr-ı melek ḥurşîd-i sîmâdır

Semiyy-i Aḥmed-i Muḥtâr o dānâ-yı kerem âşâr
Bu E[r]zurûm'a vâlî olması Ḥaḳ'dan 'aṭâyâdır

Ne vâlî belki ḥâḳân-ı mu'azzamdır sülûkıñda
Vezîrân-ı cihânıñ efḥamı bir merd-i dānâdır

Kerîm ü a'ḳal u ekmel selîmü'l-ḥulḳ-ı İskender
Raḥîm ü kâmil ü ecmel 'azîmü's-şân-ı Dārâ'dır

20 Hudâvend-i mu'azzam şehriyâr-ı huṭṭa-i Âdem
Kef-i cûdı mişâl yemm-i keremde şanki Yaḥyâ'dır

[47b] Melek-rû Ḥazret-i Fârûḳ-ḥaşlet evliyâ sîret
Vücûd-ı ḥaşılı sermâye-baḥş-ı dîn ü dünyâdır

Füyûzât-ı şamed dil-dâdedir aḥlâḳına bî-şekk
Hemîşe 'avn-i Ḥaḳ pîrâmeninde 'aşıḳâsâdır

Gel ey meşşāṭa-i cādū nizām-ı ḥāme-i Es‘ad
Seniñ düşīze-i vaşfıñ felekde hep melek-zādır

O şıhr-ı efḥamıñ vaşf-ı laṭīfide ğazel söyle
Disünler kim bu nazmıñ kıā’il-i ‘allāme inşādır

25 O dil-ber kim benimle ülfete çünkü müheyyādır
Gönülde ārzūsı tā-ezel bir başka sevdādır

Eger peymāne gelse rüz-ı ferdā-yı kıyāmetde
Yine fikr-i vişāli nev-be-nev ḳalbe feraḥ-zādır

Cemī‘-i dil-berānıñ fihris-i nāzı ḥayālimken
Benim dil virdigim ‘aynıyla müsteşnā-yı ālādır

Benim maḥbūbımı görse eger Ḳays-ı beyābānī
Bilür ki bend-i ‘aşḳı oldığı maḥbūbe Leylā’dır

Yāḥūd bir gonce-i zībādır ol kim bāğ-ı ḳudretde
Açılmış Allāh Allāh cümle ‘ālem aña şeydādır

30 Muhaşşıl olsa bu evşâf ile 'âlemde bir dil-ber

Yine zann itdigim ol Hâzret-i Dâmâd Paşa'dır

Şadâkatle iki üç devlete tûğ u 'âlem çekdi

Buña şâhiddir 'âlem şanma kim bir sâde da'vâdır

Vezîr ibn-i vezîr ol Cem-haşem Keyhüsrev-i mesned

Aña nisbet vezîrân-ı zamâne şanki 'Ankâ'dır

Bu da şâhid degil mi ben gibi bir bî-bedel şâ'ir

Anıñ vaşfında böyle nürveş-i âşâr-ı gûyâdır

Tettebbu' eylesünler işte nazm o nesr-i dünyâyı

Naẓîri var ise 'âlem disün Es'ad hod-ârâdır

35 Yeter lâf u güzâf artık du'â hengâmidir Es'ad

Bu eyyâm-ı sürûr içre du'â aşhâbı ber-pâdır

Hudâ ol dil-pesend-i kâmurânı eylesün dil-şâd

Bu çarh-ı çenberiñ mâ-dâm devri böyle ber-câdır

**Terkīb-i Bend berāy-ı Taleb-i Mürür der-Cezīre-i Mora be-Cānib-i
Dāmād-ı Şehriyārī Seyyid Aḥmed Paşa Mürür Dād u Hezār
Dīnār İn‘ām-kerd**

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

1 Mevlā virince bir kıula taht-ı sa‘ādeti

Āmāde eyler ‘ahd-ı ezel tāt-ı devleti

Bir bendeniñ ki āyīne-i kıalbi şaf ola

Şuret-nümā olur aña dā‘im ināyeti

Tefvīz iden Ḥudāya umūrıñ hūlūş ile

Her kār-ı müşkilinde bulur ol selāmeti

Ol kıul ki kıismet-i kıadere i‘timād ide

Bī-şekk arar bulur anı maḳsūm-ı kıismet-i

Yazıldıķca fihris-i taḳdīre ber-murād

Gelmez ḥuşūla eyleme tedbīr-i himmeti

Esbāba şarf iden kışı ḥüsn ü irādetiñ

Ancak ‘ameldir itdigi kārıñ fażīleti

[48a] Gerçi ḥuşūl-ı kārılar esbāba bestedir

Ammā yine ezeldir anıñ aşl-ı ḥikmeti

Gönder beni 'ināyet idüp Āsaf 'azm idem

Yolda du'ā-yı devletiñi yād idüp gidem

2 Çünkü hayāl-i re'y-i kerīmiñ keremdedir

Nakd-ı keremde mevķıf-ı künc-i himemdedir

Ancak teveccühiñdür efendim kerem baña

Yohsa cezīreniñ keremi hep 'ademdedir

Raħm eyle dest-i luṭf ile aç pāy-ı 'azmimi

Zīrā bu ħabs ile dil-i zārım elemdedir

Çünkü kader bu şūret ile oldu cilveger

Şimdi 'ināyetiñ baña cūd-ı kalemmedir

Zāt-ı kerīmiñ oldu veliyyü'n-ni'am baña

Ben bendeyim hayālimi şanma diremmedir

Gönder beni be-ħaķķ-ı şehenşāh-ı enbiyā

Zīrā ki bilmem ehl-i Sitanbul ne demdedir

Ḥüsn-i 'ināyetiñ baña her dem 'aṭıyyedir

Göñlüm o güne luṭf ile da'īm ni'mededir

Luṭf-ı 'ināyetiñle 'aṭā kıl mürürımı

Artur teraħḥum ile efendim sürürımı

3 Ey dāver-i zamāne-i luṭf-ı kerem me'āb
Bilsün benim bu hizmetimi cümle şeyḥ ü şāb
Şun'ım var ise bunda şadākatden uğradım
Mevlā karīben eyleye şıdkımla kām-yāb
Gerçi felek şadākatimi zāyi' eylemez
Maḥcūb olur mı perde-i 'özl ile āfitāb
Şerḥ eylesem bu mebhāşı vaktiyle devlete
Taḥrīr olunsa el-ḥaḳ olur bir nice kitāb
Devletde böyle şīve-i külfet kadīmdir
Bunda merām-ı devleti bilmek degil şavāb
Dāvera bu hizmetim aradan gitdigi ḳalır
Yohsa bizim ḥesābımız üzre olur ḥesāb
Böyle bahāne ile mübāşir çepellenür
Āşaf olur mı yok yere hīç memleket ḥarāb
Çün eylediñ gerek gibi teftīş-i ḥālimi
Sen al bırakma virme o nā-dāna mālımı

4 Şuretd e gerçi ehl-i şadākat ḥaṭardadır
Ammā ḥıyānet ehli hemīşe kederdedir
Sūd eylemez zamānede ğaddār-ı dehr olan
Bilmez ki naḳd-ı vakt-i me'ālī zararlıdır
Şüretde ehl-i 'iffete bakmazsa da felek

Sîretde adr-i řāhib-i 'işmet nazardadır
Erbāb-ı řānı pest idemez 'özl ile felek
İkbāl-i baht herkese hük-m-i aderdedir
[48b] Sūz-ı derūnı ehl-i diliñ dil-fürüz olur
Tāb-ı mihirden 'ālemi gör kim hāzervedir
Rūřen ılar derūnını celb-i ulūb iden
Gör kim řafā-yı kesb-i sa'ādet seherdedir
Maħbūb olan ezelde yine dil-nevāz olur
Āvīze-i muħabbeti řāk-ı cigervedir

Besdir baña hulāřa efendim 'ināyetiñ
Ādem isem edā ideyim şükr-i ni'metiñ

5 Es'ad apuñda bende-i řāhib-ırān ola
řāyeste-i 'ařūfet olup kāmurān ola
Bu çekdigim sitepleri devrān unutturur
Sāyeñde 'avn-ı luřf-ı Hudā bir zamān ola
'Ömrim var ise feyz-i muadderle 'āleme
Bu devlet-i 'aliyyede nāmım 'ayān ola
Görsün felek 'ināyet ü ihsān ne olduğın
Menřūr-ı re'fetim felege rāyegān ola
Gül yüzlüm itdigim saña ħayr-ı du'a budur

Eyyām-ı ‘ömr-i devletiñ emn ü emān ola
Şöyle muvaffaķ eyleye Mevlā vücūdını
Luṭfıñla pīr-i miḥnet olan nev-civān ola
Mevlā iki cihānda seni kāmūrān ide
Düşmānıññ hemīşe zamānı fiğān ola
Rabbim ķavuşdıra seni ḥasret-keşānıña
‘Ālem o zevķ-i vuşlat ile şādumān ola

Nām-ı şerīfiñ Aḥmed-i Muḥtār'ı aındırur
Āb-ı zülāl-i merḥametiñ cānı ķandırur

58

**Kaşīde-i Ğarra der-Sitāyiş-i Vālī-i Mora Sāmī Ebū Bekir Paşa Bin
Meḥemmed Paşa**

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

1 Ey Āşaf-ı keremver-i gencīne-i himem
V'ey ḥāver-i semāḥat-ı eflāk-ı muḥteşem

Ey melce‘-i melāz-ı Ferīdün u Keyķubād
V'ey mebde' [ü] ma‘ād-ı vezīrān-ı pür-kerem

Ey rā'î-i merā'î-yi iklîm-i terbiyet

V'ey sa'î-i mesā'î-yi eyyâm-ı muhterem

Ey nâzım-ı menâzım-ı yek-tâ-yı ma'rifet

V'ey muhtsin-i mehtsin-i ahlâk-ı mevc-i yem

5 Ey sır viren secencel-i devrâna lutf ile

V'ey ser kıoyan o ğavr-ı şerî'atde dem-be-dem

İsmiñ cenâb-ı Hâzret-i Şiddîk ile semiy

Nâmıñ ferîd-i mevhibet ey Bû-Bekir-şiyem

Sensin o kıahramân-ı 'adâlet-semîr kim

Tahtsın iderdi görse 'Ömer şimdi lâ-cerem

Sensin hülâşa-i kerem-i cûd-ı lâ-yenâm

Hâk eylemiş vücûdını devrâna pür-ni'am

[49a] Sen ol vezîr-i 'ahd-i mehtamid-kerîmsin

Dehriñ nizâm-ı levha-i fikriñde mürtesim

10 Sen ol hülâşa senge nesîm-i 'adâletiñ

Esdikce bâğ-ı gülşen olur 'arşa-i sitem

Bir ülkeniñ nizāmına ‘azm eyleseñ eger
Tevfîk-i Hâk delâletiñ eyler gelür o dem

Hayrândır kemâline cümle cihâniyân
Meftûndır cemâliñe tevfiķ-i Zü'l-kerem

Görmüş mi çeşm-bâz-ı felek bir nazîriñi
Bu müdde‘âma ehl-i başîret disün ne‘am

Meftûn-ı şavr-ı bî-bedeliñdir gönül seniñ
Hâniş miyim yemînine ben ey melek-şiyem

15 ‘Akl-ı vefāya eyledi nāmûs-ı devleti
Re’yiñ nizām-ı salţanatı kıldı muntazam

Her kâr-ı emr-i müşkili re’y-i şadâkatîñ
Tevfîk-i Rabb-i ‘izzet ile itdi mültezem

Ne kürsî-i sipihri kısam zîr-i pâyiñe
Fikrim bülend-i medhiñe vaz‘ idemez kıdem

Şimden girü 'aceb mi şalâ kılsam 'âleme

Vaşşâfîñ eyledi beni elţâf-ı zû'l-kerem

Fikrim 'arûs-ı vaşfîña zînet-fezâ iken

Meşşâtevâr dest-i hayâlimde çün kalem

20 Yalvardı ben virem diyü bir revnağ-ı dîger

Ebrû-yı medh-i hüsniñe çekdi haţ-ı vesem

Yazdı bu beyti şafha-i ruhsâr-ı cûdıña

Dil tâzelendi zînet-i hâmem görüp o dem

Ol şevk ile görünce o zîbâ-yı maţla'ı

Vaşfında anı bir ğazel itdim ki söyleyem

Ey server-i yegâne-i devrân-ı Cem-haşem

V'ey nuhbe-i zamâne vü dâñā meh-i 'âlem

Ey kuvvet-i kulüb-ı ümem maḥż-ı luţf-ı Hâk

V'ey müttekâ-yı devlet-i hâkâniyân-ı Cem

25 Luţfîñ harâb-ı kişveri terbiyye eylese

Mânend-i bâğ-ı cennet olur ülke-i sitem

Āb-ı zülāl-i terbiyetiñ olsa reşha-rĩz
Deşt-i emelde güller açardı has-ı çarem

Besdir baña medĩhañ ile bu müfāharet
Ben senden özge kimseniñ evşafıñ eylemem

Dâverâ bu rütbe tũl-i suhandan gelür kelâl⁴⁴³
Ammâ melâl gelmedi vaşfıñda n' eyleyem

Ruḥşat olursa ben de mübāhāt idem bir ān
Bil sen de қadr-i bendeñi ey şāhibũ 'l-'ālem

30 Ben ol gürũh-ı bĩ-mezeniñ şeh-süvāriyım
Dā'im semend-i rif'atim olmaқdadır қalem

Ol rütbe tĩz-i seyr-i ḥayālim ki az gelür
Şeb-dĩz-i fikre Rũm u Yemen ũlke-i 'Acem

⁴⁴³ “Dâverâ” kelimesinde vezin aksamaktadır.

Tab'ım o Qahramân-ı suḥandır ki pest ider

Rüstem-neberd-i ma'reke-i nazmı lâ-cerem

[49b] Nazmım o neş'e-baḥş-ı cihândır ki añdırur

Her beytiñ neşâtı bir âyîñ-i devr-i Cem

Pür-dâğ ider derûnını mânend-i lâlezâr

Müşk-i Hıfâ revâyiḥ-i nazmım iderse şem

35 Nuṭkımdadır ḥalâvet-i kând-ı leb-i nigâr

Nazmımdadır emmâre-i sermâye-i ni'am

Revnaḳ virür zebânıma esrâr-ı feyz-i Hâḳ

Feyzimdir eyleyen dil-i ḥussâdı pür-elem

Şol rütbe geldi tâb u ṭarâvet ziyânıma

Hâmem o şevḳ ile didi bir kıṭ'a söyleyem

Kıldı rubûde gönlümi bir şûḥ-ı gonce-fem

İtdim hezâr-ı şevḳ ile bülbül gibi neğam

Nessâcı âh târ-ı ḥarîr-i ḥayâlden

Bir pîrehen yapup o gül endâma giydirem

40 Mevlâ bilür ki ni‘met-i luṭf-ı cevârihiñ

Ḳıldı hemîşe cān u dili şâf-ı muḡtenem

Ḳuş kondurur ṭabî‘atım aḡşân-ı nazmıma

İrvâ iderse naḥl-ı ümîdim yed-i kerem

Rûḥ-ı revân-ı Nef‘î‘yi ismimdir añdıran

Vaşfımdır eyleyen dil-i vaşşâf-ı beste-fem

Görse Nazîm nazmımı taḥsîn ider velî

Sâyeñde eyleyem hele bir kerre ref‘-i ḡam

Dâverâ ḡaşıdeñ içre bu sūz u güdâzlar⁴⁴⁴

Âyîñ-i resm-i vaşfıñı tecdîd ider ḡalem

45 Es‘ad suḡanda tâbıñı itdiñ suḡan-veri

Ḥassân-ı ‘aşr iseñ daḡı bu rûtbe deñmem

Eyle ḡulûş-ı ḡalb ile ol dâvere du‘â

Âheng-i feyzdir saña şimdi du‘â ehem

⁴⁴⁴ “Dâverâ” kelimesinde vezin aksamaktadır.

Mevlâ mu'ammer eyleye tûrdıkça âsumân
Mâ-dâme çeşm-i şems ü kamer görmeye herem

Mevlâ refîkîñ eyleye tevfiķini müdâm
Düşmânıñ hemîşe mekânı ola 'adem

59

**Bahâriyye der-Sitâyiş-i Vâlî-i Mora Hâzret-i Sâmi Ebû Bekir Paşa
Bin Mehemmed Paşa**

müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün

1 Vakt-i bahâr oldu yine dil demdedir şeydâ gibi
Açıldı diller şevk ile üşkûfe-i ra'nâ gibi

Sünbül çıķup virdi haber hep lâlezâra ser-te-ser
Faşl-ı bahâra bu eser oldu hayât-efzâ gibi

Çâk itdi gonce sînesin gördi hezâr âyînesin
Bülbül de eşk-i dîdesin gülşende dökdi câ gibi

Virdi bahâra sū-be-sū şeb-büy-ı zülf nâfe-i bû
Olsun hezâr-ı tâze gū kîlk-i suhan-pirâ gibi

5 Gördi bahārīñ çağını eglence kıldı bāğını
Gösterdi lāle dāğını bir ‘āşık-ı rüsvā gibi

[50a] Olmış letāfetle semen bŷy-efgen-i çāk-ı çemen
Gülşende şāh-ı yāsemen maḥbŷb-ı müsteşnā gibi

Āmāde zevk-i mekteb her dilde biñ şevk-i ıtarab
Her kŷce-i bāzār ‘aceb bir Cennetü'l-mev’ā gibi

Ol şevk ile der-dest iden dār elleri ser-mest iden
Ḥākān-ı ıtab’ım pest iden bildim Bekir Paşa gibi

Ol şevk ile dil n'eyledi şīrīn suḥanlar söyledi
Medḥin kaşīde eyledi bir kām̄et-i bālā gibi

10 Kıldım neğam bŷlbŷl gibi açıldı ıtab’ım gül gibi
Her bir kelāmım mŷl gibi bir neş’edir şahbā gibi

Cŷş itdi ıtab’ım n'eyleyem ‘arz-ı cevāhir eyleyem
Vaşfında demdir söyleyem bir bŷlbŷl-i şeydā gibi

Vaşfiñ idenler şād olur her guşşadan āzād olur

Devr-i felekde yād olur vaşşāf-ı sihr-ārā gibi

Sensin vezīr İbnü'l-vezīr kişver-güşā-yı bī-naẓīr

İtmiş seni Ḥayy u Kādīr sultān-ı bī-hemtā gibi

Sensin heme kân-ı kerem ey nükte-dân-ı pür himem

Evşāfiñ cümle ümem hıfz eylesün inşā gibi

15 Sensin zamānıñ ekremi dānā-yı zāt-ı efḥamı

Geşt eylesünler 'ālemi varsa saña hem-pā gibi

Görse melekler ser virür ğamzeñ felekler per virür

Nūr-ı cemāliñ fer virür mihr-i cihān-ārā gibi

Ruḥsārıñ Rabbü'l-felaḳ itmiş şabāḥa mā-şadaḳ

Rüyüñdadır nūr-ı şafaḳ bir maṭla'-ı ğarrā gibi

Re'yiñ rebī'-i terbiyet fikriñ 'aṭā-yı mevhibet

Zātıñda feyz-i ma'delet mevc-i şaf-ı deryā gibi

Seyfiñ cihāna zelzele virse ‘aceb mi velvele
Ben bildigim sensin hele mirrīḥ-i bī-pervā gibi

20 Gördiñ mi mişliñ ser-te-ser mi’rāt-ı dehre kıl nazar
Feyziñdedir cümle eğer bir nüṣṣa-i kübrā gibi

Gör luṭf-ı Ḥaḫḫ’ıñ kārīñı ızhār idüp āṣārını
Deryā-yı feyziñ dārını virmiş saña Mūsā gibi

Ḥüsn-i beyāna ān virür endīṣeye cevlan virür
Mürde ḥayāle cān virür feyz-i lebiñ İsā gibi

Sensin hele ‘ālī-neseb ey ḥikmet-āmūz-ı edeb
Zātuñla faḫr eyler ḥaseb bir cevher-i yek-tā gibi

Zīb-i Hümā-yı devletiñ arturdu şān u şevketiñ
Bildirdi ḥalka kıymetiñ ‘Anḳā-yı bī-pervā gibi

25 Luṭf içre āheng eyleyen züvvārını şeng eyleyen
Ḥassān’ı dil-teng eyleyen bezmiñde bir peygā gibi

Dāver göñülde mültemes evşāfıña kıldım heves

Sensin baña feryād-res Hızr-ı hüküm-fermā gibi

Deryā-yı feyzîñ kânısın üftādegānıñ cānısın

Mülk-i hüner sulţānısın ‘utbā-i nazm-ārā gibi

Sensin baña luţf eyleyen ğurbetde göñlüm añlayan

Qand-ı kelāmım diñleyen tūţı-i şeker-ḫā gibi

Ben zerreyim sen āfitāb ben sāyeyim sen māhtāb

Fermānıña bu nüh-ķıbāb bir bende-i ednā gibi

[50b] 30 İklīm-i dilde ser-be-ser sulţān-ı endişem gezer

Mişliñ hayālimde eger olsa o da ḫulyā gibi

Luţfıñ ḫarābe ķışvere olsa döner sîmin-bere

Zātıñ cihānda her yere şevket virür Dārā gibi

Eṭvār-ı ḫalk olmış ‘aşq bu ‘āleme ‘ibretle bak

Çünkü tecellizār-ı Ḥaḫ feyzîñdedir Sînā gibi

Fikr-i hayālīm n'eylemek bir nāz-perver söylemek
'İkṡān-ı vaşfıñ eylemek hep lü'lü'-i lālā gibi

Ey dil yeter bu rütbe ses mānend-i āheng-i ceres
Geldi ğazel hengāmı bes olsun qalem gūyā gibi

35 Medḥiñ ğazelde söyledim evşāfıñı şekerledim
Bıkr-i hayāli eyledim 'ayn-ı cihān-ārā gibi

Reng-i ruḥıñ zībā gibi la'l-i lebiñ şahbā gibi
Meftūnıñ dünyā gibi Mecnūn iden Leylā gibi

Āb-ı hayāt-efzā mısın reng-i ruḥ-ı havrā mısın
Pür-nūr-ı müsteşnā mısın cennetdeki tūbā gibi

Bağsam cemāliñ ṡākına hem sīne-i berrāqına
Döksem o sīmin sāqına eşk-i hayāli mā gibi

Söyle ruḥıñda gül midir ḳurbān olam sünbül midir
Gül-būsı mı fülful midir ol gördiğim sevdā gibi

40 Çıkmış 'izārîñ 'arşa dek eflāke bir la'liñ anıñ

Ḥūrî misin yohsa melek gördüm seni ru'yā gibi

Gel zülf-i mevc-efzāya bak zîrinde mestūr aya bak

Şu kudret-i Mevlāya bak nūreyn-ber ma'nā gibi

Bak şu hayālim şengine rakḳās-ı nazm-ı cengine

Bir neş'e katmış bengine dünyā vü mā-fîhā gibi

Ḥayfā ki çarḥ-ı kînever meh-pāreme virmez ḥaber

Va'd-i vişāli tûl ider şubḥ-ı şeb-i yeldā gibi

Dest-i füyûzāt-ı hüner vicdânıma iksîr ezer

Cümle işim altun ider ḥaşşiyet-i kîmyā gibi

45 Esb-i suḥan yavaşladı tengledi meydân taşladı

Es'ad du'āya başladı luṭf-ı Ḥudā peydā gibi

Görsün felek 'unvānını öpsün cihān dāmānıñı

Sāyeñde her derbānıñı Mevlā ide Dārā gibi

Rabbim seni mesrūr ide her hālını ma'mūr ide
Hem düşmenānıñ kör ide hayvān-ı nā-bīnā gibi

Mā-dām bu şems ü kamer devrān ide şām u seher
Hîç görmeye zātıñ keder āb-ı hayāt-efzā gibi

60

**Kaşîde der-Sitāyiş-i Vālî-i Çıldır Mehemmed Şerîf Paşa ki İn Kaşîde-
râ be-Ta'rîz-i İstaḥiyye Goftem**

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

1 Gel ey dūşîze-i nāz 'āşıkā vuşlat zamānıdır
Bu bir gündür felekden kim hayāt-ı cāvidānîdir

Yeter nāz eylediñ terk-i cefā kıl ey felek-meşreb
N' olur yā kām alam ben de bu devr-i kāmurānîdir

[51a] Yeter nev-restelikle böyle cevri nā-sezā itme
Güzeliñ çağıdır 'uşşāka 'ahd-i mihribānîdir

Güzeliñ devr ider devr-i felekle özge ma'nâdır
O ma'nānıñ hayālīm zıllı bir nāzıñ beyānıdır

5 Niçün luṭf eylemezsin böyle rûz-ı râyegânide

Tecâhül mi idersiñ yoḥsa vaḳt-i şādumânîdir

Şaḳın bîḡânelerle ülfetiñ keşf eylemem yâde

Seniñ bezm-i vişâliñ dilde biraz nihânîdir

Şaḳınmam mihr-i mihriñ keşretinden ictinâb itmem

Şebistân-ı ḡayâliñ bîkr-i luṭfiñ dil-sitânıdır

Degildir kimseye bâḳî cihân taḥt-ı Süleymân' dır

O taḥtuñ şâḫibi ancaḳ cenâb-ı lâ-mekânîdir

Dirîḡ itmez o kim naḳd-ı şafâyı vaşf-ı dildâra

Anıñ eyyâm-ı zevḳi dâ'imâ bî-imtinânîdir

10 Cihânıñ germ ü serdin çekmez erbâb-ı ḥired-mendân

Seḡâ-câh-ı vücûdıñ ne ḡazîne sâyebebânıdır

Giriftâr eyleyen vaḡşî dili yek-dâne luṭfıñdur

‘Aḡâ murḡ-i ḡayâliñ dâmgâh-ı âşiyânıdır

Zevâyâ-yı himemdir müttekâsı ehl-i vicdânıñ

Mezâyâ-yı kerem erbâb-ı naḡmıñ dâsitânıdır

Keremkārān-ı ‘ālem devlet-i ihsān ile buldı
‘Ayār-ı nāmını kem-ķadr iden ekşer edānıdır

Tenezzül eylemez erbāb-ı himmet degme ihsāna
Anıñçün genc-i hātem maşraf-ı rüz-resānıdır

15 Felek encüm şaçarsa mihr ü māhı rüz-ı şeb dehre
Döner baş üzre yoğsa devriniñ ahır-zamānıdır

Bir altın top eger gün başına bağış itmese devrān
O gün fersiz gezer maşrıķla mağribde nihānıdır

Hele ey hāme-i sihr āşinā bu nekre-i vādīn
Merāmıñ ğālibā bir zāt-ı pākiñ medh-i şānıdır

Ne zāt ol Āşaf-ı yek-tā-reviş kim vālī-i Çıldır
Vezīrān-ı zamānıñ Rüstem-i şāhib-ķırānıdır

Ne Rüstem belki Behmen seyr ideydi hamle-i tigin
Ser-ā-pā dirdi anlar mülk-i Rüm'in ķahramanıdır

20 Semîyy-i mefhar-ı 'âlem Şerîf Paşa-yı Dārâ-fer
Şehenşâh-ı cihânıñ bir vezîr-i nev-civânıdır

Hudâvend-i mu'azzam 'âkil ü dānā-yı dîn-perver
Suhan-dân-ı müfahham mülk-i cūdıñ nükte-dānıdır

Hizebr-i gâbe-i heybet peleng-i şâhiğ-i himmet
Aşîl-i eşref-i millet kerîm-i kâmurânıdır

Sipehdâr-ı şecâ'at şaf-şikâf-ı 'arsa-i miknet
Şeref-bağş-ı vezâret luğf-ı vücūdıñ hânedânıdır

Kitâb-ı re'yini tâkriz ider 'allâme-i devrân
Aristo-yı feţânet bezminiñ tâkrîr-ı hânıdır

25 Nihâlistân ider luğf-ı nesîmi seng-i hârâyı
Semûm-ı kahr-ı dîn-i düşmeniñ rûz-ı yamanıdır

[51b] Eger ezdâde tenfîz eylese hükm-i cihân-gîre
Pelenge nâz ider âhû bu hâlet bî-gümânıdır

Şu rütbe mümtezicdir feyz-i Bārī nutḡ-ı pākinde
Nüfūzı ẓāleb-i āsāyişñ rūḡ-ı revānıdır

Degildir māh-ı nev evc-i felekde tiğ şeklinde
Şu‘ā‘-ı ḡaṇcerinden ‘aksi ẓalmış bir nişānıdır

Şu rütbe şaşt-iḡbālñde gördüm tāb-ı germiyyet
Hemān destinde gūyā ẓavs-i devrān pür-kemānıdır

30 Felek ḡaṇcer-keşi Behrām ise devrānı döndersin
Bunñ şemşir-i meslūli cihānñ cān-sitānıdır

Anñ şemşir-i berḡi var ise taḡvif-i devrāna
Bunñ tiğ ü sinānı dehşet-efzā-yı zamānıdır

Me-pürsem ez-şu‘ā‘-ı āfitāb-ı ẓarḡ-ı kec-rev rā
Kaniñ nūrı bunñ zer-muhce-i rāyet nişānıdır

*Ce‘alnā vaşfeke ‘l-ālī ta‘ālā şāniüküm vaşfen*⁴⁴⁵

Ne söylersem seniñ vaşfñda ṡab‘ıñ kesb-i şānıdır

⁴⁴⁵ “Senin yüce şanını daha yüce bir şan ile vasıflandırdık.” anlamına gelen Arapça ibare.

O şandır kim beni evreng-i hâkân-ı suhan kıldı
Bu dârâtıyla tab'ım 'âlemiñ şâhib-ķırânıdır
35 Benim ol şevket-endâz-ı ma'ânî Husrev-i nazma
Mülük-ı himmetiñ hâmem şehensâh-ı zamânıdır

Benim ol kişver-i evşâfa şüret-sâz-ı ârâyiş
Şeh-i mülk-i hayâliñ fikrim İskender tûvânıdır

Benim ol yek-süvâr-ı 'arşa-i 'irfân-ı endîşe
Selâtin-i ma'ânî rezmgâhım pehlevânıdır

Lebim ol bâğbân-ı tarh-ı eşkâl-i şuverdir kim
Hezâr-ı kil kimiñ reng-i leţâfet gülsitânıdır

Hayâlim mehbiţ-i râz-âşinâ-yı mülhem-i hikmet
Derûnum Cebre'îl-i vahy-i nazmıñ hem zebânıdır

40 Şehensâh-ı hayâlim kuţr-ı istiğnâ-yı devrâna
Sipîhr-i lâ-mekâna 'arş-ı nuţķım âsitânıdır

Oğurlar âyetâsâ levh-i dilden rûh-ı ķudsîler

Bu nazmım ‘âlem-i lâ-hûta bir *seb‘u ‘l-meşânî*⁴⁴⁶dir
Geçer cânından âşâr-ı celîlim gûş iden ammâ
Zemîn ü âsumâna feyz-i nuţķım rûķ-ı şânîdir

Nice düşîzegân-ı nazmı şayd itmez dil-i merdüm
Hayâlim cilvegâhı nâzenînân-ı ma‘ânîdir

Felekden zühre-i ma‘nâyı maţlûb itse endişem
Dirîğ itmez gelür âğûş-ı nazmım der-miyânîdir

45 Hayâlim yağdırur bârân-ı nîşân-ı füyûzâtı
Dilim aşdâf-ı vaşfîñ ‘âlem-i gevher nişânıdır

Ne gevher her biri bir duşter-i nev-res diger yoķsa
Benim ‘indimde gevher mûhre-i ester nişânıdır

Yeter ey dil bu rûtbe zîr ü bâlâ bir ğazel söyle
Ĝazel bânû-yı nazmıñ şevheri hem yâr-ı cânıdır

⁴⁴⁶ “Ve-le-kad âteynâke seb‘an mine‘l-mesânî ve‘l-kur‘âne‘l-azîm” (Andolsun ki, biz sana namazlarda tekrarlanan yedi âyeti -Fâtîha‘yı- ve Büyük Kur‘ân‘ı verdik.) Hicr Sûresi’nin 87. âyetine işaret edilmektedir. Abdülhamit Birişık, “es-Seb‘ü‘l-Mesânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.261-262.

O şûhîñ 'âşıkâ hançer çekenler ebruvânîdir

Şikenc-i turesi üftâdeniñ dârü'l-emânıdır

Ne hûnîdir şıgınmış fitne-cüy-ı taraf-ı ebrûya

Oralarda nigâhı ehl-i 'aşkın haşm-ı cânıdır

[52a] 50Süvâr-ı eşk-i çeşmimdir ki gerdânuñda görsünler

Disünler işte kâfûr içre fülful pâsbânıdır

Ne kâfirlikler eyler zülf ü hâl-i çeşmiñ 'uşşâka

Gül-i gülzâr-ı sineñ Es'ad'a açmak zamânıdır

Niçün benden kaçarsın haclegâh-ı kâma gelmezsin

'Arûs-ı maṭlabıñ ten-dâde olmak hâl-i şânıdır

Ne gevherler çıkardım saña deryâ-yı ṭabî'atdan

Ki her bir dânesi bir genc-i mülk-i İsfahânî'dir

Dirîğ itme baña vaşlıñ ki maḥremgâh-ı 'aşkıñda

Benim meşşâte-i vaşfım cemâliñ hüsni ü ânıdır

55 Nice dil-bend olam ey nev-civānım va‘d-i kemmūna
Göñülde intizārın āteşi dāğ-ı nihānīdir

Be-kām olmak dilersin müddet-i ‘ömriñde luṭf ile
Semāhat başka bir iḳbāl-i zevḳ-i kāmurānīdir

Temām oldu ḳaṣīde ḡayrı āheng-i du‘ā geldi
Hulūṣ üzre du‘ā bu bendeniñ vird-i zebānıdır

‘Ayār-ı emrine zamm olmaya re‘y-i ḡalaṭkārım
Ki anlar bir bölük bed-nām-ı āyın ḳalpazānıdır

Hudā rūṣen ḳıla bedr-i kemālīñ āfitābāsā
Benim bu mıṣra‘ım dergāh-ı Hāḳḳ'ın pāsbanıdır

61

**Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḥammed Şerīf Paşa der-Çıldır
be-Me’mūriyyet Goftem**

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Başla ey eşheb-i ṭab‘ım yine gel cevlnāna
Şevḳ gelsün reviş-i nādireden vicedāna

At sürüp sâha-i 'irfâna mübâhât eyle
Nâm u şânıñ vara tâ memleket-i Īrân 'a

Merd-i meydân-ı hüner 'arşa-i 'irfân ister
Yoḥsa her merd-i hünerver gelemes meydâna

O hünerdir kim ola zîver-i efvâh-ı enâm
Giderek şâhib-i revnaḳ-dih ola devrâna

5 Hüner erbâbı hele tâhir-i ezyâl gerek
Bu şürûṭ ile olursa yaḳuşur insâna

Yoḥsa her şahş-ı hünerver olamaz zîver-i câh
Zât-ı ḳâbil gerek ehl-i hüneriñ iḥsâna

Şifr-ı ma'kûsa döner ḳâbil-i zencîr olmaz
Ma'rifet kim düşe bu şüret ile nâ-dâna

Hâşılı ehl-i hüner çok bulunur dünyâda
Lîk şâyeste olan az olur 'izz ü şâna

Bunı ta'rif ma'arif gerek ehl-i dilde
Yohsa sencide olunmaz konulup mizana

10 Bu sebebden o hayalat ile peyk-i fikriñ
Ehl-i dil özleyerek düşdi yolu İran'a

Didim ey peyk-i hayalim ne gezersin bunda
Yohsa dil-beste mi bir zat-ı kerimü'ş-şana

Didi fermân-ı Selim Hân ile meb'ûs oldum
Bu yolın zahmetini rahmet idindim cāna

[52b] O ecilden bu havāliye getürdi bahtım
Ki vezâret virülüp münteḥab-ı meydāna

Ya'ni hem nām-ı nebî naḥl-ı Süleymân Paşa
O gâzanfer-şiyem ol Âşaf-ı Cem'dir yâ ne

15 Rütbe-i zâtına şâyeste vezâret el-ḥaḥ
Ḥaḥ mübârek ide bu manşıbı ol zî-şana

Ne mübârek ola tevfiķ-i Hudâ rāh-nümûn

‘Ayn-ı insân ile ol dâver-i ‘âlî-şâna

Nev-civân-ı vüzerâ nuḥbe-i bezm-i üdebâ

Ḳahramân-ı vükelâ dinse sezâ ḥâḳâna

Minnet Allâh'a ki ser-tâc-ı vezâret şimdi

Virilüp luṭf ile Çıldır'da Süleymân şâna

Ḥaḳ mu‘ammer ide taḥtında Selîm Ḥân'ı kim ol

Çıldır'ı luṭf ile mesrûr kı lup şâhâna

20 Re‘y-i tedbîr-i cihân-gîr-i emânât emrin

Ḥaḳ bu kim eyledi icrâda cihānbānâne

Taḥt-ı baḥtında cihānbān olalı böyle vezîr

Görmemiş çeşm-i felek geldigini devrâna

Şâhid-i re‘yine dil-beste ‘arûs-ı devlet

Keff-i iḥsânına vâbeste kerem-i şâhâne

Sensin ol şems-i melâhat ki seniñ feyziñden
Revnaķ-ı tâze gelür çarķ-ı şafâ ‘unvâna

Sensin ol Behmen-i devrân ki yed-i qahrıñdan
Rüstem-i Zâl düşer havf ile bîm-i câna

25 Sensin ol şîr-i celâdet ki sinân u tîğîñ
İrişür mülk-i Semerķand u şeh-i Kirmân'a

Sensin ol ğonce-i gülzâr-ı tecellî ki seniñ
Feyz-i luţfıñla şeref gelmede Gürcistân'a

Âb-ı luţf-ı keremiñ memleket-i maħrûķı
Döndür genc-i revân u Şamaķ u Şirvân'a

O şerâfet ki seniñ zâtıña merkûz olmuş
Ĥân-ı ĥânân-ı ‘acem cümle gelür ĩmâna

Zîr-i ĥükminde olan cümle re‘âyâ gördüm
Dest-i ber-dâşte ĥaķķıñda der-i Sübhâna

30 Sāye-i luṭfıñā hem-sāye olan teng-dilān

Çehre-i zerdleri döndi gül-i ḥandāna

Āşafā dādgerā server-i ‘ālī-kadrā

Ey olan zāt-ı sezā mülṭefet-i sulṭāna

Bu revişle saña bu manşıb-ı Çıldır azdır

Bu menişle seni Hāk dāver ide devrāna

Ḥāşılı vaktimi evşāfıñā taḥşîş itsem

Biñde bir dānesi gelmez kalem-i imkāna

Bāri bu şevḳ ile bir tāze ğazel söyleyeyim

Zevḳ-i cāvīd gele cān u dil-i sūzāna

35 Ey ne dem meclis-i ‘uşşāka gele cānāna

Revnaḳ-ı tāze gelür şevḳ ile oldum cāna

O güzel saçlarını şāne-i şevḳimle müdām

Ṭarayup nāz ile dir işte baḳıñ reyḥāna

[53a] Sîne-i şâfını mi'rât idinen 'uşşâka
Nice mecdûle müselleme görine çeşmâne

Dil hayâl eylediği nâzın ola ten-perver
Meşq-i nâz eyleye reng-i nigehi cîrâna

Ruhı gül saçları sünbül lebin şorsan mül
Böyle cânâ ne gerek bezm-i dil-i tâlâna

40 Nigeh-i luţfına hîç toymaya çeşmân-ı emel
Vaşf-ı hüsnî yazıla tāk-ı bülend-eyvâna

Ṭāk-ı ebrûsını mihrâb idinüp qalb-i selîm
Ka'be-i hüsnî için secde kıla Yezdân'a

O gül-i gülşene kim ırmeye dest-i ümmîd
Yire geçsün dimege lâıık olur ekvâna

Bilinüp maqşad-ı dil bu ğazel-i nev-resden
Bu meşeldir ki dinür okuma deñdi cânâ

Külfet-i rāh-ı sefer zihnimi taḥdîş itdi
Luṭf idüp bakma kerīmā bu sefer nokşāna

45 Nahl-i maḳşūdı şuwardıkda yed-i elṭāfıñ
Nice kuş kondururım vaşfıñ olan aḡşāna

Gülşen-i ṭab'ıma müştāk-ı hezār-ı ma'nā
Bāḡ-ı āşārıma şūrīde gelür seyrāna

Benim ol şā'ir-i kâdir ki me'al-i medḥim
Her biri şıḡmaz anıñ ḥavşala-i insāna

Benim ol pâdişeh-i yekke-süvār-ı 'ırfân
Ḥükm ider nāme-i nazmum bu çehār-erkāna

Benim ol bülbül-i hoş-lehce ki bāḡ-ı vaşfıñ
Getürür murğ-i ma'ānīsini hep efğāna

50 Uzadır güşını eflāk eger nuṭk itsem
Şıyt-ı vaşfım nice tā varmaya Hindistān'a

Yedi iklîmi gezüp nazmımı üstâd-ı felek
Okudur mülk-i 'Acem' de varup Eşref Hân'a

Yeter Es'ad bu kadar fahr-i mübâhât itdiñ
Geldi âheng-i du'â irdi suhan pâyâna

Rütbe-i kadriñi fehm itdi o zât-ı ekrem
Ref'-i dest eyle hemân bârgeh-i rahmâna

Baht-ı ikbâliñi efzûn ide Hayy u Qadîr
Düşe a'dâ-yı denî kahrıñ ile hüsrâna

55 Hızr-ı tevfiq-i Hudâ yârıñ ola kârıñda
Âfitâb-ı ni'amıñ irmeye hiç nokşâna

62

**Kaşîde-i Nâ-Refte-i Zemîn berây-ı Taleb-i Cârîye ez-Vâlî-i Çıldır
Meḥemmed Şerîf Paşa ki Diğer Kaşîdedir**
fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

1 Gele ey hâme-i şîrîn-suhan-ı nekre maḳâm
Bezmi-âdâba leb-i feyz ile kıl baş-ı kelâm

Şöyle kim nev'-i beşer feyz ile aqvâliñden

Her birin zîver-i cân eyleye gûş-ı eyyam

[53b] Ki ire her söziniñ pertevi rûşen şab'ıma

Nükte-i lafzı havâtırdan ire ref'-i ğamām

O suhan kim ola ihām-ı rehā tevriyeden

Nice taḥkîk olunur remz-i işārāt-ı merām

5 Suhan oldur ki anıñ cevher-i telmîḥâtı

Eyleye bîkr-i ḥayâliyyeyi elfâzına rām

Olmasa ger suhanıñ kı'ali meşhûr-ı enām

Olamaz bir sözi zîbinde efvâh-ı fiḥām

'Azm-i zâtı iledir kıymet-i âşâr-ı suhan

Nice maḥbûl ola aqvâl-i erâcîf-i enām

Dehenin bâz idemez meclis-i âdâb üzre

Levḥa-i ḥâline yazdurmasa takrîz-i nām

Böyledir kâ'ide-i tavr-ı kadīm-i üdebā
Kişver-i mülk-i ma'ânide budur resm-i niẓām

10 Tıtalım şadra geçe halka tefazzul iderek
Ne bilür nüsha-i âdâbı 'aceb ol zükkām

Yoğiken şüret-i ma'nā varak hâlinde
İder eşkâlini te'siye bütün gün ikdām

O ki fehm eylemeye n'eydüğünü resm-i edeb
Nice mümkün olur âyā o gürüh ile kelām

Hâşılı bu felegiñ de'b-i kadīmındendir
Zann ider ehl-i diliñ cerrini bî-çâre selām

Devr-i kec eylemese ehl-i diliñ farkında
'Ömr-i ikbâli virür aña ni'am devr-i devām

15 Bu revişle yine müncer olur ahvâl-i 'ayār
Bu dönüşle yine şüret bulur âyā eyyām

Böyle aḥvālî taṣavvur iderek ḥāṭırda
Ġurbet illerde göñül fikr ile oldu sersām

Bir gice yatmış idim bunları efkār iderek
Anı gördim ki gelür yanıma bir gül endām

Ki yanup yakılarak gāh g̃rībān açarak
Gülerek oynayarak gāh virüp ḳadd-i ḥırām

Yalvarup sīne-i berrākın açup seyr itdim
Bir gümüş āyīneye beñzer o çeşm-i bādām

20 Dermeden gül memesi men' idemez goncesini
Görinür reng-i nigāhında hemān ruḥṣat-ı 'āmm

Didim ey dil-ber-i mümtāz kimiñ maḥremisin
Didi yādında maḥrem ide mi buna kıyām

Çünkü iş böyle ḳuzum yā ne gezersin bunda
Ki saña degmeye çeşmān-ı 'adū-yı bed-nām

Didi her gice çıqup geşt iderim āfākı
Saña dil-beste olaldan baña h^vāb oldu ħarām

Böyle luşf eyleyerek nāz ile nuşk itdikce
Yandı āteřlere cismimde binā-yı ārām

25 Didim ey ğonce-i ğülzār-ı temennā söyle
Sende bir bűy-ı ğaraž cānım ider istiřmām

Didi senden nice ketm eyleyeyim ħāl-i dili
Ey iden vařl-ı dil ü cānımı ħasretde műdām

Seniñ evřāfıñı söylerdi baña ħűriler
Vir emān bařıñ iřűn sen o mısın bir peyğām

[54a] Dile ħayret gelűp ol ğűl-bedeniñ ħālinden
Cűmle yağmāya gidűp řabr u řekīb ü ārām

Didim ey cān u ciger pāresi ‘ömrüm varı
Söyle řurbāñıñ olam işte benim ol ħod-kām

Didi ey vaşlıma lâyıķ seniñ âşârıñdan
Bir ķaşıdeñ var imiş şimdi cihân içre be-nām

30 Nice demdir tıyalı ķā'iliniñ ağızından
Şorayım işideyim diyü iderdim içdām

Minnet Allāh'a ki buldum seni bu illerde
Şar beni sîneñe tek eyle ķaşıdeyle be-kām

Ben didim hüsniñe ārāyiş iden hālik için
Söyle kimden gelüp itdiñ dilime zülfiñi dām

Didi ol zāt-ı 'aṭā-pīşe Mehemmed Paşa
Ḥāliyā vālî-i Çıldır o keremkâr-ı enām

Beni bu âl-ı 'izārımla saña gönderdi
Didi var şor ki ķaşıdem niçün oldu kem-nām

35 Ben didim olsun efendim varayım söyleyeyim
Vireyim rişte-i te'lîfiñize istiḥkām

Sen de derd itme bu cāriyeñe kırbān olayım
Eyle şimden girü evşāf-ı meşādih ikdām

Çünkü bu resm-i kerāmetle gönül şād oldu
Bağteten söyledi bu maṭla‘-ı ğarrayı temām

Ey kerīm ibn-i kerīm efham-ı seyyāre nızām
V'ey vezīr ibn-i vezīr eşref-i hātem huddām

Sensin ol zāt-ı mülāhhas ki zuhūrıñla seniñ
Buldı ıomār-ı neseb-nāme-i cevdet encām

40 Sensin ol Fārisī himmet ki zimāmıñda seniñ
Dām olur eşheb-i bed-hüy-yı sipihr-i nā-dām

Sensin ol şaf-der-i Cem-kevkebe kim zātıñda
Tengdir mülk-i ‘Acem olmağa meydān-ı hıyām

Sensin ol maṭla‘-ı ğarra-yı sipihr-i himmet
Pertev-i cevdet-i ṭab‘ıñla münevver eyyām

Sensin ol vâhib-i âmâl-i mesâkîn-i ümem

Keremiñ şems-i cihân-ıtab'-ı gülistân-ı merâm

İrş ile virdi saña rütbe-i 'ulyâyı Hudâ

Zîb ü fer buldı yine mesned-i âbâ-yı 'izâm

45 Seniñ ihsânını ben böyle mi vaşf eylerdim

Olmasa meşğale-i ğurbet ile dilde ziğâm

Nice sa'y eylemez erbâb-ı hüner vaşfında

Kim dimez olmayayım medhiñ ile şîrîn-kâm

Bakma nokşâna kerîmâ ki zemîn tengledi

Geldi âheng-i du'â buldı suhanda encâm

Ṭâq-ı âşâr-ı bülend-i keremiñ bir dağı

Bî-kuşûr eyleyeyim ğayrı kuşûrıñ itmâm

Es'adâ şöyle du'â eyle ki cân u dilden

Yedi iklîmden âmîn diye ehl-i İslâm

İdesin herkese hayşıyyeti deñlü in'ām

Ber-ķarar ide Hūdā mesned-i iķbālīnde

Yaza menşūrīña yetmiş sene tuğrā-yı devām

63

Depedelenli 'Alī Paşa'ya bā-Haṭṭ-ı Hümāyūn-ı Sevķ-i Sefe-re
Me'mūriyyetim Sālinde Yānya'da İķāmet Üzre İken Bi'l-İķtizā ber-
Nehc-i Faḥriyye Nazm Olunan Tercī'-i Benddir

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Menem ol şāh-ı suḥanbān-ı Süleymān meslek

Bir ḥayāle virürim kevnı kim eylerse dilek

Ser-nigün eylerim eflākı eger emr itsem

Rām olur ḥük-m-i cihān-gırime insān vü melek

Şaşt-ı iķbālīme ķavs-i felegi bāy iderim

Yeter endişeme hem şehper-i Cibrīl-i yelek

Ceyş-i ādābımı seyr eylese Hūşeng-i ḥayāl

Ser-i ser-heng-i nıẓāmımda görür şems-i telek

Ṭab'ım ol Rüstem-i zūr-bāz-ı hüner kim dilesem

Pāy-ı çarḥı iderim ķarb-ı ḥayālīmle şelek

*Men ne an-em ki zebūnī keş-em ez-çarḥ-ı felek*⁴⁴⁷

Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

2 Menem ol Rüstem-i ma'nâyı cihân-gîr-i ḥayāl

Qalem-i kudretim itmekde dü-kevnî icmāl

Feyz alurken benim âşâr-ı celilîmden ḥalk

Telh iken 'azb-ı teḳārîrime nisbetle zülāl

Böyle elṭâf-ı ilâhiyye benim ḥaḳḳımda

Ezelî olmuş iken cilveger-i feyz-i celāl

Ne revâ Yanya'da nādân içine düşdüm ise

Neyyir-i ṭab'ıma ḥâşâ ki gele ğaym-ı kelāl

Nice âhen-dili mûm eyledi Dâvûd dilim

Kâfir el-ḳab olanı feyzim ider ehl-i kemāl

Men ne an-em ki zebūnī keş-em ez-çarḥ-ı felek

Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

3 Ḥaṭṭ-ı şāhenşeh ile gelmege oldum mecbûr

'Alî Paşa'ya olup sevḳ-i cihānda me'mûr

⁴⁴⁷ "Felek benim irademin haricinde bir hareket yaparsa onu birbirine katarım." G.349/7, Mustafa Atila, *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.

Hikmet-i bâliğa-i Hâzret-i Hallâk-ı hâkîm
On bir ay eyledi erzâkımı anda maşşûr
Resm-i erkânı ‘aceb memleket-i nâdânı
Kimseyi itmeye Bârî o mekânda memkûr
Zâtım olmakda iken cinsime fermân-fermâ
Virmek ister felek-i sifle-nazar özge fütûr
‘Ayn-ı im‘ân ile bakdım revîş-i gerdişine
Har-ı nâdâna ider lutf-ı saḥîfin maşşûr

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarḥ-ı felek

[55a] Görinür çeşmime ecrâm-ı felek şekl-i kelek

4 Evc-i pervâz-ı Hümâ nesr-i felek tedvîrim
Mağz-ı ‘Ankā'ya ğıdâ eyleyen ‘âlem-gîrim
Per-i tã’ûs-ı ḥayâlimde münakkaş kudret
Vefk-i endîşem ile kevn ü mekân teşhîrim
Kalemimdir ser-i münkâd-ı Hümâ-yı devlet
Ser-i a‘dâya zebânımla ‘aceb şemşîrim
Nice nâdânı Felâṭûn iderim bezmimde
Ḥamdü lillâh ki cihân-dîde şeh-i tâkrîrim
Menem ol şirzime-i cehl-i cihâna hâdî
Mezheb-i erba‘ada müçtehid-i tedbîrim

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarh-ı felek

Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

5 Ehl-i dil degme 'aṭāyā ile mecbūr olmaz

Sāde Rûyân-ı cihân-gerd ile memkūr olmaz

Felegiñ vaż'-ı şütür-gürbesini çünkü görür

Mihrini bâ-mihir 'arz eylese de mesrūr olmaz

Nice şüretleri var levḥ-i göñülde felegiñ

Ol sebebdan var ise ḥayrı da meşkūr olmaz

Baṇa luṭf eylese de ben anı şey 'add itmeyim

Dil-i āgāhım o sevdā ile ma'zūr olmaz

Var ise niyyet-i iḥsānide baḥş idem aña

Dil anıñ resm-i ḥayālâtına maḳşūr olmaz

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarh-ı felek

Görinür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

6 İktizā eyledi bu tercî-i bendimle benim

'Āleme bildireyim ṭavr-ı celîl-i suḥanım

Benim ol feyz-i celālet ki benim nuṭṭımdan

Tîğ olur her gül-i nazmımdaki nevk-i dikenim

O kadar feyz-i Hüdâ ile suhana zem kim
Gül olur bülbul-i nazmım ile berg-i çemenim
Bilür erbâbı olan mu‘cize-i âşârım
Sâde manzûme-i elfâz ile açmam dehenim
Öyle bir ‘âşık-ı maḥbûbe-i ta‘zîmim kim
Kendi râm olmasa bakmam baña gül-pîrehenim

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarḥ-ı felek
Görinür çeşmime ecrâm-ı felek şekl-i kelek

7 Devr-i keş tavr-ı felek şimdi nedendir bilmem
Añlamam hikmetini yohsa anı döndürmem
Öyle mi zann ider âyâ bu kader devrânda
Reviş-i ‘özrini dünyâya diyüp bildürmem
Var ise ‘aklı eger ehl-i dile cevır itmez
Bozarım çarḥ-ı mehi mağribine göndermem
[55b] Hizmet-i devrini bezmimde dürüst eyler ise
Şem‘-i şemsi ben anıñ maḥşere dek söndürmem
Degilim ben anıñ añladığı ma‘cûn Es‘ad
Herkes neş‘e-i keyfiyyetimi bildürmem

Men ne an-em ki zebûni keş-em ez-çarh-ı felek

Görünür çeşmime ecrām-ı felek şekl-i kelek

64

**Yanya Vālîsi Depedelenli ‘Alî Paşa'nın Tecellîsi Şiddet-i Zâtıña
Ğalib Olup Hâl ü Şanı Bu Tercî'-i Bendden Müstebân Olsun İçün
Yanya'da İnşâd İtdiğim Tercî'-i Bend-i ‘Acibedir**

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Āsumān-mesned Ferīdün menzilet Cem mekremet

Haydarī haşlet ‘Alî Paşa-yı Dārā-menķabet

Āb-ı rûy-ı memleket İsfendiyâr-ı mefķaret

Hānedān-ı mülk ü millet nāmdār-ı salţanat

Zâtıdır dehşet-fezā-yı hıttā-i mülk ü milel

Cevdet-i pīrāye-baķşa-yı derûn-ı ma‘delet

Sāye-i hükminde hem-pehlû gezer gūsfend ü şīr

ķahrı cān-efrûz luţfı dil-nevāz-ı ma‘zeret

Ol ķadar ihsān-ı feyz itmiş aña Perverdigār

Rütbesi dillerde tā keyvān ile hem-menzilet

Hāşılı böyle tecellî görmedim ey kāmķār

Hāķ Ta‘ālā ķudretin zātında itmiş āşikār

2 Şimdi oldur kuvvet-i kalb-i bilād-ı müslimîn⁴⁴⁸

Feyz-i nuşret cebhe-i pertev-nümāsında mübîn

Bezv ihsân eylemek sermāyedir ikbāline

Şarkdan ta ğarba dek āşār-ı vaşfı müstebîn

Bunca āşārının ez-cümle bir on sâ‘at yere

Meçova tağında yapmış kaldırım gördüm metîn

Yānya mülkiñde nihāyet yok binā-yı hayrına

Kal‘alar palanğalar etrāf-ı kuṭrında hemîn

Pādişāh-ı dīn-i İslāma bu rütbe hizmeti

Cümlesi meşhūdum oldu Hāk bilür ‘ayne‘l-yaķın

Habbezā bu ṭālī‘-i baḥt-ı bülend-i Hüsrev‘i

Ey olan feyz-i rubūbiyyetle her-dem kām-bîn

Hāşılı böyle tecellî görmedim ey kāmķār

Hāk Ta‘ālā kudretin zātında itmiş āşikār

3 Meclisinden kām alur hem-celīs olsa Keyķubād

Şoḥbetinden hisşemend-i rüşd olur şāḥib-reşād

Müncelī āyīne-i endīşesi ol rütbe kim

Bir nazarda ‘aks ider rāz-ı dil-i ehl-i fesād

⁴⁴⁸ Bu bend 12, diğer bendler 10 mısradan müteşekkildir.

Güiyâ pîrâmeninde bir mürebbî feyz-i Hâk
Baht-ı eṭvârında meşhûd olmamış aslâ kesâd
[56a] Resm-i devlet n'eydügin ol rütbe idrâk itmiş
Şanki kânûn-ı düvel hep bunda olmuş müstefâd
Pâdişâhın emrini ol rütbe infâz üzre kim
Evliyâlar emr-i Hâk'a böyle itmez inkiyâd

Hâşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
Hâk Ta'âlâ kudretin zâtında itmiş âşikâr

4 Dâ'imâ i'mâr-ı iklîm eylemek müstahziri
Ol sebebdan Hâk aña kılmış müsahhar 'askeri
Virmiş ezdâd-ı şunûfa re'y-i hüküm-i terbiyet
Ser-be-ser hüküm itdigi iklîmler fermân-beri
Kadrini ol rütbe terfî eylemiş Perverdigâr
Dâsitân-ı şânı kem-nâm eylemiş İskender'i
Günde birkaç renge qor eflâkî tâb-ı heybeti
'Aks idince tāk-ı bendinde şu'â-ı hançeri
Âfitâb-ı cevdeti pertev virür ehl-i dile
Rub'-ı meskûne ziyâ'-başşında tâb-ı efseri

Hâşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
Haḡ Ta‘âlâ kudretin zâtında itmiş âşikâr

5 Pâdişâhın emrini infâza sür‘at eyleyen
Emr-i devlet üzre her emre itâ‘at eyleyen
Bildiginçün sâye-i devletdedir bu nâm u şân
Ol sebebdan sen gibi yok haẓm-ı devlet eyleyen
Hüsni-i ahlâḡ-ı kerîmiñdir bu devletle seniñ
Şıytın ârâyiş-i ṭâḡ-ı mehâbet eyleyen
Devletiñ bâı u gedâ her bende-i me’mûrına
Var ise sensin vezîrân içre hürmet eyleyen
Ṭâli‘-i iḡbâliñ ol rütbe ḡavî kim Âşafâ
Behre-yâb olmaz saña elbet hıyânet eyleyen

Hâşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
Haḡ Ta‘âlâ kudretin zâtında itmiş âşikâr

6 Ma‘den-i hilm ü edeb Keyhüsrev ü ‘âlî-neseb
Pâdişeh-meşreb kerîm ü Ḥazret-i Ḥaydar laḡab
Ḥazret-i Mevlâ seni cinsiñden itmiş imtiyâz
Bu tecellîyi bilen itmez seniñçün şaḡḡ-ı leb
Meclis-i sırr-ı ezelden herkes olmaz neş’e-mend

Herkese hâlince keyfiyyet virür bintü'l-'ineb
Devlet ü 'ömriñ ziyâde eylesün Perverdigâr
Şimdi sensin devlet ü dilde vezîr-i münteḥab
Âşafâ bu nâm u şânıñ añlayan Es'ad gibi
Ḥikmet-i Mevlâ'yı idrâk eyleyüp itmez 'aceb

Ḥâşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
Ḥaḫ Ta'alâ kudretin zâtıñda itmiş âşikâr

[56b] 7 Ḥüsn-i ḥâlîñ devlete nazm eyledim virdim nizâm
Buldı terci'im seniñ vaşfıñda bend-i intizâm
Bir dahı takrîre ḥâcet koymadım evşâfıña
Medḥiñe vaşşâf olanlar eylese bin ihtimâm
Sen de añla kimdir Âşaf Ḥüsrev-i nazm-ı kelâm
Şâh-ı tâkrîrim bilür devletde cümle ḥâş u 'âmm
Sen veliyyü'n-ni'metim gönder beni luṭf eyleyüp
Sen de gör nân u nemek icrâsın İskender gülâm
Baḫ ne râḥatlar virür Âşaf saña midḥatlarım
Devlet-i 'ulyâda kimdir añla mergûb-ı fiḥâm

Ḥâşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
Ḥaḫ Ta'alâ kudretin zâtıñda itmiş âşikâr

8 Meş'al-i ümmidimi yandursa dest-i cevdetiñ
Neyyîr-i a'zam gibi itse fürûğ-ı devletiñ
Kesb-i âsâyiş ider tâ haşre dek bî-irtiyâb
Şarf iden âşarımı tahşîle nakd-ı himmetiñ
Ben o vaşşâfım ki şûh-ı vaşfımıñ bir seyrine
Pâdişâhlar şarf-ı nakd eyler görince şüretiñ
Neş'e-i şahbâ-yı endişem dil-i hüşyâr ider
Bilmeyen sersâm olur eş'arımıñ keyfiyyetiñ
Dâver-i 'âlî-tebārâ Husrevâ Cem-mesnedâ
Ey vezîr ibnü'l-vezîr eyle baña yol himmetiñ

Ĥaşılı böyle tecellî görmedim ey kâmkâr
ĤaĤ Ta'âlâ kudretin zâtında itmiş âşikâr

9 ĤaĤ Ta'âlâ devlet ü iĤbâliñ efzûn eylesün
Ĥande Ĥaşmıñ var ise dâ'im ciger-Ĥûn eylesün
Dâ'imâ eyyâmıñı ĤaĤ eylesün rûz-ı sürûr
Her umûrında seni tevfiĤe maĤrûn eylesün
Şems-i iĤsânıñla rûşen eyleye ehl-i dili
Künbed-i ĤarĤı ser-i a'dâya vârun eylesün
Şâhid-i iĤbâliñe ol rûtbe virsün Ĥûsn ü ân
Tâ-be-maĤşer 'âlemi luĤfıyla memnûn eylesün

Hışmıña ğālib ide dā'im seni Perverdigār
Devletiñ bed-ḥvāhını dā'im dīger-gün eylesün

Hāşılı böyle tecellī görmedim ey kāmkar
Hak Ta'ālā kudretin zātında itmiş āşikār

65

‘İdiyye be-cenāb-ı Ketḥudā-yı Şadr-ı ‘Ālī Mazḥar Muşṭafā Efendi
fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 ‘Ayn-ı ‘ibretle nazar kıldım felek ḳallāşına
Müjde eyler māh-ı ‘īd ile cihān ‘ayyāşına

Māh-ı şavm isminde bir meh-pāre toğırmuş idi
Yüz çevirdi ‘āşıkān girdikde otuz yaşına

Şimdi māh-ı ‘īd gösterdi ruḥ-ı zībāsını
Seyr içün ‘ālem sürüründen birikmiş başına

[57a] Şāhid-i ‘īdiñ hilāl ebrūsını seyr eyleyüp
Cümle maḥbūbān ıtır-şāhī süründi ḳaşına

5 Şükûh-ı imsāk-ı Ğīdi ‘arz-ı hāl itsem gerek
İdgāh-ı devletiñ bāb-ı ‘aṭā zer-pāşına

Çeşm-i devlet Hāzret-i Mazhar Efendi kim odur
Raḥm iden üftādegānıñ āhına gözyaşına
Ey mürüvvēt kânı sulṭānım şu ṭabbāh-ı felek
Es‘ad’ıñ şu ḳatmasun sāyeñde pişmiş aşına

Zāt-ı pākiñ evc-i rif‘atde Hümā-pervāz iken
Kim baḳar dehr-i denīniñ bümına ḥuffāşına

Ey cenāb-ı Hāḳ ḥişālim seng-i rāh-ı ‘izzetiñ
Hāḳ bu kim virmem kibār-ı ‘aşrıñ elmās ṭaşına

10 Resm-i medḥiñ Es‘ad’a ser-levḫa-i dīvān olur
Besdir ol sermāye besdir ḥāme-i naḳḳāşına

Sen o merd-i bī-bedelsin kim ‘adüvv-i devletiñ⁴⁴⁹
Cān [u] başıñla ḥazāḳat-kārsın perḥāşına

⁴⁴⁹ Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

Bıkr-i nazmım seyr iden dil-bend olur gīsūsına

Lîk herkesle o maḥbûbem olur mı âşinâ

Ḳāfiye tengledi Es'ad kıl o zāta çok du'ā

Dā'imā 'izzet bulur ḥayr eyleyen yoldaşına

İsm-i pāki ḥürmetiyçün görmeye zātın keder

Kāmurān itsün ziyāretle Ḥudā adaşına

15 Mah-ı Ğidiñ 'ömr-i şıḥḥatle mübārek ide Ḥaḳḳ

Ḥızr-ı tevḫîki müsahḥir eylesün pā-dāşına

66

Ḳaşıde der-Sitāyiş-i Ketḥudā-yı Şadr-ı A'zam Mazḥar

Muştafā Efendi

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 'Uḳde-i müşkil-i nā-ḳābil-i kār eyler ḥall

Ketḥudā Mazḥar Efendi o kerīm-i a'ḳal

Ya'ni hem-nām-ı nebī meḫḥar-ı erbāb-ı şu'ūr

Böyle dānā-yı vücūda ḥased itmez mi düvel

Hān-ı Maḥmūd-ı cihān malik-i berr ü baḥre
Cümletü'l-mülk olup ol zāt-ı şerīf-i ecmel

Habbezā fāzıl-ı 'allāme-i dīhīm-i 'ulūm
Zātın zīver-i dīn itdi Hudāvend-i ecell

5 Nükte-i fazlın idrāk idemez Fārābī
Kevn-i ifzāline nisbetle cihān bir mücmel

Mekteb-i dānişine seyyid olur ebced-ḥvān
Nüsaḥ-i nādireye 'ālem o zāt-ı ekmel
Devlet-i dīne bu evşāf ile dil-beste-i cān
Eyledi ḥidmeti zımnında bütün terk-i emel

'Aql-ı resm-i felege nüsha-i zīc-i ḥikmet
Fikr-i levḥ-i ezel 'ālem-i ledünne cedvel

Rütbe-i 'āliyesi zīver-i mülk-i devlet
Himmet-i nāmiyesi cümle füyūzata maḥal

10 Ders alır meclis-i feyzinden 'uḳūl-i 'aşere
Fi'l-i māzī daḥı emrinde olur müştāḳbel

Zihn-i hayret-zede-i memleket-i Yunānī

Fehm-i endîşesi aķşā-yı cihāna eşmel

İlmidir şirzime-i cehl-i cihāna hādī

Hilmidir mürşid-i şūfiyye-i dānāya edell

[57b] Mezheb-i erba'ada müctehid eylerdi anı

‘Ahd-ı sābıkda eger görse cenāb-ı Mürsel

Şi'r-i inşā vü [neşir]⁴⁵⁰ cümle ma'ārif anda

Yok nazīri var ise görmiş anı çeşm-i havel

15 Re'y-i derrākına Risto-yı zamāne hayrān

Hüsñ ü tedbīrine dil-dāde bütün mülk-i milel

Şer'î kânūnı ider bir ser-i mūye taşvīr

Gelmedi devlete eslāfda bundan efzel

⁴⁵⁰ Müstensih tarafından sehven bırakılan bu eksiklik, 67. manzumede yer alan aynı beyitler yardımıyla tamamlanarak metin tamiri yapılmıştır.

Hānedān-ı üdebā mā-ḥaşal-ı ehl-i vefā
Çāre-sāz-ı zu‘afā munteḥab-ı dīn-i düvel

Medḥe lāyıkdır o bir nādire-i devrāndır
Virmeye hiç anıñ iqbāline Ḥaḳ naḳz u ḥalel

Ḥamdü lillāh ki anıñ vaşf-ı cemīlinde iken
Ramazān ayı da geldi didiler bāy u sefel

20 Neyyir-i medḥ-i Ḳur‘ān itdi mübārek māha
Toğıcaḳ māh-ı münīr-i ramazān-ı ecmele
Ḥabbezā māh-ı cihān-gīr şuhūd-ı devrān
Kıldı dünyāyı ‘ināyāt-ı ḳudüm-ı eclele

Ḥabbezā māh-ı ziyāfet-keş-i devrān ki odur
Şarḳdan ğarba dek eyyām-ı şıyāmı menhel

Öyle bir māh-ı mübārek ki cemī‘-i millet
Ser-fürü eylediler ḳadrine tā ‘ahd-i ezel

‘Azm-i şānına dem-bestedir ehl-i sünnet
Kesb ider sāye-i ‘adliñde cihān ḥayr-ı ‘amel

25 Hâşılı vaşfıñı itmekde kalem 'âcizdir
Vaşf iderken anı naşşında Hüdâ 'azze ve cell

Yaraşur lîk bu mâh içre dür-i güftârim
Hâk-i pâyinde nişâr itmege mânend-i mesel

Öyle bir re'y-i münîriñle cihân rûşendir
'Âlemiñ tîre-i eyyâmına oldıñ meş'al

Hâk Hızırveş seni kullandı umûr-ı mülke
Devletiñ olmış iken cümle umûr-ı muhtell

Hâk bağışlar seni sultân-ı kerîmü'ş-şâna
Re'yiñ âyîne-i tedbîr virürken şaykal

30 Ben ezel cümle-i ahlâkıña mecbûr oldum
Dâhilim kurb-ı kemâlâtıña tâ 'ahd-i ezel

Yeter Es'ad bu kadar eyle du'âyı dilden
Virmesün rûze-i ikbâliñe Hâk 'acz u 'ilel

Ramazān hürmetine eylesün eyyāmını Ğid
Eyledim kendime evşāfını akşā-yı emel

Ben çerāğın olayım sāye-i devletde seniñ
Bu meşeldir ki olur himmet ile kal'-ı cebel

İzn-i fermānıñ ile bende beni söyleyeyim
Vireyim da'vā-yı āsārıma hük-m-i fayşal

35 Benim ol şevher-i ma'nā-yı 'arūs-ı hikmet
Bıkr-i maẓmūna ider hāme-i fikrim ekmel
Raḥm-ı hāmemdir o kim Meryem-i nazmı toğurur
Büyüdüdür Ğsā-yı endişemi 'aql-ı evvel

Kayne-i dūn ile ben de be-kām olsam eger
Zār-ı nazma o zamān işledirim altun tel

[58a] İstesem 'ālemi bārān-ı sözim ğark eyler
Kalemim reşhasıdır vaq'a-ı tūfān-aşvel

Benim ezdādı iden kaleb-i endişemde
İbtidā rūḥ-ı laṭīf andan idüp tīg-i naşl

40 Benim ol Sencer-i Sulţân-ı hünerver ki baña

Def'-i sebbābe ider olsa dahı dest-i eşell

Lü'lü'-i hikmete medd yok yeter ey hikmet-gū

Virme taḥrîr-i mübāhāt ile taḥrîre kesel

67

İn Medḥiyye der-Ḥaḳḳ-ı Ketḥudā-yı Vālî-i Yanya Depede-lenli 'Alî
Paşa Odur Ḥaḳ Men Yek Medḥiyye-i Güfte-būd Ba'dez-ân ez-
Men Ṭaleb-Kerd berāy-ı Ḥāṭıreş der-Yanya Goftem

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 'Uḳde-i müşkil-i nâ-ḳâbil-i kâr eyler ḥall

Ketḥudā-yı 'Alî Paşa'yı vezîr-i a'ḳal

O ḥudāvend-i mu'azzam o kerem-mu'tāde

Cümletü'l-mülk olup ol zāt-ı şerîf-i ekmel

Ya'ni hem-nām-ı nebî mefḥar-ı erbāb-ı şu'ūr

Böyle dānā-yı vücūda ḥased itmez mi düvel

Ḥabbezā fāzıl-ı 'allāme-i kürsî-i 'ulūm

Eylemiş zātıñı bir nuḥbe ḥudāvend-i ecell

5 Nükte-i faẓlñı idrāk idemez Fārābī
Kevn-i ifzālne nisbetle cihān bir mücmel

Mekteb-i dānişñe seyyid olur ebced-ḥvān
Nüsaḥ-i nādireye ‘ālem o zāt-ı ekmele
‘Alī Paşa'ya bu evşāf ile dil-beste-i cān
Eylemiş ḥizmeti zımnında bütün terk-i emel

‘Aql-ı resm-i felege nüsha-i zīc-i ḥikmet
Fıkr-i levḥ-i ezel ‘ālem-i ledünne cedvel

Rütbe-i sāmıyesi zīver-i eşrāf-ı fezā
Himmet-i nāmıyesi şankı füyūzata edell

10 Ders alır meclis-i feyzinden ‘uḳūl-i ‘aşere
Fı'l-i māzī dahı emrinde olur müştākbel

Zihn-i ḥayret-zede-i memleket-i Yunānī
Fehm-i endişesi aḳşā-yı cihāna eşmel

‘İlmidir şırzime-i cehl-i cihāne hādī
Ḥilmidir mürşid-i şūfiyye-i dānāya maḥall

Mezheb-i erba'adan müctehid eylerdi anı
‘Ahd-i sâbıkda eger görse cenâb-ı Mürsel

Re‘y-i derrâkına Rişto-yı zamâne hayrân
Hüsni ü tedbîrine dil-dâde bütün mülk ü milel

15 Şi‘r-i inşâ vü neşir cümle ma‘ârif anda
Yok nazîri var ise görmüş anı çeşm-i hâvel

Hânedân-ı üdebâ mâ-ḥaşal-ı ehl-i vefâ
Çâre-sâz-ı vüzera zât-ı şerîf-i eclel

[58b] Çünkü ervâhımıza virmiş ezel tâb-ı vifâḳ
Hıṭṭa-i Yanya'ya cem‘ olmamıza itdi maḥal

Yapdı şevḳinden o dânâ baña bir medḥiyye
Ben de yaptım aña maḥbûbe-i nazm-ı ekmel

Medḥe lâyıkdır o münteḥab-ı devrândır
Virmeye Ḥaḳ anıñ eyyâmına hîç ‘acz u ḥalel

20 Olalım sâye-i Âşafda hele rûşen-dil
O zamân ‘ukde-i râz-ı dil olur kâbil-i hâll

Raht-ı ihsâna baña huṭbeye sa’y eyle hele
Zâr-ı nazma o zamân işledirim altun tel

Raḥm-ı hâmemdir o kim Meryem-i nazmım toğurur
Büyüdüür ‘İsâ-yı ma’nâyı hayâl-i ecmele

İstesem ‘âlemi bârân-ı sözüm gark eyler
Kâlem-i reşhasıdır vak‘a-i tûfân-ı ezel

İderim nükteye derc ‘âlem-i şun‘ullâhı
Hem idüp nükte-i ma’nâyı cihânda atvel

25 Benim ezdâdı iden kâleb-i endişemde
İbtidâ rûḥ-ı laṭîf iden idüp tîğ-i naşl

Benim ol Sencer-i Sulṭân-ı ma‘ânî ki baña
Ref‘-i sebbâbe ider olsa daḥı dest-i eşell

Lü'lü'-i hikmete had yok yeter ey hikmet-gü

Virme takrîr-i mübâhât ile ihvâna halel

‘Âkil oldur ki ide devr-i fekle hemvâr

Kaşr-ı himmetle düşüp olmaya dillere meşel

Ne meşel belki huşûmetde kalur ‘âlemle

Ta‘ne-i idāme olmak ne revâdır medhal

30 Hâşılı çünki mükâfât-ı ‘amel cinsinden

Herkesiñ gördiği dünyâda mükâfât-ı ‘amel

Böyle mi vaşf ider Es‘ad seni ey rûh-ı revân

Hele bir sâye-i devletde ide def‘-i kesel

68

**Tārîh-i Cülûs-ı Sultân Selîm-i Şaliş bin Muştafâ Hân ‘Aleyhi-mâ'r-
rahmetü ve'l-Ğufrân**

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Hamd o şâhenşâh-ı bî-hemtâya kim luţf-ı ‘amîm

Kec-revân-ı kâ'inâta açdı bir râh-ı Selîm

Luṭf-ı Hâḡ' dır 'āleme bu vādī-i rāh-ı reṣād
Şübhesiz bir feyz-i Bārī' dir bu devr-i müştakīm
Böyle bir 'ahd-i hümāyūna idüp imdād-ı dīn
Şeş cihāta bildirür iḥsānını Rabb-i Raḥīm

Çünkü sırr-ı Muştafā' dandır yine te'yīd-i dīn
'Ālem-i maḥkūm anıñçün eyledi ḥük-m-i selīm

5 Eyleye menşūr-ı re'y-i 'adli ma'mūr 'ālemi
Ḥükmine münkād ola yā Rabbi her emr-i 'azīm

Taht-ı bahtında Ḥudā iḡbālīñ efzūn eylesün
Maẓhar-ı iḥsānıñ olsun bendegān-ı müstedīm

Ḥıfz ide çeşm-i yamandan Muşḡaf-ı zātīñ Ḥudā
Virmeye rüz-ı elem aṣlā Ḥudāvend-i 'alīm

[59a] Gūş idince nāgehān Es'ad cülūs-ı şevketin
Ḥarf-i cevherdār ile nazm itdi tāriḡ-i nazīm

Bârgâh-ı Hakk'a bu maзмün ile kıldım du'â
'Avn-i Hak ceddin refikin Hızır ola Sultân Selim
Sene 1203⁴⁵¹

69

Tarih-i Velâdet-i Fâtıma Sultân Evvel-i Bint-i Maہmud
Hân-ı Sani

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Hamdü lillâh geldi cûşa feyz-i luṭf-ı baہr-ı Hak
Bir dür-i şehvâre geldi şulb-i Maہmud Hân'dan

Tâze cân buldı cihân ihsân-ı zü'l-mennân eyle
Nesl-i pâk-i pâdişâh ma'delet-i 'unvândan

Şah-ı şulbünden zuhûr itdi riyâz-ı 'âleme
Gül açıldı luṭf-ı Hak'la gülbün-i sultândan

Taht-ı 'adl üzre nice şehzâdeler virsün Hudâ
Dâ'imâ maṭlûb-ı 'âlemdir der-i Sübhân'dan

⁴⁵¹ M. 1788-89.

5 ‘Arz-ı hāl-i hāmeme bir kez nazar kıl Hüsrevā

Bağ ne ister bendesi sulṭān-ı ‘ālī-şāndan

Vālid-i cennet-mekānıñ ben çerāğ-ı hāşıyam

Bir güler yüz görmemek lāyık mıdır devrāndan

Böyle hengām-ı feraḥda kām-yāb olmak ḳadīm

Devlet-i ‘ulyā-yı hākāniyyede imkāndan

Ger rikābıñ ḥidmeti olsaydı istiḥḳāk ile

Pādişāhım hiç girü ḳalmaz idim iz‘āndan

Çünkü bende-zādeyim hem enderūn-ı ṭaşrada

Yā n'ola bir kerre mümtāz eyleseñ aḳrāndan

10 Ḥaylī eski bendeyim bāb-ı mu‘āllā-pāyede

Devletiñde bir şeref kesb eylesem dīvāndan

Her umūrı Ḥaḳ Ta‘ālā vāḳtine itmiş rehīn

Bu sürūr eyyāmı ammā ḳalmayım iḥsāndan

Böyle nazm içre merâm-ı bendeyi derc eylemek

Dürr çıkarmakdır bilürsin dâverâ 'ummândan

Hem seferde hem hâzarda haylî zahmetler çeküp

At kopardıkda girü kalmaz idim meydândan

Şi'r ü inşâ 'ilm-i âdâbıñ mücellid nüshası

Cümlesi müstahkarımdır 'âdet-i erkândan

15 Buña şâhid istemez işte kelâmum şâhidim

Tibr-i hâlişdir çıkan elbet derûn-ı kândan

Her emânet ehline tākīd ile tevfiķ olur

Zâhir olmuşdur bu ma'nâlar bütün Furkân'dan

Hak u bâtıl hükmini temyîze kudretdir şürûṭ

Manşib ehli geçmeye dünyâ için edyândan

Yohsa her erbâb-ı hizmet iddi'â-yı dîn ider

Bakşıñ ammâ itdigi if'âl hep butlândan

Geldi hengām-ı du‘ā tārīhidir taṭvīli қо

Dā’imā şıdk-ı du‘ā ile dil-i virāndan

[59b] 20Şubḥ u şeb cāndan du‘ā-yı devletiñ eyler iken

Bir nidā geldi elimde ḥāme-i ‘irfāndan

Geldi bir peyk-i beşir Es‘ad didi tārīhin

Fāṭıma Sulṭān oldu necl-i Maḥmūd Ḥān'dan

Sene 1223⁴⁵²

70

**Tārīḥ-i Velādet-i Ḥāzret-i Sulṭān Murād Bin Ḥāzret-i Sulṭān
Maḥmūd-ı Şānī Ṭāle beḳāhümā**

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Ḥān-ı Maḥmūd-ı cihān şāhenşeh-i kuṭb-ı zamān

Dā’imā efkār-ı ḥayrı eylemekdir ‘adl u dād

Ḥabbezā şāhenşeh-i baḥt-ı bülend-i Ḥüsrevī

Nesl-i pākiñ itdi dehr-i şād bir bālā-yı şād

⁴⁵² M. 1808-09.

Şulb-i burc-ı salţanatdan toğdı bir bedr-i münîr

Def'-i zulmet eyledi dünyâdan ol nûr-ı murâd

‘Ömr-i Nûh'ı Hâk Ta‘âlâ ‘ömrine zamm eylesün

Sâye-i ‘adliñde âsâyiş bula cümle ‘ibâd

5 Bir şafâ-yı ğulğule şaldı cihâna bu sürûr

Cümleten ahsent yâ Rabbi didi ehl-i bilâd

Ben de on aydır çekerken hüzn-i dehri Yanya'da

Müjde-i şehzâde geldikde ğama virdim küşâd

Ser-güzeştim söylesem şığmaz bu târihe şehâ

Sâye-i ‘adliñde gerçi görmedim aşla küşâd

Validiñ cennet-mekân ‘Abdü'l-Hamîd Hân-ı velî

Enderûnıñdan çerâğ-ı hâşıyım ey Keykubâd

Şimdi şâhid nüsha-i tâkrîrime Kays-ı nazar

İçtihâdıñla olur haylî mesâ'il müstefâd

10 Güş idince Yanya'da şehzādeyi hāmem hemān

Hāk-i pāye 'arz-ı tārīh itmegi kıldı murād

Ben de aldım hāme-i ejder-nihādı destime

Oldı Mūsā-yı hayālīm tām tārīhimle yād

Bende-i dergāhuñ Es'ad söyledi bu mışra'ı

Tāze cān virdi cihāna mevlid-i Sultān Murād

Sene 1226⁴⁵³

71

Tārīh-i Kerīme-i Hüseyn Beg

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Cevher-i tārīhi meczūmān didim mīlādına

'Ā'īşe Hānım kadem başdı cihāna nāz ile

Sene 1192⁴⁵⁴

⁴⁵³ M. 1811-12.

⁴⁵⁴ M. 1778-79.

72

Tārîh-i Velâdet-i Hâzret-i Sulţân Bâyezîd Bin Hâzret-i Sulţân
Maḥmûd Hân-ı Sâni der-Yanya Goftem

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Hâmdü lillâh cûşa geldi feyz-i luţfı baḥr-ı Hâḳḳ
Sâhil-i mülk-i vücûda geldi bir dürr-i ferîd

Burc-ı neslinden şehenşâh-ı cihânûñ bir kâmer
Toğdı envârından oldu cümle 'âlem müstefîd

[60a] Dâye-i hıfzıyla Mevlâ perveriş kılsun anı
Luţf-ı feyyâz ile olsun maḥzar-ı ism-i reşîd

İşmetin itsün kımât-ı hıfzını gehvâresi
Luţfıñı kılsun mürebbî rûzını 'îd-i sa'îd

5 Hâḳ serîr-i salţanatda vâlideyn mesrûr ide
'Adl u dâd vü feth ü nuşretle ola her dem medîd

Pâdişâh-ı baḥr u ber Sulţân-ı İskender zafer
Şâh-ı ḳutb-ı ma'delet gül-gonce-i 'Abdü'l-Hamîd

Maḥmidet-küster Süleymān-fer Ferīdūn menzilet
Devlet-i zātīnla tābīr eyleye Rabb-i mecīd

Pādişāhım bir yıl oldı Yanya 'ya me'mūr idim
Emrini infāz ile sāyeñde olmuşdım vaḥīd

Yanya bir sancağ iken luṭfıñla bir iqlīm olup
Sīne-i a'dāya dāğ olmuş o ser-ḥadd-i sedīd

10 Hāme taḥrīrinde 'ācizdir o aḳṭārıñ şehā
Fehm ider şanma anı taḳrīr ile zıhn-i cedīd

Āh şevketlü kerāmetlü veliyyü 'n-ni'metim
Tā sezālar eylemiş ḥalkı iṭā'atden ba'īd

Ehl olan zābiṭleriñ sāyeñde āsāyişleri
Anlarıñ eyyāmı gūyā vaḳt-i Hārūnü 'r-Reşīd

'Ahd-i ḥükmiñde cihān-ı ḥavfıñ olmuşdur velī
Hızr-ı tevḫīkin cenāb-ı Ḥaḳ saña kılsun nüvīd

Yanya'dayken geldi çün Sulţân Murâd'ın müjdesi

Söylemişdim aña bir târîh-i tām müstefîd

15 Vâsıtayla hâk-i dergâhıña 'arz itmiş idim

Pâdişâhım öyle işde kim ider hayr-ı berîd

Bu vilâdetde dahı seyründe gelmişdim henüz

Yol ğamından ẖvâb-ı şeb çeşminden olmuşdı pedîd

H̱aylî yerler karyeler olmuş idi seylden ẖarâb

H̱ikmet-i Mevlâ'da eylerdim 'aceb fikr-i sedîd

Zîr ü bālâ seyr iderken 'âlem-i eflâkî hep

Maşrık-ı dilden toĝar gördim yine necm-i sa'îd

H̱amdü lillâh ol maħalde geldi çok peykü's-sürûr

Didiler toĝdı cihâne müjde Sulţân Bâyezîd

20 H̱âme-i mu'ciz beyânı aldım Es'ad destime

Sâde elfâz u fûrûka tarh ile çekdim resîd

Çıkıdı ay on dördi gibi cevher-i târîhden
Toğdı bedrāsā kaḥır devrinde Sulṭān Bāyezīd
Sene 1227⁴⁵⁵

73

**Tārîḥ berāy-ı Şehzāde Sulṭān Süleymān Bin Ḥākānū 'l-berreyn ve 'l-
bahḥreyn Maḥmūd Ḥān Eyyedellāh Naşrullāh Āmīn**
müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün

1 Şad Bārekallāh nāgehān oldı felekler şādumān
Luṭf üzre şimdi āsumān döndi murād üzre hemān

Gör luṭf-ı Ḥaḥḥ'ın kārını ızhār idüp āşārını
Deryā-yı feyziñ vārını kesb eyledi Maḥmūd Ḥān

[60b] Şehzāde virdi luṭf-ı Ḥaḥ ṣāh-ı cihānbāna aḥaḥ
Ḥüsn-i şabiḥa mā-şadaḥ mümtāz-ı Rabb-i Müste'ān

Toğdıḳda kevni kıldı şād Allāh ide 'ömrin ziyād
Zerrīn-i tāt-ı Keyḳubād gehvāresi olsun hemān

⁴⁵⁵ M. 1812-13.

5 Ta'zîm-i şıdķ tevķîr ile şükrânesin tezkîr ile
Peyk-i şabâ tebşîr ile dünyâyı kıldı şādumân

Ol zübde-i hayrû'l-halef meh-pâre-i mâh-ı şeref
İşte tevârîh-i selef toğmuş mı böyle bir civân

Hakkâ yine hamd u şenâ şulbünden ey zıll-ı Hudâ
Çok böyle şehzâde saña virsün cenâb-ı Müste'ân
Ey pâdişâh-ı Cem serîr Sulţân-ı İskender nazîr
Ahkâmını Hayy-ı Kadîr dünyâya itmiş tâze cân

Ey hāmî-i Beytü'l-Harem v'ey hâdim-i şâh-ı ümem
Sâyeñde 'âlem muhterem fermân-beriñ cümle cihân

10 Ey menba'-ı cüy-ı merâm v'ey maķsem-i rızķ-ı enâm
Olsun ilâ-yevmü'l-kıyâm 'âlemlere hükmiñ revân

Şâhenşeh-i Haydar neseb 'adliñle fâhr eyler haseb
'Âlem yanında beste-leb münķâd-ı emriñ ins ü cân

Ey hâdim-i şer'-i rûsul senden umâr cümle gönül
Meftûn-ı tavriñ 'aķl-ı küll sensin Felâţûn-ı şehân

Tevfîk-i Hâk ‘âşık saña cümle melâ’ik bir yaña
Luţf-ı kerîm ü kibriyâ farkında olmuş sâye-bân

‘Adl-i kerâmet menba‘ı şems-i vilâyet matla‘ı
Evşâfınıñ her mışra‘ı zînet-fezâ-yı âsumân

15 Hem pâdişâhsın hem velî şavırında olmuş müncelî
‘Adl-i ‘Ömer cûd-ı ‘Alî halk-ı cenâb-ı Müste‘ân

Sensin imâmü’l-Müslimîn zıll-ı hudâvend-i mu‘în
Bâ-naşş-ı Kur’ân-ı Mübîn emriñde ‘arz u âsumân

Zâtıñ mülûke âb-ı rû ‘âbdlık riyâzı fetħa cû
Gülzâr-ı mülke geldi şu mîzâb-ı hükmiñden revân

Destiñde devlet hâtemi itmiş müsahhîr ‘âlemi
Hâk resm-i ism-i a‘zamı cebheñde itmişdir ‘ayân

Oldıkca bercâ mihr ü mâh cem‘ eylesün hükmiñ sipâh
Şadr-ı güzîniñle İlâh kılsun livâñız kâmurân

20 Şāhā vezīriñ bî-bedel eṭvārı memdūḥ-ı düvel

Tevfīk-i ḥallāk-ı ezel sāyeñde virsün 'izz [ü] şān

Şimdi ricāl-i devletiñ arturdı şān u şevketiñ

Şıdk-ı ḥulūş-ı niyyetiñ anlarda cümle şādıkān

Seyfiñ kesüp 'ırk-ı bediyy şūr u şeri pāk eyledi

Evreng-i 'adle gelmedi zātiñ gibi şāh-ı cihān

İklim-i 'adliñ zīveri taḥt-ı hümāyūniñ arī

Dīn-i Muḥammed şeş-peri ḳabzañdadır dā'im emān

Ḥaddim mi vaşf itmek seni bu cehl ile bilsem beni

Ammā ki bu cān u teni medḥiñde dikdim bir nişān

25 Ḥüsn ü beyāna ān virür endiṣeme cevlan virür

Mürde ḥayāle cān virür vaşf-ı şerīfiñ her zamān

Evvel velādet söyledim tebrīk-i sāli peyledim

Şāh-ı cihāna eyledim tāriḥimi 'arz u beyān

Ḥaḵ sālini mes‘ūd ide eyyāmuñı maḥmūd ide
Hem-sāyıñı memdūd ide ḥallāḵ-ı şāḥib imtinān

[61a] Ḥarf-i mücevherle hemān Es‘ad bu mışra‘da ‘ayān
Sultān Süleymān-ı zamān toğdı meh-i burc-ı revān
Sene 1232⁴⁵⁶

74

**Tārīḥ-i Velādet-i Ebū Bekir Reşīd Veled-i Seferli Ağası ‘İnāyetlü
Meḥemmed Ağa**

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Ḥamdü lillāh cilveger oldu yine elṭāf-ı Ḥaḵḵ
Toğdı bir pākīze-aḥter ṭālī‘-i rüz-ı sa‘īd

Māh-ı nev gehvāresi gülmīḥ-i mihr-i āfitāb
Olmağa ḥabl-i kımāṭı mihr ider zıllın medīd

Añladım zā‘ırçe-i eyyām-ı ‘ömr-i ṭālī‘in
Baḥt-ı iḵbālī metānet üzre mānend-i cedīd

⁴⁵⁶ M. 1816-17.

Vâlid-i şâhib-mürüvvet Hâzret-i 'âlî-makâm

Ya'ni ağa-yı seferli mürşid-i rüşd-i Reşîd

5 Beyt-i ma'mûr-ı cihâna hânkâh-ı cândır

Hüsn-i ahlâkı bi-Rabbü'l-Ka'be dehr içre vahîd

Ťâķ-ı 'arşâ vaşfıñı yazmak dilerdim n' eyleyem

Ťâfiyem târîh için çekdi baña sedd-i sedîd

Ehl olan anlar bu nazmım sâde ammâ puhtedir

Görseler ikrâr ider her şâ'ir-i resm-i cedîd

Hâşılı berceste bu târîhi mes'ûd ide Hâķķ

Her sene emşâl-i evlâdın ide ğarrâ-yı 'îd

Eylesün Mevlâ be-hâķķ-ı aşfiyâ hayrû'l-halef

Pertev-i ikbâliñ olsun âfitâbâsâ mezîd

10 Hânedân-ı devletiñ ma'mûr ide Rabb-i mecîd

Dergehinden tâ-be-mahşer 'âlem olsun müstefîd

Şevk ile Es'ad bu târîhi mübeşşer söyledim
Geldi dâr-ı 'âleme müjde Ebû Bekir Reşîd
Sene 1216⁴⁵⁷

75

Târîh berây-ı Şadâret-i 'İzzet Mehemmed Paşa
fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Habbezâ baht-ı şehensâh-ı selîmü'l-akla kim
Buldu mihr-i şevketi nâm-ı bülend-i 'İzzet'i

Merhamet kıldı eķālîm-i cihâna şübhesiz
Halkı zulmetden hâlâş itdi fûrûğ-ı himmeti

Ye'se düşmişken ta'ayyüşde 'ibâd-ı pür cezâ
Buldu bir hâtem-i nazîri re'y-i pâk 'işmeti

Nâm-dâş-ı fahr-ı 'âlem şân-ı 'İzzet zâtıña
Hak Ta'âlâ'nıñ aña bir ğayr-ı gûne zîneti

⁴⁵⁷ M. 1801-02.

5 Hâşılı şadr-ı şadâret buldı el-ḥaḳ şâhibin

Bir daḥı gösterme maḥlûḳâta yâ Rab zilleti

De'b olan bu nazma derc olmaz kerîmâ ser-güzeşt

Bir kaşîdeyle beyân itsem gerek keyfiyyeti

Ḥaḳ Ta'âlâ devlet ü iḳbâlîñ efzûn eylesün

Çeşmine göstermeye kâfir-dilân-ı nikbeti

[61b] Bende-i Es'ad du'â-yı devlete meşğûl iken

Ḥâmemiñ târiḥiñe düşdi yedimde rağbeti

Geldi bir kâmil bu cevherdâr-ı târiḥiñ didi

Şimdi buldı mihr-i devlet zîb-i nâm-ı 'İzzeti

Sene 1209⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ M. 1794-95.

76

Tārīḫ berāy-ı Sāl-i Cedīd der-Sitāyiş-i Vālī-i Erzurūm Yūsuf Ziyā Paşa

mefā'īlün/mefā'īlün/mefā'īlün/mefā'īlün

1 Eyā düstūr-ı ekrem nāzım-ı mülk-i cihānbāni
Veyā ḥācet-revā-yı şark u ğarb mekremet-i mu'tād

Cenāb-ı Ḥazret-i Yūsuf Ziyā Paşa'yı rezm āyın
İder ḥānān-ı ülke-yi 'Acem seyfinden istimdād

Sen ol Yūsuf-şiyem deryā-nevāl-i mevhíbetsin kim
Zamāna ser-be-ser olmaḳdadır fermānıña münḳād

Seniñ eyyām-ı 'ahdiñ maḥz-ı luṭf-ı Ḥaḳ'dır āfāḳa
Teceddüd eyledikce sālveş-i 'ālemde isti'dād

5 Būd-ı zannım şühür-i sālī tecdīd itmeden ḥikmet
Sebük-mağzānı Ḥaḳ eyyām-ı sābıḳla ider irşād

Nice tecdīd iderse şāhid-i sāl aṭlas-ı ḥükmin
Bizim de sāl ile bir ferve tecdīd itmemiz mu'tād

Egerçi luṭf-ı mu'tād üzre olmaz baḥş-ı iḥsânıñ

Velî a'lâ ciyād-ı ḥāşş ile luṭfıñ ola müzdād

Baḥış oldur ki baḥşıṣ ḥātır-ı āḥızde tā maḥşer

İde yād eyledikce her nefesde bir sürür îcād

‘Aṭā kıymetsiz olsa şıfr-ı ma'kûsa döner elbet

Kerem oldur ki anda olmaya hîç deng-i istirdād

10 Keremdir şāḥibin ma'mûr-ı dāreyn eyleyen dā'im

Keremdir şubḥ u şeb dillerde devrân eyleyen evrād

Ne deñlü olsa da zāt-ı kerîmiñ bezl-i iḥsânı

Göñül her bir keremle eylesün mi kendiñ isti'bād

Kerem aşḥâb-ı ‘acze bir du‘â celbin ider ancak

Velî erbâbına bî-şübhe eyler devletiñ ez-yād

Ḥuşûşâ bende-i Es'ad gibi bir şā'ir-i mâhir

İki ‘âlemleri medḥiyle eyler emriñe münḳād

O gūne hūkmiñe tākrīr-i haşşiyet ider hāmem

İşitse cevher-i evşāfımı ger şu olur fūlād

15 Benim naķş itdigim hāmemle elvān-ı mezāyāyı

Ne Mānī naķş ider bu reng-i şūretle ne hōd Behzād

Beyāz-ı levh-i evşāf üzre çokdur gerçi naķş eyler

Velī taşvīr-i vaşfım seyr iden hāmūş olur üstād

Yeter taşdı‘ Es‘ad ğayrı āheng-i du‘ā maħledi

Cenāb-ı Hāķ ‘ibādullāhı sāyeñde ide dil-şād

Kaşīde-gūne tārīh olmaz ammā n'eylesün hāmem

O da ‘ahdiñde ister ğamdan olmaķ her nefes āzād

[62a] Teceddüd eyleye iķbāl ü sālīñ nev-be-nev şad-sāl

Huzūr-ı ‘ālem-i iķbālīñe yol bulmaya hussād

20 Duyunca sāl-i nev aħķāmını tebşīr idüp hāmem

Baňa bu mışra‘ tārīhimi bir bir eyledi ta‘dād

Hesâb itdim o demde ben de bu târîhimi düşdim

Zihî sâl-i mübârek hâk-şinâsâne mübârek-bâd

Sene 1211⁴⁵⁹

77

Târîh-i Şadâret-i Hâzret-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Def'a-i Şâniye

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Hâbbezâ fâzıl-ı 'allâme-i bedr-i efham

Hâbbezâ kâmil-i memdûh-ı vezîr-i dâñâ

Sensin ancak yine nâmûs-ı cihân-ı hâfız

Hayr-ı maqðemsin eyâ nâzım-ı dîn ü dünyâ

Ey şabîb 'ilel-i müdemmine-i mülk ü milel

Eyle dârû-yı 'inâyâtıñ ile hüsni-i devâ

Ey ziyâ'-pâş-ı ni'am nâzım-ı ahvâl-i ümem

Bedr-i eflâk-ı himem hâver-i şems-i vüzerâ

⁴⁵⁹ M. 1796-97.

5 Kuvvet-i kalb-i zafer lebs-i eķālīm-i hüner

Ey Hudāvend-i mu‘azzam şeh-i mülk-i inşa

Mübtelā taṭṭana-i zātıñā gūş-ı eyyām

Nigerān debdebe-i devletiñe ‘arz u semā

‘Aķl-ı küll maşraf-ı yek-rūzeñi idrāk idemez

Saña virmiş bu tecellī-i cenāb-ı Mevlā

Aradı buldı seni Hāzret-i Sultān Maħmūd

Bārekallāh o şehenşāh-ı cihāne Hāķķā

Çünkü a‘zā-yı cihān süst olup ‘illetlendi

Bildi hāşiyet-i zātıñdadır iksīr-i şifā

10 Hāķ Ta‘ālā aña tevfiķini yāver kıldı

Ki seni fikr-i cihān-gīri bulup mihre sezā

Sen daķı luţf-ı rubūbiyyete mażhar olasın

İde Hāķ cümle umūrıñda mu‘īn-i zu‘afā

Çok uzatdın suhanı sonra kaşîde söyle
Nazm-ı târîhi toğuz beyt ider ekser şu'arâ

Lîk ben bende-i dîrînesiyim n'eyleyeyim
Toymam evşâfına Şeh-nâme'yi olsam gūyâ

Göñül ister ki sevâd-ı kalemim per itsün
Çarh-ı evşâf-ı hudâvend ile bî-çün u çerâ
15 Benim ol mu'cize âşâr-ı zamân-ı tekvîn
Ejder-i hāmeme dil-beste cenâb-ı Mūsâ

Fikrim ol Yûsuf-ı evreng-i ma'ânîdir kim
Râm olur şab'ıma mazmûn-ı Züleyhâ-yı edâ

Cebre'îl-i hünere feyzim ider ilhâmı
Kudsiyân meclis-i nazmımdan okurlar inşâ

Kadr-i eş'arımı idrâk idemezler bilürim
Şâ'irân selef ü halefe bütün cümle şalâ

[62b] Benim ol sânih-i ma'nâ-yı füyûz-ı hikmet
Nazmıma beñzemez eş'âr-ı şeleng-i şu'arâ

20 Tab'ım ol mertebe perverde-i Hâk' dır ki benim

Ṭavr-ı maḥşûşıma dem-beste 'ukûl-ı kibrâ

Şems-i zâtımla ziyâ' kesb ider 'âlem ammâ

N' eyleyem süfle felek kıdrimi bilmez aşlâ

Bilür ol dâver-i devrân-ı nizâmü'l-'âlem

Bilmese kimse ne ğamvâr iken 'âlemde ziyâ'

Geldi âheng-i du'â vâkt-i mübârekdir bu

İder elbetde murâdınca seni kâm-revâ

Şevke geldi kalemim maḳdem-i ḥayrıyla anıñ

Didi bir mışra'-ı pākīze-i tām̄m u yek-tâ

25 Söyledi bende-i dīrīnesi Es'ad tārīḥ

Mihre cān virdi yine luṭf ile Yūsuf Paşa

Sene 1223460

78

Tārîḥ-i Şadâret-i Defterdâr Ra'ûf Paşa

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Âşaf-ı devr-i zamân şāhib-kırân-ı âsumân

Eyledi Ḥaḳ zâtını dehrîñ veliyyü'n-ni'meti

Ya'ni defterdâr iken şıdḳ-ı şadâḳat müjdesi

Düş-ı ikbâlinde bulmuşdı cihânda şöhreti

Şehriyâr-ı dîn-i devlet pâdişâh-ı ma'delet

Virdi zât-ı efḫamıñla kâ'inâta rāḫatı

Bârekallâh pâdişâh-ı baḫr ü berriñ re'yine

Mesned-i şadr u sa'âdet şimdi buldı 'izzeti

5 Öyle bir sulṭân-ı bî-hemtâdır ol kim dem-be-dem

Lerzedâr eyler cihânı dâsitân-ı heybeti

Pâdişâh-ı 'adl-i Ḥaḳ memdûḫ-ı Rabbü'l-felâḳ

Rub'-ı meskûnı feraḫnâk eylemekdir niyyeti

Eyledikce böyle tedbîr-i cihân-gîri zühûr
Gün-be-gün pertev-fezâ olmakda şems-i kudreti

Dâ'im itsünler müşerref pâdişâhıyla vezîr
Biri taht-ı şevketi birisi şadr-ı devleti

Hâk Ta'âlâ her umûrînda muvaffak eylesün
*El-mülûkü mülhemûn*⁴⁶¹ emriyledir her şöhet

10 Künc-i 'uzletde du'â-yı devlete meşgûl iken
Âşafâ doldı cihâna pür-şadâ-yı heybeti

Didiler kim şadra teşrîf itdi bir kân-ı kerem
Ya'ni defterdâr efendi tâc-ı devlet Hâzreti

Sen de Mevlâ'yı seversen rahm it ismiñ 'aşkına
Görsün Es'ad sâye-i devletde rûy-ı himmeti

⁴⁶¹ "Padişahlar ilhâma mazhardırlar./İlhâmını Allah'tan alan." anlamlarına gelen Arapça ibare. Şânîzâde Mehmed AtâullahEfendi, *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)* haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 1088.

Bâri bî-kes bendeñi eyle sulţânım çerâğ⁴⁶²

Manşıbıñdan bir de ol bî-çâre görsün nevbeti

Bu hayâl ile alup hāmem yed-i nâ-çîzime

Söyledim târîh-i mühr itdim edâ-yı hizmeti

15 İki mürşid çıkdı cevherdâr-ı târîhiñ didi

[63a] Gördi hayy lâyıķ Ra'ûf Paşa 'ya mihr-i şevketi

Sene 1230⁴⁶³

79

Kaşîde-güne-i Târîh der-Haķ Dervîş Mehemmed Paşa Şadra Geldi-
gini Mübeyyen

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Bârekallâh o şehensâh-ı cihân şark [u] ğarb

Virdi âfâķa 'adâletle yine emn ü emân

Levha-i endîşe-i kutbiyetde müntakîş

Gördi Dervîş âsumânı 'ayn-ı 'inâyetle hemân

⁴⁶² Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

⁴⁶³ M. 1814-15.

Re'î-yi şâhenşâhiye düşdi muvâffak mahlaşı

Ol sebebden şadr-ı a'zam eyledi şâh-ı cihân

Habbezâ şâh-ı cihânbânıñ Felâţûn rey'ine

Bu vekîl-i muţlakıyla 'âlem oldu şâdumân

5 Böyle bir hayrî'l-halef Âşaf-ı nihâd ekremiñ

Olsun âfâka sa'âdetle vücûdı sâyebân

Hâk Ta'âlâ dâ'imâ tevfiķe maķrûn eylesün

Görmeye 'âlem zamânında anıñ rûz-ı yamân

Qahr ola sũ'-i ķarîñ var ise yol bulsun

Şûret-i Hâk'dan gelen dergâhıña kâfir-dilân

Mazhar ol hayr-ı du'âyı 'âleme âgâh olup

Ey vezîr-i kâmurân ey Âşaf-ı devr-i zamân

Hâk Ta'âlâ her umûrîñda muvaffak eylesün

Sa'yiñi meşķûr ide tevfiķ-i Rabb-i Müste'an

10 Bu du'āya dā'imā meşğûl iken Es'ad kuluñ

Şadra teşrîfîñ peyāmı neşr olunca nāgehān

Şeh-süvār tab'ıma virdim kemiyet-i hāmeyi

Zîr-i bālā eyledim târîhe irhâ-yı 'inān

İtdi ehlullāh-ı cem'ıyyet sürurıñla seniñ

Didiler lafzān hemān târîhîni eyle beyān

Ol sebebden ben de melfûzān didim târîhin

Emr iderseñ eylerim ebced hesābıyla hemān

Şimdilik ma'zûr ola ey Âşaf-ı şahib kerem

Ba'd-ezîñ vaşfıñ kaşîdeyle olur ancak 'ayān

15 Biñ iki yüz otuz üçde şadr-ı a'zam eyledi

Hâzret-i Dervîş Mehemmed bendesin Maḥmûd Hân

Sene 1233⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ M. 1817-18.

80

Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd berāy-ı Şadr-ı a‘zam-ı Bedr-i Efḥam

Ḥazret-i Dervīş Meḥammed Paşa

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Bārekallāh ğurre-i sāliñ eyā luṭf-ı ‘amīm
Şems-i zātıñla kırān itdi be-taḳdīr-i raḥīm

Ṭal‘at-ı mäh-ı muḥarrem cevdetiñle gülmede
Sāye-i luṭfıñda ser-tā-pā cihān-ı ehl na‘īm

Ber-ḳarār eyle İlähī şadr-ı istiḳlālde
Ol vezīr-i maḥz-ı ḥayrı ey şehenşāh-ı kerīm
[63b] Ya‘ni Dervīş ki o bedr-i efḥam-ı ‘ālī-cenāb
Ehl-i derde itmede elṭāfını bezl-i ‘amīm

5 Şadr-ı a‘zam Ḥazret-i Dervīş Paşa kim odur
Atlas-ı çarḥ olsa lāyıḳdır dīvānında kilīm

Resm-i devlet müntaḳışdır zīr-i iḥsānında hep
Ḥāk-i pāyiñden te‘allüm eylesün ṭab‘-ı saḳīm

Rûz-ı şeb hayr-ı du'â ey Hüsrev-i 'ālî-cenâb
Seyf-i kahrıñla ru'ûs-ı düşmeniñ olsun dü-nîm

Biñde bir gelmez vücūdıñla bu sāl-i 'āleme
Müjde-i tebrike lâyıkdır eyâ kân-ı kerîm

Mesnediñde Hâk Ta'ālâ bir günüñ biñ eylesün
Görmeye cânıñ keder hıfz eylesün luṭf-ı 'alîm

10 İki Rüstem ref' idüp Es'ad idüp hayr-ı du'â
Sāl-i târîhi gelince zâtiña hıfz-ı raḥîm
Sene 1234⁴⁶⁵

81

Yanya Vālîsi Depedelenli 'Alî Paşa Hâzretleriniñ Yanya'da Tarḥ-ı
Zîbâ ile Binâ Eylediği Köşk-i Zîbâ vü Şâdırvân-ı Ra'nânıñ
Târîhidir

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Ta'alallâh zihî kaşr-ı Havernaḥ ṭâḳ-ı bî-hemtâ
Bunuñ ressâm-ı kudret resmin itmiş bî-bedel Hâḳḳâ

⁴⁶⁵ M. 1818-19.

Ne resm-i bî-bedel belki sûtûn-ı serv-i âsâsı
Virür her dânesi zevk-i hürâm-ı nâz-ı müsteşnâ

Derûn-ı revzeninden cennete nazâra kâbildir
Fezâ-yı şahın gûyâ sîne-i nûr-ı melek-sîmâ

Derûn-ı sîne-i şahındaki havz-ı dil-ârâsı
Şanâyî'le yapılmış bir 'acâyib kal'a-i garrâ
5 Huşûşâ burc-ı bârûsındaki eşkâl-i hayvânî
Dehânından çıkan şular ider toğ resmini icrâ

Ne şan'atdır bu kim toğ u havân âteş-efşânı
Döker her burcını fevvâresinden 'ayn-ı toğbâsâ

Şadâ-yı âb-ı şâfindan işitdik nağme-i dil-cû
Ne görmüş var ne gûş itmiş bu güne-sâz-ı şevk-efzâ

Zülâl-i neş'edir cârî olan her bir sûtûnından
Sekiz ırmağ-ı cennet resmin itdürmüş 'Alî Paşa

Bu ismiyle müsemmâ çünkü çok tûğ u 'alem çekmiş
Bunîñ Depedelenli nâmı bir ser-cümleden a'lâ

10 Vezîrân-ı cihân nâmıyla yâd olmakda 'âdetdir
'Alî Paşa bile tâ kanķısı dünyâ vü mâ-fihâ

O dānā-yı mufahham öyle hayr-endîşi ced-ber-ced
Füyûzât-ı rubûbiyyet vücûdında bütün peyda

Vezîr-i Zü'l-kerem memdûh-ı 'âlem şâhibü'l-a'lâm
Hizebr-i ğābe-i ekrem mu'în-i ehl-i ester cā

Nevâlınden nemek-lîs olmadık yok gördüm 'âlemde
Bütün cem' eylemiş ahlâķ-ı haķķ-ı zâtı ser-tâ-pā

[64a] Zamân-ı Hâtem-i meddâh olanlar devr-i Hâtem'den
Hemân bir kaş'a sûd i'tâsıdır dillerdeki i'tâ

15 Buniñ yek-rûz-ı ihsânındaki bir 'öşr-i mi'sârı
Zamân-ı 'ömr-i Hâtem'de olan ihsânına evfâ

'İnâyet itdigi bāy u gedāya gün gibi zâhir
'Aṭâlar şehriyârı hāmî-i dîn Āşaf-ı yek-tâ

Ḳadīr-dān-ı mufahḥam şaf-şikāf-ı ‘arşa-i destim
‘İnāyet-baḥş-ı ekrem Cem-cenāb-ı memleket-pīrā

Şafā-yı ḥāṭır-ı ehl-i himemdir ṭavr-ı aḥlākı
Buḡāta māye-i endīşe-i ḡamdır bilür dünyā

Zamānın āb-ı rüyı ehl-i dīniñ kuvvet-i ḳalbi
Cihāniñ ser-bülendi ‘aḳıl u dānā-yı bī-hemtā

20 Şu‘ā’iñ ṭāḳ-ı ‘arşa neyyir-i ḳandīl-i ḳudretdir
Olur her emr ü nehyiñ ‘ālemiñ ḳalbinde ru‘b-efzā

Seniñ ḥükm itdigiñ yerlerde gördüm ḥavf-ı Rabbānī
Vücūdındur Nizāmü ‘l-mülke Bādī şüphe yok aşlā

Şehenşāh-ı cihān-ı Maḥmūd Ḥān mazḥar-ı tevḥīḳ
Seni mümtāz-ı devrān eylemek fikrindedir ḥālā

Cihān ṭurdıḳca ṭurdursın seni Rabbim sa‘ādetle
Seniñle pādişāh-ı dīn-i te’bīd eylesün Mevlā

Benim var ise memdûhım yine sen gibi zî-şandır
Ben olmam herkesiñ meddâhı ey Dārâ-yı mülk-ārâ

25 Nice lâyıķ olur her bir vezîr-i nâ-sezâ medhe
Olanlar hep benim terşîh-i hāmem cümlesi dānâ

Benim ol şâ'ir-i kâdir ki evreng-i niẓâm üzre
Şehenşâh-ı ma'anîniñ hüküm-fermâsı bî-pervâ

Derûnum mehbiṭ-i râz âşinâ-yı mülhem-i hikmet
Hayâlim daḥı nazma dem-be-dem virmekdedir ma'nâ

Faķaṭ şâ'ir degildir Âşafâ bu 'abd-i maḥşûşıñ
Baña ḥayl u sinân vü leyl ü beydâ cümlesi me'vâ

Besâ bes eylediñ çünki benimle 'ahd ü peymânı
Anıñçün ḥidmet-i vaşfıñda oldum muḥteşem-peymâ

30 Seni ben böyle mi medḥ eylerim devletlü sulṭânım
Hele sāyeñde kesb-i kuvvet itsün Es'ad gūyâ

Bu târîhe kaşîde-güne baş-ı mâ-cerâ olmaz
Anıñcün itmedim ey şems-i devlet vaşfıñı ıtrâ

Hemân gördikde şâdırvân-ı kaşrı bî-ķarâr oldum
Elimde hâme şevķinden idüp bu nazm-ı nev-peydâ

Felek ne tâcîñ itdi söyledi Es'ad bu târîhi
Ne zîbâ tarh ile yaptı bu nev kaşrı 'Alî Paşa
Sene 1223466

82

Târîh-i Kethudâ-yı 'Osmân Efendi der-def'a-i Şâniye
mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün

1 Yine mihr-i füyûzât-ı İlâhî rû-nümâ oldu
Açıldı maşrıķ-ı zalmâ'-yı devlet rûşenâ oldu

Giyüp mâh-ı muħarrem hil'at-ı zer-düzı encümden
Şühûr-ı ķâmet-i bâlâsına zerrîn-i ķabâ oldu

⁴⁶⁶ M. 1808-09.

[64b] Tefâ'ül itdiler bu evvel-i sâl içre aḥkâmı

Cihâne maḳdem-i 'Oṣmân Efendi incilâ oldu

Ḥuṣûṣâ kethudâlık ḥizmeti ḳalmıṣdı rü'yetden

Hele ol mesned-i 'ulyâya feyz-i Ḥaḳ resâ oldu

5 O dānâ-yı mufahḥam öyle ḥayr-endîṣ-i dūr-â-dūr

Açıldı bâb-ı devlet himmetiyle bî-'anâ oldu

O zü'l-efzâl-i ekrem hem semiyî-i zât-ı zi'n-nüreyn

Mürebbi-i mükerrem bâb-ı luṭfı ḥaḳḳa cā oldu

Füyûzât-ı ezel pîrâmeninde gün gibi rûṣen

'Înâ-yât-ı rubûbiyyet aña ṣubḥ u mesâ oldu

Nevâlınden nemek-lîs olmadık yokdur bu devletde

Sebük-sāmân olanlar himmetiyle pür ḡınâ oldu

Ḥuṣûṣâ bende-i dîrînesi Es'ad civârında

Taḥaṣṣun eyleyelden ḡayrıdan bî-ilticâ oldu

10 Bu eyyām içre ammā kaldı rācil n'eylesün bilmem
Bir i'lā igdīc ihsānında me'müle 'aṭā oldu

Firāz-ı kāma çıkmak istedikce baña rācileñ
Eger yol virmemek isterse sa'yım hep hebā oldu

Egerçi rākib olmak rācil olmakdan güzel ammā
Binek bī-reng-i ṭākat olsa rācilden fenā oldu

Kemāl erbābınıñ şey istemek kadrin şikest eyler
Neden ammā bu yol Es'ad 'aṭāyādan cüdā oldu

Su'ālīñ zevki yokdur gerçi nazm u neşir ü inşā'
Baña ḥaḳḳ-ı civār üzre su'āl itmek becā oldu

15 Efendim olmasın ger istemezdim pādişāh olsa
Benim her vaz'-ı küstāḥāneme luṭfıñ 'aṭā oldu

Du'āya başla ğayrı sāl-i tebrik eyle manşıbla
Saña her şeyden evvel feyz olan Es'ad du'ā oldu

Ḥurûf-ı manşıbıñ ism-i şerîfiñ sığmadı nazma

Ḥesâb-ı ebcede derc eylemek müşkil edâ oldu

Fe-ammâ var ise nazm eyleyen ebced ḥesâbıyla

Ya ismin terk idüp yâ manşıb-ı nazmı hebâ oldu

Anıñçün lafz ile söylendi sulţânım bu târîhiñ

Ḥesâb-ı cevheri çok sâde ez-ḥâmem dû-tâ oldu

20 Biñ iki yüz yigirmi altı sâlinde muḥarremde

Didiler Ḥazret-i 'Osmân Efendi kethudâ oldu

Sene 1226⁴⁶⁷

83

**Târîḥ berây-ı Kethudâ-yı Şadr-ı a'la Devletlü Muştafâ Mazhar
Efendi**

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

1 Âb-ı rûy-ı dîn-i devlet mazhar-ı feyz-i vaḳâr

Kethudâ-yı devlet-i 'ulyâ cenâb-ı Muştafâ

⁴⁶⁷ M. 1811 (ocak-şubat).

Şādık-ı devlet-i mu'în ehl-i 'ıffet maẓharı
Zātınā ahlāk-ı maḥmūd-ı ezel feyz-i Hudā

Tab'-ı naqqād-ı ma'ārif re'y-i tedbīr-i sedīd
Dā'imā dīn ehline olmaḳdadır ḥayr-ı resā

[65a] Kenz-i esrār-ı ḥaḳīḳat nāẓım-ı mülk ü milel
Nāfizü'l-emr-i şerī'at merd-i aḳşā-yı zekā

5 *En-tu'eddu* naşşına nazm-ı nizām-ı devlete
Ḥazret-i şāh-ı cihān oldı seniñle āşınā

Bārekallāh pādişāh-ı zıll-ı Ḥaḳ kim zātınā
İştıfā itdi 'alī-dīn-i sülūk-ı Muştafā

Kethudālık fervesin elbāsinı gūş eyledim
Dirim aḥsente İlāhī buldı devlet reh-nümā

Ol sürür ile dirim ey ḥāme-i ḥikmet-şinās
Müjde gel oldı murādın Ḥaḳ'dan eyle ilticā

Zîr ü bâlâ fikrimi şaldım hesâb-ı ebcede
Olmadı kāmımca bir târîh-i ğarra rû-nümâ

10 Vaşfıñ olmaz böyle târîh içre güncâyiş-pezîr
Mazhar-ı esmâ-yı Hâk erkâma sığmaz dâ'imâ

Ol sebebeden fikrimiñ yokdur kuşûrı añladım
Hâk-i pâyinden ider hāmem dağı 'afvıñ recâ

Câmi'-i evşâfıña vakf eyledim endîşemi
Da'irimle rûz-ı şeb itmekdeyim hayr-ı du'â

Hâk Ta'âlâ devlet ü iqbâliñ efzûn eylesün
Cümle ahvâliñde tevfiķiñ saña kılsun 'aṭâ

Şimdilik devletlü sulṭânım ğaraż tebrîkdir
Eylerim evşâfıñı nazm-ı kaşâ'idle edâ

15 Ba'd-ezîñ 'avn-ı İlâhî yâverimdir şüphesiz
İtdi Rabbim mesned-i 'ulyâyı zîrâ rû-şenâ

Bĩnde bir Mazhar düşer Es'ad bu târĩḡ-i neve
Ver du'âyı mesned-i revnaḡ efendim Muştafâ
Sene 1230⁴⁶⁸

84

Kethudâ-yı Şadr-ı A'zama

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Bārekallāh şehriyār 'ādil-i Hüsrev-i serĩr
Ol cihānbān-ı cihān itdi yine re'y-zerrĩn

Kethudâ-yı devleti tebdĩl idince didiler
Ey hüdāvend-i cihān 'irfānına şad āferĩn

Devlet-i 'ulyā-yı ḡāḡāniyeye böyle edĩb
Hāniş olmam gelmedi mişli diyü itsem yemĩn

Mefḡar-ı 'ālem semiy-y-i āşinā-yı ehl-i Hāḡḡ
'Ārif ü kāmil midir ḡayr-ḡvāh-ı mülk-i dĩn

⁴⁶⁸ M. 1814-15.

5 Virdi revnağ mesned-i 'ulyāya zāt-ı efhamı

Ḥüsn ü eṭvār-ı tecellîsi muvaffağdır hemîn

Levḥa-i endîşesinde münṭâkış resm-i düvel

Nüşha-yı ḥâlinde fihrist-i cihân olmuş kemîn

Bârekallâh pâdişâhın da vekîl-i muṭlağı

Buldı şimdi devlet-i iḳbâline ḥüsn-i ḳarîn

Kethudâ-yı şadr-ı devlet oldığı demde hemân

İtdiler cümle pesend ehl-i semâvat u zemîn

Ḥağ bu kim revnağ-ı tırâz oldu bu 'âlî-mesnede

Kethudâlık kesb-i devlet kıldı zâtıyla hemîn

[65b] 10Ḥâşılı tebrîk-i câh-ı devlet ü iḳbâline

Lâyık Es'ad olsa biñ târîḫ-i nazm-ı bih-terîn

Ol sebebden bende virdim nazm-ı târîḫe nizâm

Ḥâme-i 'irfânıma lâyıḳ denilse âferîn

Dört taraftan harf-i cevher ile geldi müjdesi
Buldu el-haḫ ketḫudāsıñ mesned-i şadr-ı güzīn
Sene 1233⁴⁶⁹

85

Tārīḫ-i Defterdār ‘Osmān Efendi

mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün

1 Zihī re’y-i müselleḡ şāh-ı ‘ālī-baḫt-ı ḫāḫānı
Umūr-ı defteriyye buldu bir merd-i şadāḫat-kār

Cenāb-ı Ḥazret-i ‘Osmān Efendi kim o her sūdın
Odur şimdi muḫaşşal āb-ı rūy-ı merḫamet āşār

Yine ma‘mūr olur gencīne-i mülk-i cihānbānı
Ki zīrā zātı müstevfā-yı devletdir bi'l-istikrār

‘Aceb mi ḫāme buyuruldısn tenfīz ide tevḫīḫ
İder her ṭavvı zīrā maşdar-ı ḫayr olduğın eş‘ār

⁴⁶⁹ M. 1817-18.

5 Odur sermāye-i pāzār-ı 'irfān-ı ħired-mendān

Odur mülk-i hünerde şeh-süvār-ı ħilye-i miẓmār

Ĥired meftūnidir inşāf olunsa ol keremkārın

Ḳalem ahlākınıñ Mecnūn'ıdır vaşfıñ ider tekrār

Yenābī'-i himemdir Ḥaḳḳ'a rā'fet-i medārı kim

Zebān-ı ħāmesi āb-ı 'atāya maḳsim-i esrār

Müşāhiddir dil-i āyīnesinde şāhid-i tevḫīḳ

Anı ehl-i başīret derk ider itmezler āteşkār

Görüp iḥsān-ı bī-minnetlerin elṭāf-ı cūdıñdan

Keremde ḥātem eyler mā-mezā iḥsānın istiṣḡār

10 Görünce Rüstem-i ma'nā-yı ṭab'ım şahın-ı evşāfıñ

Kümeẓ-i ħāmeẓe nazmımla virdim cılve-i reftār

Didi bu cevher-i tārīhi Es'ad çıkdı bir mürşid
'Aceb i'zāz ile 'Oşmān Efendi oldu defterdār
Sene 1208⁴⁷⁰

86

**Tārīḫ-i Lafz berāy-ı Maḥdūm-ı Defterdār-ı Şıkk-ı Evvel Meḥammed
Sa'īd Efendi**

müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün

1 Şükr-i cenāb-ı Müste'ān her dilde oldu rāyegān
Tezyīn olup kevn ü mekān oldu ulūhiyyet 'ayān

Bağ luṭf-ı Hāḫ āşārına ḫalk-ı cihān esrārına
Dikdi bu 'ālemdārına maḥlūḫını bir bir nişān

Geh 'abdine zillet virür gāhi döner 'izzet virür
Her ḫāline fırsat virür tā itmek ister imtiḫān

Nevbetle eyler imtiḫān 'abdiñ ḫudāvend-i cihān
Bir bendeye virdikde şān eyler müşārün-bi'l-benān

⁴⁷⁰ M. 1793-94.

[66a] 5 Mevlâ idince kâmurân fermânıñ oldı râyegân

Bildi zemîn ü âsumân taḥşîl-i nâm ile hemân

Müstevfâ itdi şâhına baqdı felekde mâhına

Virme dil-i âgâhına fikr-i taşarrufla ziyân

Müstevfî-i hâḳân olan hem şâhib-i fermân olan

Maḳbûl-ı ins ü cân olan luṭfı gerek bî-imtinân

Erkân-ı devletden biri zâtıñdır ey devlet arî

Ḳalma 'inâyetden geri reşâd ola bî-çâre-ḡân

Bu vasf ile elṭâfıñı fikr eyler iken zâtıñı

Yazdı ḳalem evşâfıñı ṭâḳ-ı hayâle ân-be-ân

10 Virmiş saña Ḥaḳ bir oḡul bâḡında açdı ḡonce gül

Şükrinde 'âciz 'aḳl-ı küll ensâbıñ olsun şâdumân

Gehvâresi tevḑîḳ ola dâ'im sa'âdetler bula

'Ömr-i resîde yüz yıla itsün cenâb-ı Müste'an

Hak vâlidiniñ şad ide her guşşadan âzâd ide
Hayr ile ‘âlem yâd ide olsun cihâna sâyebân

İnzâl idüp ismiñ Sa‘îd gökden hudâvend-i reşîd
Eyyâmıñ olsun rûz-ı ‘îd oldu du‘âmız her zamân
Hak kalbini memnûn ide tevfiķ ile meşhûn ide
Elţâfını eفزûn ide dillerde olsun dâsitân

15 Târîķ-i lafzı söyledim şular gibi ezberledim
Ebced hesâbı eyledim oldu o da böyle ‘ayân

Biñ iki yüz otuz olup Kâmil Mehemmed Beg toğup
Es‘ad kudümüñ işidüp itdi musammaţla beyân
Sene 1230⁴⁷¹

⁴⁷¹ M. 1814-15.

87

Tārîḫ berāy-ı Defterdār Devletlû Sa'îd Efendi

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

1 Hoşâ ferḥunde-ṭâli' āb-ı rûy-ı mecmu'-ı devlet

Getürdi Haḫ seni bu mesned-i vâlâ-yı 'ulyâya

Vücûda girmek maḥẓ-ı 'ināyet genc-i sulṭāna

Seniñle virdi şeh-beyt-i 'adâlet câh-ı vâlâya

Hele taḫt-ı sipihri Hüsrev-i mihr ideli mesned

Vücûdın gibi pertev-sâz olan yokdur bu dünyâya

Dür-i iclâl-i cûdın busegâh-ı ḥâşş u 'âmm oldı

Serîr-i mesnediñ mihrâbdır ehl-i temennâya

5 Tecellî ehl-i isti'dâda nisbetle olur zâhir

Ne şüretle bakılsa 'aks ider âyîne zîbâya

Şifâ-yı şadr-ı devlet nüshâ-i iksîr-i emniyyet

Aristo-menḫabet terkîbisin ḳanûn-ı ma'nâya

Zamîr-i rûşeniñ âyîne-i ilhâm-ı Rabbânî
Derûn-ı tâbnâkıñ mazhar olmuş sırr-ı Mevlâya

Zeheb nakşindeki ezhâbı idrâk itdigindendir
Saña bezl itdiren ihsân-ı ‘âlemsiñ mezâyâya
Hulâşa buldı şimdi şâhibiñ bu mesned-i ‘âlî
Sezâ şeh-beyt-i vaşfıñ nakş olunmak tâk-ı minâya

10 Hemân Rabbim saña tevfiķini dâ‘im refiķ itsün
Du‘â vâcibdir el-haķ hizmetiñde ‘avn-i Mevlâ'ya

[66b] Civâr-ı devletiñde oldıġıma ħalb-i ħuvvetdir
Efendim ħaķķ-ı cârî bildigindir baña sermâye

Ziyâretde egerçi var ħuşûrım ‘afv-ı ihsân it
Baña ħış ħış idelden gelmedim bâb-ı mu‘allâya

Belim bükdi felek bî-ťâķat oldum künc-i ‘uzletde
Efendim girmeye yokdur mecâlim zîr ü bâlâya

Ŧanîn-endâz olunca manşıb-ı iķbâliñ âfâķa
Du‘âya geldiler ehl-i semâ bâb-ı Mesîĥâ'ya

15 Hürûf-ı cevheri bî-bende çekdim silk-i tesbîhe
Muvaffak oldu fikrim böyle bir târîh-i garrâya

Görenler didiler ahsent Es'ad luţf-ı Hâk' dır bu
Hicâb itme götür ol mazhar-ı tevfik 'aţâyâya

Eger gelmişse eslâfında târîhe sezâ bir de
Benim 'arz itdigim billâh nâdire senden a'lâya

Lisânım gibi lüknet-bâb olup hâmem de şuşmuşdı
Seniñ vaşfında fikrim şimdi düşdi böyle sevdâya

Gelüp üçler didiler harf-i cevherdâr ile târîh
Sa'îd oldu bu defterdâr-ı zî-şân-ı şâdâneye
Sene 1230⁴⁷²

⁴⁷² M. 1814-15.

88

Tārīḥ berāy-ı Riyāset-i Dürri Efendi

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Ḥazret-i Dürri Efendi kim o memdūḥü'l-zamān

Devlet-i dārın kesb eyler vücūd-ı 'izzeti

Ḥayr-ḥvāh-ı dīn-i devlet āb-ı rūy-ı salṭanat

Berr ü iḥsān eylemekdir zıkr ü fikr ü niyyeti

'Ārif ü 'āqıl mükerrrem ṭavr-ı memdūḥü'l-enām

Eylemez nādān olan dīne kaṭ'ā rağbeti

Nik-nām-ı mülk-i devlet şehriyār-ı ma'rifet

Fikri terfī' eylemekdir kadr ü ṣān-ı devleti

5 Ol sebebden pādişāh-ı dīn-i İslām aňlayup

Dürr-i zātı dökdi devletde cihānıñ kıymeti

Bârekallâh ol şâh-ı cihânıñ [...] ⁴⁷³bahtına

Zât-ı memdûhıñ gibi dindâr buldı şevketi

Ķâmet-i zîbâ-yı mesned giydi teşrîf-i sürür

Şimdi buldı baht-ı iqbâl-i riyâset kuvveti

Gevher-i evşâfına deryâ-yı devletiñ maḥal

Vardır zâtiñ gibi dâñâ-yı aşrıñ nedreti

Ħazret-i Mevlâ refîķiñ eyleye tevfiķini

Düşmen-i iqbâline virsün hemîşe zilleti

10 Ħâşılı meşğûl iken ed'îye-i iqbâliñe

Ħâmemiñ târiḥine düşdi yedimde rağbeti

Ben daḥı ḥamd eyleyüp ol şevķ ile itdim ḥesâb

Cevher-i evşâfıña virdim nukûd-ı rağbeti

Ħarf-i cevherdâr ile Es'ad didim târiḥini

[67a] Şâhid-i rûy-ı riyâset buldı Dürri zîneti

Sene 1209⁴⁷⁴

⁴⁷³ Mısra'ın bu kısmında eksiklik vardır.

⁴⁷⁴ M. 1794-95.

89

**Tārīḥ berāy-ı Kaşr-ı Cedīd-i Maḥkeme-i Ṭripoliçe der-Cezīre-i
Mora**

mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün

1 Hoşā ferḥunde resm-i bī-bedel eyvān-ı bī-hemtā
Ki her ṭarḥ-ı sūtūnı şaṅki bir maḥbūb-ı müsteşnā

Ne zībā kāḥ-ı maṭbū'-ı Ḥavernaḵ ṭāḵ-ı a'lādır
Temāşa eyleyenler yā demez mi mişli yok ḥaḵḵā

Ḳalur mı dilde ğam her bir nigāh-ı şevḵ-i enḏāra
Açıldıḵca izār-ı revzeni biñ zevḵ ider imā

Ḥarīr-i ferşi çeşm-i ḥayrete mergūle-i cānān
Şarīr-i bābı bir āvāze-i nev-reste-i zībā

5 Hele ben bildigim bir ḥaclegāh-ı ṭarḥ-ı dil-cūdır
'Arūs-ı resmine meftūn olur endīşe-i a'lā

Bu cāy-ı mesned-i aḥkāma lāyık olduğın bildi
Anuñcün Ḥazret-i İşḥaḵ Efendi eyledi inşā

Odur naḥl-i necîl-i âb-ı rûy-ı re'fet endîşân
Odur lübb-i lebîb-i nuḥbe-i ehl-i kerem-pîrâ

Anıñla faḥr ider ebnâ-yı cinsi silk-i tedrîse
Olaldan gevher-i zât-ı kerîmi naẓm-ı zîb-efzâ

Ṭarîkatda Ḥudâyâ kâ-m-yâb eyle sa'âdetle
Ola zeyl-i sedîli bûsegâh-ı ehl-i istiğnâ

10 İşıtdim nâgehân Es'ad o ẓaşr-ı dil-keş-i endâmı
Görümlük virdi ḥâmeme böyle târîḥ-i şevk-efzâ

İki âvîze ṭâḫdım dil-ber-i târîḥe söylendim
Zihî ẓaşr-ı dil-ârâ oldu bu cây-ı ḥayâtâsâ
Sene 1203⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ M. 1788-89.

Tercî'-i Bend be-üslûb-ı Tevbe-nâme der-Ḳal'a-ı Mağosa Goftem
fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Yeter ey dil-i naẓar zülf-i siyehfâm yeter
Yeter ey cān-ı belā-dīde bu āṣām yeter
Yeter oldıñ heves-i nefis ile der-bend-i emel
Yeter itdiñ dil-i bî-çāreye bed-nām yeter
Yeter āyīne-i āmāle cilā virdiñ hayf
Yeter itdiñ naẓar-ı seyr-i gül-endām yeter
Yeter aldatdı seni ẓahbe-i devrân yeter
Yeter ol mekr ile bu çekdigin ālām yeter
[67b] Ṭāḳ-ı eyvān-ı hayālî yeter itdiñ ma'mūr
Yeter artık nice bir naḳṣ-ı dil-ārām yeter
‘Aynıñ ‘ibret ile ḥāline bir kez naẓar it
Düşün ey dil saña bu seyr-i ser-encām yeter

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es‘ad sersām
Bāri şimden girü ḥālîn bula ḥüsn-i encām

2 Āh kim ‘ömr-i civāniyye yazık itdi güzër
Eyledim fikr-i hevālarla ol āfākı heder

Nefs-i emmāreye āyā niçün oldıñ mecbūr
Tā-be-key itmedesin cısr-i haţır-nāka sefer
Perde-i zıll-ı hayāl içre temāşā gibidir
İtme eşkāl-i şuver hāne-i devrāna naţar
Hilķat-i zātıñı idrāk idene lāyık mı
Eyleye vaķtini vābeste-i ālām u keder
Sen niçün 'ibret alup kendine gelmesin 'aceb
Sūd-ı 'uķbāya çalıř itmeyesin tā ki zarar
Mü'min-i kāmıl olan rāhat ider mi bunda
Naşş ile şābit iken oldı bu cāy-ı hāzer

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es'ad sersām
Bāri şimden girü hālin bula hüs-n-i encām

3 Ey sitem-dīde ğam-ı dehr ile mehcūr olma
Zevķ-i eyyām-ı ziyānkārede mesrūr olma
Rāhatü'l-ķalb olayım dirseñ iki 'ālemde
Kaşr-ı hülyāda hevā naķşına maķşūr olma
Künc-i 'uzletde ķanā'atle dürüş hursend ol
Bī-beķā 'ālemiñ elvānına memkūr olma
Rızķ-ı maķşüm-ı hudāvend ile sulţān olagör
Nefs-i şeyţāna uyup re'yine mecbūr olma

İki ‘ālemde tevāzu‘la ser-efrāz olagör
Dil-şikenlikle düşüp dillere meşhūr olma
Tām ol bezr-i kaṭūnā gibi dermān olasın
Kırılursa sem olur sen daḥı meksūr olma

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es‘ad sersām
Bāri şimden girü ḥālın bula ḥüsn-i encām

4 İbtilā-yı miḥen idrāk idene devletdir
Bu ḥarābātda zevk eylememek ni‘metdir
Enbiyā ḥālını fıkır eyle eger ‘ākil isen
Anlarıñ çekdiği hep ḥükm-i rubūbiyyetdir
Ḥayr u şer cānib-i Ḥaḫ‘dan idügin idrāk it
Her ne kim saña zuhūr eyler ise ḥikmetdir
Kendiñi ṭavḫ-ı ‘ubūdiyyete lāyık eyle
Şanma kullukda ser-āzādeliği ‘izzetdir
Etḫiyā zümresi ekremdir iki ‘ālemde
Olma meşḡul-i cihān ni‘metine nıḫmetdir

[68a] Ḥāşılı cümle umūrında tevekkül eyle
İki ‘ālemde bu sermāye-i ḫurbiyyetdir

Yeter itdiñ dil-i âzâdeyi Es'ad sersâm
Bâri şimden gerü hâlin bula hüsni encâm

5 Tevbe yâ Rabbi geçen cürm-i günâh itdigime
Fikrimi 'aşk-ı mecâzîde tebâh itdigime
Tevbe yâ Rabbi seniñ hubb-ı rubûbiyyetiñi
Gayrı sevdâlara şarf eyleyüp âh itdigime
Şacı Leylâ'lara dil-beste olup Kaysâsâ
Şûret-i zâhireye şarf-ı nigâh itdigime
Çeşmime zînet idi kuhl-ı cilâ-sâz-ı sivâ
Tevbe yâ Rabbi naẓar-ı zülfi siyâh itdigime
Beni aġlâl-i mükâfât ile der-bend itme
Nefsime sırr-ı 'alem cürm-i siyâh itdigime
Sâhil-i maġfireti Es'ad'a rûzî eyle
Tevbe deryâ-yı me'âşîde şinâh itdigime

Yeter itdiñ dil-i âzâdeyi Es'ad sersâm
Bâri şimden girü hâlin bula hüsni encâm

6 Tevbe menfâde geçen vaḡti heder şandığma
'Ayn-ı elṡâf-ı 'inâyeti keder şandığma
Seniñ ihsânıñ iken luṡfa muḡâbil nefyim

Tevbe yâ Rabbi anı re'î-y-i beşer şandığıma
Kāl'a-bend itdiñ ise Yûsuf-ı hikmet bilinem
Tevbe ol cāyı Züleyhâ-yı hâzer şandığıma
Beni aç eylemeyüp hâste esîr eylemediñ
Luţf-ı ihsânıñ olan seyr-i sefer şandığıma
Bir 'usr iki yesîr celbini bildürmiş iken
Tevbe bu fâ'ide-i nefyi zarar şandığıma
'Âlemiñ naķş-ı ber-âb oldıñ idrâk itdim
Tevbe bu dehr-i haţırnâkı maķar şandığıma

Yeter itdiñ dil-i âzâdeyi Es'ad sersâm
Bâri şimden girü hâlin bula hüsn-i encâm

7 Meded ey râhim ü ğaffâr kerîm ü mennân
Meded ey nâsır u hayy mülk-i zevâlâ Hâssân
Sensin ol hâlik-ı ekvân-ı şehenşâh-ı cezâ
Sensin ol kâdir ü Settâr vü hâlîm-i rahmân
Benim ol 'illet-i işyân ile bî-ţâkatıñım
'Afv-ı ihsânıñ ider baña iderse dermân
Mücrimim [...]⁴⁷⁶ işyânım ile rû-siyehim

⁴⁷⁶ Mısra'ın bu kısmında üç hece eksiktir.

Yağma dūzahda beni cürmümi 'afv eyle emān
Sen yaratdıñ beni yokdan benim ey ma'būdum
Ben günehkāra meded senden olur ey Ğufrān
Seniñ iḥsānına qaldım emān imdād eyle
El-amān el-meded ey pādişeh-ı zü'l-ekvān

[68b] Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es'ad sersām
Bāri şimden girü ḥālin bula ḥüsn-i encām

8 Yā İlāhî beni şāyeste-i 'irfān eyle
Bu ḥarābāti qulıñ Es'ad'ı 'umrān eyle
Yā İlāhî baña esrār-ı riyāzı keşf it
Dil-i pejmürdemi luṭfıñla gülistān eyle
Mürde-i qālebime nefḥ-i füyüzāt eyle
Qalebim evreng-i rızā ḥükmine sultān eyle
Görmege 'aks-i rubūbiyyeti āyīnemde
Kuhl-ı esrār ile çeşmānıma dermān eyle
Nefs-i emmāreme şimden girü mağlūb itme
Ḥāfız ismiñ baña yā Rabbi nigh-bān eyle
Tevbe-nāmem ola maqbūl-i dūr-i iḥsānıñ
Tekye-i şıdḳ-ı rızāda beni iskān eyle

Yeter itdiñ dil-i āzādeyi Es'ad sersām
Bāri şimden girü hālın bula hüsni-i encām

91

Tercî'-i Bend berāy-ı Naşîhat-ı Veled in Kā'il-i Suḥan-ārā
fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Kim ider sînesini zûr ile umâc-ı keder
Nāvek-endāz-ı merām olmağı herkes ister
Şaşt-ı ikbāle göre menzil olur merd-i hüner
Baht-ı bāzū-yı kavî menziline taş diker
Sözimi sırr-ı kemân-keş gibi eyle ezber
Felegin saht-ı kemānıñ çekene er dirler

‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver
Her gelen ‘âlem-i nāsûta gelür bir de gider

2 Sen sen ol halka-i tevḥîde dürüş aña uşûl
Tekye-i ‘âleme gelmekde nedir emr-i vuşûl
Sebeb-i halkını bil olma şer'iden mefsûl
Bakma bālâlara nefsiñle olup olma melûl
Şanma dünyâda iren devlete olmuş maḳbûl

Sûdına hürrem ü hüsrânına olma mecdül

‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

3 Bu şu’ûnât-ı felek devr ile itmekde güzër

Nefs-i şeytâna uyup olma hevâya reh-ber

Görüp alüdeligi itme heves ile hâzer

Niye geldiñ bu cihâna sen anı bilseñ eger

Ĥaberiñ olsa naşıl gündür o rûz-ı maḥşer

Zînete ma’îl olup virmez idiñ ravza keder

[69a] ‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

4 Öyle bir kâra sülûk eyle ki rāḥat bulasın

Heves-i kâmu ferāmûş eyle ki ni‘met bulasın⁴⁷⁷

Üdebâ meclisine gel ki sa‘âdet bulasın

Baḥr-ı âmâle ṭalup gitme selâmet bulasın

⁴⁷⁷ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

Vāşıl ol sāhîl-i ‘irfāna ki rif‘at bulasın
Zād-ı ‘uqbāyı tedārikle kanā‘at bulasın

‘Ākıl ol pendimi kıl gūş-ı kabûle zîver
Her gelen ‘âlem-i nāsûta gelür bir de gider

5 Cehl ile hükmini idrâke kişi yol bulamaz
Züll-i maḥzunına kâmilde cehâlet olamaz
Reng-i ruḥsâr-ı güli bād-ı fenâdan şolamaz
Ārz-ı nâ-münbiteyi ‘ârif olanlar şulamaz
Ser-â-ser ḥây emeli lehce-i fikre tolamaz
Zeyl-i nāmûsını çirk-âb-ı hevâya bulamaz

‘Ākıl ol pendimi kıl gūş-ı kabûle zîver
Her gelen ‘âlem-i nāsûta gelür bir de gider

6 Sîretin zâhiridir her kişiye şûret-i hâl
Bellüdir nâşîyesinde görünür nûr-ı kemâl
Bulmak istersen eger ‘izzet-i dâreyne mecâl
İtme efkârını rûz-ı şebe sermâye-i mâl
Pûte-i dilde çalış naḥd-ı emel olsun kâl
İtmesün kimse seni sevdiğim ‘âlemde mişâl

‘Âķıl ol pendimi ķıl gūş-ı ķabūle zīver
Her gelen ‘ālem-i nāsūta gelūr bir de gider

7 İtmesün kimseyi ahlāk-ı duriyyeñ dil-gīr
Āfet irmezse olur şāh-ı dıraht-ı ser-gīr
Varaķ-ı tūtī zamānında ider dūd-ı harīr
Bu tecellīye komuş ‘ālemi hūsn-i tedbīr
Eylemiş cümle-i eşyāyı müretteb taķdīr
Dil ü destīñle şakın kimseye itme tekdīr

‘Âķıl ol pendimi ķıl gūş-ı ķabūle zīver
Her gelen ‘ālem-i nāsūta gelūr bir de gider

8 Eyle gel iki gözim nūrı bu nuşhımla ‘amel
Emel izhār iderek nāşih ile itme cedel
Gelmesün tavr-ı şütür-gürbenden ervāha kesel
Virme nādānlık ile meclis-i ādāba hālel
Bāķire ma‘rifet el n' eylemeli müsta‘mel
Dilde ‘irfān u kemālat ile ol ķarb-ı meşel

[69b] ‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

9 Zînet-i zâhireniñ yokdur ‘abesdir faşlı

Var mıdır zevk-i şitâ içre hezârîñ faşlı

Dil-i âyîne-i dānâyı görenler paşlı

Cühelâ şûrete ‘aks itmedigidir aşlı

Emeliñle elem-i dehr ile olma yaşlı

Olmasun meclis-i ‘âlemde fi‘âlîñ faşlı

‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

10 Çok sebük-mağzı kırmaz menziline böyle revîş

Yorulur yolda birağur süfehâya bu gidiş

Be-vakt-i menzil-i maşşûda yorulmak değil iş

‘Ukalâ meclisi gördikde otur anda iliş

Ne kadar cāhil iseñ ehl-i fazîletle biliş

Nâ-becâ resmi bırak kıadr-i kemâlâta yetiş

‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

11 Faşl-ı gülşende görür reng-i ‘izâr-ı verdi

Añlar Es'ad ne demek vaqt-i şitânıñ serdi

İşidir mi gül ‘aceb bend-i hezârıñ derdi

Mübtelâ olmayacak ıhasrete hıçbir ferdi

Derd-i ‘aşk içre çeken çille-i serd-i merdi

Şanma dünyâda kişi ‘aql ile kâma erdi

‘Âkıl ol pendimi kıl gûş-ı kabûle zîver

Her gelen ‘âlem-i nâsûta gelür bir de gider

92

[70a] Tercî'-i Bend berây-ı Mersîyye-i Beñli ‘Ârif Beg Dâmâd-ı
Şeyhü'l- İslâm İvâz Paşa-Zâde

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

1 Ey çarh-ı bî-mürüvvet eliñden fiğân seniñ

Mazlûmıñ oldı cümle cihân el-emân seniñ

Dâ'im ihânet ü elemiñ hânedâna mı

Yandık bu vaz'-ı bed-menişiñden amân seniñ

Nâdâna mı hemîşe idersiñ ri'âyeti

Ehl-i derûna mı ğaraẓıñ her zamân seniñ
Kâfir-dilâna şefkat u luţfıñ müdâmdır
İslâm-ı ‘adâvet-ı kârıñ hemân seniñ
Ol ‘Ârif-i yegâne-i gülzâr-ı mevķıt
Buldı ğamıñla bâĝ-ı ğayâtı ğazân seniñ
Dâr-ı beķâyâ rıķletine ğamm yemem velî
‘Ömrinde bulmadı elemiñden amân seniñ

Ey vâÿ ey birâder-i bâ-cân berâberim
Ey mâÿe-i ğayât-ı dil-i derd-perverim

2 Ey hem-dem ü enîs eķibbâ ü aşdıķâ
V'ey maķrem-i ser-â-ser-i ef'âl-i âşinâ
Senden cebîre-bend-i şikest-i ğatır
Yârân olurdı tesliyetiñle feraķ-fezâ
Kıldı cüdâ felek seni de âşiyândan
‘Anķâ-yı rûķıñ eyledi pervâr-ı mâsivâ
Yandı bu derd ile dil-i şad-pâre âteşe
Şabr-ı cemîl ile bize ikrâm ide Hüdâ
Ħayfâ peÿâm-ı rıķletiñ itdi bizi ğarîb
Âh ey sürûr-ı sîne eyâ rûķ-ı Âşafâ

Maṭmûre-i mezâriñi bir berke eylesün
Ġamdan akan dü-çeşm-i teḥassürde eşk-i mâ

Ey vâ ey birâder-i bâ-cân berâberim
Ey mâye-i ḥayât-ı dil-i derd-perverim

3 Mülk-i beḳāya raġbet idüp rıḥlet eylediñ
Terk-i cihāna râġıb olup ġurbet eylediñ
Bezm-i ḥayāta tefriḳa şaldı ferāġatıñ
‘Ukbāda ḥūriyân ile mi ülfet eylediñ
Âh ey sürûr-ı sînem eyâ cân u dil-pesend
Eyyâm-ı ‘ömrimi baña hep miḥnet eylediñ
Ṭâḳ-ı revâḳ-ı ülfeti itdiñ ḥarâbezâr
Yıḳdıñ binâ-yı şabr-ı dili külfet eylediñ
Ben bildigim bu bezm-i fenâda dem itmediñ
Âlâm-ı dehr-i dūn ile ünsiyyet eylediñ
Mevlâ duraġını heme ḥuld-ı berîñ ide
Sen kim cihānda gördiġiñe şefḳat eylediñ

Ey vâ ey birâder-i bâ-cân berâberim

[70b] Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

4 Bir gevher-i ḥaḳīḳat-i ‘ālem-bāhā idiñ⁴⁷⁸

Sermāye-baḥş-ı ḥātır-ı bāy u gedā idiñ

Ḥüsn-i sülūk-ı ṭavriña meftün idi cihān

Enzār-ı çeşm-i himmete revnaḳ-fezā idiñ

Dil tāzelerdi bezm-i luṭfında iştihā

Dil-teng-i ye’sse luṭf ile şehd-i şafā idiñ

Kāmuñca virmedi saña bir nān dehr-i dūn

Ammā na‘īm-i dehr-i dūn ehl-i ğına idiñ

Bezmiñde feyz alurdı felekden ḥazīn olan

Rūḥa kelām-ı tesliyet ile ğıdā idiñ

Ḥācet degildi ḥaste-dile şūreta ‘ilāc

Sen ‘illet-i derūna hemīşe şifā idiñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim

Ey māye-i ḥayāt-ı dil-i derd-perverim

5 Ey nūr-ı ‘aynım ‘āleme elbet gelan gider

Biñ yıl bu dehri kendiye mesken ṭutan gider

⁴⁷⁸ Bu bend der-kenara yazılmış, remizle manzumedeki yeri tayin edilmiştir.

Dil-bend olan nuķûş-ı cihānıñ şafāsına
Semt-i beķāya ‘azm idicek pür-miñen gider
Yoķdur beķāsı ‘ālem-i lāhūta rāğıb ol
Dārā gibi bu ‘āleme ħükm eyleyen gider
Ben bildigim gelenleri hep gördüm ‘ākıbet
Bu ‘ālem-i fenāyı bilen bilmeyen gider
Gerçi şikāyet eyledim ammā firāķıñıa
Dünyāda nā-murād olan ‘uķbāya şen gider
Zātiñ hemīşe ‘ārif-i billāh idi seniñ
Şanma civār-ı rahmete her isteyen gider

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Ey māye-i ħayāt-ı dil-i derd-perverim

6 Mevlā seniñ ħurağını ħuld-ı berīn ide
Ervāh-ı kudsiyānı en[ī]s ü ħarīn ide
Ĥūrīler ile eyleye tezyīn-i bezmiñi
Bühtān-ı cenneti saña şadr-ı güzīn ide
Taht-ı kuşūrıñıa cereyān eyleye zülāl
Zevķiñ şafā-yı şafvet-i şīr engübīn ide
Taht-ı zılāl-ı ‘arş-ı mu‘allāda yaşdanup
Rāh-ı sırātı luţf-ı İlāhī mübīn ide

Göstermeye zelâzil-i ‘uqbâyı çeşmiñe
Maḥşer şedâ’idinde vücûdñ emîn ide
‘Uqbâda cümle kâmunı kılsun revâ şamed
Luṭf-ı hafıyyesin saña hışn-ı haşîn ide

Ey vâý ey birâder-i bâ-cân berâberim
Ey mâye-i ḥayât-ı dil-i derd-perverim

93

**Tercî’-i Bend berâý-ı Merşıyye-i Erzurümî Kırmacı-zâde Sa’îd Ağa
Erzurüm Goftem**

mef‘ülü / fâ‘ilâtü / mefâ‘ilü / fâ‘ilün

1 Ey çarḥ-ı bî-mürüvvet elinden emân seniñ
Mazlûmñ oldu itdigiñ işden cihân seniñ
Ḥayfâ Sa’îd Ağa'yı niçün eyledün telef
Girmez mi güşına be imânsız emân seniñ
Koydñ mezâr-ı ḥâke o nâzik vücûdñ ḥayf
Perverdeñ oldu mıydı o ḥilkatde cân seniñ
Ol ḥânedân-ı dîne nice kıydñ ey yezîd
‘İndinde bir mi kâfir ile müslümân senin

Ol nev-civânı eylediñ âhîr esîr-i merg
Şanma alur yanına bu işler hemân seniñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
[71a] Aldurdım ‘ākıbet seni ey verd-perverim

2 Zātıñ virdi Erzurūm'a revna-ı dīger⁴⁷⁹
Böyle Sa‘īd görmedi hī māder ü peder
Bir hānedān idiñ hele ol kişver içre sen
İtdiñ kebāb-ı āteş-i firatle biñ ciger
Peygām-ı mevtiñ işidüp abāb u aşdıķā
Yadı binā-yı şabr u dili āteş-i keder
Ya kim taammül eyler ‘aceb iftirāıñā
Olmaya sīnede meger imāndan eşer
oırmamışdı māder-i devrān seniñ gibi
Böyle melek-ışāl-i vücūd emlahü'l-beşer

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ‘ākıbet seni ey verd-perverim

⁴⁷⁹ Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

3 Aḥlāk-ı dil-pesend ile cāna ğıdā idiñ
Āyīne gibi şafvet ile pür-şafā idiñ
Farzā düşeydi mevrıd-i ḥāk-i pāyiñe
İncinmez idi tatlu idiñ hoş edā idiñ
Toymazdı bir dem ülfetiñe ehl-i dil olan
Dostlukda āşınālarıña cān fedā idiñ
Memdūḥ-ı tavr ile hele mişliñ ‘adīm idi
Her gūne iltifāt-ı ḫulūbe sezā idiñ
Memnūn olurdı ḫulḳ-ı luṭfıñdan ins ü cinn
Maḥrem-serāy-ı ḥāṭır-ı bāy u gedā idiñ

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ‘ākıbet seni ey verd-perverim

4 Tā ḫalḳ olaldan ‘aksinedir ḫilḳat-i felek
Kec-devr ider şanı‘i budur şan‘at-ı felek
Ehl-i derūne dā‘imā eyler ihāneti
Nā-dān-ı bī-mezāḳa döner devlet-i felek
Bir gün olur mı itmeye şām-ı küdüreti
Mer‘i degil mi herkese yā ‘ādet-i felek
Hiç var mı toymuş ‘ömriñe bir ferd-i dil-pesend
Nādānedir cihānda hemān ni‘met-i felek

Odur ki olmaya dil-beste-i luṭfıñ⁴⁸⁰
Bu teng-nāda çekmeye hîç minnet-i felek
Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ‘ākıbet seni ey verd-perverim

5 Hāyfā ki eylediñ gözimiñ nūrı rıḫleti
Yaḳdıñ derūn-ı sīnemize nār-ı firḳati
Gençlikde virdi Hāḳ saña cāy-ı ‘ademde cāh
Çaldı ḳapunda sūr-ı ecel ṭabl-ı nevbeti
Bildiñ bu teng-nā-yı fenāya gelan gider
Terk eylediñ ḳabā’ili ḳıldıñ ‘azīmeti
[71b] Mevlā şabır vire seni cümle bilenlere
Göz görmemişdi sendeki kerrübī ḥaşleti
Şimden girü saña olunan hep du‘ā budur
Ḳılsun cenāb-ı Hāḳ saña iḥsān-ı cenneti

Ey vāy ey birāder-i bā-cān berāberim
Aldurdım ‘ākıbet seni ey verd-perverim

⁴⁸⁰ Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

6 Es'ad bu mersiyeyle seni ańsun ađlasun
Ceyh n' a dönsün eşk-i teri anı ağlasun
Yansun şer r-ı asret-i hicr n-ı ye'sine
T  aşre dek o  teş ile s ne dağlasun
Bir ni'met idi z t n eibb ya ba'd-ez n
Bulsun var ise yeri ne bir d ne bağlasun
şafvet viridi meclisi n ehl-i as vete
şimden girü as vet-i şab'ım ne ağlasun
H k n -şin s olanlara ağı nda söyledim
R h-ı şer fine ouyup H k'ı şalasun

Ey v y ey bir der-i b -c n ber berim
Aldurdım ' k bet seni ey verd-perverim

7 Mevl  seni  şef 'ini Peyđ m-ber eylesün
H ld-ı ber ni z t n  l tf-ı ber eylesün
C r eylesün ab bine cennetde z t n 
 smi  de ehl-i cennet ile reft eylesün
N ra def ne eyleye abri  cen b-ı H k
Cümle su' li ni sa n   s n-ter eylesün
Hav-ı kıy meti sa n  göstermeye Ağmed
Z t n Sa' d-i 'arşa n  mağşer eylesün

Es'ad saña bu gûne du'â eylesün hemân

Kur'ân'ı rûh-ı pâkiñ içün ezber eylesün

Ey vâý ey birâder-i bâ-cân berâberim

Aldurdım 'âkıbet seni ey verd-perverim

94

**Terkîb-i Bend berây-ı Mersiyye-i Cârîye-i Kâ'il ĩn Suhan Raħme-
tullāhi 'Aleyhimā**

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Niçün ey çarh-ı sitemger-i felek kec-devrân

Niçün ey řārem-i ġaddār-ı sipihr-i devrân

Baňa bu zulm-ı řarîhi niçün itdiñ söyle

Niye kıldıñ benim eyyām-ı civānım hicrân

Niye ayırdıñ a kâfir beni gül yüzlimden

Nice raħm eylemedin hālîme ey bî-imân

Sen ne hūnî-i siyeh-dil idügin bilsünler

Nice bir řançer-i ġadriñle ola mazlūmân

Pençe-i merge giriftār idüp ol gül-bedeni

Şarşar-ı bād-ı fenā gülşenine virdi şazân

[72a] Yanasın sen de şerār-ı dil-i zārımla benim

Nice yakdıñsa firāk âteşine cān u tenīm

2 Hıyf kim ğonce gülüm bād-ı fenādan şoldı

Gülşen-i ‘ömriñi ser-pençe-i rıhlet yoldı

Bakmağa kıymaz iken hāk-i siyeh āġūşa

Çekdi ol gül bedeni kanı o nāzlım n'oldı

Nice kan ağlamasun çeşm-i felāket-dīdem

Dökünüp eşk-i firāk iki gözim kan oldı

Şundu şāķi-i kader şerbet-i şahbāyı ecel

Bezminiñ kāse-i ārām-ı hayātı tıldı

Çāre ne böyle imiş hük-m-i kazā-yı taķdīr

Rūh-ı qudsiyyesi ser-menzil-i rıhlet buldı

Dilerim sen de felek ben gibi nā-şād olasın

Āh mazlūm-ı cihān-sūz ile ber-bād olasın

3 Nice seyl eylemeyim kanı dü-çeşmānımdan

Felek ayırdı benim cānımı cānānımdan

Ğonce-i nādir idi gülşen-i ünsiyyetde

Hayf kim tîğ-i kazâ kesdi gülistânımdan
Deng-sâz-ı nıgehinden gelüp âhû-yı harem
Meşğ-i nâz eyler idi dîde-i ceylânımdan
Görmeden bâr-ı emel bâğ-ı dil-ārâmın da
Öyle ayırdı felek serv-i hırāmânımdan
Eyledi ğadr-i firāvân ile maṭmüre-nişîn
Ayrı düşdi benim ol rûḥ-ı revânım cânımdan⁴⁸¹

Yine ‘aks üzre dönüp cünbîş-i devrân-ı felek
Yire geçsün dilerim ḳubbe-i keyvân-ı felek

4 Ey felek yandı seniñ âteşiñe cân-ı cihân
Sende âyîn-i mürüvvet eṣeri yok mı emân
Tâ-be-key cevriñ uşanmaz mısın erbâb-ı dile
Yohsa münkir misin ‘uḳbâya sen ey bî-îmân
Dâd elinden seniñ ey ḥâ’in-i ğaddar reviş
Meger irmez mi giryânıña dest-i efgân
Dâmeniñ ḳurtılamaz dest-i şikâyetde ḳalır
Ne siyehkâr idüğün cümle bilür ma‘zûrân
Faşl ider rûz-ı ḳıyâmetde bizim da‘vâmız

⁴⁸¹ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

Hâkim-i maḥkeme-i yevm-i cezâ-yı 'iṣyân

Nice ayırdıñ ise cānları cānânından

Sen daḥı ayrılāsın var ise ĩmânından

5 Āh kim n'eyleyeyim bezm-i cemî 'âlemsiz

Telḥdir olsa da keyfiyyet-i mey hem-demsiz

Tesliyetle dil-i şad-pāre oñulmaz bilürim

Ḳaldı tā ḥaşre degin yârelerim merhemsiz

[72b] Dād eliñden seniñ ey çarḥ-ı cefâ-pîşe emân

Var mı bir ehl-i hüner devrini görmiş ğamsız

Benim ol murğ-i felâket ki eşim aldurdım

Āṣiyân-ı emelim ḳaldı tehî maḥremsiz

Ṭotalım cennet imiş kuşe-i vaḥdet cāna

N'eylesün öyle gül-i gülşeni dil âdemsiz

Dāmeniñ dest-i ḥalâyıḳda ola efsürde

Sen de ḳan ağlayasın itdigiñe maḥşerde

6 Kime şekvâ ideyim derd-i dil-i zārımdan

Ecel ayırdığını yâr-ı vefakârımdan

Toymadan ni‘met-i dildârıma hayf aldurdım
Nice kan dökmeyeyim dîde-i hûnbârımdan
Şalınup al yeşillerle gülüp oynadığı
Gitmiyor n'eyleyeyim hâtır-ı âzârımdan
Şöyle kim derd ile hâk olsa tenim haşre degin
Reng-i hasret görünür berg-i çemenzârımdan

Cân u ten fikr-i firâkıyla perîşân oldu
Beyt-i ma‘mûre dil-i hâk ile yeksân oldu

7 Yok mı ey hâdim-i lezzât-ı mürüvvet sende
Bağrı yanıklara bir zerre ‘a‘ûfet sende
Dem-be-dem cām-ı eceli dolanur bezmiñde
Yok mı bir keyf ile âmiñhte-i şerbet sende
Çünkü derd ehline şefkatle nazar kılmazsın
Bâri gül yüzlülere yok mı muhabbet sende
Nice ber-hâne harâb itmedesin inşâf it
Bir zamân çeke misin derd-i nedâmet sen de
Seniñ ‘indinde hele pîr ü civân yeksândır
Nâ-mûradâne dağı yok mı himâyet sende

Cân-dâde olmayanıñ saña sözi kâr itmez

Hüküm-i taqdîri bilen ‘âkıl uzun zâr itmez

8 Bu şu’ünâtı gönül şanma ki devrân eyler

Anı sulţân-ı ezel hâlik-ı ekvân eyler

Bir sebebdir arada hâdim-i lezzât-ı cihân

O da her kârını fermûde-i yezdân eyler

Olmasa hâdim-i lezzât eger dünyâda

Nefs-i emmâreyi görsen nice ‘işyân eyler

Olmasa bûd-ı nebûdı bu cihânıñ tev’em

Herkesi re’y-i fenâ mülkine sulţân eyler

Dil-firîb olma bu sermâyesine dünyânıñ

Tâcir-i şehr-i fenâ kârını hüsran eyler

Var mı âsâyiş iden söyle fenâ dünyâda

Her gelan gitse gerekdir bu harâb-âbâda

[73a] 9 ‘Arif ü ‘âkıl olan dehre muhabbet itmez

Dil-i âzâdesini beste-i miñnet itmez

Şarmayan leylî-i gîsûya dil-i sevdâyı

Her kamer-ţal’ata nezzâre-i diğkat itmez

Eyleyen sırr-ı mezâyâ-yı cihânı idrâk

Felegiñ âyîne-ruhsârına rağbet itmez

Şûrete dil vireniñ firķat olur encâmı
Pîr-i fânî-i felek kimseye şefķat itmez
O ķadar cânıma ķâr eyledi âlâm-ı firāk
Dil-i ğam-dîde melek olsa da ülfet etmez

Yeter ey dil saña bu rütbe şikāyet çokdur
Derk ider ‘arîf olan ‘alemiñ aşlı yokdur

10 Elimizden ne gelür bâri du‘ā eyleyelim
Derd-i ‘ișyânına tedbîr-i devā eyleyelim
Sehv ile ħayf o mazlûmeye renc itmişsem
Ĥaķķ zevciyyetini bâri edā eyleyelim
Ĥazret-i Fâtıma Sulţân'a semiyîy oldığını
Şükr idüp Ĥazret-i Allāh'a şenā eyleyelim
Hem-nişîn eyleye ħûrîler ile cennetde
Bârgāh-ı aĥadiyyete recā eyleyelim
Yanaraķ yakılarak böyle du‘ā eyleyerek
‘İllet-i ĥasretine şabr-ı şifā eyleyelim

Yâ İlāhî anı ħûrîlere sulţân eyle
Soñra cennetde ķulıñ Es‘ad'a iĥsân eyle

11 Yâ İlâhî kerem it bendeñi maḥzûn itme
Dil-i sevdâ-zedeyi miḥnete maḥrûn itme
Ḥazret-i Faḥr-ı Cihân ‘aşkına raḥm eyle bize
Kimseyi ‘illet-i firḳatle ciger-ḥûn itme
Şubḥ-ı vuşlatla dil ü dîdeyi tenvîr eyle
Şeb-i yeldâ-yı ğamı bendeñe efzûn itme
Nâ’il-i vaşl-ı ḥaḳîḳat olup âzâde dili
Zülf-i Leylâ'ya sarup ‘aşḳ ile Mecnûn itme
Nefs-i emmâreye ruḥşatla murâdın virme
Düşmen-i cânım olan zâlimi memnûn itme

Çünkü dünyâda firâḳ eylemedi nâ’il-i kâm
Eyle ‘uḳbâda İlâhî beni yârimle be-kâm

12 Yâ İlâhî anı şâyeste-i dîdâr eyle
İsmiñi zîver-i ser-deftere ebrâr eyle
Ḥazret-i Fâtıma'ya hem-dem-i cân eyle anı
Luṭf idüp cilvegehin cennet-i gülzâr eyle
Şermsâr eyleme ol çäreñe rûz-ı ḥesâb
Cezmini dâmen-i ğufrân ile estâr eyle
Toymadı ‘ömr-i civâniyyesine ma’lûmıñ
Rûz-ı ‘uḳbâda mükâfâtını iḳşâr eyle

[73b] Hañcer-i merg ile ıskât-ı cenîn itdigini

Nâ-murâd öldigini mahşere iş'âr eyle

Hazret-i Faḥr-i cihân hürmetine cennetde

Kâm-yâb eyle anı Es'ad ile vuşlatda

95

Müseddes-i Şevkiyye berây-ı İtlâk ez-Menfâ

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

1 Çerâğ-ı bezm-i Meryem gibi sūzân olmayam n'eylem

Perestişgâh-ı gebrân u müselmân olmayam n'eylem

Hemîşe âfitâb-ı ḥâver-i cân olmayam n'eylem

Şabâḥ-ı ḥaşre dek âğûş-ı cânân olmayam n'eylem

Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

2 Menem şimdi cihânıñ kâm-yâb-ı vuşlat-âbâdı

Ḥarîm-i gülşen vaşl-ı vişâliñ bülbül-i şâdı

Zebûn itdim kemend-i 'aşk ile ol çeşm-i cellâdı

Firâş-ı nâza yatmış gördüm ey dil ol perî-zâdı

Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

3 Felekler dâsitânım ne varakla bir kitâb itsün
Dolansun bahş-i aşkımda varsun piç-tâb itsün
Şu'â'-ı şu'le-i ser-tâb-ı şevkim mâhtâb itsün
O da bir gün benim sâyemde bâri âfitâb itsün
Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

4 Şafâ-yı hâtırımla rûz-ı âlem şâd-ı hürremdir
Melâ'ik meclisi şevk-i dil-âşübımda hem-demdir
Yegâne merd olan tab'im harîm-i câna mahremdir
Zemîn ü âsumâna şimdi bir zevk idecek demdir
Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

5 Yanardı dâmen-i eflâk bî-şek âh u zârımdan
Zemîn âsûde olmazdı enîn-i bî-karârımdan
Cihân garķ-âb-ı hayretde kalırdı eşkbârımdan
Eger ayrı düşeydim ben felekde nâzlı yârımdan
Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

[74a] 6 Nesîm-i aşkla pejmürde gönlüm zîb ü fer buldı

Serâb-ı hâtırım deryâ-nevâl oldu güher buldı

Bu dârât-ı bülendimle hayâlim tâc-ı zer buldı

Hasedkâr-ı bed-endîşân-ı âlem hep keder buldı

Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

7 Egerçi mübtelâ-yı bend-i zülfim tâ ezel yâre

Bulurdım nev-be-nev ser-rîşte-i derd-i dile çâre

Girîbân-ı emânı virmedim dest-i sitemkâre

Benimçün rakş ider gerdişdedir nâhîd-i seyyâre

Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

8 'Arûs-ı kâma şimdi benden özge pür hevâ yokdur

Şeb-i yeldâ-yı vaşla fikrimâsâ âşinâ yokdur

Ben ol rindem benimçün fark-ı sultân u gedâ yokdur

Benim zevkim gibi dünyâda şimdi pür şafâ yokdur

Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım

Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

9 Beyābān-ı firāk ‘aynımda ıarh-ı gūlsitān oldu
Hıyābān-ı emel gūlşen-serāy-ı vaşl-ı cān oldu
Dil-i nā-kāmımız devr-i felekle kāmurān oldu
Cihān bu dil-pesend āyīne ey dil şādumān oldu
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

10 Süveydā-yı nigāhım ‘aks-i hāli rüy-ı yār olsun
Hayāl-i leyl-i vaşlım gīsuvān-ı müşkbār olsun
Perend-i nūr-ı şevķim telli pullı pür-āzār olsun
Derūnum haclegāh-ı kırbete cāy-ı kıarār olsun
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

11 Hadeng-i tālī‘im āmāc-ı eflākı siper eyler
Sinān-ı şevķ-i fikrim tāk-ı gül-miḥinde yer eyler
Ben ol eblaķ-ı süvār vuşlatım baḥtım neler eyler
Hayālīm semt-i yāre istesem yüz biñ sefer eyler
Felek döndi murādımca perī-zādemle kām aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i āzādemle kām aldım

12 Gelür şahbâ-yı hikmet meclis-i 'aşkımda devrâna
Şafâ-yı cân olur naql-ı kelâmum tab'-ı insâna
[74b] 'Aceb mi teşne-i cân olsam Es'ad bezm-i 'irfâna
Menem efser virür şâhenşehe mülk-i suhan-dâna
Felek döndi murâdımca perî-zâdemle kâm aldım
Yüzi gül saçı sünbül serv-i âzâdemle kâm aldım

96

Müseddes-i Nazîre li-cenâb-ı Fuzûlî

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

1 Târâca virdi fikrimi bir şûh-ı dil-pesend
Mergûle-i müselseli düşında bend-i bend
'Uşşâkı beste kılmağa her bendi bir kemend
Gül den laîf reng-i semenden o ser-bülend
Tavriñ gazel-i bâğı 'adendir didim didi
Maḥbûbe-i riyâz-ı cinânıñ durur seniñ

2 Virdi ḥulel şu'â'-ı ruḥıñ gün çerâğına
Sürdi o şerm ile yüzini şems ayağına
Sümbül saçın görüp didi düşdüm ocağına
Cân atdı bûy-ı reng-i benefşe kucağına

Hüsniñ cihân-fürûz nedendir didim didi
Âsâr-ı hâlet-i nigerânıñ durur seniñ

3 Kurmış bir kazâ iki ebrûyı bir kemân
İtmiş hadeng-i gamzeye cân u dili nişân
Müjgân-ı hûn-feşânını gördüm ki bî-emân
Her demde eylemekde nice kürre kan revân
Cellâd-ı çeşmiñe bu ne fendir didim didi
Ma'sûka muhteza-yı kemânın durur seniñ

4 Göz görmemiş 'izârı gibi hadd-i Deylem'i
Deşt eyleyin güneş gibi aqtâr-ı 'âlemi
Şems-i ruhuñla gördi cihân rûz-ı hürremi
'Aşkılâla sürdi cân şafâyı dem-â-demi
Vaşlın hemîşe cân vaţandır didim didi
Hasretle kâm-yâb-ı zamânıñ durur seniñ

5 Dökdiñ o sîm-gerdene zûlf-i mu'anberin
Açdıñ riyâz-ı sinedeki gonca güllerin
Koydıñ miyân-ı nâzike gül-penbe ellerin
Dil-dâde eyledi beni şu tatlu dillerin

Nâzlım bu hâli tarz-ı kühendir didim didi
Hayretde böyle kalma zamânıñ durur seniñ

[75a] 6 Egmiş kuşas-ı nâzını tarz-ı hilâline
Düşmiş siyâh turreleri yâl u bâline
Hayrânıdır felekde mihir gül cemâline
Reşk eylemez mi verd-i cihân rûy-ı âline
Cânâ bu cezbe sende nedir didim didi
Âşâr-ı 'aşk-ı sūzişi cânıñ durur seniñ

7 Seyr eyledim o gülşen-i hüsn-i melâhatı
Kıldım hayâl-i ravza-i hūrî-yi cenneti
Es'ad görende sine-yi zîb-i leţâfeti
Bildim semen teninden olur reng-i şafveti
Gül-gün 'izâra serv-i çemendir didim didi
Vaşfım 'arūs-ı tâze beyânıñ durur seniñ

Tahmīs berāy-ı Ğazel Sāmī Bekir Paşa

fa‘ilātün/fa‘ilātün/fa‘ilātün/fa‘ilün

1 Eşk-i hasret dīde-i nezzārem itmişken belel

Virmedi zannım o yāre hālel-i seyl-i milel

Bir nigāha yoğiken ruhsāra zülfiñden maḥal

El vire mi sā‘id-i sīmin yāre ursam el

*Var ise ḥaddiñ niṭāk-ı va‘dine sen bağla bel*⁴⁸²

2 Baḡ ne ḥikmet reng-i rüy-ı gül ser-ā-pā yāsemen

Reng alur zülf ü ruḥından gülşen-i meşk-i Ḥoten

Naḡd-ı cān virmek o meh-rüya ‘aceb mi her gün

Müşterī olmuş hilāl ebrūsına çarḥ-ı kühen

Her şeb ‘arz itmekdedir ‘aḡd-i Süreyyā-yı bedel

3 Bī-beḡādır bu güzeliñ çağı ḥüsninden geçer

Alma āh-ı āteşin ey gül-‘izārım kıl ḥazer

Zerreves üftādeyim ammā ider āhım eşer

Dīde-i ḥasretle şems-i rüyuna kılsam nazar

Ḳorḡarım āfākı leb-rīz eyleye eşk-i emel

⁴⁸² Musa Tozlu, “Ebubekir Sami Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2005. (G.123)

4 Rızķ-ı maķsûmın bilen çekmez derdin ihtilâc

Şofra-i bezm-i ezelden kimse hîç ķalmıř mı aç

Bî-nevâlarveş metâ'-ı hâline virmez revâc

Mâyedâr-ı 'aşķ olan sūdâger-i bî-ihtîyâc

Ķâle-i ümmîd ile itmez hele kesb-i kesel

5 Çeşm-i 'ibret-dîde-i Mecnûn 'ı gördüm toğımış

Nî'met-i Leylâ'dan el çekmiş anıñcün yoğımış

Dâsitân-ı bî-sebâtı gûş idenler çoğımış

Ķıřřa-ı vaşf-ı femîñ bir var imiş bir yoğımış

Cevher-i ferdiñ nizâ'ı bellidir beyne 'l-milel

[75b] 6 Virme el fikriyle yâ rûyına zîbâyişi

Yâhud 'ömrîm hâşılı itme bu rûtbe nâzişi

'Aks idüp cân u dile reng-i 'izâriñ tâbişi

Tâb-ı ruhsâriñ tutuşdurdı dehân-ı h'vâhişi

Ķevřer la'liñ yetişdir ey melek imdâde gel

7 Yâ n'içün benden girîzândır o sîmîn-gerdenim

Cemre-dem meydân-ı 'aşķda ser-â-pâ dâmenim

Cân dirîğ itmem yolunda şağ iken cân u tenim

İhtirâzım fitne-i eldendir ey Sâmi benim

El virür mi sâ'id-i sîmîn yâre ursam el

8 Almağa āgūş-ı nazma sen şehiñ taḥmīsini
Genc-i isti'dādımıñ virdim efendim ḥumsini
Tābiş-i feyzim dolandurdı cihānuñ şemsini
Ġā'ib itdi rūz-ı şevk ile felekler ismini
Pertev-endāz olmasa ṭab'ım ider miydim cedel

9 Ḥazret-i Sāmī-i devlet ol vezīr-i bī-mişāl
Bir ğazel ṭarḥ eylemiş her beyti bir bīkr-i ḥayāl
Ben de virdim kınye-i taḥmīs ile zīb-i cemāl
Buldı Es'ad şāhid-i nazmım o yüzden ber-kemāl
Meclis-i cānāne ṭab'ım 'arz-ı nāritse maḥāl

98

Taḥmīs-i be-Ġazel-i cenāb-ı Ḥazret-i Nābī

mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

1 Ġam ḳahr ider vücūdını ḳahhār olanlarıñ
İdbār olur neticesi eşrār olanlarıñ
Düşende olsa ṭālī'i cebbār olanlarıñ
Çok görmişüz zevālini ğaddār olanlarıñ
Hengām-ı fırşatında dil-āzār olanlarıñ⁴⁸³

⁴⁸³ Ali Fuat Bilkan, *Nābī Dīvānı I-II*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 702. (G.427).

2 Zallâm olan te'azzum ile ṯâğ olursa da
Zu'munca rûy-ı naḥvetide âğ olursa da
Feyz eyleseñ maḳarrı anıñ bāğ olursa da
Zilletdedir ḳarârı eger şâğ olursa da
Kûtâh olur hayâtı sitem-kâr olanlarıñ

3 Gelmez ḥayâle fikr-i zarar ḥubṣ-ı ṭab'ına
Âh-ı gedâ virür mi keder ḥubṣ-ı ṭab'ına
Şûrîde ḥayrâne ider ḥubṣ-ı ṭab'ına
Şâbûn-ı pend itmez eṣer ḥubṣ-ı ṭab'ına
Aşlı denî cibilleti murdâr olanlarıñ

4 Ol kimki çeşmin eylemez âyîn-i ḥikmete
Ġaltân ider vücûdınıñ hāmûn-ı ḥayrete
Elbet gelür ḳılâdesi şemşîr-i 'ibrete
Vâbestedir umûrı mükâfât-ı ğayrete
[76a] *Bedkâr u bî-mürüvvet-i mekkâr olanlarıñ*

5 Meyl-i ḥilâf-ı 'âḳile ḥâlin tebâhîdir
Kârı dürûğ olan heme dîn içre vâhîdir
Va'diñ telâşı dâ'ide mev'ûde gâhîdir
Sevgendi hep taḥallüf-i va'diñ güvâhîdir
Îmânı ḥîn-i va'dede bisyâr olanlarıñ

6 Uydurmayan derūnıñna naqş-ı birūnıñı

Qılsun reh̄n-i ğamlara naqş-ı fūrūşını

Qahr eylesün qazā da buṭūn u qarūnını

Yā Rabbi qoyma zālīme sūz u derūnını

Nā-çār-ı ilticāda añña zār olanlarıñ

7 Gün görmeden helāk ide mār-ı vüçüdıñı

İṭfā ide hemīşe şerār-ı vüçüdıñı

Perkāh ide cihānda ğarār-ı vüçüdıñı

Virsün Hudā hevāya ğubār-ı vüçüdıñı

Nābī derūn-ı ehl-i dile bār olanlarıñ

8 Es‘ad bu nazmı nazm ide ne āferīn olur

‘Āmil olan bu pend ile ğamdan emīn olur

Yāqūt-ı zātı zīver-i naqş-ı niĝin olur

Vaşf-ı bülendi hemser-i ‘arş-ı berīn olur

Nāmı qalır bu şürete der-kār olanlarıñ

99

Yâ Feyyâz

mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün

1 Bu kâr-hâne-i 'âlemde ben neyim nem var⁴⁸⁴

Bu 'âlem içre taşarrufda gizli bir hemvâr

Fenâsını bu cihânın bilin de bir ğam var

Bunu kuşûr iden dilde özge mâtem var

Düşün o demleri ey dil ne yâr u hem-dem var

2 Zamân olur ne gülistân ne hâr u zâr qalır

Bu köhne 'âlem-i ğam hep harâbezâr qalır

Ne zevk-i nâm-ı bedestân ne nâmdâr qalır

Ne zer ne hâne-i müşâ'i ne mâldâr qalır

Düşün o demleri ey dil ne yâr u hem-dem var

3 Taḥayyül eyler iken 'âlem-i ḥulûd mıdır

Taşavvûr eyler iken lezzet-i vücûd mıdır

Cihânda bûd [u] nebûda sebep şühûd mıdır

Qazandığın 'amel âyâ zer-i nukûd mıdır

Düşün o demleri ey dil ne yâr u hem-dem var

⁴⁸⁴ Bilkan, *Nâbî Dîvânı I-II*, s. 142. (Tah.1).

4 Cihānda nefis ile maḥrem olan şafā bulamaz
Hemīşe vaḳd-i teferrüdde āşinā bulamaz
[76b] Ḥarīm-i ḥākede bālīn-i ittikā bulamaz
O bezm-i ğamda yatur şem‘-i rūšenā bulamaz
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

5 Bahār-ı ‘ömr-i laṭīfi ḥazān eylemeden
Binā-yı kaşr-ı vücdı virān eylemeden
Yanıñda kavm-ı kabā’il-i fiğān eylemeden
İki cihānda fi‘ālīñ yaman eylemeden
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

6 Niçün bu kesb-i yediñ celb ider saña kederi
Çalışma āteş-i nefsiñle yakmağa cigeri
Zen-i zamāne göñül virme eyle gel ḥazeri
Gelen bu ‘āleme şāh-ı gedā ider seferi
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

7 Ğinā ğinā dirüken mā-ḥazardır ‘ālemde
Ne deñlü olsa zevā’id kederdir ‘ālemde
Emānet ehline keşret ḥaṭardır ‘ālemde
Nihāyeti bu cihānıñ seferdir ‘ālemde
Düşün o demleri ey dil ne yār u hem-dem var

8 Niçün gelüp bu cihāna ne kondı nāmın bil
Gelüp bu bezm-i tekālîfe nûş-ı cāmın bil
Sinîni-î ömriñi derk eyle şubh u şāmın bil
Nedir mülâhazañ Es'ad hayāl-i hāmın bil
Düşün o demleri ey dil ne yâr u hem-dem var

100

Tahmîs-i li-cenâb-ı Hâzret-i Üstâd-ı Gül Rûhî

mef'ûlû / mefâ'îlû / mefâ'îlû / fe'ûlûn

1 Âmed-şüde enfâs-ı beķā kaşîlimizdir
Sermāye-i kâlā-yı 'ömür fâşılıımızdır
Feryād-ı derāy-ı melik-i maḥmilimizdir
Endûh-ı ğamıñ hem-reh-i cān u dilimizdir
*Ser-ḥadd-i beķā ara yata menzilizimizdir*⁴⁸⁵

2 Eczā-yı 'anāşır yed-i kudretle mürekkeb
Zevrakçe-i ten şan'at-ı kudretle müzehheb
Fûlk-i dilimiz kâle-yi 'ibretle müretteb
Deryā-yı muḥîṭiz dîrr-i vahdetle leb-â-leb
Kevneyn iki cānibde iki sâhilimizdir

⁴⁸⁵ Saniye Rukiye Erten, “Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)”, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2018. (G.89)

3 ‘Âşkıñdır ider cânımızı cev̄r ile kı̄’im
Bu derd ile serşār-ı cünûn olmada dâ’im
Yâ n’eyleyelim ‘aklı da şimden girü cânım
Meydân-ı muḥabbetde şu dīvāneleriz kim
Mecnûn-ı melāmet-zede eñ ‘âkılimizdir

[77a] 4 Ne mā’il-i gülzār-i temāşa-yı bahārız
Ne kı̄’il-i feryād-ı gülistān-ı hezārız
Ne kimseye bir kı̄ayd-ı tekālīf ile bārız
Biz ṭālib-i esrār-ı nükāt-i ḥaṭṭ-ı yārız
Ḥall eyleyeñin bendesiyyiz müşkilimizdir

5 Derk eylemeyen seyr-i serī’ meh u yūḥı
Bilmez niçün inşā olunup keştī-i Nūḥ’ı
Es’ad sūre-i Ṭūr-ı yār ile da’vā-yı sünūḥi
Ağyār elem̄in çekme yapış zülfine Rūḥī
Men’ eylemege cânımı vār kı̄atilimizdir

101

Muhammes der-Tevaşşuf

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Yine bir saçı leylâ cezbe-i 'aşk ile rüsvâyım
Beyebân-ı hevesde Kays-ı hayret-zâ-yı sevdâyım
Yegâne şeh-süvâr-ı vâdî-i vaşl-ı dilârâyım
Anıñçün vahşet itmem kimseden böyle hod-ârâyım
Eḳālîm-i gönülde pâdişâh-ı taht-ı ma'nâyım

2 Dilim âyîne-i 'aks-i cemâl-i dil-rübâ oldu
Tenim sūrâh-ı nây-ı nağme-i âh-ı cefâ oldu
Bu çeşmim seyl-i ğark-âb-ı cihâna mâ-cerâ oldu
Hemîşe 'aşk-ı fâkat-süz ile ḳaddim dü-tâ oldu
Felekden ğayrı bâkim yok cihân içre hüveydâyım

3 Sihâm-ı nâvek-i ḳudret benim nuṭḳ-ı selîsimdir
Baña âmâc-ı teslîm olmayan bî-mağz 'aceb kimdir
Füyûzât-ı tecellî bezm-i feyzimde enîsimdir
Hulâşa mâ-ḫazar âlâ-yı ferdâniyye ḳalbimdir
Gedâlarla gedâ pâ-yı cihânbanân ile bâyım

4 Beyābān-ı ‘adem erbāb-ı hāle mehd-i rihletdir
Vücūdıyla ‘adem rūḥ-ı revāna cāy-ı vaḥdetdir
Eger var ise ehl-i ‘aḳla rāḥat ḥ^vāb-ı ḡafletdir
Cihānda mübtelā-yı derd olan erbāb-ı şöhretdir
Ḳanī oldum ki Dārā faḥr iderdi ben de Dārā'yım

5 Göñül tā ki kemend-i ḳaḥbe-i devrāna bend olma
Gül-i gülzār-ı kāmı pençe-i mekkāre yoldurma
Semūm-ı nefis ile gülşen-serāy-ı ‘ömri şoldurma
Felekde bir dem içün defter-i ‘işyānı tıldurma
Dimek hoşdur bu nāsūt içre ben bī-ḳāre bī-cāyım

6 Vuḳū‘āt-ı dü-‘ālem manzaramda nokṭaāsādır
Anıñçün ḥāl-i dil-ber merdüm-i çeşmimde peydādır
Süvār-ı zülfe meftūn olduğım bir başḳa sevdādır
Benim dil virdigim bir dil-ber-i dünyā vü ‘uḳbādır
[77b] Anıñçün küfr-i dīni bir bilür bir merd-i da‘vāyım

7 Çü elṭāfıñla ṭab‘ım āşınā-yı her fūnūn itdiñ

Neden âyâ ki göñlüm beste-i naqş-ı cünûn itdiñ
Niçün her gül cemâle ‘andelîbāsâ zebûn itdiñ
Derûnum derd-i gün-â-gün ile bir kâse hûn itdiñ
Nice Es'ad dimez ben mazhar-ı esrâr-ı Mevlâ'yım

102

Tahmîs-i Es'ad be-Fâzıl Mîr

mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün

1 Biz lâbis-i peşmîne-i zi 'ibret elestiz
Dervîş-i emânet-keş-i nâsût elestiz
Her loqma-hor-ı zâviye-i kuvvet elestiz
Hem beste-leb-i hayret-i mebhût elestiz
*Nezzâre ki 'âlem-i lâhût elestiz*⁴⁸⁶

2 Ger oldu ise hilkatimiz mazhar-ı esmâ
Oldı iki 'âlemde 'ayân vahdet-i Mevlâ
Çün buldı hayât-ı beķâ zînet-i aşiyâ
Âvâze belî bizden olur nağme-res amma
Biz mürde-i şad-sâle-i tâbût elestiz

⁴⁸⁶ Beyhan, “Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)”, s, 880. (G. 68).

3 Nāsūta kudūm ile şafā-yāb oluruz biz
Lāhūta ‘azīmetle yine şāb oluruz biz
Encām-ı kevā‘ib ile hem-ḥ^vāb oluruz biz
Sūziş ile şanmañ ki fenā-yāb oluruz biz
Biz āteş-i teslīmde yākūt elestiz

4 Ehl-i hevese hemreh-i rāh olmadık ammā
Hem-pālarımızdan da gerü kalmadık aşlā
İmsāk ile dil kesb-i şafā eyledi gūyā
Bir lezzet ile seyr-i derūn olmadık illā
Bir rūze-güzār-ı ni‘am-ı kūt elestiz

5 Çarḥ üzre gören ‘ayn-ı başīret ile māhı
Ḥikmetle bilür nūr-ı beyāz ile siyāhı
Es‘ad ne demek fark ideriz nūr-ı güvāhī
Seyr itmedeyüz bāṭın-ı eşyāyı ke-mā-hī
Fāzıl yemm-i talḫīḳde bir ḥūt elestiz

103

Muḥammes-i Naẓīre li-cenāb-ı Nevāyī

mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilü / fe‘ülün

[78a] 1 Reng-i nigehiñ âyîne-i kâlbe cilâdır

Dîdârını 'uşşâka dirîğ itme cefâdır

Dil-dâdelere cevri-pey-â-pey ne revâdır

Mevc-i siyeh-i zûlf ü ruḥıñ başa belâdır

Şubḥ-ı şafaḥ-ı sîneñi göster ki şafâdır

2 Zîbâ-revişim ruḥları gül gül çemen-ârâ

Serv-i boyıña nûr-ı naẓar ferve-i zîbâ

Rûyıñ güneşi gül gibi 'âleme hüveydâ

Üftâdeleri hicre esîr eyleme cânâ

Mevlâ'yı seversen bize raḥm eyle devâdır

3 Ey saçları sünbül yüzi gül dil-ber-i server

Görmiş mi cihân sen gibi bir rûḥ-ı muşavver

Bu gûne fesâd içre olur mı saña beñzer

İnşâf kıl inşâf meded-i şûḥ-ı sitemger

Şefḫatle naẓar kıl dil-i mecrûḥa devâdır

4 Şekvâ kime kılsun dil-i nâ-çâr özinden

Ser-keş olalı ḡonceleriñ pîreheninden

Sensin ayıran 'âlemi kendi vaṭanından

Gül-i rāyiḥasın aldı meşām bedeninden
Bir şemme-i rûyîñ güzelim cān-fezâdır

5 Ḥasret elemei ‘âşıkıñı der-be-der eyler
Tîğ-i nigeḥiñ sîne-i ‘üryân yer eyler
Üftâdelere hicr-i vişâliñ neler eyler
Gül giç bu cefâlar saña âḥir keder eyler
Cevriñle giçen günleri şaymak da cezâdır

6 Es‘ad kuluñı nâ’il-i kām eyle ki demdir
Dil-bend olalı kāküliñe dîdesi nemdir
Ḳurbânıñ olam sîneñi aç Bâğ-ı İrem'dir
Deryûze idüp bâbıña dir vaḳt-ı keremdir
Redd itme ḳapundan ki ‘inâyât-ı sezâdır

104

Taḥmîs-i Ğazel-i Ḥâfız-ı Şîrâzî bâ-Meṭâli‘-i Selse
mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün

1 Elâ yâ ğâyete‘l-maṭlûb ‘annî dâ‘imâ tilhâ
Fe-inne‘r-rûḥa ḳad rāḥat fesil ‘anhâ vü cümlehâ
Merâmî şerbet min-küm te‘üdü‘r-rûḥ-ı menzilhâ

Elā yā eyyühā 's-sāķi edir kes'en ve nāvilhā

*Ki 'ışķ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā*⁴⁸⁷

2 Eyā ķalbi-bān o maḥbūba rā ez-cān iķbālhā

Kez ān zāhir-i şod bānū muḥabbet 'ayn-ı der-dilhā

[78b] Be-meclis āmedem maḥrem-i şüd çün sāğara bezlhā

Elā yā eyyuhā 's-sāķī edir kes'en ve nāvilhā

Ki 'ışķ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā

3 Gel ey maḥrem-serāy-ı 'ışķ olan maḥbūb-ı müsteşnā

Ḥarīm-i ḥāne daḥilsin bilür dünyā vü mā-fī-hā

Be-ḥaķķ-ı nūr-ı turre resm-i bezmi eyle gel icrā

Elā yā eyyuhā 's-sāķī edir kes'en ve nāvilhā

Ki 'ışķ āsān nümūd evvel velī üftād müşkilhā

4 Nice teşbīh olur düşāba zevķ-i lezzet-i gül-ķand

Kerāmātı görürken dilden eyle küfri müsteb'ad

Ne deñlü pend-i mürşid bāb-ı dīni itse de mev'id

Be-mey seccāde rengīn kon geret pīr-i muğān gūyed

Ki sālīk bī-ḥaber neb-ved zi resm-i rāh-ı menzilhā

⁴⁸⁷ Emrullah Yakut, *Feridi'nin Manzum Hafız Divanı Tercümesi (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2105. s. 218.

5 Baķar mı ķaķbe-i yād āşināya merd olan adam
İder mi bir dem içün cism ü cânı mübtelā-yı ğam
Dökerken çeşm-i ħūnīnim bu nāsūt içre her dem dem
Merā der-menzil-i cānān ği emn-i ‘ayş ğün her dem
Ceres feryād mī-dāred ki ber-bendīd maķmilhā

6 Bu naķş-ı ‘ālemi böyle görürken kim deĝil mā’il
Velī erbāb-ı ‘aķl idrāk ider kim her demi zā’il
Ĥaţırnāk-ı reh-i lāhūtı gülbünden şor ey sā’il
Şeb-i tārīk ü bim-i mevc u gird-ābı ğunīn hā’il
Kucā dānend ħāl-i mā-sebuk-bārān-ı sāhilhā

7 Libās-ı müste‘ār-ı dehr ile olma göñül fāķir
Kemāle bir gerek çeבĝāĝ u billūriyle hem şāķir
Vire baķr-ı emelde tā ķi sāķil ĝūţa-i zāķir
Heme kārem zi-ħodkāmī be-bed-nāmī keşīd āķir
Nihān key māned ān rāzī k’ez ū sāzend maķfilhā

8 Eger taķrīk-i sevdā-yı muķabbet eylese şāyed
Ki ez-nāz-ı dil-ārā nüşha-i efsūs-ı cān-bāyed
Meşām-ı cān u dil-rā bŷy-ı vaşl-ı yār mı āyed

Be-büy-ı nāfe-i kāhîr şabā zān tırta big-şāyed

Zi-ṭab-ı ca'd-ı müşkîneş çi hûn üftād der-dilhā

9 Göñül bu vaz'-ı üstür-gürbe-i devrāna ol lāhiz

Hemîşe hîdmet-i nefsiñde olmak tā-be-key hā'iz

Eger pendim tıatarsın diñle Es'ad olma hîç gā'iz

Huzûrî ger hemî-hvāhî ez-û gā'ib me-şev Hāfız

Metā mā telkā men tehvā da'ı 'd-dünyā vü ehmillhā

105

Tazmîn be-Mıṣra'-ı Ḥasîb Nâdire-Gü

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

[79a] 1 Zülf-i revnağ-sāz ile sevdāgerim meşreb bu yā

Her sehî serv-i qadi ben gözlerim meşreb bu yā

Qande bir maḥbûb işitsem özlerim meşreb bu yā

Mā'il-i nā-süfte dürr ü gevherim meşreb bu yā

*Dil-berim şulḥ-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā*⁴⁸⁸

Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

⁴⁸⁸ Hasîb'in "meşreb bu yā" redifli şiirine ulaşılammıştır.

2 Dil-ber-i yār āşinā olsaydı her bir nev-nihāl
Ravza-i dilde büyütmekde gelür miydi kelāl
Dil-ber oldur müptelāya virmeye aşlā melāl
Şeh-levendim dāl-fes-i ebrūsı mānend-i helāl
Dil-berim şūh-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

3 Hiç hayālimden çıkar mı nāz u perver dil-berim
Tek o sağ olsun anı ben tā-be-maḥşer gözlerim
Naḳd-ı ‘ömri şarf idüp ol tıfl-ı nāzı beslerim
Ben ḫilāf itmeme güzel vaşfıñda dā’im söylerim
Dil-berim şūh-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

4 Ben büyüttüm ol melek-sīmāyı mihr-i sīnede
Yok nazīri var ise ‘aksi yine āyīnede
Bir perīdir gūyiyā ḥabs eylemişler şīşede
Görmeyen görsün hemān āyīne-i endīşede
Dil-berim şūh-ı cihān olsun dirim meşreb bu yā
Dil-rübā hem nāz u perver isterim meşreb bu yā

5 Âfitâb-ı 'âlem-ârâ fikr-i zerrînim gibi
Hâme-i sihr-âferînim vaşf-ı rengînim gibi
Es'adâ bu nazm-ı nev-ıtarh-ı hoş âyînem gibi
Mısrâ'-ı nev-res Hâsîbî ya'ni tazmînîm gibi
Dil-berim şûh-ı cihân olsun dirim meşreb bu yâ
Dil-rübâ hem nâz u perver isterim meşreb bu yâ

106

Tahmîs berây-ı Laṭîfe be-cenâb-ı Tevķî'î-i Şecî' Efendi
fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Âferîñ ey kâr-ı zârîñ eşbeh-i cengâveri
Bârekallâh rûzigârîñ kahramân-ı şaf-deri
Ġâbe-i dehrîñ olur mı sen gibi şîr-i neri
H'âcegânîñ hem şecî'î hem leṭâfet-perveri
[79b] Zümre-i küttâb-ı aşrîñ şübhesiz eşbeh eri

2 Rûm ili ser-ḥadlarında yokdur öyle pür zekâ
'İlm ü ḥikmetde Felâṭûn'a sebak-sâz-ı 'aṭâ
Ḥayl u rumḥ u leyl ü beydâya vücûdî âşinâ
Zişteviyyü'l-aşl hem-tâm-ı cenâb-ı Muşṭafâ
Ḥazret-i Ḥâfız Efendi devletîñ şîr-i neri

3 Pür dilâverdir ki ceng üzre varılmaz yanına
Merd-i meydân-ı hünerdir irmez el dāmânına
Nemçeden aldıķda bayraķ dindi nām u şânına
Ey nice kāfirleriñ bir demde girdi ķanına
Kātibānıñ bir eli bayraķlısı cengāveri

4 İldenize düşmene at şaldıķın işbāt için
Düşmeniñ taburını ayırdıķın işbāt için
Kāfire şemşīr-i ķahrı urdıķın işbāt için
Yekke-tāz-ı ‘arşa-ı ceng oldıķın işbāt için
Başına ıakdı ķeleng anıñ Vidin ser-‘askeri

5 Cenge hāzır oldıķın aķbābına hep söylemiş
Cenge gerçi girmiş ammā kaçmaķa yol bilmemiş
Bir girīzgāha kaçup esbiñ o perde eylemiş
Şorma Fokşān vaķ‘asında ol dilāver n' eylemiş
Cenge girmiş n' işlemiş bilmem hele dönmiş geri

6 Cengi gördikde kıızışmış istemiş atdan ine
Şoñra fikr itmiş yayan olsa ne şüretle bine
Bir maķall yok kim kaçup atıyla anda gizlene

Dört yeriden atı mecrûh olmuş ammâ kimine

Ḳahḳarî şavletle bir dizginde bulmuş ma'beri

7 Hep kaçanlar birbirine dir imiş gem gel şoyun

Böyle bozgunda silâh u esb ile olmaz oyun

At ile geçmek gerek zîrâ bu şu virmez boyun

Bu neden yüzmiş de geçmiş bozmamış aşlâ şoyun

Âferîn zîrâ boğulmuşdı kaçanlar ekşeri

8 Hâymesin geldi şeci'âne seferde kûrdu da

Gördiği rû'yâsını ta'bîr idüp hoş yordu da

Manşibiñ ateşlisi kaçışsı evvel şordu da

Bir fitilde kâtib-i Tophâne oldu urdu da

Atdı tutdı bak neler yapsa gerek şimden geri

9 Meclis-i merdâna virmez merd olan aşlâ kesel

Lâfazanlık kadriñe virmez şeci'ânıñ halel

Lâf yigidiñ yarısı olsa dañı itmez cedel

Lâf imiş sermâye-i merd-i cedel-cû fi'l-meşel

Gerçi ammā ol hüner ‘arz eylese vardır yeri⁴⁸⁹

Gazeller

1

[80b] İbtidā-yı Ğazeliyyāt der-Ḥarf-i Elif

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Deşt-i nā-kāmī-i ‘ālem sahn-ı kām oldu baña

Tevsen-i rām gerdünüm şimdi rām oldu baña

Rüz-ı ikbāl-i ferāmūş eylemez hâtır müdām

Şûh-ı bahtıñ nāzı kāmımca temām oldu baña

Eşheb-i āsāyişe urdım likām-ı ẖvāhişi

Rişte-i zer-tāb-ı ikbālim zimām oldu baña

Olmasun bigāneden āzürde kalb-i āşinā

Ehl-i derde meyl-i dil-‘ābid merām oldu baña

⁴⁸⁹ Müşirde “*Fârisî*” yazarı sayfa eksiktir. Bundan sonraki sayfa 80 olarak numaralandırılmış ve boş bırakılmıştır. 80b sayfası ise gazeller ile başlamaktadır. Sayfalar arasında kaç varığın eksik olduğu tespit edilememiştir.

5 Şimdi mezbelgâha dönerdi cihân-ı rûzigâr
Manzaramda kaçır-ı cennet köhne dâm oldu baña

Ben urındım kim mey-i cennet beni mest eylemez
Devr-i 'ayşımda felek bir nîm-câm oldu baña

Es'adâ âh derûnumdur iden taḥṣîl-i kām
İntizârım şöhreti 'âlemde nâm oldu baña

2

Gazel der-Harf-i Bâ

fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlün

1 Her nefis der-kâr olur dānāya dünyāda ta'ab
Fikr-i lāhūta iren elbet çeker yāda ta'ab
Kesb iden yeddir cihân içre fesādât-ı dili
Rûḥdur ammā çeken dünyā vü 'uḳbāda ta'ab

İtmeyen āmāde meṣtā-zādını der-ceyb-i şayf
Yâ vücūd elbet çeker ol vaḳt-ı sermāda ta'ab

Ġafil adam istemezdi devlet-i yek-rūzeyi
Oldığın derk eyleyeydi şân-ı Dārâ' da ta'ab

5 Menşe'-i âlâm-ı dünyâ hilkat-i insân iken
Emr-i müsteb'ad mıdır yâ 'îd-i Mevlâ' da ta'ab

Bây u 'â'il hilkat-i aşliyyesi üzre meşâb
Allâh Allâh hep müsâvât üzre dünyâda ta'ab

[81a] Es'adâ kâmil de olsañ Hâk kımaz sende seni
'Ârif oldur kim çeke dünyâda 'uqbâda ta'ab

3

Ġazel

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

1 Bî-dârsın şabâha dek ey dil nedir sebeb
Necm-i sühâya hem-dem iden kim seni 'aceb

Hayfâ hevesle çâr-şeb-i inîizârda
Dîdem hayâl-i yâr ile kıaldı küşâde-leb

Yâ Rab ne derd olur buña pâyânı yok mıdır

Kıldın baña ğumûmı lihâf u firâş-ı şeb

Bulmuş hazân o gülşen-i devrân ki bir güli

Her dem her ân şevke olurdu dem-i tarab

5 Tâ kâfir olmayınca be-kâm olmaz ehl-i dîn

Ey dil maķar u ħiddet olan nâ-murâd hep

Ĥilķatde olmayınca ne kesb eyler ol vücûd

Âdemde lâzım ancak ezel feyz-i mükteseb

Es'ad şikâyet itme bu vaz'-ı zamânen

Fehm it bu şûret üzre bu devrâna kim sebeb

4

Gazel

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Âsumân-ı gönlüme ĥurşîdânım âfitâb

Ĥâver-i ârâmıma mihr-i cihânım âfitâb

Gül-‘izārım nāz u reftārım güneş ruhsārelim
Şırma saçlım penbe ten hūr-i cinānım āfitāb

Maṭla‘-ı şubhımda her gün seyr-i nāz ile yūri
Şām-ı aġūşımda ārām eyle cānım āfitāb

Leyle-i gīsūdan aç göster şabāḥ-ı sīneñi
Māh-ı rüyım serv-i kad şīrīn-zebānım āfitāb

5 Zühreāsā burc-ı fikrimden toġarsın nūrdan
Leyle-i kadriñ şabāḥu‘l-ḥayr-ı ḥānım āfitāb

Yā medār-ı ḥaşre dek ser-mest-i cām-ı ‘aşkınum
Meclis-i ārāmıma şahbā-keşānım āfitāb

Sen melek misin amān yā hūrī-i cennet misin
Söyle qurbān olduğım rūḥ-ı revānım āfitāb

Göñlüme sensin benim sermāye-i beytü‘ s-sürūr
Cān-baḥşım sīnesi cāy-ı emānım āfitāb

Nûr-ı mahz-ı nâzsın Es'ad saña tâb-ı niyâz

Ey sürürüm bezmine tâbiş-i sânum âfitâb

5

[81b] Ğazel-i Fârisî der-Ḥarf-i Tâ

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Cân-ı men der-künc-i ḥasret tâ-be-key nâlîdeest⁴⁹⁰

Ḥâk-ı semt-i cân-ı mâ reng-i cilâ-yı dîdeest⁴⁹¹

Geysuvân-ı ṭarf-ı gerdâneş be-mînâ-yı ḥayâl⁴⁹²

Muhterec ez-reng-i müşk-i sünbül-i jülîdeest⁴⁹³

Der-riyâz-ı âferîniş ez-ser-i 'ışķat müdâm⁴⁹⁴

Fikr-i cân sevdâ-yı gîsû-yı to-râ pîçideest⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Benim canım, köşede hüznün içinde, uzun bir süre görülmezdi.

⁴⁹¹ Cana dair toprak, canımızın rengini gözyaşıyla gördü.

⁴⁹² Saçları, hayal mahzeninde dolanmış gibi, minayı döndürüyor.

⁴⁹³ Misk rengi sümbülün ayrıldığı bir yoldan çıkmış gibi duruyor.

⁴⁹⁴ Yaratılışın cennet bahçesinde, her zaman senin aşkınla düşünce,

⁴⁹⁵ Ruhunun gizemli saçlarına olan aşkın düğümlemiş durumda.

Cüz ne-dâred zevk-i düşnâmet dil-i süzîdeest⁴⁹⁶

Behr-i ân maṭlab be-dergâhet ruḥem mālîdeest⁴⁹⁷

5 Ez gülistân-ı ḥayâlem ĩn ğazel Es'ad bedeh⁴⁹⁸

Mîr-i nev'î rā-zân gülşen güli pür-çîdeest⁴⁹⁹

6

Ğazel-i Fârisî Nazîre-i cenâb-ı 'İzzet Beg Âmed-i Dîvân-ı Hümâyûn
fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Der-riyâz-ı hesti-yi vaḥdet 'adem nâ-maḥremest⁵⁰⁰

Nâle-i bülbül der-ân bâğ-ı erem nâ-maḥremest⁵⁰¹

Ân-ki dîd ez-'âlemi bûd [u] nebûdî-yi vücûd⁵⁰²

Der-güzâr-ı 'ömr-i ü lâbûd elem nâ-maḥremest⁵⁰³

⁴⁹⁶ Sadece ceza vermekten başka bir zevk bulamıyor,

⁴⁹⁷ Bu nedenle yüzümü sana döndürdü ve aşkla karmış durumda.

⁴⁹⁸ Rüya bahçesinden bu Es'ad'ın şiirini, lütfen kabul et,

⁴⁹⁹ Bazı güzelliklerin oradan bir gül bahçesini sardığı bir çeşit.

⁵⁰⁰ Varlık ve yokluk arasında, birlik ve ayrılık yasaktır;

⁵⁰¹ İrem bahçesindeki bülbülün şikâyeti yasaktır.

⁵⁰² Kim bir dünyadan ve yokluktan bir şey gördüyse,

⁵⁰³ Ömrünün geçtiği yerde, "elveda" demek yasaktır.

Perdedâr-ı mî-koned der-çeşm-i kûteh bîn-i h^vâb⁵⁰⁴

Der-‘uyûn-ı ehl-i dîl h^vâb-ı ne-dem nâ-maḥremest⁵⁰⁵

Men o Rüstem-sîretim der her beyân-ı neberd⁵⁰⁶

Pâre-i dil ez-cev(i)ret Güstehem nâ-maḥremest⁵⁰⁷

5 Bî-ḳarârest şu‘le-i cevvăleves lâf-ı denî⁵⁰⁸

Meclis-i bed-māye rā şem‘-i himem nâ-maḥremest⁵⁰⁹

Mî-güzâret bûs-i ruḥsâr ez-ḥayâlem reh me-deh⁵¹⁰

Sebze-i bîḡâne der-bâḡ-ı irem nâ-maḥremest⁵¹¹

Ẓevḳ-i ḡam Es‘ad me-râ-yeksân şaved der-kûy-ı ‘aşḳ⁵¹²

Fikr-i dâreyn ez-vişâleş der-dilem nâ-maḥremest⁵¹³

⁵⁰⁴ Gözlerinde kırpıntılı bir uyku taşıyorsun,

⁵⁰⁵ Gönül sahiplerinin gözlerinde pişmanlık uykusu değilse yasaktır.

⁵⁰⁶ Ben, Rüstem gibi her an onunla savaşıyorum,

⁵⁰⁷ Senin zalimliğin nedeniyle yaralanan sevgilim yasaktır.

⁵⁰⁸ Alevli gözlerle yangınların yangınlarını çıkaran,

⁵⁰⁹ Kötü bir mecliste mum olmak yasaktır.

⁵¹⁰ Düşünme, hayalimden dudaklarına öpücükler vereceğim,

⁵¹¹ Yabancılar için irem bahçesi yasaktır.

⁵¹² Es‘ad’ın acısı, aşkın sokaklarında aynıdır;

⁵¹³ Onunla buluşmak düşüncesi, içimde yasaktır.

7

Velehū Naẓīre li-cenāb-ı ‘İzzet Beg

mefā‘ilün/fe‘ilātün/mefā‘ilün/fe‘ilün

1 Şürūḥ-ı ‘ilm-i ledün levḥa-i derün-ı menest⁵¹⁴

Mükevvenāt-ı ezel nokṭa-i fünün-ı menest⁵¹⁵

Men ān ḥazāne-i ‘aqlım ṭalī‘a-i ḥikmet

Der ān girīve-i efkār-ı reh-nümün-ı menest

Egerçi der-dü-cihān ḥilḳat-i merām yekist⁵¹⁶

Ki mümkināt u ‘adem behr-i ān zunün-ı menest⁵¹⁷

Ne-şüste pençe-i gerdün zi dāmen-i eflāk⁵¹⁸

Demī ki lekke-i ān dem-i dost-ı ḥün-ı menest⁵¹⁹

⁵¹⁴ Ben aklın hazinesiyim, hikmetin öncüsü,

⁵¹⁵ Düşüncelerin kılavuzu, rehberi benimdir.

⁵¹⁶ Her iki dünyada da yaratılışın amacı aynıdır,

⁵¹⁷ Varlık ve yokluk sanatın nağmesidir, benimdir.

⁵¹⁸ Göklerin eteklerinde oturmuşken,

⁵¹⁹ O anın değeri sevgilinin kanıdır, benimdir.

5 Ney-âmedi çü be-şahrâ-yı ârzû-yı leyli⁵²⁰

Merâ mu'âmele-yi ân-ki ez-cünûn-i menest⁵²¹

Der 'aşk-ı to çü ne-h^vâhem zi ğam ümîd-i tarab⁵²²

Zi hasret-i to her âvâz-ı erġanûn-ı menest⁵²³

[82a] Derîn şahîfe-i tanzîr be-Hazret-i 'İzzet⁵²⁴

Qalem be-h^vând ki Es'ad hûner fûnûn-ı menest⁵²⁵

8

Ġazel-i Nazîre Şâlih Paşa-Zâde Hüseyn Hasîb Beg

mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün

1 Gönûlde olsa esrâr-ı muhabbet

Toġar gün gibi envâr-ı muhabbet

Qo tursın ġûlbûn sîneñde maġrûs

Açar vaktinde ġûlzâr-ı muhabbet

⁵²⁰ Leyli gibi gelmedin çöllerin arzusunu,

⁵²¹ Benimle olan anlaşma, çılgınlığın sebebidir.

⁵²² Senin aşkınla, umudun acısından vazgeçmeyeceğim,

⁵²³ Özleminin her nağmesi, bir çalgının nağmesidir benimdir.

⁵²⁴ Bu kitapta, büyüklüğün tasvirinde, İzzet?

⁵²⁵ Kalem okur; As'ad'ın sanatı ve inceliği benimdir.

Vir naḳd-ı cūdıñ bir pulāsā
Bu bāzārda ḥarīdār-ı muḥabbet

Yanar eflāk-ı devrinden ḳalurlar
‘Alev-ḥīz olsa ger nār-ı muḥabbet

5 Degil encüm semavāta ṭağıldı
Şerār-ı ‘aks-ı āşār-ı muḥabbet

İki mişbāḥ olup çarḥa aşıldı
Güneşle mäh-ı ber-dār-ı muḥabbet

Çıkar dergāḥ-ı Mevlā'ya şeb ü rüz
Ḳamer şeklinde dildār-ı muḥabbet

Severiz ceyş-i ğumūm māsivāyı
Göñülde olsa sālār-ı muḥabbet

Ayılmaz bāmdād-ı ḥaşr olunca
Kim içse cām-ı serşār-ı muḥabbet

10 Gül-i nesrîn olur gülzâr-ı dilde

Virürse yâra ger hâr-ı muhabbet

Şacı leylilere dil-bend olanlar

Reng-i cânın ider târ-ı muhabbet

Şulanur eşk-i çeşmim hasretinden

Nihâl-i vuşlat-ı bâr-ı muhabbet

Eger pest olsa da bâm-ı hayâli

Şebîh-i 'arş olur dâr-ı muhabbet

Hasîb-i nev-revîş rengîn edâya

Olur Es'ad hevâdâr-ı muhabbet

15 Olursa nazm eger hikmetle memzûc

Bulur endîşe reftâr-ı muhabbet

9

Ġazel

fe'ılātün/fe'ılātün/fe'ılātün/fe'ilün

1 Şeh-levendim güzelim gül bedenim şāh-ı nebāt

Nāz u perver gül ü gülzār-ı tenim şāh-ı nebāt

Ķapama zülfiñ ile mihr-i cemāliñ göreyim

Meh gibi çarḥ-ı gönülde gezenim şāh-ı nebāt

Riştesi nāz-ı nesīci yed-i nūr-ı kudret

Teni 'uryānıma cān pīrehenim şāh-ı nebāt

[82b] Gül-i zibā-yı leṭāfet semen-i penbe beden

Şaçları sünbül-i bāğ-ı çemenim şāh-ı nebāt

5 Her işi her revīşi ḥūrī-i Firdevsāsā

Dişi manzūme-i dürr-i 'adenim şāh-ı nebāt

Meşḳ-i nāz itmede āhū-yı ḥarem ğamzeñden

Çeşm-i mestāneyi dilden süzenim şāh-ı nebāt

Rûz [u] şeb bâğ-ı hayâlimde gezen âhûsın
Zülf ü gîsûları müşk-i Hîten'im şâh-ı nebât

Şorayım gelmemeniñ aşlını gülşende iken
Bileyim gonce-i nâzıñ dehenim şâh-ı nebât

Saňa Cibrîl-i hayâlimle mi ilhâm oldu
Râz-ı 'aşk-ı dilimi keşf idenim şâh-ı nebât

10 Bir dahı aç göreyim sîne-i elmâs teniñ
Dügmecin penbe eliyle çözeyim şâh-ı nebât

Beni şîrîn-i mezâk itme ki kând-ı lebden
Dil-i maîrûrîma şerbet ezenim şâh-ı nebât

Dil-i âvâremi itdikce şikâr itmege kaçd
Zülfiniñ dâmeni yüzde düzenim şâh-ı nebât

Söyle kurbân olayım Es'ad'a küsdiñ mi yine
Niçün âzürdesin ey gül bedenim şâh-ı nebât

Ġazel-i Fārisī der-Ĥarf-i Dāl

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

1 Ān āhū-yı remīde merāder kemīn şevēd⁵²⁶

Şahrā-yı sīne behr-i girifteş zemīn şevēd⁵²⁷

Reng-i muhayyel-i ruḥet ey verd-i bāğ-ı nāz⁵²⁸

Āl-ı ‘izār-ı ḥūrī-yi ḥuld-ı berīn şevēd⁵²⁹

Sevdā-yı kākül-i tū ḥayāl-i dilem gireft⁵³⁰

Mecnūn be-ḳayd-ı ṭurre-i Leylā-yı ‘ayn şevēd⁵³¹

Zenbūr rā-be-çeşm-i ḥaḳāyık nazar koni⁵³²

Sa‘yeş be-himmet-i heme engebīn şevēd⁵³³

⁵²⁶ O kaçan ceylan, pusumda yakalansın,

⁵²⁷ Gönül çölü, onu yakalamak için düzlüğe dönüşsün.

⁵²⁸ Gül bahçesinin yeşili, senin yüzünün rengi, ey güzel,/ ey naz bahçesinin gülü yüzünün hayalinin rengi

⁵²⁹ Cennet hurisinin çağrısı, onun için gerçekleşsin./ Cennet bahçesinin hurisinin yanağının kırmızısı olsun

⁵³⁰ Gözlerinin büyüü, kalbimin hayali kaptı,

⁵³¹ Leylâ'nın gözlerinin saçlarına mahkum Mecnûn'a dönüşsün.

⁵³² Arı, hakikatlerin gözlerinden bakar,

⁵³³ Azmiyle de arı kovarı birleşip bütünleşsin.

5 Es'ad be-fikr-i kem şode rā mīdehed cemāl⁵³⁴

Ger-mī-kunem nazar be-cimār nāzenīn şevēd⁵³⁵

11

Gazel

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Mihr-i şun'ın Hâk o gül ruhsāreye rū koymuş ad

Reng-i nûrî vesme çekmiş iki ebrû koymuş ad

Mevc-i nûr-ı kudretiñ inbîk-i hikmetden çeküp

‘Ârız-ı gül-güne-i cānāneye hû koymuş ad

Reng-i mevc-i fitneye yüz biñ zebān ta'līm idüp

Şoñra kâfir hışm idüp çeşm-i suhan-gû koymuş ad⁵³⁶

Leyle-i kadriñ mücessem nûrîñ zencîr idüp⁵³⁷

Ser-be-ser ol mihr-i tâze zülf ü gîsû koymuş ad

⁵³⁴ Es'ad, değersiz düşünceleri güzelliği ile aydınlatır,

⁵³⁵ Eğer onun nazlı güzelliğine bakarsam, gözüm aydınlansın.

⁵³⁶ Bu beyit der-kenara yazılmış ve rezmiz yoluyla 4. beytin 2. mısraıyla takdim-tehir yapılmıştır.

⁵³⁷ Bu beyit der-kenara yazılmış ve rezmiz yoluyla 5. beytin 1. mısraıyla takdim-tehir yapılmıştır.

5 Kavs-i ebrûsın yed-i hikmet çeküp taḥsîn ile
Dîde-i kudret nazar kıldıkda ebrû koymuş ad

[83a] Şâh-ı mercânî şuvermiş bir muḥayyel nûrdan
Birisinden dest idüp birine bâzû koymuş ad

Pûte-i minâyı hikmetden müzâb itmiş aḥad
Nûr-ı hürîden Sûrîn itmiş de pehlû koymuş ad

Resm-i nâzı gūyiyâ fevvâre-i nûr eyleyüp
Ol muḥayyel ihtizâza ḳadr-i dil-cû koymuş ad

Ḳudretinden bî-bedel ḥalk itmiş ol meh-pâreyi
Her gören ḥayretle Es‘ad bir içim şu koymuş ad

10 Tâb virmiş ma‘den olmasa âsitân eylemiş
Şoñra efvâh-ı ḥalâyık aña incü koymuş ad

12

Ġazel-i Fārisī

fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlün

1 Ān demī dārem ki dem ervāḥ-ı mātem dem zened⁵³⁸

Nī ġalaṭ goftem-i dem ĩn rā-cihān mātem zened⁵³⁹

Men ki ḥaṣmem rāz-ı ūemṣīr-i zebānım ser-keṣem⁵⁴⁰

Der felek Behrām bir fark-ı cihān ġamġam zened⁵⁴¹

Men ne demdir mülk-i ḥiddet giryedārım ez-sürūr⁵⁴²

Der nıẓām-ı bezm-i keṣret ḥande-i dil Cem zened⁵⁴³

En ūebistān-ı ḥayālīm bezm-i efrüz-mā⁵⁴⁴

Der-ūeb-i ḥalvet bedel-rā pertev-i maḥrem zened⁵⁴⁵

⁵³⁸ O anı bekliyorum ki, ruhların yasını tutsun,

⁵³⁹ Yanlış söyledim ki, bu dünya yasla dolsun.

⁵⁴⁰ Ben, düşmanımı dil kılıcımla keserim,

⁵⁴¹ Gökler, dünyanın kederi için Behrām'a dönüşsün.

⁵⁴² Ben, birlikte ağlamak için ölümlülerin krallığında değilim,

⁵⁴³ Dünya düzeninde zenginliğin şenliği gülümsemeyi getirir.

⁵⁴⁴ Hayalimdeki bahçe, bizim coşkulu şenliğimizdir,

⁵⁴⁵ Gecenin sessizliğinde kalp ışığı yaratır.

5 Çün müsellemler mülk-i perhâş ma'ânî-i hâme-râ⁵⁴⁶

Tab'-ı Es'ad der-feşâhat na're-i Rüstem zened⁵⁴⁷

13

Gazel-i Fârisî li-cenâb-ı Müştâk-ı Bidlis

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

1 Hürrem an-rûze ki edvâr-ı felek yâ men-bûd⁵⁴⁸

Dil-i men vuşlat-ı ân mihr-i cihân mesken bûd⁵⁴⁹

Hasret ân rûze ki in bâğ-ı hâzân-ı 'âlem⁵⁵⁰

Bi-dem-i bülbül-i şuride dil-i gülşen bûd⁵⁵¹

Nerm râ-pest koned an-ki dereş bâlâ dâşt⁵⁵²

Ze-ezel devr-i felek şan'at-ı pervizen bûd⁵⁵³

⁵⁴⁶ Musluman gibi, anlamları özel bir şeyin mürekkebinde salları,

⁵⁴⁷ Es'ad'ın tabiatı, söz ustalığında Rüstem gibi haykırır.

⁵⁴⁸ O mutlu gün, ki dönemlerin dönüşü benimleydi,

⁵⁴⁹ Kalbim, birleşmenin o güzel günü dünyanın yuvasıydı.

⁵⁵⁰ O günün özlemi, bu evrenin hazine bahçesi oldu,

⁵⁵¹ Ben, bahçenin gülleri arasında öten bülbül ve gönül bahçesi idim.

⁵⁵² Rahatlık, alçakları yükseğe koyar,

⁵⁵³ Ebediyetten önce, gökyüzü ustasının dolu işiydi.

Saht-rüyân-ı şeved nerm-nihādân rā-bār⁵⁵⁴

Zân sebep-rişte be-zîr-i nazār-ı sūzen būd⁵⁵⁵

5 Men ne-dîdem be-cihân ez-ğam-ı 'aşket hergiz⁵⁵⁶

Tā ke icrām-ı felek der-naẓaram revzen būd⁵⁵⁷

Dil ü cān mîdehem Es'ad be-deh vuşlat-ı ū⁵⁵⁸

Çün ezel-i 'âdet 'uşşāk fedā kerden būd⁵⁵⁹

Ḥazret-i 'Āşım u dānā-yı cenāb-ı Müştāk⁵⁶⁰

Kilk-i îşân be-güyend heme ān ez-men būd⁵⁶¹

⁵⁵⁴ Konuşanlar, yumuşak yüreklerin yükünü taşıyamazlar,

⁵⁵⁵ Bu yüzden iplik iğnenin altında olur.

⁵⁵⁶ Aşkının acısından dolayı dünyada hiçbir şey görmedim,

⁵⁵⁷ Ta ki gözümün önündeki pencere beni ebediyete götürdü.

⁵⁵⁸ Kalbimi ve canımı Es'ad'a veriyorum, sevgilisine,

⁵⁵⁹ Çünkü ebediyetten beri aşıkların alışkanlığı fedakârlık etmektir.

⁵⁶⁰ Bilgin ve Asım büyük Müştak efendisi,

⁵⁶¹ Kuşları ona konuşur ve her şeyin benden olduğunu söyler.

14

[83b] Ğazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Vahdet-i zāt ile kâ‘imdir şıfât Allāh ebed

Ol şıfâtdan bu maḥlukâtı kıldı lâ-yu‘add

Çünkü nūr-ı rūḥ ile kıldı müzeyyen ‘ālemi

‘Arz-ı mi’rât eyledi maḥlūḳına zātın şamed

*Lem yelid sırrı ve lem yüled*⁵⁶² de oldı âşikâr

Birdir anın yok şerîki *ḳul hüva'l-lāhu aḥad*⁵⁶³

Sāḥil-i vahdet kenārında selāmet ol yüri

Ṭalma deryā-yı ḥayāle bulmaya cānın gezend

5 ‘Ālem-i zīc ḥikmeti keşf eyleme bīgāneye

Devr-i devrānı görür mi bī-başar ehl-i raşad

⁵⁶² لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ: Lem yelid velem yüled: O’ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).” (Kur’ân-ı Kerîm, İhlâs 112/3) âyetinden alınmıştır.

⁵⁶³ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ: Ḳul hüve’l-lāhu eḥad: de ki: O, Allah birdir”, “De ki: "O, Allah'tır, bir tektir.” (Kur’ân-ı Kerîm, İhlâs 112/1) âyetinden alınmıştır.

Vahdete zâhirde teşrîk itme maḥlûkiyyeti
Ser-bülend-i cân olan şeyṭâna gör n'itdi ḥased

Bir 'aceb deryâ-yı bî-pâyândır ḥüsn-i sülûk
'Aql ile bulmaz şinâh iden kenâre el-meded

İktilhâl-i feyz-i Ḥaḳ'la gelmedikce incilâ
Hîç görür mi şüretiñ âyînede çeşm-i remed

Mâsivâdır âdemi Es'ad iden zâr-ı zebûn
Kâmile birdir muraşşa' tâc ile zîb-i nemed

15

Ġazel-i Fârisî

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Ne-dem goftem be-ḥaḳ Cibrîl-i ḥâmem tercemân âyed⁵⁶⁴

Eger îhâm-ı ḥikmet kerdem 'âlem-râ cihân âyed⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Nazikçe söyledim, Cebrail'in tercümanı olur,

⁵⁶⁵ Eğer zamanlar karar verirse, dünyaya anlam katacak.

Eger h^vāhım ki bahşem ezelden yek feyz-i kāmīl-rā⁵⁶⁶
Be-bezmem tā-be-maḥşer ez-‘adem Peyğām-berān āyed⁵⁶⁷

Men ān ḥurşīd-i iḳbālīm ki geştem fark-ı dūstān-rā⁵⁶⁸
Velī ez-pertev-i çeşmān-ı ‘ādā rā-senān āyed⁵⁶⁹

Çu lerzed ez-zebānem an-ke lerzed ez-ḳazā mübrem⁵⁷⁰
Be-çeşm-i şeb-pere-güş-ı ḥased rā-dāsītān āyed⁵⁷¹

5 Der-īn tūr-ı ġarīb īn nazm-ı dil-cū goftem ez-ḥāme⁵⁷²
Merā īn gufte ez-endīşe-i ġayb āрмаğān āyed⁵⁷³

Ne-dem Es‘ad zenem yek na‘re-i merdī derīn hāmū⁵⁷⁴
Be-zīr-i sāye-i şemşīr-i men kerdn keşān āyed⁵⁷⁵

⁵⁶⁶ Eğer sonsuz bir nimeti paylaşmak istersem,

⁵⁶⁷ Beni toplumda, hiçlikten peygamberler gelirken bulacak.

⁵⁶⁸ Ben o mutluluk güneşiyim ki dostların arasındaki farkı aydınlatırım,

⁵⁶⁹ Ama düşmanların gözlerini sıksaların tüylerine bürünmüş bir kuş olarak görür.

⁵⁷⁰ Ağzımdan çıkanlar titrediğinde, kaderi titreten bir şey olursa,

⁵⁷¹ Gözlerim gece perdesi, hasedin kulaklarına masal anlatır.

⁵⁷² Bu garip şiiri, içinde kalbi arayan bir dilenci olarak söyledim

⁵⁷³ Bu sözler bana gaybın düşüncesinden bir hediye getiriyor.

⁵⁷⁴ Es‘ad olarak, bu delilik içinde bir kahramanlık yapmaktan pişmanlık duymam,

⁵⁷⁵ Benim kılıcımın gölgesi altında boynunu kaldıracak olan bir kişi olacak.

16

Ġazel

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

1 Dü-çeşmim hasretiñle cüy-ı hûn mecrâlarındandır

Sirişkim âteşin-i 'aşkınñ deryâlarındandır

Olan vâsıl meşâm-ı câna bûy-ı nûkhet-i cennet

O gülzâr-ı vücûdñ ğonce-i ra'nâlarındandır

Dağıtmış 'anber-i ğisûyî sünbül bûy-ı düşında

Başında ol perişânlık anñ sevdâlarındandır

Nigâh-ı luţf ile ağyâra meyliñ bezm-i 'âşıkda

O kâfirlik bütün çeşmânınınñ îmâlarındandır

[84a] 5 İki meşk oldu çeşmim deşt-i 'aşkıñda şehîdâne

Sirişkim cüy-ı 'ayn-ı Kerbelâ saĳâlarındandır

Hezâr-efġân idi hasretle gülzâr-ı muhabbetde

O göñlüm dir ki bâġ-ı hüsniniñ şeydâlarındandır

Aceb mi olsa ey dil maġz-ı kudsî nazm-ı pür feyzim

Mezāyā-yı hayālim sırr-ı Hāk ma'nalarındandır

Kemāle sa'y idüp bī-tāb olanlar bezm-i hikmetde

Henüz tahşīli idrāk itmeyüp da'vālarındandır

Hasīb-i hoş edāya göster Es'ad resm-i āşārı

O zīrā bezm-i nazmıñ haylī bī-pervālarındandır

17

Gazel

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Merd-i kemāl-i veled kalb-i şanavber toğurur

Böyle hayrū'l-ḥalefi var ise erler toğurur

Ğābe-i mücrime-i vaz'-ı binā itdikçe

Cāmem āhū gibi her laḥẓada ejder toğurur

Var mı ābisten-i fikrim gibi qudsī eṭvār

Raḥm-i Meryem gibi ma'nā-yı muşavver toğurur

Bir ayağ üzre çekin sīnīye bintü'l-'inebi

Aña sevdâ-zede bir neş'eli duhter toğurur

5 Mâder-i çarhı gibi var mı denî-perver hîç

Nice u'cûbe-i devrân olacak şer toğurur

Tev'emândır şeref ü zilleti Es'ad dehrîñ

Zen-i dünyâ kıızı erlerle ber-â-ber toğurur

Zâde-i tab'ımı tanzîr ideyim dirse Hasîb

Saňa bir duhter-i nev-reste suhanver toğurur

18

Ġazel-i Zül'-Kâfiyeteyn-i Naẓîre-i Ġazel-i 'İzzet Beg

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Feyz-i Bârî dil-i sürûrda da muẓtarda da var

Ĥüsn ü ahlâķ tüvângerde de kihterde de var

Bir midir câzibe-i şöhret-i ĥüsn-i ma'sûķ

Reng-i gül-rûy muşavverde de dil-berde de var

Âteş-i 'aşķla bir yanmadadır cism ü derûn

Gör ki sûziş dil-i micmerde de aķkerde de var

Reng-i lā'ī-i leb-i dil-berle bir olmaz yāķūt
Reng ise bāde-i aķmerde de kevşerde de var

5 Maţla'ı-ı 'arız-ı cānāne şebīh olmaz meh
Şu'le-i bāriķa aķterde de ķāverde de var

Her bahādır ola mı zīver-i efvāh-ı ricāl
Nīk-nām merd-i dil-āverde de āverde de var

Nice beñzer suķan-ı ķikmete nażm-ı nev-resi
Belī hazz ķand-ı mūkerrerde de sūkkerde de var

[84b] Gül midir bülbüli şūrīde iden gülşen mi
Per-i pervāne sebep perde de şehperde de var

Bü'l-heves-kāme düşüp vaķtini zāyi' eyler
Derd-i dünyā anı kevşerde de efserde de var

10 Dürr-i nā-yāb ile kāmīl sözi hem-ķıymet olur
İ'tibār ehl-i hünerde de gevherde de var

Es'ad'a böyle der elbette uşûl-i hikmet
Dāniş-i ma'rifet aşferde de ekberde de var

Oğudur ẖvāce-i 'İzzet baña bu nazm-ı nevi
Lîk böyle suhan ezberde de var defterde de var

19

Velehū

mef'ûlû / fā'ilâtü / mefā'ilü / fā'ilün

1 Dilden meşām-ı cāna nesīm-i şabā gelür
Büy-ı peyām-ı faşl rebî-i şafā gelür

Faşl-ı bahār kim ıtarab-efzā-yı bāğ olur
Bülbül riyāz-ı gülşene meftün edā gelür

Sünbül çıķup firāz-ı çemenzāra yaşıdanup
Gülzārı seyre lāle giribān-küşā gelür

Dil külbe-i ẖüzünde çü Ya'ķub ağlasun
Bir gün beşîr-i müjde-i Yūsuf-nümā gelür

5 Bağma bu vaz'ına felek-i sifle-perverin

Elbet anın da başına devr-i cezā gelür

Ammā zamān olur ki selāmetle devr ider

Gūş-ı 'inād-pūşına Hāḡ' dan nidā gelür

Gerçi bu devr-i vaz'-ı şütür-gürbe-i felek

Ehl-i derūna vāḡı'ası nā-becā gelür

Ey dil o rütbe olma şaḡın ḡār-ḡār-ı ḡayf

Āḡūşına o dil-ber-i yād-āşinā gelür

Edvār-ı çarḡla o ki devletiniñ ye's olur⁵⁷⁶

Ṭab'-ı Selīm-i salṭanata nā-sezā gelür

⁵⁷⁶ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

20

Gazel

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Hârf-i tekvîn-i dü-kevnîñ hâme-i imlâsı bir
Şubh-ı şıdk u kezb-i çarhıñ maşrık-ı ğarrâsı bir

Cebre'îl-i rûh ile hem-rûh olur emr-i ahad
Bî-tekellûf Meryem-i 'aşkıñ Mesîhâ-zâsı bir

Fûlk-i meşhûn-ı göñül ğark-ı yem-i eşkâl olur
Olmasa gird-âb-ı baħr u hiddetiñ mersâsı bir

Vahdete mâni' degildir mebhâş-ı şirk-i şamed
Saṭr-ı tevḥîd-i Hüdâ'nıñ Lâ ile İllâ'sı bir

5 İttiḥâd-ı 'aşk-ı Leylâ olmasa olmaz idi
Deşt-i Mecnûn-ı melâmet-dîdeniñ Mevlâsı bir

[85a] Bâğ-bân-ı feyz olan añlar rubûbiyyet nedir
Gülbün-i perverdeniñ olmaz gül-i ra'nâsı bir
Muhtelif-i şüret ile 'aks-i dil 'uşşâk olur

Derk ider ‘āşıkına sîretde müsteşnâsı bir

Hâl ü zülf vü çeşm ü ebrûya gönül meftûn iken

Âh kim olmak ne mümkün Es‘ad’ ıñ sevdâsı bir

21

Gazel-i Nazîre-i Âgâh-ı Diyârbekrî

fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün

1 Dîde rûyında ruḥıñ dîde-i bî-tâbdadır

Gâh meh-i hâledeki hâle de mehtâbdadır

Ferş-i ğafletde yatup kalma çalış bî-dâr ol

Ten-dürüstî-i dili şanma şaḥın ḥvâbdadır

Ṭoldurur ki boşadur delv-i dili bi’r-i ḥayâl

Tâ ez-fikr-i beşer şan‘at-ı dülâbdadır

İhtiyârıñla girüp râh-ı emelde gezme

İztırâr-ı hareket ma‘den-i sîm-âbdadır

5 Nâ-be-câ sa‘y ile kim nâ’il-i âmâl olmuş

Gerçi erbâb-ı emel zâhir-i esbâbdadır

Nâz-ı düşîze beñzer mi edâ-yı maḥbûb

Lezzet-i kând-ı ḥayâl itme ki düşâbdadır

Gözedirken yem-i ḥasretde kenâr-ı vaşlñ

Dîde-i fûlk nazâr-ı ḥalka-i gird-âbdadır

Nazra-i la'l-i lebiñ şevkimi efzûn eyler

Cân u dil tâze leyin neş'e-i mey-tâbdadır

Ḥazret-i Âgâh'a Es'ad bu revîşle tanzîr

Şanma her ḥâme-i bî-mağzâ-yı kitâbdadır

22

İn Ğazel-i Râ der-Bârût-ḥâne Goftem bâ-Ṭaleb-i Defterdâr Şerîf
Efendi

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Pâk-ıynet ḥâdişât-ı dehr ile ni'metdedir

Bed-meniş-i eṭvâr nâ-kâbil-i zilletdedir

Çirk-i işyân eylemez tağyîr-i kalb-i ḥâlîşi

Zāt-ı cevher düşse de mezbelgehe kıymetdedir

Serverân-ı bezm-i ‘işmet zīb olur iķbāline
Sāde levh-i ħüsn-i ħaṭṭ tezhīb ile zīnetdedir

İtse de ehl-i derūn evķātını gāhī telef
Vāridāt-ı sīreti ħikmetle bir şūretdedir

5 Biñ ħicāb olsa eger mā-beyni tefriķ eylemez
Rūh-ı āgāh āşināsiyla yine ūlfetdedir
Keşret itmez ‘ākili dil-beste-i kayd-ı hevā
Olsa da cem‘iyyet-i endīşesi vaĥdetdedir

[85b] Es‘adā āzādedir ġamdan egerçi ħāṭırñ
Nefs-i zālīm n'eyleyim gāhī ‘aceb külfetdedir

Nazîre lî-Ġazel-i Yûsuf Ziyâ Paşa Vâlî-i Erzurûm

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Tabla-i cân tîr-i müjgâna nişân olmağdadır
Ey kaşı yâ yâre-i sînem 'ayân olmağdadır

Bir nigâh-ı 'âţîfet ile dil-i nālânıma
Sevdiğim bir nîm-i luţfıñ cism-i cân olmağdadır

Sen ne kanlar dökdiñ ey hûnî hele bir kez düşün
Yek nigâhından nice biñ kerre kan olmağdadır

Deşt-i hûsniñ sen iken şâhib-kırân-ı 'âlemi
Şeh-süvârân-ı muhabbet kahramân olmağdadır

5 Ben ne gûne ketm-i esrâr eylesem hāmûş olup
Derd-i dil dillerde ahîr dâsitân olmağdadır

Ĥazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa o düstûr-ı zamân
Taht-ı nazma zât-ı 'ulyâsı resân olmağdadır

Ya'ni ol hākān-ı felek ma'rifet kim hāmesi
Zīb-i naqş-ı tāk ma'nā-yı cihān olmağdadır

Ben o deryā-yı me'āniden hemān bir katreyim
Ol muhīṭ-i nazm u inṣā bī-girān olmağtadır

Mū-şikāf-ı 'aql-ı remz āşinā-yı ehl-i dil
Hāşılı etvār-ı memdūh-ı zamān olmağdadır

10 Şāh-ı evreng-i şecā'at kahramān-ı mekremet
Celb-i dil feyz ile ol şāhib-kırān olmağtadır

Bir ğazel 'arz eyleyüp bu bende-i memlūkına
Hāme sevdā-yı nazīrende devān olmağtadır

'Afvına mağrūr olup düşdüm nazīre kaydına
Ma'ni-i eş'ār-ı fikrim tercemān olmağtadır

Sāye-i luṭfında işbāt-ı vücūd itdikçe ben
Feyz-i ṭab'im zīb-i çarḥ-ı āsumān olmağdadır

Sû'-i etbâ'mı Hudâ def' eylese Es'ad hemân

Şıyt-ı ikbâle cihân-gîr-i cihân olmağdadır

24

Naẓîre lî-Ġazel-i 'Âşım Efendi 'An-H'âcegân

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Mest-i ikbâl ile şahbâ-keş-i ġâfil birdir

Bezm-i devrâna uyan 'âkil ü câhil birdir

Rızķ-ı maķşûmı füzûn eyleyemez hûsn-i sülûk

Bâb-ı taķdîrde nâ-ķâbil ü ķâbil birdir

Mâni'-i devlet olur şanma zamân-ı ta'tîl

Ân-ı ikbâlde her muķbil ü 'âţil birdir⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ Yazma nüshada 85b sayfasındaki müşirde “heves-i kām” yazmaktadır. Devam eden sayfa 86a olarak numaralandırılmış olsa da remiz gösterilen ibareyle başlamamaktadır. Dolayısıyla nüshanın bu kısmında eksik varak söz konusudur. Ancak 85b sayfasındaki manzumenin revî harfinin -r ile bitmesi ve devam eden 86a sayfasındaki manzumenin revî harfinin ise -r ile başlaması bu aralıkta çok fazla eksik varak olmadığını göstermektedir.

25

[86a] Ğazel

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Tevbe-i meyde tekellüf baña ilhām işidir

Bir ayağıyla şebāt-ı kadem ibrām işidir

İtmemek dāmen-i nāmūsını her-dem taḥhīr

Bu ḥarābāt-ı fesād içre bed-encām işidir

Ne bilür zā’ika-ı dīnini nā-dān-ı cehül

Çekmemek ğayret-i İslāmını bed-nām işidir

Bezm-i nā-dāna varup naḥvet ile mest olma

Kesr-i nāmūs iden ‘ālemde iki cām işidir

5 Reng-i gül-büse midir sīne-i gül-berginde

Zannım ey gül-bedenim bu saña ḥamām işidir

Bezm-i bīgānelere serv-i ḥurāmānāsā

Şalınup gezme bütün bāde-i gülfām işidir

Gördüm ol sîne-i elmâsına şarkup zülfiñ

Yüz bulup itdiği kâfirliği aḥşâm işidir

Bu perestîşlere miḥrâb ideli kaşlarını

Var mıdır saña dîn itdiğiñ İslâm işidir

Sāye-i zülfine bakdım ruḥ-ı gül-renginde

Ne melekdir ne perî Şâni'-i 'allâm işidir

10 Ma'rifet şāḥibi nâ-dân ile hem-reng olmaz

Es'adâ 'ilm ü edeb dīne de ḥod-kām işidir

26

Ġazel-i Şarkı-Edā

fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlün

1 Kāmet-i şimşadıña serv-i ḥurāmân imrenür

Rüy-ı âteşnâkıña verd-i gülistân imrenür

Deşt-i ḥüsniñde o çeşm-i āhuvānıñ görseler

Mülk-i Çīn içre ser-ā-ser çeşm-i cīrân imrenür

Ṭurre-i kudret-i nesīc 'anberīn-i nāzıña

Gīsuvān-ı hūriyān-ı ‘arş-ı Raḥmān imrenür

Ḥātem-i la‘l-i lebiñ teshīr ider ins ü perī

Devr-i ḥükm-i ḥüsniñe cānā Süleymān imrenür

5 Dāne-hā-yı hūy-ı dil-cūy-ı ruḥ-ı per-tābıñā

Cevher-i deryā-yı ḥikmet dürr-i tābān imrenür

Reng-i zülf ü çeşmiñ izhār itdigi kāfirlige

Ser-be-ser mülk-i Fireng ü Kāfivistān imrenür

Sen ne ḥūnīsın nigāhıñ günde yüz biñ ḳan ider

Ġamze-i ḥūn-rīziñe şemşir-i bürrān imrenür

Nazîre lî-cenâb-ı Bidlisî Müştâk Efendi

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

1 Reng-i ruḥıñla verd-i behişt tâbnâk olur
Zülfiñ görince sünbül-i jülîde çâk olur

[86b] Gördikce nîm girişmeye mazharını raķîb
Mâr-ı vücûdı zaḥm-ı elemle helâk olur

‘Arif şayar mı devlet-i dünyâyı bir pula
Âḥir bilür ki ḥılķat-i aşliyye ḥâk olur

Hergiz girîve-i emele reh-rev olmayan
Çirk-âb-ı mâsivâdan anıñ zeyli pâk olur

5 Reng-i hicâz-ı keyf-i lebiñ olsa âşinâ
Bâğ-ı ḥayâle her biri bir şâḥ-ı tâk olur

Müşţâk olan o mihr-i ruḥıñ seyr-i ḥüsnine
Ḥâver gibi vişâli içün sine-çâk olur
Es'ad cenâb-ı Ḥazret-i Müştâk'a pey-rev ol
Şanma bu teng ķâfiyede nazm-ı pâk olur

28

Ġazel

mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün

1 Pīçide-i zülfiñ ruḥ-ı āla şarışıkdır
Sünbül ile gül bāğ-ı ḥüs(ü)nde karışıkdır

Mestürelık itmezdi ruḥıñ zülfiñe āmma
Ġisüları bir vech ile zannım dolaşıkdır

Şābün-ı ḥaḳīḳat ile şüyideye muḥtāc
Zīrā leke-i 'aşḳ mecāzī bulaşıkdır

Sen tarz-ı cefāda baña vādilere düşme
Ḳurbānıñ olam nāzıña göñlüm alışıkdır

5 Dil-dādeleriñ bezm-i tesellisi bozuldı
Ağyār-ı siyeh-mest ile dil-ber barışıkdır

Kūteh ise de çekmem elim semt-i recādan
Dest-i emelim dāmen-i vaşla ulaşıkdır

İzhâr-ı huşûmetdedir ehl-i dile devrân

Erbâb-ı kemâlât ile dünyâ bozuşıktır

Gümrâh olalı râh-ı hayâlim yele şardı

Üftâde o vâdîde yel aşmakda şasıktır

Pejmürde ider mi dili şîrâze-i luţfîñ

Dil çend-i reh-i aşkıña zîrâ sıkışıktır

10 Yağdıñsa n'ola cānı şerâr-ı siteminden

Sinemde yanan dâğ-ı muhabbet yakışıktır

Yâ şun'-ı Hudâ derk ide yâ vuşlat-ı leyli

Mecnûn'a nazar şüreti Es'ad iki şıktır

29

Ġazel berây-ı Raqqâşe-i İnâş-ı Tasula der-Mora

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

1 Reftâre gelse ol kad-i bâlâ şakır şakır

Oynar nezâresiyle yürekler takır takır

Başdan çıkar feleklere ‘aql u şekīb ü cān
Mānend-i zühre başlasa rakşa çıkır çıkır

[87a] Tākat-fürüz-ı nāzişi cān-dāde bñsesi
Āğūş-ı mübtelāda gezerken pıtır pıtır

Gūş eyleyen şadāsını virmez mi cānını
Nuṭṭ eyledikce Rūmī zebānım çatır çatır

5 ‘Aks eyledi derūnuma tāb-ı muḥabbeti
Ol kāfireyle kaynadı kanım fıkır fıkır

Ceyrān bakışlı gül memeli ol güzel kıızı
Bezm-i vişāle gelse kim öpmez şapır şapır

Bilmem ne ḥāldir şerer-i pür-teğāfüli
Sūzān ider fişek gibi cāna fışır fışır

‘Āmm oldı şimdi rāh-ı vişāl-i kenīzekān
Muğlim dahı o dādıya işler vızır vızır

Es'ad düşelden âteş-i aşk-ı hevāsına
Yandı sipendveş dil-i cânım cazır cazır

30

Gazel

mef'ûlû / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

1 Zülfiñ mi rûy-ı âlda sünbül midir nedir
Rûyîñ mı sünbüle ıarışık gül midir nedir

Nuḡlîñ mı neş'edâr-ı siyeh-mest iden beni
Yâ sâğar-ı dehende leb-i mül midir nedir

Hâl-i siyeh mi merdümek-i çeşmim 'aksi mi
Kâfûr-ı gerdeniñdeki fülful midir nedir
'Aks-i nigâh-ı medd-i siyâh-ı hayâl mi
Ṭarf-ı ruḡıñda sünbül-i kâkül midir nedir

5 Pür-şevk ider dili şeker-i nazmı mey gibi
Kilk-i şarîri teşne-i kulḡul mıdır nedir

Reftâr-ı hâmesi ne ‘aceb rakş-ı nazm ider
Hayber-zemîn-i ma‘nâya düldül midir nedir

Es‘ad cenâb-ı Hazret-i Sâlim Efendi'niñ
Muṭrib-nihân-ı hâmesi bülbül midir nedir

31

Gazel

fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün

1 Rind-i mey derd-i humâr ile ne dem cām çeker
Def‘ine hûn-ı diliñ şîşe-i haccâm çeker

Olmaz âsûde göñül zevk-i hayâl-i gamdan
Gâh olur sîneye gamm gâh gül-endâm çeker

Tâ ezel böyledir âyîn-i tarab-zâ-yı şafâ
Derd-i derdiyle gehî bâde-i gülfâm çeker

Hañcer-i cevre siper olmadadır şâf-dilân
Lîk faşş-ı hünere şöhet ile nâm çeker

5 Ne diyem çarh-ı le'îm ehl-i dile el virmez

Bezm-i hâşında müdâm ehl-i dil âlâm çeker

[87b] Olsa da bezm-i şafâ devr-i zamân içre eger

Yine Es'ad sitemi şüh-ı dil-ârâm çeker

32

Ġazel

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Gülşen-i 'aşkı temâşa eyleyenler gülcidir

Çehçeh-i âh-ı hezârı añlayan bülbülcidir

Bezm-i meyden kâm alan ehl-i harâbâta şorîñ

Meclis-i erbâb-ı hikmet neş'e-yâb-ı mülcidir

Ehl-i 'aşkıñ hâþırı bir şüret-i sevdâdadır

Kimisi hâle kim ebrûya kimi kâkülcidir

Rûy-ı cânânıñ ile ğisû-yı meşki sünbüle

Beñzedir şürîde-dil ammâ yine sünbülcidir

5 Dilde şaqlar hāme kāfūr-ı hayāl-i vaşfıñı
Mücrim-i sevdāger endīşe-i meh fülfulcidir

Åh kim çekmezdi dil-i derd-i hūmār ‘ālemi
N' eyleyem şimdi zamāne mā'il-i kılķulcudur

Mest ider Es'ad şarāb-ı tāze āşārım dili
Bezm-i 'işret-hāne-i ma'nāya hāmem mülcidir

33

Gazel

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

1 Gördiñ mi çarķ ehl-i dile ne cefā ider
Her şahş-ı har-nihāda döner merhabā ider

Pür-hūn olan derūne nemek-pāş-ı cevır olur
Bu tavr-ı devr-i zulm ile kāfir şafā ider

Ehl-i derūne görse de kām üzre devrini
Encām-ı kār-ı gerdiş-i luţfıñ ezā ider

Farzâ taḥammül eyleyelim devr-i cevrine

Her gördüğü ḥanāzîri başa belâ ider

5 Ehl-i dilâna itdiği bî-câ cefâlara

Şâd oldığın bildürmek için kaḥḳaha ider⁵⁷⁸

Bir sâğar-ı ḥayâle virür biñ ḥumâr-ı keyf

Bezm-i şafâ-yı 'ayşısı cihânı hebâ ider

Böyle kalursa 'âlem-i yek-reng-i ittiḥâd

Es'ad şafâ-yı 'âlemi renc ü 'anâ ider

34

Ġazel

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Taḥt-ı iḳlîm-i vücûdîñ 'aḳl-ı küll sulṭânıdır

Mülk-i istignâ-yı idrâkiñ göñül ḥâḳânıdır

[88a] Rızḳın istîfâdedir herkes mürettebdır cihân

Ḳurş-ı ḥurşîd-i felek gün başına bernânıdır

⁵⁷⁸ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

Şanma her Leylā beyābān-ı cünūn-ı ‘aşkda
Kays-ı ḥasret-dīdeniñ Leylī gibi cānānıdır

Hūn-ı ‘āşıkdan giyüp pīrāhen-i mātem-perend
Kerbelā maḥbūbe-i ‘āşıkñ belā dāmānıdır

5 Bām-dād-ı ḥaşre dek sūzān olur şubḥ u mesā
Dāmen-i eflāke toğmuş hūn-ı ‘āşık kanıdır

Pister-i ‘āşıkñdayım şormazsın aḥvāl-i dili
Ey ṭabīb-i nāz-ı luṭfñ derdimiñ dermānıdır

Āteş-i ḥasretle pür dāğ oldu ṭarḥ-ı sīnemiz
Dāğ-ı firḳat ‘āşıkñ zīrā gül-i ḥandānıdır

‘Āḳilān serşār-ı ḥayret olmasun da n'eylesün
Şimdi Es‘ad bu zamān dīvāneler devrānıdır

35

Gazel der-Mağosa Goftem

fā'ilatün/fā'ilatün/fā'ilatün/fā'ilün

1 Ey gönül bilsem seniñ cāy-ı qarārıñ kandedir

Bilmedim kevn-i fesād içre irādeñ kandedir

Özge ādemsin uşanmazsın cihānı gezmeden

Hîç qarār itmez misin dār u diyārıñ kandedir

Püş ü pā urmağdasın Mecnūn gibi şahrālara

Mağşudıñ Leylā degilse söyle yārıñ kandedir

Demlenürdiñ bülbülāsā ravza-i cānānede

Ḳandesin şimdi düşün sen gül-'izārıñ kandedir

5 Yūsufāsā ḳal'a-bend itdi Züleyhā'yı felek

İbtilā-yı bend-i ḥasretde şu dādıñ kandedir

Tel tel eylerdi nigāh itdikçe imrār-ı nazar

Şāne-i müjgān ile zülfiñ tırārıñ kandedir

Cây-ı âsâyiş arar Es'ad gönül ben bildigim
Hak' dan artık kimse bilmez kim kararın kandedir

36

Der-Mağosa Goftem

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Kal'a-i hıfza emîn oldum recâ bilmem nedir
Bâb-ı Hak' dan gayrıya ben ilticâ bilmem nedir

Varlığı virdim o sulţâna kerem-pervâze ben
Baña bir cân âşinâ bed-rüsvâ bilmem nedir

Küntü kenzen⁵⁷⁹ sırrına mazhar olan ma'sûm olur
Ben mezâhirden isem illâda lâ bilmem nedir

⁵⁷⁹ “Küntü kenzen: ben bir hazineydim” anlamına gelen ibare. Hadîsin tamamı şu şekildedir, “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rife fe'halaktü'l-halka li-ya'rifünî: Ben gizli bir hazineydim. Bilinmekliğimi arzuladım ve mahlûkâtı yarattım. (beni bilsinler diye mahlûkâtı yarattım)” Ahmet Serdaroğlu, *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966, s. 92.

Püte-i 'aşk içre kâl oldıkda nefs-i kem-'ayār
Âteşin perdâh ile dîger cılâ [bil]mem⁵⁸⁰ nedir

5 Çünkü endîşe-i muhîṭ hîkmete bir kaṭredir
Kaṭre-i nâ-çîze emvâc-ı cefâ bilmem nedir

[88b] Maḥv olup ser olmada tevḥîde bir noḡşân olur
Yâ mezâhirden bu noḡşâna şafâ bilmem nedir

Câm-ı nâsût-ı merâmından siyeh-mest olmayan
Söylemez şahbâ-yı keyf-i mâsivâ bilmem nedir

Hâl-i 'aşkıñ şüret-i elvânına meftûn iken
Âh gönlümde bu derde bir devâ bilmem nedir
Es'ad idrâk eyle maḥbûbıñ niyâz-ı nâzını
Jâj-ḥây itme 'abeş bu ibtilâ bilmem nedir

⁵⁸⁰ Bu mısradaki eksik bırakılan yer, gazelin redifî doğrultusunda metin tamiri yapılmıştır.

37

Gazel der-Mağosa Goftem

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Bu cihān içre ḥarābāt ne ma' mūr nedir
Bilmedim farkını maḥzūn ile mesrūr nedir

‘Ālem olmuş birine nār öbür dīgere nūr
İrmedim ḥikmetine nār nedir nūr nedir

Sebeb-i ḥasret olur zīnet-i cān-ı vuşlat
Dili ḥasretde iden vuşlata mecbūr nedir

Çekmeyen vuşlat için cevri-i zamāna ḥasret
Dem-i vuşlatda bilür mi keder-i devr nedir

5 İçmeyen sāğar-ı hicrānı ayağ üzre müdām⁵⁸¹
Ne bilür keyf-i meyi vaşl ile maḥmūr nedir

⁵⁸¹ Bu beyit der-kenara yazılmıştır. Dördüncü beytin birinci mısraının altına remiz düşürülerek beytin yeri tayin edilmiştir.

Emr-i vaḥdetde zuhûr-ı kadire mensûbdır

Añlaşamaz hele ğaddâr ile maġdûr nedir

Mübrem-i emr-i kazâ çünki mu'în olamaz

Ef'î nâ-kâbil olan hüküm şer ü şerer nedir

Aşlı toprak ise de ismi dîġer-gün itmiş

Bağ hadağ-pâre nedir kâse-i faġfûr nedir

Es'ad idrâk-i hüküm 'ârife bir sevdâdır

Şems-i tâbendeye her gün şeb-i deycûr nedir

38

Ġazel der-Ĥarf-i Zâ

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

1 Biz kim şerer-nümâ-yı fitîl-i muḥabbetiz

Mıṣbâḥ-ı ṭâğ-ı câmi'-i sırr-ı ḥaķîkatiz

Dil şûretâ meşâġil-i imâle bestedir

Sîretde gûşe-gîr-i şafâ-yâb-ı vaḥdetiz

Bî-reng-i 'aşk olan ne bilür keyf-i hikmeti

Biz zevk-yâb-ı şâgar-ı gül-reng-i neş'etiz

Yanmağdayız hemîşe 'alev-gîr-i 'aşk ile

Meş'al-nümâ-yı kâfile sâlâr-ı 'ibretiz

5 Olmaz gönül hayâl-i 'abeşle gedâ-çeşm

Müstağrak-ı nevâl-i 'atâ-yı 'inâyetiz

Ezkâr-ı şükrine bizi meşgûl ide Aḥad

Zıll-ı zalîl-i Ḥazret-i Âşaf' da râhatiz

Ol şaf-şikâf-ı Ḥazret-i düstûr-ı ekremiñ

Meydân-ı 'ibretinde Nerîmân'a şavletiz

[89a] Ol Âşaf-ı yegâne-i nâm-âver-i zamân

Vaşfında mü-şikâf-ı hayâlî-i Şevket'iz

Yok bir sözüm ki vaşf-ı kerîminde söyleyem

Envâ'-i iltifâtı ile lâl-i hilkatiz

10 Mevlâ iki cihânda mükerrem ide anı

Es'ad fezâ-yı hayrına yek-rân-ı himmetiz

39

Ġazel der-Menfâ-yı Erzurûm

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Biz o me'mûruz ki şimdi dâr-ı ğurbet bekleriz

Ser-had-i endîşe-i dilde vilâyet bekleriz

Biz o mecbûr-ı felâket dîdeyiz tâ haşre dek

Qal'a-i şehir-i mükâfât içre fırsat bekleriz

Şehr-i 'aşka pâsbân itdi bizi hükmi-ezel

Bende-i fermân-beriz bâb-ı muhabbet bekleriz

Böyle qalmaz devr-i çarh elbet selâmet döner

Biz 'abeş Mecnûn-şifat semt-i melâmet bekleriz

5 Ehl-i dildir dâ'imâ cevri-e felekle uğraşan

Biz anıñcün küşe-i 'uzletde nevbet bekleriz

Ser-ḥad-ı Īrān zemīn oldı qarārgāh-ı gönül⁵⁸²

Kışver-i dārü 'l-emān içre 'ināyet bekleriz

Es'adā tev'emdir elbette mücāzāt-ı 'amel

Gāh olur firḳat gehī cānāne vuşlat bekleriz

40

Gazel Naẓīre-i Gazel-i Sālim Efendi

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Çenber-i çarḥı geçer tıynet-i çālākız biz

Nesr-i Cibrīl-i per-i ṭā'ir-i eflākız biz

Yemm-i 'irfān-berimiz dürr-i girān temkīniz

Gāh mevc-āver-i keff şüret-i ḥāşākız biz

Gerçi şüretde civānāne temāyülde gönül

Līk sīretde şafā-yāb-ı idrākız biz

Kıblegāh itse ne ğamm zātımı ehl-i tevḥīd

Ṭāḳ-ı mihrāb-ı hüviyyetde olan çākız biz

⁵⁸² Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

5 Keyf ider ʔab'ımı şahbâ-yı mezâyâ-yı kemâl

Bezm-i ma'nâ-yı fezâ'ilde ferahnâkız biz

Hûşe-i bâğ-ı hayât ebedîdir Es'ad

Şûretâ tâk-ı hazân-dîde-i emlâkiz biz

Hâzret-i Sâlim'i tanzîr-i suhan böyle gerek

Şâhid-i ma'nâya zîb-âver-i işrâkiz biz

41

Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i Ġanîf Efendi

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

[89b] 1 ẖāk-ı bülend-i 'arş-ı muḥabbet otâğımız

Nûr-ı ḥulâşa-i eḥadiyyet çerâğımız

Olmaz sürâdıkât-i felek mâni'-i vişâl

Ḳudret-nesîc-i Refref-i dildir yaṭağımız

Mânend-i Muşḥaf ezberimizde cemâl-i yâr

Ḥâl-i şaḥîfe-i ruḥ u gerden durağımız

Müşk-i Hıfâ'yı yâda getürseñ haţâ olur
'Anber-şemîm-i zülf ile pürdür dimâğımız

5 Olmaz hazân-ı bağ dil-i şâf-ı 'âşıkıñ
Her demde gül gibi açılır dilde dâğımız

Ķandîl-i dilde parlamada nûr-ı neft-i 'aşk
Sûzândır fitîl-i muhabbetle dâğımız

Es'ad rebî'-i terbiyete yokdur ihtiyâc
Feyz-i kalemle bellidir âşâr-ı bāğımız

42

Gazel

mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün

1 Reng-i ruḥıñı verd-i muṭarrâ bilürüz biz
Ĥâl-i zekânıñ 'anber-i sârâ bilürüz biz

İtdikçe ḥayâl 'aks-i ruḥıñ dîde-i terde
Mînâya konılmış gül-i zîbâ bilürüz biz

Her dâğ-ı ğam-ı cevriñi ser-levha-i dilde

Enzâre sezâ lâle-i hamrâ bilürüz biz

İllâ ile şanma iderüz vaḥdeti işbât

Nefyiñde ḥafî şirketi illâ bilürüz biz

5 Aḥkâma sezâ dîn midir yoḥsa küfür mi

Ey zâhid anı 'illet-i 'uḳbâ bilürüz biz

Bu bezm-i kühen tarz-ı cihân içre ezelde

Enfâs-ı kadeḥ baḥş-ı dil-ârâ bilürüz biz

Cân virmeyicek vuḡlatıñna nâ'il olunmaz

Ol şîveleriñ aşlını cânâ bilürüz biz

Biñ şüret ile olsa bu ekvân müteḥâlif

Her fūr'ı-ı aşldan yine eczâ bilürüz biz

Es'ad hemân 'İsâ mı ider mürdeyi iḥyâ

Her şâḥib-i enfâsı Mesîḥâ bilürüz biz

10 Fâzıl yiñe 'arz eyleyelim bu ğazeli kim

Pey-revligini cümleden a'lâ bilürüz biz

43

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Ĥamdī Efendi

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Feylesof-ı hüneriñ meclis-i kâln bilürüz

Ĥikmetü'l-‘ayn-ı mezâyâ-yı maķâlîñ bilürüz

Biziz ol şirzime-i cehl-i cihāna hādī

Kāfir elķāb olanıñ sīret-i ĥālîñ bilürüz

[90a] Muşhafāsā ne ķadar itse sūkūt ehl-i kemāl

Biz anıñ levĥ-i derūnında kemālîñ bilürüz

Ne bilür rātibe-i dānişi etĥāl hevesi

Biz kemālāt-ı feniñ şadr-ı ricālîñ bilürüz

5 Feyz-i ĥurşīd-i cihān-tāb-ı felek-fersāyı

Dil-beriñ rüy-ı şafaķ reng-i cemālîñ bilürüz

Maţla‘-ı ĥüsn-i dil-ārādaki ebrū-yı cemāl⁵⁸³

⁵⁸³ Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

Felegiñ ğurra-i ğarrā-yı helâliñ bilürüz

Biz o mi'mâr-ı Sinimmâr-ı kuşûr-ı vaşfız
Tâķ-ı beyt-i hüneriñ tarķ-ı hayâliñ bilürüz

‘Aksidir dilde olan dâĝ-ı süveydâ Es‘ad
Gerden-i sîm-i dil-ârâdaki ħâliñ bilürüz
Nazmımız olmasa da Ĥazret-i Ĥamdî'ye şebîh
Şî'r-i berceste-i taĥsîn-i me'âliñ bilürüz

44

Ġazel

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Dü-çeşm-i bâzıma ħ^vâb ey civânım zârdır sensiz
Yumarsam laĥza müjġânım dahı nâ-çârdır sensiz

Seniñ rûyiñla revnaķ-sâz olur gülzâr-ı endişem
Meşâm-ı câna bûy-ı verd-i cennet ħârdır sensiz

Şu‘â‘-ı pertev-i meh ger liĥâf olsa firâşımda
Baña ey gül-beden bir sûzen-i âzârdır sensiz

Seniñ fikriñle şanma cism ü cānım h̄vāb-ı rāḥatda
Dü-çeşmim bām-dād-ı ḥaşre dek bī-dārdır sensiz

5 Olaldan mübtelā-yı nazra-i zūlf-i siyehkārıñ⁵⁸⁴
Ser-i efkārıma aqṭār-ı ‘ālem dārdır sensiz

Ne deñlü gülsitān-ı ‘ālemi ‘aşkıñla seyr itsem
Ser-ā-pā her güli ‘aynımda āteşzārdır sensiz

Baňa ḥūrī-i cennet ‘arz-ı ruḥsār itse de bakmam⁵⁸⁵
Nigāhım gül-be-çeşm-i ḥaşret-i dīdārdır sensiz

Seniñ taşvīr-i ḥüsniñ var iken kaşr-ı ḥayālimde
Melek dahı baňa bir şüret-i dīvārdır sensiz

Ḥayālīñle müzeyyendir dem-ā-dem ḥāne-i fikrim
Anıñcün Es‘adā efkār-ı dīger ‘ārdır sensiz

⁵⁸⁴ Bu beyitte mısraların yerleri yanlış yazılmış ve bu sebeple beytin üzeri çizilerek der-kenara tekrar yazılmıştır.

⁵⁸⁵ Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

45

Ġazel der-Ĥarf-i Sîn

fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlün

1 Lā'übālī şām-ı vuşlatda nedir bu rütbe ses
Nev-civānım 'ayb olur feryād-ı mānend-i ceres

'Aql u fikrim gitdi başdan seyr idüp reftārıñı
Kākül-i sünbül-nümün üzre olunca dāl-fes

Gīsuvānıñveş dirāz itme şeb-i hicrānıñı
Ey güneş ruhsār-ı dergāhıñdan oldur mültemes

Bāğ-ı hüsniñde hezārān ehl-i dil feryād ider
Ol sebebden murğ-i 'aşқа cism ü cān oldı kafes

5 Pehlevān-ṭab'-ı dūr-i ekmele kimdir pençe-zen
Var mıdır ey dil benimle itmeyen 'ālemde pes

[90b] Fikrim ol deryā-yı aḥḍardır ki olsa mevc-ḥīz
Māsivā yek-kaṭre-i mevcinde gūyā ḥār u ḥas

Sîret-i ahvâle zîb eyle kemâl-i fazlını
Şûret-i dünyāya Es'ad ehl-i dil itmez heves

46

Gazel der-Ḥarf-i Şîn

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Maẓhar-ı feyz-i İlāh ol şervet olmuş olmamış
İktisāb-ı izzet ile devlet olmuş olmamış

Merd olan itmez yed-i ümīddini bāz 'āleme
Māye-i aşlında ḥalkıñ himmet olmuş olmamış

Sen vücūd-ı nāzına virme ta'ab 'uşşāk için
Baña cevriñ çekmeye hem zaḥmet olmuş olmamış

Merd olan itmez ğınāsın ehl-i ḥācetden dirīğ
İhtiyāc ehlinde insāniyyet olmuş olmamış

5 Zaḥm-ı ḥürd olmaqladır 'ādet cihānda kesb-i nām
Faşş-ı âmālinde ḥüsn-i şûret olmuş olmamış

Sîr-çeşm ol eyleme ey dil 'uyûn-ı âzı bâz
Şofra-i cevdetde dürlü ni'met olmuş olmamış

Es'adâ Yümnî-i ehl-i dil bu nazmı nazm idüp
Pey-rev ol maзмûnına cem'iyet olmuş olmamış

47

Ġazel-i Hasb-i Hâl Naşîhat-ı Ma'il der-Ķal'a-ı Mağosa Goftem
der-Harf-i Fâ

mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün

1 Bezm-i emelin hâmrına humârına hep yuf
Sâkî-i neşât-efgen-i devrânına hep yuf

Şol zıll-ı hayâl-i felegi görmeye 'âķil
Eşyâ-yı tecedüddeki im'ânına hep yuf

Dünyâya niçün geldigini bilmese âdem
Hayf aña geçen 'ömrine iz'ânına hep yuf

‘İbād-ı cehālet-menīşin itdigi a‘māl
Makbūl şayarsa eger zamānına hep yuf⁵⁸⁶

5 Ol nefis-i harūn-ı hāra kim binse hevādan
Merkūbına pālānına edyānına hep yuf

Şol ‘abd-i felāket-zedenin hālını gör kim
Şabrında şebāt olmaya nālānına hep yuf

Tā olmaya gülşen ile külhan ile yeksān⁵⁸⁷
Dest-i sitem-i çarhıdan efgānına hep yuf⁵⁸⁸

Ālāy-ı firāvān ile perverde-i devrān⁵⁸⁹
Yokluk ne demek bilmez ise şānına hep yuf

Ol kesiñe serv gibi bütün virmeye sāye
Öyle şeceriñ ebine ‘ağşānına hep yuf

⁵⁸⁶ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

⁵⁸⁷ Bu mısra, üzeri çizilerek mısraın üstüne yazılmıştır.

⁵⁸⁸ Bu mısraın üzeri çizilerek der-kenara yazılmıştır.

⁵⁸⁹ Bu beyit der-kenara yazılmış ve üzeri çizilen mısra ile takdim-tehir yapılması için remiz düşülmüştür.

10 İmrüz kazan kim saña ferdâda gerekdir

Müflis olanıñ hâline hüsranına hep yuf

[91a] Aḥmakdır o kim mekr-i Hudâ'dan ola ğâfil

Zu'munda olan âdet-i erkânına hep yuf

İklîm-i göñül yanmış ola âteş-i hicre

İtfâ-yı tesellisine süzânına hep yuf

Sultân-ı rûsul mefḥar-ı kevneyn-i risâlet

Ol şaḥşa ki ümmet dimeye cânına hep yuf

Sen şer'î-i şerîfinde bulun da demek âsân

Bu kevn-i ğamıñ Hüsrev-i ḥâkânına hep yuf

15 Ol şâh-ı rûsulden ki cihân oldı münevver

Kisrâ'ya dinildi seniñ eyvânına hep yuf

Meb'ûş olacak da'vet-i Hâk ile o sultân

Çağırdı cihân bâṭıl-ı evsânına hep yuf

Maḳbūl-i Ḥudāvend ola bildiñse ger Es‘ad

Tā şimdiye dek itdigi ‘işıyānına hep yuf

48

Ġazel-i Nazīre-i Māhir Efendi

mef‘ūlü / fā‘ilātü / mefā‘īlü / fā‘ilün

1 Müjgān-ı yāre ṭabla-ı cānın iden hedef

Ser-menzil-i merāma bulur rāh-ı muḥtelef

Düşdikce tāb-ı zülfi o zībā-yı maṭla‘a

Bedr-i ḳamerde zāhir olur lekke-i kelef

Çekdim ḥayāl-i hāle-i aġūşa ol mehi

Buldı serīr-i sine liḥāf-ı şeb-i şeref

Ḥāmem o Meryem-i suḥan olmaḳda şöyle kim

Rūḥu ‘l-beyān-ı nuṭḳına ḳalmaḳdadır ḥalef

5 Zāyi‘ ider mi naḳd-i ḥayālīñ serīre-dān

Virmez ma‘ānī-perver olan nazmına şeref

Râh-ı haqîkat içre hırâmân 'azîz olur
Âdem gerek bu yolda budur 'âdet-i selef

Peyrevlik eylemek 'aceb Es'ad o Mâhir'e
Hem-senc olur mı cevheri ile pâre-necef

49

Gazel-i Nazîre-i Hanîf Efendi der-Ḥarf-i Kâf
fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Hilḳat-i vuşlatına perde ḳodı cilve-i 'aşḳ
Herkesi böylece bir derde ḳodı cilve-i 'aşḳ

Bâliş-i derde nice dilleri ser-dâde kılup
Cism-i nâ-ḳâbili pisterde ḳodı cilve-i 'aşḳ

Gâh pest eyledi geh ref' idüp 'illiyîne
Rûḥ-ı 'Îsâ'yı 'aceb yerde ḳodı cilve-i 'aşḳ

Gevher-i 'aşḳa bahâ olmadığı ḥikmetdir
Şüretâ kıymeti cevherde ḳodı cilve-i 'aşḳ

5 Dil-i efsürde nice pertev-âlûd feyzinden

Nûrîñı alb-i anavberde odı cilve-i ‘a

[91b] Olmadı anma aın dâıl-i tat-ı kevneyn

Küfr-i îmānı beraberde odı cilve-i ‘a

Reng-i nāz-ı niġehin sürme idüp cānāna

Nazarın zülf-i mu’teberde odı cilve-i ‘a

e-der-i ‘āleme bir lu’b ile ûret virdi

Ka’beteyn-i emeli nerde odı cilve-i ‘a

Kimini ābil-i feyz eyledi ılat bir iken

Ey ne ikmet kimini erde odı cilve-i ‘a

10 Reng-i ezdādı idüp ta’biye cism ü cāna

ikmeti rû-ı muavverde odı cilve-i ‘a

Mekteb-i ‘aa virüp āme-i sir-āārın

Es’ad’ı nüa-i ezberde odı cilve-i ‘a

50

Gazel

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Sîne-çâk itdi 'aşâ-yı kahr ile deryâ-yı 'aşk
Ğark-ı Fir'avn eyledi mevc-i yem-i Mûsâ-yı 'aşk

Gâh ider İskender'i fermân-revâ-yı şark u garb
Zîver-i şahrâ kılar Kays'ı gehî Leylâ-yı 'aşk

'Âleminde demlenürken dâhil-i devrân olur
Bir deme pür-dâğ ider cism-i laîfin nây-ı 'aşk

İddi'â-yı nefy-i vahdet itmedikce âdemi
Ehl-i tevhid eylemez ben bildiğim âlâ-yı 'aşk

5 Mücib-i icâd-ı kevneyn olmasa 'aşk-ı vedüd
Dâhil-i tekvîn olup bulmazdı 'âlem cây-ı 'aşk

Kimi hayretde kimi 'izzetde kimi tekyede
Bir 'aceb devrâna koydı 'âlemi hâhây-ı 'aşk

‘Âşkdur sermāye-i bāzār-ı şevk-i ehl-i dil
Şındırur ammā nice sevdāgeri sevdā-yı ‘aşk

Bak ne şüretle ten-i şābırda oldu cilveger
Cismini sūrāh sūrāh itdi hikmet-zā-yı ‘aşk

Ey ne hikmetdir vücūd-ı iklîmin zabt eyleyüp
Âhır istihlâf ider Es‘ad nice Dārā-yı ‘aşk

51

Gazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Gerçi cāna hem-dem oldu nāy-ı ‘aşk
Dāğ-ı devrān urdı Mevlānā-yı ‘aşk

Zülf-i yārı kayd idelden başıma
Kaddimi ham eyledi sevdā-yı ‘aşk

Ehl-i hālin eşk-i çeşmin kan ider
Cevr-i gūn-ā-gūn ğam-fersā-yı ‘aşk

Zikrini âyîne-i endîşe kııl

Bağ ne şûret gösterir dünyâ-yı 'aşk

[92a] 5 Düşdikce tağlara Mecnûn gibi

Gösterir mi kendini Leylâ-yı 'aşk

Gülşeninde nâle eylersen eger

Açılır her gönçe-i zîbâ-yı 'aşk

Gevher-i hikmet kenâre yüz tutar

Ger temevvüc eylese deryâ-yı 'aşk

Halka-i tevḥîde bend eyler dili

Yokdur anda âdem diyü illâ-yı 'aşk

Târ [u] pûdı 'aşk ile mensûcdur

Bir kumâş-ı nûrdur kâlâ-yı 'aşk

10 Cânım iklîminde cevri eyler meded

Dâd elinden el-amân Dârâ-yı 'aşk

Beslemiş Es'ad 'aceb eṭvār ile
İbn-i vakt bitmiş seni bābā-yı 'aşk

52

Gazel-i Nazīre li-Ḥazret-i 'Osmān Efendi

mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün

1 Bağma o bedr-i māha ki bir var bir de yok
Aldanma evc-i cāha ki bir var bir de yok

Bu 'ālem-i fenāya gelenler gelür gider
Bağ ol ṭarī giyāha ki bir var bir de yok

Rüy-ı refāh görmegi iḳbāl zann idüp
Aldanma luṭf-ı şāha ki bir var bir de yok

Ādem bu bezm-i 'ālem-i nāsūta geldiği
Beñzer o bir güvāha ki bir var bir de yok

5 'Arifleriñ teveccühi Rabb-i ḳadīmedir
Bağmaz dīger ilāha ki bir var bir de yok

Es'ad hevâ-yı nefse uyanlar cezâdadır
Meyl itme her sefâha ki bir var bir de yok

Rûz-ı şebi bu 'âleme bak şanki Rûzî-dih
Beñzer şeb-i siyâha ki bir var bir de yok

53

Ġazel

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Gerçi câna hem-dem oldu nây-ı 'aşk
Dâğ-ı devrân urdı Mevlânâ-yı 'aşk

Hîç te'allüm istemez ma'nâ-yı 'aşk
Âdemi taħrîr ider ma'nâ-yı 'aşk

Şirket-i nefy itmedikce lâ-yı 'aşk
Maħv-ı endâd itmez istisnâ-yı 'aşk

Ey yüzi gül şacı sünbül cân-ı 'aşk
Sen misin cân yakıcı âşnâ-yı 'aşk

5 Her dükenmez genc-i lâ-yefnâ bulur

‘Âşıkıñ sultân ider ignâ-yı ‘aşk

[92b] Herkese ‘arz-ı cemâl eyler mi hîç

Ehl-i dil ma‘şûk-ı müsteğnâ-yı ‘aşk

Vâ‘ız-i kürsî-nişîn-i ‘aşk olan

N’eydügin idrâk ider ma’nâ-yı ‘aşk

Her sebük-mağzâ virür mi yâ neşât

Bâde-i gül-reng ile mînâ-yı ‘aşk

Hîç ider mi sırr-ı ‘aşkı âşikâr

Şûfî-i lâ-yefheme dâñâ-yı ‘aşk

10 ‘Akl irer mi kaşr-ı hoş bünyâdına

‘Arşa-i hikmetdedir mînâ-yı ‘aşk

İtmesün pür-dâğ Es‘ad sîneni

Her deminde ol ki Mevlânâ-yı ‘aşk

Der-Na't-ı Ser-Mezheb-i Efhām Hâzret-i İmām-ı A'zam

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Her kelāmı mağz-ı Kur'an'dır İmām-ı A'zam'ın

Her hadîsi lübb-i Furkân'dır İmām-ı A'zam'ın

İllet-i cehli cihāndan def' idüp tedric eyle

Her sözi biñ derde dermândır İmām-ı A'zam'ın

Kaşd-ı rahmetle mezāhib ihtilâfın eyledi

Maqşadı dünyāya ihsândır İmām-ı A'zam'ın

Unşur-ı kudsisini dört mezheb itdi 'āleme

Niyyeti Peygām-ber'e şāndır İmām-ı A'zam'ın

5 Kök şalaldan revḥa-i 'ilmi riyāz-ı 'āleme

Sāyesi āsāyiş-i cāndır İmām-ı A'zam'ın

Müctehidler serveri şāh-ı şerī'at efseri

Vaşfı böyle zīb-i ekvāndır İmām-ı A'zam'ın

Pîşvā-yı muḳtedā şāhib-ḳırān-ı ihtidā
Hükmi her yerde cihān-bāndır İmām-ı A'zam'ın

Evliyālar melce'i dīn-i mufahḥam menşe'i
Mezhebi terşīḥ-i ĩmāndır İmām-ı A'zam'ın

İçtiḥādı iḥtilāfı raḥmet-i perverdigār
Ümmete aḳvāli ğufrāndır İmām-ı A'zam'ın

10 Cāmi'-i dīninde Es'ad bendesi şūrīde-ḥāl
Hizmetinde bir na't-ḥvāndır İmām-ı A'zam'ın

55

Gazel

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Ey göñül bilsem nedir āyā bu efkārıñ seniñ
Derd-i 'aşḳ ĩmā ider zīrā bu efkārıñ seniñ

Ġamzeler dād u sitedde çār-sū-yı nāzda
Nev-be-nev kālā-yı şabr olmak mıdır kārıñ seniñ

Gülsitân-ı hilkat-i hüsne virür zîbâyişi

Sünbül-i gîsûlarıñla âl-ı ruhsarıñ seniñ

[93a] Bir ağızmuş bezm-i meyde reng-i tâb-ı neş'eden

Yohsa ibhâm-ı vişâl itmez o güftârın seniñ

5 Dün gice ağıyâra hem-dem oldığıñ işrâb ider

Ben şorarken la'l-i nâbıñdan bu inkârıñ seniñ

Ceyş-i zülfiñ taraf-ı ebrûya ne hâcet dökmeñe

Kayd-ı cânımken benim zülf-i siyehkârıñ seniñ

Es'ad'a bâğ-ı vişâliñden hemân yek büsemi

Nev-nihâlim böyle bir şeftâli mi yâriñ seniñ

56

Gazel-i Hayâliye

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Virdi sevdâ gönlüme kaşı kemânım saçlarıñ

Kayda şaldı başımı serv-i revânım saçlarıñ

Bir siyeh nūr-ı menekşe reng idüp zülf eylediñ
Reng-i reşk-i hūr-ı cennet mi hānım saçlarıñ

Āfitāb-ı rüyā başdan başa ebr-i hayāl
Zülf-i ‘anber-bū bile mihr-i cihānım saçlarıñ

Vaşıña lāyık cihānda bir suhan yok söyleyim
Nūr-ı esrār-ı Hūdā' dır mihribānım saçlarıñ

5 Ebruvān u çeşmiñe dā'im kafādār olmada
Yüz bulaldan kāfir oldu āh o cānım saçlarıñ

İhtizāz itdikce sen her pīçisinde mevc odur
Dīdeler nūr-ı siyāhī bī-amānım saçlarıñ

Dil girībān-çāk iken cellād-ı ğamzeñden yine
Dü-kemend itmekdedir ey dil-sitānım saçlarıñ

Ķaplamuş envār-ı iklīm-i cemāliñ ser-be-ser
Leyle'-i kādriñ şebidir nev-civānım saçlarıñ

Nürdan bir deste sünbül gibi olmuşken dü-bend

Es'ad'a göstermemeñ n' olsun a cânım saçlarıñ

57

Ġazel der-Na't-ı Hâzret-i Şeyh Kâddesellâhu Sırrahu'l-'Azîz⁵⁹⁰

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Zât-ı pâk-i akdesî vahdetdir 'Abdu'l-kâdir'in

Hulkı da perverde-i hikmetdir 'Abdu'l-kâdir'in

Âsitânedir gehî manend-i 'arş-ı 'azîme

Hânkâh-ı 'izzeti cennetdir 'Abdu'l-kâdir'in

Kurş-ı mihr-i sırrına hâver kerâmâtı bütün

Bâhter-i ezkârı maḥviyyetdir 'Abdu'l-kâdir'in

Bir mürettebdir vücūd-ı cûdına feyz-i Aḥad

Rûtbe-i kuṭbiyyeti devletdir 'Abdu'l-kâdir'in

⁵⁹⁰ "Allah, sırrını mübarek eylesin." Evliyadan birinin adından bahsedildiği zaman söylenen saygı sözü. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 803-804.

5 Hıttā-i Geylān'ı kıldı zīver-i zikr-i cihān
Nāmı şāh-ı mülk-i kutbiyyettir 'Abdu'l-kādir'in

Pādişāh-ı evliyā revnaḵ-tırāz-ı aşfiyā
Bārgāhı melce'-i raḥmetdir 'Abdu'l-kādir'in

[93b] Bendesidir Es'ad ol dergāh-ı kutb-ı ḥimmetiñ
Hānḵāh-ı sırrı bir cennetdir 'Abdu'l-kādir'in

58

Na't Fī-Haḵḵı'n-Nūri'ş-Şamedānī Mevlānā Eş-Şeyḥ 'Abdu'l-Kādir
Geylānī Ḳuddise Sırrıhu'l-'Azīz
fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Sırrına dil-bestedir 'irfānım 'Abdu'l-kādir'in
Bildi zāt-ı akdesin iz'anım 'Abdu'l-kādir'in

Haḵ ziyāret itmegi taḳdīr itmişse eger
Yüz sürem dergāhına ḥāḵānım 'Abdu'l-kādir'in

Maṭla'ı şems-i hüviyyet kuṭb-ı lāhūt oldıḡım
Bildiler hep dillere destānım 'Abdu'l-kādir'in

Güş iden naql-i kerāmâtın bulur cisminde cān
Haste diller derdine dermānım 'Abdu'l-ķādir'in

5 Şāh-ı evreng-i velāyet cilvegāh-ı sırr-ı Hāķķ
Dīnine ūftādeyim ĩmānım 'Abdu'l-ķādir'in

Cismime rūhānī keyfiyyet virür her fıķrası
Neş'esiyle cān bulur vicdānım 'Abdu'l-ķādir'in

İntisābım var ezelden bārgāh-ı luţfıña
Sāyesidir kesb-i feyz-i şānım 'Abdu'l-ķādir'in

Gülşen-i feyz-i ķabūl-ı Hāķ gülidir Kādiri
Sırr-ı zīb-i fark cānım sulţānım 'Abdu'l-ķādir'in

Gerçi Es'ad yok anıñ evşāfına lāyık sözüm
Vaşfın itmek ister ammā cānım 'Abdu'l-ķādir'in

59

Gazel der-Ḥarf-i Lām

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Hüsrev-i şāhib-kırān mülk-i ma'nādır hayāl
Pādişāh-ı taht-ı inşā-yı mu'ammādır hayāl

Kişver-i dilde ekālīm-i vücūda hüküm ider
Dāver-i fermān-revā-yı tāt-baḥşādır hayāl

Bāğ-ı feyz günde bir şūret ile pervāz ider
'Andelīb-i gülşen-i hikmet temāşādır hayāl

Bir güherdir feyz ile deryā-yı hikmetden çıkar
Līk o deryāya yine gāvvas-ı inşādır hayāl

5 Mürde-i elfāza nefh-i rūḥ idüp ihyā ider
Her nefes ma'nā-yı cān-baḥş-ı Mesīhā'dır hayāl

Bir ser-i mū üzre naḫş eyler iki 'ālemleri
Ey 'aceb Bih-zād-ı ressām-ı mezāyādır hayāl

Bir muṭalsam daḥme-i Efrāsiyāb'a beñzer ol

Es'adā gencine-i dünyā vü 'uḳbādır ḥayāl

Gāh maḡmūm olmada geh rūšenālīk itmede

Ḥāşılı Es'ad güneş gibi dilārādır ḥayāl

[94a] Herkesiñ nerm u dürüş-i ḥılḳatın terkīḳ ider

Es'adā mā-şüy-ı gül-bîz-i mezāyādır ḥayāl

60

Ġazel der-Ṭrabzon Goftem

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Gül o güldür reng-i evreng ammā gülistān degil

Bülbül ol bülbül ne ḥikmetdir ki efgān ol degil

Ḥuşe-i engür-ı tāk-ı neş'eden pîr-i muḡān

Süzdiği keyfiyyet ol ammā ki mestān ol degil

Girye-i deryā-ḥurūşı cevır ile olmuş ḥarāb

Şehr-bendergāh-ı nişfetde bedestān ol degil

Cüst ü cū itdim eḳālīm-i cihānı añladım
Âşınālar bildiğim ammā ki yarān ol degil

5 Dil perestişde velī tab-ḥāne-i devrānda
Deyr-i Ferḥār eski resm üzre civanān ol degil

Yūsufāsā eyledim iḥvān ile terk-i vaṭan
Soñra bildim Mısr-ı ünsiyyetde iḥvān ol degil

Seyr idüp devrānı dil girdi mu'allim-ḥāneye
Ṭıfl-ı ma'sūm-ı hūner oldur debistān ol degil

Añladım sırr-ı terākīb-i vücūd-ı ādemi
Ḥilḳat-i ādem bir ammā her bir insān ol degil

Ehl-i dil ḥayrātidir Es'ad bu çarḥ geçirdiñ
Bildigiñ devrān şanursın şimdi devrān ol degil

61

Ğazel Naẓīre-i cenāb-ı ‘Āşım Efendi

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Ehl-i dil ger olsa da dehriñ ğamıyla müştāğil

Eylemez devrân anıñ eyyām-ı hicriñ muttaşıl

Çāre-perdāz-ı ‘ilāc-ı derd olur ehl-i kerem

Cā-be-cā ger olsa da eṭvār-ı cūdı müştemil

İ‘tiyādı ğadr olan bulmaz felāḥ ‘ālemde hîç

Rûzigār eyler anı ceyş-i elemle muzmaḥil

Fikr-i dūr-â-dürünü sermāye-i zevk eyleyen

Höd-be-höd re‘y-i hevâsında olur mı müstaḳil

5 Ni‘met-i der-dest-i ferdāniyyeye şükr itmeyen

Ni‘met-i deryûze-i ‘ālemde olmaz munfaşıl

Bî-maḥal zîver-bîlân şadr-ı merāmı zâtıña

Menzil-i kāmında bulmaz cāyı illā münfa‘il

Her giyāh-ı sebze gel im‘ān ile eyle nazar
Bağ riyāz-ı şun‘-ı reng-ā-rengē kaṅgı mu‘tedil

Ṭavr-ı maḥlūḳata bağ Es‘ad ‘aceb ḥikmet nedir
Her birin bir ḥāle ḳılmışdır tecellī müštaḡil

62

[94b] Ğazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Gāh olur kim bezm-i ‘aşka bāde-i semmdir göñül
Kesb-i keyfiyyet ider ki şağar-ı Cem' dir göñül

Gāh bir sulṭān olur iḳlīm-i istiḡnāda geh
Bir ḳabā-yı sāde ister özge ādemdir göñül

Vaḳt olur bir vaz‘-ı nā-hemvāra meyl eyler müdām
Ba‘z olur bir peşe-i nā-ḳīze hem-demdir göñül

Ḥamle-i şemsīr-i nā-dānā gehī gerdün-firāz
Gāh ḥün-riz-i ḡāzab bir tīḡ-i Rüstem' dir göñül

5 Gülsitân-ı 'âlem-i nâsûta ikbâl eylemez
Gönce-i bî-büy-ı eyyâmıyla ser-semdir gönül
Mâsivâdan gâh olur âzâde ki der-қayd olur
Hall u 'uқde қâbiliyetli bir 'âlemdir gönül

Böyledir Es'ad mücâzât-ı cezâ-yı dil-berân
Der-i 'aşқ yâ Rabbi dermân ile hamdır gönül

63

Gazel

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Sâ'ile dergâh-ı Hâқ ihsânıdır nışfu'l-leyâl
Haste diller derdiniñ dermânıdır nışfu'l-leyâl

Sâde diller neş'esi kâmilleriñ sermâyesi
Hâlıқıñ gencine-i gufrânıdır nışfu'l-leyâl

Nüh-felek tablı meh-i hurşîd-i çarh iglâ mıdır
Ceyş-i evқâtıñ şeh-i devrânıdır nışfu'l-leyâl

Çäre-sā-yı ‘afv-ı ‘iṣyān olmağa her sâ‘ati
Mücrimāna mağfiret dāmānıdır nıṣfu ‘l-leyāl

5 Kendiniñ ğaffār u vâcid oldıñın eyler ‘ayān
Pādişāhlar pādişāhı şānıdır nıṣfu ‘l-leyāl

Perde-i şebden temāşa itdirür ruḥsārını
‘Āşıkıñ maḥbûbe-i sulţānıdır nıṣfu ‘l-leyāl

Reng-i gûn-â-gûn ile pürdür ḥam-ı çarḥ Es‘ad
Şıbgatullāh’ ıñ⁵⁹¹ güzel elvānıdır nıṣfu ‘l-leyāl

64

Gazel der-Ḥarf-i Mīm Nazīre-i Gâzel-i Mollâ Şeyḥ İbrāhīm El-
Hakḳı El-Erzurūmî Kaddese Sırrahu
müstef‘ilün/müstef‘ilün/müstef‘ilün/müstef‘ilün

1 Cānān ile mihmānıyım ğayrı mekânı n‘eylerim
Mihmānlarıñ ‘irfānıyım dārü ‘l-emānı n‘eylerim

⁵⁹¹ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ: Şıbgate‘l-lāhi ve men aḥsensu mine‘l-lāhi şıbgaten ve naḥnu lehü ‘ābidūne: Biz, Allah‘ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah‘ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz (deyin).” (Kur‘ân-ı Kerīm, Bakara 2/138) âyetinden alınmıştır.

Lâhût ilinden gelmişim nâsûtı idrâk itmişim
Bir dil-bere dil virmişim ğayrı civânı n'eylerim

Dünyâya gelmek bir 'arâz kesb-i ma'ârifdir ğarâz
Derd-i fenâdan dil marâz Loḳmân-ı cânı n'eylerim

[95a] Bu 'âlemi fânî bilen 'ayn-ı başîretle gören
Encâmını derk eyleyen dir ki cihânı n'eylerim

5 Bezm-i elestiñ sāğarı itdi bu cânı ser-seri
Ḥayretde kıldı dilleri rıtl-ı girânı n'eylerim

Nefs-i le'îme hâlikim râh-ı hüdâya sâlikim
İksîr-i feyze mâlikim kîmyâgerânı n'eylerim

Erzâḳ-ı maḳsûmım benim lâ-büdd bulur cân u tenim
Varken ḥazân-ı gülşenim bülbul-fiğânı n'eylerim

Allâh iken ma'bûdumuz Rezzâḳ iken maḳşûdumuz
Ḥallâḳ iken meşhûdumuz ḥâḳâniyânı n'eylerim

Dehre gelenler bitmede hem her gelenler gitmede⁵⁹²

‘Ârif olan seyr itmede fânî zamânı n'eylerim

10 Deryâ-yı feyzîñ varıyım üftâdegâñıñ cânıyım

Ârifleriñ sulţânıyım nâm u nişânı n'eylerim

Mekr-i İlâhîyle göñül memlû iken n'itsün Rûsul

İdrâk ider mi ‘aql-ı küll vehm ü gümânı n'eylerim

Ol kim cihânda cân olur her derdine dermân olur

‘Âlemlere Loğmân olur tıbb-ı zamânı n'eylerim

Tevhîd iderken bak vücûd eyler çemenler hep sücûd

Yeksân olur bûd [u] nebûd ben îñ u ânı n'eylerim

Yâriñ şarâb-ı ‘aşkıñı içdim de bildim zevkıñı

Derk eyledim her keyfini sâğar-keşânı n'eylerim

15 Kâfîdir Allâh her ıula elbet bu cân anı bula

Değmez bu ‘âlem bir pula fânî cihânı n'eylerim

⁵⁹² Bu beyit der-kenara yazılmıştır.

Deryâ-yı erzâk-ı Hudâ cûş eylemekde her yaña
Rızkın virürken her kula genc-i revânı n'eylerim

Es'ad gürûh-ı nâsdan müstağni istiğnâsdan
Dâmen-keş ol ednâsdan nuṭṭ u beyânı n'eylerim

65

Ġazel-i Şarkı-Edâ

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Ben seniñcün ihtiyâr-ı miñnet itdim sevdiğim
Cân-ı şîrîni esîr-i ğurbet itdim sevdiğim

Derdimi 'arz itmege dünyâda hem-dem bulmadım
Hayf kim ahîr vaṭandan 'uzlet itdim sevdiğim

Bağ ne hâl-i 'aşka düşdüm ḥasret-i dîdârdan
Kendimi bend-i belâ-yı firḳat itdim sevdiğim

Görmesem ruḥsârını bir dem virürken cânımı
Ḥasretiñle 'âkıbet ünsiyyet itdim sevdiğim

5 Es'ad'ı Leylā-yı zülfiñ 'aşkı rüsvāy ideli
Ol sebebden saña Mecnūniyyet itdim sevdiğim

66

Gazel

mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün

[95b] 1 Aç sīneñiñ izārını hayrānuñ oldığım
Göster o nūr-ı kudretiñ kurbānıñ oldığım⁵⁹³

Ol tūde-nūr-ı maḥẓ mı eṭrāf-ı sīne mi
Ey cān fedā-yı nazra-i şiryānuñ oldığım

Tārāca virdi bend olanı zülf-i müşk-bār
Bir ben miyim görince perişānuñ oldığım

Ayırdı ḥüsniñe dili ğalṭide eyledim
Bildiñ rubūde-i ser-i çevgānuñ oldığım

⁵⁹³ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

5 Nûr-ı seriniñ 'aksi mi pîrâheniñ midir

Söyle perend-i pîrehen-i cânıñ oldıgım

Bir kez nigâh-ı nâzına şâyân degil miyim

Yazık esîr-i pençe-i müjgânıñ oldıgım

Gîsû-yı kâfire niçün ol rütbe yüz virüp

'Uşşâkı kayda şaldıñ a kurbânıñ oldıgım

Şol gelmemeñde Es'ad'a bir hisşe añladım

Şorsam olur mı aşlını nâlânıñ oldıgım

67

Ġazel berây-ı Naẓîre-i 'İzzet Beg

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 'Ârız-ı âl dil-ârâya gül-i ter mi disem

Pîçîş-i turrelere sünbül-i kamer mi disem

Maṭla'-ı rûyıñı gördikce şeb-i zülfiñde

Leyle-i kadre toğan şubḥ-ı münevver mi disem

Reviş-i nâdireye nâz ile virdikce hırâm
Kadd-ı dil-cüyûña şimşâd u şanavber mi disem

Zahme-i vuşlata her ‘ukdesi bir pîç olmuş
Bend-i şalvârîñ iki başlı bir ejder mi disem

5 Meh-i nev diyü hilâl-i felege bakdıķca
Pertev-i ‘aks-i miyânıñdaki hançer mi disem

Gülbün-i sîneñ iki ğonce-i zîbâ içmiş
Gül-i cennet mi o gülşende yâ nev-ber mi disem

Es‘ad‘a söyle nedir cins-i melek mi nesliñ
Saña kurbân olam rûh-ı muşavver mi disem

68

Ėazel Nazîre-i Ėazel-i ‘Ėşım Efendi
mefâ‘ilün/fe‘ilâtün/mefâ‘ilün/fe‘ilün

1 Göñül şarâb-ı leb-i la‘l-i yârdan içelim
Yeter humâr-ı ğam-ı rûzigârdan geçelim

Fenāya virmeyelim dāne-i hādī āmāli
Şiyār-ı mezra‘-ı a‘māli biz eküp biçelim
Varup Һarīm-i dil-ārāya Һarz-ı mestāne
Ayāğ-ı mül ile sermest idüp Һarup Һucalım

Lihāf-ı şebde yaturken n'ola o meh-pāre
Varup mişāl-i şafağ-ı sīnesin açalım

[96a] 5 Gelür o nāz iderek Һaclegāh-ı maqşūda
Yolunda eşk-i niyāzı hemān döküp şaçalım

Bu nev-zemīni açup rāh-ı semti ‘irfāna
Kemiyet-Һāmeve Es‘ad süvār olup Һaçalım

Cenāb-ı Һazret-i ‘Āşım'la bāğ-ı nazm içre
Һayāl-i zevk-i mezāmīn ile Һonup göçelim

69

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i Vālī-i Erzurūm Yūsuf Ziyā Paşa

fe'īlātün/fe'īlātün/fe'īlātün/fe'īlün

1 Tā-be-key ḥasret ile dīde-i pūr-āb idelim

Eşk-i çeşm-i ğam ile menba'-ı hūn-āb idelim

Varalım başdıralım keyf-i meye dildārı

Yā bu keyfiyyeti bir kerrecik işrāb idelim

Rūz-ı şeb gizli midir zulmet-i kākülde ruḥıñ

N'ola bir pāre o yüzden gice meh-tāb idelim

Şanma ḥüsniñe 'uşşāk-ı perestişde ise

Ṭāk-ı ebrūlarını kıble-i miḥrāb idelim

5 Giceler 'azm idelim ḥaclegāh-ı cānāne

İştiyāk-ı dili ol nev-rese bir bāb idelim

Aña 'āşık mı dirim olmaya hergiz āgāh

Bāri biz sizce raķīb ile şafā-yāb idelim

Es'adâ Hazret-i düstür-ı Ziyâ Paşa'ya
'Arz-ı mâhiyyet idüp sâyede meh-tâb idelim

70

Nazîre-i Gâzel-i Hasîb

mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün

1 Hayâl-i 'arızîñla leyle-i hicriñ nehâr itdim
Görüp gîsû-yı sünbülfâm-ı zülfiñ nev-bahâr itdim

Görünce cennet-i sîneñde açmış ğonce zîbâları
Hayâl-i gülşen-i fikrimde tarh-ı lâlezâr itdim

Düşelden hâşiye envâr-ı zülfiñ nüsha-i hüsne
Kitâb-ı şerh-i 'aşkıñ bezm-i dilde ihtîşâr itdim

Eğerçi şaklamışdım derc-i dilde şeb-çerâğāsâ
Taḥammülünden ƙalup esrâr-ı 'aşkın âşikâr itdim

5 Beni her-dem idersiñ sūziş-i 'aşkınla nâlîde
Neyāsâ cism ü cânım âteşiñle dâğdâr itdim

Şeker-riz oldu çüb-ı hāmem evşāf-ı dil-ārādan
Anıñçün encümāsā gevher-i nazmım nişār itdim

Şeb-i vaşlında tenhā şardım Es‘ad sīne-i cāna
Ser-ā-pā gül gibi gül-būselerle bāri zār itdim

Hasīb tāze-i güftārıñ bu pehnā-yı ma‘ārifde
Kemīngāh-ı hūnerde kendi naḥçīrin şikār itdim

[96b] ‘Arūs-ı nazma zīnet-sāz olup meşşāta-i hāmem
Aña bir kat libās-ı tāze virdim yādīgār itdim

71

Gazel Nazīre-i Ğazel-i ‘Aşım Efendi

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Ey gönül kūy-ı dil-ārāya seniñle varayım
Bağayım ḥaste diliñ derdine dermān arayım

Rāz-ı ‘aşk-ı dil-i ‘uşşākını ifşāya sebep
Çekeyim ḥāne-i tenhāya lebinden şorayım

Âb-ı nûş-ı dü-çeşmimle müzeyyen-i şâne
Şaff-ı müjgânım idüp kâkül-i yâri tarayım

Var mıdır cümle-i fikrinde 'arūs-ı kāmı
Deymeyin sîne-i ümmîdime bir kez şarayım
5 Söyle kurbânıñ olam sende nedir bu vaḥşet
Cân-ı şîrîni daḥı söyle yolında vireyim

Mîve-i naḥl-i vişâlim saña olmaz dirsın
Bâri şeftâlini bir kerrecik olsun göreyim

Sâdece böyle ğazel 'Âşım'ı tanzîr olmaz
İ'tizâr eyleyerek 'arz ideyim yalvarayım

72

Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i Tâhir Efendi Erzurûm

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Gülşen-i 'âlemde ben şimdi hezâr-ı ḥasretim
'Andelîbâsâ dem-a-dem bî-ḳarâr-ı ḥasretim

Dâğdâr itdim riyâz-ı sîne-i endîşemi

Āteş-i firķatle perverde bahār-ı ḥasretim

Eşk-i çeşmim ol ķadar aķmaķda kim hicrān ile
Menba‘-ı tūfāna ‘ayn-ı cūybār-ı ḥasretim

Reşḥa-i āb-ı teselliden su yetmez āteşim
Yanmada cān u derūnum şu‘lezār-ı ḥasretim

5 Dūş olaldan dil Zūleyḥā-yı ḥayālīñ ‘aşķına
Yūsufāsā Mışr-ı firķatde müşār-ı ḥasretim

Yāre-i ‘aşķa ṭabīb-i tesliyet sūd eylemez
Mübtelā-yı derd bī-dermān-ı yār-i ḥasretim

Ol ķadar ūlfetlidir Es‘ad gönül ḥasretle kim
Şimdi ehl-i firķate ben yād-gār-ı ḥasretim

73

Ġazel

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

1 Benim gül yüzli yārim var iken nā-dāneyi n'eylem

Hezār-ı gülşen iken sebze-i bîḡāneyi n'eylem

[97a] Kāzā-yı 'arş-ı me'mūr-ı gönül cāy-ı qarārımken

Bu köhne bāḡıñ maşnū' olan kāṣāneyi n'eylem

Züleyhā-yı vişāle Mısr-ı endişemde yol buldum

Esîr-i bend-i zindān eyleyen cānāneyi n'eylem

Var iken kûlzüm-i fikrimde biñ dāmen dūr ü gevher

Tekellüfle şādef-perverdesi devrāneyi n'eylem

5 Siyeh-mest-i ḥaḳîḳat olma varış bezm-i ḥılḳatde

Şarāb-ı 'aşr ile keyfiyyet-i mestāneyi n'eylem

Mül-i la'liñle ser-mest-i ḥayāl-i vuşlat olmuşken

Ben ey sākî ayağımla düşüp mey-ḥāneyi n'eylem

Hümā-yı ‘arş-pervāz-ı ḥaḳāyık sırrım ey Es‘ad
Bu ḥāletle ḳarārım yoğiken ben lāneyi n' eylem

74

Ġazel

fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilün

1 Ey ḥayālīm ne ḥayāl eyledigin ben bilürim
Bezmine yār-ı dil-ārā ṭalebin ben bilürim

Gülbün-i ravza-i endīşede açılmış ezel
Perveriş eyledigin ḡonce lebin ben bilürim

Ḥalka ḥalka görinen dūd-ı siyāhımdır hep
Saña zülfin gibi zīnet virenin ben bilürim

Āh yārīm ile hem āḡūş iken evvel eyyām
Virdigim naḳd-i ḥayāt encümenin ben bilürim

5 Āteş-i ḥasret ile yanmadasın ey göñlüm
Seni bu ḥāle ḳoyan gül-bedenin ben bilürim

Tabağ-ı nûra konılmış iki turuncāsâ
Sînede tûde-i nûr-ı bedenin ben bilürim

Şeb-i yeldâ saña bir lahza ise ey çeşmim
Rûz-ı hasretde geçen dūd elemin ben bilürim

Ağladursa gice firkatde seni zü'l-ihsân
Gösterür şubh-ı vişâl-i keremin ben bilürim

Bâb-ı meftûh-ı hudâvende varup sâ'il ol
Luḡfı göñline yeter zü'l-keremin ben bilürim

10 Nûr-ı teşrîf-i hidâyetle müzeyyen düşü
Ol şehensâha niyâz eylenenin ben bilürim

Bu fenâ 'âlemi ma'mûr şanup aldanma
Nice merdânı harâb eyledigin ben bilürim

Kâmurândır iki 'âlemde de Es'ad müjde
Bâb-ı Hâkḡ'a giceler yüz sürenin ben bilürim

Ġazel der-Ĥarf-i Nŭn-ı Mŭzeyyel der-Sitāyiş-i Yŭsuf Źiyā Paşa

fā'ilātŭn/fā'ilātŭn/fā'ilātŭn/fā'ilŭn

1 Zŭlfiñe mŭşk-i Ĥıṭā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

La'liñe cām-ı şafā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

[97b] 'Aks-i rŭyıñ dīde-i terde bulur neşv ũ nemā

Yā gŭl-i mīnā aña reşk itmesŭn de n'eylesŭn

Cilvegerdir nŭr-ı endāmıñ ḥayāl āġŭşına

Hāle-i māh-ı simā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

Ebruvānıñ ḥaṭṭ çekerken şafḥa-i ruḥsārına

Hāme-i Mānī-edā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

5 Gŭnde bir kerre ṭoġar sende her ān eyler zuhŭr

Şermiñe şems-i ḍuḥā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

Ḥazret-i Āşaf-şiyem dŭstŭr-ı şāḥib şevketiñ

Ṭab'ına rŭşd ũ zekā reşk itmesŭn de n'eylesŭn

Ol hüner-mend-i zamānıñ naẓm-ı ḥākānīsine
Şā'ir-i mu'ciz-nümā reşk itmesün de n'eylesün

Ya'ni sulṭān-şiyem ol dāver-i gerdün-ḥašem
Feyzine mihr-i ziyā' reşk itmesün de n'eylesün

Ḥamle itse düşmene şemşir-i ḥün-āşām ile
Tığ-i mirriḥ Es'ad'a reşk itmesün de n'eylesün

10 Bir secenceldir nehār-ı pāki sırr-ı feyẓ ile
Sine-i sîmin-cilā reşk itmesün de n'eylesün

Ḥāk-i pāy-ı reh-güzārı dīde-i faḥre cilā
İşfahān-ı tütüyā reşk itmesün de n'eylesün

Ḥaḫ Ta'ālā zāt-ı bihbūdıñ mükerrem eylemiş
Saña 'ālem Āşafā reşk itmesün de n'eylesün

Sende cem' itmiş Ḥudā aḥlāk-ı vaḥdāniyyeti
Serverān-ı evliyā reşk itmesün de n'eylesün

Sensin ol dürr-i nevāl-i şehriyār-ı mevhîbet
Hâtem-i luṭf u 'aṭā reşk itmesün de n'eylesün

15 Hâşılı Es'ad gibi memlûk-ı mu'ciz-güyîña
Şâ'ir-i sihr-âşinâ reşk itmesün de n'eylesün

Bâ-huşûş ol ğarķa-i deryâ-yı ihsânıñ seniñ
Aña dünyâ daverâ reşk itmesün de n'eylesün

Ey veliyyü 'n-ni'metim bir bende-i maḥzım saña
Saña paşa padşâ reşk itmesün de n'eylesün
Peyrev olmaķ nazmıña ḥaddim degil itdimse ger
Baña ḥākānî edâ reşk itmesün de n'eylesün

76

Gazel

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Toğdı rûḥ-ı şamedî nefḥ ile endîşemden
Dürr-i nâ-yâb idi çıķdı şadef-i Meryem'den

Düşdi gön̄lüm yine bir dil-ber-i müşğîn zülfe

Ruḥ-ı gül-rengi leṭāfetle ḥad-i Deylem' den

O siyeh-mest-i neşāṭım geh ezel neş'e midir

Keyf olur şanma bizi sāğar-ı bezm-i Cem' den

Mübtelāyım o kadar girye-künān-ı vaşlım

Eşk-i ḥasret dökerim ḥalka-i mevc-i yemden

[98a] Seyr-i çeşm eylemez insānı ğınā-yı devrān

Var mı bir ṭoymuş 'aceb nev'-i benī Ādemden

5 Kızarır 'arızı oldıkça 'araḳ-rīz-i ḥicāb

Gül ṭarāvet bulur elbet seḥer-i şebnemden

Es'adā ḥāme-i terdir baña ğavvāş-ı hüner

Böyle gevher çıkarır ḳulzüm-i endīşemden

77

Ġazel-i Şarkı-Edā

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Kāmetiñ seyr eylesün serv-i hırāmān isteyen
Kāküliñ añsun dem-ā-dem sünbūlistān isteyen

Hāksār olsun beyābān-ı elemde sevdiğim
Senden özge yāre-i hicrāna dermān isteyen

El yumuşken tatlı cānından ne var ey dil-rübā
Sīneye şarsa seni bir kerrecik cān isteyen

Lezzet-i vuşlat olur ḥasretde yārinden müdām
‘Ālem-i ünsiyyet-i ‘aşk içre cānān isteyen

5 Zevk-i ‘aşkı bilmeyen olmaz nighdār-ı cemāl
Rāh-ı ḥasretde hırāmān olsun ‘irfān isteyen

Ravza-i āsāyişi der-dest iken nā-būd olur
Bülbul-i endīşeye dā'im gülistān isteyen

Saña Es'ad bu niyâz üzre dem-â-dem yalvarır

Sen misin cânım reh-i 'aşkıñda kurbân isteyen

78

Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i Yûsuf Ziyâ Paşa der-Hengâm-ı 'Azîmet-i ü
ez-ma' den be-Erzurûm

fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlün

1 Sûziş-i 'aşk-ı hayâli oldığımdır bu kelân

Mâ'il-i ruhsâr-ı hâli oldığımdır bu kelân

Ben okusam vâdî-i hayretde istikbâlden

Mazhar-ı zevk-i vişâli oldığımdır bu kelân

Çekmem el biñ cevır iderse 'âşık-ı dil-hasteye

Lâyık-ı lutf-ı nevâli oldığımdır bu kelân

Nuḡ-ı nâz itdikce bir ḡurşîd olur şerm-i 'izâr

Maṭla'-ı ruhsâr-ı âli oldığımdır bu kelân

5 Gülsitân-ı 'âlem-i ġayra nigâh itmez gönül

Bülbül-i bâġ-ı cemâli oldığımdır bu kelân

Zulm ile virān olan diller olur ma'mūrezār
Sāye-i 'adliñde 'ālī oldığımdır bu kelān

Es'adā kıldım Züleyhā'yı niyāza nāzlar
'Ākıbet Yūsuf mişāli oldığımdır bu kelān

79

Gazel

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

[98b] 1 Tā-be-key dil cevriñi yād eyleyüp āh eylesün
Ey ṭabībim Hāḫ seni durmadan āgāh eylesün

'Āşıḳa çevre peşimān eylesün devrān seni
Mübtelā-yı sille-i zānūyı eyvāh eylesün

Zülf-i kāfir görmesün tek gün yüziñ Bārī Hūdā
Leyl-i zülfiñde ziyā'-yı 'arızñ māh eylesün

Bir sitemkāriñ şerār-ı 'aşḳı cān-sūzın saña
Rūzigār efzāyiş-i dāğ-ı cigergāh eylesün

5 Kişver-i dilde sitem-i menşûrîñ neşr eyleme
Tahtgâh-ı hüsne 'uşşâkıñ seni şâh eylesün

Derd-i 'aşk-ı dil-rübâdan şöyle zerd olsun yüziñ
Cevr ile devrân seni hem-rengî-i kâh eylesün

Bir kez inşâf itmeyüp yâd itmediñ Es'ad kanı
Tâ-be-key dil hasretiñle nâle u âh eylesün

80

Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Muķīmī

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Her ne eylerse baña cevır ü sitem yâr eylesün
Tek benim hicrimle tenhâ tarh-ı efkâr eylesün

Eylesün ruhsârına hûn-âb-ı çeşmimdir figâr
Dâğ-ı 'aşkıñ lâleveş sînemde ızhâr eylesün

Seyl-i eşkim şöyle başdursun serây-ı vaşlını
Kendini zîbâyış-ı âğûşa nâ-çar eylesün

Küfre girmiş bir Firengistân'a düşmüş kāküliñ
Çeşm vişâliñ itdigi kâfirlige 'âr eylesün

5 Bâğ-ı hüsni feyz-yâb olmuş bahâr-ı işveden
Nazra-i hasret-keşâna 'arz-ı gülzâr eylesün

Neş'e-mend-i yâr olan naql eylesün ilâmını
Bezm-i aşkıñ sāğarın ser-mest-i serşâr eylesün

Ol sebük-mağz-ı hevâ kim ser-fedâ-yı ye's olur
Kendüyi efsâne-i efvâh-ı bâzâr eylesün

Çekmem el Es'ad o sulţân-ı sitem-pervâzdan
Her ne deñlü cevri iderse ol sitemkâr eylesün

Top top açmış zülf-i sünbülfâmı rûy-ı nâzda
'Âşık-ı dil-haste seyr-i feslegenzâr eylesün

10 Dil Muķim'e pey-rev oldu 'arşa-i tanzîrde
Ėayrı hâmem böyle vâdîlerde reftâr eylesün

Haḡ bu kim böyle serāy-ı nazm-ı nev-bünyādda

Dil Muḡīm oldıkca Bārī ıarḡ-ı eṣ'ār eylesün

81

Ġazel der-Erzurūm Goftem

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

1 Gūṣ it fiġānı mevsim-i gülde hezārdan

Fehm it ḡazānı der-piṣ-i faṣl-ı bahārdan

[99a] Sāḡī bu derd ile baña mey ṣunma gel meded

Zā'il ṣafā-yı neṣ'esi fikr-i ḡumārdan

Yā Rāb ne gūne ḡikmet-i ser-bestedir 'aceb

Gelmez melāl-i seng-dile inkisārdan

Ṭab'ında zehr-i mehleke merküz olmasa

Nefret gelür mi bāṣıraya naḡṣ-ı mārđan

5 Şöhret ṣe'āmeti dil-i dānāyı süst ider

Bī-maġz olan neṣāṭa gelür iṣtiḡārdan

Manzûr olursa da yine nā-yāb-ı ğars olur

Ol naḥl-ı sebz-reng ki ola ‘ārī yārdan

Manşûr olur ‘alāyıkā dil-beste olmayan

Cān kırtarır verā-i ḥayālinde dārdan

Derk itmeyen mizācını bī-şefkat oldığın

Ḥikmet budur ki raḥmet umar Kirdigār'dan

Es‘ad bu nazmı Nābī'ye ṭāklīdden ğaraż

Zāhir bu gūne resm-i ğazel iftiḥārdan

82

Ġazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Cān uyur mı derd-i ‘aşq-ı nāle-i şeb-gīrden

Ten büyür mi ḥādişāt-ı cevri ‘ālem-gīrden

Ṭıfl-ı dil bilmez ‘acebdir māder-i eyyāmdan

Emcek ister mümtezic-i renc ḥumār-ı şīrden

‘Aynıñ itkân ile dikkat kılan ahvâline
Hazz olur mı şûret-i fikrindeki taşvîrden

‘Âlemiñ âmâl-i fânî oldığın derk itmeyen
Kurtulur mı tâzeler ‘ömrinde hırş-ı pîrden

5 ‘İlletin bilmez ‘aceb miñnetdedir nefis-i marîz
‘Âciz eyler tende ‘aklı bir devâ tedbîrden

Hişşemend ol âsiyâb-ı dehre kendim deyn olan
Taħn-ı ‘ömridir daķıķa şarf olan tedvîrden

Kesmeyeydi rızķ-ı maķsûmı eger tiğ-i ezel
Kim çekerdi kabzasın Es‘ad ‘aceb şemşîrden

83

Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Sâmi Merhûm

mef‘ûlû/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

1 Olmaz mı çeşmi ‘âşķa seyr-i semen diken
Maħbûbuz nezâre-i serv-i çemen diken

Şalmaz şu‘ā‘-ı revnağ-ı haṭṭ rûy-ı maṭla‘a
Mihriñ degil mi pertevi yā nûrdan diken

Nessâcî âh nâr-ı harîr-i hayâlden
Olsa bile o cisme olur pîreheñ diken

Ey bâğbân-ı faẓl u hüner olma ğurreniñ
Ṭarḥ-ı hulûşa merd o ki bir şâḥ-ı ten diken

[99b] 5 Es‘ad ümîd-i bûsesin itdikce incinür
Bilmem o nâzenîne olur mı deheñ diken

84

Ġazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Nağme-i sûz u güdâzı ğuş idenler nâydan
N‘eydüĝin her demde añlar sırr-ı Mevlâ nâydan

Sîretiñ derk eyle ƣalbiñ cilvegâh-ı vaḥdet it
Yoḥsa fark-ı şûreti yoƣdur gedânıñ baydan

Sāye-bān oldıkca zülfiñ süst olur ruhsārīña

Lekke-i 'ibret müşāhiddir cebīn-i aydan

Būd u nā-būdı müsāvāt üzre āsāyiş bilür

Ferş-i sündüs birdir ehl-i hāle huşk-ı cāydan

5 Āh dil-düz-ı ġarībān olma ey naḥvet-mizāc

Tīr atıldıkda girü dönmez mişāldir yaydan

Tekye-i hestīde zīnhār eyleme devrān-ı āz

Şeyḥ-i devlet ādemi eyler fütāde pāydan

Dāġdār-ı ḥikmet ile sīne-i endīşeyi

Soñra diñle n'eydüġin Es'ad şadā-yı nāydan

85

Naẓīre-i Nev'ī Ġazel-i Fārisī der-Erzurūm Goftem

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Ān dem-i dārem be-destem kilik-i ejderhā-yı men

Siḥr-i ma'nā ḥall buved der-nezd-i müşkil-hā-yı men

Men ne-dīdem āfitāb-ı çarḥ rā zīrā ki ū

Şu'le-dâred ez-ruḥ-ı mihr-i cihân-ârâyı men

Ez ser-i zülfet-nemāned ṭakat-i der-cānhā

Zān sebep dü-dil zi 'aşket ser-keşed sevdā-yı men

Çün müzeyyen levḥa-i fikrem be-naḡş-ı ḥaṭṭ-ı to

Ki küned ezhār-ı cennet ṭab'-ı gülşen-zā-yı men

5 Sīne-em ez-'aks-i şürethā me-tazed ba'd-ez ĩn

Naḡş-ı vaḥdet yāft der-āyīne-i ālā-yı men

Gird-i mevc-i kabiliyyet der-muḥīṭ-i güft ü gū

Çün telāṭım mī-nümayd ma'nī-yi deryā-yı men

Sīne-i cānāne yābed-ḥāṭırım ez-fikr-i 'aşk

Bī-nem Es'ad ĩn şafā der-mülk-i istignā-yı men

ĩn ḡumāş-ı nev ḡazel rā meclis-i nev'-i biyār

Tā ki ü bīned perend-i naḡşī-i dībā-yı men

86

Ġazel-i Laṭîf

mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün

[100a] 1 Ey rūḥ-ı yâr bâġ-ı cemâliñ güli misin

V'ey ṭurresinde şîşe-i cān sünbülü misin

Ma'ber misin girişme-i enẓār-ı 'āşıkā

Ey ebruvān-ı ḥuld-ı cemâliñ püli misin

La'l-i ḥayāt-baḥş-ı Mesîḥā mı lebi misin

Şahbā-yı bezm-i [...] ⁵⁹⁴ cihānıñ müli misin

Püşide kılma sine vü ruḥsārı tâ-be-nâf

Ey zülf emān Ka'be-i ḥüsne ḥali misin

5 Es'ad seni o sîne bir nûra beñzedir

Mînâ-yı cennetiñ şuya konmuş güli misin

⁵⁹⁴ Belirtilen yerde iki hece eksiktir ve beytin iki mısraında da vezin aksamaktadır.

87

Ġazel Naẓīre-i Ġazel cenāb-ı Hıvāce Nābī Efendi

mef'ūlü / fā'ilātü / mefā'īlü / fā'ilün

1 Olmaz şafāsı 'illete mebnī muḥabbetin

Bī-bār olur şitāda nihāl-i leṭāfetin

Evvel-i emrde 'ākıbet-i kār-ı şā'in ol

Olma gezīd şoñra benān-ı nedāmetin

Dünyā için vücūdını şarf itme yok yere

Zevķ-i fenāya virme nuķūd-ı ṭabī'atın

Erbāb-ı ḥāl-i vaḥdeti itmezdi ihtiyār

Keşretten özge olmasa zevķ-i ferāğatın

5 Zāt-ı le'īme nuķmet olur devlet-i merām

Yokdur güzendi līk ḥıred-mende devletin

Şaḥş-ı cebāne merd-i ğayūr eylemez nigh

Yokdur mesāsı kelb ile şīr-i şecā'atın

Şüretle cünbiş eylemese şan'at-ı hayāl

Göstermez idi perde-i tedbîr irâdetin

Ey dil zālâm-ı buhl ile dil-teng-i ye's olan

Görmez felekde nûr-ı şems-i sehâvetin

Es'ad cenâb-ı Hâzret-i Nâbî'ye peyrev ol

Añla maqâm-ı nazm u neşirde liyâkatın

88

Ġazel Nazîre-i Ġazel Hâsib Beg

mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün

1 Raḥm eyle baña kan akıyor dîdelerimden

Ġâ'ib olalı serv-i bülendim nazarımdan

Âhım şereri dâmen-i eflâkı yakarken

Sen yine şakınmazsın 'acebdir şererimden

Gördikce seni nâz ile aġyâr ile tenhâ

Dîvâne-şîfat kendimi bilmem kederimden

Bilmem ki ne hāl oldu saña ey gül-i ra'nā
Bir başka leṭāfet mi bulursın zararım

5 Bilmem ne füsūn eyledi bu şeb baña zülfiñ
Zencīre çeküp cān u dili derd-i serimden

[100b] Ey kaşı kemānım müje-i tīr-i nigāhıñ
Tā-key atılır ṭabla-i cāna siperimden

Düşdüm güzelim 'aşkıñ ile dillere şimdi
Āgāh mısın nāzlı efendim haberimden

Virdim yoluña varımı hep kalmadı varım
Tā görmek için geçmeyüp[]⁵⁹⁵ reh-güzerimden

İtme bu kadar naḥvet ile kendiñi mestūr
Ḥasretde koyup bendeñi düşme nazarım

10 Es'ad bu ġazel Ḥazret-i Sulṭān-ı Ḥasīb'e
Hāmemdir ider 'arz-ı nazīre eşerimden

⁵⁹⁵ Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

89

Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Nev-zemîn-i 'İzzet Beg Beglikci

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Taşınca gül topuklar ökçe-i gül-berg-i paşmağdan
Ne mümkün kurtıla gördikde 'âşık aklı şaşmağdan

Yine sevdâ-yı zülfiñle düşüp hāmūn-ı efkâra
Göñül Mecnūn'a döndi sevdigim tağ u bel aşmağtan

Tehî pūşide kılma []⁵⁹⁶ sūy-ı nāzda la'liñ
Bizim ta'yınımız bir busedir zenbîl-i başmağdan

Leb-â-lebdir mey-i ikbâl ile şahbâ-yı bezm-i ins
Hazer kıl kâse-i âmâli zevk-i neş'e taşmağdan

5 Bu lu'betgâh-ı çarhın devr-i dâ'im şan'at-ı lu'be
Ne buldñ ey göñül devrât ile dâ'im yaraşmağdan

⁵⁹⁶ Su lekesi olduğundan okunamamıştır.

Semiyy olmak iki 'âlemde dildâra sa'âdetdir
Saña bu devlet Es'ad yâr ile bildim adaşmağdan

Cenâb-ı Hâzret-i 'İzzet Beg'in dūşîze âşârı
Beni başdan çıkardı hemçü gönül pîş-i yaşmağdan

90

Gazel-i Laţîf

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Dîdede sürürim sînede [de] cânım mısın
Bâde-i cân u ciger yâ rûh-ı cevânım mısın

Gönlümi la'liñ kırmaz nûş-ı mey-i nâb itmege
Celle hürmet kıatımın kalbimde îmânım mısın

Gonce-i la'liñ için bülbül gibi efğânıma
Merhamet kılmazsın âyâ şem'î sūzânım mısın

Tâzeler cismim ne dem kılsam taḥayyül nâzırını
Sen reg-i cânımdaki cevân iden kıanım mısın

5 Tā-be-key pîşime düşdiñ ey raķīb-i dil-şiken

Var yüri kâfir beni terk eyle dāmānım mısın

Saña Es'ad yalvarır cānım dü-çeşmānım diyü

Söyle 'ömrüm hāşılı cānım mı çeşmānım mısın

91

[101a] Ğazel-i Leţāfet-i Me'al

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Ezilür kıand seniñ lezzet-i güftārından

Üzilür rişte-i cān cünbiş-i reftārından

Gül-i zībā-yı 'izārıñ göribeñ gülşende

Gül kızardı utanup çekdi elin hārından

Pîçiş-i zülfiñi rüyında görince sünbül

Batdım gömgök tere pîçide olup 'ārından⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ Vezin, bu mısra da aksamaktadır.

Va‘de-i vaşlı yine semt-i ferāmūşa çeküp
Añladım küsdigiñi sevdigim eṭvārından

5 H̱asret-i gül ile bülbul nice feryād itmez
Dür olan nāle ider yār-ı vefākārından

Böyle bīgāne nigāh itmez ideñ naḥvetle
İnfi‘āl añlaş[ıl]ur sevdigim āzārından

Sende bir bŷy-ı ğaraż cānım ider istiřmām
Dün gice neş‘e-i bezm-i dili izmārından

şaklama sīnede zībāları cānā dereyim
İbtidā ğonce ıopar ğülbün-i ğülzārından

Didi yārim var ise vaşfıma bir tāze ğazel
Bu gice diñlerim Es‘ad oıu āřārından

92

Ġazel

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

1 Dem-âver hâme-i endîşe Mesîhâ-zâdan
Nefh-i rûh itmede Cibrîl-i hüner ma'nâdan

Kızarır bezme şıkışdıkca ruh-ı cânâne
Şaŋki hırşîd toġar berg-i gül-i zîbâdan
Zîb-i mînâ-yı naẓar ġonce-i ter sîneñde
Gördüm açıldığını huld-ı berînâsâdan

Sebeb-i nâz nedir bezm-i vişaliñde bize
Şorayım la'l-i leb-i meşreb-i müsteşnâdan

5 Leyle-i zülfiñi mehtâb ideli mâh-ı ruhuñ
Başım âsûde degil n'eyleyeyim sevdâdan

Şems-i ruhsârı münevver ideli dünyâyı
Utanup meh lekелendi o cihân-ârâdan

Bir içim âb-ı hayât öyle mücessem nûra
Dil viren kırtıla mı 'â'ile-i dünyâdan

Siẖr-i ğamzeñ ideli kişver-i ħüsni meftün
Ḵalmadı pāk-i göñül ħamle-i ejderhādan

Her ne dem olsa ‘araķ-rīz-i ħicāb Es‘ad’la
Şanurım der dökilür berg-i gül-i zībādan

93

Ġazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

[101b] 1 Sen ṯur ey bülbül biraz da lücce-i dil söylesün
Dāĝ-ı ‘aşķ-ı s̱inemi cānāneye gül söylesün

Derd-i rüyñ reşk ile gülşende güller seyr idüp
Ġisuvānñ vaşfñı ‘uşşāķa sünbül söylesün

S̱ine-i kāfūrñı aĝyāra gösterdiklerñ
Gerdeniñde pāsbān-ı ħālī fülful söylesün

Lāleāsā dāĝdārım ey gül-i ra’nā meded
Āh-ı zārım gülşen-i kūyında bülbül söylesün

5 Dün gice ağıyâr ile meclisdeki keyfiyeti

Sâkiyâ sen söyleme mînâ-yı kulkul söylesün

Derd-i aşkı yâre 'arz itme ko tursun sîne

Sen tır Es'ad söyleme ahvâliñi dil söylesün

94

Ġazel der-Ĥarf-i Vāv Nazîre-i Ġazel-i Erzurûmî Tursın Beg-zâde
Fâ'ik Efendi

mef'ûlû / mefâ'îlû / mefâ'îlû / fe'ûlün

1 Ebrûlara bir vech ile yüz virmez o meh-rû

Zannım yine 'uşşâkına hançer çeker ebrû

İfşâ mı ider râzımı ağıyâr-ı yehûda

Bilmem ne ki kâfirlik ider çeşm-i suhan-gû

Bi'llâhi nedir cāzibe-i hüsn-i leţâfet

Ĥurî misin ey âfet-i cân şûh-ı melek-ĥû

Bir nîm-girişmeyle ider vaşlını Ġmâ

Ey şabr u şekîbim seni şimden girü yâ-hû

5 Müjgân-ı hayâlim olalı şâne-i kâkül
Müşk-âver-i Çîn olmada başdan başa gîsû

Gevher çıka mı baħr-ı muşavverde gönül hiç
Ümmîde düşüp itme şakın nâsa tek-â-pû

Es'ad olalı silsile-i bend ser-i zülfiñ
Mecnûn-ı felâket-zedeye döndi nedir bu

95

Gazel [Harf-i He]

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Olmasa âyîne-i hilkat eger takdîrde
Hiç şûret-mişâl ider mi nazra-i tedbîrde

Herkese erzâk u devlet bir tecellîdir ezel
Yohsa medhâl yokdur aşla sa'y ile takşîrde

Âteş-i dil eşk-i 'aşkı eyler elbet kaṭre-rîz
Hâl-i inbîke nazar kıl hâlet-i takṭîrde

‘Ayn-ı hikmetle nazar kııl tār [u] pūd-ı Şāni‘a

Şāl-ı ‘ibret nesīc olmaz ey göñül Keşmîr‘de

5 Toğrılıkla sîne-i āmaca yalman gösterir

İstikāmet hıl‘atın seyr eyle dūş-ı tîrde

[102a] Dîn-i dîrîn içre kāmiller olur mümtāz-ı nās

Ben gibi tūrmaz mı sāde rûlar içre pîrde

Dün hayālimde geçerken gördüm ol meh-pāreyi

Qaldı çeşmim penbe elmās eldeki zih-gîrde

‘Ālem-i ma‘nāda gördüm va‘d-i vuşlat itdi yār

Hayr ile Es‘ad zuhûrı qaldı bir ta‘bîrde

96

Ġazel

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Zerredir bu ‘ālem-i tekvîn şems-i kudrete

Peşşedir nisbetle ‘arş u kürsî şun‘-ı vaḥdete

Vech-i vahdāniyyete⁵⁹⁸ ‘ibret göziyle kıl nazar
Bağma mi’rāt-ı gönülde sırr-ı ‘aks-i şūrete

Her faşıl-da bir ‘aceb zīnetle reng-ā-reng olur
‘Aynek-i ‘ibretle bak eşyāda reng-i şıbgate

Āteş-i hasretle dā’im yanmada kânūn-ı dil
Yok mıdır āb-ı tesellī dildeki germiyyete

5 Ey cüvān inşāf ey şūh-ı sitem-pervāz emān
Hep düşer mi dil virenler saña deşt-i hayrete

Penbe tenlim nāz-perver serv-i āzādım benim
El-amān yakma yeter rahm eyle nār-ı firqate⁵⁹⁹

Lezzet-i vuşlat virür gerçi şafā-yı meşrebiñ
Olsa ammā bir meblīt āmāde rüz-ı vuşlata

⁵⁹⁸ Bu kelime Tayyār-zāde Atâ tarihinde “vicdāniyyete” olarak geçmektedir.

⁵⁹⁹ Tayyār-zāde Atâ tarihinde 6. ve 7. mısraların yerleri değişmiştir.

Küfr-i zülfiñ sevgisi itdi perişân 'aqlımı
Kâfir-i çeşmiñle fikrim girdi deyr-i şirkete

Meh gibi Es'ad zevâyâ-yı cihâna kıl nazar
İktibâs-ı nûr-ı hikmet eyle çeşm-i 'ibrete

97

Ġazel-der-Ĥarf-i He Naẓīre-i Ġazel Ĥasīb Beg
mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

1 'Aceb mi ictimâ'-i zevk ile âlâm bir yerde
Humâriyla degil mi bâde-i gülfâm bir yerde

Olur mı bir niyâz-ı remz ile vaşl-ı dil-ârâ hîç
O maṭlab kim olur ḥaşıl ola ibrâm bir yerde

Ķarışmış nûr-ı zülfi gördüm ey dil pertev-i rûya
Acebdir şubḥla cemi olması aḥşâm bir yerde

Gehî zencîr-i gîsûda gehî nezzârem ebrûda
Benim dîvâne göñlüm eylemez ârâm bir yerde

5 Bulur mı meclis-i peymāde bir devr-i ‘ömrinde
Nice ārām ider bed-mest olan bed-nām bir yerde

Müsāvāta degilken mu‘teber dehr itdirür taqđīm
Eger hem-meclis olsa ‘ākil ü sersām bir yerde

Baňa olmak dilersen cümle-i endīşede Es‘ad
[102b] Hāsīb ile idersiñ içtimā‘ aḥşām bir yerde

98

Ġazel-i Leṭāfet-i Me’āl

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Bedr olup girmiş hilāl-ebrū güzeliñ çağına
Lekke-i ehem kelef şaldı cemāl-i ağına

Sīne-i elmāsıña pūşīde olsun bir zamān
Degmesiñ pīrāheniñ yād el efendim bāğına

Sünbülāsā nāz-perver serv-i āzādem yine
Ġisuvāniñ tül dolaşdırmış şolundan şağına

Nev-nihâlim ravza-i endîşede ben besledim

Ben tûrurken el dege lâyıķ mı hûsniñ bâğına

5 Yoşma reftârım nedir bu telli pullı cāmeler

Cân virür seyr eyleyenler çintiyânıñ bâğına

Gerçi Es'ad 'aşķ ile bülbül gibi zâr itmede

N'eyleyem gelmiş hâzân gülzâr-ı bâğın çağına

99

Gazel

fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlün

1 Meyl iden tâb-âver olmaz ğamze-i dil-cûyına

Tel taşsun düş olanlar zülf-i ejder hûyına

Hâl-i Hindû mı yâ 'aks-i merdüm-i çeşmim midir

Söyle kurbân olduğım zînet viren gül-rûyına

Sünbül-i jülîde-i firdevs iken zülfiñ seniñ

Kim baķar gülzâr-ı dehriñ nâzenîñ şeb-bûyına

Pây-bendim gülşen-i ‘aşkında bir nev-resteniñ
İhtizâz-ı nâz virdikce o serv-i boyına

5 Her bakışda ‘aks-i hüsnîñ bu hayâl-i dîdede
Câh-ı Nahşeb hâletin virmekde eşkim cüyına

Eylemez def‘-i harâret âb-ı vaşl-ı va‘d-i yâr
Dil-ber-i nev-restegâniñ varmayınca suyına

Hânkâh-ı dilde oldum mazhar-ı zevk-i vişâl
Girmedim devrân-ı ‘aşkıñ gayrı hây [u] hüyına

Dest-i kudretle yazup cem‘ itmede ehl-i dili
Kişver-i hüsnîñde nev-haţt-ı hûme ebrüyına

Oldı bir meh-pâreniñ Es‘ad yine âvâresi
Eyledi şabr u şekîbe dün gice âhüyına

100

Ġazel-i Leţâfet-i Me’âl

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Mâ'ilim bir nâzlı yârîñ cünbiş-i reftârına
Şefkat itmez 'âşık-ı şeydânıñ aşlâ zarına

[103a] Gülşen-i hüsninde gördüm sünbül-i gīsularıñ
O da yanmış cânımāsā āteş-i ruhsârına

İntizârından meded Ceyhûn'a döndi çeşm-i dil
Merhamet kıl va'de-i imrûzı koyma yarına

Cennet-i hüsnîñ gören firdevs-i sînen seyr iden
Hîç bakar mı bir dahı dehriñ gül-i gülzârına

5 Nâz-perver bend-i mihre bir dahı virme küşād
Degmesün yad el kerem kıl 'uqde-i şalvârına

Gül şanurdım dâğ-ı 'aşkıñ sîne-i endîşede
Şimdi bildim yandığım nâzlım firâkıñ nârına

Bâğbân olsun da Es'ad baq ne zîbâ-bend olur
Bir dahı gelmez hazân 'ömrüm gül-i gülzârına

101

Gazel-i Nazîre-i Mîr ‘Âmir Hâce Tezkire-i Mâliyye

fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

1 Yüz bulunca düşdi gīsûlar zenaḥdân altına

Ol sebebdan ṭurreler kıl şaldı gerdan altına

Maṭla‘-ı ruḥsârıñ oldıḳca ‘araḳ-rîz-i ḥicâb

Gūyiyâ encüm düşer mihr-i dıraḥşân altına

Âḥ âteşnâkımıñ her lem‘a-i yek-laḥzası

Ṭaḡlar yakmaḳdadır cevriñle keyvân altına

İrtifâ‘-ı kesb-i pertev eylemez mânend-i yûḥ

Sâyesin ferş itmeyen pây-ı ḡarībân altına

5 Şems-i rûyıñ gizlenür gūyâ hevâ-yı sünbüle

Sâye-bân oldıḳca zülfiñ ṭarf-ı gerdân altına

Dâḡ-ı ‘aşkıñ olmasa bulmaz göñül cây-ı ḳarâr

Şofra-i sîmîñ ḳurulur şem‘-i suzân altına

Tûde-i reng-i semen mi verd-i cennet mi yâhûd

Nûr-ı kudret mi düşen heyzum-ı cānān altına

Kâtib eflâke eger yazmazsa bu nüh beytimi

Cebhe-i tāk-ı sipehre tāk-ı eyvān altına

Es'ad'a inşâf ider berceste-güyân oldığın

Hâzret-i 'Âmir yazar elvâh-ı dîvân altına

102

Ġazel Nazîre-i Ġazel-i 'Âşım Efendi

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Ey dil-i şeydâ yine Mecnûn mı oldıñ ya'ni ne

Bir gül-i pejmürdeye meftûn mı oldıñ ya'ni ne

Münteşirken nûr-ı feyzîñ 'âlem-i ikbâlde

Yâ maḥāk-ı şöhrete medyûn mı oldıñ ya'ni ne

İ'tibârından mı düşdiñ düşmedeñ 'ummānıña

Yohsa maḥzûn olmağa maḥzûn mı oldıñ ya'ni ne

Terk-i oṭaḳ itmeyen bulmaz hele cāy-ı ḳarār
Sen göñül terk itmeden medfūn mı oldıñ ya'ni ne

[103b] 5 Ḳahbe-i yād-āşināyı rüzigārıñ luṭfıña
Āşinā olmaklığa memnūn mı oldıñ ya'ni ne

Çekmiyor evreng-i istiğnā vücūd-ı naḥvetiñ
Pādişāh-ı kişver-i meskūn mı oldıñ ya'ni ne

Ṭāğ-ı 'aşḳ ızhār idersiñ sūziş-i cānāneden
Lāleveş Es'ad dil-i pür-ḥūn mı oldıñ ya'ni ne

103

Ġazel Naẓīre-i Ġazel Ṭayyār Paşa Müşārūn İleyh der-Hen-gām-ı
Me'mūriyyet Ṭağlı ez-Men bā-mektūn-ı Naẓīre-i Ḥāvaste mī-
Goftem

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

1 Çıkalı ḳubbe-i eflāke ṭanīn-i fitne
Ḥalḳa sermāye-i kār oldı zemīn-i fitne

Çeşm-i pür-fitne-i çālāka ẓafādār olalı

Ceyş-i zülfiñ bilürim oldı mu'în-i fitne

Mülk-i hüsninde nice rāhat olur ğamzekeden

Böyle 'ayyūka ber-ā-berken enīn-i fitne

Māder-i ẓahbe-i devrān o ẓadar kāfiredir

Semt semt itmede ıskāṭ-ı cenīn-i fitne

5 Yeri baş üzre iken kāfir-i zülf-i siyehiñ

Nice ol yüzde bu cān olsun emīn-i fitne

Uyumuşken uyuya dīde-i mestāneleri

Mūḳız-i çeşmiñ ola cānı rehīn-i fitne

Çünkü ser-menzile yol virmiyor emniyyet-i dil

Rāh-ı maġlūb-ı cihān olmada dīn-i fitne

İde Hāḳ Hāzret-i Tayyār-ı kerimü 'ş-şāniñ

Seyf-i meslūlini ḥūn-ḥvār-ı ẓarīn-i fitne

Dağme-i zîr-i zemîn olmuş iken mâzîde

Es'ad çıkdı yüze cümle defîn-i fitne

10 O ħudāvend-i zamân Āşaf-ı Cem deryānıñ

Olmasa nazm-ı teri böyle zemîn-i fitne

Ĥāme tezyîl-i kemālatın iderdi ammā

İstemem olmaya evşāfını zeyn-i fitne

‘Ömr-i ikbālını müzdād ide Ĥallağ-ı mecîd

Ola ‘ahdinde cihân yek-ser emîn-i fitne

104

Ġazel-i Müzeyyel-i Naẓîre-i Vālî-i Erzurûm Zîyâ Yûsuf Paşa

mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün

1 Şarıldı diline bir şırma telli zülf-i mekkāre

‘Aceb bir yüzden olmaz mı bu bendiñ ĥalline çāre

Reh-i ‘aşkıñda yakma cism ü cānı nār-ı ĥasretle

Yetiş ey Cebre’îl nār-ı luṭf eyle dil-i zāra

[104a] Qabûl eyler mi ceṽr-âÿî̃n olanlar zîver-i pendî

Gelür mi hûsn-i şûret nakş-ı gûn-â-gûn ile mârâ

Denî tab'âne gelmez keşret-i ni'metle ter meyyit

Le'tâfet 'aks ider mi reng-i güldeñ tıynet-i hâra

5 Saña bir deng ider düşmen humâr-âlûd olur bezmiñ

Şağın başdurma kendiñ neş'e-i ibrâm-ı ağıyâra

Elim çekdim açınca dügmehây-ı sîne-i yârî

Düşünce pây-ı çeşmim 'uqdegâh-ı bend-i şâlvara

Hayâl-i hasret ile sînemi pür-dâğ-ı 'aşk itdim

'Aceb gelmez mi ol meh-pâre ey dil seyr-i gülzâra

O destûr-ı mükerrem Hâzret-i Cem mesned-i devlet

Ziyâ'-pâş oldu el-hâk kişver-i rengîn-i eş'âra

Açup dîvân-ı tab'ından buyurmuş şâhid-i nazma

Bu nice reng-i ma'nâdan qabâ-yı atlas-ı hâra

10 Bu meftûn-ı edâsı bende-i dîrînesi Es'ad
Görince şûh-ı nazmın cân u dilden oldı âvâre

O demde vuşlat-ı tanzîre düşdi 'âşık-ı fikrim
Hele âğûş-ı nazma çekdi hâmem böyle meh-pâre

Nesîm-i 'ahdi virdi Erzurûm 'a başka bir hâlet
İhâta kıldı luţfı kalmadı berîd sitemkâre

Şeh-evreng-i ma'nâ-yı şev-süvâr-ı 'arşa-i inşâ
Gelür bülbül-i şarîr-hâme senden semt-i gülzâra

Dil-i şâfî gibi şâf eyleye Hâk cümle huddâmın
Gele âhen-dilânıñ gerden-i şemşîr-i hûn-hvâra

105

Ġazel Nazîre-i Ġazel-i Laţîf Aġa

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 İdelden 'aks-i rûy-ı âl-ı dil-ber dîde-i nemde
Görenler verd-i zîbâ zann ider minâ-yı şebnemde

Boyansun reng-i hecr-i asrete ümmîd-i vuşlatla

O dil kim dillere düşmüş seniñ 'aşkıñla 'âlemde

Kemend-i gîsuvânıñ kol uzatmış gerden-i cāna

Țururken şerha-i tîğ-i nigāhıñ levh-i sînemde

Şehîd-i Kerbelâ-yı 'aşk olan hāmûn-ı hikmetde

Bulur zevk-i vişal-i yâri elbet rûz-ı mâtemde

5 Olan sermest keyf-i bâde-i ikbâl-i şöhretle

Çeker derd-i humârı olsa da cem'iyet-i Cem'de

İder nefh-i mezâmîn Cebre'îl-i hāme-i hikmet

Mesîhâ-zâ-yı ma'nâdır hayâlim şekl-i Meryem'de

Virildi Hâzret-i Luţfî'ye Es'ad mülk-i isti'dād

Berât-ı nazmına tuğrâyı ben çekdim muharremde

Olur mı şahs-ı nâ-kâbilde zîb-i mâye-i hikmet

Hüner halkı görendir 'unşur-ı vicdân-ı âdemde

106

Ġazel

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Melce'-i me'vā-yı rahmetdir kıbāb-ı şubḡgāh

Menba'-ı 'ayn-ı 'ināyetdir sehāb-ı şubḡgāh

Herkesiñ zulmet-serāy-ı kâlbini tenvîr ider

Maşrıķ-ı dilden toġunca âfitāb-ı şubḡgāh

[104b] Gendüm-i 'işıyān-ı kevneyn olsa daḡı maḡv idüp

Bir nefesde un ider hep âsiyāb-ı şubḡgāh

Naġme-perdāzān-ı istiġfārı sîr-âheng ider

Bāmdād-ı ḡikmet-i âheng rebāb-ı şubḡgāh

5 Nevm ile eyler ḡazān gülşen-serāy-ı cān u dil

Açılır güller gibi bî-dāra bāb-ı şubḡgāh

Sîne-i 'âşık gibi açık tırur tâ ḡaşre dek

Çāk-ı miḡrāb-ı du'âyı müstecāb-ı şubḡgāh

Beñzemez Es'ad hele mehtâb-ı leyl-i zûlmet

Kaplar âfâkı ser-â-ser âfitâb-ı şubhğâh

107

Ġazel-i Şarkı-Edâ

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Dil-ber oldur kim ruḥ-ı âlî ile hem-reng ola

Kevşer-i nuṭṭ-ı lebinden bezm-i 'aşık şeng ola

Her tebessüm eyledikce tâb ile ḥurşîd-i çarḥ

Rûy-ı âteşnâkı mihr-i kâ'inâta reng ola

Zülf-i sünbül-fâm ebrâsâ düşünce rûyına

Sâye-pâş oldıkça meh ruḥsârına şeb-reng ola

Rüstem-i dil ḳahramân-ı hicr ile eyler şavaş

Var mıdır meydân-ı 'aşkında benimle deng ola

5 Dergeh-i Ḥaḳ' dan budur dâ'im niyâzım ol güzel

Derd-i 'aşḳ-ı yâr ile Es'ad gibi dil-teng ola

108

Gazel-i Fārisī Nazīre-i ‘İzzet Beg

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

1 Ey cihān sūzende-i ‘aşkat tū sūzān-ı ke-ī

K’ū murād-ı ın harābāt ez-civānān-ı ke-ī

‘Āşıkān-ı ser-dāde-end pister-i derd-i firāk

Ey cihān der-bāliş-i ḥasret to dermān-ı ke-ī

Verd-i Cennet bişnev-em ammā ne-şud ra’nā ze to

Ey gül-i zībā-yı nāz ez-gülşenistān-ı ke-ī

Ez kudām cevr-i to pürsīdem ey şāh-ı sitem

Men nemī-dānem der-i klīm-i dil-i ‘umrān-ı ke-ī

5 Der-riyāz-ı āferīniş her dü serv-i tev’emend

Tū der-īn-i bāğ-ı şafā serv-i ḥurāmān-ı ke-ī

‘Āşıkān yekser be-ḥvānend bā to cān ham mī-dehend

Behr-i to cānhā be-gū ammā ze dil-i cān-ı ke-ī

‘Andelîb-i hâme-i Es‘ad ze ‘aşket nâle kerd

Der-ħarîm-i gülşenet cānā to nālân-ı ke-î

109

Ġazel Nazîre-i Ġazel Erzurûmî Tâhir Efendi Kâtib

mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün

[105a] 1 İdenler ħod-pesendi ħubĥ-ı ef‘âl-i kemîninde

Muşĥb olmaz Felâṭün olsa da rā’y-ı zerîninde

Çalış zenbūrveş vaĥt-i şebâb-ı ‘ömri derk eyle

Ĥalâvet şehd-i muzmerdir bahârıñ engübîninde

Su‘âl itmez bilür erbâb-ı dāniş zât-ı dānâyı

Nazarda gösterür nîk ü bedin herkes ħarîninde

Naşıl nālîdedir erbâb-ı ‘aşkı bilmeyen nâ-dân

Ne bilsün n‘eydüĝin nây-ı nevâyı pür ĥazîninde

5 Yakınında nice derk eylesün ma‘şûĥ-ı tevĥîdi

Hemîşe görmeyenler ehl-i ĥâlî dūr-bîninde

Şabāhü'l-hayr-ı hüsniñ kişver-i enzârı nûr eyler
Toğunca leyl-i zülfinden kamer burc-ı cebînde

Sezâdır esb-i hâmem sebkat itmek mülk-i ma'nâyı
Anıñcün münclîdir hâme bu nazmıñ zemînde

Vişâl-i kâm ser-menzil arar her bir sebük-mağzân
Olanlar kâm-yâb-ı vaşl olur tã'ât-bînde

Nazîre vaqti geldi Hâzret-i Tâhir Efendi'ye
Yine dürr çekdi Es'ad rişte-i nazm-âferînde

110

Gazel-i Nazîre-i Râğıb Paşa'yı Şânî be-talebeş Goftem
mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 O meh-pârem bürinmiş gülşen içre nîli bir şâla
Meh-i hüsniñ görenler çeşmin [...] ⁶⁰⁰ ider hâle

⁶⁰⁰ Mısraın bu kısmında iki hece eksiktir.

Bu bendergâh-ı fânide hıred-mend-i vefâ-cüyân
Göñül bend eylemez müştâkbel-i hem-hâle ef'âle

İrâdet n'eylesün hükmi-kader tanzîm-i mülk itmiş
Bu berzahda komuş bây u gedâ-yı sulţânı bir hâle⁶⁰¹

İrâdet bahş-i bir bahş-i 'acibdir ehl olan añlar
O da maqđûra tâbî'dir ne deñlü gelse de kâle

5 Taħammül eylemek hulkı ise yokdur ücürâtı
Cenâb-ı Münţakim ta'lik ider ef'al-i imhâle

Görenler şafvet-i çarhı bilürler yokdur aħkâmı
Ser-â-pâ kurş-ı mâhıñ hükmini izhâr ider hâle

İder elbetde istîfâ-yı rızkın 'abd-i müstahdem
Kor elbet mekr-i Hâlik 'abd-i şâfi hâlden hâle

Cenâb-ı Hâzret-i Râğıb had-i bû mekremit-küster
Ėazel-i tanzîrin fermân idüp Es'ad gelüp kâle

⁶⁰¹ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

Hudāvend-i mu‘azzam ‘ākil ü dānāyī dīn-perver
Olur fermān-revā bī-şübhe bakdım levḥa-i kâle

10 O dādār-ı mufahḥam nükte-dān-ı ‘ālem ü ekrem
Döner pīrāmen-i ḥayrında gönlüm hemçü cevvēle

Du‘āya başla Es‘ad bu ğazeldir eyleme ıtrā
Girībān-çāk ola a‘dāsı tā maḥşer ide nāle

111

Gazel der-Vaşf-ı Hengām-ı Şubḥgāh

fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün

[105b] 1 Bāb-ı bī-deryān Ḥaḳ' dır her recāya şubḥgāh
Lafzatu'llāh gibi açık ilticāya şubḥgāh

İsm-i A‘zam bilmeye ḥācet degil ey derd-mend
Bir açık dergāhdır bāy u gedāya şubḥgāh

Her gice nışfu'l-leylden soñra ‘arz eyler cemāl
Beñzer ol mecdüle-i bānū-serāya şubḥgāh

Hep hicâb-ı leyl ile maḥcûb iken envâr-ı çarḥ

Açılır bir bâb-ı raḥmetdir semâya şubḥgâh

5 Āyet-i lâ-taḥneṭû sermāye-i ğufrân iken

Devlet-i dâreyn olur her bî-nevâya şubḥgâh

Bezm-i leyliñ neş'esinden mest olan huş-yâr olur

Beñzemez bir keyf-i bî-renc-i şafâya şubḥgâh

Var ise şaşt-ı 'ubûdiyyetde meşḳ-i kudretiñ

Ṭabla-i âmâc olur tîr-i du'âya şubḥgâh

Merḳadiçün bâmdâd-ı ḥaşre dek ḳandîl olur

Mefḥar-ı 'âlem Muḥammed Muşṭafâ'ya şubḥgâh

Her şeb-i deycûre bedîdir hüviyyet baḥş olur

Hîç şebîh olsun mı Es'ad nûr-ı aya şubḥgâh

112

Ġazel Naẓîre-i Ġazel-i Kâtib

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Her ne dem girsem seniñ bir laḫza cānā ḳoynına

Gūyiyā bir ḳuṣ girer bir serv-i bālā ḳoynına

Şems-i nāzı ‘ālem-i ma’nāda evvel gösterüp

Şoñra ḥikmet Yūsuf’ı ḳoydı Züleyḥā ḳoynına

Yanmadıkça āteş-i ḳurbiyyete bulmaz vişāl

Girmese pervāne tā şem‘-i şeb-ārā ḳoynına

Sen niçün ağlarsın ey şebnem gice tā şubḥa dek

Hem girersin her gice bir verd-i zībā ḳoynına

5 Gülşen-i dilde neden iñlersin ey zenbūr-ı ‘aşḳ

Hem girersin işte sen ezhār-ı ra’nā ḳoynına

Sīne-i berrāḳın Es‘ad yalvarup açsam n’ola

Girsem ol sīmīn-beriñ bir sâ‘atāsā ḳoynına

113

Ġazel

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

1 Düşme hevā-yı nefis ile ey dil eziyyete
Girme irādetiñle kazā-yı meşiyete

Ancak günāh-ı mūcib-i hālk olsa da şaķın
Yādı dime kuşūr-ı 'abādār hamiiyyete

Şāhen-şeh-i cenāb-ı Hudāvend-i bī-zevāl
Bī-ḥadd 'ināyet eylemiş ehl-i muḥabbete

Şūret beyān ider hemān dil-hā-yı sīreti⁶⁰²
Āyīne elbet 'aks ider ehl-i başīrete

[106a] 5 Tā geçmedikce cistr-i hevā-yı muḥabbeti
Girmez ḥayāl-i 'aşk riyāz-ı ḥaķīkate

⁶⁰² Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

‘Âkıl iseñ şanāyi‘-i Hallāk‘a nātır ol
Fānī cihān ile şakınup düşme külfete

Yazılmadıkca fihris-i takdīre Es‘adā
Maṭlab girer mi nüsha-i takrīr-i devlete

114

Gazel

mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün

1 Emildikçe girer o la‘l-i lebler rengden rengen
Mül-i la‘līn sāğarda döner her rengden rengen

Girince nāz ile germābe-i āğūş-ı ‘uşşāka
Hicābından gül-endāmım döker der rengden rengen

İder meh-tāb-ı hüsniñ ‘ālemi zulmetden āzāde
Boyandıkça şeb-i gīsū-yı ‘anber rengden rengen

Çekilmezken ‘acebdır vaz‘-ı nā-hemvār-ı sālūsı
Boyar delk-i riyyāyı şibğa-i cerr rengden rengen

5 Nice mağrûr olurlar bilmezem yek-rûz-ı ikbâle

Nukûş-ı 'âlemi seyr eyleyenler rengden rengen

Kızarmış gül gül olmuş gerdan-i gül-büsedden Es'ad

Gül-i zîbâ gibi girmiş o gül-ber rengden rengen

115

Der-Ḥarf-i Yâ Ğazel Naẓîre-i Ğazel-i Merḥûm Sâmi Efendi

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

1 Vaḥdet-i kevneyn-i zü'l-eczâ bir ammâ câ iki

Hestî-i terkîb-i maḥlûkât bir eczâ iki

Mümtezicdir lübb ü kısr hey'et-i eşyâ bütün

Ol sebebdan bezm-i ḥılqat mestine şahbâ iki

'Ömre şaymaz hestî-i ikbâl dehr-i merd olan

Bir nefesde menzîl-i ârâmı bir 'uqbâ iki

Vaḥdeti derk eyleyen mi'rât-ı sırr-ı 'ibrete

Her nazar itdikde añlar şüret-i eşyâ iki

5 İhtiyār-ı küfr iden elbet bulur āh-ı emān

Dār-ı harb-ı küfr-i dilde cāy-ı istiṣnā iki

Bir ḥayāliye cenāb-ı Sāmī-i tanẓīr idüp

Oldı dīvān-ı hünerde nazm-ı nev-peydā iki

Ḥazret-i ‘İzzet dahı Es‘ad bu nazmı nazm ide

Maşrıq-ı faẓlın ola mihr ü mehi ḥattā iki

116

Ġazel Nazīre-i Ġazel-i Yümni İbrāhīm Beg Isfanaqçı Ḥāfız Muştafā Paşa-Zāde

mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün

[106b] 1 Leb-i la‘liñden emsem mû-miyânın kıcsam olmaz mı

Ya gülşenzâr-ı sîneñ güllerinden dirsem olmaz mı

Nedir bu cāme-i sebzın ile nāzişle reftārın

Seni ey gül-beden āġüş-ı vaşla çeksem olmaz mı

Nedir bu gizli gizli nāzlar ‘uşşāka rencişler

Baňa kısdēñ diseñ ey nev-civānım bilsem olmaz mı

Eliñ zülfiñde çeşmiñ mübtelâlar cânı kaçdında
Bu sevdâlardan âyâ dest ü ğamzeñ öpsem olmaz mı

5 Yine zannım bu şeb nâ-dân ile hem-bezm-i cām oldıñ
Dehâniñdan ‘aceb tenhâya çeksem şorsam olmaz mı

Çû beñler hâl-i Hindû gerden-i kâfurı seyr itdim
Yâ bende bâğ-ı hüsniñ pâsbânı olsam olmaz mı

Leţâfet gerçi yokdur sâde elfâzıñ nazîrinde
Velî bu nazmı Es‘ad Yümnî’ ye göstersem olmaz mı

117

Ġazel-i Nazîre-i ‘Âtıf Efendi Merhûm

mef‘ûlü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

1 Güş eyle bülbüliñ gül içün âh u zârını
Virmiş fenâya ‘aşk ile şabr u kararını

Keyfiyyet-i nezāresine mübtelā-yı ezel⁶⁰³

Virmez şafā-yı vuşlata hasret humārını

‘İbretle bakmayan gül-i gülzār-ı hikmete

Çeşminde ‘ayn-ı âteş ider lālezārını

Te’şīr ider mi nāle-i şeb-gīr-i dil-bere

Peyveste itmeyen felege dil-şerārını

5 Sūd eylemez bu bender-i şehper vücūdda

Derk itmeyen me‘ād-ı ticāretde kārını

Fevt itmedikce kılzüm-i gevher ne kadri var

Terk eyleyen bulur nice kıymet diyārını

Söylenme dir hayāl-i kalem zannım Es‘ad’a

Bāğ-ı ma‘ārif-i güli ‘İzzet hezārını

Ol mīr-i dil-pesend-i ma‘ārif ki söylese

Bint-i hayāl-i keşf ider elbet izārını

⁶⁰³ Vezin, bu mısradaki aksamaktadır.

Meşşâte-i kalemde virür zînet-i cemâl
Dil-bend olur hülâşa gören gül-‘izârını

118

Ġazel Nazîre-i Ġazel Sâmi Bekir Paşa

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘ilü / fâ‘ilün

1 Tâbende olsa birkesiñ iķbâl-i ħâlî‘i
Yokdur felekde gün gibi gezmekde mâni‘i

Cinsiñden eyleyen seni ‘izzetle imtiyâz
Kindir tefekkür eyle ħudâvend-i kâmi‘i

Bir ħikmet añla her şeyiñ ĩcâd-ı ħılķati
Şanma ‘abes bu ‘âlemi derk eyle şâni‘i

[107a] Olma edâ-yı kaķbe-i devrâna dil-firîb
Naķd-ı ħayâtıñ olma o şüretle şanâyî‘i⁶⁰⁴

⁶⁰⁴ Vezin, bu mısrada aksamaktadır.

5 El açma halka hırş ile ey kanā'ati
Boş eylemez nevāl-i ezel dest-i kânî'i

Bulmaz zebūn-ı tīb-ı teb-i ma'şīyet
Tā bulmadıkça tevbe-i ma'cūn-ı nāfi'i

Es'ad cenāb-ı Hāzret-i Samī-i devlete
Şanma nazīre böylece her beyt-i sābî'i

119

Gazel-i Naşīhat-ı Mazmūn

mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün

1 Ol kim ola her kârı heme bād-ı peresti
Mihnetde ider çāk-ı giribānı be-desti

Meclisde görenler didiler āh o āfet
Ağyāra ayağ üzre içürmiş iki destī

Ehl-i hüneriñ rif'atına hā'il olunmaz
Olsa ne kadar pertev-i şemsiñ yeri pestī

Zilletde felâketle olur cāy-ı qarârı

Hûlyâ ideniñ şadr-ı te'azzumda nişesti

5 Cân oldı baña neş'e-i dārū-yı muḥabbet

Şundıqda füyûzât-ı ezel cām-ı elesti

Manzûm-ı selîsi nice tefhîm ider 'âqıl

Bir şaḥṣa kim olmaya mizâcında dürüstî

Tâ ḥaşre dek ayılmaz o maḥv olmasa Es'ad

Ol rind-i siyeh-mest ide peymâne be-desti

120

Ġazel-i Fārisî

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Maḥrem-i remz-âşinā-yân-ı elestem yelleli

Zân sebeb ez-külfet-i kevneyn-i Rüstem yelleli

Ṭâḳ-ı miḥrâbım çü ṭâḳ-ı ebruvân-ı dil-berest

Ger ne-yâbım ka'be rā ammâ be-destem yelleli

Mevc-i deryā-yı hıred der-çeşm-i mā zāhir şod
Lenger-i keştī-i dil ez-yemm kistem yelleli

Kist bā fermān-revā-yı der-cihān-bāz āmade
Refte hōd-bīnān çün pes men nişestem yelleli

5 Kāse-i hūrşīd der-bezm-i sifāl-i köhneest
Men ke ez-şahbā-yı fıtrat şāh-ı mestem yelleli

İztırāb-ı derd-i ‘iṣyān men ne-küştem der-cezā
Ez zülāl-i feyż-i rahmet cān-ı şüstem yelleli

Men ne kerdem her ‘aṭā-baḥş-ı mürebbī rā nażar
‘Abd-i maḥzım Es‘adā Mevlā perestem yelleli

121

[107b] Ġazel Nazīre-i Ġazel-i Ṭursın Beg-zāde Fā’ik Erzurūmī
mef‘ülü / mefā’ilü / mefā’ilü / fe‘ülün

1 Ruḥsār u saçı ṭāḳ-ı dü ebrūları telli
Zāhirde ‘arūs-ı emeliñ şüreti belli

Zann itme gelür sa'y ile âğüş-ı huşûle

Düşize-i kâmiñ hele encâmı cedelli

Hâlimi teveccüh saña dünyâda ğaraẓdan

Gördiñ mi vücûd olmaya dünyâda 'ilelli

Gümrah olur elbette bu ebnâ-yı zamâne

Her dilde eger olmasa bir râh-ı tesellî

5 Takdîm olunur cennete cem'iyet-i ülfet

Âh olmasa her meclisiñ encâmı keselli

Mümkin mi ele 'uqde-i şalvârını çözmek

Tâ bulmayıcak 'uqde vişâlindeki ħalli

Reng-i ruḥıña sâye-i kâkülde keder yok

Eyler mi keder 'arız-ı meh-tâbı ħalelli

Dil-beste olan zevkine bu çenber-i çarḥıñ

Zânûsı görür sille füsûsi terelelli

Tanzîriñi Fâ'ik heves eyler seniñ Es'ad

Zîrâ ne suḥan herkese bir gûne tecellî

122

Ġazel-i Leṭāfet-edā berāy-ı Raḳḳāşe-i Duḡter-i Tersā der-Mora
fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

1 Aqlım aldı raḳş iderken bir civān kāfir kıızı
Fikrimi tārāca virdi bir zamān kāfir kıızı

Görmedim mekkāre böyle āfet-i cān dil-rübā
Hem civān hem dil-sitān şīrīn-zebān kāfir kıızı

Kākūli bir feslegenzār-ı temāşā 'āleme
Ruḡları manend-i ḡurşīd cihān kāfir kıızı

Şīne-i şāfındaki ol tūde-i nūr-ı ḡayāl
Gül mi yā gül-ḡonce mi söyle amān kāfir kıızı

5 Sen ne efsūn eylediñ 'uşşāḳ-ı ḡayret-pīşeye
Her ḡören ḡayrān saña dil-dādegān kāfir kıızı

Ḳaḡḡı bezmiñ cāmısn āyā kimiñ cānānısn
Söyle ḡurbān oldıḡım rūḡ-ı revān kāfir kıızı

Ben ne rütbe ketm-i rāz itdim aḥvālim bilüp
Eylediñ dillerde ‘aşkıñ dāsītān kāfir kıızı

Gülmemeñ şordıkça ben sen eylediñ çīn-i cebin
Añlasam keyfiyyetin mihr-i cihān kāfir kıızı

İsmiñi yād eylemem şimden girü nāmuñ alup
Vaż‘-ı nām itdim saña mihr-i cihān kāfir kıızı

123

Ġazel Naẓīre-i Ġazel-i ‘Āşım Efendi

mefā‘ilün/fe‘ilātün/mefā‘ilün/fe‘ilün

[108a] 1 Saña göñül bu cihāndan kelāl gelmedi mi
Taşavvurāt-ı emelden melāl gelmedi mi

Nedir bu bü'l-hevesīde müdām-ı zevk-i emel
Dimāğ-ı şeybe dahı ihtilāl gelmedi mi

Eyā sitemger-i iķbāl-i mest-i bezm-i ğurūr
Kemāl-i keyfe ḥumār-ı zevāl gelmedi mi

Nedir bu farṭ-ı cefāya sebep dil-i zāre
Mizāc-ı naḥvetiñe i'tidāl gelmedi mi

5 Saña bu vā'iz-i kürsī-niṣīn-i ḥāmemden
Göñül naṣīḥat ile ḥüsn-i ḥāl gelmedi mi

Cenāb-ı 'Āşım-ı sāmī ṭabī'ata Es'ad
Naẓīre-i ġazeliñde kemāl gelmedi mi
temmet/temām

5. SONUÇ

Mehmed Es'ad Ağa 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış ve devlet adamı kimliğinin yanı sıra dîvân tertip edecek kadar da şiir kaleme almış bir şairdir. 1857-58 yılında doğan şairin nereli olduğu hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Babası Kethudâ-yı sadr-ı Âlî'den İbrâhîm Efendi'dir. I. Abdülhamîd'in cülusunda Enderun'a alınan ve Hazîne-i Hümayûn'da yetişen Es'ad, çuhadârlık, rikâbdârlık, silâhşorluk, muhalledfât memurluğu, gümrük emînliği gibi birçok görevin yanı sıra Şefkat Tezkiresi'ndeki bilgilere göre de müderristir. I. Abdülhamîd, III. Selîm ve II. Mahmûd'un saltanat dönemlerinde yaşayan şair, önemli görevler ifa etmenin yanı sıra birçok defa mevcut görevinden azledilip sürgüne yollanmış, bu sebeple farklı eyaletler ve şehirler gezmiş, bu da onun manzumelerine çeşitlilik katmıştır. Şairin yaşadığı dönemdeki padişahlara sunduğu arz-ı hâl veya hasb-i hâl tarzı kaleme aldığı kasidelerinden zor şartlar altında bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Tezkirelerde şair hakkında “*Nadide sözler söyleyen ve inci yağdıran bir kalemi vardır.*” gibi bilgiler yer alsa da dîvânından hiç bahsedilmemiştir. Es'ad Dîvânı'nın bugüne kadar keşfedilememesinin en önemli sebebi; dîvânın Berlin Kraliyet Kütüphanesi; Türkçe Yazma Eserler kataloğunda Es'ad ile yakın dönemlerde yaşamış ve benzer görevlerde bulunmuş Es'ad Muhlis Paşa adına kayıtlı olmasıdır.

18. yüzyıl, Osmanlı'da çözümlerin ve değişimlerin hızlandığı bir dönemdir. Elbette bu hareketlilikten edebiyat alanı da payını almış ve yenilik arayışında olan şairler, mevcut kaidelerde birtakım yenilikler meydana getirmişlerdir. Mevcut mazmunların ve şekillerin tekrarlanması, Herodianizm ile Batı rüzgârının kabullenilişi gibi sebepler şairleri yenilik arayışına itmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Es'ad'ın da manzumelerinde dönemin eğilimlerine paralel bir çizgi takip ettiği görülür. Dîvânda 32 dîvân şairi ve âlime nazire yazan Es'ad için bir gazel ve nazire şairi demek yanlış olmaz. Dîvânın geneline bakıldığında ise gazellerden sonra kasideler geniş yer tutmaktadır. Şairin özgün bir şekilde kaleme aldığı bu kasidelerinde geleneksel kaside formunun dışına çıktığı gözlemlenir. Kaside tarzında yazdığı tarih kıt'alarında

poetikasını da ortaya koyarak “*kaside tarzı tarih olmaz*” diyerek bu tarzda yazmaya devam eden şair, bunun kendi üslup özelliği olduğunu ve tarih kayıtlarını samimî bir tarza yaklaştırdığını ifade eder. Yine dönemin teâmülünde görülmeye başlanan 5-11 beyitlik kaside tarzı na’tlar onun dîvânında görülen diğer değişimlerdir. Genel olarak kaside tarzında kaleme alınan na’tların Es’ad Dîvânı’nda gazel formunda yer alması, edebî bir tür olup olmadığı konusunda ihtilaflı olsa da murabba formunda yazılan şarkıların dîvânda gazel formuyla yazılarak *şarkı-edâ* olarak başlıklandırılması, şairin geleneğin kalıplarını zorlayan bir muhayyilesi ve istidadı olduğunu göstermektedir. Manzumelerin muhtevasında da değişim teşebbüslerinde bulunan şair, kasideyi yaşadığı sıkıntıları dile getirdiği bir hasb-i hâle dönüştürür. Örneğin dönemin sadrazamına yazdığı kasidesinde Cîğal vakfından aldığı borcu ödeyemediğinden perişân hâle düştüğünü ifade ederek yardım isteyen şair, bazen bir paşadan kır bir beygir talep ederken bazen de çürümekte olan bir köşkü isteyip onu mamur hâle getireceğinden bahseder. Esasında gelenekte yaygın olan bu arz-ı hâl tarzı kullanımlar, Es’ad’ın manzumelerinde bir tahkiye ve sohbet havasına bürünür. Yine tahkiye usulü kasidelerinde türler arasındaki keskin sınırları yumuşatan şair, bazı kasidelerinde de nesib ya da teşbib kısmına yer vermeyip methiye ile başlar.

Es’ad’ın tarihi birer vesika hüviyetine sahip olan tarih manzumeleri de önem arz etmektedir. Dîvânda geniş bir yer tutan tarihler şairin, geleneğin teâmülünün dışına çıktığı türler arasındadır. 1-33 beyit arasında kaleme aldığı tarih kayıtlarını kaside olarak başlıklandırmada bir mahzur görmeyen şair, tarih ile methiye ve arz-ı hâl türlerini de mümtezic hâle getirmiştir.

Dîvânda neredeyse her nazım şekliyle manzume kaleme alan şair, tercî-i bend ve terkîb-i bendleriyle de dikkat çeker. Genellikle 6-10 beyit arası yazıldığı bilinen bu nazım şekillerini Es’ad Dîvânı’nda 18 beyitlik bendler hâlinde görmek mümkündür. Kasaidler bölümünde de yer verip kaside olarak başlıklandığı bu nazım şekliyle ramazâniyye, iydiye, bahâriyye gibi türler kaleme alan şair, nazım şekilleri arasında şekilsel denemeler yaptığı izlenir.

Es'ad'ın manzumelerinin muhtevası değerlendirildiğinde muhayyilesi ve gözlem istidadı yüksek manzumeler kaleme aldığı görülür. Enderun'da yetişen şairin kaleme aldığı sanat gücü yüksek manzumelerinde iyi bir tedrisattan geçtiği açıkça gözlemlenir. Şair, yaşadığı dönemin edebî anlayışına paralel rindâne ve âşıkâne üslupla manzumeler kaleme alsa da onun asıl dikkat çeken yanı tasavvufî ve hikemî tarzda kaleme aldığı manzumeleridir. Yüksek bir tefekür ürünü olan bu tarz manzumelerinde mensubu bulunduğu Kâdirî tarikatının da izleri görülürken onları irşad aracı olarak da kullanır. Tevhîd ve vahdet anlayışının hâkim olduğu bu tarz manzumelerinde Arapça ve Farsça tamlamaları sıklıkla kullanan şair, pend-nâme tarzı manzumelerinde dili daha sade ve anlaşılır kullanarak misyonun gereğini yapar ve bu da onun dili ustalıklı kullandığını gösterir. Hikemî tarzda kaleme aldığı gazellerinde Nâbî etkisi hissedilen şairin sufîyâne gazellerinde ise Sebk-i Hindî'nin giriftliği dikkat çekmektedir. Aynı zamanda dîvânda azımsanmayacak bir yer tutan Farisî gazellerinde Farsçaya olan hâkimiyetini ispatlayan şair, mülemmâ gazellerinde veya diğer manzumelerinde de üç dile vakıf olduğunu gösterir ve Arapça-Farsça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça zincirleme tamlamalar kurar. Bunların yanı sıra güzellik ve aşk algısının dışına çıktığı âşıkâne gazelleri de mevcuttur. Bu tarz kaleme aldığı az sayıdaki gazellerinde beşerî aşkın sınırlarını zorlayan şair, âmiyâne cümleler kullanmaktan kaçınmaz. Yaşadığı döneme paralel olarak dîvânında şarkılara da yer veren şair, kaleme aldığı dört şarkısını da gazel nazım şekliyle kaleme alarak teâmülün dışına çıkar.

Manzumelerinde şiir ve şair hakkındaki poetikasını da sıklıkla dile getiren şair, nazım meydanında kendisinin eşsiz olduğunu iddia eder. Es'ad, bikr-i mazmunlar peşinde koşarken muhayyilesinin süzgecinden geçirdiği ince hayallerini ilmek ilmek işler ve bu istidadının ilahî olduğunu ifade eder. Şair, bir tablo gibi resmettiği bu hayallerinde hiciv ve istihzâdan da geri kalmaz. Örneğin Ahmed Paşa yüzünden sürgüne gönderilse de ona yazdığı kasideenin methiye kısmında Ahmet Paşa yerine Derviş Mehmed Paşa'yı övmekten çekinmez. Es'ad'ı Nefî tarzına yaklaştıran hiciv ve tarîz içerikli manzumeleri, onun olaylar ve kişiler karşındaki gözlem istidadını ortaya koyar.

Geleneğin alışılmış çizgisinin sınırlarında yürüyen şair, bu tarzını edebî sanatlar bağlamında da sürdürür ve birçok alışılmamış bağdaştırma, orijinal terkipler ve bîkr-i mazmunlar kullanır. Örneğin bir Kurban Bayramı tebriği için yazdığı kasidesinde, kesilmiş bir koç kafasını koparılmış bir goncaya benzetir şair, bazen fikirlerini gelin süsleyen bir kadına benzetirken el değmemiş hayallerini de gelinin saçlarına takılan sırma simlere benzetir.

Es'ad Dîvânı dil kullanımı açısından değerlendirildiğinde geçiş dönemi eseri özelliği gösterir. Birçok ikili kullanım örneği görülen dîvânda çoğu kelimeler hem düz-dar ünlülerle hem yuvarlak-dar ünlülerle kullanılmaktadır. Bu kullanımın müstensih mi yoksa müellif tarafından mı tercih edildiği tespit edilemese de dönemin karakteristiğine paralel olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak çalışılan Es'ad Dîvânı yaşanan dönemin bir panoramasını yansıtır. Ne var ki tarafımızca ulaşılan nüsha müstensih hattıdır ve eksik kısımları vardır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışı kütüphanelerinde müellif hattına ulaşılammıştır. Bu hatta ulaşılması hâlinde ortaya çıkarılacak olan yeni bilgiler ışığında kuşkusuz söz konusu döneme ait daha kapsamlı bir perspektife ulaşılabilecektir. Bu tür bir çalışmanın akabinde tarafımızca sürdürülen inceleme ve değerlendirmelere yapılacak katkılarla Dîvân, birçok farklı noktalardan ele alınabilecektir. Bu eserin bundan sonraki araştırmalara zemin hazırlayarak literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aliyyü'l-Karî, Ebü'l-Hasan Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed, (1971). *el-Esrâ-rü'l-merfû'a fî'l-ahbâri'l-mevzû'a*, (Nşr. Muhammed b. Lütfi Sabbag). Beyrut.
- Ahmed Âsım, (2000) *Burhân-ı Kâtî'*, haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs, Ankara:TDK.
- Albayrak, N. (1994). "Cem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 125-126). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Albayrak, N. (2000). "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 511-512). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akkaya, H. (2010). "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 38, 60-62). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim [Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi]*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Türkçenin Sözvarlığı [Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar]*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksoyak, İ. H. (1995). "Dîvân Şiirinde Okçuluk Terimleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, I. 81-94.
- Aksoyak, İ. H. (2006). "Fâik'in, 'Elâ Yâ Eyyühe's-Sâkî Edir Ke'sen ve Nâvilhâ' Mısraına Tasavvufî Şerhi: Lübb-i Sühan". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, 223-251.
- Akün, Ö. F. (1994). "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Akpınar, Ş. (2006). *Âgâh (Semerkândî-i Âmidî)*. Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Apaydın, H. Y. (2013). “Zâhiriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 93-100). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arslan, M. (2017). “Metin neşrinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII-Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler*. (Haz.) Aynur H., Çakır M., Koncu H., Özyıldırım A. E. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ateş, A. (1942). “Metin Tenkidi Hakkında”. *Türkiyat Mecmuası*, 7. 253-267.
- Ateş, A. ve Abdülvehhab T. (1971). *Farsça Grameri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Atila, M. (2019). *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Ayçiçeği, B. (Aralık 2018). “Divan Şiirinde Seb‘ü’l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi” *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi- Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, 491-503.
- Aydemir, Y. (2002). “Türk Edebiyatında Kaside”. *Bilig Yaz.* 22. 133-168.
- Aypay, A. İ. (1992). *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aziz Mahmud Hüdaî (1997). *Âlemin Yaratılışı ve Hz.Muhammed'in Zuhûru (Hulasatü'l-ahbar)*. Kerim K. ve Mustafa Ö. (çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bayram, Y. (2013). “Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri: Edebî Sanatlar”-Eski Türk Edebiyatına Giriş-. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Bayram, Y. (2009). “*Dil ve Edebiyat- Türk Edebiyatı-Klasik Türk Edebiyatı (12-19. Yüzyıl)-Klâsik Türk Edebiyatı (13. Yüzyıl)-*”. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi Yayınları.
- Bayram, Y. (2005). “16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin ‘Şaire ve İlham’a Dair Görüşleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 18. 31-68.
- Bayram, Y. (2004). “16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*. 8. 36-53.
- Bayram, Y. (2004). “16.Yüzyıl Divan Şiirinde ‘Şiir, Söz ve Şair’le İlgili Anlam Alanları (Kelimeler ve Terkipler)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 53-64.
- Beydilli, K. (2013). “Mehmed Emin Rauf Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 28, 465-465). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2011). “Tepedelenli Ali Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 40, 476-479) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2013). “Yûsuf Ziyâ Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 34-37). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beyhan, E. (2021). *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*. Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî Dîvânı I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Birişik, A. (2002). “Kur’an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 383-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Birişik, A. (2009). “es-Seb‘ü’l-Mesânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 36, 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Canım, R. (2020). *Dîvân Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Celaleddin Suyûtî (2010). *Câmiul-Ehâdîs C. I*. Emin L. (thk.). Ankara: Rayiha Yayıncılık.
- Ceyhan, Â. ve Fatih K. (2017). “Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî’ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(1), 1-43.
- Çavuşoğlu, A. M. (2006). “Nâilî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, M. S. (2018). “*Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*”. Basılmamış Doktora Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çaldak, S. (2017), “Türkçe metin neşirlerinde Arapça ibarelerin aktarımına dair”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler*, (Haz.) Aynur H., Çakır M., Koncu H., Özyıldırım A. E. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Coşkun, M. (2007). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1991). “Bâkî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 4, 537-540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çetişli, İ. (2006). *Metin Tahlillerine Giriş I Şiir*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çiçekler, M. (2004). “Mesnevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 320-322.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çöğenli, M. S., Yakup, Ş. ve Recep, T. (1992). *Dîvânçe-i Es’ad Paşa*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çuluk, S. “Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Es’ad Ağa’nın Mektubu” *Tarih Yazıları*, 2012. 1063

<http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/-farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html> (10.11.2021)

- Demir, O. (2013). “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 272-273). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demircan, A. (2009). “Sevr Mağarası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 37, 5-6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirli, E. (2012). “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 431-435). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirkent, I. (2022). “Kayser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 25, 94-96). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. AE.SMHD.II. 122-10073. (Erişim tarihi 12.04.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.DRB. 264-15327. (Erişim tarihi 12.11.2022)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.DRB. 28-1398. (Erişim tarihi 12.11.2022)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C..İKTS. 6-274. (Erişim tarihi 12.01.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..ML.. 75-3443. (Erişim tarihi 12.01.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C..NF..35-1703. (Erişim tarihi 12.01.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. C.ZB. 46-2294. (Erişim tarihi 18.01.2023)

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. C.ZB. 87-4324. (Erişim tarihi 14.03.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. HAT. 264-15327. (Erişim tarihi 12.04.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. HAT. 410-21282. (Erişim tarihi 12.04.2023)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. HAT. 202.10393. (Erişim tarihi 12.04.2023)
- Doğan, M. (2019). *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, M. N. (2008). “Divan Şiirinde Şarap Metaforları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 38(38), 68-86.
- Doğan, M. N. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Donuk, S. (2013). “Bilinmeyen Bir Şair: Suâlî ve Şiirleri”. *Journal of Turkish Studies*, 8(9). 1223–1249.
- Durmuş, İ. (2004). “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29,293-297). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eflatun, (1997). *İon*. İhsan Bozkurt(çev). İstanbul: MEB. Yayınları.
- El-Askerî, Ebû Hilâl, (1998). *Kitâbü Cemhereti'l-Emsâl*, Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim ve Abdü'l-Mecid Katamış (thk). Beyrut: Dârü'l-Cîl-Dâru'l-Fikr.
- Eldem, İ. H. (1311). *Muasır Şairlerimiz/Birinci Defter*. İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası.
- Elmalı, H. (1997). “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 399-402). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Emecen, F. (1992). “Başbâki Kulu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 126-127). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Ergun, S. N. (1944). *Türk Şairleri IV*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.
- Erkaya, M. E. (2000). *Peygamber Kıssaları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Erten, S. R. (2018). “*Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)*”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Es'ad Mehmed Efendi, (2018). *Bâğçe-i Safâ-Endûz*. Rıza Oğraş (haz.). Ankara: Kültür Eserleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.
- Fayda, M. (1994). “Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 101-109). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, M. (2007). “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 44-51). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1989). “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 371-373). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1998). “Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 18, 518-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Francisci a Mesgnien Meninski, (1680) *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum Ad Singulas Voces Et Phrases Significatione Latina, ad Visitatores Etiam Italica* I-III, Viennae.

- Fuzûlî. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*, Abdülhakim Kılınç (haz). İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuz%C3%BBli-divani_765.aspx (Erişim Tarihi 25.08.2023)
- Gacek, A. (2010). *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Hâfız Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2000). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul :İnkilap Kitabevi.
- Göyünç, N. (1999). “Hüseyin Paşa, Küçük” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 6-8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1994). “Dâvûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 21-24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2020). “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 207-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 224-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İbn-i Kesîr, (1994). *El-bidâye ve’n Nihâye- Büyük İslâm Tarihi III*. Mehmet Keskin (çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnalcık, H. (1999). “Hüsrev Paşa, Koca” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 41-45). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- İpekten, H. (2009). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsen, Mustafa vd., (2012). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İşpirli, M. (1991). “Âsaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 3, 555). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İz, M. (2012). *Yılların İzi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kalıpçı, M. E. (2015). “Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 211-242.
- Kapar, M. A. (1994). “Ebû Cehil” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 117-118). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kara, M. (1995). “Fenâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 333-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kardaş, S. (2013). “Edebî Tür ve Tarz Açısından Tevbe-nâmeler ve Lebîb Di-vanı’nda Yer Alan Tevbe-nâme Örneği Üzerine Değerlendirmeler”. *Turkish Studies*, 8(13). 1175-1187.
- Kartallıoğlu, Y. (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* (16, 17 ve 18. Yüzyıllar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, M. (1995). “Fârâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 145-162). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, A. (2008). “Aruz İmlâsı Üzerine Notlar”, *Turkish Studies*, 3(6). 471-487.
- Kılıç, A. (2004). “Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünce-ler”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) - Bildiriler-*. Ahmet Günşen (haz.) Kırşehir. 331-345.

- Kılıç, H. (2001). “İştikak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 439-440). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, H. ve Kazım Y. (1993). “Cinas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 8, 12-14). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kiel, M. (2013). “Yanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 317-321). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Komisyon. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Komisyon. (1989). “Allah (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 499). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koncu, H. (2013). “Yûsuf ve Züleyhâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 38-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kortantamer, T. (1993). “Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları”. *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7, 337-365.
- Köksal, M. F. (2009). “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-86.
- Köksal, M. F. (2008). “Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 169-190.
- Köksal, M. F. (2003). “Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı”, *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Köksal, M. F. (2020). “Yaygın Bir Yanlışın Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, 351-406.
- Kurnaz, C. (1995). “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 306-307). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, C. (2008). “Hızır” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 411-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kutluer, İ. (1995). “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 303-306). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Macit, M. (2005). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmanî C.2*. Nuri Akbayer (haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mengi, M. (2000). *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine” Divan Şiiri Yazı-ları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mengi, M. (2007). “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 407-417.
- Mermer, A. vd., (2013). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayın-ları.
- Nâ’îlî-i Kadîm, (2019). *Dîvân*. Haluk İpekten (haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html> (12.01.2023)
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. İstanbul: H Yayınları.
- Öz, M. (1992). “Burak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 417). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öz, M. (1994). “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 498-501). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öz, M. (2013). “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 553-554). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, N. (2009). “Selim III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 36, 425-426). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özgen, M. (2013). “Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Şühud Açısından Müşâhede ve Rüyet Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 63-83.
- Özgüdenli, O. G. (2019). “Süssheim, Karl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, 539-540). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2003). “Lenterânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 138). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İ. (2006). “Nemrûd” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 555-556). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İ, ve Filiz K. (2020). “Musammat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 233-235). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Poyraz, Y. (2014). *Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Recâizâde Mahmûd Ekrem, (2016). *Ta'lim-i Edebiyyât-Eleştirel Basım*. Furkan Öztürk (haz.). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Sağdıç, S. (Aralık 2022). “Farklı Bir İstiare Mekniyye Tanımı Denemesi”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 155-178.
- Saraç, M. A. Y. (1999). “Divan Tahlilleri Üzerine”. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8, 209-219.
- Saraç, M. A. Y. (2018). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2365.

- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Serdaroğlu, A. (1966). *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Serdaroğlu, G. (1994). *Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvânçe'sindeki Tasavvufî Remizler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, (2016). *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Ramazan D. ve Halil Ç. (haz.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sucu, N. (2004). “*Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve 'Rind ü Zâhid' Tercümesi (İnceleme-Metin)*”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, (2008). *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*. Ziya Y. (haz.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Şefkat-i Bağdâdî, (2017). “*Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*”. Filiz K. (haz.). Kültür Eserleri Dizisi: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. <https://docplayer.biz.tr/52894910-Sefkat-tezkire-i-su-ara-yi-sefkat-i-bagdadi-prof-dr-filiz-kilic.html> (20.09.2021)
- Şemseddîn Sâmi, (1989). *Kâmûs-ı Türki*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şen, F. M. (1995). *Beylikçi İzzet Bey Dîvânı -İnceleme, Metin-*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şener, H. İ. (2001). “*Kârûn*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (Haziran 1994). “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 90, 131-180.

- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 3*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal A. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şükün, Z. (1996). *Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: MEB.Yayınları.
- Tâhir-ül Mevlevî, (1994). *Edebiyat Lügatı*. Kemâl Edib K (haz.). İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tarama Sözlüğü*, (1995). Cilt I-VIII. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). *Metinler Şerhine Dair (Edebiyat Üzerine, Edebi San'atler, Metinler Şerhine Dair, Metin Tamiri)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tarlan, A. N. (1937). *Metin Tamiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, “bermekî” maddesi. http://www.tebdiz.com/index.php?sayfa=arama_sonuc_yenisite (12.10.2022)
- Taşkın, F. (1994). “Cağaloğlu”, *DBİA*. (C 2, 370-371) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Tayyâr-Zâde Atâ, (2010). *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV-*. Mehmet A. (haz.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tok Yıldız, H. (Mayıs 2023). “Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar Bağlamında Mehmed Es’ad Ağa Dîvânı”, *Edebiyat Fakültesi III. Lisansüstü*

Öğrenci

Sempozyumu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

- Toprak, M. F. (2004). “Mersiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 215-217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toprak, S. V. (2020). “Boğazların Güvenliğiyle İlgili Bir Belge: Seyyid Ahmed Paşa'nın Hazırladığı Boğaz Kaleleri Yoklama Defteri”. *Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II*, Gaziantep. 289-312.
- Toprak, S. V. (2005). “Ebubekir Sami Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Toprak, S. V. (2019). “Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği”. *Belleten Dergisi*, 83(296), 153-172.
- Toprak, S. V. (2015). *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nûrî Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tozlu, M. (2014). “Sami Ebubekir Paşa”. *TEİS*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa> (21/12/2022).
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, S. (1988). “Abdülkâdir-i Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 234-239). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. 1982). “Âlem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 360-361). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (1991). “Ayna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 4, 260-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Uludağ, S. 1992a). “Bâtın İlmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 188-189). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (1992b). “Belâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 380). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2006a). “Nâsût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 431-432). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2006b). “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 526-529). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1989). “Allah (Musikî)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 500). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1992). “Burak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 417-419). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1994). “Düldül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C 10, 20-21). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1999). “İydiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 222-224). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2000). “Îsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 473-475). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2001). “İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 82-84). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2020a). “Mi‘râciyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 135-140). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2000b). “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 455-457). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M.İ. (2020). “Muharremiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, 8-9). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Uzun, M. İ. (2010). “Süreyyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 38, 162-164). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2020c). “Terciiibend” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 233-235). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2013). “Ya‘kûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 276-277). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünlü, O. (2012). “Müzeyyel Gazellerde Fahriye”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 33-53.
- Ünver, İ. (1992). “Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar”, *Türk Dili Dergisi*, 483, 789-798.
- Ünver, İ. (1993). “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Derneği Dergisi*, 9(1), 51-89.
- Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar)*. İstanbul: Birleşik Dağıtım Kitapevi.
- Yakut, E. (2015). *Feridi'nin Manzum Hafız Divanı Tercümesi (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, S. S. (2003). “Livâü'l-Hamd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). “Ayne'l-Yakîn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 269-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1992). “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 106-108). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). “Kalem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 243-245). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. ve Ünal Z. (1993). “Cebrâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 7, 202-204). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Yazıcı, T. (1994). “Efrâsiyâb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 478-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, M. H. (2002). *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Kasım Yayla (sad.), İstanbul: Merve.
- Yıldırım, N. (2008). “Rüstem-i Zâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 294-295). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, H. D. (2008). “Bermekîler” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 517-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yılmaz, M. (2008). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü I-II*. İzmir: Sütun Yayınları.
- Yiğit, İ. (2007). “Osman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C 33, 438-443). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif (2019), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Naim, Babanzâde Ahmed ve Miras, Kâmil. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- <http://ktp.isam.org.tr/>
- <http://www.islamansiklopedisi.info/>
- <http://www.kamusiturki.com/>
- <http://kubbealtilugati.com/>
- <http://www.kurantefsiri.com/>
- <http://www.kuranmeali.org/>

<http://www.lexiqamus.com/>

<http://www.luggat.com/>

<http://www.osmanlicasozlukler.com/>

<https://www.osmanliedebiyati.com/>

<http://teis.yesevi.edu.tr/>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

<http://www.tebdiz.com/>

<http://yazmalar.gov.tr/>

EKLER

Ek 1⁶⁰⁵

1

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

Yā Rabbi raḥm u vefā devrān bī-ṣabr u sūkun
Derd çok dermān yok düşmen kavī ṭālī' zebūn⁶⁰⁶

2

fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilātün/fe'ilün

Oldı her qarnda erbāb-ı terakķinā-yāb
Ġālibā 'aksine şıfr urmada erbāb-ı qalem⁶⁰⁷

3

mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün

Yā dest-āvīz-i miḥnetle gelür yā tuḥfe-i ğamla
Uşandım ḥāşılı āmed-şüd leyl ü nehārimun⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Ek 1 kısmında yer alan bu müfredler, nüshanın vikāye sayfalarında yer alan farklı şairlerden alıntılanmış müfredlerdir.

⁶⁰⁶ Bu beyit Fuzûlî'ye aittir.

⁶⁰⁷ Bu beyit Nâbî'ye aittir.

⁶⁰⁸ Bu beyit Nesib mahlaslı Seyyid Mehmed'e aittir.

4

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

O rütbe mürtefi-bünyâddur ıaşır-ı tevâzu' kim
Riyâz-ı cennete nezzâre mümkündür zemîninden⁶⁰⁹

5

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Zâhide mihrâb u mescid 'ârife ebrû-yı yâr
Cilvegerdür pertev-i nûr-ı Hudâ her kûşeden⁶¹⁰

6

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

Ġmâ-yı ıab' olur bâdî-i rif'at bezm-i 'âlemde
Tehî çekmez hü mâ-yı şehbâl istignâ tenezzûlden⁶¹¹

7

mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün

Düşmen dahı 'aciz üzre olan ıaşmına kıymaz
Âsûde ider âdemi teslim-i ıaıardan⁶¹²

⁶⁰⁹ Bu beyit Bâhir mahlaslı Arab-zâde Abdurrahmân Efendi'ye aittir.

⁶¹⁰ Bu beyit Rüşdî mahlaslı mevlevî Mustafa'ya aittir.

⁶¹¹ Bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir.

⁶¹² Bu beyit Mehmed Râşid Efendi'ye aittir.

8

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuṭk it pîş-i kāmilde
Aristo-yı haḳîḳat-bîne naḳl-i mā-cerā olmaz⁶¹³

9

fe'îlātün/fe'îlātün/fe'îlātün/fe'îlün

Sebeb-i rif'at olur ğam yeme üftāde isen
Bir binā tā ki ḫarāb olmaya ma'mūr olmaz⁶¹⁴

10

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

Bilen ḥāñ-ı Sitanbül' dur rüsūm-ı şive-i nāzı
Kenārîñ dil-beri nāzik de olsa nāzenîñ olmaz⁶¹⁵

11

fā'îlātün/fā'îlātün/fā'îlātün/fā'îlün

İtmesün mi āh-ı dil-süzüm 'alevler āşikār
'Aşḳ dirler nāmına dilde bir āteş-pāre var⁶¹⁶

⁶¹³ Bu beyit Mehmed Fennî'ye aittir.

⁶¹⁴ Bu beyit Fehîm-i Kadîm'e aittir.

⁶¹⁵ Bu beyit Nâbî'ye aittir.

⁶¹⁶ Bu beyit Hâdî mahlaslı Edirnevî Mama-zâde'ye aittir.

12

mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

Derûnî-âşinâ ol taşradan bîgâne şansunlar
Bu bir özge revîşdür 'âkıl ol dîvâne şansunlar⁶¹⁷

13

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Âsiyâb-ı çarha gendüm geldigüm 'ayb eyleme
Biz de ma'nî hürmeninden şıçramış bir dâne yüz⁶¹⁸

14

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

Ne kadar şu'le-fürüz olsa da şem'-i zâlim
Âh-ı mazlûm ile elbette söner çok sürmez⁶¹⁹

15

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

Yine hem-cinsi çeker birbiriniñ gayretini
Zahm-ı mîkrâza virür süzen anınçün merhem⁶²⁰

⁶¹⁷ Bu beyit Taşlıcalı Yahyâ'ya aittir.

⁶¹⁸ Bu beyit Gavsî Ahmed Dede'ye aittir

⁶¹⁹ Lâ-edrî.

⁶²⁰ Bu beyit Nâbî'ye aittir.

16

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Eylemez kimseye devrân iki yüzün in'âm
Munẓâzam-ḥâl olanuñ ekşeri 'illetli olur⁶²¹

17

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Yâr ḥâl-i dilümi zâr bilüpdür bilürem
Dil-i zârımda ne kim var bilüpdür bilürem

Yârı aġyâr bilüpdür ki baña yâr olmaz
Ben daḡı anı ki aġyâr bilüpdür bilürem⁶²²

18

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Öġüdüp dâne gibi itmede ḡalkı hep ġüm
Âsiyâb-ı felegi tecrübe itdüm kendüm⁶²³

⁶²¹ Bu beyit Erzurumlu Hâzık'a aittir.

⁶²² Bu beyitler Fuzûlî'ye aittir.

⁶²³ Lâ-edrî.

19

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Çāre yok çalsañ eger başını taşdan taşā

Ser-nüvişt-i ezeli sa'y ile tağyîr olmaz⁶²⁴

20

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Rub'-ı meskûnda olan dūde-i şem'-i işyān

Bir yire gelse ruh-ı rahmeti bir hāl olamaz⁶²⁵

21

mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün/mefā'îlün

Mey anda bāde anda cümle yārān-ı şafā anda

Geçüp cennetden Ādem sākin-i mey-hāne olmaz mı⁶²⁶

⁶²⁴ Bu beyit Sahaf Ebu'r-Reşid Ahmed Rüşdi Efendi'ye aittir.

⁶²⁵ Bu beyit İdrîs-i Bitlisî'ye aittir.

⁶²⁶ Bu beyit Abdülbâkî Vecdî'ye aittir.

22

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

Ḥâtem oldur kim günâhından geçe bir mücrimiñ
'Âlemin māl u menālından geçen Ḥâtem degil⁶²⁷

23

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

Şubḥ şalup mihr-i ruḥıñdan niķāb
Çık ki temāşaya çıķa āfitāb⁶²⁸

24

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

Men ĩn ü ān ne-dānem sāķī bidih piyāle
Muṭrıb be-zen nevāyī sāķī bidih piyāle⁶²⁹

⁶²⁷ Bu beyit Kavsî'ye aittir.

⁶²⁸ Bu beyit Fuzûlî'ye aittir.

⁶²⁹ Bu beyit Mevlânâ'ya aittir.

25

fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün

Elemi kendüye zevk itmedür 'âlemde hüner
Ğam u şādî-i felek böyle gelür böyle gider⁶³⁰

26

fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlün

Köhne-ibriğ-i vuzû-yı zâhid olsaydı şikest
Dirdim ey minâ-şiken bu inkisârımdur benim⁶³¹

Ek 2⁶³²

Eş'ar-ı U ⁶³³

fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlâtün/fā'îlün

Âfitâb-ı hüsnini gördüm musavvar nûrdan
Pertevî gözler kamaşdurmaz mı 'ömrüm dûrdan

Perde-i şeb içre gûyâ nûr-ı a'zam gösterür
Ref' iderse kâkülün ol gerden-i kâfûrdan

⁶³⁰ Bu beyit Enderunlu Vâsıf'a aittir.

⁶³¹ Bu beyit Sünbülzâde Vehbî'ye aittir.

⁶³² Ek 2 başlığı altında yer verilen manzumeler, Mehmed Es'ad Ağa'nın farklı eserlerde yer alan fakat dîvânında yer almayan manzumelerdir.

⁶³³ Mehmet Kılıcı, *Enderunlu Mehmet Âkif-Mir'ât-ı Şi'r*, s. 79-80.

Ser-te-ser geşt eyledüm dünyâyı mislûñ bulmadum
Gördüm ancak ‘aksini âyine-i billûrdan

Hvâhiř-i bûs-ı ruhuñ dilden gider mi sevdüğüm
Dûr olur mı nakş-ı gül hîç kâse-i fâğfûrdan

Sormuş oldum la’l-i mey-gûn-ı lebûñ hâsiyetün
Fitneler kopdı rakîb-i kâfir-i pür-şûrdan

Bilmez Es‘ad lezzet-i kand-ı kelâm-ı yârdan
Lezzet-i kâm almadukça tâ behiş-i hûrdan

Gazel⁶³⁴

mef‘ülü / mefā‘îlü / mefā‘îlü / fe‘ülün

1 Zahm-ı nev-i tîg-i sitemin dilde yeri var
Çeksin nighin destini tâze eseri var

⁶³⁴ Bu gazel, “Kethudâ-yı Sadr-ı ‘Âlî İbrâhîm Efendi’nin mahdûm-ı mükerremleridir. Müderrisîn-i kirâmdandır. Bu ğazel anlarıñdır” başlığıyla Mehmed Emin Efendi’nin *Silâhdâr-zâde Tezkiresi*’nde, *Şefkat Tezkiresi*’nde ve Sadeddin Nüzhet Ergun’un *Türk Şairleri* adlı eserinde yer almaktadır. Silahdâr-zâde Mehmed Emin Efendi, *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İncelemeTenkitli Metin-Dizin)*, s. 36.; Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, s. 46.; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C.4, s. 1316.

2 Tarf-ı ser-i zülfünde gönül edemez ârâm
Şeh-bâz-ı nigâhından efendim hazeri var

3 Kılmuş hat-ı nev âyine-i hüsnü şikeste
Pek düşme gönül üstüne yârin kederi var

3 Encâma erip neş'e-i sahbâ-yı visâlin
Mahmûri-i hecrinle dilin derd-i seri var

4 Sâyende ne gam Es'ada ey mihr-i dirahşân
Bir sîne-i sûzân ile bir çeşm-i teri var

5 Pîrâye-i ser-tâc-ı kabûl olmaga şâyân
Nâ-süfte yine ben kulunun bir güheri var

6 Ser-meclis-i erbâb-ı suhan ya'ni Münîbâ
Bu nev gazeli eylese tanzîr yeri var

Velehû⁶³⁵

mef'ülü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ülün

Hallâk-ı ezel 'âleme kıldıkda tecelli
Her şabşı birer hâl ile kılmış mütesellî

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün⁶³⁶

İşvenâzım nice bir nâle vü feryâd edeyim
Gönlümü âh-ı demâdem ile berbâd edeyim
Zevk ile bâri geçen günlerimi yâd edeyim
Çâk olub ağlayayım cevri ni ta'dâd edeyim

Gül nihâl im salnub nâz ile çık gülzâra
Reşg-i rûyinle yana gül ocağında nâra
Ben de bülbüller ile dilleşeyim bir pâre
Çâk olub ağlayayım cevri ni ta'dâd edeyim

Seni bezm-i meye râm eylemiş âhur ağyâr
Nukl-i bezm eyler imiş bûse-i lâ'lin her bâr

⁶³⁵ Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn-IV-*, s.412.

⁶³⁶ Ergun, Sadullah Ağa'ya ait mühim bir mecmûada, Sadık Ağa tarafından bestelenmiş "edeyim" redifli şarkının, "Güfte: İbrahim Paşazâde Mîr Es'ad" başlığını taşıdığını ve bu şarkının Enderunlu Es'ad'a ait olduğunu iddia etmiştir. Ergun, *Türk Şairleri*, C. 4, s. 1317.

Bî-mürüvvet bu sezâ mı olayım ben gamhâr
Çâk olub ağlayayım cevri ni ta'dâd edeyim

Olma bîgâne-i bezm-i tarab ey şîve-i can
Germ olub neş'e-i meyden ruhın olsun tâban
Tâ bekey Es'ad ola nâr-ı gamınla sûzan
Çâk olub ağlayayım cevri ni ta'dâd edeyim

Ek 3⁶³⁷

*Mehmed Emin Raûf Paşa'nın Sadaretine dair tevarih-i manzume*⁶³⁸

⁶³⁷ Ek 2 başlığı altında yer alan manzumeler, Mehmed Es'ad Ağa'nın hem farklı eserlerde yayımlanmış hem de divânında yer alan manzumeleridir.

⁶³⁸ Mehmet Doğan, *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, s. 329.

Mevkufâtî 'Abdu'l-Kerîm Beg-zâde Kîlâr Kethudâsı Haftânîsi Es'ad Beg⁶³⁹

fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

1 Zerreder bu 'âlem-i tekvîn şems-i kudrete
Peşşedir nisbetle 'arş u kürsî şun'-ı vahdete

2 Vech-i vicdâniyyete 'ibret göziyle kıl nazar
Bakma mi'rât-ı gönülde sırr-ı 'aks-i şürete

3 Her faşıl da bir 'aceb zînetle reng-â-reng olur
'Aynek-i 'ibretle bak eşyâda reng-i şıbgate

4 Âteş-i hasretle dâ'im yanmada kânûn-ı dil
Yok mıdır âb-ı tesellî dildeki germiyyete

5 Ey cüvân inşâf ey şûh-ı sitem-pervâz amân
Dil virenler hep düşer mi saña deşt-i hayrete

⁶³⁹ Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn-IV*-, s.411.

6 Lezzet-i vuşlat virür gerçi şafâ-yı meşrebiñ

Olsa ammâ bir mebîť amâde rûz-ı vuşlata

7 Penbe tenlim nâz-perver serv-i âzâdım benim

El-amân yakma yeter rahm eyle nâr-ı fûrkate

8 Küfr-i zülfiñ sevgisi itdi perişân ‘aqlımı

Kâfir-i çeşmiñle fikrim girdi deyr-i şirkete

9 Meh gibi Es‘ad zevâyâ-yı cihâna kıl nazar

İktibâs-ı nûr-ı hikmet eyle çeşm-i ‘ibrete

SÖZLÜK⁶⁴⁰

Kısaltmalar

Ar. Arapça

Bul. Bulgarca

Erm. Ermenice

F. Farsça

T. Türkçe

عدو: 'adū (Ar.) Düşman.

علائق / علائق: 'alā'iq / 'alāyık (Ar.) Alâkalar, ilgiler, bağlar.

عقائد: 'aḳā'id (Ar.) Hükümler, inanışlar.

عقارات: 'aḳārāt (Ar.) Gelir getiren mülkler.

عليل: 'alīl (Ar.) 1. Hasta, hastalıklı, mariz, illetli (kimse). 2. Bitkin, harap. 3. Kör, amâ.

عائل: 'ā'il (Ar.) 1. Ailesini geçindiren. 2. Fakir.

عميم: 'amīm (Ar.) Umûma âit, yaygın.

عناء: 'anā' (Ar.) Güçlük, meşakkat, zahmet.

عن قريب: 'an-ḳarīb (Ar.) Yakında, çok geçmeden, bir an evvel.

عرائس: 'arā'is (Ar.) Gelinler.

⁶⁴⁰ Sözlük maddesi hazırlanırken sözlüklerde kolayca ulaşılabilen kavramlar yerine sık kullanılmayan kavramlar tercih edilmiştir. Bazen karışıklığa sebebiyet vermesi için sesteş kavramlara da yer verilmiştir. Kavramlar önce Arap harfli sonrasında çeviri yazılı verilmiştir. Son olarak kavramların 1. 2. ve varsa 3. anlamlarına yer verilerek sözlük tamamlanmıştır.

عَرَقَرِيز: ‘araḡ-ríz (Ar+F.) Ter döken, terleyen.

عَرَصَه گاه: ‘arṣa-gāh (Ar+F.) Dünya.

عَسِير: ‘asīr (Ar.) Güç, çetin, zor, zahmetli, müşkül.

أَشَام: āṣām (F.) Yiyecek ve içecek.

عَتِيق: ‘atīḡ (Ar.) 1. Eski, eski zamâna âit. 2. Âzat edilmiş (köle).

عَيْنَك: ‘aynek (Ar.) 1. Cam, saydam ve çabuk kırılabilen cisim. 2. Gözlük.

عَذْب: ‘azb (Ar.) Tatlı, hoş.

عَقِيَان: ‘ıḡyān (Ar.) 1. Halis altın. 2. Kendinden biten altın.

عَطْر شَاهِي: ‘ıṭır-ṣāhī (Ar.+F.) 1. Baklagillerden, çok kokulu, çeşitli renkte çiçekler açan bir yıllık tırmanıcı süs bitkisi. 2. Bu bitkiden çıkarılan güzel koku.

عَلِيَّيْن: ‘illiyyin (Ar.) Gökyüzünün ve cennetin en yüksek kabul edilen yeri.

عِنَان: ‘inān (Ar.) 1. Dizgin. 2. Zapt, kontrol, idâre.

إِعْطَاء: i‘ṭā’ (Ar.) 1. Verme, verilme. 2. Ödeme, ödenme.

عِظَام: ‘izām (Ar.) Büyükler, ulular, seçkin kimseler.

عِظَم: ‘izam (Ar.) Büyüklük, ululuk.

عِشْر: ‘öṣr (Ar.) 1. Onda bir. 2. Eskiden toprak ürünlerinden onda bir nispetinde alınan vergi.

عُود: ‘ūd (Ar.) 1. Odun, ağaç. 2. Öd ağacı.

عِدْوَان: ‘udvān (Ar.) Düşmanlık, haksızlık, zulüm.

عَهْد: ‘uhde (Ar.) Bir işi üzerine alma, yüklenme, sorumluluk.

عُقَاب: ‘uḡāb (Ar.) Kartal, tavşancıl kuşu, karakuş.

عُرُوج: ‘urūc (Ar.) 1. Yukarı çıkma, yükselme. 2. Hz. İsâ’nın göğe yükselmesi.

عصات:‘uşāt (Ar.) Âsîler, isyan edenler, baş kaldıranlar.

عظمى:‘uzmā (Ar.) Büyük, çok büyük, çok yüce.

A

آبستن:ābisten (F.) 1. Gebe. 2. Bulunduran, ihtivâ eden.

اعجام:a‘cām (Ar.) Arap olmayanlar, Acemler, İranlılar.

اغلال:ağlāl (Ar.) Eskiden mahkûmların veya delilerin boyunlarına, el ve ayak bileklerine geçirilen demir halkalar, prangalar, bukağılar.

اغنيا:agñiyā (Ar.) Zenginler.

اغصان:ağşān (Ar.) Ağaç dalları.

آلوده:ālūde (F.) 1. Bulaşmış, bulaşan. 2. Kirli, günahkâr, suçlu.

اخضر:aḥḍar/aḥzar (Ar.) Yeşil, yemyeşil.

آهن:āhen (F.) 1. Demir, zincir. 2. Katı yürekli. 3. Sabırlı.

آهنين:ahenīn (F.) 1. Demirden yapılmış. 2. Demir gibi sağlam, dayanıklı, sert, güçlü kuvvetli, kudretli.

احگر / احگر:ahger/ahker (F.) 1. Ateş kuru. 2. Aşk ateşi, ateş gibi yakıcı duygu.

آحباء:āḥibbā’/eḥibbā’ (Ar.) Dostlar, ahabplar, tanıdıklar, bildikler.

اخرى:aḥrā (Ar.) Çok (daha, en, pek) lâyük, uygun, münâsip.

احسنت:aḥsent (Ar.) İyi yaptın, âferin, bravo.

احشام:aḥşām (Ar.) Bir büyük kimsenin adamları, maiyeti, hadem ve haşemi.

احول:aḥvel (Ar.) 1. Şaşıl. 2. mec. Ters gören, yanlış gören.

اخذ:aḥz (Ar.) Alma, alış.

اعقل:a‘qal (Ar.) Çok (daha, en, pek) akıllı.

اقمشه:aḥmişe (Ar.) Kumaşlar, dokumalar.

اقصى: aḳṣā (Ar.) 1. Uzakta bulunan, ırak, uzak. 2. En son, en uzak, en kenar yer, son had.

آمد: āmed (F.) Geliş.

آمیخته: āmīḥte (Ar.) Karışmış.

آنات: ānāt (Ar.) 1. Anlar, zamanlar. 2. İnce farklar, nüanslar.

آراء: ārā' (Ar.) Reyler, fikirler.

اصدقاء: aṣḍiqā' (Ar.) Sâdıḳ, samîmî, gerçek dostlar.

اصفر: aṣfer/eṣfer (Ar.) Sarı, sarımsı.

اصفیاء: 'aṣḫfiyā' (Ar.) Saf ve temiz, hâlis, her türlü kötülükten arınmış kimseler, ermişler.

اشياء: aṣhiyā (F.) Küçük şeyler, eşyacıklar

اشقر: aṣḳar (Ar.) Al renkli (at).

آتشناك: āteṣ-nāk (F.) Ateşli, kızgın.

اطول: aṭvel/eṭvel (Ar.) Çok (daha, en, pek) uzun.

B

باجدار: bāc-dār (F.) Baç toplayan memur, tahsildar.

بادبان: bād-bān (F.) Yelken.

بادي: bādī (Ar.) 1. Sebep olan şey, sebep. 2. İlk, evvel, başlangıç.

بغته: baġteten (Ar.) Birdenbire, ansızın, beklenmedik bir anda.

باختر: bāḫter (Ar.) Güneşin battığı taraf, batı, garp.

بالغه: bālīga (Ar.) 1. Bülûğa eren, ergin. 2. Ulaşan, vâsıl olan, erişen. 3. teşmil. Olgunluğa, kemâle eren, kâmil. “*ḥikmet-i bālīga*” Allah’a mahsus olan tam ve eksiksiz hikmet.

بالين: bālīn (F.) Yastık, kalın minder yastığı.

بالش: bālīṣ (Ar.) Yastık, yüz yastığı.

بارگه-بارگاه: bār-geh/bār-gāh (F.) 1. Girmek için izin alınması gerek yer, huzur. 2. Sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan.

بارگیر:bār-gîr (F.) Beygir.

بارد:bārid (Ar.) 1. Soğuk. 2. mec. Hoş olmayan, sevimsiz, insanın üzerinde soğuk bir etki bırakan, nâhoş.

بارقه:bāriqa (Ar.) Yıldırımın parıltısı, şimşek.

بارو:bārū (F.) Kale duvarı, hisar burcu, sur.

باصره:bāşıra (Ar.) 1. Görme duyusu, görme gücü. 2. Göz.

باسط:bāsiṭ (Ar.) 1. Yayıcı, yayan. 2. “Kulların rızkını istediği gibi yayıcı olan” anlamında esmâ-i hüsnâdandır.

بسط:bast (Ar.) 1. Yayma, serme, döşeme, açma. 2. Sözü uzatma, uzun uzun anlatma.

باز:bāz (F.) Doğan denen yırtıcı kuş, şahbaz.

باز:bāz (Ar.) Açık. “Bāz etmek (eylemek)”: Açmak.

بجا:be-cā (F.) Uygun, yerinde, münâsip.

بدیهی:bedihî (Ar.) İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

بهره:behre-yāb (F.) Hissesi olan, nasipli, nasiplenmiş.

بلاhet:belāhet (Ar.) Kalın kafalılık, bönlük, alıklık, eblehlik.

بلل:belel (Ar.) Yaşlık, ıslaklık.

بندرگاه:bender-gāh (F.) Ticâret limanı.

برف:berf (F.) Kar.

برنا:bernā (F.) Genç, delikanlı.

برین:berreyn (Ar.) İki kıt'a, Avrupa ve Asya kıt'aları.

بشارت:beşāret (Ar.) 1. Müjde, iyi haber. 2. Sevinç, memnûniyet.

بطالت:beṭālet/baṭālet (Ar.) İşli olmayıp hareketsiz oturma, işsizlik, battallık.

بتول: betül (Ar.) 1. Nâmuslu, iffetli kadın. 2. Târik-i dünyâ. 3. Hz. Fâtıma ile Hz. Meryem'in lâkapları.

بيابان: beyâbân-biyâbân (F.) Çöl, sahrâ.

بواب: bevvâb (Ar.) Kapıcı.

بذل: bezl (Ar.) Esirgemedi bol bol verme, sarfetme, harcama.

بذو: bezv (Ar.) Bir at adı.

بيچون: bî-çûn (F.) “Kendisine soru sorulamayan” anlamında olup sâdece Allah için kullanılır.

بضاعة: biḍâ‘a (Ar.) Sermâye, mal.

بهبود: bih-bûd-beh-bûd (Ar.) Sağlık, iyilik, dirlik, sıhhat.

بهترین: bihterîn (Ar.) En iyi, çok iyi.

بئر: bi‘r (Ar.) Kuyu.

بعث: bi‘set (Ar.) Allah tarafından bir peygamberin halkı dîne dâvet etmek için gönderilmesi [Özellikle Hz. Muhammed için kullanılır].

بسمگاه / بسملگه: bismil-geh/bismil-gâh (F.) Hayvan kesilen yer, mezbaha, salhâne.

بستر: bister/pister (F.) Yatak, döşek.

بی شمار: bî-şumâr (F.) Sayısız, hadsiz, pek çok.

بسیار: bisyâr (Ar.) Çok.

بغات: buġât (Ar.) Devlete isyan edenler, baş kaldıranlar, âsiler, serkeşler.

بخل: buhl (Ar.) Hasislik, pintilik.

بوم: bûm (F.) Baykuş.

بطلان: buṭlân (Ar.) 1. Bâtıl olma, haktan uzak, boş ve temelsiz olma. 2. Hükümsüz olma, geçerli olmama.

بلدان: büldân (Ar.) Beldeler, şehirler.

بُنياد: bünyād (F.) 1. Esas, temel. 2. Yapı, bina.

بِرّان:bürrān (Ar.) Keskin, kesici.

برودت:bürüdet (Ar.) 1. Soğukluk, soğuk. 2. mec. Bir şeyin insanın üzerinde bıraktığı soğuk etki, mânevî soğukluk.

C

جحيم:caḥīm (Ar.) Cehennem.

جبان:cebān (Ar.) Korkak, cebin.

جبین:cebīn (Ar.) Alın.

جبيره:cebīre (Ar.) Cerrahların kırık veya çıkık kemikleri sâbit tutmak için kullandıkları tahta, mukavva gibi şeylerden yapılan levha, kırık tahtası, süyek.

جليس:celīs (Ar.) Sohbet arkadaşı, hemdem, refik.

جّر:cerr (Ar.) 1. Sürükleme, kendine doğru çekme. 2. Talepte bulunmak, dilenmek, istemek.

جربره:cerbeze (Ar.) Hilekârlık, kurnazlık. [Kelime aşağıdaki anlamları Türkçe'de kazanmıştır]. 1. Kolay, güzel ve inandırıcı şekilde konuşma yeteneği. 2. Beceriklilik, tuttuğunu koparma.

جسبان:cesbān/çesbān (Ar.) Lâyık, uygun, münâsip.

جواد:cevād (Ar.) Cömert, ikram edici, kerim.

جوارح:cevāriḥ (Ar.) 1. Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar, avcı hayvanlar. 2. El, ayak, pençe, gaga vb. tutucu, koparıcı organlar.

جيب:ceyb (Ar.) 1. Yaka. 2. Cep.

جيش:ceyş (Ar.) Asker, ordu.

جيران:cīrān (Ar.) Komşular.

جسر:cisr (Ar.) Köprü.

جوشش:cüşiş (Ar.) Coşkunkluk, coşma, galeyan, cüş.

جیوش:cüyüş (Ar.) Askerler, ordular.

Ç

جالاک:çālāk (F.) Çabuk hareket eden, hareketli, çevik.

چارسو:çār-sū (F.) Çarşı.

چارشب:çārşeb (Ar.) Çarşaf.

چلیپا:çelīpā (F.) 1. Haç, put, istavroz, çarmıh. 2. Sevgilinin saçı.

چپل:çepel (T.) Kirli, murdar, çamurlu.

چراگاه:çerā-gāh (F.) Çayır, otlak, mer'a.

چرگه:çerge (Bul.) 1. İki direkli hafif çadır. 2. Seferlerde pâdişâhı korumak için otâğı hümâyun yanına kurulan ve pâdişâhın otağına giderken içinden geçilen hafif çadır.

چتر:çetr (F.) Çadır, gölgelik.

چین:çīn (Ar.) 1. Kıvrım, büküm: 2. Buruşukluk, çatıklık, kırışıklık. “Çīn-i cebin”: 1. Alın kırışığı. 2. mec. Can sıkınlığı, beklenmeyen bir şeyden dolayı canı sıkılma.

چنتیان:çintiyan/çentiyan (T.) İçi astarlı kadın şalvarı, şalvar.

چرک:çirk (F.) Kir, pas, pislik.

چرکابه / چرکاب:çirk-ābe/çirk-āb (F.) 1. Kirli su. Çirkef.

چون و چرا:çūn-u-çirā/çūn u çerā (F.) Nasıl, niçin.

D

دافع:dāfi‘ (Ar.) 1. Defeden, uzaklaştıran, kovan, savan (şey). 2. (Bir şeyin etkisini) Ortadan kaldıran, gideren, bertaraf eden (şey).

دائر: dā'ir (Ar.) 1. Dönen, devreden. 2. Hakkında, konusunda,... ile ilgili, âit, değin, müteallik.

دخل: daḥl (Ar.) 1. Bir işe karışmış olma, müdâhale. 2. Tesir, etki. 3. Gelir, vâridat.

دخمه: daḥme (Ar.) 1. Mezar, kabir, türbe. 2. Donanmalarda atılan havâî fişek.

دام: dām (Ar.) Tuzak.

دارات: dārât (Ar.) Debdebe, tantana, heybet, azamet.

ضرم: ḍarem (Ar.) Hışım ve gazabtan pürâteş olmak.

دارین: dāreyn (Ar.) “İki ev” Dünya ve âhîret.

ضریر: ḍarîr (Ar.) Anadan doğma kör, âmâ.

دأب: de'b (Ar.) Usûl, tarz, âdet, gelenek.

دبیر: debîr (Ar.) Yazıcı, kâtip. “Debîr-i çarh” (felek): Utarit (Merkür) gezegeni.

دبستان: debistân (F.) Okul, mektep.

دگمه: degme (T.) 1. Olur olmaz, rastgele, sıradan, herhangi bir. 2. Seçme, üstün, değerli.

دلّ: delḳ (F.) Eski ve yamalı derviş hırkası.

دنانت: denâ'et (Ar.) Alçaklık, âdilîk, aşağılık, zillet.

درج: derc (Ar.) 1. Toplama, bir araya getirme. 2. (Kitaba, gazeteye vb.) Yazma, koyma, geçirme, kaydetme.

درمانده: dermânde (Ar.) Âciz, çâresiz, güçsüz.

درنده: derrende/derende (F.) Yırtıcı.

دریوزه: deryûze (Ar.) Dilenci.

دست آویز: dest-âvîz (F.) Küçükten büyüğe verilen hediye, ufak hediye.

دوان: devân (F.) Koşan, koşucu; koşarak, seğirterek.

دوحه:devhā (Ar.) Büyük ağaç.

ديجور:deycūr (Ar.) Karanlık.

دير: deyr (Ar.) 1. Daha çok dağ tepelerinde veya kasabaların dışında kurulmuş, hristiyan râhip ve râhibelerinin yaşadığı binâ veya birçok binâdan ibâret manastır. 2. Kilise.

درخشان:dıraḥşān (F.) Parlayan, parlak, ışıklı, aydınlık.

ضيق:ḍiyyk/ḥiyyk (Ar.) Daralma, darlık.

ديگرگون:dīger-gūn (F.) Başka türlü, başka şekil üzere, değişmiş durumda.

ديهيم:dīhīm (Ar.) Taç, ikilil.

دلير:dilīr (F.) Yürekli, cesur, yiğit.

ديرينه/ديرين:dīrīn/dīrīne (F.) Eski, kadim.

دريغ:dirīġ (Ar.) 1. Esirgeme, kıyamama. 2. ünl. Eyvah, yazık.

دشار: dišār (Ar.) Sonuna geldiği kelimelere bolluk, çokluk anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

دود: dūd (F.) Duman.

دوده: dūde (F.) 1. Duman tüten yer. 2. Aile ocağı. 3. Soy, sop, sülale.

دودمان: dūd-mān (Far) 1. Ocak. 2. Hanedan. 3. Sülale, soy, sop.

ضحى/ضحاء:ḍuḥā (Ar.) Kuşluk vakti.

دوشاب:dūšāb (F.) Pekmez.

دوشيزه:dūšīze (Ar.) El değmemiş, bâkir.

دروغ:dürūġ (Ar.) Yalan.

درشت:dürüşṭ (F.) Sert, katı, kaba, haşin.

دوتا:dütā (Ar.) İki kat, bükülmüş, gerilmiş, kamburu çıkmış.

ابکم:ebkem (Ar.) Dilsiz, lâl, konuşmayan, sessiz duran, epsem.

اجل:ecell (Ar.) Çok (daha, en, pek) büyük, ulu, şerefli.

اجل:ecl (Ar.) Sebep, sebebiyle.

اجلل:ecllel (Ar.) Ulu ve büyük kimse.

افضل:efdal (Ar.) Çok (daha, en) fazîletli, çok üstün.

افضال:efdāl (Ar.) İhsanlar, lütuflar.

افگنده:efgende (F.) 1. Yıkık duruma gelmiş, yıkılmış. 2. Düşkün, çâresiz, biçâre.

افعى:ef'i/ef'a (Ar.) 1. Engerek yılanı. 2. mec. Kötü, habis kimse.

السنة:elsine (Ar.) Diller, lisanlar.

امچك:emcek (T.) Meme.

امزجه:emzice (Ar.) Huylar, tabiatlar, meşrepler.

انبان:enbān (F.) Dağarcık, heybe, yiyecek çantası.

انداد:endād (Ar.) Benzerler, eşler, emsal.

اندوه:endūh (Ar.) Gam, keder, tasa.

انگبین:ebgübīn (F.) Bal.

انگشتر:engüşter (F.) Yüzük.

انهار:enhār (Ar.) Nehirler.

انساب:ensāb (Ar.) Nesepler, soylar.

اراجيف:erācīf (Ar.) Yalan sözler, yalanlar ve uydurmalar.

ارقام:erqām (Ar.) Rakamlar, sayılar.

ارزانی:erzānī (Ar.) Lâyık, değer, uygun.

اتقياء:etqīyā' (Ar.) Allah korkusu ile günah işlemekten çekinen, müttakî olan kimseler, takva sahipleri.

اسب:esb (Ar.) At.

استار: estār (Ar.) Örtüler, perdeler.

اسواق: esvāk (Ar.) Sokaklar, çarşılar, Pazarlar.

اشل: eşell (Ar.) Çolak.

اشر: eşerr (Ar.) Çok (daha, en, pek) şerir, çok şerli ve kötü.

اشياخ: eşyāḥ (Ar.) 1. Şeyhler. 2. Kocamışlar, yaşlılar.

اتم: etemm (Ar.) Çok (daha, en, pek) tam, eksiksiz, kusursuz.

اوتاد: evtād (Ar.) Allah tarafından âlemi mânen idâre etmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan velîlerin belli bir mertebede olanlarına verilen isim.

اوطنان: evtān (Ar.) Vatanlar.

اوراد: evrād (Ar.) Okunması âdet edinilmiş olan belli âyet, sûre ve duâlar.

اوثنان: evsān (Ar.) Putlar.

اوضاع: evzāʿ (Ar.) Durumlar, hâller, vaziyetler.

ايوان: eyvān (Ar.) 1. Köşk, kasır, kemerli yüksek binâ, çardak. 2. Dîvanhâne, büyük salon, sofa. 3. Tahıl kurutmaya mahsus teras, hayat.

اذيال: ezyāl (Ar.) 1. Etekler. 2. Zeyiller, ilâveler, ekler.

F

فغفور: faġfūr (F.) 1. Eskiden Çin imparatorlarına verilen unvan. 2. Çin işi, porselen (evâni).

فيصل: fayşal (Ar.) Kesin karar, kat'î hüküm.

فرحناك: ferah-nāk (Ar+F.) Ferahlı, sevinçli.

فرحزا: ferah-zā (F.) Ferahlık yaratan, ferah veren.

فرده: ferde (Ar.) Küçük denk, top.

فرید:ferîd (Ar.) 1. Eşsiz, tek, eşi olmayan (kimse veya şey). 2. Dizilmiş inci.

فرش:ferş (Ar.) 1. Yayma, serme, döşeme. 2. Kilim, halı, yaygı, seccâde, şilte vb. yere döşenen şey.

فرتوت:fertût (F.) Pek ihtiyar, bunak, pîr-i fânî.

فروہ:ferve (Ar.) Kürk, makbul hayvan postu.

فصاحت:feşâhat (Ar.) İfâdede, kelimelerden her birinin ve bu kelimelerden meydana gelen cümlelerin lafız, mânâ, âhenk ve kurallara uygunluk bakımından yerinde, düzgün ve doğru olması durumu.

فطانت:feţânet (Ar.) Yaratılıştan gelen çabuk anlama yeteneği, zihin açıklığı, anlayış, kavrayış.

فوت:fevt (Ar.) 1. Bir şeyi bir daha ele geçmeyecek şekilde kaybetme, elden kaçırma. 2. mec. Ölüm, mevt.

فوارہ:fevvâre (Ar.) Fıskiye.

فضاحت:fezâhat (Ar.) Rezillik, edepsizlik, rüsvâlık.

فقدان:fıkdân (Ar.) Yokluk, kıtlık, eksiklik.

فخام:fiḫâm (Ar.) Şâni ve îtibârî yüksek olan büyük ve ulu kimseler.

فراوان:firāvân (F.) Çok, aşırı, bol.

فراز:firâz (Ar.) Yokuş, yükseklik, çıkış.

فرقت:fırkat (Ar.) Ayrılık, ayrılış, firak, hicran.

فیروز:fîrûz (F.) Uğurlu, mesut, pîruz.

فیروزہ:fîrûze (F.) 1. Yüzük, bilezik, küpe vb. kuyumculuk işlerinde kullanılan, açık mâvi renkte, şeffaf olmayan kıymetli taş, pîrûze. 2. Gök rengi, açık mâvi.

فولاد:fûlâd (Ar.) Çelik, pulat.

فلفل:fûlfûl (Ar.) Karabiber, [Dîvan edebiyâtında teşmil yoluyla sevgilinin beni için kullanılmıştır].

فُلْک: fülk (Ar.) Gemi, sandal, kayık.

فُشْحَات: füşhat (Ar.) Genişlik, açıklık, vüs'at.

فُسُوس: füsūs (F.) Yazık, eyvah.

فُتَادَة / فُتَادَة: fütāde / üftāde (Ar.) 1. Düşmüş. 2. Düşkün, bîçâre. 3. Âşık.

G

گَلُو: gelū-gülū (F.) Boğaz.

گَنْج: genc (F.) Hazîne.

گَنْدَم: gendüm (F.) Buğday.

گَرْد: gerd (F.) Toz, toprak.

گَرْدَن بَسْتَه: gerden-beste (F.) 1. İtâat etmiş olan, mutî. 2. Perîşan, sersem.

گَرْدَن اَفْرَاز / گَرْدَن فِرَاز: gerden-firāz / gerden-efrāz (F.) Başı yukarıda, kendini beğenmiş, kibirli, serkeş.

گَرْدِش: gerdiş (F.) Dönüş, dönme, devretme.

گَرْمَابَه: germ-ābe (F.) Hamam, ılıca.

گَرْدَار / گَرْدَار: girdār / kirdār (F.) 1. İş, fiil. 2. Davranış, gidiş, tarz, üslûp. Sonuna geldiği kelimelere "... davranışlı, ... gidişli" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

گَرِشْمَه-گَرِشْمَه: girişme-kirişme (F.) Naz, işve, kaş ve gözle yapılan işâret.

گَرِیْوَه: girīve (F.) 1. Çıkmaz yol. 2. Sarp boğaz, geçit, uçurum, yar. 3. mec. İçinden çıkılması zor durum, güçlük, müşkülât.

گُوسْفَنْد: gūs fend (F.) Koyun.

گَشت: gešt (F.) Gezme, geçme, seyretme.

گِیَاه: giyāh (F.) Ot.

گداز: güdāz (F.) Yanma, erime.

گلمیخ: gül-mîḥ (F.) Eskiden özellikle kapı ve pencere kapaklarına süs olarak konan, oymalı ve yaldızlı büyük başlı çivi.

گم: güm (F.) Kayıp.

گمراه: gümrāh (F.) 1. Yolunu kaybetmiş, yolunu şaşırılmış (kimse). 2. Doğru yoldan sapmış, dalâlete düşmüş, azgın.

گمراه: gümrāh (F.) Bol, gü.

گسسته / گسسته: güsiste/küsiste (F.) Kırılmış, kopmuş, gevşemiş, çözülmüş.

Ğ

غبراء: ğabrā' (Ar.) Yer, yeryüzü.

غانظ: ğā'iz (Ar.) Kızgın, öfkeli.

غلطان / غلتان: ğaltān/ġaltān (F.) Yuvarlanan, yuvarlanıcı.

غلطیده: ğaltīde (Ar.) Yuvarlanmış.

غانیم/غانم: ğanā'im/ġanāyim (Ar.) Ganîmetler, savaşta düşmandan alınan mallar, esirler.

غریق: ğarīḳ (Ar.) 1. (Suya) Batmış, (suda) boğulmuş. 2. mec. Bir şeye içinde kaybolacak derecede dalmış olan.

غراء: ğarrā' (Ar.) parlak, gösterişli, şâşaalı.

غرس: ğars (Ar.) Ağaç dikme.

غور: ğavr (Ar.) 1. En dipteki yer, dip, ka'r. 2. Bir şeyin esâsı, aslı, künhü.

غواص: ğavvāş (Ar.) Dalgıç.

غیم: ğaym (Ar.) Bulut.

غره: ğirre (Ar.) Gururlu, kibirli, mağrur.

گیران:gebrān (F.) 1. Mecûsîler, ateşe tapan kimseler, ateşperestler. 2. Müslüman olmayanlar.

گرد:gerd (F.) Toz, toprak.

گرمیت:germiyyet (F.) 1.Sıcaklık, harâret. 2. Şevk. 3. Çabukluk, sürat.

غلام:ğulām (Ar.) 1. Delikanlı, genç oğlan. 2. Köle, kul, esir, bende.

غموم:ğumūm (Ar.) Gamlar, kederler, tasalar.

غصه:ğuşşa (Ar.) Gam, keder, hüzn, tasa.

غوطه:ğūṭa/ğavṭa (F.) Suya dalma, bir kere suya dalıp çıkma.

غزات:ğuzāt (Ar.) Gaziler.

غلو:ğulūvv (Ar.) 1. İleri gitme, taşkınlık. 2. Saldırma, hücum, ayaklanma.

گمان:gümān (F.) Zan, şüphe.

گنجایش:güncāyiş (F.) Sığma, sığışma.

گنجایش پذیر:güncāyiş-pezir (birl. Sıf.) Sığıabilen, sığışabilen.

گربه:gürbe (F.) Kedi.

گواهی:güvāhī (F.) Şâhitlik, tanıklık.

H

حبه:ḥabbe (Ar.) 1. Küçük tane, buğday, arpa vb. tahıl tanesi. 2. En ufak şey, zerre.

خبر:ḥabīr (Ar.) 1. Haberi olan, haberli, haberdâr, vâkıf: 2. Bilgili, âlim.

حبل:ḥabl (Ar.) 1. İp, urgan. 2. Bağ.

حجّام:ḥaccām (Ar.) Hacamatçı.

حجله گاه:ḥacle-gāh (Ar.) Gelin odası, hacle.

خندنگ:ḥadeng (F.) Ok.

هَادِي: hādī (Ar.) Doğru yolu gösteren, hidâyet eden kimse.

خادم: hâdim (Ar.) Hizmet eden, yardımcı olan kimse.

هادم: hâdim (Ar.) Yıkıcı, yıkıcı, hedmedici.

خافقين: hâfıqayn (Ar.) Doğru ve batı.

خفی: hâfî (Ar.) Gizli.

حائل: hâ'il (Ar.) Engel teşkil etmek, mâni olmak.

حائط: hâ'it (Ar.) Duvar, tahta perde, çit.

خاکستر: hâkister (F.) Kül.

خاکسار: hâk-sâr (F.) 1. Toz toprak içinde kalmış. 2. Perîşan, düşkün, hakir.

حلاوت: hâlâvet (Ar.) Tatlılık, hoşluk.

حاليا: hâliyâ (Ar.) Şimdiki zamanda, şimdiki hâlde, şimdi.

خم: ham (Ar.) Eğri, bükülmüş, yay biçiminde, kemerli.

هامون: hāmūn (F.) Geniş ova, sahrâ.

خمر: hamr (Ar.) Şarap.

حمراء: hamrâ' (Ar.) Kırmızı, kızıl.

حائث: hâniş (Ar.) Yemînini bozan, verdiği sözü tutmayan (kimse).

خانقاه: hânqâh (Ar.) Tekke, dergâh, bir şeyhin idaresinde bulunan dervişlerin zikir yaptıkları, ibadet ettikleri ve kaldıkları yer.

خان و مان: hân u mân/hân-mân (F.) Ev bark, yuva, âile.

خارخار: hâr hâr (F.) Yürek sıkıntısı, gönül üzüntüsü, gussa, kaygı.

خريدار: harîdâr-hırîdâr (Ar.) Alıcı, müşteri.

حسب: haseb (Ar.) Kişinin kendine mahsus olan ve kendi hasletlerinden doğan değeri, asâlet.

حصين: haşîn (Ar.) Sağlam, kuvvetli, müstahkem (yer).

حصير:ḥaṣīr (Ar.) Saz ve kurumuş bitki saplarından örülmüş taban örtüsü.

خاسر: ḥāsir (Ar.) Zarar ve ziyâna uğrayan (kimse).

حاسر:ḥāsir (Ar.) Hasret çeken, merâmına erişemeyen.

حصر:ḥaṣr (Ar.) 1. Sınırlı ve dar bir yer içine alma. 2. Yalnız bir şeye mahsus kılma, bir şey için ayırma ve sarfetme.

خاصیت:ḥāṣṣiyyet (Ar.) 1. Bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hassa. 2. (Yiyecek, içecek için) Fayda, yarar.

خستگان: ḥastegān (F.) Hastalar.

خاشاک:ḥāṣāk (Ar.) Çöp, süprüntü.

حشم:ḥaṣem (Ar.) Bir kimsenin yanında bulunan adamları, maiyet.

حصين:ḥaṣīn (Ar.) Sağlam, kuvvetli, müstahkem (yer).

حطب:ḥaṭab (Ar.) Odun.

خطر:ḥaṭar (Ar.) Tehlike, güvensizlik.

خواقين:ḥavāḳīn (Ar.) Hâkanlar, hükümdarlar.

خواطر:ḥavāṭır (Ar.) Fikirler, düşünceler, kalbe doğan şeyler.

حوراء: ḥavrā' (Ar.) Hûri, hûriler.

حفا: ḥayfā (Ar.) Yazık, eyvah anlamlarında kullanılan ünlem ifâdesi.

خيمه:ḥayme (Ar.) Çadır.

حذاقت:ḥazāḳat (Ar.) Ustalık, mahâret.

حضر:ḥazar (Ar.) 1. Barış. 2. Yerleşik olma, şehir ve köyde oturma.

حذر:ḥazer (Ar.) Sakınma, çekinme.

حضيض:ḥaṣīz (Ar.) En aşağı en alçak yer.

همين:hemīn (F.) “Yerine göre, ancak, hemen, her zaman” vb. anlamlar ifâde eden bir çeşit doldurma kelime.

مهور:hemvār (F.) Düzgün, muntazam, uygun.

هرم:herem (Ar.) İhtiyarlık ve bundan ileri gelen zaaf hâli, kocama, ihtiyarlama.

هرگز: hergiz (F.) Asla, kat'iyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

هستی:hestî (Ar.) 1. Varlık, mevcûdiyet. 2. Vücut.

هيجاء:heycâ' (Ar.) Savaş, cenk, kavga, dövüş.

هيولاء: heyûlâ (Ar.) 1. Nesne , varlık, madde. Bütün varlıkların veya yaratıkların özü olarak varsayılan nesne. 2. Zihinde tasarlanan şey. 3. Eşyanın gerçek olan kısmı.

حرام:hırām (Ar.) 1. Salına salına, naz ve edâ ile yürüme. 2. Sallanma.

حرز:hırz (Ar.) 1. Emin yer, içinde mal saklanan yer. 2. İnsan ve hayvanları nazardan ve tehlikelerden koruduğuna inanılan muska, nazar boncuğu, tılsım.

حصن:hısn (Ar.) 1. Sağlam ve müstahkem yer, sarp, erişilmesi güç yer. 2. Kale.

خست:hıssat-hıssat (Ar.) Hasıslık, cimrilik, pintilik.

خطبه:hıṭbe (Ar.) Bir kadınla evlenme talebinde bulunma, evlenme irâdesini açıklama.

حين:hîn (Ar.) Zaman, vakit.

خرد:hıred/hıred (Ar.) Akıl.

حصه مند: hıṣṣe-mend (Ar.+F.) Hisse sâhibi olmak, pay sâhibi olan.

خیام:hıyâm/hıyâm (Ar.) Haymeler, çadırlar.

هزبر:hizber-hizebr (Ar.) 1. Aslan. 2. Yiğit, cesur.

خذلان:hızlân (Ar.) Yardımsız kalıp zayıf ve zelil olma, düşkünlük, zillet, sefâlet.

حبور:hıbûr (Ar.) Aşırı sevinç, sürur.

خدّام:hıddâm (Ar.) 1. Hizmet edenler, hizmetçiler, uşaklar.

خفافش:hıffâş (Ar.) Yarasa.

خلود:ḥulūd (Ar.) Süreklilik, dâimîlik, ebedîlik, bâkîlik.

خمار:ḥumār (Ar.) İçkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik.

خونين:ḥūnīn (Ar.) Kanlı, kan bulaşmış.

خورد:ḥūrd/ḥōrd (Ar.) Yiyinti, yiyecek.

حساد:ḥussād (Ar.) Hasetçiler, kıskanç kimseler.

خوشه:ḥūşe (Ar.) Başak, başak demeti, salkım.

خشك:ḥušk (F.) 1. Kuru. 2. Kaba, soğuk, incelmemiş, feyizsiz, ruhsuz.

هشیار:huş-yār (F.) Aklı başında olan, sarhoş olmayan (kimse), ayık, uyanık.

حوت:ḥūt (Ar.) 1. Büyük balık. 2. Balık burcu.

هزال:ḥüzāl (Ar.) Zayıflık, cılızlık, bitkinlik.

I

اصطفاء: ıstıfā' (Ar.) En saf ve temizini seçip alma, seçkin duruma getirme, getirilme, seçilmişlik, seçkinlik.

اطلاق: ıtlāk (Ar.) 1. Salıverme, bırakma, koyuverme. 2. Cezâdan kurtarma, affetme, affedilme. Cezâsını affetmek. 3. Karısını boşamak.

اطراء:ıtrā' (Ar.) Gereğinden ve hak ettiğinden fazla övme, methetmekte aşırılığa gitme.

İ

إبقاء:ibkâ'/ipkâ' (Ar.) 1. Sürekli ve dâimî kılma. 2. Yerinde bırakmak, değiştirmemek.

إبرام:ibrām (Ar.) Bıktırıncaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama.

ابتداء:ibtidā' (Ar.) 1. Başlama. 2. Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç.

اعجام:i'cām (Ar.) Arap harfleriyle yazılmış bir yazıda harflerin noktalarını koyma.

اجلاس:iclās (Ar.) 1. Tahta çıkarma, cülûs ettirme. 2. Oturtma, koyma

اجمال:icmāl (Ar.) 1. Kısaltma, özetleme, ihtisar etme. 2. Bir şeyin ayrıntıya girişmeden ana hatları ile söylenen şekli, hulâsa, öz, özet.

افاضه:ifāza (Ar.) 1. Taşacak derecede doldurma. 2. Feyizlendirme.

افتراق:iftirāk (Ar.) 1.Ayrılık, ayrılma, hicran. 2. Dağılma, parçalara ayrılma.

افضل:ifzāl (Ar.) Lutfetme, bağışlama, lütuf ve bağış.

اغلاء:iglā (Ar.) Fiyatını arttırma, pahalılaştırma.

اغراء:igrā' (Ar.) 1. Kışkırtma, tahrik etme, birbirine düşürme, ara bozma. 2. Hırslandırma, teşvik etme, rağbetlendirme.

الغاء:ilgā' (Ar.) Ortadan kaldırma hükümsüz bırakma, lağv ve feshetme.

اللقاء:ilkā' (Ar.) 1. Atma. 2. Koyma, bırakma, yerleştirme. 3. İlham etme, kalbe yerleştirme.

احاطه:iḥāṭa (Ar.) 1. Bir şeyin etrâfını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma. 2. Etraflı şekilde kavrama ve anlama, geniş ve etraflı bilgi.

اهداء:ihdā' (Ar.) Hediye verme.

احكام: iḥkām (Ar.) Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, güçlendirme, tahkim etme.

اهتداء:ihtidā' (Ar.) 1. Doğru yola girme, hidâyete erme. 2. din. Başka bir dinden çıkıp İslâm dînine girme, Müslümanlığı kabul etme.

اختصار:iḥtişār (Ar.) Kısaltma, anlama zarar vermeden açıklama ve ayrıntıları çıkararak maksadı daha kısa ifâde etme.

اهتزاز:ihtizāz (Ar.) Hafif hafif titreme.

اخوان: iḥvān (Ar.) 1. Candan dostlar, samimî arkadaşlar. 2. Aynı tarîkata mensup olanlar.

احصاء: iḥṣā' (Ar.) Sayma.

اقدام: iḥdām (Ar.) Bir şeyi elde etmek için sebatla ve gayretle çalışma, sürekli çaba gösterme.

اكليل: iklîl (Ar.) Taç.

اكتحال: iltihāl (Ar.) Sürme çekme.

اقتضاء: iḥtizā' (Ar.) Gerekme, gerektirme, lüzum, ihtiyaç.

امعان: im'ān (Ar.) İnceden inceye, dikkatle araştırma, bir şeyde çok dikkatli olma, bir şeyin derinliğine nüfuz etme.

امهال: imhāl (Ar.) Bir müddet sonraya bırakma, mühlet verme.

امرار: imrār (Ar.) Geçirme, geçirilme.

امروز: imrūz (F.) Bugün.

انعام: in'ām (F.) Lütuf ve ihsanda bulunma, bağışlamak.

انجلاء: incilā' (Ar.) 1. Parlama, aydın ve ışıklı olma. 2. Görünme, belli olma, belirme, tezâhür etme. 3. Parlaklık, aydınlık.

انهاء: inhā' (Ar.) Bildirme, haber verme, tebliğ.

انحصار: inḥiṣār (Ar.) Yalnız bir şeye veya kimseye âit olma, başkası ile alâkası olmayıp bir yere, birine has olma, ona mahsus bulunma.

انتباه: intibāh (Ar.) 1. Uyanma, uyanış. 2. Uyanık olma, göz açıklığı, gâfil olmama. 3. Olan bir şeyden ibret alma, ders alma.

انتخاب: intiḥāb (Ar.) Seçme, seçilme, seçim.

انزال: inzāl (Ar.) İndirme, indirilme.

ارضاء: irḥā' (Ar.) Koyuverme, gevşetme, Salıverme. “İrhâ-yı inan”: Dizginleri koyuverme, hayvanı serbest bırakma.

ارتسام: irtisām (Ar.) 1. Resmi çıkma, düz bir yüzey üzerinde şekli görünme, resmetme.

ارتياب: irtiyāb (Ar.) Şüphelenme, tereddüt etme.

ارث: irs (Ar.) 1. Ölen bir kimseden kalan para veya mala konma, hissesine mîras düşme, verâset. 2. Kalıtım, soya çekim.

ارضاء: irzâ' / ırzâ' (Ar.) Gönlünü edip kandırma, hoşnut etme, râzı etme.

ارواء: irvâ' (Ar.) Sulama, suya kandırma.

اثر: isr (Ar.) 1. İz, ayak izi. 2. Gidiş, meslek, tutulan yol.

استعجال: isti'cāl (Ar.) Acele etme, sabırsızlanma.

استخلاف: istiḥlāf (Ar.) Birini kendi yerine bırakma, yerine geçirme; birinin yerine geçme.

استحياء: istiḥyâ' (Ar.) Hayâ etme, utanç duyma, utanma.

استهزاء: istihzâ' (Ar.) Biriyle ince ince alay etme, eğlenme, birini eğlenceye, maskaralığa alma.

استنطاق: istinṭāḳ (Ar.) Sorguya çekme, soru sorarak söyletme.

استصغار: istiṣḡār (Ar.) Küçümseme, küçük görme.

استشمam: istiṣmām (Ar.) 1. Koklama, koku alma. 2. Uzaktan ve bâzı ipuçlarından mânâ çıkarma, karîne ile anlama, hissetme, sezinleme.

اشعار: iṣ'ār (Ar.) Bildirme.

اشتهار: iṣṭihār (Ar.) Meşhur olma, ünü yayılma, nam kazanma, şöhret, nam.

اتباع: etbâ' (Ar.) Bir kimseye tâbi olanlar, ona uyanlar. 2. Hizmetkârlar.

اطفاء: itfâ' (Ar.) 1. Söndürme, söndürülme. 2. mec. Yatıştırma, bastırma, teskin etme.

اتقاء: itikâ' (Ar.) Sakınma, çekinme, içtinap. Allah'tan korkma.

اعتیاد: i'tiyād (Ar.) Alışmaktan dolayı âdet edinme, alışkanlık.

اتقان: itkân (Ar.) 1. Sağlam kılma, sağlamlaştırma. 2. Şüpheyi yer bırakmayacak şekilde bilme, yakînen bilme.

اتمام: itmām (Ar.) Bitirme, tamamlama.

اتكاء: ittikā' (Ar.) Dayanma, yaslanma.

اعظام: i'zām (Ar.) Gereğinden fazla önem verme, üstünde durup büyütmeye.

اذعان: iz'ān (Ar.) 1. Anlayış, kavrayış, ferâset. 2. Îtâat, inkıyat.

اعزاز: i'zāz (Ar.) Ağırılama, ikram etme, saygı gösterme.

اضمار: izmār (Ar.) Bir şeyi gönlünde gizleme, içinde saklama.

اضرار: izrār (Ar.) Zarara sokma, zarar verme.

J

جاخای: jāj-ḥāy (F.) Saçma sapan söz söyleyen, boşboğaz.

جنگ پزیر: jeng pezīr (F.) Paslı, küflü.

K

قباة: kabā' (Ar.) Üste giyilen elbise, önü dâima açık duran kaftan, cüppe.

كعبتين: ka'beteyn (Ar.) “İki Kâbe” Kâbe ve Kudüs'teki Mescid-i Aksâ.

كافل: kāfil (Ar.) Bir işi üzerine alan, tekeffül eden kimse, kefillik.

كاغذ: kāğaz / kāğız (Ar.) Kâğıt.

قائد: qā'id (Ar.) 1. Kumandan, serasker. 2. Yol gösteren kimse, kılavuz, rehber.

قائل: qa'il (Ar.) 1. Râzı olmuş, boyun eğmiş. 2. İnanmış, kabul etmiş.

كاخ: kāḥ (Ar.) Köşk, kasır, kule gibi yüksek binâ.

قاهم: qāḥim (Ar.) Çok siyah nesne, siyahlık, derinlik.

قهقري: qahqarī (Ar.) Arkasını dönmeden savaşa savaşa geri çekilme yoluyla yapılan.

كالا:kālā (Ar.) 1. Kumaş. 2. Sermâye.

قامع:kāmi^c (Ar.) Kahreden, ezen, buyruğu altına alan kimse.

كامكار:kām-kār (F.) İsteğine kavuşmuş, devlet ve ikbal sâhibi.

قريباً:karīben (Ar.) Yakında, çok zaman geçmeden.

قرير:karīr (Ar.) Sevinmiş, memnun, mesrur.

قرن: karn (Ar.) 1. Boynuz. 2. Yüz yıllık zaman. 3. Devir, zaman, çağ, vakit.

قصة:kaş'a (Ar) Kâse, yemek kabı, çanak.

كاسب:kāsib (Ar) Kazanan, elde eden, geçimini sağlamak için çalışan (kimse).

قاصل:kāşil (Ar.) Keskin kılıç.

قطره:kaṭre (Ar.) Damla.

قوالب:kavālīb (Ar.) Kalıplar.

قوي: kavī (Ar.) Güçlü, kuvvetli, sağlam olma.

قولا: kavlen (Ar.) Sözlü olarak, söz yoluyla.

قدم:kazem (Ar.) Rezâlet ve denâet, Alçak, aşağılık.

كباءر: kebā'ir (Ar.) Hakkında açık hüküm bulunan büyük günahlar, kebireler.

كباش:kebaş (Ar.) Erkek koyun, koç.

كبود:kebūd (F.) Mavi.

كج:kec (F.) Eğri, çarpık. (Başına geldiği kelimelere “eğri, çarpık, kötü, ters” anlamları katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.)

كهف:kehf (Ar.) 1. Mağara, in. 2. Sığınacak yer, melce.

كهواره / گهواره: kehvāre/gehvāre (F.) Beşik.

كلال:kelāl (Ar.) Yorgunluk, bıkkınlık.

كلف:kelef (Ar.) 1. Şiddetli sevgi. 2. Yüzdeki benekler, çil.

کماهی:kemāhī (Ar.) Olduğu gibi, tam mânâsıyla, hakkıyla.

کماکان:kemākān (Ar.) Eskisi gibi, eskiden olduğu gibi, evvelki gibi.

کمین:kemīn (Ar.) Pusu.

کمین:kemīn (F.) 1. Çok az. 2. Çok küçük, çok hakir.

کنیز:kenīz (F.) Cârîye, halayık.

کوکبه:kevkebe (Ar.) Debdebe, tantana, ihtişam, gösteriş.

قباب:kıbāb (Ar.) Kubbeler.

قلاده:kılāde (Ar.) Gerdanlık.

قلئت:kıllet (Ar.) 1. Azlık. 2. Nâdir olma, kıtlık, nedret.

قماط:kımāṭ (Ar.) 1. Örtü, sargı, sarılacak bez, beşik bağırdağı, kundak.2. Keserken koyunun ayağını bağlamada klanılan ip.

قنیه:kınye (Ar.) Kişinin kendi nefsi için saklayıp elden çıkarmadığı şey.

قران:kırān (Ar.) 1. Yakınlaşma, bir araya gelme. 2. İki yıldızın aynı burçta birleşmesi.

قرطاس:kırṭās (Ar.) Kâğıt.

قیه:kıyye (Ar.) Okka.

قل:kıl (Ar.) Topraktaki çekirdek, yerden çıkıp büyüyen.

کینه ور:kīne-ver (F.) Kin tutan, kinci, kindar.

قوجمق:kocmaḡ (Tür.) Kucaklamak, bağra basmak, sarılmak.

قبح:kubḡ (Ar.) 1. Çirkinlik. 2. Kötülük.

کوچه:kūçe (F.) 1. Dar sokak, ince yol, sokak. 2. Çarşı, Pazar.

کوشه گیر:kūşe-gīr (F.) Bir köşeye çekilmiş, insanlardan uzaklaşmış, münzevî.

قطر:kūṭr (Ar.) Taraf, yön, cihet.

قعود:kū'ūd (Ar.) 1. Oturma. 2. Namazın oturarak kılınan kısmı, kâde. 3. (Yabancı hükümdarlar için) Tahta çıkma, cülûs etme.

كدورات:küdūrāt (Ar.) Tasalar, gamlar.

كهن:kühen (F.) Köhne, eski.

كميت:kümeýt (Ar.) 1. Koyu doru at. 2. Kırmızı şarap.

كنه:künh (Ar.) 1. Bir şeyin aslı, özü, gerçeği. 2. Dip, kök.

كربت:kürbet (Ar.) Kalbe te'sîr eden tasa ve ya endûh.

L

لابس:lābis (Ar.) Giyen, giymiş.

لا بد:lā-büdd (Ar.) 1. Gerekli, lâzım, zarûrî, terkedilmesi mümkün olmayan. 2. Elbette, mutlaka, behemehal.

لاجرم:lā-cerem (Ar.) Şüphesiz, besbelli.

لاغر:lāğar (F.) 1. Zayıf, etsiz, arık. 2. Ağır hareket eden, uyuşuk, yavaş (kimse).

لاغزیده:lağzîde (F.) Kayma, sürçme.

لايزال:lā-yezāl (Ar.) Zeval bulmaz, bitmez, ebedî.

لاآلى:le'ālî (Ar.) İnciler.

لدغ:ledğ (Ar.) Akrep veya yılan sokması.

لهو:lehv (Ar.) Önemli şeylerden alıkoyacak faydasız iş, oyun, eğlence.

لئيم:le'im (Ar.) 1. Alçak, aşağılık (kimse, şey). 2. Cimri.

ليث:leys (Ar.) 1. Arslan. 2. Hızla hücum eden kimse.

لحف:liḥāf (Ar.) Örtünecek şey, yorgan.

لكام:likām (F.) Hayvanın ağzına vurulan gem.

لعب:lu'b (Ar.) Oyun.

لعبتگاه:lu'bet-gāh (F.) 1. Oyun yeri. 2. Dünya.

لكننت:lüknet (Ar.) Kekeleme, pelteklik, tutukluk gibi konuşma kusûru.

M

معاصي:ma‘āṣī/me‘āṣī (Ar.) Günahlar, isyanlar.

معبر:ma‘ber (Ar.) Geçilecek yer, köprü.

معدلت:ma‘delet (Ar.) Adâletli ve insaflı olma, adâlet, hakkāniyet.

معدود:ma‘dūd (Ar.) 1. Sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen, sayılmış, sayılı. 2. Bilinen bir şeye dâhil edilip ondan veya onun gibi olduğu kabul edilen, öyle sayılan, âit sayılan.

معدوم:ma‘dūm (Ar.) Var olmayan, mevcut olmayan, yok.

مغروس:mağrūs (Ar.) Toprağa dikilmiş (fidan, ağaç).

محاق:maḥāḳ/mihāḳ/muḥāḳ (Ar.) Arabî aylarda gökte ayın görünmez olduğu son üç gece.

محامد:maḥāmid/meḥāmid (Ar.) 1. Övgüler, medihler. 2. Övgüye lâyık huy ve davranışlar.

ماهى:māhī (F.) Balık.

ماهى:māhī (Ar.) Yok eden, mahveden.

محكى:maḥkī (Ar.) Hikâye edilen, ağızdan ağıza anlatılan, nakledilen.

محمدت:maḥmidet (Ar.) 1. Şükür, teşekkür, övgü. 2. Övgüye, şükür ve methe lâyık hal, hareket, davranış.

محروق:maḥrūk (Ar.) Yanmış, yanık.

محروور:maḥrūr (Ar.) Öfke, kin, hasret, arzu vb. bir sebeple içi yanan, ateşli, kızgın (kimse).

محسود:maḥsūd (Ar.) Kıskanılacak bir hâlde veya bir mevkide bulunan, kıskanılan, haset edilen (şey veya kimse).

محض:maḥẓ (Ar.) 1. Saf, sırf, hâlis. 2. Bir şeyin aslı, kendisi.

مقر:maḳar (Ar.) 1. Durulan, karar kılınan yer. 2. Oturulan yer, mesken, ikāmetgāh. 3. Merkez, başşehir, pâyitaht.

مقدور:maḳdūr (Ar.) 1. Allah tarafından takdir edilen, kader îcâbı olan (şey), mukadder. 2. Elden gelen şey; güç, kuvvet.

مقلود:maḳlūd (Ar.) Bükülmüş ip.

مقرون:maḳrūn (Ar.) 1. Ulaşmış, kavuşmuş, erişmiş. 2. Yakın, yaklaşık, bitişik.

ممالك:mā-melek (Ar.) Bir kimsenin sâhip olduğu her şey, varı yoğu, mal varlığı.

منصوص: manşūş (Ar.) Kur'ân-ı Kerim'de açıklanmış olan, âyet-i kerîme ile sâbit olan, hakkında nas bulunan.

مار:mār (Ar.) Geçen, geçmiş.

مار:mār (F.) Yılan.

معركة: ma'reke (Ar.) Savaş alanı, harp meydanı, cenk yeri.

ماصدق:mā-şadaḳ (Ar.) Uygun, muvâfık, mutâbık.

مصدر:maşdar (Ar.) 1. Bir şeyin çıktığı, sudur ettiği yer, kaynak, memba.

مسقط: maskaṭ (Ar.) 1. Bir şeyin düştüğü yer. 2. Doğum yeri.

مصنوع:maşnū' (Ar.) 1. Sanatla yapılmış, sanat mahsûlü. 2. Uydurulmuş, düzme, sahte.

ماشطه:māşiṭā (Ar.) Eskiden gelinleri giydirip süsleyen, gelin başı ve makyajı yapan veya hanımların saçlarını taramasına ve süslenmelerine yardımcı olan kadın, meşşâta.

مطموره:maṭmûre (Ar.) 1. Toprak altında erzak saklanılan yer, depo. 2. Mezar, kabir.

مطرود:maṭrūd (Ar.) Kovulmuş.

مبيت:mebīt (Ar.) Yatılacak, gece geçirilecek yer.

مبحث:mebhāş (Ar.) Üzerinde araştırma ve tartışma yapmaya değer konu, yazı, makâle veya herhangi bir konuyla ilgili bölüm, fasıl, bahis.

مجد: mecd (Ar.) Büyüklük, ululuk, şan, şeref, celâlet.

مجدول: mecdûl (Ar.) Sağlam, kemikleri orantılı, bedeni uyumlu sağlam ve dayanıklı insana denilir.

مجهود: mechûd (Ar.) Çalışma, gayret, güç, kuvvet.

مدار: medâr (Ar.) 1. Dönme, dönüş. 2. Bir şeyin döneceği, devredeceği yer. 3. Dayanak, destek. 4. Sebep, vâsita, vesîle.

مدرس: meded-res (Ar.+F.) İmdâda yetişen, yardıma koşan.

مدخل: medħal (Ar.) 1. Bir işe karışma, parmağı olma, etkisi bulunma. 2. Boğaz, körfez, tünel, geçit, sokak gibi yerlerin girişi, ağızı.

مدید: medîd (Ar.) Uzayıp giden, çok süren, uzun.

مهبط: mehbiṭ (Ar.) İnecek yer, iniş yeri.

محك: mehekk (Ar.) Bir kimse veya nesnenin değerini ölçmeye, anlamaya yarayan şey, ölçü, mîyar, mîzan.

مكحول: mekhûl (Ar.) Sürme çekilmiş, sürmeli.

مهلكه: mehleke / mehlike (Ar.) İnsanın helâkine sebep olabilecek kadar tehlikeli, tehlikelerle dolu yer, iş, durum.

مكن: mekîn (Ar.) 1. Bir yere veya bir makâma oturan, yerleşen (kimse). 2. Oturaklı, güçlü, itibarlı, vakar ve nüfuz sâhibi (kimse).

مكر: mekr (Ar.) Hile, düzen, aldatma.

مكسب: mekseḥ (Ar.) Çalışma sonucunda elde edilen kazanç, kâr.

ملاذ: melâz (Ar.) Sığınacak yer, sığınak, penah, melce.

ملدوغ: meldûğ (Ar.) Akrep ya da yılan tarafından sokulmuş kişi.

ملفوظ: melfûz (Ar.) Söylenmiş, söylenilen, telaffuz edilen.

ملحمه: melħame (Ar.) 1. Kanlı savaş, çok şiddetli muhârebe. 2. Yıldızların bâzı alâmetlerinden çıkarılan hüküm.

ملساء: melsâ' (Ar.) Üzerinde ot bitmeyen toprak, düzlük, otsuz yer.

ممدود: memdūd (Ar.) Uzatılmış, çekilmiş, uzamış, uzun.

مماوء: memlū' (Ar.) Dolmuş, dolu.

ممكور: memkūr (Ar.) 1. Av kanıyla kirlenmiş, kıızıla boyanmış. 2. Tuzağa düşmüş.

مأمول: me'mūle (Ar.) Umulan, beklenen, ümit edilen.

مناب: menāb (Ar.) Vekillik makāmı ve bu makāma vekil olma.

منام: menām (Ar.) 1. Uyku. 2. Rüyâ, düş.

منفا / منفى: menfā (Ar.) Bir kimsenin sürgüne gönderildiği, sürgün edildiği yer, sürgün yeri.

منگوش: mengūş (F.) Küpe.

منهل: menhel (Ar.) 1. Otlaklarda, merâlarda hayvanların sulandığı yer, pınar, kuyu. 2. Konaklama yeri, durak, menzil.

منسوج: mensūc (Ar.) (Kumaş vb. için) Dokunmuş, dokunarak elde edilmiş.

مراحم: merāhim (Ar.) Merhametler, acımalar.

مراعي: merā'ī (Ar.) Meralar, otlaklar.

مرغوب: mergūb/mergūp (Ar.) İstenilen, arzu edilen, rağbet gösterilen (kimse veya şey).

مرغوله/مرغول: mergūl-mergūle (Ar.) Kuş sesi, âhenkli ses, nağme.

مركز: merkūz (Ar.) 1. Bir yere veya bir şey üzerine dikilmiş, saplanmış, rekedilmiş. 2. Yaratılıştaki bulunan, yaratılıştan gelen, fitrî olan.

مرسا: mersā (Ar.) Çok sığ veya çok derin olmayan, dibi iyi demir tutan yer, demir yeri, liman.

مثاب: meşāb (Ar.) Geri dönülecek yer, toplanma yeri.

مسجود: mescūd (Ar.) Huzûrunda secdeye varılan, kendisine secde edilen.

مسحور: meshūr (Ar.) Büyülenmiş veya büyülenmişçesine gönül vermiş, bağlanmış, tutkun.

مثيل: meşīl (Ar.) Benzer, şebih, nazir, mânend.

مشدود: meşdūd (Ar.) Sımsıkı bağlanmış, şeddedilmiş.

مشحون: meşhūn (Ar.) Dolu, dopdolu.

مشييت: meşīyyet (Ar.) 1. Dileme, isteme, istek, arzu, irâde. 2. Allah'ın irâdesi, takdîri.

مشتا: meštā (Ar.) 1. Kışın oturulacak, barınılacak yer, kışlık. 2. Göçebelerin veya savaş durumunda bulunan bir ordunun kışı geçirmek için hayvanları ile birlikte konakladığı yer, mevki, kışlak.

مشورت: meşveret (Ar.) Bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyla ilgili olanlara danışma, fikir alma, müşâvere etme.

متاع: metā' (Ar.) 1. Satılacak, kazanç sağlanacak mal, ticâret malı. 2. Maddî mânevî sermâye, varlık, servet.

مطالب: meṭālib (Ar.) İstenen şeyler, istekler, talepler.

مأوى/ مأوى: me'vā (Ar.) Sığınacak yer, mesken, makam, yurt.

موقوف: mevķūf (Ar.) 1. Tutuklu, tutuklanmış, tevkif edilmiş (kimse). 2. Durdurulmuş, alıkonmuş, menedilmiş. 3. Vakfedilmiş, vakıf olarak bırakılmış, vakıf hâline getirilmiş.

مورد: mevrid (Ar.) Bir kimsenin veya bir şeyin eriştiği, varıp ulaştığı yer, varılacak ulaşılabilecek yer, yol.

مضى: mezā/mażā (Ar.) Geçti. "Dilimizde daha çok, *Mezâ mâ-mezâ* olan oldu, geçen geçti- söyleyişinde geçer."

مذاق: mezāk (Ar.) 1. Tat alma, lezzet duyma, tat, lezzet. 2. Tat alma yeri, tat alınan yer, damak.

مضامين: mezāmīn (Ar.) 1. Anlamlar, kavramlar. 2. Nükte ve cinaslarla süslenen ve asıl mânâyı dolaylı olarak anlatan güzel sözler

مذبوح: mezbûh (Ar.) Eti yenmek için boğazından kesilmiş (hayvan). Kurban edilmiş.

مصباح: mışbâh/ mişbâh (Ar.) 1. Etrâfa ışık veren âlet, aydınlatma aracı, kandil, çıra, meşale. 2. Sarhoşluğun mahmurluğunu gidermek için sabahleyin şarap içilen büyük kâse, kadeh.

مصقله: mışkâla (Ar.) Mâdenî eşyâ, kılıç, ayna, kösele vb. şeyleri parlatmak için kullanılan âlet, cilâ âleti.

مجمر: micmer/mecmer (Ar.) İçinde tütsü yakılan kap, tütsü kabı, buhurdan.

مدحت: midhâd (Ar.) Övme, methetme.

مدرار: midrâr (Ar.) Çok su döken. [ebr-i midrâr: Çok yağmur yağdıran bulut.]

محن: mihen (Ar.) Mihnetler, eziyetler, sıkıntılar.

ميقات: mîḳât (Ar.) 1. Bir iş için önceden belirtilen süre, tespit edilen vakit ya da yer. 2. Hacca gidenlerin Mekke'ye varmadan önce ihrâma girdikleri yerlere verilen isim.

مكنت: miknet (Ar) Güç, kuvvet, kudret.

مقراص: miḳrâş (Ar.) Makas.

مس: miss (F.) Bakır, maden.

مشوار: mişvâr (Ar.) 1. Gidiş, tavır, tarz, edâ, üslûp. 2. (Daha çok at için) Yürüyüş.

ميزاب: mî'zâb (Ar.) Su yolu, su oluğu, oluk.

موعنن: mû'an'an (Ar.) Bir râvînin hangi yollarla aldığını belirtmeksizin yalnız “an” lafzıyla “an fûlânin an fûlânin...” diyerek rivâyet ettiği (hadîs).

مغلائزار: muğaylân-zâr (F.) 1. Deve dikenlerinin bol olduğu yer, dikenlik. 2. mec. Dünya.

محابا: muḥâbâ (F.) Korku, çekinme.

محصل: muḥaṣṣal (Ar.) 1. Elde edilen, sonuç olarak ortaya çıkarılan, üretilen, kazanılan. 2. Sözün kıyası, hâsılı, hulâsa.

مختص: muḥtaṣṣ (Ar.) 1. Bir kimse veya bir şey için ayrılmış olan, birine veya bir şeye mahsus, husûsî, özel. 2. Bir kimseye bağlanan, birine özel bağlılığı ve yakınlığı olan kimse.

موقظ: mūkız (Ar.) 1. Uyku hâlinden çıkaran, uyanık tutan, uyandıran (şey veya kimse). 2. Gerçekleri anlar, kavrar duruma getiren, gafletten uyandıran (şey veya kimse).

مقتدى/مقتدا: muḳtedā (Ar.) Fikir ve davranışları ölçü olarak benimsenen, örnek alınan (kimse). 2. Rehber, kumandan, lider, imam vb. durumunda olup önde bulunan, uyulan, tâbi olunan kimse.

منطفئ: munṭafî (Ar.) 1. (Ateş veya ışık için) Yanmaz yâhut parlamaz, aydınlatmaz olmuş, sönmüş, sönük. 2. mec. Canlılığını, güç ve etkisini kaybetmiş, sönük duruma gelmiş.

منضم: munzamm (Ar.) Bir şeye sonradan katılan, üstüne veya sonuna eklenen, ek.

مرصع: muraṣṣa' (Ar.) 1. İnci, elmas, yâkut vb. kıymetli taşlarla süslenmiş, mücevherle bezenmiş. 2. İki mısraî, kâfiye, iki paragrafı seci bakımından kelime kelime birbirine uyan (beyit veya söz).

مسخر: musahḥar (Ar.) 1. Ele geçirilmiş, zaptedilmiş. 2. Boyun eğdirilmiş, emir ve itâat altına alınmış.

مصيب: muṣṭīb (Ar.) Doğruca hedefine erişen, şaşmayan, yanılmayan, doğru, isâbetli.

مطلسم: muṭalsam (Ar.) Büyülü, sihirli, tılsımlı.

مطرب: muṭrib (Ar.) 1. Bir mûsikî âleti çalan kimse, çalgıcı, sâzende. 2. İlâhî, gazel, şarkı vb. okuyan kimse, hânende.

متصف: muttaṣıf (Ar.) Bir hal ve sıfatla nitelenmiş olan, kendisinde o hal ve sıfat bulunan.

متصل:muttaşıl (Ar.) Aralıksız ve yan yana olan, bitişmiş durumda bulunan, bitişik.

موحدین:muvaḥḥidîn (Ar.) Muvahhitler, Müslümanlar, muvahhidan.

مضافات:muẕāfāt (Ar.) Bir şeyin ekleri, kolları, ilâveleri, bir merkeze bağlı olan şûbeler, yan kuruluşlar.

مزخرف:muzaḥref (Ar.) Sahte süs, boya, yalancı yıldız vb. ile süslenmiş olan.

مضمحل:muẕmaḥill (Ar.) 1. Çökmüş, yıkılmış, perişan duruma gelmiş. 2. Yok olan, yok olmuş, yokluğa karışmış.

مضممر:muẕmer (Ar.) Gizlenmiş, saklanmış, dışarıya vurulmamış (şey).

مضطّر:muẕṭarr (Ar.) Bir işi, bir davranışı yapmak zorunda kalmış, zorlandığı için aksini yapamaz, başka türlü davranamaz duruma gelmiş, çâresiz (kimse), mecbur.

مباهات:mübāḥāt (Ar.) Övünme.

مبذّر:mübezzir (Ar.) Malını, parasını gereksiz yere harcayan, har vurup harman savuran, israf eden (kimse).

مبرم:mübrem (Ar.) açınılmaz, vazgeçilmez, zarûri.

مجازات:mücāzāt (Ar.) 1. Cezâ verme, cezâlandırma. 2. Suça karşılık olarak verilen cezâ.

مجرّب:mücerreb (Ar.) Denenmiş, tecrübe edilmiş, sınanmış.

مدارا:müdārā (Ar.) 1. Kin ve düşmanlığı örtüp zâhiren dost gibi davranma, iyi geçinme, güler yüzle idâre etme. 2. Yüze gülmek, dalkavukluk yapmak.

مدخّر:müddeḥar (Ar.) İleride ihtiyaç zamanında kullanılmak üzere biriktirilmiş, depolanmış.

مدبّران:müdebbirân (Ar.) Tedbirli olan, tedbirli davranan kimseler.

مدغم:müdğam (Ar.) Başka bir şey içine sokulmuş, ithal edilmiş.

مدرك:müdrîk (Ar.) 1. Anlayan, kavrayan, akli eren, idrâk eden. 2. Bir yere erişen, ulaşan, vâsıl olan.

مفاخرت:müfâḥaret (Ar.) Kendini övme, övünme.

مهجة:mühec (Ar.) Ruh, can.

مهيمن:müheymin (Ar.) Koruyucu, gözetici, her hususta kendisine güvenilen (Allah).

ملاحظه:mülâḥaza (Ar.) 1. Düşünce. 2. Etraflıca ve iyice düşünme.

ملخص:mülâḥḥaş (Ar.) Özetlenmiş, özeti çıkarılmış.

ملطف:mülaṭṭıf (Ar.) Güzel muâmele edip gönül alan, taltif eden (kimse).

ملتمس:mültemes (Ar.) 1. Kayırılan, iltimas gören, iltimaslı. 2. Özellikle istenen, talep edilen.

ممتد: mümted (Ar.) 1. Uzanmış, yayılmış. 2. Uzun süren, uzun süreli, devam.

منقا:müneḳḳā (Ar.) Leke, kabuk vb.nden temizlenmiş, arındırılmış.

منجر:müncerr (Ar.) 1. Bir yöne doğru çekilen, çekilip götürülen, sürüklenen. 2. Bir duruma veya şeye varıp son bulan, ... ile sonuçlanan.

مندرج:münderic (Ar.) Bir şeyin içinde yer alan, bulunan.

مندرس:münderis (Ar.) Adı sanı, izi eseri kalmamış, tamâmen yok olmuş.

منعم:mün'im (Ar.) 1. Yedirip içirmeyi, ikram etmeyi seven, iyilik sâhibi (kimse), cömert. 2. Bir kimsenin geçimini sağlayan (kimse), velînîmet. 3. Yarattıklarına sayısız nîmetler veren, ikram ve ihsânı sınırsız olan (Allah).

منقاد: münḳād (Ar.) Boyun eğen, boyun eğmiş, râmolmuş, tâbi, itâatkâr.

منتخب:müntehab (Ar.) Seçilmiş, seçkin, güzîde.

مرّبی:mürebbī (Ar.) 1. Eğiten, terbiye eden kimse, eğitici. 2. tasavvuf. Mürşit.

مرتفع:mürtefī (Ar.) İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek, yüce.

مرور:mürûr (Ar.) 1. Geçme, geçiş. 2. (Zaman için) Geçip gitme, bitme, sona erme.

مروارید:mürvārīd / mervārīd (F.) İnci.

مساوی:müsāvī (Ar.) Birbirinden ne fazla ne eksik olan, eşit.

مستحقّر:müstahḳar (Ar.) Hor görülen, aşağılanan, küçümsenen, îtibarsız, hakir.

مستحضر:müstahḳar (Ar.) 1. Hazırlanmış, hazır (şey). 2. Zihinde hazırlanan, tasarlanmış durumda olan, hatırdaki bulunan (şey).

مستحضر:müstahḳır (Ar.) 1. Huzûra getiren, celbeden (kimse). 2. Hazırlayan (kimse), hazırlayıcı.

مستقیم:müstaḳīm (Ar.) 1. Doğru, düz. 2. Doğru, gerçek, hak. 3. Doğru yolda olan, doğru, dürüst, nâmuslu.

مستبعد:müsteb'ad (Ar.) Uzak görülen, olmasına, gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen.

مستبین:müstebīn (Ar.) Apaçık görülen, anlaşılan, meydanda olan, açık, vâzih, âşikâr.

مستديم:müstedīm (Ar.) Sürüp giden, sürekli, devamlı.

مستوفى:müstevfâ (Ar.) 1. Eksiksiz ve tam olarak alınmış. 2. Eksiksiz duruma gelmiş, tam, mükemmel, müstevfî.

مشاع:müşâ' (Ar.) 1. Pek çok kimse tarafından duyulmuş, yayılmış, şâyî olmuş. 2. (Arâzi, mera vb. için) Sâhipleri arasında taksim edilmemiş olan, ortaklaşa kullanılan.

مشعشع:müşa'sha' (Ar.) 1. Parlayan, parıltılı, pırıl pırıl. 2. Göz alıcı, gösterişli, debdebeli, şâşaalı.

مشتت:müşettet (Ar.) Teştit eden, dağılan, perîşan olan.

مشتغل:müştağil (Ar.) Bir şeyle uğraşan, bir iş veya kimse ile meşgul olan.

مشمتمل:müştemil (Ar.) İçine alan, kapsayan, ihtivâ eden, şâmil olan.

متخالف:mütehâlif (Ar.) Birbirine uymayan, uyuşmaz, farklı.

متکدر:mütekedir (Ar.) 1. Kederli, gamlı. 2. Bulanık.

متهم:müttehem (Ar.) Suçlanan, suçlu olduğu iddia edilen, töhmet altında bulunan.

مذاب: müzâb (Ar.) Eritilmiş, erimiş.

مزكى/مزكا: müzekkâ (Ar.) Temizlenmiş, temiz, arındırılmış. Soruşturulmak sûretiyle iyi olduğu ortaya çıkarılmış, aklanmış, tezkiye edilmiş.

مذنبن:müznîbîn (Ar.) Suçlular, günahkârlar.

N

ناب:nâb (F.) Hâlis, katıksız, sâfi.

نخچير:naḥçîr (Ar.) 1. Dağ keçisi, ceylân vb. av hayvanı. 2. Av, sayd. 3. Avlanılan yer.

ناخدا:nâḥudâ (Ar.) Gemi kaptanı.

نقاد:naḳḳâd (Ar.) 1. Elde bulunan geçerli para, akçe. 2. Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran kimse. 3. Tenkitçi, eleştirici.

نقمت: naḳmet/niḳmet (Ar.) İntikam, cezâ.

نقض:naḳẓ (Ar.) Bozmak, yok sayma, hâlel verme.

ناميه:nâmiye (Ar.) Büyüme, gelişme, yerden bitme hassası.

ناصح:nāṣiḥ (Ar.) Nasihat eden, öğüt veren.

نصل:naşl (Ar.) Sivri demir, ok temreni.

ناسازکار:nāsāz-kār (F.) Uygun olmayan, muhâlif.

نصف:naşafet-nışfet (Ar.) Hak ve adâlete uygunluk, insaf, hakkāniyet.

ناصیه:nāsiye (Ar.) Alın.

ناصیه‌سا:nāşiye-sā (Ar.+F.) Alnını yere süren, büyük hürmet gösteren.

ناوك:nāvek (Ar.) Ok, tir.

ناودان:nāv-dān (F.) Oluk.

نبرد:neberd (F.) Savaş, cenk, mücâdele, kavga.

نجیل:necîl (Ar.) Soyu soppu temiz, soylu, asil.

ندامت:nedāmet (Ar.) Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma, pişmanlık.

ندرت:nedret (Ar.) Az bulunma, azlık.

نرم:nerm (Ar.) Yumuşak.

نرّه:nerre (F.) Erkek, ner.

نسر:nesr (Ar.) Akbaba, kerkes, kartal.

نوال:nevāl (Ar.) 1. Tâlih, kısmet, nasip. 2. Bağış, ihsan, atâ.

نوبر:nev-ber (F.) 1. Turfanda meyve veya sebze. 2. Göğüsleri yeni belirmeye başlayan genç kız.

نوك:nevk (Ar.) Sivri uç.

نصف:nişfet (Ar.) Hak ve adâlete uygun-luk, insaf, hakkāniyet.

نهان:nihān (Ar.) 1. Gizli, saklı, gizlenmiş, saklanmış. 2. Görünmeyen, göz önünde olmayan. 3. Sır.

نقاب:niqāb (Ar.) 1. Yüz örtüsü, peçe. 2. Örtü, perde.

نقابت:niqābet (Ar.) Nakip olma, önderlik, vekillik, reislik.

نقاط:niqāṭ (Ar.) Noktalar.

نکات: nikāt (Ar.) İnce mânâlı zarif sözler, herkesin kavrayamadığı ince anlamlar, nükteler.

نکبت: nikbet (Ar.) Tâlihsizlik, düşkünlük. Felâket, musîbet.

نیم: nīm (Ar.) 1. Yarım. 2. Yarı.

نیران: nīrān (Ar.) 1. Ateş. 2. Cehenem.

نیشار: nişār (Ar.) Saçma, serpmeye, serpilme.

نسیان: nisyān (Ar.) Unutma, gaflet.

نزع: nizāʿ (Ar.) Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf.

نزار: nizār (Ar.) Zayıf, arık.

نحبه: nuḥbe (Ar.) Seçilmiş, seçkin (şey veya kimse), müntehap, güzîde.

نصول: nuṣūl (Ar.) Okun temreninin bir yere saplanması.

نوید: nüvīd (F.) İyi haber, müjde, muştı.

نوشت: nüvişt (F.) Yazılı, yazılmış.

P

پاشمق: paşmaq/başmaq (Tür.) Pabuç, çarık.

پایدار: pāy-dār (F.) Kalıcı, devamlı, sâbit.

پایان: pāyān (F.) Son, nihâyet.

پاینده: pāyende (F.) Yerinde duran, kalıcı, sürekli, dâim, pâyidar.

پدید: pedīd (F.) Açık, belli.

پلنگ: peleng (F.) Kaplan.

پهلو: pehlū (Ar.) 1. Vücudun iki yanından her biri. 2. Yan, yan taraf.

پهنا: pehnā (F.) Geniş, enli.

پرند: perend (Far) Desensiz ve nakışsız düz ipekli kumaş, atlas.

پرکاه: perkâh (F.) Saman çöpi.

پرتو: pertev (F.) Işık, parlaklık.

پسمانده: pes-mânde (F.) 1. Geride kalmış, geride bulunan. 2. Artmış olan, artık, bakiye.

پشه: peşe/peşşe (F.) Sivrisinek.

پیك: peyk (Ar.) 1. Haber ve mektup taşıyan kimse, haberci. 2. Birine tâbi olan, bağlı bulunan (kimse, kuruluş, devlet).

پیشین: pîşîn (F.) 1. Önceki, evvelki, eski. 2. Peşin.

پیشوا: pîşvā (F.) Önder, başkan, reis.

پوته: pûte (F.) Madenleri eritmede kullanılan yüksek ısıya dayanıklı kap, pota.

پل: pül (F.) Köprü.

پرسش: pürsiş (F.) Soruş, sormak.

پریان / بریان: püryān/büryān (F.) Kebab.

R

راجلا: rācilen (Ar.) Yaya olarak, yürüyerek.

رافع: rāfi' (Ar.) 1. Kaldıran, yükselten. 2. Dilediğinin derecesini yükselten (Allah).

رافضی: rāfizi (Ar.) Râfızilik fırkasından olan, râfızilik görüşünü benimsemiş kimse.

راخت: raht (F.) 1. At takımı, eyer takımı. 2. Yola çıkarken alınan eşyâ, yol malzemesi. 3. Her türlü ev eşyâsı, elbise ve süs malzemesi.

راعی: rā'î (Ar.) 1. Çoban. 2. mec. Bir memleketin, bir toplumun yöneticisi.

رائض: rā'iz (Ar.) At yetiştiricisi, at terbiyecisi.

رقود: rakūd (Ar.) Uyumuş, uykuda olan.

رقصان: rakṣān (Ar.) Rakseden, oynayan.

راتبه: rātibe (Ar.) Tayın, îâşe, maaş.

رايات: rāyāt (Ar.) Sancaklar, bayraklar.

رایگان: rāyegān/rāygān (F.) 1. Karşılıksız, bedelsiz, bedâva. 2. Bol, mebzul.

رفد: refd (Ar.) 1. Bağışlamak. 2. Yardım etmek.

رفرف: refref (Ar.) 1. Yumuşak kumaş. Döşek, minder, yastık. 2. Mîraç'ta Hz. Muhammed'in üzerine bindiği, onu Allah'ın huzûruna götüren binek.

رنج: renc/renç (Ar.) 1. Ağrı, sızı. 2. Zahmet, eziyet, ızdırıp.

رسید: resîd (Ar.) 1- İşlemleri tamamlanıp sadrâzama sunulacak evrâka Dîvân-ı Hümâyun kaleminde reis tarafından en son incelemeden sonra konan, “doğrudur, tamam” anlamında söz. 2. Olgunlaşmış, pişkin, körpe.

رشح: reşh (Ar.) Sızma, sızıntı, terleme.

رشن: reşş (Ar.) 1. Serpme, püskürtme. 2. Serpinti, çisenti şeklinde yağmur. “**Reşş etmek**” saçmak.

روایح: revāyih (Ar.) Güzel kokular, râyihalar.

روح: revh (Ar.) 1. Rahatlık, huzur. 2. Gönül ferahlığı, sevinç, neşe.

روزنه: revzene (F.) Pencere, revzen.

ريب: reyb (Ar.) Şüphe, şek.

رحلت: riḥlet/riḥlet (Ar.) 1. Göç, sefer. 2. Dünyadan âhirete göçme, ölme, vefat [Bu anlam XVI. yüzyılda Türkçe'de ortaya çıkmıştır].

رطل: rıtl/raṭl (Ar.) Büyük şarap kadehi.

رشته: rişte (Ar.) 1. İplik, tire. 2. m. Bağ, alâka, râbıta.

رياض: riyâz (Ar.) Bahçeler, ravzalar.

ریزان:rîzân (F.) Dökülen, akan.

ربع: rub' (Ar.) Dörtte bir, çeyrek.

رقعه: ruḡ'a (Ar.) 1. Yazı yazılacak kâğıt ve deri parçası. 2. Yazılmış kâğıt, tezkere, mektup. 3. Dilekçe, arzuhal.

رومال:rû-māl (F.) 1. Yüz süren. 2. Yüz sürme.

رونما: rû-nümā (Ar.) Yüz gösteren, ortaya çıkan, rûnûmun.

رویین:rûyîn (F.) Tunçtan yapılmış.

روزی:rûzî-dih (F.) “Rızık veren, rızık yetiştiren” Allah.

رمج:rümḡ (Ar.) 1. Kargı, mızrak. 2. Yoksulluk, fukarâlık.

رمان:rümmân/rummân (Ar.) Nar.

رسوم:rüsûm (Ar.) Vergiler. Usûl, kural. Suretler, şekiller.

رؤیت:rü'yet (Ar.) 1. Görme, bakış, görüş. 2. Bakma, araştırma. 3. Yönetme, nezâret etme, çevirme, idâre etme.

S

سابق:sābıḡ (Ar.) 1. Zaman bakımından geride kalan, geçen, geçmiş, önceki, evvelki. 2. Bir iş, memûriyet veya makamda şimdikinden daha önce bulunmuş olan, eski.

سابع:sābî' (Ar.) Yedinci.

سادات:sādāt (Ar.) 1. Büyük ve yüce kimseler, ileri gelenler, beyler, efendiler. 2. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimseler, seyyitler.

صادیق:şadîḡ (Ar.) Sevgi ve bağlılığı içten, gönülden olan kimse, gerçek dost.

صدمه:şadme (Ar.) 1. Hızla vurma, çarpma. 2. Beklenmedik sıkıntı, felâket, âfet.

صَحّ:şahḥ (Ar.) 1. Doğru, sahih. 2. Berat, hüccet vb. resmî evrâka “doğru ve yanlışsızdır” anlamında “sahihtir” kelimesinin kısaltılmışı olarak konulan tasdik işareti.

صَائِب:şā’ib (Ar.) 1. Başka yöne sapmadan doğruca hedefe ulaşan. 2. Doğru, isâbetli, yanlışsız, maksada uygun.

سَائِقَة:sā’ika (Ar.) Sebepler.

صَاعِقَة:şā’ika (Ar.) Yıldırım.

صَائِم: şā’im (Ar.) Oruç tutan (kimse), oruçlu.

صَانِن:şā’in (Ar.) Koruyucu, muhâfaza edici.

صِهْبَاء:şahbā’ (Ar.) Şarap.

سَخِيف:sahîf (Ar.) (Akıl, idrak, fikir, inanç vb. yönünden) Zayıf, yetersiz, gevşek, boş.

سَقِيم:sakīm (Ar.) 1. Yanlış, hatâlı, bozuk, sakat. 2. Sağlığı yerinde olmayan, hasta, hastalıklı.

صَلَابَة:şalâbet (Ar.) 1. Katılık, sertlik. 2. İnanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet, sebat, sağlamlık, metânet.

سَالُوس:sālūs (F.) İki yüzlü (kimse).

سَامَان: sāmān (Ar.) 1. Servet, zenginlik. 2. Rahat, huzur. 3. Düzen, âsâyiş, nizam.

صَنْوَبَر:şanavber (Ar.) 1. Çam fıstığı ağacı. 2. edeb. Sevgilinin boyu.

صَانَع:şāni’ (Ar.) 1. Yapan kimse, yapıcı. 2. “Yaratan, halkeden” anlamında Allah için kullanılır.

سَانِح:sāniḥ (Ar.) Zihne doğup ortaya çıkan.

صَرِير:şarîr (Ar.) Gıcırtı, cızırtı, kamış kalemin kâğıt üzerinde gezerken çıkardığı ses.

صَرَصَر:şarşar (Ar.) Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr.

سطوت:saṭvet (Ar.) Karşı konulmaz derecede zorlu ve ezici kuvvet, sindirici, boyun eğdirici güç.

صواب:şavāb (Ar.) 1. Doğruluk. 2. Doğru olan şey.

صوب:şavb (Ar.) Yön, yan, taraf.

صولت:şavlet (Ar.) Bütün gücüyle saldırma, şiddetli hücum, saldırı.

صیقل:şaykal (F.) 1. Cilâ. 2. Cilâ yapan kimse, cilâcı.

سبابة:sebbāb (Ar.) Çok küfür eden, küfür etmeyi alışkanlık hâline getiren (kimse), küfürbaz.

سبابة:sebbābe (Ar.) İşâret parmağı, şahâdet parmağı.

سبیل:sebîl (Ar.) Yol, tarik.

سبقت:sebkat (Ar.) 1. Geçme, önceden olma, cereyan etme, sebk. 2. Önde bulunma.

سججل:secencel (Ar.) Ayna, mir'at.

سدم:sedem (Ar.) Gamgîn olmak, nedamet, hüzn.

سدید:sedîd (Ar.) Doğru, mâkul.

سدیل:sedîl (Ar.) Örtü, perde, zar.

سفاہ:sefāh (Ar.) 1. Akılsızlık, ahmaklık. 2. Akılsızca saçıp savurma, aşırı derecede israf etme.

سفائن:sefā'in (Ar.) Gemiler, sefîneler.

سفيه:sefîh (Ar.) 1. Malını düşüncesizce harcayıp israf edecek derecede zevk ve sefâhata düşkün olan (kimse). 2. Basit, bayağı, âdî.

سفك:sefk (Ar.) Dökme, akıtma. *Sefk-i dem (dimâ)*: Kan dökme.

سلاسل:selâsil (Ar.) Zincirler.

سلب:selb (Ar.) 1. Zorla alma, gasp. 2. Ortadan kaldırma, yok etme, yok edilme. 3. Olumsuz kılma, menfî hâle getirme.

سماحت:semâhat (Ar.) Cömertlik, eli açık olma.

سمند:semend (Ar.) 1. Kula at. 2. Güzel, süratli ve çevik at.

ثمين:semīn (Ar.) Değerli, kıymetli, pahalı.

سمور:semmūr (Ar.) Çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan, samur.

سموم:semūm (Ar.) 1. Çok zehirli. 2. Sam yeli.

سندان:sendān/sindān (Ar.) Demirci örsü.

سراغز:ser-āğāz (F.) Başlama, başlangıç.

سرپرده:serā-perde (F.) 1. Saray, konak vb. yerlerde haremle selâmlığı ayıran, konak veya çadır kapısına asılan büyük, kalın perde. 2. Pâdişah çadırı, otağ.

سرد:serd (Ar.) (Sözü) Birbiri ardınca düzgün bir şekilde söyleme, düşüncelerini ileri sürme.

سرف:seref (Ar.) Boş yere harcama, israf.

سرهنگ:ser-heng (F.) 1. Bekçi, yasakçı, kavas. 2. Dîvân-ı Hümâyûn çavuşu.

سرنگون:ser-nigūn (F.) 1. Ters dönmüş, baş aşağı, tepetaklak. 2. mec. Tâlihsiz, bahtsız.

سرشار:serşār (F.) 1. Ağzına kadar dolu, dopdolu. 2. Çok fazla, haddinden ziyâde, aşkın taşkın.

شوب:ševb (Ar.) Elbise.

سوگند:sevgend (F.) Yemin, ant, kasem.

سبطين: sıbṭeyn (Ar.) Hz. Muhammed'in iki torunu, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

صهر:şıhr (Ar.) Kayın vâlide, enişte, baldız vb. evlilikten dolayı akrabâ olunan kimse.

صیندرmaq:şındırmaq (Tür.) 1. Kırmak, parçalamak. 2. Bozmak. 3. Yenmek, mağlûp etmek.

صیت:şıyt/şīt (Ar.) 1. Ses, sedâ. 2. İyi nam, iyi şöret, ün.

سجن:sicn (Ar.) Zindan, hapishâne.

ثقایت: şifāyet (F.) Nüfuz etmek.

سفله:sifle (Ar.) Alçak, âdî, sefil (kimse).

سیماب:sīm-āb (F.) Cıva.

سماط:simāṭ/simāṭ (Ar.) 1. Sofra, somat. 2. Yemek, ziyâfet.

سنین:sinīn (Ar.) Yıllar, seneler.

سوء:sū' (Ar.) Kötü, fenâ, yanlış.

سويسو: sū-be-sū (F.) Her yana, her yanda, her yönde, her yöne, her tarafa, her tarafta, taraf taraf.

سبحه:subḥa (Ar.) Tesbih, tesbih tanesi.

سود:sūd (Ar.) Fayda, kâr.

سوراخ:sūrāḥ (Ar.) Delik.

سورین : sūrīn (Ar.) Rey şehrinde bir nehrin adı.

صعود:şu'ūd (Ar.) Yükselme, yukarıya çıkma, yükselme, yücelme.

ثعبان: şü'bān (Ar.) Büyük yılan, ejderhâ.

سبیل:sübül (Ar.) Yollar.

سدّه:südde (Ar.) Kapı, kapı eşiği.

سلم:süllem (Ar.) Merdiven, basamak.

سندس:sündüs (Ar.) Dokumasında altın ve gümüş teller bulunan, parlak renkli ve değerli bir ipek kumaş çeşidi.

سنود:sünüd (Ar.) Bir nesneye arka verip dayanmak, güvenmek.

سرادق:sürādık (Ar.) Padişaha mahsus saray veya çadır perdesi.

سرخى:sürḥī (Ar.) Kırmızılık.

سروشان: sürüşān (F.) Melekler.

سست:süst (F.) Gevşek, zayıf, güçsüz.

ستوده:sütüde (F.) Övülmüş, övülmeye değer bulunmuş.

Ş

شبیخون:şeb-i hūn/şeb-ḥūn (F.) Gece bekçisi.

شبیړه:şeb-pere (F.) Yarasa.

شدائد:şeā'id (Ar.) 1. Eziyetli, zahmetli, sıkıntılı durumlar. 2. Âfetler, büyük sıkıntılar, belâlar.

شامت:şe'āmet (Ar.) Uğursuzluk, nuhûset.

شجیع:şecî' (Ar.) Cesur, yürekli, yiğit.

شهبال/شاهبال:şeh-bāl/şāh-bāl (F.) Kuş kanadının en uzun tüyleri, kuş kanadı.

شهد:şehd (Ar.) Bal.

شلک:şelek (Erm.) Yük.

شلنگ/شلنک:şeleng/şelenk (F.) Sıçrayıp atlama, oyuncuların attıkları perende, takla.

شمیم:şemīm (Ar.) Güzel koku.

شنگ:şeng (F.) Neşeli, şen şakrak, şuh.

ششپړ:şesşper (F.) 1. Ateşli silâhların îcadından önce kullanılan altı dilimli bir savaş âleti; gürz, topuz, bozdoğan. 2. Hızını arttırmak için arkasına kanat takılmış ok. 3. Bilhassa Rifâî tekkelerinde zikir esnâsında kullanılan ve şeyhin izniyle vücûda sapanan topuz

شوهر:şevher (F.) Erkek eş, koca, zevc.

شکنج:şikenc (F.) Büklüm, kıvrım.

شمشاد:şimşād (Ar.) 1. Şimşir ağacı. 2. eski. edeb. Dilberin boyunu niteler.

شناه:şināh (F.) Suda yüzme.

شردمه:şirzime (Ar.) Küçük topluluk, ufak cemâat.

شكوه:şükûh (F.) Ululuk, azamet.

شعاع:şu'â' (Ar.) Işın.

شوريدہ:şūrīde (F.) 1. Perişan, karışık. 2. Âşık, tutkun, şeydâ.

شورش:şûriş (Ar.) Karışıklık, kargaşalık.

شونات:şü'ünât (Ar.) Olaylar, hâdiseler, hâller.

T

تعب:ta'ab (Ar.) 1. Yorgunluk. 2. Sıkıntı, zahmet, eziyet, meşakkat.

تعظم:ta'azzum/te'azzum (Ar.) Büyüklük taslama, kibirlenme.

تابنده:tâbende (F.) Parlayan, parlak.

تعبيه:ta'biyye (Ar.) 1. Yerli yerine koyup hazırlama, yerleştirme. 2. İstenen sonuca ulaşmak için izlenen yol, taktik.

تعداد:ta'dād (Ar.) Sayma.

تعيش:ta'ayyüş/te'ayüş (Ar.) Yaşama, geçinme, maişet.

تابش:tâbiş (Ar.) Parlama, parlayış.

تعجيز:ta'cîz (Ar.) Âciz bırakma.

تعداد:ta'dād (Ar.) Sayma, birer birer sayma.

تغيير:tağyîr (Ar.) Değiştirme, başka şekle sokma, bozma.

تخلف:taḥallûf/teḥallûf (Ar.) 1. Değişme. 2. Geri kalma, doğru yoldan sapma.

تحرى:taḥarrî (Ar.) Arama, aranma, araştırılma, bir şeyi bulmaya çalışma.

تحصن:taḥaşşun (Ar.) Korunmak için kale ve hisara kapanma, sarp bir yere sığınma.

تخديش: taḥdīṣ (Ar.) 1. Tırnakla incitme, tırmalama. 2. Karıştırma, kurcalama, bulandırma.

تحليه: taḥliye (Ar.) Süsleme, donatma, bezeme.

تخليه: taḥliye (Ar.) Boşaltma, boşaltılma, bırakılma, salıverme, serbest bırakma.

طحن: ṭaḥn (Ar.) Öğütme, öğütülme.

تحرير: taḥrīr (Ar.) 1. Yazı yazma, kitâbet. 2. Kitap yazma, bir eser kaleme alma. 3. Kaydetme, deftere geçirme.

تخويف: taḥvīf (Ar.) Korkutma, ürkütme.

تقريض: taḥrīz (Ar.) 1. Bir eseri hakkında bir yazı yazarak övme. 2. Yazarın isteği üzerine tanınmış biri tarafından yazılıp eserin başına konan takdim yazısı.

طليعه: ṭalī'a (Ar.) Keşif için önden giden asker, keşif kolu, öncü, pişdar.

طالع: ṭālī' (Ar.) Doğan, tulû eden. Baht, talih.

تالي: tālī (Ar.) İkinci derecede olan.

تعليق: ta'liq (Ar.) 1. Asma, asılma. 2. Bir şart ile bağlama, bir husûsu diğer bir husûsa bağlı kılma.

تلطيف: talṭīf (Ar.) 1. Gönlü hoş etme, iyilik ederek ve güzel davranarak gönül alma. 2. Rütbe, nişan, madalya ile ödüllendirme.

طعن: ṭa'n (Ar.) 1. Kınama, ayıplama, yerme, zemmetme.

طعنه: ṭa'ne (Ar.) Sövme, çekiştirme, yerme, zemmetme.

طنين: ṭanīn (Ar.) Tınlama, çınlama.

طنين انداز: ṭanīn-endāz (Ar.+F.) Çınlayan, inleyen.

تار: tār (Ar.) Karanlık.

تار: tār (Ar.) İplik.

طارم: ṭārem (F.) Kubbe, kümbet.

طری:ţarî (Ar.) Tâze, terütâze, tarâvetli.

تسطیر:tasţîr (Ar.) Satır hâline koyma, satır hâlinde yazma.

تطهير:taţhîr (Ar.) Temizleme, paklama.

تعطير:ta'ţîr (Ar.) Güzel bir koku ile kokulandırma.

تأوخانه/طوخانه:tāv-hâne/ţav-hâne (F) 1. Fakir hastaların iyileştikten sonra nekâhet devresini geçirdikleri hayır kurumu, tabhâne. 2. Soba ile ısıtılan çiçeklik, ser. “*Tavhâne gibi*”: Karmakarışık, altüst olmuş yerler için söylenir.

طوق:ţavḳ (Ar.) 1. Gerdanlık. 2. tasma, halka. 3. Güç, kuvvet, tâkat.

تعظيم:ta'ẓîm (Ar.) Hürmet etme, saygı gösterme.

تعلق:te'alluḳ/ta'alluḳ (Ar.) 1. İlişik, ilgi, bağ. 2. Asılı olma, asılma.

تباہی:tebâhî (Ar.) Yokluk, harap olma, mahvolma.

تأبید:te'bîd (Ar.) Ebedîleştirme.

تدمیر:tedmîr (Ar.) Yok etme, mahvetme, helâk etme.

تدویر:tedvîr (Ar.) 1. Döndürme, çevirme. 2. Dâire biçimine sokma, yuvarlak duruma getirme. 3. Yönetme, idâre etme.

تفاوت:tefâvüt (Ar.) 1. Birbirinden farklı olma. 2. İki şey arasındaki fark, farklılık.

تفضل:tefaẓzul/tefaḍḍul (Ar.) 1. Üstünlük taslama. 2. Üstün olma, üstünlük.

تفرد:teferrüd (Ar.) 1. Herkesten ayrılp yalnız kalma, yalnız olma. 2. Eşsiz, emsalsiz olacak şekilde herkesten ayrılmama, üstün olma, sivrilme.

تفوق:tefevvuḳ (Ar.) Üstün olma.

تفویض:tefvîẓ (Ar.) 1. Bir iş veya şeyi bir kimsenin üstüne bırakma, ihâle. 2. Her işini Allah'a bırakma ve O'nun yaptığı her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama.

تخالف:teḫâlûf (Ar.) Birbirine zıt olma, aykırı olma.

تهی: tehī (F.) Boş, faydasız.

تهنیه: tehniyye (Ar.) Kutlama, tebrik etme.

تکاپو: te-kā-pū (F.) [Kelime 1. anlamı Türkçe’de kazanmıştır] 1. Dalkavukluk etme, birinin yaptığı her işi onaylama. 2. Öteye beriye koşarak araştırma, koşuşturma.

تقاریر: teqārīr (Ar.) Takrirler (Sözle anlatma, ifâde ve beyan etme, anlatış.)

تکدیر: tekdīr (Ar.) 1. Azarlama, paylama. 2. Kederlendirme, keder verme.

تکون: tekevvün (Ar.) Vücut bulma, vücûda gelme, var olma, oluş, oluşum.

تکرم: tekrīm (Ar.) Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

تلاطم: telāṭum (Ar.) Birbirine çarpma, dalgalanma.

تلبس: telebbüs (Ar.) Giyme, giyinme.

تلخ: telḥ (F.) Acı.

تمشیت: temşiyet (Ar.) Yürütme, ilerletme.

تنفیذ: tenfīz (Ar.) Hükümünü yürütme.

تنشيط: tenşīṭ (Ar.) Neşe verme, neşelendirme, ferahlandırma.

ترحم: teraḥḥum (Ar.) Acıma, merhamet etme.

ترقیق: terqīḳ (Ar.) 1. İnceltme. 2. Yumuşatma, rikkate getirme.

ترمیم: termīm (Ar.) Onarma, tâmir etme.

ترشیح: terşīḥ (Ar.) Süzme, sızdırma.

تسحیر: teshīr (Ar.) Sihir, büyü yapma.

تسخیر: teshīr (Ar.) Ele geçirme, emri altına alma, kendine tâbi kılma, zaptetme.

تتبع: tetebbu‘ (Ar.) Etraflıca inceleyip araştırma.

تَوَام:tev'em (Ar.) İkiz, eş.

تَوَجِيهَات:tevcihât (Ar.) 1. Memûriyet tâyinleri. 2. Verilmiş olan rütbelere.

تَوَقِير:tevķir (Ar.) Karşısındakini yüksek tutma, ululama.

تَوَسَن:tevsen (Ar.) Serkeş, dik başlı at.

تَزْيِيل:tezyîl (Ar.) 1. Ekleme, ilâve etme. 2. Bir yazının veya eserin altına ilâve edilen kısım.

تَزْوِير:tezvîr (Ar.) 1. Yalan söyleme. 2. Ara bozuculuk, dedikoduculuk.

طَبَاع:ţibâ' (Ar.) Tabiatlar, yaratılışlar.

طَنَاب:ţinâb (Ar.) Çadırı kazığa bağlayan ip.

طَرَار:ţırâr (Ar.) Kesilmiş kakül.

تَبَر:tibr (Ar.) 1. Altın tozu. 2. Altın külçesi.

تِيرَة:tîre (F.) 1. Karanlık, kara. 2. Bulanık.

تُودَة:tûde (F.) Yığın, küme.

تُحْفَة:tuħfe (Ar.) Armağan, hediye.

طُعْمَة:ţu'me (Ar.) 1. Yiyecek, azık. 2. Lezzet, tat. 3. Lokma.

تَوَان:tüvân (Ar.) Güç, kuvvet, tâkat.

تَوَانْغَر:tüvân-ger (Ar.+F.) Zengin, paralı, kudretli (kimse).

U

الْوَهِيَّة:ulûhiyyet (Ar.) İlâh olma, ilâhlık, tanrılık.

اُخْدُود:uħdûd (Ar.) Hendek.

اُسْطُرْلَاب:usturlâb (Ar.) Yıldızların uzaklıklarını ölçmeye yarayan âlet.

Ü

اُمَرَاء:ümerâ' (Ar.) 1. Emirler, beyler, sancak beyleri.

اسبوع:üsübü' (Ar.) Hafta.

استوار:üstüvār (Ar.) Sağlam, dayanıklı, kuvvetli.

V

وابسته:vā-beste (F.) -e bağlı, bağlı.

وارون:vārūn (Ar.) Ters, aksi, uğursuz, menhus.

وايه دار:vāye-dār (F.) Nasipli.

وديعة:vedī'a (Ar.) Mülkiyeti sâhibinde kalmak şartıyla saklanmak, korunmak üzere bırakılan şey, emânet.

وغا:veğā (Ar.) 1. Gürültü, patırtı, kavga. 2. Savaş, cenk.

وراء:verā' (Ar.) 1. Arka, art, öte. 2. Vücûdun kuyruk sokumu bölgesi.

وسمه:vesme (Ar.) 1. Vücûda vurulan damga. 2. Kadınların süs olarak kaşlarına çektikleri rastık.

وتد:veted (Ar.) Kazık, çadır kazığı.

وزان:vezān (F.) Esen, esici.

وفاق:vifāḵ (Ar.) 1. Aynı düşüncede, aynı fikirde olma, muvâfakat, mutâbakat. 2. Anlaşmış olma durumu, barışıklık.

Y

ياھ:yaḥ (Ar.) Buz.

يالمان:yalman (Tür.) 1. Sarp ve dik yer, yalım. 2. Bıçak, kılıç vb. kesici âletlerin kesen ve batan kısmı, ağzı veya ucu.

ينابيع:yenābī' (Ar.) Kaynaklar, membalar.

يراعه:yerā'a (Ar.) 1. Kamış kalem. 2. Yazma yeteneği, şairlik.

يوح:yūḥ (F.) Güneş.

Z

ذابح:zābiḥ (Ar.) Hayvan kesen kişi.

زاد:zād (Ar.) Azık, yiyecek, rızık.

ذائقه:zā'iḳa (Ar.) 1. Tatma, tat alma. 2. Tat alma hassası.

زائل:zā'il (Ar.) 1. Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan. 2. Geçmiş olan.

ظاهر:zāhir (Ar.) 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü.

زاخر:zāḥir (Ar.) (Deniz için) Coşkun, taşkın.

ظلماء:zalmā' (Ar.) Karanlık.

زانو:zānū (F.) Diz.

ضيف:zayf (Ar.) Misâfir, konuk.

ذبح:zebh (Ar.) Boğazlama, kurban kesme.

زخار:zehḥār (Ar.) (Deniz için) Coşkun, dalgalı.

زهرة:zehre (Ar.) Çiçek.

زهرة:zehre (F.) 1. Öd, safra. 2. Cesâret, yiğitlik.

زكاء:zekā' (Ar.) Saflık, hal düzgünlüğü, hâlislik.

ذم:zemm (Ar.) Kötülüğünü söyleme, yerme, çekiştirme.

زنگی بار:zengībār (F.) Karalar memleketi, Sudan.

زوائد:zevā'id (Ar.) 1. Fazla şeyler, fazlalıklar. 2. Hizmet karşılığı olmaksızın herhangi bir sebeple meccânen verilen şey. 3. Görülen lüzum üzerine vergilere sonradan yapılan ilâve.

ظلال:zılāl (Ar.) Gölgeler.

زيج:zīc/zeyc (Ar.) Yıldızların yerlerini ve hareketlerini gösteren cetvel.

زحام:ziḥām (Ar.) Kalabalık, sıkışıklık.

زَهَكِير: zihgîr (F.) Sağ elin başparmağına takılan atış yüzüğü, şast, küştiban.

زِمَام: zimām (Ar.) 1. Yular. 2. Yönetim, idâre.

ذِي النُّورَيْن: zî'n-nureyn (Ar.) “İki nur sâhibi” Hz. Muhammed’in iki kızı ile evlendiği için Hz. Osman’a verilen lakap.

ذُو الْكِبْرِيَا: zû'l-kibriyâ (Ar.) Büyüklük, azamet sahibi.(Allâh).

زَعَم: zu‘m (Ar.) Zan, bâtl zan, boş inanç.

زُورِيَا: zûr-bâz (F.) 1. Kuvvetli, güçlü. 2. Vücut kuvvetine dayanarak hüner gösteren kimse.

ذُو الْفِقَار: zû'l-fiķâr (Ar) 1. İki parçalı. 2. Hz. Ali’nin ucu çatallı, ortası yivli olan çok meşhur kılıcı.

زُكَام: zükām/zükkām (Ar.) Nezle.

زَوَار: züvvâr (Ar.) Ziyâretçi

